Ebû Cafer
Muhammed b. Cerir
et-Taberî

TABERÎ TEFSÎRİ

TERCÜME
KERİM AYTEKİN
HASAN KARAKAYA

HİSAR YAYINEVİ

بسم الله الرحمن الرحيم

TABERÎ TEFSÎRİ

Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî

TABERÎ TEFSÎRİ

CİLT 2

Tercüme

Hasan Karakaya
Ezher Üniversitesi
ve
İst. Ü. Hukuk Fakültesi mezunu

Kerim Aytekin
İst. Yüksek İslâm Enstitüsü
ve
İst. Ü. Hukuk Fakültesi mezunu

HİSAR YAYINEVİ
Beyazsaray 15 — Beyazıt - İst.
Tel: 518 26 29 - 518 26 13

Hisar Neşriyat: 86
Taberî Tefsîri: 2

Dizgi - İçdüzen: SARAY AJANS Tel: 526 33 18
Baskı:
Cilt:
İstanbul: 1996

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾

225- Allah sizi, gelişi güzel yaptığınız yeminlerinizden değil fakat kalblerinizin kazandığından dolayı sorumlu tutar. Allah, çok bağışlayan ve çok yumuşak davranandır.

Allah sizi, kasıtsız olarak ağızlarınızdan çıkan yeminlerinizden sorumlu tutmaz." Hayır vallahi, evet billahi" şeklinde söylenen sözler gibi. Fakat Allah, kasıtla, bilerek yaptığınız yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar. Yalan yere yemin etmek veya günaha sebep olacak şekilde yemin etmek gibi. Allah, bağışlaması geniş olandır, yumuşak davranandır. Kullarına ceza vermekte acele etmez.

* Bu âyet-i kerimede zikredilen ve "Gelişi güzel yaptığınız yeminler" şeklinde tercüme edilen "Yemin-i Lağiv"den neyin kastedildiği hakkında müfessirler farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas, Hz. Aişe, Şa'bi, İkrime ve Mücahide göre burada zikredilen "Yemin-i Lağiv"den maksat, insanların kasıtsız bir şekilde konuşmalarında gelişi güzel söyledikleri "Hayır vallahi evet billahi" şeklindeki sözleridir. Bu hususta Hz. Aişe (r.anh). Resulullahın şöyle buyurduğunu söylemiştir:

قال/ قالت عائشة: إن رسول الله ﷺ قال: « هو » كلام الرجل فى بيته، كَلاَ واللّه، وَبَلَى واللّه.

"Yemin-i Lağiv, kişinin, evinde "Hayır vallahi, evet billahi" demesidir.(451) Bu görüşte olan âlimlere göre bu gibi yeminleri yapanların yeminleri boş olduğundan bunlar için herhangi bir keffaret gerekmez.

b- Ebu Hureyre, Abdullah b. Abbas, Süleyman b. Yesar, Hasan-ı Basri, Mücahid, İbn-i Ebi Neciyh, İbrahim en-Nehai, Ebu Mâlik, Ziyad, Katade, Zürare b. Evfa, Süddi, Rebi' b. Enes, Yahya b. Said, İbn-i Ebi Talha ve Mekhul'e göre bu âyette zikredilen "Yemin-i Lağiv"den maksat, kişinin, bir şeyin doğru ol-

(451) Ebu Davud K. El-Eyman, bab: 7, Hadis No. 3254/Muvatta İmam Mâlik K. El-eyman, bab: 5, No. 9

duğunu zannederek yemin etmesidir. Halbuki o şey yeminin aksinedir. Mesela bir kimse "Allaha yemin olsun ki bu ev falan kişiye aittir." diye yemin eder. Sonra da o evin o kişiye ait olmadığı ortaya çıkar. Böyle bir yemini yapana da keffaret gerekmez.

c- Abdullah b. Abbas ve Tavustan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen yemi-i lağivden maksat, kişinin öfke halinde, kasıtsız bir şekilde, gelişigüzel konuşarak yemin etmesidir. Bunlara göre böyle bir yemini yapana da keffaret yoktur.

Abdullah b. Abbas, Resulullahın "Öfkeli halde yemin yoktur" (Bu halde yapılan yemin geçerli değildir) buyurduğunu rivayet etmiştir.

d- Said b. Cübeyr, Mesruk ve Şa'bîye göre bu âyette zikredilen yemin-i lağivden maksat, kişinin, Allahın yasakladığı bir şeyi yapmaya veya emrettiği bir şeyi yapmamaya dair yapmış olduğu yemindir. Böyle bir yemin yerine getirilmez ve keffaret de ödenmez. Halid b. İlyas diyor ki: "Babaannem, oğlu Ebul Cehm'in kızı ile konuşmayacağına dair yemin etmişti. Sonra o, Said b. El-Müseyyeb, Ebubekir ve Urve b. Zübeyr'e gitti. Onların hepsi de: "Günah işleme hakkında yemin yoktur, yemini bozması halinde yemin edene keffaret gerekmez." dediler. Yani bunlar da bu gibi yeminlerin bozulması halinde keffaret gerekmeyeceğini söylemişlerdi. Bu görüşte olanlar, delil olarak şu hadis-i şerifleri zikretmişlerdir.

"Abdullah b. Amr diyor ki:

« من حلف على معصية فلا يمين لهُ، ومن حلف على قطيعة رحم فلا يمين له.

"Resulullah şöyle buyurdu: "Kim, bir günah işleyeceğine dair yemin edecek olursa onun yemini geçerli değildir. Kim, akrabalık bağını koparacağına dair yemin edecek olursa onun yemini geçerli değildir."(452)

Hz. Aişe (r.anh) diyor ki:

عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ « مَنْ حَلَفَ فِي قَطِيعَةِ رَحِمٍ، أَوْ فِيمَا لاَ يَصْلُحُ، فَبِرُّهُ أَنْ لاَ يَتِمَّ عَلَى ذٰلِكَ.

"Resulullah şöyle buyurdu: "Kim, bir akrabalık bağını koparma hususunda veya doğru olmayan bir şey hakkında yemin edecek olursa onun, yeminini muhafaza etmesi, onu devam ettirmemesidir."(453)

e- İbrahim en-Nehai, Mücahid ve Hz. Aişeden nakledilen diğer bir görüşe göre, yemi-i lağivden maksat, kişinin, konuşması sırasında, kasıtsız bir şekilde

(452) Ebu Davud, K. el-Talak, bab: 7. Hadis No. 2191
(453) İbn-i Mece, K. el-Kaffaret, bab: 8 Hadis No. 2110

yaptığı ve kendisini bağlamayacağına inandığı yemindir. Bu hususta Mücahid diyor ki: "Burada zikredilen "Yemin-i lağiv"den maksat, şu iki kimsenin yaptığı şekildeki yeminlerdir. Bunlar bir şey üzerinde pazarlık yaparlar. Onlardan biri: "Vallahi ben bunu senden şu kadara satın almam." der. Diğeri de: "Vallahi ben bunu sana şu kadara satmam." der. Hz. Aişe (ra.nh) diyor ki: "İnsanların, şakalaşırken, tartışırken ve birbirleriyle kavga ederlerken kasıtsız bir şekilde yaptıkları yemin, yemi-i lağiv"dir. Bu gibi yeminler için de keffaret gerekmez. Bunların görüşlerine delil olarak, Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasanın rivayet ettiği şu hadis-i şerif zikredilmektedir. Hz. Hasan diyor ki: "Resulullah, ok atarak birbirleriyle yarışan bir topluluğun yanından geçti. Yanında da sahabilerinden biri bulunuyordu. Topluluktan bir adam oku attı ve şöyle dedi: "Vallahi hedefe isabet ettirmiştim fakat saptı." Bunun üzerine Resulullahın yanında bulunan adam dedi ki: "Ey Allahın Resulü, bu adam yeminini bozdu." Resulullah da: "Hayır, okçuların yemini yemin-i lağivdir. Onların yeminleri için ne bir keffaret vardır ne de bir ceza." buyurdu.

f- Zeyd b. Esleme göre ise, yemin-i lağivden maksat, yemin eden kimsenin kendi aleyhine beddua olacak şekilde yemin etmesi veya yemin eden kişiyi şirke ve inkâra götürecek şekilde yemin etmesidir. Mesela kişinin: "Eğerben bunu yapmazsm Allah gözümü kör etsin." veya "Eğer yarın sana gelmezsem Allah beni buradan çıkarıp şuraya soksun." şeklindeki yeminlerdir. Şayet Allah bu gibi yemin yapanları hesaba çekecek olsa bunlar için ne bir çocuk bırakır ne de bir mal." Yine, "Eğer ben şunu yapmazsam kâfir olayım, yahut müşrik olayım veya Yahudi olayım." şeklinde yemin eder ve bu yeminini bozacak olursa, kasıtsız bir şekilde yemin etmiş olduğu için Allah tarafından hesaba çekilmez.

g- Abdullah b. Abbas ve Dehhaktan nakledilen diğerbir görüşe göre burada zikredilen yem-i lağivden maksat, bozularak yerine keffaret verilen yeminlerdir. Mesela bir insan bir şeyi yapacağına dair yemin eder de sonra onun kendisi için zararlı olduğunu görürse yeminini bozar ve yemin keffareti verir. İşte bu tür yeminlere de yemin-i lağiv denilmiştir.

h- İbrahim en-Nehaiye göre ise burada zikredilen, yemin-i lağivden maksat, kişinin unutarak bozduğu yemindir.

Taberi diyor ki: "Arapçada "Lağiv" kelimesinin mânâsı kötü olan bir sözü söylemek ve anlamsız bir işi yapmaktır. "Lağiv" kelimesinin boş ve kötü söz mânâsında kullanıldığı şu âyet-i kerimede görülmektedir. "Onlar boş ve çirkin bir söz işittikleri zaman ondan yüzçevirirler." Bizim amellerimiz bize sizin amelleriniz sizedir. Bizden emin olun, biz, cahillerden olmak istemeyiz." derler."[454] Lağiv kelimesinin, anlamsız bir iş mânâsında kullanıldığı ise şu âyette görülmektedir: **"Ve yine Rahman olan Allahın kulları yalan yere şehadet et-**

(454) Kasas Suresi, 27/55

mezler. Boş söz ve çirkin bir davranışla karşılaştıkları zaman vakarla oradan geçip giderler."(455)

Taberi diyor ki: "Madem ki lağiv kelimesinin mânâsı budur o halde her anlamsız yemin bu âyette zikredilen yemin-i lağiv ifadesinin içine girer. Kul böyle bir yemini yapmaktan dolayı ne dünyada keffaret vermekle yükümlüdür ne de bundan dolayı âhirette hesaba çekilir. Ancak yukarıda Said b. Cübeyr tarafından zikredilen, Allahın emirlerine karşı gelme veya yasaklarını ihlal etme şeklindeki yemin bu âyetteki yemi-i lağiv kavramına girmez. Zira Said b. Cübeyrin dediği yemini yapan kimsenin, yeminini bozarak yerine keffaret vermesi gerekir. Halbuki yemin-i lağivde böyle bir şey söz konusu değildir.

Said b. Cübeyrin zikrettiği şekildeki yeminin bozulması halinde ona keffaret icabedeceği Resulullahın şu hadis-i şerifinden anlaşılmaktadır. Resulullah (s.a.v.) buyuruyor ki:

فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ، فَرَأَىٰ غَيْرَهَا خَيْراً مِنْهَا، فَلْيَأْتِهَا، وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ».

"Kim, bir şey hakkında yemin eder de onu yapmaktansa başka bir şeyi yapmasının daha hayırlı olduğunu görecek olursa, hayırlı olanı yapsın, yeminine keffaret versin."(456)

Âyet-i kerimede: **"Fakat kalblerinizin kazandığından dolayı sorumlu tutar,"** buyurulmaktadır. Müfessirler âyet-i kerimenin bu bölümünün izahında da çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- İbrahim en-nehai, Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Ata'dan nakledilen bir görüşye göre burada zikredilen "kalblerin kazandığı"ndan maksat, kişinin yalan yere ve haksız olarak yapmış olduğu yeminlerdir. Bu gibi yeminleri yapanların, keffaret vererek sorumluluktan kurtulmaları mümkün değildir. Allah onları, yalan yere yemin ettiklerinden dolayı âhirette cezalandıracaktır. Bunlara göre kalblerin kastettiği yeminler için dünyada keffaret yoktur. Keffaret, yemi-i

(455) Furkan Suresi, 25/72

(456) Müslim, K. el Eyman, bab: 11, 12, 13, 14 Hadis No 1650

lagivler için söz konusudur.

b- Katade, Ata ve Hakemden nakledilen diğer bir görüşe göre de, kalblerin kazandığından maksat, yemin eden kimsenin, bile bile haksız bir şekilde ve yalan yere yemin etmesidir. Ancak bunlara göre böyle bir yemini yapan kimsenin keffaret ödemesi gerekir. Görüldüğü gibi bu görüşte olanlara göre kalblerin kastettiği yeminler için keffaret gerekir. Fakat yemi-i lağiv yapanlara keffaret gerekmez.

c- Süddiden nakledilen başka bir görüşe göre "Kalblerin kazandığı"ndan iki türlü yemin anlaşılmaktadır: Bunlardan biri, "Yemi-i Amd"dır. Yani kalblerin kasten yapmış olduğu yeminlerdir ki bu tür yeminler bozulduğu takdirde keffaret ödenir ve kişi yemininin sorumluluğundan kurtulur. Mesela bir insan bir şeyi yapmayı ister de onu yapacağına dair yemin ederse bu, kalblerin kastettiği bir yemindir. Kişi bu yeminini yerine getirmemeyi daha hayırlı görür de onu bozacak olursa yerine keffaret öder ve sorumluluğundan kurtulur. "Kalblerin kazandığı yemin" türlerinden ikincisi "Yemi-i Ğâmûs"tur. Bu gibi yeminlerde kişi, işini yürütmek için yalan yere yemin eder. Bu tür yeminleri yapan insanlara dünyada keffaret icabetmez. Fakat bunların cezası âhirette Allaha kalmıştır. Allah bunları âhirette dilediği şekilde cezalandıracaktır. Süddinin bu izahına göre bu âyet-i keriede geçen ve "Kalblerin kazandığı yemin" olarak ifade edilen yemin şekli ile Maide suresinin seksen dokuzuncu âyetinde geçen ve "Kalblerin kastettiği yemin" şeklinde ifade edilen yemin birbirinden farklıdır. Burada zikredilen "Kalblerin kazandığı yemin"den daha ziyade "Yemin-i Ğâmûs" anlaşılmaktadır. Maide suresinde zikredilen "Kalblerin kastettiği yemin"den ise "Yemin-i Amd" anlaşılmaktadır.

d- Zeyd b. Eslem ve oğlu İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyette zikredilen "Kalblerinizin kazandığı" ifadesinden maksat, kişinin kalbinde bulunan Allaha ortak koşma ve inkârcılık duygusudur.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden doğru olan görüş şöyle diyen görüştür. Allah teala bu âyet-i kerimesinde, kalbleriyle yemin kazanan kullarını tehdit etmektedir. Kalblerin kazandığı yeminden maksat, kişinin, kasıtlı ve bilinçli bir şekilde yapmış olduğu yeminlerdir. Bu tür yeminler de iki kısma ayrılmaktadır.

a- Kasıtlı bir şekilde yemin eden bir kimse bu yemini ile kasıtlı bir şekilde günah işlediğini bilmekte buna rağmen yeminini yapmaktadır. Yani, yalan yere yemin etmektedir. İşte böyle bir yemini yapan kimsenin dünyada herhangi bir keffareti yoktur. Cezası, âhirette Allaha kalmıştır. Çünkü bu tür yeminler, bozulabilen yeminler değillerdir ki bozuldukları takdirde keffaret verilsin.

b- Kişi, bir şeyi yapacağına dair bilinçli ve kasıtlı bir şekilde yemin eder. Böyle bir yeminden dönmemesi halinde onun için bir sorumluluk söz konusu

değildir. Şayet, yeminini bozacak olursa, kendisine yemin keffareti gerekir.

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَآئِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِن فَآءُو فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾

226- Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler, dört ay bekleyebilirler. Eğer bu süre içinde yeminlerinden dönerlerse, şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

Kadınlarıyla cinsi münasebette bulunmayacaklarına yemin edenlerin bekleme süreleri dört aydır. Eğer bu süreden sonra yeminlerinden dönerlerse Allah onları, yapmış oldukları yeminlerinden dolayı affeder. Çünkü o, mümin kullarına acıyıcıdır.

* Kişinin, hanımıyla belli bir süre için cinsi münasebette bulunmayacağına dair yemin etmesine "İyla" denir. Müfessirler, erkeğin nasıl bir yemin yapması halinde "İyla" yapmış olacağı hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:

a- Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Hasan-ı Basri, Atâ ve İbn-i Şihab ez-Zühriye göre kişinin, hanımına zarar vermek için kızgın bir halde, ona yaklaşmayacağına dair yemin etmesi "İyla" sayılır. Bunlara göre kişinin, hanımına zarar vermek için değil de faydalı gördüğü başka bir sebepten dolayı ona yaklaşmayacağına dair yemin etmesi "İyla" sayılmaz. Mesela kişi, çocuğunu emziren hanımını hamile bırakmamak için ona, çocuğu emzikten kesilinceye kadar yaklaşmayacağına dair yemin etmesi "İyla" sayılmaz. Çünkü Allah teala "İyla" yapan erkek için takdir ettiği süreyi, erkek tarafından kadına yapılan baskı ve zorlamadan kadını kurtarmak için bir çıkış yolu kılmıştır.

Erkeğin, karısına yaklaşmayacağına dair yemin etmesinde ona baskıda bulunmayı veya zarar vermeyi kastetmemesi halinde "İyla"nın asıl sebebi mevcut olmaz. Zira böyle bir durumda erkek, aile efradının ve hanımının menfaatini düşünmektedir. Bu nedenle kadına zarar verme amacını taşımayan "Yaklaşmama yeminleri" "İyla" sayılmaz. Bu hususta Ümmü Atiyye diyor ki: "Kocam Cübeyr bana dedi ki: "Kendi çocuğunla birlikte kardeşimin çocuğunu da emzir." Dedim ki: "Ben ikisini de birlikte emzirmeye güç yetiremem." Cübeyr, ben çocuğu memeden kesinceye kadar bana yaklaşmayacağına dair yemin etti.

Ben çocuğu memeden kesince Cübeyr onu alıp bir toplantıya götürdü. Çocuğu görenler Cübeyre: "Bunu ne güzel beslemişsiniz." dediler. O da: "Ben

hanıma, çocuğu memeden kesinceye kadar yaklaşmayacağıma dair yemin etmiştim." dedi. Orada bulunanlar: "Bu bir İyla'dır." dediler. Bunun üzerine Cübeyr, Hz. Aliye gitti, ondan bu hususta fetva istedi. Ali de dedi ki: "Eğer sen bu yeminini kadına kızdığından dolayı yaptıysan hanımın sana helal değildir. Şayet ona kızarak yapmadıysan o senin hanımındır."

b- İbrahim en-Nehai, İbn-i Sîrîn ve Şa'bî'ye göre ise, erkeğin, hanımına yaklaşmayacağına dair yapmış olduğu her türlü yemin "İyla" sayılır. Kişinin, öfkeli bir şekilde veya sakin bir halde bunu yapması farketmediği gibi kadına zarar vermeyi veya çocuğu emzirtmesi gibi bir fayda sağlamayı düşünmesi de farketmez. Zira âyet-i kerime "İyla"yı mutlak bir şekilde zikretmiştir. Herhangi bir yemin şekline tahsis etmemiştir. Bu itibarla kişinin, hanımıyla cinsi münasebette bulunmayacağına dair yaptığı her türlü yemin "İyla"dır.

c- Şa'bi, Hakem ve Said b. el-Müseyyebe göre erkeğin, hanımının hoşuna gitmeyen her yemini "İyla"dır. İsterse kadınla cinsi bünasebette bulunmayacağına dair isterse onunla konuşmayacağı gibi hususlara dair yemin etsin. İster öfkeli halinde yemin etsin isterse normal halinde. Bu hususta Şa'binin şöyle dediği rivayet edilmektedir: Karı ile kocasının arasına girecek her yemin iyladır. Mesela kocasının: "Allaha yemin olsun ki ben seni kızdıracağım." veya "Allaha yemin olsun ki ben sana kötü davranacağım." yahut "Allaha yemin olsun ki ben seni döveceğim." şeklindeki yeminleri, iyladır.

İbn-i Ebi Zi'b diyor ki: "Bir adam karısına "Eğer ben seninle bir sene içinde konuşacak olursam sen benden boşsun." dedi. Sonra bu meseleyi Kasım ve Salime sordular. Onlar da dediler ki: "Eğer sen onunla bir seneden önce konuşacak olursan o senden boş olur. Eğer konuşmayacak olursan dört ay geçtikten sonra boş olur." Bu görüşte olanlar görüşlerine gerekçe olarak şunu zikretmişlerdir. Allah tealanın, iyla yapan koca için takdir ettiği dört aylık süre, kadının, kocasının sohbet ve muhabbetinden mahrum olmasına engel olması içindir. Bu itibarla kocanın karısıyla konuşmayacağına dair vb. yeminleri yapması kadının kendisiyle olan sohbet ve muhabbetini kesmesi bakımından, kadına yaklaşmayacağına dair yaptığı yeminden daha aşağı değildir.

Taberi diyor ki: "İyla, erkeğin, hanımıyla cinsi münasebette bulunmayacağına dair, iyla müddetinden daha uzun bir süre için yemin etmesidir." diyen görüş daha evladır. Erkek bu yemini ister normal halinde yapsın isterse gazaplı iken yapsın farketmez.

Âyet-i kerimede **"Eğer bu süre içinde yeminlerinden dönerlerse,"** buyurulmaktadır. Müfessirler, iyla yapan erkeğin yemininden nasıl dönmüş olabileceği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas, Mesruk, Âmir eş-Şâ'bi, Said b. Cübeyr, Said b. el

Müseyyeb, Hakem ve Şa'bî'ye göre, hanımıyla cinsi münasebette bulunmayacağına dair yemin eden kimsenin bu yemininden dönmesi sadece hanımıyla cinsi münasebette bulunmasıyla olur. Bunlara göre böyle bir yemini yapan erkek, hapsedildiğinden veya uzun bir yolculuğa çıktığından yahut hasta olduğundan dolayı, iyla müddeti olan dört ay içinde hanımıyla cinsi münasebette bulunmazsa hanımı kendisinden boş olur. Görüldüğü gibi bunlar, erkeğin fiilen hanımına dönmesine engel olacak herhangi bir mazereti kabul etmemektedirler.

b- Hasan-ı Basri, İkrime, Ebu Vâil, Zühri, Abdullah b. Mes'ud'un, arkadaşları, Alkame, İbrahim en-Nehai, Katade, Hammad, Said b. el-Müseyyeb ve Rebi' b. Enesten nakledilen diğer bir görüşe göre, hanımıyla cinsi münasebette bulunmayacağına dair yemin eden kimsenin tekrar hanımına dönmesi, herhangi bir mazereti yoksa, fiilen münasebette bulunmasıyla olur . Şayet bu yemini yapan erkeğin, hastalık, yolculuk ve hapsedilme gibi herhangi bir özürü bulunursa veya tam "İyla" süresinin anında hanımı hayızlı veya nifaslı ise bu gibi hallerde erkeğin hanımına dönmesi sözle de olabilir, kalben karar vermesiyel de. Ancak bu âlimlerden bazıları, sözle dönülmesi halinde buna dair iki şahit tutmasını şart koşmuşlardır.

c- İbrahim en-Nehai, Hasan-ı Basri ve Ebu Kılabeden nakledilen diğer bir görüşe göre, hanımıyla cinsi münasebette bulunmayacağına dair yemin eden kimsenin hanımına dönmesi, dille bunu belirtmesiyle olur. Bir özürünün bulunup bulunmaması farksızdır.

Taberi diyor ki: "Sahih olan görüş, hanımıyla cinsi münasebette bulunmayacağına dair yemin eden erkeğin tekrar hanımına dönmesi ancak onunla cinsi münasebette bulunmasıyla olur." diyen görüştür. Zira yeminin mahiyeti, kadınla cinsi münasebette bulunmamaktır.

Bu yemini bozma da ancak bu yolla olur. Bununla birlikte, kadınla cinsi münasebette bulunmamaya dair özürü bulunan kimsenin, bu yemininden döndüğünde kalben kaar vermesi de dönme sayılır. Çünkü cinsi münasebette bulunmak buna gücü yeten için söz konusudur. Buna gücü yetmeyeni bununla mükellef tutmakkişiyi gücünün yetmediği şeyle yükümlü tutmak olur. Böyle bir özürü bulunan bir kimsenin, yeminden sonra hanımına döndüğüne dair kararını diliyle söylemesi ve bu olaya şahit tutulması gerekli değildir. Ancak bunu yapması bize göre daha iyidir.

Âyet-i kerimenin sonunda: **"Eğer bu süre içinde yeminlerinden dönerlerse şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir."** buyurulmaktadır. Müfessirler âyetin bu bölümünde zikredilen "Allahın bağışlaması"ndan neyin kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

a- Hasan-ı Basri ve İbrahim en-Nehaiden nakledilen bir görüşe göre, bu-

rada zikredilen: "Allahın affetmesi"nden maksat, iyla yeminini yapandan yemin keffaretinin düşmesidir. Bunlara göre bir erkek hanımıyla cinsi münasebette bulunmayacağına dair yemin eder sonra da bu yeminini bozacak olursa onun, yeminini bozmasından dolayı keffaret vermesi gerekmez.. Çünkü o, kötü bir şey için yemin etmemiştir.

Görüldüğü gibi bu görüşte olanların izahı: "Herhangi bir kötülüğü işlemek için yemin eden kimsenin, yeminini bozması halinde —Ki bu gereklidir— yemini için keffaret gerekmez" diyenlerin görüşüne uygundur.

b- Abdullah b. Abbas, Rebi' b. Enes, Katade ve İbrahim en-Nehaiden nakledilen diğer bir görüşe göre burada Allahın affetmesinden maksat, iyla yapan erkeğin, yeminini bozması halinde Allahın onu âhirette cezalandırmamasıdır. Fakat böyle bir erkeğin, yeminini bozmasından dolayı yemin keffareti vermesi gereklidir.

Görüldüğü gibi bu görüş,: "Yeminini bozan herkese yemin keffareti gerekir. İster bir iyilik yapmak için yemin etmiş olsun isterse bir kötülük." diyen kişilerin görüşlerine mutabıktır. Taberi de bu görüşü tercih etmiştir.

وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾

227- Şayet boşamayı kastederlerse, şüphesiz ki Allah, her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir.

Şayet onlarla beraber yaşamayı terketmeye karar verir de onları boşarlarsa şüphesiz ki Allah, kadınlarınızı boşamanızı işiten ve çok iyi bilendir.

* İyla yapan erkek dört ay içinde yeminini bozup hanımına dönerse o yine onun hanımıdır. Nitekim Resulullah (s.a.v.), hanımlarına bir ay yaklaşmayacağına dair yemin etmiş, bir ay bittikten sonra hanımlarına dönmüştür."[457]

Eğer erkek dört ay süresince hanımına yaklaşmayacağına yemin eder de bu süre içinde yaklaşmazsa "İyla" söz konusu olur. İmam Şafii, İmam Mâlik ve İmam Ahmed b. Hanbel'e göre kadın boş olmaz. Hakim, erkeğe ya yeminini bozup hanımına dönmesini veya onu boşamasını emreder. Şayet hem dönmez hem de boşamazsa hakim boşar. Ebu Hanifeye göre ise bu dört ay'ın geçmesinden sonra kadın kendiliğinden bir talak-ı bâin ile boş olur.

(457) Bkz. Buhari, K. es-Salah, bab: 18/ Müslim. K. et-Talak. bab: 3 Hadis No. 1475

Taber ibu âyet-i kerimenin izahında şunları zikretmiştir: Müfessirler: "Şayet boşamayı kastederlerse şüphesiz ki Allah, her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir." âyet-i kerimesinin izahında çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir:

a- Bazılarına göre bu âyetin izahı şöyledir: "Şayet hanımına yaklaşmayacağına dair yemin eden kimse, kendisi için tayin edilen dört ay bekleyebilme süresi içinde hanımına dönmez ve yemininde kararlı olursa hanımı ondan boş olur."

Görüldüğü gibi "İlya" yapan erkek dört ay içinde hanımına dönmezse hanımı ondan boş olur. Ancak bu görüşte olan âlimler, hanımın ric'î bir talakla mı yoksa bâin bir talakla mı boş olacağı hakkında iki ayrı görüş zikretmişlerdir.

aa- Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ud, Osman b. Affan, Zeyd b. Sabit, İkrime, Katade, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Kubeyse b. Züeyb, Salim b. Abdullah, Ebu Seleme b. el-Ekva, Abdurrahman, Atâ, Hasan-ı Basri, İbrahim en-Nehai ve Dehhaka göre, hanımına yaklaşmayacağına dair yemin eden erkek dört ay içinde hanımına yaklaşmayacak olursa hanımı ondan bir bain talak ile boş olur. (Yani hanımın üç talakından biri gider ikisi kalmış olur. Bununla birlikte kocasına dönüp dönmeme karan hanımının yetkisine geçer. Dilerse yeniden mehir alıp tekrar kocasıyla evlenir ve kalan iki talak ile yaşar dilerse kocasına tekrar dönmeyi kabul etmez, iddeti bittikten sonra sonra kocasından tamamen ayrılmış olur ve başka biriyle evlenebilir.)

Bu hususta İbrahim en-Nehai diyor ki: "Abdullah b. Üneys, hanımına yaklaşmayacağına dair yemin etmişti ve bu esnada yolculuğa çıkmak zorunda kalmış ve yolculuğu dolayısıyle hanımından altı ay uzak kalmıştı. Abdullah yolculuktan dönüp geri geldi, hanımının yanına girdi. Abdullaha denildi ki "Hanımın senden talak-ı bâin ile boş oldu." O da bunun üzerine Abdullah b. Mes'udun yanına gitti ve ona meseleyi anlattı. Abdullah b. Mes'ud da: "Hanımın senden talak-ı bâin ile boş oldu ona git bunu bildir ve kendisiyle tekrar evlenmek istediğini teklif et." dedi. Abdullah b. Üneys hanımına döndü, onun, kendisinden talak-ı bâin ile boş olduğunu söyledi ve ona evlilik teklifinde bulundu. Hanımının kabul etmesi üzerine ona bir rıtıl gümüş verdi.

bb- Said b. el-Müseyyeb, Ebubekir b. Abdurrahman, Mekhul, Zühri ve Rebi' b. Enese göre hanımına yaklaşmayacağına dair yemen eden erkek dört ay içinde hanımına yaklaşmayacak olursa hanımı ondan bir ric'î talakla boş olur. (Yani hanımın iddeti bitmedikçe kocası tekrar ona dönebilir. Hanımının razı olup olmaması farketmez.)

b- Diğer bir kısım müfessirlere göre bir erkek hanımına yaklaşmayacağına dair yemin eder de dört ay ona yaklaşmayacak olursa yaklaşmamasından dolayı hanımı ondan boş olmaz. Ancak erkeğin bu hali hanıma, hakime başvurma

hakkını sağlar. Hanım hakime başvurarak kocasının ya tekrar kendisini kabul etmesini veya boşatmasını ister. Hakim de kocayı bu şıklardan birini kabule mecbur eder. (Yani koca dört aydan sonra bu hali devam ettirmekten alıkonur. Ya karısını boşar veya yeminini bozup tekrar ona döner.)

Bu görüş Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Osman, Ebudderda, Said b. el-Müseyyeb, Hz. Aişe, Abdullah b. Ömer, Tâvus, Mücahid, Mervan b. el-Hakem, Ömer. b. Abdülaziz, Abdullah b. Abbas, İmam Mâlik, Muhammed b. Kâ'b el-Kurezi ve Kasım b. Muhammedden nakledilmiştir.

Bu hususta Ebu Salih diyor ki: "Ben, Resulullahın on iki sahabisine, karısına yaklaşmayacağına dair yemin eden erkeğin hükmünü sordum. Onların hepsi de dediler ki: "Dört ay geçinceye kadar erkek için herhangi bir şey yoktur. Dört ay geçtikten sonra artık erkek yeminini devam ettirmekten alıkonur. Yani ya hanımını boşar veya ona döner.

İmam Mâlik, bir erkeğin dört aydan az bir süre için hanımına yaklaşmayacağına dair yemin etmesini "İyla" saymamıştır. İyla'nın gerçekleşmesi için erkeğin hanımına dört ay veya daha fazla bir süre için yaklaşmayacağına dair yemin etmesini gerekli saymıştır. Böyle yapan erkek için dört ay geçtikten sonra müdahale edilir. Artık o ya hanımına döner ve yeminini bozar yahutta hanımını boşar.

c- Said b. el-Müseyyeb ve diğer bazı âlimlerden nakledilen başka bir görüşe göre "İyla" yapmanın herhangi bir hükmü yoktur.

d- İbrahim en-Nehaiden nakledilen diğer bir görüşe göre ayetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Şayet iyla yapan koca dört ay geçtikten sonra hakim tarafından hanımına dönmesine veya onu boşamasına dair karar verilirse ve koca karısına dönmemekte ısrar edecek olursa işte o zaman hanımı kendisinden bir talak-i bâin ile boş olur."

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden Allahın kitabının zahirine daha uygun olanı, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Aliden nakledilen görüştür. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Hanımına yaklaşmayacağına dair yemin eden erkeğe bu yemininin üzerinden dört ay geçtikten sonra hakim bu haline son vermesine dair karar verir de erkek te tekrar hanımına dönecek olursa şüphesiz ki Allah onu affeder ve ona merhamet eder. Şayet o erkek hanımını boşamaya karar verirse Allah onun boşamasını işiten ve hanımına yaptıklarını bilendir."

Görüldüğü gibi Taberiye göre bir erkek hanımına yaklaşmayacağına dair yemin eder de bu yeminini dört ay bozmayacak olursa hanımı ondan herhangi bir talak şekli ile boş olmaz. Ancak hakime baş vurulduğunda o, erkeği iki durumdan birini seçmeye mecbur kılar. Bunlar da, tekrar hanımına dönmesi veya onu boşamasıdır.

Taberi bu görüşü tercih edişinin gerekçesi olarak özetle şunu zikretmiştir. Âyet-i kerimede **"Şayet boşamayı kastederlerse şüphesiz ki Allah her şeyi çok iyi işiten çok iyi bilendir."** buyuruluyor. Elbetteki işitme söylenilen bir söz için olur. Yapılan bir iş için söz konusu olmaz. Şayet, diğer görüşlerin belirttiği gibi erkeğin hanımına yaklaşmamaya yemin etmesi hali, dört ay geçmekle hanımının boş olmasını gerektirseydi âyetin sonunda: "Şüphesiz ki Allah işitendir." denilmezdi. Böyle denildiğine göre anlaşılıyor ki dört ay geçmesi ile kadın boş olmuyor, dört ay geçtikten sonra erkeğin boşamayı tercih ettiğini söylemesi ile boş oluyor.

İyla yapmanın süresi, âyette zikredildiği gibi dört aydır. Bu hususla ilgili olarak Hz. Ömerden şunlar nakledilmektedir: Hz. Ömer (r.a.), kocası yanında bulunmayan bir kadının, geceleyin kendi kendine söylenip şikâyette bulunduğunu duyunca gelip kızı Hafsaya bir kadının kocasından en çok ne kadar ayrı kalmaya sabredebileceğini sormuş Hafsa da dört ay veya altı ay sabredebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Orduda hiçbir kimseyi bu müddetten fazla tutmayacağım." demiştir.(458)

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ ۚ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَن يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ
فِي أَرْحَامِهِنَّ إِن كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَٰلِكَ
إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا ۚ وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ
دَرَجَةٌ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾

228- Boşanmış kadınlar üç ay hali iddet beklerler. Eğer Allaha ve âhiret gününe iman ediyorlarsa Allahın, rahimlerinde yarattığı şeyi gizlemeleri kendileri için helal değildir. Kocaları sulh olmak isterlerse, iddet müddeti içerisinde onları geri almakta daha çok hak sahibidirler. Örfe göre kadınların, vazifeleri kadar hakları da vardır. Erkekler kadınlardan bir derece daha üstündür. Allah, her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Hayız gören kadınlar, kocalarından boşandıklarında, bir başka erkekle evlenebilmek için üç ay başı hali iddet beklemek zorundadırlar. Üç ay başı halinin sonunda iddetleri sona erer. Boşanmış kadınlara, rahimlerinde bulunan ha-

(458) İbn-i Kesir, c. 1 S. 269

yız ve gebelik gibi hususları gizlemeleri helal değildir. Şayet onlar, Allahı ve âhiret gününü tasdik eden gerçek müminler ise bunu böyle yapmazlar. Zira rahminde bulunan hayız ve çocuğu gizlemek, Allaha ve âhiret gününe iman eden kimsenin yapacağı iş değildir. Bu ancak kâfir kadınların yapacağı bir iştir. Tekrar geri dönebilecek şekilde karısını boşayan bir koca eğer sulh olup anlaşmak isterse, boşanmış karısını iddet müddeti içerisinde geri almakta herkesten daha çok hakka sahiptir. Kadınların, kocalarına itaat etme vezifeleri olduğu gibi, hoş ve iyi muamele ve örfe göre bakımları hususunda kocaları üzerinde hakları da vardır. Emir ve itaat mevzunda erkekler, kadınlardan bir derece daha üstündürler. Allah, yasakları çiğneyip, koymuş olduğu hudutları aşanlara galiptir, yaptıklarında hüküm ve hikmet sahibidir.

* Bu âyet-i kerime, hayız gören kadınların iddet sürelerini beyan etmektedir. Âyet-i kerimede "Ay başı hali" diye tercüme edilen (قُرُوء) kelimesinin, hayız mânâsına mı yoksa "Hayızdan temizlenme" mânâsına mı geldiği hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir.

Ebu Hanife ve Ahmed b. Hanbel'in tercih edilen görüşüne göre âyette geçen (قُرُوء) kelimesinden maksat, "Hayız" halidir. Bunlara göre âyetin mânâsından şü hükümler çıkarılır: Kadın temiz iken boşanır, âdet görür temizlenir, tekrar âdet görür temizlenir, tekrar âdet görür temizlenirse iddeti bitmiş olur. Şayet erkek hanımını bir veya iki ric'î talakla boşamış olursa ve hanımına tekrar dönmek isterse üçüncü hayız görmesinin içinde bu kararını açıklaması gerekir. Şayet açıklamaz da üçüncü hayız da bitecek olursa artık erkek hanımına dönme hakkını kaybeder. Artık dönüp dönmeme kararı kadına aittir. Bunlar bu görüşlerine delil olarak Resulullahın şu hadis-i şerifini zikretmişlerdir. Resulullah, kendisinden devamlı olarak kan gelen bir kadına: "Kur'u günlerinde namazı bırak. Bunlar bitince yıkan, namazını kıl ve her vakit için abdest al." buyurmuştur. Diğer bir rivayette ise,

أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أَبِي حُبَيْشٍ حَدَّثَتْهُ أَنَّهَا أَتَتْ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَشَكَتْ إِلَيْهِ الدَّمَ. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «إِنَّمَا ذٰلِكَ عِرْقٌ. فَانْظُرِي إِذَا أَتَىٰ قَرْؤُكِ فَلاَ تُصَلِّي. فَإِذَا مَرَّ الْقَرْءُ فَتَطَهَّرِي، ثُمَّ صَلِّي مَا بَيْنَ الْقَرْءِ إِلَى الْقَرْءِ».

Ebi Hubeyş'in kızı Fatıma Resulullaha gelmiş ve kendisinden devamlı olarak kan geldiğine dair şikayetçi olmuş Resulullah da şu cevabı vermiştir: **"Bu, damardan gelen bir kandır. Durumuna bak, senin kuru günlerin gelince namazı kılma. Kuru günlerin geçince de yıkan. Sonra iki kuru günleri**

arasında geçen sürede namaz kıl."(459) Görüldüğü gibi Resulullah (s.a.v.) kuru, günlerinde namaz kılınmamasını emretmektedir. Bundan da kuru' kelimesinin "Hayız" mânâsına geldiği anlaşılmaktadır.

İmam Şafiiye, İmam Mâlike ve İmam Ahmed b. Hanbelden rivayet edilen ikinci bir görüşe göre âyetteki "Kuru" kelimesinden maksat "Hayızdan temizlenmek"tir. Bunlara göre kadın temiz iken boşanır. Âdet görür temizlenir, tekrar âdet görür temizlenirse bu temizliğinin bitmesiyle iddeti bitmiş olur. Çünkü içinde boşandığı birinci temizlik te hesaba dahildir. Bu görüşte olanlar delil olarak şu âyeti zikretmişlerdir: ""**Ey Peygamber, kadınları boşamak istediğiniz zaman iddetleri içinde boşayın...**"(460) Görüldüğü gibi âyet-i celilede, kadınların, iddetleri içinde boşanılması emredilmektedir. Kadınların boşanması temiz iken başladığına göre, üç temizlik bitince iddetleri bitmiş olur. Buradan da anlaşılıyor ki "Kuru"dan maksat "Temizlik"tir.

Taberinin beyanına göre de müfessirler bu âyette zikredilen (قُرُوء) kelimesinin mânâsı hakkında iki görüş zikretmişlerdir:

a- Bazılarına göre bu kelimenin mânâsı "Hayız görmek" demektir. Bu görüş, Rebi' b. Enes, Katade, Dehhak, Abdullah b. Abbas, Amr b. Dinar, İkrime, Süddi, İbrahim en-Nehai, Abdullah b. Mes'ud, Ömer b. el-Hattab, Ebu Musa el-Eş'ari, Hz. Ali, Said b. Cübeyr ve Ma'bed el-Cüheni'den nakledilmiştir.

İbrahim en-Nehai, bu hususta Hz. Ömerin şunları söylediğini rivayet etmiştir: "Bir erkek karısını bir veya iki ric'i talakla boşayacak olursa boşanan kadın, üçüncü hayız görmesinden sonra temizlenip yıkanmadıkça ona dönmeye kocası daha layıktır ve aralarında miras hükümleri devam eder." Yine İbrahim en-Nehai diyor ki: "Hz. Ömere, hanımını, tekrar geri alabilecek şekilde boşayan bir erkeğin meselesi arzedildi. O da bu meseleyi Abdullah b. Mes'uda havale etti ve "Sen bu mesele hakkında görüşünü söyle." dedi. Abdullah b. Mes'ud da "Bu mesele hakkında senin konuşman daha evladır." dedi. Ömer: "Sen mutlaka görüşünü söyleyeceksin." dedi. Abdullah b. Mes'ud: "Benim kanaatim şu ki, kadın üçüncü âdetinden yıkanmadıkça kocası onu tekrar hanımlığına kabul etmeye daha layıktır." dedi. Ömer de: "Benim görüşüm de budur. Söylediğin söz, kalbimdeki kanaatime uygun düştü." dedi ve böyle hüküm verdi.

b- Diğer bir kısım müfessirlere göre bu âyette zikredilen (قُرُوء) kelimesinden maksat, "Âdetten temizlenmek" demektir. Bu görüş ise, Hz. Aişe, Ebu Bekir b. Abdurrahman, Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Sabit, Zahirî, Salim b. Abdullah ve Eban b. Osmandan nakledilmiştir.

---

(459) İbn i Mâce, K. et Taharet bâm: 115, Hadis No. 620 Ayrıca Ebu Davud, K. et-Taharet, bab: 112, Hadis No. 269, 297/Nesei, K. et Taharet, bab: 135/Tirmizi K. et Taharet, bab: 94, Hadis No. 126

(460) Talak Sûresi, 65/1

Bu hususta Süleyman b. Yesar diyor ki: "Şam halkından "Ehvas" adında bir kişi karısını bir talakla boşadı ve kadın boşandıktan sonra gördüğü üçüncü hayızının içinde iken adam öldü. Durum Muaviyeye arzedildi. Muaviye meselenin hükmünü bilemedi. Bunu Fedale b. Ubeyd'e ve Resulullahın Şamda bulunan sahabilerine sordu. Onlar da bu meselenin hükmünü bilemediler. Bunun üzerine Muaviye, Zeyd b. Sabite binekli bir adam gönderdi. Zeyd o adama dedi ki: "Üçüncü hayızının içinde olan bu kadın kocasının mirasçısı olamaz. Bu kadın da ölmüş olsaydı kocası ona mirasçı olamazdı." Süleyman diyor ki: "Ömerin oğlu Abdullah da bu görüşte idi."

Taberi diyor ki: "(قُرُوء) kelimesinin Arapçada asıl mânâsı "Belli bir vakitte gelmesi mutad olan bir şeyin gelme vaktidir" Bir de belli bir vakitte gitmesi alışılagelmiş olan bir şeyin gidiş vaktidir. Bu bakımdan hem âdet görme hem de âdetten temizlenme mânâlarında tefsir edilmeye müsaittir. Bu nedenledir ki bazı Araplar kadının âdetinin gelişine (قُرُوء) demişler diğer bazıları da âdetten temizlenmesinin gelişine (قُرُوء) demişlerdir. Resulullah (s.a.v.)in, Fatıma bint-i Hubeyşe: "Kuru' günlerinde namazı bırak." hadis-i şerifinde (قُرُوء) kelimesi, âdet görme mânâsında kullanılmıştır. Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Madem ki kuru' kelimesinin mânâsı budur ve madem ki Allah teala, karısını boşamak isteyen erkeğe onu cinsi münasebette bulunmadığı temiz durumunda boşamasını emretmiştir ve âdetli iken boşamasını yasaklamıştır ve kendisi ile zifaf yapılan kadın boşandığı takdirde üç kuru' beklemekle yükümlüdür, buradan anlaşılmaktadır ki kadın boşandığı temiz hali ile birlikte iki temiz halini daha beklemek zorundadır. Üç temizlik hali bittikten sonra artık iddeti bitmiştir. Yani boşandıktan sonra üçüncü âdetini görür görmez iddeti bitmiş olur ve kendisiyle evlenmek isteyenlerin tekliflerini kabul edebilir.

Görüldüğü gibi Taberi, (b) şıkkında belirtilen görüşü tercih etmiştir.

Âyet-i kerimede: **"Eğer Allaha ve âhiret gününe iman ediyorlarsa, Allahın, rahimlerinde yarattığı şeyi gizlemeleri kendileri için helal değildir."** buyurulmaktadır. Müfessirler, bu âyette, kadınların rahimlerinde gizlememeleri emredilen şeyden neyin kastedildiği hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Zühri, İbrahim en-Nehai ve İkrimeye göre burada kadınlara, rahimlerinde gizlememeleri emredilen şeydan maksat, hayızdır. Boşanan kadınlar, Allahın, rahimlerinde yarattığı hayız hallerini, kendilerini boşayan kocalarından gizlemeleri helal değildir. Zira bu yolla, boşamadan sonra karısına dönme hakkı bulunan kocanın bu hakkı kaybedilmiş olur. Mesela: Karısını bir veya iki ric'î talakla boşamış olan erkek, karısının iki âdet görmesinden sonra ve üçüncü âdetinden önce tekrar ona dönmesini istemesi halinde kadın yalancı olarak: "Ben üçüncü âdetimi gördüm." deyip kocasının kendisine dönmesini engellemesi haramdır.

b- Abdullah b. Ömer, Mücahid, Rebi' b. Enes, İbn-i Zeyd ve Dehhaka göre Allah tealanın bu âyette, kadınlara gizlemelerini yasakladığı rahimlerindeki şeyden maksat, hem hamilelik durumları hem de âdet görmeleridir. Kadınların bu iki hallerini gizlemeleri haramdır.

c- Diğer bir kısım müfessirlere göre burada kadınlara, gizlemeleri yasaklanan, rahimlerindeki şeylerden maksat, sadece hamile olmalarıdır. Ancak bu görüşte olan âlimler, kadınların, hamile olduklarını gizlemelerinin yasak oluş sebebi hakkında farklı şeyler zikretmişlerdir.

aa- Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas ve İkrimeye göre, kadınların rahimlerindeki hamileliği gizlemelerinin yasaklanış sebebi, kendilerini boşayan kocalarının, hamile oldukları zamanda kendilerine tekrar dönmelerine engel olmalarıdır. Bu hususta Ali b. Ebu Talha, Abdullah b. Abbasın şunu söylediğini rivayet etmiştir: Eğer bir kişi karısını bir veya iki talakla boşayacak olur da karısı da hamile olursa, doğum yapmadıkça ona tekrar dönmeye kocası daha layıktır.

bb- Katadeye göre ise, kadınların, rahimlerinde bulunan hamileliği gizlemelerinin yasaklanmasının sebebi şudur: Cahiliye döneminde kadınlar, kendilerini boşayan kocalarının tekrar kendilerine dönmesi korkusuyla hamile olduklarını kocalarından saklarlardı. Böylece başka kocalarla evlenir, önceki kocalarından hamile kaldıkları çocuklarını yeni evlendikleri kocalarına isnad ederlerdi. İşte Allah teala bu sebepten kadınlara, rahimlerindeki hamileliği gizlemelerini yasakladı.

cc- Süddiye göre ise, kadınların, rahimlerindeki çocukları gizlemelerinin yasaklanmasının sebebi şudur: Erkekler karılarını boşamak istediklerinde onların hamile olup olmadıklarını sorarlardı. Hamile olduklarını bilince karılarını boşamak istemezlerdi. Çünkü bu takdirde hem kendileri hem de kadınları, doğacak çocuktan dolayı zarar görüyordu. İşte bu sebeple kadınların, rahimlerindeki çocuklarını kocalarından gizlemeleri yasaklandı.

Süddiye göre, kocasına bu şekilde davranan kadının hamile olduğu ortaya çıkınca doğum yapsa bile bir ceza olarak tekrar kocasına döndürülmesi gerekir.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olan görüş şudur: Kadınların rahimlerinde gizlemeleri yasaklanan şey, hem hamile olmaları hem de âdetli olmalarıdır. Kadınların, kendilerini bir veya iki talakla boşayan kocalarından hamile olduklarını veya âdet gördüklerini gizlemeleri haram kılınmıştır. Zira, kadının bu iki şeyi gizlemesi halinde de erkeğe zarar verme ihtimali vardır. Çünkü karısını bir veya iki ric'î talakla boşayan erkek, kadının iddet süresi bitmeden tekrar ona dönme hakkına sahiptir. Hamile olan kadının iddeti doğum yapması ile biteceğinden âdet gören kadının iddeti de üç âdet veya üç âdetten

temizlenme ile biteceğinden kadının, hamileliğini veya âdet görmesini gizlemesi yasaklanmıştır. Ta ki kocasının kendisine dönme hakkı iptal edilmiş olmasın.

Âyet-i kerimede: **"Kocaları sulh olmak isterlerse, iddet müddeti içinde onları geri almakta daha çok hak sahibidirler."** buyurulmaktadır. Bu ifadenin izahı şöyledir: Karısını bir veya iki talakla boşayan erkek, karısı iddet beklediği sırada veya hamilelik esnasında onu tekrar kendine kabul edip zevce yapmaya başkalarından daha layıktır. Bu hususta Abdullah b. Abbas şöyle demiştir: Bir adam karısını bir veya iki talakla boşar karısı da hamile olur ise o adamın, karısını tekrar geri almaya daha çok hakkı vardır, yeter ki doğum yapmış olmasın."

İkrime ve Hasan-ı Basri ise bu âyet-i kerimenin, Bakara suresinin iki yüz yirmi dokuzuncu âyeti ile neshedildiğini söylemişlerdir. Zira bu âyete göre kişi hanımını üç talak ile boşasa dahi onu tekrar geri almaya daha evla görülüyordu. Fakat iki yüz yirmi dokuzuncu âyet bunu neshetti. Karısını üç talakla boşayan kocanın artık onu tekrar geri alma hakkı kalmadığı bildirildi.

Âyet-i kerimede: **"Örfe göre kadınların vazifeleri kadar hakları da vardır."** buyurulmaktadır. Bu ifade iki şekilde izah edilmiştir:

a- Dehhak ve İbn-i Zeyd bu ifadeyi şöyle izah etmişlerdir: Kadınların, kocalarına karşı, Allahın kendilerine farz kılmış olduğu itaat etme vazife ve yükümlülükleri olduğu gibi onların, kocalarının üzerinde, hoş sohbette bulunma ve örfe göre iyi davranma hakları da vardır.

b- Abdullah b. Abbas ise âyetin bu bölümünü şöyle izah etmiştir: "Kadınların, kocalarına karşı temizlenip süslenme yükümlülükleri olduğu gibi kocalarının da karılarına karşı ayrı yükümlülükleri vardır. Bu hususta Abdullah b. Abbasın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Hanımımın bana karşı süslenmesini sevdiğim gibi benim de hanımıma karşı süslenmemi severim. Çünkü Allah teala buyurmuştur ki: **"Örfe göre kadınların vazifeleri kadar hakları da vardır."**

Taberi diyor ki: "Bana göre ayetin en güzel tefsiri şöyledir: "Bir veya iki talakla boşanmış olan kadınların, kendilerini boşayan kocaları üzerinde hakları vardır. O hak da, kocalarının, sırf zarar vermek için kendilerine dönmeme durumlarıdır. Yani bu şekilde boşanan karılara, iddetleri içinde tekrar dönmek isteyen kocaları, onlara zarar vermek için değil faydalı olmak için dönmelidirler. Kadınların, kocaları üzerinde böyle bir hakları vardır. Kocaların da bir veya iki talakla boşadıkları karıları üzerinde hakları vardır ki o da, kadınların, rahimlerindeki âdetlerini ve çocuklarını gizleyerek kocalarına zarar vermemeleridir. Kadınların, rahimlerindeki durumu gizleyerek kocalarının bu haklarını iptal etmeye hakları yoktur. Taberi, âyetin bu bölümünü bu şekilde izah etmesinin gerekçesi olarak âyetin, boşanma ve iddet bekleme hükümlerini kapsamış olduğu-

nu göstermiştir. Buradaki karı ve kocanın haklarının boşama ve iddetle ilgili haklar olmasını kabul etmenin daha doğru olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte bu âyet-i kerimenin, karı kocadan herbirinin diğeri üzerindeki bütün hakları ifade ettiğini söylemenin de mümkün olabileceğini bildirmiştir.

Âyet-i kerimede: **"Erkekler kadınlardan bir derece daha üstündür."** buyurulmaktadır. Burada zikredilen üstünlük derecesinden neyin kastedildiği hakkında müfessirler çeşitli görüşler zikretmişlerdir:

a- Mücahid ve Katadeye göre, burada zikredilen, erkeklerin kadınlardan üstün olduğu dereceden maksat, Allah tealanın, miras, cihad vb. şeylerde erkeklere verdiği üstünlüktür.

b- İbn-i Zeyd ve Muhammede göre ise buradaki üstünlükten maksat, erkeklerin emirlik ve kendilerine itaat edilme üstünlükleridir.

c- Şa'biye göre buradaki üstünlükten maksat, erkeğin mehir verme ve karısına "Zina etti" iddiasında bulunması halinde "Lanetleşme" ile zina iftirası cezasından kurtulmuş olması üstünlüğüdür. Kadın ise erkeğe mehir vermediği gibi kocasının zina ettiğini iddia edecek olursa bu iddiasını doğrulayacak şahit bulamadığı takdirde kendisine zina iftirası cezası uygulanır. O, "Lanetleşerek" bu cezadan kurtulamaz.

d- Abdullah b. Abbasa göre burada zikredilen erkeğin üstünlüğünden maksat, onun, karısının üzerinde olan bir kısım haklarını tam olarak almaktan vaz geçmesi ve kadının kendi üzerindeki bütün haklarını ona vermesidir. Bu hususta Abdullah b. Abbasın şöyle dediği rivayet edilmektedir. "Ben, hanımın üzerinde bulunan bütün haklarımı almak istemem Zira Allah teala: **"Erkekler kadınlardan bir derece üstündürler."** buyurmuştur."

e- Humeyd'e göre ise, bu âyette zikredilen, erkeklerin üstünlüğünden maksat, erkeklere sakalın lütfedilişi, kadınların ise bundan mahrum kalmalarıdır.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden âyetin tefsirine daha uygun olanı, Abdullah b. Abbasın görüşüdür. Yani buradaki dereceden maksat, erkeğin karısı üzerindeki haklarına karşı bağışlayıcı ve hoşgörülü olması ve onların bir kısmından vazgeçmiş olmasıdır. Zira Allah teala bu dereceyi erkek ve kadından herbirinin diğeri üzerindeki haklarını zikrettikten sonra beyan etmiştir. Bu derecenin de bu haklarla ilgili olması daha uygundur. Bu da erkeğin, kadının üzerindeki haklarını kullanırken ona karşı müsamahalı davranmasında görülür. Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Her ne kadar: "Erkekler kadınlardan bir derece daha üstündür." ifadesi bir haber mahiyetinde ise de manen, erkeklere, bu üstünlüklerinin gereği gibi davranmaları emredilmektedir."

Âyet-i kerimenin sonunda: **"Allah her şeye galiptir, hüküm ve hikmet**

sahibidir." buyurulmaktadır. Bu ifadenin mânâsı şudur: Allah teala, hayızlı iken kadınlarına yaklaşarak veya iyilik yapmamak için Allaha yemini kendilerine siper edinerek yahut karısına yaklaşmayacağına dair yemin edip ona zarar vererek Allahın hudutlarını aşan erkeklerden ve rahimlerinde bulunan durumu gizleyip kocalarına zarar vererek Allahın koyduğu sınırları aşan kadınlardan intikam almakta her şeye galiptir. Bunları cezalandırmasına kimse engel olamaz. Verdiği bütün hükümlerde mutlak bir hikmet sahibidir." Âyet-i kerimenin bu şekilde bitmesinin hikmeti, Allah tealanın bundan önceki âyetlerde bir kısım emir ve yasaklar koyması ve bu emir ve yasaklara uymayanları tehdit etmesidir.

اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا
مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا
حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا
وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٢٩﴾

229- Boşanma iki defadır. Bundan sonra kadınlar ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır. Kadınlara verdiğiniz mallardan herhangi bir şeyi geri almanız size helal değildir. Ancak eşlerin, Allahın koyduğu hudutları koruyamamaktan korkmaları hali müstesnadır. Şayet Allahın koyduğu hudutları koruyamamalarından korkarsanız, kadının, boşanması için bir bedel vermesinde, her ikisine de bir günah yoktur. İşte Allahın koyduğu hudutlar bunlardır. Bunları aşmayın. Kim, Allahın koyduğu hudutları aşarsa işte zalimler onlardır.

Tekrar geri dönme imkânı olan boşama iki defadır. Bundan sonra kadınlar ya iyilikle tutulur ve onlarla hoş geçinilir yahut da tamamen ayrılıp serbest bırakılır, hakları yenip zulme uğratmazlar. Ey erkekler, kadınlara mehir olarak vermiş olduğunuz mallardan herhangi bir şeyi geri almanız size helal değildir. Ancak eşlerin, beraber oldukları sürece birbirlerine karşı hoş davranmayarak aşırı gitmelerinden korkmaları halinde durum farklıdır. Şayet eşlerin, Allahın emrettiği şekilde hoş muamele ve güzel sohbetle yaşayamamalarından korkarsanız, kendisini boşaması karşılığında kadının, kocasına bir şey vermesinde, kocasının da kadını boşamak için ondan bir karşılık almasında bir günah yoktur. İşte bunlar, Allahın emrettiği veya yasakladığı dini sınırlardır. Bunları aşmayın. Kim, Allahın koyduğu sınırları aşıp haram kıldığı şeyleri işlerse işte onlar, işi

yerli yerince yapmayan zalim kimselerdir.

* Cahiliye döneminde bir erkek, hanımını dilediği kadar boşuyor ve tekrar geri alıyordu. Bazan da erkek, bu durumu kötüye kullanarak hanımını boşuyor, onu bekletiyor, o kadın başkasıyla evlenmeye kalkınca da onu tekrar geri alıyordu. Allah teala bu âyeti indirerek boşamanın üç olduğunu, üç talakla boşadıktan sonra o kadın başka bir erkekle evlenip ondan da ayrılmadıkça ilk kocasına helal olmayacağını hükme bağladı. Böylece erkeklerin, haklarını kötüye kullanmalarını önlemiş oldu.(461) Bu konuda Abdullah b. Abbas diyor ki:

وذلك أن الرجل كان إذا طلّق امرأته فهو أحق برجعتها وان طلقها ثلاثا، فنسخ ذلك، وقال: (الطلاق مرتان).

"Daha önce erkekler kadınlarını üç talak ile boşasalar bile kendilerini onlarla tekrar evlenmeye daha layık görüyorlardı. İşte bunun üzerine: "Boşama iki defadır. Bundan sonra kadınlar ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır." âyeti nâzil oldu ve bu neshedildi (bu âdeti ortadan kaldırdı.)(462)

Müfessirler, âyet-i kerimenin: "Boşama iki defadır. Bundan sonra kadınlar ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır." bölümünü izah ederken iki görüş zikretmişlerdir:

a- Urve b. Zübeyr, Katade, İbn-i Zeyd, Süddi ve İkrimeye göre âyetin bu bölümü, karısını boşayan kişiye, kaç talakla boşarsa ona bir daha dönemeyeceğini öğretmek için nâzil olmuştur. Zira daha önce de belirtildiği gibi cahiliye döneminde ve İslamın ilk yıllarında, karıyı boşamanın bir sınırı yoktu. Kişi hanımını dilediği kadar boşuyor ve iddeti bitmeden tekrar ona dönüyordu. Bu durum erkeğin dilediği kadar tekrar ediyordu ve böylece kadınlara zarar veriliyordu. Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirerek boşamanın bir sınırı olduğunu beyan etti. Bu hususta Urve b. Zübeyr diyor ki: "Kişi karısını dilediği kadar boşuyordu. Ona tekrar dönmek isterse iddeti bitmeden önce ona dönüyordu. Bir gün Ensardan bir adam karısına kızmıştı ve ona şunları söylemişti: "Ben ne sana yaklaşacağım ne de sen benden kurtulup evlenebileceksin." Karısı: "Bu nasıl olur?" dedi. Kocası: "Ben seni boşayacağım. İddetinin bitmesi yaklaşınca da sana döneceğim. Sonra seni tekrar boşayacağım yine iddetinin bitmesi yaklaşınca tekrar sana döneceğim." dedi. Kadın, kocasını Resulullaha şikayet etti. İşte bu-

(461) Bkz. Ebu Davud, K. et-Talak, bab: 10. Hadis No. 2195
(462) Ebu Davud, K. et-Talak, bab: 10, Hadis No. 2195

nun üzerine Allah teala: **"Talak iki defadır. Bundan sonra kadınlar ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır."** âyet-i kerimesini indirdi. Bu hususta Katade şunları söylemiştir: "Cahiliye döneminde kişi karısını üç talakla veya on talakla yahut daha fazlası ile boşuyordu. Karısı iddet süresi içinde olduğu sürece kocası ona tekrar dönüyordu. İşte bu sebeple Allah teala, boşamanın sınırını üç talakla belirledi.

Bu izaha göre âyet-i kerimenin bu bölümünün açıklaması şöyledir: "Ey insanlar, sizin, kendileriyle zifafa girdiğiniz hanımlarınızın geri döndürülebileceklerine imkân veren boşamanızın sayısı ikidir. Karılarınızı iki talakla boşadığınız takdirde onları tekra geri alabilirsiniz. İki talaktan sonra ise koca ya tekrar hanımına dönüp ona iyi davranır veya bir talak daha boşayarak karısından güzellikle uzaklaşır.

b- Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Abbas ve Mücahidin izahlarına göre ise bu âyetin asıl nüzul sebebi, Allah tealanın, kullarına, karılarını nasıl boşayacaklarını öğretmesidir. Bunlara göre bu âyette kocanın, karısını ne kadar talakla boşarsa ona tekrar dönebileceğini ve ne kadar talakla boşarsa ona tekrar dönemeyeceğini beyan eden bir işaret yoktur. Abdullah b. Mes'ud bu âyetin izahında şunları söylemiştir: Erkek hanımını, temizlenme halinde, kendisine yaklaşmadan bir talakla boşar sonra onu bırakır. Kadın ikinci kez âdet görüp temizlenince dilerse onu bir talakla daha boşar, bundan sonra ona dönmek isterse tekrar onu hanımı kabul eder. Dilerse onu boşar yahut da onu bırakır. Kadın üç kere âdet görmüş olur ve böylece kocasından tamamen ayrılmış olur. Mücahid de âyetin bu bölümünün izahında şöyle demiştir: "Kişi, karısını, kendisine yaklaşmadığı temiz halinde bir talakla boşar, kadın âdet görür ve tekrar temizlenecek olursa kuru' tamam olduğu için bir talak daha boşar sonra kadın tekrar âdet görürse kadın iki talakla boş olmuş ve iki de kuru' geçirmiş olur. Bundan sonrası için ise Allah teala şöyle buyurmuştur: **"Kadını ya örfe göre tutmak vardır veya güzellikle serbest bırakmak vardır. Kişi bu son kuru'unda dilerse karısını tamamen boşar."** Bu izaha göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Ey insanlar, benim size mübah kıldığım boşanma usulü şudur: "Sizler karılarınızı her temizlenme halinde bir defa olmak üzere iki talakla boşayın. Bundan sonra sizin üzerinize gerekli olan şudur: Ya karılarınızı iyilikle tutun veya güzellikle bırakın."

Taberi diyor ki: "Âyetin zahirine daha uygun olan görüş, birinci görüştür. Yani âyetin bu bölümünün, insanlara karılarını boşamanın sayısını bildirdiğini, iki talakla boşarlarsa tekrar onlara dönebileceklerini, üç talakla boşarlarsa bir daha onlara dönemeyeceklerini beyan ettiğini söyleyen görüştür. Taberi, bu görüşü tercih etmesinin sebebi olarak şunu zikretmiştir: Bundan sonra gelen âyet, karısını tamamen boşayanın onu tekrar alamayacağını bildirmektedir. Karısı

başka bir koca ile evlenmedikçe onunla bir daha evlenemeyeceğini beyan etmiştir. Bu da gösteriyor ki, izah etmekte olduğumuz âyet-i kerime, karıları boşama usulünü değil boşama sayısını bildirmektedir. Kişi hanımını iki talakla boşayınca ona tekrar dönebilecek, üç talakla boşaması halinde ise ona tekrar dönemeyecektir.

Âyet-i kerimede geçen: **"Ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır."** ifadesi de müfessirlerarafından iki şekilde izah edilmiştir:

a- Bazılarına göre bu ifadeler, talakın üç olduğunu ortaya koymak içindir. Bu görüş, Atâ, Mücahid, Katade ve Ebi Rüzeyn'den nakledilmiştir. Bu hususta Ebi Rüzeyn diyor ki: "Bir adam Resulullaha geldi ve dedi ki: "Ey Allahın Resulü, söyle bana, Allah teala "Boşama iki defadır. Bundan sonra kadınlar ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır." buyurmaktadır. Üçüncü talak nerededir?" Resulullah da buyurdu ki: "Ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır." ifadesindeki "Ya da güzellikle bırakılır" cümlesi üçüncü talaktır."

b- Diğer bazı müfessirlere göre: "Kadınlar ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır." ifadesinin maksadı, iki talakla boşanmış olan kadına tekrar dönülebileceğini beyan etmektir. Bu ifadeden üçüncü talakı anlamak doğru değildir. Bu görüşte olanlara göre: "Kadınlar ya da güzellikle bırakılır." ifadesinden maksat, "Kadınlar iddetlerini bitirmeleri için serbest bırakılırlar." demektir. Bu görüş, Süddi ve Dehhaktan nakledilmiştir. Süddinin, âyetin bu bölümünü şu şekilde izah ettiği rivayet edilmiştir: "Kadınlar ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır." demek, kadınlar bir veya iki talakla boşandıktan sonra ya kocası ona tekrar döner ve hanım edinir yahut da döneceğine dair herhangi bir şey söylemez susar. Ta ki kadının iddeti biter. Böylece kadın kendisi hakkında karar verme yetkisine sahibolur.

Taberi diyor ki: "Eğerirınci görüşte zikredilen Resulullahın hadis-i şerifi olmasaydı bu görüşte âyetin zahirinin gösterdiği muhtemel bir görüş olurdu. Fakat Resulullahtan gelen habere uymak gerektiğinden birinci görüş tercihe şayandır. Bu görüş esas alınacağına göreayete şu şekilde mânâ verilmelidir: "Kocaların, karılarına tekrar dönebilecekleri kadar boşamaları iki talaktır. Bundan sonra karılarına döndükleri takdirde durum şudur: Ya onları iyilikle tutarlar ya da üçüncü bir boşama ile onları güzellikle bırakırlar. Böylece artık kocaların, karılarına tekrar dönebilme hakları bitmiş olur. Kadınlar kocalarına dönüp dönmemeye karar vermekte serbest olurlar.

Âyette zikredilen "İyilikle tutmak"tan maksat, Dehhak ve Abdullah b. Abbasın da izah ettikleri gibi, kadına karşı hoş davranmak ve onunla güzelce sohbet etmektir. "Güzellikle bırakılmak"tan maksat ise, yine Abdullah b. Abbas ve Dehhakın izah ettikleri gibi kadının haklarından herhangi bir şeyi yememek,

onun haklarını tam vermek, ona eziyet etmemek ve ona sövmemektir.

Âyet-i kerimede: "Kadınlara verdiğiniz mallardan herhangi bir şeyi geri almanız size helal değildir. Ancak eşlerin, Allahın koyduğu hudutları koruyamamaktan korkmaları hali müstesnadır." buyurulmaktadır. Allah teala bu kelamı ile şunu ifade etmektedir: Ey erkekler, sizler karılarınızı boşayıp onlardan ayrılmak istediğinizde, evlenirken onlara verdiğiniz mehirlerden herhangi bir şeyi geri almanız sizin için helal değildir. Bilakis size farz olan, onların geri kalan mehirlerini vermeniz ve bir kısım giyim eşyalarını lutfetmenizdir. Ancak karı ile kocanın, Allahın koyduğu sınırları ayakta tutamayacaklarına dair korkma durumları müstesnadır. Bu durumda koca karısından bir bedel alarak ondan ayrılabilir.

Karı ve kocanın, Allahın koyduğu sınırları koruyamayacaklarına dair korkmaları şu durumda söz konusu olur: Karı kocasına karşı gelir ve ona buğuz ettiğini açığa vurursa onun, Allahın kendisine farz kıldığı, kocasına ait bir takım hakları yerine getiremeyeceğinden korkulur. Koca da Allahın kendisine farz kıldığı, karısına ait bir takım haklarda ihmalkâr davranması halinde, Allahın kendisine farz kıldığı yükümlülükleri yerine getiremeyeceğinden korkulur. İşte karı kocadan herbirinin, Allahın koyduğu sınırları koruyamayacaklarına dair korkma durumları bu hallerde olur.

Müfessirler, karı ve kocadan herbirinin, Allahın koyduğu sınırları koruyamayacaklarına dair korkmalarının hangi durumlarda gerçekleşeceği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:

a- Abdullah b. Abbas, Urve b. Zübeyr, Cabir b. Zeyd, Âmir eş-Şa'bî, Said b. Cübeyr, Rebi' b. Enes, Zühri ve Dehhaka göre karı ve kocadan herbirinin, Allahın koyduğu hudutları koruyamayacaklarına dair korkmaları, karının kocasına karşı kötü davranması ve ona kötü muamele yapması durumunda gerçekleşir. Kocası karısının böyle davrandığını görünce ondan ayrılması için, evlenirken verdiği mehiri karıdan geri alıp onu boşayabilir." Bu görüşte olan âlimlere göre, kadın tarafından kocaya herhangi bir kötülük söz konusu olmazsa kocanın karıdan bedel alarak onu boşaması helal değildir. Kötülüğün mutlaka kadın tarafından olması gerekir. Bu hususta Said b. Cübeyrin şunları söylediği rivayet edilmektedir: "Kocasına bir bedel vererek boşanmak isteyen kadına kocası öğütte bulunur. Kadın bu isteğinden vaz geçerse mesele kalmaz. Şayet ısrar edecek olursa erkek ondan ayrı yatar ve onunla konuşmaz. Kadın vaz geçerse mesele kalmaz. Şayet yine ısrar edecek olursa bu defa erkek onu, ağır olmayacak bir şekilde döver. Kadın vaz geçerse mesele kalmaz. Şayet yine ısrar ederse koca meseleyi mahkemeye arzeder. Mahkeme bir kocanın bir de kadının tarafından olmak üzere iki hakem tayin eder. Kadının ailesi tarafından olan hakem kocaya: "Sen karına şöyle davranıyorsun, sen karına böyle davranıyorsun." der.

Kocanın ailesi tarafından olan hakem de karıya "Sen kocana şöyle davranıyorsun, sen kocana böyle davranıyorsun" der. Hangisi daha fazla haksız ise mahkeme onun haksızlığını giderir ve ona engel olur. Şayet kadın kocasına karşı gelen biri ise mahkeme emreder, koca da karıdan bedel olarak onu boşar. Rebi' b. Enes diyor ki: "Şayet karı kocasından razı olur ve ona itaatta bulunursa kocanın, karısı bir karşılık verip te kendisinden boşansın diye karısını dövmesi helal değildir. Kocanın böyle bir kadına kötü davranarak ondan herhangi bir şey alması haramdır. Buna mukabil şayet itaatsizlik, haksızlık ve buğuz etme kadın tarafından olacak olursa kocanın karıdan bir bedel alarak onu boşaması caizdir.

b- Hasan-ı Basri, Süddi, Miksem ve Mücahidden nakledilen diğer bir görüşe göre karı ve kocadan herbirinin, Allahın koyduğu sınırları koruyamayacağına dair korkma durumları şu halde söz konusudur. Kadın, kocasının yaptığı bir yemini yerine getirmemek isterse, onun emrine itaat etmezse ve ona: "Ne cünüplükten yıkanırım ne de bir emrine itaat ederim." diyecek olursa işte bu durumda karı ve kocadan herbiri, Allahın kendileri için koyduğu sınırı koruyamayacaklarından korkar olurlar. Böyle bir durumda kocanın, karıdan bir bedel alarak onu boşaması caiz olur.

Muhammed b. Salim diyor ki: "Ben Şa'biye sordum ki, erkeğin karısından ayrılmasına karşılık ondan mal alması ne zaman helal olur?" Şa'bi dedi ki: "Kocasına karşı sevmediğini açığa vurduğu ve kocasına: "Senin hiçbir yeminini yerine getirmeyeceğim." dediği zaman helal olur."

c- Ata b. Ebi Rebah'a göre koca ile karının herbirinin Allahın koyduğu sınırları yerine getirmekten korkmaları şu durumda olur: Karı kocasına: "Ben seni sevmiyorum." der ve bunu rahatça söyleyecek olursa bu durum söz konusu olur. Bu hususta Atâ şöyle demiştir: "Kocanın bedel alarak karısını boşaması, karının şunları söylemesi halinde helal olur." Karısı derse ki: "Ben senden nefret ediyorum, seni sevmiyorum. Yanında yatmaktan çekiniyorum, hakkını yerine getiremiyorum." işte bu durumda koca gönül hoşluğu ile bedel alarak karısını boşayabilir.

d- Âmir, Tâvûs, Kasım b. Muhammed ve Said b. el-Müseyyeb'e göre ise koca ile karıdan herbirinin, Allahın koyduğu hudutları yerine getirmekten korkma durumları şu halde söz konusudur. Karı ve kocadan herbirinin diğerini sevmemesi ve herbirinin diğerine ait olan hakları yerine getirememesi durumudur.

Taberi bu son görüşü tercih etmiştir. Taberiye göre bir kocanın, karısını boşamak için bedel almasının helal olması için karı ve kocadan herbirinin diğerine karşı, üzerinde bulunan hakkı yerine getirmekten korkmuş olması gerekir. Çünkü Allah teala kocaya, karısını boşama karşılığında bedel almasını, Müslümanların, karı kocadan herhangi birinin, haklarını yerine getiremeyeceklerinden

korkmaları halinde caiz kılmıştır.

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Senin ifade ettiğine göre eğer sadece kadın itaatsiz olursa kocanın ondan bedel alarak karısını boşaması haram olur. Zira sen her iki tarafın da itaatsizliğini şart koşmuştum." Cevaben denilir ki: "Kadının itaatsizliği halinde koca da onu sevmez olur. Böylece her iki tarafın birbirinin hukukuna riayet etmemeleri gerçekleşir ve kocanın bedel alarak karısını boşaması caiz olur.

Âyet-i kerimenin: "Şayet (erkek ve kadının) Allahın koyduğu hudutları koruyamamalarından korkarsanız, kadının, boşanması için bir bedel vermesinde her ikisine de bir günah yoktur" kısmında kadının, bir bedel vererek kocasını razı edip ondan boşanabileceği hükme bağlanmaktadır ki İslâm hukukunda buna "Muhalaa" denir. Bu hususta şu hadis zikredilmektedir: Abdullah b. Abbas diyor ki: "Sabit b. Kays'ın karısı Resulullaha gelip: "Ey Allahın Resulü, ben Sabit b. Kays'ın dini ve ahlaki bakımdan bir kusurunu görüp onu ayıplamıyorum. Fakat ben artık ona tahammül edemiyorum." dedi. Resulullah da ona: "Sabitin bahçesini ona iade eder misin?" diye sordu. Kadın "Evet" dedi. Kadın bahçeyi Sabite verdi (böylece onu razı etti) Resulullah da Sabite emretti ve o da kadını boşadı."(463)

Âyet-i kerimenin devamında: "Ancak eşlerin, Allahın koyduğu hudutları koruyamamalarından korkarsanız." buyurulmaktadır. Müfesirler, koca ve karının, Allah tealanın koyduğu hudutları koruyamayacaklarına dair müminlerin korkması durumunun hangi halde gerçekleşeceği hususunda farklı izahlarda bulunmuşlardır:

a- Abdullah b. Abbas, Hasan-ı Basri ve Zahiriye göre böyle bir korku, kadının, kocasının haklarını küçümsemesi, ona itaatında kötü davranması ve ona, konuşmaları ile eziyet etmesi halinde söz konusu olur. Mesela: Karı kocasına: "Vallahi ben senin hiç bir yeminini yerine getirmem. Yatağına ayak basmam, hiç bir emrine itaat etmem." diyecek olursa ve fiilen bunları yapmaya da girişecek olursa artık kocasının bedel alarak onu boşaması helaldir.

b- Âmir ve İbn-i Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre müminlerin, karı ve kocanın, Allahın koyduğu sınırları koruyamayacaklarına dair korkmaları, bunlardan herbirinin Allaha tiaat etmeyeceklerinden korkulması durumunda gerçekleşir.

Taberi diyor ki: "Bu hususta doğru olan tefsir şudur: "Ey müminler, şayet sizler, karı ve kocadan herbirinin, Allahın, üzerlerine farz kıldığı hakları yerine getiremeyeceklerinden ve birbirlerine iyi davranmayacaklarından korkacak

(463) Buhari, K. et-Talak, bab: 12

olursanız, erkeğin bedel alarak karısını boşamasında bir mahzur yoktur.

Taberi diyor ki: "Âyeti bu şekilde izah etmek her iki görüşü de kapsar."

Âyet-i kerimede: **"Kadının, boşanması için bir bedel vermesinde her ikisine de bir günah yoktur."** buyurulmaktadır. Bunun izahı şudur: "Ey müminler, eğer sizler, karı ve kocadan herbirinin, Allahın kendilerine farz kıldığı emirleri yerine getiremeyeceklerinden ve birbirlerine ait olan hakları ifa edemeyeceklerinden bu yüzden de Allahın koyduğu sınırlara riayet edemeyeceklerinden korkacak olursanız bu takdirde kadının, kendisini boşattırmak için bir bedel vermesinde, kocanın, karısını boşamak için bu bedeli almasında onlara herhangi bir günah yoktur."

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Şayet koca bir bedel alıp boşamak için karısına kötü davranacak olur da karı da kendisini kurtarmak için kocasına bir bedel verir ve kendisini boşattırıp kurtulacak olursa kanya bir günah var mıdır? Cevaben denilir ki: "Eğer karı, kocasının, bir bedel karşılığında kendisini boşamak için kötü davrandığını görür ve kocasına, boşaması için herhangi bir fidye vermediğinde kendisine veya dinine bir zarar dokunmayacağından ve kocasına bir haksızlık yapmayacağından emin olursa bu durumda herhangi bir bedel vererek kendisini kocasından boşattırması caiz olmaz. Çünkü bu durumda kocasının ondan boşama karşılığında bedel alması haramdır. Karının, kocasının böyle bir harama düşmesine âlet olması caiz değildir. Şayet kadın bu durumda malı verip kendisini boşatmazsa kocasının kendisi için veya dini için yahut kadının üzerinde bulunan hakları için zararlı olacağından korkacak olursa bu durumda kadın sorumlu olmaz. Keza, geçimsizlik kadın tarafından olur da bir bedel verip boşanmadığı takdirde kendisinin ve kocasının günaha düşmelerinden korkacak olur da bu yüzden gönül hoşluğu ile bedel öder ve boşanırsa kadın sorumlu olmadığı gibi Allah tealadan sevap alacağı da ümit edilmektedir. Buna mukabil kadın, kocasının ahlakını veya fiziğini beğenmediğinden değil sırf kocasını bırakıp başka biriyle evlenmek için bir fidye verir ve kendişini kocasından boşattıracak olursa bu onun için haramdır. Resulullah bu şekilde boşanan kadınları münafık olarak vasıflandırmıştır. Bu hususta Resulullahın azatlı kölesi olan Sevban, Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

عَنْ ثَوْبَانَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: «أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا طَلاَقاً مِنْ غَيْرِ بَأْسٍ، فَحَرَامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ».

"Herhangi bir kadın bir sıkıntı olmaksızın kocasından kendisini boşatmak isteyecek olursa Allah ona cennetin kokusunu haram kılar. (böyle olduğu halde)

bedel ödeyerek kocalarından boşanan kadınlar münafıktırlar."(464)

Taberi diyor ki: "Bu izahlardan anlaşılıyor ki, karının, bir bedel vererek kendisini kocasından boşattırması meselesinde özetle şu ihtimaller vardır:

a- Böyle bir şeyi yapmakta sadece kadın günahkâr olabilir. Bu da karının, kocasının kötülüğünden değil sırf başka erkekle evlenebilmek için kocasına mal verip kendisini boşattırması durumunda söz konusu olur.

b- Sadece koca günahkâr olur. Bu da kocanın, sırf bedel almak için karısına kötü davranması ve karısını bezdirerek bedel alıp boşaması durumunda söz konusudur.

c- Hem karı hem de koca günahkâr olur. Bu da kocanın bir bedel alıp boşamak için karısına kötü davranması, karısının da bir bedel vermeden kocasının bu kötülüğünü önleyebileceğini bildiği halde bedel verip kendisini kocasından boşattırması halinde ve benzeri hallerde söz konusudur.

d- Böyle bir boşamadan dolayı ne karıya ne de kocaya günah vardır. Bu durum da şu halde söz konusudur: Karı ve kocadan her biri, birbirlerine karşı olan haklarını yerine getirmeyerek Allah tealanın koyduğu sınırı aşacaklarından korkacak olmaları durumunda söz konusudur.

Taberi diyor ki: "Müfesirler, kadının boşanması için ne kadar bedel verdiği zaman kadın ve erkekten her birine güah terettüp etmeyeceği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir:

a- Rebi' b. Enes, Amr b. Şuayb, Atâ b. Ebi Rebah, Zühri, Âmir eş-Şa'bi, Hz. Ali, Hakem, Hasan-ı Basri, Said b. el-Müseyyeb, Tâvûs ve Zühriye göre kocasından kendisini boşattırmak isteyen kadının, boşama karşılığında vereceği bedel, erkeğin ona verdiği mehirden fazla olamaz. Bunlar görüşlerine delil olarak, âyet-i kerimede zikredilen "Kadınlara vediğiniz mallardan herhangi bir şeyi geri almanız size helal değildir." ifadesini zikretmişlerdir. Zira bu ifade, erkeğin, kadının rızası olmaksızın verdiği mehiri geri alıp onu boşamasının haram olduğunu beyan etmektedir. Bundan anlaşılıyor ki, kadının, rızası ile boşanmayı istemesi halinde vereceği bedel, bu ifadede geçen bedeldir. O da evlenirken erkekten aldığı mehir miktarıdır. Erkeğin bu miktardan fazla alması helal değildir. Bu görüşte olan müfessirler ikinci bir delil olarak Sabit b. Kays'ın daha önce nakledilen kıssasını zikretmişlerdir. Bu kıssada Resulullah Sabitin hanımına, evlenirken Sabitten aldığı bahçeyi tekrar geri vermesini emretmiştir.

b- Hz. Ömer, oğlu Abdurrahman, Kubeyse b. Zü'eyb, İbrahim en-Nehai, Abdullah b. Abbas ve Mücahide göre, bir bedel karşılığında karısını boşayan

(464) Tirmizi, K. et Talak, bab: 11 Hadis No: 1187 / Ebu Davud, K. et Talak, bab: 18 Hadis No: 2226 ibn i Mâc, K. et Talak, bab: 21, Hadis No: 2055/Nesei, K. et Talak, bab: 34

koca, karısının malından az veya çok miktarda almakta serbesttir. Evlenirken ona verdiği mehirden daha fazlasını almasında bir mahzur yoktur. Zira âyet-i kerime, kadının vereceği boşanma bedelinin miktarını belli bir ölçü ile sınırlamamış, genel olarak bırakmıştır.

Âyetin genel hükmünü kayıtlayan ikna edici bir delil bulunmadıkça âyetin genel hükmü geçerlidir.

Semüre'nin azadlı kölesi Kesir, bu konuyla ilgili olarak şunu zikretmiştir. Ömere, kocasına itaat etmeyen bir kadın getirildi. Ömer o kadının, içinde çokça çöp bulunan bir eve üç gün hapsedilmesini emretti. Sonra kadını çağırdı ve ona: "Burayı nasıl buldun?" diye sordu. Kadın: "Ben kocamın yanında bulunduğum müddetçe hiçbir rahatlık hissetmedim. Ancak burada hapsettiğin gecelerde rahatlık hissettim." dedi. Bunun üzerine Ömer, kadının kocasına "Küpesini alarak ta olsa sen bu kadını bedel karşılığında boşa." dedi.

Nâfi de bu konuda şunu zikretmiştir: "Safiyenin azadlı cariyesi, elbisesi dışında bütün mallarını verip kendisini kocasından boşattırdı. Ve Ömerin oğlu Abdullah bunu ayıplamadı.

Kubeyse b. Züeyb de "Kadının boşanması için bir bedel vermesinde her ikisine de bir günah yoktur." âyetini okuyarak erkeğin kadına verdiği mehirden daha fazlasını almasının bir mahzuru olmayacağını söylemiştir.

c- Bekr b. Abdullaha göre ise kadının bedel vererek kendisini kocasından boşattırabileceğini beyan eden bu âyet-i kerime, Nisa suresinin şu âyet-i kerimesiyle neshedilmiştir. "Bir eşi bırakıp ta yerine başka bir eş almak istediğiniz zaman onlardan birine (bıraktığınıza) pek çok mal verseniz dahi ondan bir şey geri almayın."(465)

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden doğru olmaya daha layık olanı şöyle diyen görüştür: "Şayet erkek ve kadından her birinin, Allahın koyduğu sınırlara riayet edemeyeceklerinden korkulur ise kadının, sahip olduğu az veya çok malını vererek kendisini boşattırmasında kadın ve erkek için bir mahzur yoktur. Yeter ki kadının verdiği mal, müslümanların mâlik olabilecekleri bir mal cinsinden olsun. Bu malın, kadının bütün mülkünü kapsaması da mümkündür. Zira âyet-i kerime, boşanma bedelini mutlak olarak zikretmiştir.

Bu âyet-i kerimenin mensuh olduğunu söyleyen görüş, mânâsız bir görüştür. Zira sahabiler, tabiiler ve ondan sonra gelen âlimler, boşanmaya karşılık kadından mal alınmasının caiz olduğunda ittifak etmişlerdir. Ayrıca Nisa suresinde zikredilen âyette, kadın tarafından herhangi bir geçimsizlik söz konusu olmaksızın, kocanın sırf bir kadını bırakıp diğerini alması meselesi zikredilmektedir. Böyle bir durumda koca, bıraktığı karısından bir şey alamaz. Orada zikredi-

(465) Nisa Sûresi, 4/20

len mesele, bir muhalaa değildir.

Âyet-i kerimenin sonunda: "İşte Allahın koyduğu hudutlar bunlardır. Bunları aşmayın. Kim, Allahın koyduğu hudutları aşarsa işte zalimler onlardır." buyurulmaktadır. Burada zikredilen "Bunlar" ifadesinden maksat putperest olan müşrik kadınlarla evlenmek, müşrik bir erkekle müslüman bir kadını evlendirmek, kadınlara âdetli iken yaklaşmak vb. hususlardır. Allah teala bunların yasak olduğunu bildirmiş ve hudutlarını koymuştur. Bunları yapanlar, Allahın koyduğu sınırları aşan zalim kimselerdir. Bu hususta daha geniş bilgi için şu kaynaklara bakınız.(465/a)

فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُۥ مِنۢ بَعْدُ حَتَّىٰ تَنكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُۥ ۗ فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْهِمَآ أَن يَتَرَاجَعَآ إِن ظَنَّآ أَن يُقِيمَا حُدُودَ ٱللَّهِ ۗ وَتِلْكَ حُدُودُ ٱللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ
يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾

230- Eğer erkek bu iki boşamadan sonra kadını bir daha boşarsa, kadın başka bir erkekle evlenmedikçe kendisine helal olmaz. Eğer ikinci koca kadını boşarsa ve onlar da (birinci kocası ve kadın) Allahın koyduğu sınırları koruyacaklarına kanaat getirirlerse tekrar nikahla birbirlerine dönmelerinde her ikisine de bir günah yoktur. İşte bu, Allahın hudutlarıdır. Onu, bilen bir kavim için açıklıyor.

Eğer erkek, kadını üçüncü defa boşarsa kadın başka bir erkekle evlenip onunla gerdeğe girmedikçe ilk kocası onunla tekrar evlenemez. Kadının evlendiği ikinci kocası da onu boşar yahut ölürse, kadınla eski kocası, Allahın emirlerini yerine getireceklerine ve güzel bir şekilde yaşayacaklarına inanırlarsa, kadının, eski kocasıyla yeniden nikahlanarak evlenmesinde bir günah yoktur. İşte bunlar, Allahın hükümleri ve emirleridir. Allah bunları, kendisinin adaletini bilen ve âyetlerini tasdik eden bir kavim için açıklıyor.

* Müfessirler, âyet-i kerimenin **"Eğer erkek bu iki boşamadan sonra kadını bir daha boşarsa kadın başka bir erkekle evlenmedikçe kendisine helal olmaz."** bölümünü iki şekilde izah etmişlerdir:

(465 / a) Bkz. Buhari, K. et-Talak, bab, 4,43,44 / Müslim, K. el-Lian, bab: 1, Hadis No. 1492, K. et-Talak bab: 16, Hadis No. 1473 / Ebu Davud, k. et-Talak, bab: 10 Hadis No. 2206, 2207 / Şerh-i Nevevi, C. 10 S. 7072 / İlam el-Murakki'in C.3 S. 30 48 (ahda el Ceride, Kahire baskısı) Neylül Eytar, cb.s. 255 264 (el Bâbî el Hale'bi Kahire baskısı)

a- Katade, Abdullah b. Abbas, Dehhak ve Süddiye göre âyet-i kerimenin bu bölümü kişinin, karısını üçüncü talakla boşamasını ve böyle bir boşamayı yaptığı takdirde artık o karasının başka bir erkekle evlenip ayrılmadıkça onunla evlenemeyeceğini ifade ettiğini söylemişlerdir. Bu hususta Katadenin şunları söylediği rivayet edilmiştir. "Allah, talakı üç adet kılmıştır. Eğer bir koca karısını tek bir talakla boşayacak olursa kadının iddeti bitmedikçe ona dönmeye kocası daha layıktır. Kadının iddeti üç kere âdet görmesidir. Şayet kadın, kocası kendisine dönmeden önce iddetini bitirecek olursa, kocasından bir talak-ı bâin ile boş olur ve kendisi hakkında karar vermeye kendisi daha layık olur. Kocası ise onunla evlenmek isteyen taliplerden biri durumuna düşer. Bir erkek hanımını boşamak istediğinde onun âdet görmesini bekler. Kadın, âdetinden temizlenince erkek onu, âdil olan iki şahit huzurunda bir talak ile boşar. Şayet tekrar ona dönmek isterse iddeti içinde ona döner. İddeti bitinceye kadar ona dönmeyecek olursa kadın ondan bir talak-ı bâin ile boş olur. Erkek bundan sonra karısına döner ve bir kere daha boşamak isterse âdetinden temizlenmesini bekler ve onu bir talak ile daha boşar. Bu durumda kadın ona sadece bir talak ile bağlı kalmış olur. Erkek karısına döndükten sonra onu bir kere daha boşamak isterse yine âdetinden temizlenmiş olarak boşar. Böylece kadın ondan üç talakla boşanmış olur. İşte Allah teala böyle bir erkek için "Kadın başka bir erkekle evlenmedikçe kendisine helal olmaz." buyurmuştur.

b- Mücahide göre ise âyetin bu bölümünden maksat, iki talaktan sonra karısını serbest bırakan erkeğin ve serbest bırakılan kadınlar hakkındaki hükümleri beyan etmektir. Âyetin bu bölümü, üçüncü bir talak halini beyan etmek için zikredilmemiştir. Zira daha önce Resulullahtan rivayet edildiği gibi, erkeğin iki talaktan sonra karısına dönmeyip onu serbest bıraktığını bildirmesi üçüncü bir talaktır. Bu itibarla bu âyetteki boşamayı üçüncü talaka yorumlamaya gerek yoktur. Fakat bu âyet, üç talakla boşanmış olan kadının, eski kocasına tekrar nasıl dönebileceğini beyan etmek için zikredilmiştir.

Taberi, Resulullahın hadisini delil göstererek Mücahidden nakledilen bu son görüşü tercih etmiş ve bu âyetin, üçüncü talakı değil üç talakla boşanan kadının hükmünü beyan ettiğini zikretmiştir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Başka bir erkekle evlenmedikçe" diye tercüme edilen (حَتَّىٰ تَنكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ) ifadesinin (تَنكِحَ) fiili Arapçada hem "Nikahlanmak" hem de "Cinsi münasebette bulunmak" mânâlarına gelmektedir. Bu nedenle Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Âyet-i kerimede zikredilen "Başka bir erkekle evlenmedikçe" ifadesinden maksat evlilik akdi yapmak mıdır?" Yoksa cinsi münasebette bulunmak mıdır? Cevaben denilir ki: "Her ikisidir." Yani kocasından üç talak ile boşanmış olan kadın başka bir erkekle sadece nikah akdi yapıp zifafa girmeden boşanacak olursa birinci kocasına helal olmaz. Zira Hz. Aişe, Ebu Hureyre, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b.

Ömerin rivayet ettiklerine göre Rifae el-Kurezi, bir kadınla evlenip sonra onu boşamış kadın da gidip başka biriyle evlenmiştir. Daha sonra kadın, Resulullaha gelerek yeni evlendiği kocasının yanındakinin, elbise saçağı gibi (yumuşak) olduğunu söylemiştir. Resulullah da ona:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ رِفَاعَةَ الْقُرَظِيَّ تَزَوَّجَ امْرَأَةً ثُمَّ طَلَّقَهَا فَتَزَوَّجَتْ آخَرَ فَأَتَتِ النَّبِيَّ ﷺ فَذَكَرَتْ لَهُ اَنَّهُ لاَ يَأْتِيهَا وَاَنَّهُ لَيْسَ مَعَهُ اِلاَّ مِثْلُ هُدْبَةٍ فَقَالَ لاَ حَتّٰى تَذُوقِى عُسَيْلَتَهُ وَيَذُوقَ عُسَيْلَتَكِ.

"Hayır, o senin balcağızından sen de onun balcağızından tatmadıkça birinci kocana dönemezsin." buyurmuştur.(466)

Görülüyor ki erkek, karısını üç talak ile boşadıktan sonra kadın, başka bir erkekle sahih bir nikah yaparak onunla gerdeğe girip ve tekrar ondan boşanmadıkça ilk kocasıyla evlenmesi caiz değildir. Hz. Aişe (r.anh) diğer bir rivayette de diyor ki:

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ جَاءَتْ امْرَأَةُ رِفَاعَةَ الْقُرَظِيِّ اِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنِّى نَكَحْتُ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ الزَّبِيرِ وَاَللّٰهِ مَا مَعَهُ اِلاَّ مِثْلَ هَذِهِ الْهُدْبَةَ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لَعَلَّكِ تُرِيدِينَ أَنْ تَرْجِعِى اِلَى رِفَاعَةَ لاَ حَتّٰى يَذُوقَ عُسَيْلَتَكِ وَتَذُوقِى عُسَيْلَتَهُ.

"Rifae el-Kurezi'nin karısı, Resulullaha geldi ve: "Ey Allahın Resulü, ben, Abdurrahman b. Zübeyr el-Kurezi ile evlendim. Onun yanındakini elbise saçağı gibi (yumuşak) buldum." dedi. Bunun üzerine Resulullah: **"Belki de sen, tekrar Rifacye dönmek istiyorsun? Hayır o, (Abdurrahman) senin balcağızından sen de onun balcağızından tatmadıkça Rifae'ye dönemezsin"** buyurdu.(467)

عَنْ عَائِشَةَ ان النبى ﷺ قال العسيلة هى الجماع.

Hz. Aişe diyor ki: "Resulullah (s.a.v.) "Balcağızından maksat, cinsi münasebette bulunmaktır." buyurdu.(468)

---

(468) Ahmed b. Hanbel c. 6 S. 62

Diğer yandan üç talak ile boşanmış olan kadın, zina ederek başka bir erkekle cinsi münasebette bulunmuş olsa bu onun, birinci kocasına dönmesini helal yapmaz. Bu hususta görüş birliği vardır. Ancak üç talak ile boşanmış olan bir kadını, tekrar onu boşayan kocaya döndürmek için ikinci bir erkekle evlendirirken onu boşamasını şart koşmanın, yani "Hülle"nin caiz olup olmadığı hususu âlimler arasında tartışmalıdır:

İmam Şafii, İmam Mâlik ve İmam Ahmed b. Hanbele göre böyle bir evlilik bâtıldır. Bunlar bu görüşlerine delil olarak şu hadisleri zikretmişlerdir.

Hz. Ali (r.a.) diyor ki:

عن علي رضي الله عنه، قال اسماعيل: وأراه قد رفعه الى النبي ﷺ، أن النبي ﷺ قال: «لعن اللّهُ المُحَلِّلَ وَالْمُحَلَّل له».

"Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Allah, hülleyi yapan erkeğe de yaptıran erkeğe de lanet eder."(469) Tirmizi bu hadisi aynı zamanda, Abdullah b. Mes'ud, Ebu Hureyre, Ukbe b. Âmir ve Abdullah b. Abbasın da rivayet ettiklerini kaydetmektedir.

Ukbe b. Âmir diyor ki:

قَالَ عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ «أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِالتَّيْسِ الْمُسْتَعَارِ؟» قَالُوا: بَلَى. يَا رَسُولَ اللّهِ. قَالَ «هُوَ الْمُحَلِّلُ. لَعَنَ اللّهُ الْمُحَلِّلَ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ».

"Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Ben sizlere, emanet alınan tekenin kim olduğunu haber vereyim mi?"** Sahabiler: "Evet ey Allahın Resulü." dediler. Resulullah: **"O, hülle yapandır. (Yani boşamak şartıyla evlenen ikinci kocadır) Allah, hülleyi yapan erkeğe de yaptıran erkeğe de lanet eder."** buyurdu.(470)

Ebu Hanifeye göre ise böyle bir nikahı yapmak hem hülleyi yaptıran birinci koca için hem de onu yapan ikinci koca için mekruhtur. Bu konuda rivayet edilen yukarıdaki hadis-i şerif bu hususu açıklamaktadır. Ebu Hanifeye göre

(469) ebu Davud, K. en-Nikâh, bab: 15, Hadis No. 2067/Tirmizi, K. en Nikâh, bab: 28, Hadis No 1119,1120 Nesei, el Talak, bab: 13/ibn i Mâce, K. en Nikâh, bab: 32 Hadis No. 1935

(470) İbn i Mâce, K. en Nikâh, bab: 13, Hadis No 1936

mekruh olmakla birlikte böyle bir nikahın sahih oluşunun sebebi, âyette geçen: **"Kadın başka bir koca ile evlenmedikçe"** ifadesinin genel bir mânâ taşıyarak nikahın hülle yoluyla yapılıp yapılmamasının ayırımına gitmemesidir."(471)

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ
وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ
هُزُوًا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُم بِهِ
وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾

231- Kadınları boşadığınızda iddetlerini tamamlayınca ya onları iyilikle tutun ya da iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz etmek için onlara zarar verecek şekilde tutmayın. Kim böyle yaparsa nefsine zulmetmiş olur. Allahın âyetlerini alay konusu yapmayın. Allahın, üzerinizdeki nimetini ve size indirdiği kitap ve hikmeti hatırlayın. Allah bununla size öğüt verir. Allahtan korkun ve bilin ki Allah her şeyi çok iyi bilendir.

Kadınlarınızı boşadığınızda, Allahın kendileri için tayin etmiş olduğu temizlenme sürelerini yahut aylarını tamamlayınca onları ya örfe göre bakımlarını temin etmek ve kendileriyle iyi geçinmek üzere tutun yahut da mehirlerini, nafakalarını ve diğer haklarını vererek bırakın. İddet süresini uzatarak yahut onlara verdiğiniz bazı şeyleri geri alarak onlara zarar vermek için tutmayın. Bu takdirde Allahın koymuş olduğu sınırları aşmış olursunuz. Kim kadına sırf zarar vermek için, boşadıktan sonra tekrar ona dönerse günahkâr olur, cezayı hak eder ve böylece kendisine zulmetmiş olur. Allahın indirdiği âyetleriyle alay etmeyin, onları eğlenceye almayın. İslam dini sebebiyle Allahın üzerinizde olan nimetini, size indirmiş olduğu Kur'anı ve Peygamberin size getirmiş olduğu sünnetleri hatırlayın. Allah size, indirdiği bu Kur'anla öğüt verir. Allahın emirlerini tutup yasaklarından kaçınarak ondan korkun ve bilin ki Allah, hayır, şer, gizli ve açık bütün amellerinizi çok iyi bilendir. O, iyiliğinize karşı sevap, kötülüğünüze karşı da ceza verecektir.

İbn-i Abbas diyor ki: "Kişi karısını boşar sonra iddetini tamamlamadan ona döner sonra tekrar boşar ve bunu da o kadına zarar vermek ve başkasıyla

(471) Bkz. Beyayi Ussenayi, c, 4 s. 1989, 1990 / El Bugni, İbn-i Kudame, c 6 s. 645, 469

evlenmesine engel olmak için yapardı. İşte bu âyet bunun üzerine nâzil oldu.

Mesruk, Hasan-ı Basri, Zühri, Katade, Sevr b. Zeyd, Dehhak, Abdülaziz ve Atiyye de âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak Abdullah b. Abbasın zikrettiği hususu söylemişlerdir. Kadını engelleyici ve zarar verici bu boşama şekline (طلاق ضرار) denilmektedir. Mücahid talak-ı dıranı izah ederken şöyle demiştir: "Kişi hanımını boşar ve onun iddetinin son gününde ona döner. Öyle ki karısına zarar vermek için onu dokuz ay böyle tutar."

Rebi' b. Enes de bu âyetin izahında şöyle demiştir: "Önceleri erkek karısını bir talakla boşuyor ve onu serbest bırakıyordu. Kadının iddetinin dolması yaklaşınca da ona dönüyor, bir müddet sonra tekrar boşuyordu. Yine iddetinin dolması yaklaşınca, kadına ihtiyacı olduğu için değil sırf ona zarar vermek için tekrar ona dönüyordu. İşte Allah teala bunu yasakladı ve buyurdu ki: **"Kim böyle yaparsa nefsine zulmetmiş olur."**

Süddi diyor ki: "Bu âyet-i kerime Ensardan Sabit b. Beşşar adında bir kişi hakkında nâzil olmuştur. Bu adam hanımını boşamıştı. İddetinin bitimine iki veya üç gün kalarak ona tekrar döndü. Sonra tekrar onu boşadı. Adam kadına zarar vermek için bu durumu dokuz ay devam ettirdi. İşte bunun üzerine Allah teala: **"Haklarına tecavüz etmek için onlara zarar verecek şekilde tutmayın."** âyetini indirdi.

Âyet-i kerimede **"Allahın âyetlerini alay konusu yapmayın."** buyurulmaktadır. Yani Allahın koyduğu sınırlarla, helalleri haramları, emirleri ve yasakları arasına koyduğu hudutlarla alay etmeyin. Çünkü Allah sizlere kitabının âyetlerinde hangi tür boşamalarda tekrar hanımlarınıza dönebileceğinizi ve hangi tür boşamalarda dönemeyeceğinizi beyan etmiştir.

Hasan-ı Basri diyor ki: "Resulullah dönminde öyle insanlar vardı ki, kişi hanımını boşuyor veya kölesini azad ediyordu. Ona "Sen ne yapıyorsun?" denilince de "Ben ancak şaka yaptım, eğlendim." diyordu. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim şakadan karısını boşayacak olursa veya kölesini azad edecek olursa bu davranışı onun aleyhine olmak üzere geçerlidir."** Hasan-ı Basri âyetin bu bölümünün bu gibi insanlar için nâzil olduğunu söylemiştir.

Ebu Musa el-Eş'ari diyor ki: "Bir zaman Resulullah, Eş'ari kabilesi mensuplarına kızdı. Bunun üzerine Ebu Musa ona gelerek: "Ey Allahın Resulü, sen Eş'arilere kızmışsın." dedi. Resulullah da "Sizden biriniz "Boşadım, tekrar döndüm" diyor. Bu, müslümanların boşama şekli değildir. Siz kadınları, iddetleri gelince boşayın." buyurdu.

Âyet-i kerimede **"Allahın, üzerinizdeki nimetini ve size indirdiği kitap ve hikmeti hatırlayın."** buyurulmaktadır. Burada zikredilen "Nimet"ten

maksat, İslam dini ve Allahın bu ümmete, özellikle verdiği diğer nimetlerdir. Bunları anmak ise Allaha emirlerinde itaat edip yasaklarından kaçınarak şükretmekle olur. Buradaki "Kitap"tan maksat, Kur'an-ı Kerim "Hikmet"ten maksat ise Resulullahın sünnetidir. "Hikmet" kelimesinin ne gibi mânâlara geldiği "Size kitap ve hikmeti öğreten."[472] âyetinin izahında zikredilmiştir.

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَن يَنكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا
بَيْنَهُم بِالْمَعْرُوفِ ذَٰلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَن كَانَ مِنكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَٰلِكُمْ
أَزْكَىٰ لَكُمْ وَأَطْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾

232- Kadınları boşadığınızda, iddetlerini tamamlayınca ve karı koca aralarında iyilikle anlaşmışlarsa, kadınları, kocalarıyla tekrar nikahlanmaktan men etmeyin. Bununla sizden Allaha ve âhiret gününe iman eden kimseye nasihat ediliyor. Bunlar sizin için daha faydalı ve daha temizdir. Allah bilir siz ise bilemezsiniz.

Kadınları boşadığınızda ve iddet süreleri de dolunca, kadınlar ve kocaları, aralarında anlaşmışlarsa ve kadın, yeni bir nikah ile kocasına dönmek istiyorsa, artık kocalarına dönüp yeniden onlarla nikahlanmalarına engel olmayın. Allah bununla sizden, Allahı tasdik eden, onun rablığını kabul eden, öldükten sonra dirilmeye ve hesaba çekilmeye iman edenlere nasihat ediyor. Kocaların, kadınlarını, tekrar mehir vererek nikahlamaları daha güzel ve Allah yanında daha hayırlıdır. Sizin ve kadınlarınızın kalbindeki şüpheyi gidermek bakımından da daha temizdir. Çünkü eşler arasında hâlâ bir sevgi bağı bulunduğu halde tekrar evlenmezlerse bu sevginin, onları helal yoldan saptırıp harama düşürmesinden korkulur. Allah, sizlerin, birbirinize karşı bilemediğiniz gizlilikleri ve bütün kapalı hususları bilir.

* Allah teala, kadınların velilerine, onlrın evlenmelerine mâni olmalarını yasakladı. Çünkü Allah teala, evlenme teklifinde bulunan erkek ile evlenmesi istenen kadının kalblerindeki sevgiyi, birbirlerine karşı olan meyillerini bilmektedir. Veliler ise bunu bilmemektedirler.

Müfessirler, bu âyet-i kerimenin, kimin hakkında nâzil olduğu hususunda çeşitli izahlarda bulunmuşlardır.

a- Hasan-ı Basri, Katade, Bekr b. Abdullah el-Müzeni, Mücahid, İkrime

(472) Bakara suresi 2 / 151

ve Ebu İshak el-Hemedaniye göre bu âyet-i kerime, Ma'kıl b. Yesar hakkında nâzil olmuştur. Bu hususta Hasan-ı Basri diyor ki:

عَنِ الْحَسَنِ عَنْ مَعْقَلِ بْنِ يَسَارٍ: أَنَّهُ زَوَّجَ أُخْتَهُ رَجُلاً مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ ، فَكَانَتْ عِنْدَهُ مَا كَانَتْ، ثُمَّ طَلَّقَهَا تَطْلِيقَةً لَمْ يُرَاجِعْهَا حَتَّىٰ انْقَضَتِ الْعِدَّةُ، فَهَوِيَهَا وَهَوِيَتْهُ. ثُمَّ خَطَبَهَا مَعَ الْخُطَّابِ، فَقَالَ لَهُ: يَا لُكَعُ أَكْرَمْتُكَ بِهَا وَزَوَّجْتُكَ فَطَلَّقْتَهَا، وَاللّهِ لاَ تَرْجِعُ إِلَيْكَ أَبَداً آخِرَ مَا عَلَيْكَ، قَالَ: فَعَلِمَ اللّهُ حَاجَتَهُ إِلَيْهَا، وَحَاجَتَهَا إِلَى بَعْلِهَا، فَأَنْزَلَ اللّهُ: (وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ ــ إِلَى قَوله ــ وَأَنْتُمْ لاَ تَعْلَمُون). فَلَمَّا سَمِعَهَا مَعْقِلٌ قَالَ: سَمْعاً لِرَبِّي وَطَاعَةً، ثُمَّ دَعَاهُ فَقَالَ: أُزَوِّجُكَ وَأُكْرِمُكَ.

"Ma'kıl b. Yesar, Resulullahın zamanında, kızkardeşini müslümanlardan bir erkekle evlendirmiş, kızkardeşi kocasıyla belli bir süre yaşadıktan sonra kocası onu bir talak ile boşamış, iddeti bitinceye kadar onu tekrar almamıştır. Fakat adamın kadında kadının da adamda gözü varmış. Adam Ma'kıle gelerek kızkardeşini diğer dönürler gibi ondan istemiş Ma'kıl de ona "Behey âdi adam, ben onu seninle evlendirerek sana ikramda bulundum sen ise onu boşadın. Vallahi o sana asla dönmeyecektir." demiştir. Allah teala o erkeğin hanıma, hanımın da ona arzu ve ihtiyaç duyduklarını bildiği için bu âyeti indirmiş ve **"Kadınları, tekrar kocalarıyla evlenmekten men etmeyin."** buyurmuştur. Ma'kıl bu âyeti duyunca: "Başüstüne rabbim, işittim ve itaat ettim." demiş. Sonra da o adamı çağırarak: "Bunu seninle evlendiriyorum ve sana ikramda bulunuyorum." demiştir.'(473)

b- Süddi ise bu âyet-i kerimenin, Cabir b. Abdullah el-Ensari ile amcasının kızı hakkında nâzil olduğunu söylemiştir. Bu hususta Süddi diyor ki: "Cabir b. Abdullah el-Ensarinin amcasının bir kızı bulunuyordu. Onu kocası bir talakla boşadı. Kadın iddet bekledi ve iddeti bitti. Sonra kocası gelip karısını tekrar geri almak istedi. Bunun üzerine Cabir, "Amcamızın kızını boşadın. Şimdi de onunla tekrar evlenmek mi istiyorsun?" dedi. Cabirin amcasının kızı ise kocasıyla

(473) Tirmî, K. Tefsir el Kur'an, sure 2, bab 27, Hadis No :2981 / Buhari K. Tefsir el Kur'an, sure 2, bab. 40

tekrar evlenmek istiyordu. İşte bu âyet-i kerime onun hakkında nazil oldu."

c- Abdullah b. Abbas, Mesruk, İbrahim en-Nehai, İbn-i Şihab ez-Zühri ve Dehhaka göre ise bu âyet-i kerime, karısını bir veya iki talakla boşayıp ta iddeti bittikten sonra tekrar onunla evlenmek isteyen kocası ile böyle bir evliliği isteyen ve fakat velisi tarafından engellenen kadın hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. İşte Allah teala böyle bir engellemeyi yasaklamıştır.

Taberi diyor ki: Bu âyetin izahında doğru olan görüş şudur: Allah teala bu âyet-i kerimeyi, kocalarından boşanarak iddetlerini bitirip onlardan ayrılan fakat üç talakla boşanmadıkları için tekrar kocalarına dönebilen, kocalarıyla yeniden kendileriyle evlenilmek istenen ve kendilerinin de kocalarıyla evlenmek istedikleri ancak velileri tarafından evlenmelerine engel olunan kadınlar hakkında indirmiş ve böyle bir engeli yasaklamıştır. Bu âyetin, Ma'kıl b. Yesar ve kızkardeşi hakkında nâzil olması da muhtemeldir. Cabir b. Abdullah ve amcasının kızı hakkında da. Durum ne olursa olsun âyet-i kerime zikrettiğimiz mânâyı ihtiva etmektedir.

Âyet-i kerimede zikredilen ve "Nikahlanmaktan men etmeyin" diye tercüme edilen (فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ) ifadesinin asıl mânâsı "Onları sıkıştırmayın" demektir. Yani karıların yeni bir nikahla eski kocalarına dönmelerini istemeleri hallerinde sizler onların evlenmelerine engel olarak onları sıkıştırmayın, zorluğa düşürmeyin." demektir.

Âyet-i Kerimede, "Karı koaca, aralarında iyilikle anlaşmışlarsa" buyurulmaktadır. Yani, karı ve koca, aralarında yeni bir nikah ve yeni bir mehirle anlaşmışlarsa" demektir.

Taberi diyor ki: "Asabeden bir velisi bulunmaksızın kadının nikahı sahih olmaz." diyen görüşe bu âyette açık bir delil vardır. Zira bu âyette, kadının velisinin, kadının evlenmesine engel olması yasaklanmaktadır. Şayet kadının evlenmesinde velinin yetkisi olmasaydı böyle bir yasaklama söz konusu olmazdı.

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ ۚ وَعَلَى الْمَوْلُودِ
لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ
بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ ۚ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَٰلِكَ ۗ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ
تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ۗ وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ

فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُم مَّا آتَيْتُم بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

233- Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Bu hüküm, emzirmenin tamamlanmasını isteyen içindir. Annelerin yiyecek ve giyeceği, örfe göre çocuğun babasına aittir. Herkes ancak gücünün yettiği ile mesul tutulur. Ne anne çocuğu yüzünden ne de çocuk kendisine ait olan baba, çocuğu yüzünden zarara uğratılsın. Babanın mükellefiyetleri aynen mirasçıya da geçer. Eğer karı koca aralarında istişare ederek kendi istekleriyle çocuğu sütten erken keserlerse onlar için bir günah yoktur. Çocuklarınızı başkalarına emzirtmek isterseniz, anlaştığınız ücreti iyilikle verdiğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur. Allahtan korkun ve bilin ki Allah, yaptıklarınızı çok iyi görendir.

Eğer kadınlar boşanmışlarsa ve emzirme çağında çocukları da varsa bunlar çocuklarını tam olarak iki yıl emzirirler. Yani çocuklarını emzirmeye başkalarından daha ziyade anneleri layıktır. Bu hüküm, babalar ve anaların, çocuğun tam olarak iki yıl emzirilmesi hususunda anlaşmaları halinde söz konusudur. Çocuğu emziren ananın yiyecek ve giyeceği, gücü ölçüsünde, emzirilen küçük çocuğun babasına aittir. Herkes ancak gücünün yettiği ile mes'ul tutulur. Kimseye gücünün yetmediği yük yüklenmez. Anne çocuğu emzirmeye razı olduğu takdirde babası çocuğu ondan ayırarak anneye zarar veremez. Baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmaz. Yani anne de emzirebildiği halde çocuğu emzirmeyip babasının üzerine atarak babaya zarar veremez. Çocuğun malı yoksa onun emzirme ücreti ve diğer nafakası çocuğun mirasçılarına yani velilerine aittir. Eğer çocuğun babası ve annesi anlaşarak çocuğun yararına olmak üzere, tam iki sene dolmadan onu sütten kesmek isterlerse bu takdirde onlara bir günah yoktur. Ey babalar, çocukları anneleri emzirmek istemezler de onları annelerinden başka kadınlara emzirtmek isterseniz, Allahın, emzirenler için üzerinize farz kıldığı haklarını, emziren kendi annelerine veya süt annelere, zulmetmeden, eksiksiz olarak verdiğiniz takdirde sizin için bir güçlük ve günah yoktur. Allahtan korkun ve koyduğu hudutları aşmaktan sakının. Yoksa cezasını hak edersiniz. Bilin ki Allah, sizi devamlı kontrol altında tutar ve işlerinizden hiçbir şey ona gizli kalmaz.

* Kocasından boşanmış olan anne, iki yıl içinde çocuğu emzirmeye başkalarından daha layıktır. Anne bu süre içinde çocuğu ecr-i misil ile emzirmeyi kabul ettiği takdirde baba çocuğu başka bir kadına emzirtmez. Çünkü annenin sütü çocuk için daha faydalı ve annenin çocuğa şefkati başkalarından daha fazladır. Diğer yandan çocuğu emzirme durumunda bulunan bir annenin, sadece babaya zarar vermek için çocuğu emzirmekten kaçınması caiz değildir. Çünkü

bu davranışın kurbanı, masum olan çocuktur. Ancak çocuğun babası emzirme ücretini verecek kadar zengin ise anne çocuğu emzirme mecburiyetinde değildir. Bu hususta başka bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: **"Boşanmış kadınlar eğer çocuklarınızı emzirirlerse ücretlerini verin. Meselelerinizi aranızda güzellikle halledin. Eğer halledemezseniz çocuğu, babası hesabına başka bir kadın emzirecektir."**(474)

Süddi ve Dehhaka göre, âyet-i kerimede zikredilen: "Anneler"den maksat, kocalarından talak-ı bâin ile boşanmış ve kendilerini boşayan kocalarından emzirme çağında çocukları bulunan annelerdir.

Âyet-i kerimede, annelerin çocuklarını tam iki yıl emzirecekleri ifade edilmektedir. Bu ifadeden, annelerin, çocuklarını emzirme mecburiyetinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu ifadede, annelerin çocuklarını emzirmede öncelik haklarına sahib oldukları belirtilmektedir. Zira başka bir âyette de: **"İddet bekleyen kadınlar eğer çocuklarınızı emzirirlerse ücretlerini verin. Meselelerinize aranızda güzellikle halledin. Eğer halledemezseniz çocuğu babası hesabına başka bir kadın emzirecektir."**(475) buyurulmaktadır. Görüldüğü gibi bu âyet-i kerimede, annenin çocuğu emziremeyeceği ihtimali de zikredilmiştir.

Âyet-i kerimede, annelerin çocuklarını iki yıl emzirecekleri beyan edilirken "İki yıl" ifadesi, "Tam" anlamına gelen (كَامِلَيْنِ) kelimesiyle pekiştirilmiştir. Bunun sebebi, Arapçada bir yıldan fazla olan süreler için "İki yıl" ifadesinin kullanılmasıdır. "İki yıl"ın eksiksiz olduğunu belirtmek için (كَامِلَيْنِ) kelimesi kullanılmıştır.

Müfessirler, iki yıl emzirmenin, doğan her çocuk için mi yoksa özellikle belli süreler içerisinde doğan çocuklar için mi geçerli olduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas, İkrime ve Hz. Osmandan nakledilen bir görüşe göre burada zikredilen iki yıl emzirme süresi, annelerinden erken doğan çocuklar için söz konusudur. Abdullah b. Abbas: **"Çocuğun ana karnında taşınması ve sütten kesilmesi müddeti otuz aydır..."**(476) âyetini gözönünde bulundurarak, çocuğun, anne karnında kalma süresine göre emzirme süresinin tayin edileceğini ve her ikisinin otuz ayı aşmayacağını söylemiştir. Bu itibarla Abdullah b. Abbasa göre altı aylık iken doğan çocuk tam iki yıl emzirilir. Yedi aylık iken doğan çocuk yirmi üç ay emzirilir. Dokuz aylık çocuk ise yirmi bir ay emzirilir.

Ebu Ubeyde bu hususta diyor ki: "Altı aylık hamile iken doğum yapan bir kadın Hz. Osmana şikayet edildi. O da "Bu kadın şikayet edildi, kanaatime

(474) Talak suresi, 65/6
(475) Talak suresi, 65/6
(476) Ahkaf suresi, 46/15

göre bu, şer bir iş yaptı. Altı ay içinde doğum yaptı." dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Abbas: "Emzirme süresi tam olarak alındıktan sonra hamilelik süresi altı ay kalır." dedi ve **"Onun, annesinin karnında kalması ve memeden kesilme süresi otuz aydır"**(477) âyetini okudu. Emzirme süresi tamamlanacak olursa hamilelik süresi altı ay olur." dedi. Bunun üzerine Hz. Osman kadını ser best bıraktı.

b- Ali b. Ebi Talhanın, Abdullah b. Abbastan rivayetine, Ata'ya ve Sevriye göre buradaki "İki yıllık emzirme süresi" anne ile babanın emzirilme süresi üzerinde anlaşamadıkları her çocuk için geçerli olduğunu söylemişlerdir. Çocuğun erken veya geç doğması farksızdır. Bu hususta Sevri diyor ki: "Baba ile anne, çocuğun emzirilmesi süresinde ittifak edecek olurlarsa iki yıldan az bir süre için emzirilmesine karar verebilirler. Şayet emzirme süresi hususunda ittifak edemezlerse, mesela baba iki yıldan daha az bir süre ister veya anne bunu ister fakat baba istemeyecek olursa bu takdirde, çocuğun iki yıl emzirilmesi gerekir.

c- Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mes'ud, Alkame ve Şa'bî'ye göre bu âyette emzirme süresinin iki yıl olarak zikredilmesinin sebebi, süt emzirmenin ne zaman sona ereceğini belirtmektir. Bunlara göre süt emme ile ilgili olan hükümler, çocuğun iki yaşının dolmasına kadar emmesi halinde geçerlidir. İki yıldan sonra emerse süt emmiş sayılmaz."(478)

d- Katade ve Rebi' b. Enesten nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyetin "Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler." bölümü, annelerin çocuklarını iki yıl emzirmelerini farz kılmıştı. Sonra Allah teala bunu hafifleterek **"Bu hüküm, emzirmenin tamamlanmasını isteyen içindir."** hükmünü indirdi. Böylece anne ile babayı, iki yıl emzirme süresini tamamlayıp tamamlamamakta serbest bıraktı. Onlar dilerlerse çocuğu iki yıl emzirirler dilerlerse çocuğun faydasını düşünerek sütten daha erken keserler.

Taberi diyor ki: "Âyetin "Anneler çocuklarını iki yıl emzirirler." bölümünün izahındaki görüşlerden tercihe şayan olan görüş, ikinci ve üçüncü görüşlerdir. Bu da özetle şudur: "Âyet-i kerime, çocuğun emzirilme süresinde ihtilaf eden anne ve babaya, çocuğun emzirilme süresini bildirmektedir. Ayrıca âyet, süt emzirme hükümlerinin, iki yaşına kadar emen çocuk için geçerli olduğunu, ondan sonra emen çocuk için geçerli olmadığını beyan etmektedir.

(477) Ahkaf suresi, 46/15

(478) Ebu Hanifeye göre çocuğun iki buçuk yıla kadar emmesi halinde süt emme ile ilgili hüküm ler geçerlidir

Taberi bu görüşü tercih ediş sebebi olarak, özetle şunları söylemektedir: "Allah teala bu âyette, emzirmeye bir sınır koymuştur. Elbette ki Allahın koyduğu sınırın içinde bulunanla bulunmayan aynı hükme tabi değildir. Aksi halde, sınır koymanın bir anlamı olmaz. Allah teala, emzirmeye iki yıl süre koyduğuna göre elbetteki bu sürenin dışındaki emzirmeler herhangi bir hüküm ifade etmezler. Diğer yandan, âyet-i kerimede "Çocuklar" kelimesi, umumi olarak ifade edilmiştir. Bunları, belli aylarda doğan çocuklara tahsis etmeye dair hiçbir delil olmadığından, tahsis edildiğini söylemek isabetli değildir.

Âyet-i kerimede **"Annelerin yiyecek ve giyeceği örfe göre çocuğun babasına aittir."** buyurulmaktadır. Burada zikredilen "Örfe göre" ifadesinden maksat, çocuğu emziren annenin benzeri olan annelere yedirilen ve giydirilenlerdir. Allah teala, kullarının imkânlar bakımından birbirlerinden farklı olacaklarını bildiği için böyle emretmiştir. Nitekim başka bir âyet-i kerimede: **"Varlıklı kimse, nafakasını varlığı ölçüsünde versin. Rızkı dar olan da, Allahın kendisine verdiği kadarıyla versin."**(479) buyurulmaktadır.

Âyet-i kerimede: **"Herkes ancak gücünün yettiği ile mes'ul tutulur."** buyurulmaktadır. Yani erkekler, boşamış oldukları hanımlarının çocuklarını emzirmeleri durumunda, ancak güçlerinin yettiği ölçüde onlara ücret vermekle yükümlüdürler.

"Güc yetirme" diye tercüme edilen (وُسْعٌ) kelimesi hakkında Taberi diyor ki: "Bunun asıl mânâsı, kişinin zorlanmadan güç yetirmesi" demektir. Kişinin, zorlanarak güç yetirmesine ise (جَهْدٌ) denir.

Âyet-i kerimede: **"Ne anne çocuğu yüzünden ne de çocuk kendisinin olan baba, çocuğu yüzünden zarara uğratılsın."** buyurulmaktadır. Süt emzirecek olan annenin, babayı sıkıntıya sokması çocuğu emzirmekten çekinmesiyle olur. Babanın anneye zarar vermesi ise, onun çocuğu emzirmesine engel olarak üzüntüye düşürmesiyle olur. Âyet-i kerime, babaya, çocuğunu emzirme süresinde, annesinden ayırmamasını, anneyi de emzirme süresinde çocuğu reddetmemesini istemektedir. Bu âyette zikredilen "Anne"den maksat, Mücahid, Katade, Hasan-ı Basri, Dehhak, Süddi, Zühri, Süfyan es-Sevri, İbn-i Zeyd ve Ataya göre, çocuğu doğuran kadındır. İkrimeye göre ise, çocuğu emziren süt annesidir.

(479) Talak suresi, 65/7

Taberi âyet-i kerimenin izahında diyor ki: "Madem ki Allah teala, çocukları yüzünden anne ve babanın her birinin diğerine zarar vermesini yasaklamıştır. O halde hakimin çocuk hususunda şu şekilde karar verme yetkisi vardır. "Şayet erkek, karısından tamamen ayrıldıktan sonra çocuğunu karısından almak isterse kadın da onu, başkalarının bakabileceği ve emzirebileceği bir ücretle bakacağını ve emzireceğini tekeffül ederse, çocuğu babadan alıp anneye verir ve çocuğun anneye ihtiyacı bulunduğu sürece böyle yapar. Keza hakim, çocuğun, annesinden başkasını emmemesi halinde veya babasının, emzirecek bir süt annesi bulamaması halinde yahut babası fakir olup ta emzirme ücreti veremediği için süt annesi tutamadığı ve çocuğu ücretsiz olarak emzirecek birini de bulamadığı halde, kadını, çocuğu emzirmeye ve büyütmeye icbar etme hakkına sahiptir. Aksi takdirde anne ve babadan herbiri dolaylı yolla da olsa, çocukları yüzünden birbirlerine zarar vermiş olurlar.

Âyet-i kerimede: **"Babanın mükellefiyetleri aynen mirasçıya da geçer."** buyurulmaktadır. Müfessirler, bu âyet-i kerimede zikredilen: "Vâris"ten ve onun miras bırakanından kimin kastedildiği hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.

1- Katade ve Süddi gibi bazı âlimlere göre burada zikredilen "Vâris"lerden maksat, meme emen çocuğa mirasçı olacak kimselerdir. Miras bırakacak olandan maksat ise çocuktur. Buna göre âyetin bu bölümünün izahı şöyledir: "Meme emmekte olan çocuğun ölmesi halinde ona mirasçı olacak kimseler de, çocuğun sağ kalan babası gibi süt emziren anneye yiyecek ve giyecek temin etmekte yükümlüdürler. Buradaki "Mirasçı"lardan maksadın, çocuğun mirasçıları olduğunu söyleyen âlimler bu mirasçıların kimler olduğu hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Hasan-ı Basri, Said b. el-Müseyyeb, Abdullah b. Utbe, İbrahim en-Nehai, Mücahid, Ata, Katade ve Dehhaka göre, çocuğun mirasçılarından maksat, babası tarafından asabe sayılan mirasçılarıdır. Onlar, çocuğun kardeşi, kardeşinin oğlu, amcası, amcasının oğlu vb. asabeleridir. Bu hususta Said b. el-Müseyyeb diyor ki: "Ömer b. el-Hattab, usulü ve füruu bulunmayan bir kişinin nafakası hakkında, amcasının oğullarını, diyette âkile oldukları gibi nafaka için de sorumlu tutmuş ve bu konuda vazifelerini yapmadıklarından dolayı hapsetmiştir. Başka bir rivayete göre bu nafaka, süt emzirme nafakasıdır. Dehhak diyor ki: "Şayet bir çocuğun babası ölür de çocuğun malı bulunacak olursa onun emzirilme ücreti kendi malından alınır. Eğer malı yoksa asabesinin malından alınır. Asabesinin de malı yoksa, annesi çocuğu emzirmeye mecbur edilir.

b- Katade ve diğer bazı âlimlere göre burada ifade edilen "Çocuğun mirasçıları"ndan maksat, çocuğa mirasçı olacak kadın ve erkek. Çocuğun sadece babası tarafından asabe olan erkek akrabaları değildir. Bu hususta Zühri diyor

ki: "Hz. Ömer, çocuğa mirasçı olan üç kişinin hepsini de süt emme ücretini vermeye mecbur etmiştir.

c- Ebu Huzeyfe, Ebu Yusuf ve Muhammede göre, buradaki, "Çocuğun mirasçıları"ndan maksat, kendisiyle evlenmeleri ebediyyen haram olan mirasçılarıdır. Mesela: Teyzesi, halası, amcası, dayısı gibi. Amcasının oğlu mirasçı sayılmaz. Bu sebeple de süt emme ücretinin verme mecburiyeti yoktur.

2- Bişr b. Nasr, Kubeyse b. Züeyb ve Dehhaktan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen "Vâris"ten maksat, çocuğun kendisidir. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Baba öldükten sonra çocuğu emzirme nafakası ve diğer yükümlülükler babaya imrasçı olan ve annesini emmekte olan çocuğa aittir.

3- Süfyan es-Sevriye göre buradaki mirasçıdan maksat, çocuğun anne ve babasından sağ kalmış olandır. Hangisi sağ kalmışsa çocuğu emzirme yükü ve nafakası ona ait olur.

Âyet-i kerimede **"Babanın mükellefiyetleri aynen mirasçıya da geçer."** buyurulmaktadır. Burada mirasçılara geçecek olan yükümlülüklerden neyin kastedildiği hakkında farklı görüşler zikredilmiştir.

a- İbrahim en-Nehai, Abdullah b. Utbe, Şa'bi, Hasan-ı Basri, Mücahid, Atâ, Abdullah b. Abbas ve Katadeye göre burada mirasçılara intikal eden yükümlülükten maksat, çocuğu emzirme mükellefiyeti ve nafakasıdır. Şayet çocuğun anne ve babası ölürse ve çocuğun da emzirme nafakası bulunmazsa bu nafakayı çocuğun mirasçıları ödemek zorundadırlar.

b- Dehhak, Mücahid ve Zühriden nakledilen diğer bir görüşe göre mirasçılara intikal eden mükellefiyetten maksat çocuğu emzirecek olan anneyi zarara sokmama ve çocuğu emziren anne tarafından zarara uğratılmamaktır. Yani mirasçılar da çocuğu annesinden çekip almaya kalkışmamalı anne de çocuğu emzirmeyerek onları zarara sokmamalıdır.

c- Dehhaktan nakledilen diğer bir görüşe göre bu ifadenin mânâsı şöyledir: Babanın ölümünden sonra ona mirasçı olan ve annesini emmekte olan çocuğa da emzirme nafakalarını yükleme bakımından, babasının mükellefiyeti gibi bir mükellefiyet vardır. Yani çocuğun babası ölürse, emziren annenin yiyecek ve giyeceği çocuğa ait olur. Şayet çocuğun malı yoksa asabesinden alınır. Onların da yoksa anneye herhangi bir ücret verilmez ve çocuğunu emzirmeye mecbur edilir.

d- Ata ise âyetin bu bölümünü şöyle izah etmiştir: "Mirasçı olana da Allah tealanın zikrettiği gibi şeyler vardır."

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı şudur: Âyette zikre-

dilen vâristen maksat, Kubeyse b. Züeyb ve Dehhakın dediği gibi, annesini emmekte bulunan çocuktur. Annesinin örfe göre yiyecek ve giyeceği, babasına farz olduğu gibi babası yoksa bu masraflar çocuğa ait olur. Ancak annenin muhtaç olması ve kocasının bulunmaması gerekir. Şayet anne muhtaç değilse çocuk annesine sadece emme ücretini vermekle yükümlüdür, yedirme ve giydirme ile yükümlü değildir.

Âyet-i kerimede: **"Eğer karı koca aralarında istişare ederek, kendi istekleriyle çocuğu sütten erken keserlerse onlar için bir günah yoktur."** buyurulmaktadır.

Müfessirler, anne ile babanın ne zaman anlaşarak çocuklarını sütten kesmeleri halinde kendileri için bir günah olmayacağı hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

Süddi, Katade, Mücahid, Zührî, Süfyan es-Sevri ve İbn-i Zeyd buradaki: "Anne ve babanın anlaşacakları süre"nin iki yıldan daha az olabilecek bir süre olduğunu zikretmişlerdir. Yani anne ve baba, çocuğun emzirilme süresi hususunda aralarında ittifak sağlayacak olurlarsa iki yıl dolmadan sütten kesebilirler. Bunda onlar için bir günah yoktur. Şayet anlaşamazlarsa emzirme iki yıla tamamlanır.

Abdullah b. Abbas ve Mücahidden nakledilen başka bir görüşe göre, anne ve babanın, üzerinde ittifak edecekleri süre, herhangi bir zaman olabilir. İki yıldan daha az da olabilir çok da. Anne ve baba ittifak ettikleri takdirde çocuğu iki yıldan daha az da emzirebilirler daha çok da.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olan, birinci görüştür. Zira çocuğun emzirilmesinin son sınırı iki yıl olarak belirlenmiştir. Artık anne ve babanın iki yılı uzatmada istişare edip karar vermeleri söz konusu olmaz.

Âyet-i kerimede: **"Çocuklarınızı başkalarına emzirtmek isterseniz, anlaştığınız ücreti iyilikle verdiğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur."** buyurulmaktadır. Yani çocuklarınızın öz anneleri, onları emzirmemekte diretirler veya sütlerinin kesilmesi gibi herhangi bir sebepten dolayı çocuklarınızın hayatlarının tehlikeye gireceğinden korkarsanız, örfe göre ücretlerini verdiğiniz takdirde çocuklarınızı başka annelere emzirtmenizde bir mahzur yoktur. Yani çocukları asıl anneleri emzirmezler veya emziremeyecek durumda olurlarsa velilerin süt annesi tutmaları caizdir.

Âyette kendilerine emzirme ücreti verilmesi istenen annelerden kimin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikredilmiştir.

a- Mücahid, Süddi ve Atâya göre burada, kendilerine emzirme ücreti verilmesi istenen anneler, çocukları daha önce emziren asıl anneleridir. Bunlara göre âyetin izahı şöyledir: Çocuklarınızı emziren asıl anneleri belli bir mazeret-

ten dolayı onları emziremeyecek olurlarsa onlara emzirdikleri kadar ücretlerini vermeniz şartıyla çocuklarınız için yeni süt annesi tutmanızın bir mahzuru yoktur.

b- Katade ve İbn-i Şihab ez-Zühriye göre ise bu âyetin mânâsı şöyledir: "Çocuklarınızın annesiyle istişare ederek kendi isteğinizle çocuklarınızı emzirtmek istediğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur.

c- Süfyan es-Sevriye göre ise burada, kendilerine ücretleri verilmesi emredilen annelerden maksat, süt anneleridir. Bunlara göre âyetin izahı şöyledir: Çocuğun asıl annesi örfe göre verilen ücretle çocuğu emzirmediği takdirde süt annelerine ücretlerini vererek çocuklarınızı emzirtmekte sizin için bir mahzur yoktur.

Taberi diyor ki: "Âyetin izahında tercih edilen görüş, âyeti şöyle izah eden görüştür. "Boşadığınız ve daha önce çocuklarınızı emziren annelerine ve daha sonra tuttuğunuz süt annelerine emzirme ücretini verdiğiniz halde asıl annelerinin, çocukları emzirme müddetinin sonuna kadar emzirmedikleri takdirde, süt annesi tutmanızda sizin için bir mahzur yoktur." Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Bu görüşün tercih edilişinin sebebi, âyet-i kerimenin, çocuğu emzirecek olan annelere ücretlerinin verilmesini genel bir şekilde ifade etmesidir. Bu genel ifadeyi, sadece boşanmış ve çocuğunu emzirmeye devam eden öz annelere tahsis etmenin yahut öz annelerin emzirmemesi yüzünden tutulan süt annelerin ücretine tahsis etmenin bir anlamı yoktur. Âyet, her ikisinin de hak ettikleri ücretlerinin verilmesini emretmiştir.

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ
وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ
بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾

234- Sizden, ölen ve geride eş bırakan erkeklerin eşleri dört ay on gün iddet beklerler. İdetlerini tamamlayınca, kendileri için meşru bir surette yaptıkları işlerden size bir günah yoktur. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

Ölen erkeklerin eşleri, kendilerine meşru olan bazı şeylerden, iddet süresi içerisinde, ölen kocalarına hürmeten kendilerini çekmek zorundadırlar. Yani onlar, evlenemez, koku sürünemez. Süslü elbiseler giyemezler ve bu duruma dört

ay on gün devam etmek zorundadırlar. Hamile olanlar ise bu duruma doğum yapıncaya kadar devam ederler. Ey kadınların velileri, onlar iddet sürelerini tamamlayınca evlenmeleri, koku sürünmeleri, süslenmeleri ve Allahın kendileri için mübah kıldığı diğer işleri yapmalarına müsaade etmenizde sizin için bir zorluk ve günah yoktur. Bilin ki sizin işlerinizden hiçbir şey Allaha gizli kalmaz.

* Bu âyet-i kerime, kocası ölen kadının dört ay on gün iddet beklemek zorunda olduğunu beyan etmektedir. Ancak kocası ölen kadın hamile ise bunun iddeti doğum yapması ile sona erer. Bu süre, doğumun meydana gelmesine göre dört ay on günden az da olabilir çok ta. Bu hususta Abdullah b. Utbe diyor ki:

فَكَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُتْبَةَ يُخْبِرُهُ؛ أَنَّ سُبَيْعَةَ أَخْبَرَتْهُ؛ أَنَّهَا كَانَتْ تَحْتَ سَعْدِ بْنِ خَوْلَةَ. وَهُوَ فِي بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ. وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدراً. فَتُوُفِّيَ عَنْهَا فِي حِجَّةِ الْوَدَاعِ وَهْيَ حَامِلٌ. فَلَمْ تَنْشَبْ أَنْ وَضَعَتْ حَمْلَهَا بَعْدَ وَفَاتِهِ. فَلَمَّا تَعَلَّتْ مِنْ نِفَاسِهَا تَجَمَّلَتْ لِلْخُطَّابِ. فَدَخَلَ عَلَيْهَا أَبُو السَّنَابِلِ بْنُ بَعْكَكٍ (رَجُلٌ مِنْ بَنِي عَبْدِ الدَّارِ) فَقَالَ لَهَا: مَالِي أَرَاكِ مُتَجَمِّلَةً؟ لَعَلَّكِ تَرْجِينَ النِّكَاحَ إِنَّكِ، وَاللّٰهِ مَا أَنْتِ بِنَاكِحٍ حَتّٰى تَمُرَّ عَلَيْكِ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ. قَالَتْ سُبَيْعَةُ: فَلَمَّا قَالَ لِي ذَالِكَ،جَمَعْتُ عَلَيَّ ثِيَابِي حِينَ أَمْسَيْتُ. فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ؟ فَأَفْتَانِي بِأَنِّي قَدْ حَلَلْتُ حِينَ وَضَعْتُ حَمْلِي. وَأَمَرَنِي بِالتَّزَوُّجِ إِنْ بَدَا لِي.

"Sübey'a" ismindeki bir kadın Sa'd b. Havlenin karısı idi. Sa'd, Âmir oğullarından ve Bedir savaşına katılanlardan bir kimse idi. Sübey'a hamile iken Sa'd Veda haccında vefat etti. Sa'dın vefatından kısa bir süre sonra kadın doğum yaptı. Nifas halinden temizlenince kendisini istemeye gelenlere karşı süslenmeye başladı. Abdüddar oğullarından Ebu es-Senabil b. Ba'kek, Sübey'anın yanına gitti ve ona: "Bakıyorum süsleniyorsun. Belki de evlenme ümidindesin. Vallahi sen kocanın ölümünden sonra dört ay on gün geçmedikçe evlenemeyeceksin." dedi.

Sübey'a diyor ki: "Ebu es-Senabil bunu bana söyleyince akşam dış kıya-

fetlerimi giydim. Resulullaha gittim ve ona bu meselenin hükmünü sordum. Resulullah bana, doğum yapmamdan sonra başkalarıyla evlenmemin helal olduğunu ve imkân çıkarsa hemen evlenebileceğimi emretti."(480)

Ölen kocaları için, hamile olmadıkları takdirde dört ay on gün iddet bekleyen kadınlara nelerin yasaklandığı hususunda müfessirler farklı görüşler zikretmişlerdir:

a- Ümmü Seleme, Hafsa, Ümmü Habibe, Hz. Aişe, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbastan nakledilen bir görüşe göre, kocasının ölümü sebebiyle iddet bekleyen kadın, iddeti bitmeden evlenemez, süslenemez, güzel kokular sürünemez ve kocası ölmeden önceki bulunduğu evden ayrılıp başka bir eve gidemez. Zira âyet-i kerime genel bir ifade beyan etmiş ve kadının iddet beklemesini emretmiştir. Koku sürme, süslenme ve kocasının evini terkedip başka yerde kalma meseleleri de evlenmeme emrinde olduğu gibi âyetin genel ifadesine tabidir. Zira koku sürünmeme, süslenmeme ve kocanın evinden başka yerde kalmama hakkında Resulullah (s.a.v.)den sahih olan şu hadis-i şerifler zikredilmiştir.

Ümmü Seleme diyor ki:

وَسَمِعْتُ أُمَّ سَلَمَةَ تَقُولُ جَاءَتِ اِمْرَأَةٌ اِلَى رَسُولِ ﷺ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنَّ ابْنَتِي تُوُفِّيَ عَنْهَا زَوْجُهَا وَقَدِ اشْتَكَتْ عَيْنُهَا اَفَتَكْحُلُهَا فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لاَ مَرَّتَيْنِ اَوْ ثَلاَثاً كُلُّ ذٰلِكَ يَقُولُ لاَ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ ﷺ اِنَّمَا هِيَ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْراً وَقَدْ كَانَتْ اِحْداكُنَّ فِي الْجَاهِلِيَةِ تَرْمِي بِالْبَعْرَةِ عَلٰى رَأْسِ الْحَوْلِ قَالَ حُمَيْدٌ فَقُلْتُ لِزَيْنَبَ وَمَا تَرْمِي بِالْبَعْرَةِ عَلٰى رَأْسِ الْحَوْلِ فَقَالَتْ زَيْنَبُ كَانَتِ الْمَرْأَةُ اِذَا تُوُفِّيَ عَنْهَا زَوْجُهَا دَخَلَتْ حِفْشاً وَلَبِسَتْ شَرَّ ثِيَابِهَا وَلَمْ تَمَسَّ طِيباً حَتّٰى تَمُرَّ بِهَا سَنَةٌ ثُمَّ تُؤْتٰى بِدَابَةٍ حِمَارٍ اَوْ شَاةٍ اَوْ طَائِرٍ فَتَفْتَضُّ بِهِ فَقَلَّمَا تَفْتَضُّ بِشَيءٍ اِلاَّ مَاتَ ثُمَّ تَخْرُجُ فَتُعْطٰى بَعْرَةً فَتَرْمِي ثُمَّ تُرَاجِعُ بَعْدُ مَا شَاءَتْ مِنْ طِيبٍ اَوْ غَيْرِهِ.

(480) Müslim, K. et-Talak, bab: 56, Hadis No. 1484 / Ebu Davud, K. et-Talak, bab: 47 Hadis No. 2306

"Bir kadın Resulullaha geldi ve dedi ki: "Ey Allahın Resulü, kızımın kocası öldü. Onun gözleri ağrıyor o gözlerine sürme çekebilir mi?" Resulullah (s.a.v.) iki veya üç defa "Hayır" dedi. Soran devamla buyurdu ki: "Onun iddeti dört ay on gündür. Sizler cahiliye döneminde ancak bir yıl bekledikten sonra kığıları (deve, koyun, keçi gibi hayvanların dışkılarını) serpiyordunuz. "Hümeyd diyor ki: "Ben, hadisi Ümmü Selemeden rivayet eden Zeynebe dedim ki: "Bir yıl sonra kığıları saçmanın mânâsı nedir? Zeyneb dedi ki: "Bir kadının kocası öldüğü zaman evlerin en kötüsüne girer ve elbiselerin en çirkinini giyerdi, koku sürünmezdi Böylece bir yıl geçirirdi. Sonra ona eşek veya koyun yahut kuş gibi bir hayvan getirilirdi. Kadın, âdet kanını ona sürerdi. Kadının âdet kanını sürdüğü hayvanlardan pek azı ölmezdi. Sonra kadın evden dışarı çıkardı. Ona kığı getirilirdi, onu serperdi ve ondan sonra koku sürme ve diğer şeylerden dilediğini yapmaya tekrar dönerdi."(481)

Hz. Hafsa ve Hz. Aişe, Resulullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

عَنْ حَفْصَةَ، أَوْ عَائِشَةَ، أَوْ عَنْ كِلْتَيْهِمَا؛ أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ «لاَ يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ (أَوْ تُؤْمِنُ بِاللّهِ وَرَسُولِهِ) أَنْ تُحِدَّ عَلَىٰ مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ، إِلاَّ عَلَىٰ زَوْجِهَا».

"Allaha ve âhiret gününe iman eden herhangi bir kadının, kocası dışında herhangi bir ölü için üç günden fazla yas tutması helal değildir."(482)

Taberi diyor ki: "Kadının kocasının evinden taşınmayacağına dair delil olarak şu hadis-i şerif zikredilmiştir:

"Ebu Said el-Hudrinin bacısı Fürey'a bint-i Mâlik demiştir ki:

عَنْ فُرَيْعَةَ أَنَّ زَوْجَهَا خَرَجَ فِي طَلَبِ أَعْلاَجٍ لَهُ فَقُتِلَ بِطَرَفِ الْقَدُّومِ قَالَتْ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَذَكَرْتُ لَهُ النُّقْلَةَ إِلَى أَهْلِي وَذَكَرَتْ لَهُ حَالاً مِنْ حَالِهَا قَالَتْ فَرَخَّصَ لِي فَلَمَّا أَقْبَلْتُ نَادَانِي فَقَالَ امْكُثِي فِي أَهْلِكِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ.

(481) Buhari, K. et-Talak, bab: 46
(482) Müslim, K. et-Talak, bab: 63, Hadis No. 1490

"Kocası, kendisine ait, yabancı adamları (kölelerini) getirmeye gitmiş sonra "Kaddum" denen yerde öldürülmüş." Fürey'a diyor ki: "Resulullaha gittim ona, bulunduğum evden çıkıp ailemin evine gitmek istediğimi söyledim ve kaldığım evin durumunun iyi olmadığını anlattım. Resulullah önce taşınmam için bana izin verdi. Sonra beni geri çağırdı ve dedi ki: "Vâde bitinceye kadar ailenin yanında kal."(483) Bu hususta Hz. Aişenin, kocası ölen kadın hakkında, iddeti bitinceye kadar yas tutmasına, renkli ve kokulu elbise giymemesine, içinde koku bulunan sürmeyi kullanmamasına dair fetva verdiği zikredilmektedir. Abdullah b. Ömer'in de, kocası ölen kadının sürme çekemeyeceğini, iddet beklediği yerden ayrılamayacağını ve renkli elbiseler giyemeyeceğini söylediği rivayet edilmektedir.

b- Atânın, Abdullah b. Abbastan naklettiğine ve Hasan-ı Basriye göre ise kocası ölen kadın dört ay on gün iddet beklerken yasaklanan şey sadece evlenmemesidir. Bunlara göre kocası ölen kadın koku sürünebilir, süslenebilir, kocasının evinden çıkıp başka yerde iddet bekleyebilir. Zira Allah teala, kocası ölen kadına, sadece evlenmemesi için iddet beklemesini emretmiştir. Nitekim Esma bint-i Umeys, kocası Cafer ölünce Resulullahın ona şöyle söylediğini rivayet etmiştir. "Üç gün yas elbisesini giy. Ondan sonra dilediğini yap."

Taberi birinci görüşü tercih etmiş ve bu görüşte olan âlimlerin, Esma binti Umeysden rivayet edilen hadisi şu şekilde izah ettiklerini söylemiştir. "Resulullahın Esmaya üç güne kadar yas elbisesini giyip üç günden sonra çıkarmasını emretmesi onun, kocası ölen kadına yas tutmasını kaldırdığını ifade etmez. Burada Resulullah Esmaya üç güne kadar belli bir yas elbisesini giymesine izin vermiş üç günden sonra ise her türlü yas elbisesini giyebileceğini beyan etmiştir. Elbetteki bu elbiseler süslü ve kokulu elbiseler olmayacaktır. Nitekim bir kısım elbiseler vardır ki onlar süslü ve kokulu değildirler. Bununla birlikte yas için giyilen çok özel elbiseler gibi de değildirler. Bunların, yas süresi içinde giyilmeleri Resulullah tarafından serbest bırakılmıştır.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ
عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَٰكِن لَّا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَن تَقُولُوا قَوْلًا
مَّعْرُوفًا ۚ وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ

(483) Nesei, K. et. Talak, bab: 60

يَعْلَمُ مَا فِي أَنفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾

235- İddet bekleyen kadınlara, kapalı bir şekilde evlenme teklif etmenizde veya bu isteği içinizden geçirmenizde sizin için bir günah yoktur. Allah onları yakında anacağınızı bilmektedir. Fakat onlarla gizlice vaadleşmeyin. Ancak meşru bir şey konuşmanız müstesnadır. İddet bitinceye kadar nikah akdine kalkışmayın. Bilin ki Allah, içinizde olan şeyi bilir. O halde ondan çekinin. Bilin ki Allah, çok bağışlayan ve çok yumuşak davranandır.

Ey erkekler, iddet bekleyen kadınlara açıkça değil de imalı yollarla, evlenme isteğinde bulunduğunuzu bildirmenizde size bir sıkıntı ve günah yoktur. Onlara, nikahlama niyetinde olduğunuzu söylemediğiniz halde içinizden geçirmenizde de bir günah yoktur. Allah, iddet bekleyen o kadınlar hakkındaki düşüncelerinizi yakında açıklayacağınızı bildiği için bu imalı konuşmaları size mübah kıldı. Onlarla zina ve çirkin bir fiil için anlaşmayın. Doğru dürüst konuşun. Bu şekilde konuşmanız da, açıkça evlenme teklifi yapmadan onlarla nikahlanmak istediğinizi imalı yollarla hissettirmenizdir. İddet bitinceye kadar nikah akdine kalkışmayın. İddet süresi bitmeden onlarla nikah yapmayı sahih kabul etmeyin, geçerli saymayın. Bilin ki Allah, içinizde olan şeyi, kadınlarla gizlice vaadleşme ve benzeri şeyleri bilir. O halde ondan çekinin. Yine bilin ki Allah, çok bağışlayan ve çok yumuşak davranandır. O, günahları örten ve ceza vermede acele etmeyendir.

* Âyet-i kerimede: **"İddet bekleyen kadınlara kapalı bir şekilde evlenme teklif etmenizde sizin için bir günah yoktur."** buyurulmaktadır. Bu âyet-i kerime, kocaları ölmüş olan kadınlara, iddetlerini beklerken imalı bir şekilde evlilik teklifinde bulunulabileceğine müsaade etmektedir. Kocası ölen kadın iddet beklerken ona açıktan evlenme teklif yapılamaz. Ancak imalı bir şekilde yapılır. İmalı şekilde evlenme teklifinin nasıl olacağı hususunda müfessirler şunları zikretmişlerdir:

Abdullah b. Abbasa göre bu imalı teklif "Ben evlenmek istiyorum." "Ben, şöyle şöyle olan bir kadınla evlenmek istiyorum." "Ben inşallah senin dışında biriyle evlenmek istemiyorum." "Ben, saliha bir kadınla evlenmek istiyorum." "Beni de hesaba katmadan nikah hakkında karar vermemen gerektiği kanaatindeyim." "Allahın, benimle senin aranı müsait hale getirmesini isterim." şeklindeki sözlerle olabilir.

Mücahide göre ise bu teklif, erkeğin kadına: "Sen güzelsin, sen geçer akçesin." "Senin sonun hayırlıdır." şeklindeki sözler olabilir.

Said b. Cübeyre göre bu teklif "Ben evlenmek istiyorum. Evlendiğim takdirde hanımıma çok iyi davranacağım." "Ben sana bir şeyler vereceğim." "Ben sana iyilikte bulunacağım." "Ben sana şunu ve şunu yapacağım." şeklindeki sözler olabilir.

Abdurrahman b. Kasıma göre: "Vallahi ben senin hakkında istekliyim." "Ben sana karşı çok harisim." şeklindeki sözler olabilir.

Kasım b. Muhammede göre ise: "Şüphesiz ki sen güzelsin." "Şüphesbiz ki sen geçerli bir akçesin." "Şüphesiz ki senin sonun hayırlıdır." "Şüphesiz ki ben senin hakkında istekliyim." Ben sana karşı harisim." "Ben sana hayranım." şeklindeki sözler olabilir.

İbrahim en-Nehaiye göre evlenme teklifi kadına hediye vermekle de olabilir."

Diğer bazı müfessirler de kocası ölen kadına iddetini beklerken yapılacak imalı evlilik tekliflerinin bunlara benzer sözlerle olabileceğini zikretmişlerdir. Ancak hepsi de açıktan evlilik teklifinin caiz olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Zira daha önce de belirtildiği gibi âyetin devamında açıkça evlenme teklifi yasaklanmıştır.

Taberi, kocasının ölümü sebebiyle iddet bekleyen kadına ima yoluyla evlilik teklifi ile açıktan evlilik teklifinin farklı hükümlere tabi oldukları gibi iffetli bir kadına zina isnadında da, imalı bir şekilde zina isnadıyla açıktan zina isnadının farklı hükümlere tabi olduklarını söylemiştir.

Âyet-i kerimenin devamında **"Fakat onlarla gizlice vaadleşmeyin."** buyurulmaktadır. Müfessirler burada yasaklanan "Gizlice vaadleşmekten" maksatın ne olduğu hakkında farklı görüşler zikredmişlerdir.

a- Cabir b. Zeyd, Ebu Miclez, Hasan-ı Basri, İbrahim en-Nehai, Katade, Dehhak, Abdullah b. Abbas ve Rebi' b. Enese göre "Gizlice vaadleşmekten" maksat, zina edeceklerine dair gizlice anlaşmalarıdır.

b- Said b. Cübeyr, Şa'bi, Mücahid, İkrime, Süddi, Katade, Süfyan es-Sevri ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen "Gizlice vaadleşmek"ten maksat, bir erkeğin, kocasının ölümü sebebiyle iddet bekleyen kadından, kendisinden başka bir erkekle evlenmeyeceğine dair söz almasıdır.

c- Mücahidden nakledilen başka bir görüşe göre burada zikredilen "Gizlice vaadleşmekten" maksat, kocasının ölümü sebebiyle iddet bekleyen kadına bir erkeğin: "Beni düşünmeden kendin hakkında karar verme." şeklindeki sözüdür.

d- İbn-i Zeyde göre ise burada zikredilen "Gizlice vaadleşmek"ten maksat, kocasının ölümü sebebiyle iddet bekleyen kadınla gizlice nikah akdi yapmaktır.

Taberiye göre bu görüşlerden tercihe şayan olanının, gizlice vaadleşmekten maksadın, zina yapmaya dair anlaşmak olduğunu söyleyen görüştür. Zira âyet-i kerimede geçen ve "Gizlice" diye tercüme edilen (سِرّاً) kelimesinin Taberiye göre üç anlamı vardır. Bunlar da kadının erkekle cinsi münasebette bulunması veya kişinin bir şeyi içinde gizlemesi yahut da kişinin toplum içinde şerefli biri olması mânâlarıdır. Âyette zikredilen (سِرّاً) kelimesini, kişinin kavmi içinde şerefli olması mânâsına almak mümkün olmadığından diğer iki mânâdan birine yorumlamak zaruridir. Bu mânâlardan: "Kişinin içinde bulunduğu sır" mânâsına yorumlamak da doğru değildir. Zira kişinin kadına, evleneceğini söylemesi bunu, içindeki bir sır olmaktan çıkarmıştır. O halde (سِرّاً) kelimesini "Cinsi münasebette bulunmak" mânâsına almaktan başka bir yol yoktur. Bu mânâya göre de âyetin bu bölümünün izahı şöyledir: "Siz, kocalarının ölümü sebebiyle iddet bekleyen kadınlarla zina edeceğinize dair vaadleşmeyin. Onlarla ancak meşru bir şey konuşmanız müstesnadır." Bu meşru söz de Allah tealanın mübah kıldığı imalı bir şekilde evlilik teklifidir.

Âyet-i kerimenin: **"İddet bitinceye kadar nikah akdine kalkışmayın"** bölümünün harfî tercümesi şöyledir: "Kitabın belirlediği vade doluncaya kadar nikah akdi yapmaya girişmeyin." Kur'anı kerim, kocaları ölen kadınların iddet bekleme vadeleri olarak dört ay on gün belirlemiştir. İşte bu âyetin bu bölümü bu süreye işaret etmektedir.

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً
وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ
حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾

236- Kadınlara yaklaşmadan veya onlara mehir takdir etmeden boşarsanız, sizin için bir mes'uliyet yoktur. Bu durumda zengin kendi imkânına göre fakir de kendi imkânına göre, usulüne uygun bir şekilde onlara, faydalanacakları bir şeyler verin. Bu, iyilikte bulunanların üzerine bir

borçtur.

Ey iman edenler, evlendiğiniz ve kendilerine mehir takdir ettiğiniz kadınları, kendilerine dokunmadan önce boşamanızda bir günah yoktur. Yine sizlerin, kendileriyle evlendiğiniz, kendilerine mehir takdir etmediğiniz ve kendilerine dokunmadığınız kadınları boşamanızda sizin için bir günah yoktur. Kadınları boşamanız halinde onlara, "Müt'a" diye adlandırılan bir kısım şeyler veriniz. Bu eşyalar zenginin kendi haline göre fakirinde kendi haline göre takdir edilir. Bu eşyalar Allahın size emrettiği veçhile verilir. Bunlar, iyilikte bulunanlar üzerine gerekli olan bir borçtur.

* Taberiye göre bu âyetin baş tarafında, evlendikten sonra kendilerine dokunulmayan ve bu haliyle boşanan iki sınıf kadın zikredilmiştir.

Bunlardan biri, evlenildikten sonra kendilerine dokunulmayan ve evlenirken kendilerine mehir takdir edilen kadınlardır. Kişi böyle bir kadını boşadığında, bundan sonra gelen âyette de zikredildiği gibi, ona takdir edilen mehirin yarısını vermek zorundadır.

Diğeri ise, evlenildikten sonra kendilerine dokunulmayan ve mehir detakdir edilmeyen kadınlardır. Kişi böyle bir evlilik yapar ve kadına dokunmadan boşayacak olursa bu kadının mehiri zikredilmediğinden ona"Mut'a" diye adlandırılan bir kısım eşyalar verilir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Faydalanacakları şeyler verin." diye tercüme edilen (مَتِّعُوهُنَّ) kelimesinden anlaşılan "Mut'a"dan neyin kastedildiği hususunda müfessirler farklı görüşler zikretmişlerdir:

a- Bazılarına görer erkeğin, boşadığı kadına vermesi eredilen "Eşya"dan maksat, en fazla bir köle, orta olanı para en azı ise elbisedir. Elbisenin ise bir başörtüsü, bir vücudun üst kısmına giyilen bir elbise ve vücudun alt kısmına giyilen elbise bir de çarşaftır. Kadı Şüreyh bu "Mut'a"yı beş yüz dirhem olarak takdir etmiştir. İbn-i Sîrîn, mut'anın bir köle veya nafaka yahut elbise olacağını açıklamış ve Hz. Alinin oğlu Hasanın, boşadığı kadına on bin dirhem verdiğini söylemiştir.

b- Diğer b ir kısım âlimler ise mut'anın, boşanan kadının benzeri olan kadınlara verilen mehirin yarısı kadar olacağını söylemişlerdir. Zira mehiri belli olan kadınlar dokunulmadan boşanacak olurlarsa onlara mehirlerinin yarısı verilir. Mehirleri tesbit edilmemişse onlara da "Mut'a" denen şeyler verilir. Bu şeylerin de, kendisine mehir tesbit edilen kadının mehirinin yarısı kadar değerde olması hakkaniyete daha uygundur.

Taberi, âyet-i kerimede: **"Zengin kendi imkânına göre, fakir de kendi imkânına göre"** buyurulmasını gözönünde bulundurarak "Mut'a" denen eşyanın, kadının mehiri gözönünde bulundurularak takdir edilemeyeceğini, erkeğin

mali gücü gözönünde bulundurularak takdir edileceğini bu itibarla birinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir.

Müfessirler: "Faydalanacakları bir şeyler verin." diye tercüme edilen (مَتِّعُوهُنَّ) emrinin farziyet mi yoksa mendubiyet mi ifade ettiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir. Bazılarına göre bu emir farziyet ifade etmektedir. Karısını boşayan erkeğin ona bir kısım eşyalar vermesi farzdır. Diğer bazılarına göre ise karısını boşayan erkek ona bir kısım eşya verip vermemekte serbesttir. Ancak vermesi daha evladır. Bu görüşleri şu şekilde özetlemek mümkündür.

a- Hasan-ı Basri, Ebul Âliye ve Said b. Cübeyre göre erkek karısını hangi halde boşarsa boşasın onun, boşadığı karısına "Mut'a" diye adlandırılan bir kısım eşyalar vermesi onun üzerine farzdır. Bu hususta Hasan-ı Basri'den, kendisine mehir takdir edilen ve dokunulmadan boşanan kadına "Mut'a" denen eşya verilecek midir? diye sorulunca o da: "Evet vallahi" demiştir. Görüldüğü gibi bunlara göre evlenilirken kendisine mehir takdir edilen ve kendisine dokunulmadan boşanan kadına dahi mehirin yarısı verildiği gibi "Mut'a" denen diğer bir kısım eşya da verilir.

b- Abdullah b. Ömer, Said b. el-Müseyyeb, Mücahid, Nâfi, İbn-i Ebu Neciyh ve Kadı Şüreyhten nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen ve "Mut'a" diye adlandırılan eşya, kendisine mehir takdir edilmeden evlenilen ve kendisine dokunulmadan boşanan kadınlar için farzdır. Böyle bir evlilik yapıp sonra da karısını boşayan bir erkeğin, karısına "Mut'a" diye adlandırılan eşyayı vermesi, üzerine farzdır. Katade bu hususta Said b. el-Müseyyebin şunları söylediğini rivayet etmiştir. "Ahzab suresinin şu âyet-i kerimesinde, kendisine dokunulmadan boşanan her kadın için şöyle buyurulmuştur: **"Ey iman edenler, mümin kadınları nikahlar sonra da kendilerine dokunmadan boşarsanız artık sizin, onların üzerinde iddet sayma hakkınız yoktur. Derhal onlara boşama bedellerini verin ve onları güzellikle salıverin."**(484) Daha sonra ise şu âyet-i kerime nâzil oldu ve kendilerine dokunulmadan boşanan kadınlardan mehir takdir edilenlere mehirlerinin yarısının verileceği emredildi. Ahzab suresindeki âyeti nesheden Bakara suresindeki âyet şudur: **"Eğer kadınlara mehir takdir ettiğiniz halde onlara dokunmadan boşarsanız tayin ettiğiniz mehirin yarısını onlara verin."**(485)

c- Zühriden rivayet edilen başka bir görüşe göre bu âyette zikredilen ve "Mut'a" diye adlandırılan eşya, boşanan her kadının hakkıdır. Ancak bu hak, boşanan kadınlardan bazıları için mahkeme kararıyla teminat altına alınan haklardandır. Diğerleri için ise boşayan kişinin vicdanına kalmış olan haklardandır.

(484) Ahzab süresi, 33/49
(485) Bakara suresi, 2/237

Yani kendisine mehir takdir edilmeden evlenilen ve kendisine dokunulmadan boşanılan kadın için mut'a alma bir haktır. Boşayan koca bunu vermediği takdirde kadın mahkeme kararıyla bu hakkını alır. Zira böyle bir kadının mehiri hiç zikredilmediğinden kocanın ondan herhangi bir şey almaya (mehrin yarısını vermemek gibi) hakkı yoktur. Buna mukabil kendisine mehir takdir edilen kadın, gerek zifaftan önce gerekse sonra boşandığı takdirde bunun da "Mut'a" diye adlandırılan bazı şeyler alma hakkıdır. Ancak kocası bunu vermezse kadın herhangi bir mercie baş vurarak bu hakkını alma imkânına sahip değildir. Bu izaha göre bu âyette zikredilen "Mut'a"dan maksat, hakim kararıyla teminat altına alınan eşyadır. Bu surenin yüz kırk birinci âyetinde zikredilen "Mut'a"dan maksat ise hakim kararıyla teminat altına alınamayan sadece takva sahiplerinin insiyatifinde kalan bir mut'adır.

d- Kadı Şüreyhden rivayet edilen başka bir görüşe göre boşanan kadına mut'a, yani bir kısım eşya vermek farz değildir. Kadın ne suretle boşanırsa boşansın bu gibi eşyayı kocasından hakim kararıyla alma hakkına sahip değildir. Bu gibi eşyayı vermek koca için menduptur. Zira mut'a verilmesini beyan eden ayetlerden birincisinin sonunda "Bu, iyilikte bulunanların üzerinde bir haktır." buyurulmakta diğerinin sonunda ise "Bu, takva sahipleri üzerinde bir haktır." buyurulmaktadır.(486) Şayet mut'a verme mendup olmayıp farz olsaydı bütün insanların üzerinde bir hak olduğu zikredilirdi. Sadece iyilikte bulunanların ve takva sahiplerinin üzerinde bulunan bir haktır." şeklinde zikredilmezdi.

Taberi diyor ki: "Tercih edilen görüş şudur ki: Mut'a denen eşya, boşanan her kadın için bir haktır. Boşayan kocanın bu hakkı yerine getirmesi bir vecibedir. Taberi bu görüşü tercih edişinin gerekçesi olarak mut'a vermeyi emreden âyet-i kerimenin mutlak bir şekilde zikredilmiş olmasını göstermiştir. Mutlak olarak zikredilen bir âyeti, delilsiz olarak özel bir şekilde yorumlamaya kimsenin hakkı olmadığını beyan etmiştir. Taberi diyor ki: Eğer denilecek olursa ki "Sen âyetin umum ifade ettiğini söylüyorsun halbuki Allah teala, kendilerine mehir takdir edilerek, dokunulmadan boşanılan kadınlara mehirlerinin yarısının verileceğini beyan etmiş, bunlara daha başka şeyler verileceğini zikretmemiştir. Bu da gösteriyor ki mut'a vermeyi emreden âyet, umumi mânâ ifade etmemektedir. Sadece belli bir durumda boşanan kadınlar için geçerlidir." Cevaben denilir ki: "Allah teala, kitabının herhangi bir yerinde belli bir şeyin farz olduğunu belirtirse artık her yerde aynı şeyi tekrar etmesi gerekli değildir. Allah teala şu âyette, her boşanan kadına, mut'a diye adlandırılan eşyanın verileceğini beyan etmiş ve buyurmuştur ki: "Boşanan kadınların örfe göre faydalanacakları bir kısım eşyalar (mut'a) alma hakları vardır. Bu, takva sahipleri üzerine bir borç-

(486) Bakara suresi, 2/241

tur."[487] Allah teala bu âyetinde, herhangi bir ayırım yapmaksızın, boşanan kadınlara mut'a vermenin bir hak olduğunu beyan ettiğine göre, kendilerine dokunulmadan boşanan kadınların mehirlerinin yarısını almalarından sonra artık mut'a almaya haklarının olmadığını söylemek, delilsiz b ir iddiadır. Zira böyle bir kadının, hem mehirin yarısını hem de mut'a diye adlandırılan eşyayı birlikte almayı hak ettiğini söylemeye engel nedir? Ancak âyetlerden biri bu kadının haklarından birini, diğeri ise diğer haklarını beyan etmiştir.

Taberi diyor ki: "Kanaatim kısaca şudur ki: "Boşanan her kadının, mut'a diye adlandırılan bir kısım eşyalar alması, onun, kendisini boşayan kocasının üzerinde bulunan bir hakkıdır. Koca, karısının mehirini verme hususunda hukuken hesaba çekileceği gibi bu eşyayı verme hususunda da hesaba çekilir. Kocanın böyle bir borçtan kurtulması ya bunu ödemesiyle veya karısının ona bunu bağışlamasıyla mümkündür. Bunu vermekten imtina eden kocanın, satılarak borcu ödenecek malı yoksa hapsedileceği kanaatindeyim. Zira Allah teala izah ettiğimiz bu âyet-i kerimede (وَمَتِّعُوهُنَّ) cümlesiyle "Onlara met'a verin" diye emretmektedir. Allah tealanın kayıtsız şartsız emirleri ise, mendup oldukları yine bizzat kendisi tarafından bildirilmediği takdirde farziyet ifade eder. Diğeryandan "Boşanan kadınların örfe göre faydalanacakları bir kısım eşyalar alma hakları vardır."[488] âyet-i kerimesi, bütün müfessirlerin görüş birliği ile "Kocalar üzerindeki haktır" anlamına gelmektedir. Durum böyle olduğuna göre kocanın, bu borçlarından kurtulması için yukarıda zikredilen ödeme veya borcunun bağışlanması şıklarından birine haiz olması gerekir. Şayet, kafası çalışmayan birisi diyecek olursa ki "Allah teâla mut'a diye adlandırılan eşyanın verilmesini beyan ettiği âyetlerin sonunda "Bunu vermek, iyilikte bulunanların üzerine bir borçtur. Bunu vermek, takva sahiplerinin üzerine bir borçtur."[489] buyurarak, bu borçların farz olmadığını ifade etmiştir. Zira bu borçlar farz olsaydı, sadece iyilikte bulunanlara ve takva sahiplerine değil bütün insanların üzerine borç olduğu beyan edilirdi." Cevaben denilir ki: "İnsanları, iyilikte bulunmak ve takva sahibi olmakla sıfatlandırmak, bu gibi sıfatlara sahip olan insanların yükümlü oldukları vazifelerle diğer insanların yükümlü olmadıkları anlamına gelmez. Zira Allah teala bütün insanların, iyilikte bulunanlardan ve takva sahibi olanlardan olmalarını istemektedir. O halde iyilikte bulunanlara ve diğer takva sahiplerine farz kıldığı şeyler, diğer insanlar için de farzdır.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Bütün müfessirlere göre evlenme sırasında kendisine mehir tayin edilmeyen ve kendisine dokunulmadan boşanılan kadınlar için "Mut'a" diye adlandırılan eşyanın verilmesi farzdır. Zira bunlar, mehirden herhangi bir şey almaya hakları olmadığı için onun yerine "Mut'a" di-

(487) Bakara suresi, 2/241
(488) Bakara suresi, 2/2412
(489) Bakara Suresi, 2/241

ye adlandırılan eşyayı alırlar. Nitekim Abdullah b. Abbas, Hasan-ı Basri, Nafi, Mücahid, Süddi, Katade ve Dehhak, kendisine mehir takdir edilmeyen ve kendisine dokunulmadan boşanan kadının mut'a dan başka bir şey alamayacağı hususunu zikretmişlerdir.

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Âyet-i kerimede "Kadınlara yaklaşmadan boşarsanız sizin için bir mes'uliyet yoktur." buyurulmaktadır. Şayet kadınlara yaklaştıktan sonra onları boşayacak olursak bizim için bir mes'uliyet mi vardır?" Cevaben denilir ki: "Sırf kadınlardan zevk almak için evlenip sonra da boşamak doğru bir davranış değildir. Bu hususta Resulullahın: **"Şüphesiz ki Allah, sırf zevkini tatmin için evlenen erkekleri, yine sırf zevkini tatmin etmek için evlenen kadınları sevmez."** buyurduğu rivayet edilmektedir. Diğer bir hadis-i şerifinde de:

قَالَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ « مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَلْعَبُونَ بِحُدُودِ اللّهِ، يَقُولُ أَحَدُهُمْ: قَدْ طَلَّقْتُكِ. قَدْ رَاجَعْتُكِ. قَدْ طَلَّقْتُكِ».

"Ne oluyor şu bir kısım insanlara ki onlar, Allahın koyduğu sınırlar ile oynuyorlar. Onlardan biri karısına "Seni boşadım. Seni tekrar geri aldım." ve seni tekrar boşadım." şeklinde konuşuyor?"(490)

Âyet-i kerimede, kendisine dokunulmayan kadının boşanılmasından bir mes'uliyet olmadığının bildirilmesinin bir sebebi de şudur: "Kendisine dokunulmayan kadın, iddetli iken de boşanabilir. Halbuki kendisiyle zifafa girilen kadın, ancak kendisine yaklaşılmayan bir temizlik halinde boşanır. Bu nedenle âyet-i kerimede: **"Kendilerine dokunulmayan kadının her zaman boşanılmasında bir mes'uliyet olmadığını Bildirilmiştir.**

وَإِن طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ
مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَن يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَا۟ ٱلَّذِى بِيَدِهِۦ عُقْدَةُ ٱلنِّكَاحِ ۚ وَأَن
تَعْفُوٓا۟ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۚ وَلَا تَنسَوُا۟ ٱلْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾

(490) İbn-i Mâce, K. et-Talak, bab: 1 Hadis No. 2017

237- Eğer kadınlara mehir takdir ettiğiniz halde onlara dokunmadan boşarsanız, tayin ettiğiniz mehirin yarısını onlara verin. Ancak kadınların, haklarından vazgeçmesi veya nikah akdi elinde bulunanın (erkeğin) vazgeçmesi müstesnadır. Fakat sizin lütufkâr davranmanız, takvaya daha yakındır. Aranızdaki iyiliği unutmayın. Şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızı çok iyi görür.

Eğer kadınları nikahlayıp mehirlerini de takdir ettiğiniz halde onlarla cinsi münasebette bulunmadan boşarsanız onlara, tayin edilen mehirin yarısını vermek zorundasınız. Ancak o boşanan kadınlar büluğa ermiş ve rüştlerine kavuşup reşit olmuşlarsa onların, bir lütuf olarak mehirlerinin yarısını istemekten vaz geçmeleri veya boşayan kocasının, mehirin tamamını vererek lütufta bulunması müstesnadır. Fakat sizin birbirinize karşı lütufkâr davranmanız takvaya daha yakındır. Ey insanlar, aranızdaki sevgiyi, iyiliği ve güzel muameleyi unutmayın. Yaptıklarınızdan hiçbir şey Allaha gizli kalmaz ve o sizin yaptıklarınızın karşılığını verir.

* Allah teala bundan önceki âyet-i kerimede, kendisine mehir takdir edilmeden ve cinsi münasebette bulunulmadan boşanan kadına ait hükmü beyan etmiş ve ona "Mut'a" diye adlandırılan bir takım eşyanın verileceğini zikretmiştir. Bu âyet-i kerimede ise yine kendisiyle evlenilen ve cinsi münasebette bulunulmadan boşanan ancak evlenilirken kendisine mehir takdir edilen kadına ait hüküm zikredilmiş ve böyle bir kadına, takdir edilen mehirin yarısının verileceği beyan edilmiştir. Abdullah b. Abbas, Mücahid, Katade, Rebi' b. Enes ve Zühri bu âyetin sadece kendisi için mehir takdir edilen kadına ait hükmü zikrettiğini söylemişlerdir.

Âyet-i kerimede **"Ancak kadınların, haklarından vazgeçmesi müstesnadır."** buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat, kendisine mehir takdir edilerek evlenilen ve kendisiyle cinsi münasebette bulunulmadan boşanan kadınların hakları olan mehirin yarısını kocalarından almamaları ve onlara bağışlamalarıdır. Nitekim, İkrime, Dehhak, Abdullah b. Abbas, Mücahid Rebi' b. Enes, Kadı Şüreyh, Muhammed b. Sîrîn, Süddi, Nafi, Zühri, Ebu Salih, İbn-i Zeyd ve Süfyan es-Sevri âyetin bu bölümünü bu şekilde izah etmişlerdir. Taberi ise böyle olan kadınların, mehirin yarısı olan haklarından vazgeçebilmeleri için ergenlik çağına gelmiş olmaları ve reşit olmaları şartını aramıştır.

Âyet-i kerimede: **"Veya nikah akdi elinde bulunanın vazgeçmesi müstesnadır."** buyurulmaktadır. Müfessirler, "Nikah akdi elinde bulunan"dan kimin kastedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir:

a- Abdullah b. Abbas, Alkame, Esved b. Zeyd, Hasan-ı Basri, İbrahim

en-Nehai, Şa'bi Ebu Salih, Zühri, İbn-i Zeyd, Rebia ve İkrimeye göre, Tavus Mücahid ve Kadı Şüreyhin de önceki görüşlerine göre burada zikredilen "Nikah akdi elinde bulunan"dan maksat, kadının velisidir. Bunlara göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Veya kadının nikah akdini yapan velisinin, kadının hak ettiği mehirin yarısını kadını boşayan kocaya bırakmasında bir mahzur yoktur." Yani kadın, hak ettiği mehirin yarısını kendisini boşayan kocasından almayıp ona bağışlayabilir. Ancak Taberi, velinin böyle bir bağışı yapabilmesi için boşanan kadının kendi malından tasarrufta bulunamayacak bir durumda olmasını şart şart koşmuştur.

b- Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Kadı Şüreyh, Cübeyr b. Mut'im, Said b. el-Müseyyeb, Mücahid, Said b. Cübeyr, Muhammed b. Kâ'b el-Kurezi, Şa'bi, Nafi, Rebi' b. Enes, Dehhak, Süfyan es-Sevri ve Said b. Abdülazizden nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin bu bölümünde zikredilen "Nikah akdi elinde bulunan kişi"den maksat, kadını boşayan kocadır. Bu görüşte olanlara göre âyetin bu bölümünün manası şöyledir: "Eğer mehir takdir edilerek evlenilen ve kendisiyle cinsi münasebette bulunulmadan boşanan kadının kocası, mehirin sadece yarısını değil de tümünü ona verecek olursa bunun bir mahzuru yoktur. Bu hususta Amr b. Şuayb diyor ki: "Resulullah: "Nikah akdi elinde bulunan kocadır. O, hoşgörülü davranabilir veya boşanan kadın hoşgörülü davranabilir." buyurmuştur.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı: "Nikah akdi elinde bulunadan maksat, kadını boşayan kocadır." diyen görüştür. Zira bütün âlimler, evlenen büyük veya küçük bir kadının velisinin, kocası bu kadını boşamadan önce mehirinden herhangi bir miktarını kocasına bağışlamış olmasının bâtıl olacağı hakkında ittifak etmişlerdir. Kadın, boşanmadan önce velinin böyle bir hakkı olmadığına göre boşandıktan sonra da velinin durumu böyledir. Yine bütün âlimler, kocasından bâin talak ile boş olan kadının velisinin, kadını boşayan kocasına, kadının malından herhangi bir şeyi bağışlamasının bâtıl olduğu hakkında ittifak etmişlerdir. Kadının hak ettiği mehiri de kadının malı olduğuna göre velinin mehiri bağışlayacağı nasıl söylenebilir? Keza bütün âlimler, bekâr kızın, amcasının oğullarının ve öz kardeşlerinin oğullarının evlendirme hususunda velisi oldukları hakkında ittifak etmişlerdir. Ancak bu velilerin, bekâr kızın malından veya kocasıyla gerdeğe girdikten sora evli olan bu kadının malından, herhangi bir şeyi kocasına bağışlamalarının bâtıl olduğu hakkında da ittifak etmişlerdir. Madem ki amca oğlu veya kardeş oğlu olan kişilerin, kadının malından herhangi bir şeyi kocasına bağışlamayacağı hakkında ittifak edilmiştir o halde diğer bütün veliler de bunlar gibidir. Zira âyet-i kerime umumi bir şekilde beyanda bulunmuştur. **"Nitekim akdi elinde bulunan"** demiştir. Eğer bu ifadeden velinin kastedildiği söylenirse -ki bu görüşte olanlar böyle izah etmişlerdir- buradan her türlü velinin bu hakka sahib olduğu anlaşılmalıdır. Bir kısım veli-

lerden bu hakkı alırken diğerlerine vermenin hiçbir delili yoktur. O halde âyette zikredilen "Nikah akdi elinde bulunan"dan maksat, kadının velisi değil onu boşayan kocadır. Kocanın mehirden vazgeçmesi ise mehirin bir kısmını değil onun tümünü vermesiyle olur.

Âyet-i kerimenin devamında **"Fakat sizin lütufkâr davranmanız takvaya daha yakındır."** buyurulmaktadır. Müfessirler bu âyet-i kerimede "Sizin" diye hitabedilen kişilerden kimlerin kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

Abdullah b. Abbas ve Said b. Abdülazizden nakledilen bir görüşe göre buradaki hitap, hem kadınları boşayan erkeklere hem de boşanan kadınlara aittir. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey insanlar, sizlerin evlenme dolayısıyle ortaya çıkan mehir hakkında, boşama anında birbirinize karşı hoşgörülü olmanız Allahtan korkmaya daha yakındır.

Şa'biden nakledilen diğer bir görüşe göre burada kendilerine hitabedilen kişiler, karılarını boşayan kocalardır. Bu görüşe göre âyetin izahı şöyledir: Ey Karılarını boşayan erkekler, sizlerin, boşamadan önce Karılarımıza verdiğiniz mehirlerin bir kısmını, onları boşadıktan sonra geri almayıp bağışlamanız, Allahtan korkmaya daha yakındır.

Taberi diyor ki: "Tercihe şayan olan görüş, buradaki hitabın, birbirlerinden ayrılan kadına da erkeğe de ait olduğunu söyleyen görüştür. Bunların birbirlerine karşı, mehir hususunda hoşgörülü olmaları kendilerini Takvaya daha fazla yaklaştırır. Mesela, taraflardan herhangi biri, diğerine verdiğinden herhangi bir şeyi geri almazsa veya diğerinde kalan hakkının tamamını almaktan vazgeçecek olursa böylece birbirlerine karşı hoşgörülü olurlar ve takvaya daha fazla yaklaşmış olurlar. Böyle davranmaları sadece Allah rızası için olacağından onları takvaya yaklaştırmış olur.

Âyet-i kerimede **"Aranızdaki iyiliği unutmayın"** buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat şudur: "Ey insanlar, birbirinize karşı lütufkâr davranmayı unutmayın. Karısıyla cinsi münasebette bulunmadan önce onu boşayan erkek, karısının mehirinin tamamını vermemiş ise ona mehirin tamamını vererek lütufta bulunsun. Şayet mehirin tamamını vermişse yarısını geri almama lütfunda bulunsun. Şayet taraflardan herbiri hakkını tam olarak geri almakta ısrar edecek olursa kadına mehirin yarısı verilir."

Mücahid, Rebi' b. Enes, Dehhak, Süddi, İkrime, İbn-i Zeyd, Süfyan es-Sevri ve Said b. Cübeyr, âyetin bu bölümünü bu şekilde izah etmişlerdir.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَوٰةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾

238- Namazlara ve orta namaza devam edin. Gönülden boyun eğerek Allahın huzurunda durun.

Farz namazlara ve orta namaza, yani ikindi namazına devam edin. Namazlarınızda Allahın huzurunda, gönülden itaat içinde, huşu ile sessizce durun.

Müfessirler, âyet-i kerimede zikredilen "Orta namaz"dan neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler beyan etmişlerdir.

a- Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Ebu Hureyre, Ebu Said el-Hudri, Hz. Aişe, Ümmü Seleme, Hz. Hafsa, Abdullah b. Mes'ud, Semüre b. Cündeb, Ümmü Habibe, Hasan-ı Basri, İbrahim en-Nehai, Rüzeyn b. Hubeyş, Katade, Dehhak, Mücahid, Ebu Eyyub ve Zır b. Hubeyşe göre bu âyette zikredilen "Orta namaz"dan maksat, ikindi namazıdır. Bu hususta bazı sahabilerden şu hadis-i şerifler rivayet edilmiştir:

Hz. Aişenin azadlı kölesi Ebu Yunus diyor ki:

عَنْ أَبِي يُونُسَ مَوْلَى عَائِشَةَ قَالَ: أَمَرَتْنِي عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنْ أَكْتُبَ لَهَا مُصْحَفاً فَقَالَتْ: إِذَا بَلَغْتَ هَذِهِ الآيَةَ فَآذِنِّي (حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلاَةِ الْوُسْطَى) فَلَمَّا بَلَغْتُهَا أَذَنْتُهَا، تَأَمْلَتْ عَلَيَّ: (حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلاَةِ الْوُسْطَى وَصَلاَةِ الْعَصْرِ وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ) وَقَالَتْ سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ . وَفِي الْبَابِ عَنْ حَفْصَةَ.

"Aişe (r.anh.) bana, kendisi için bir Kur'an nüshası yazmamı emretti ve dedi ki: "Namazlara ve orta namaza devam edin." âyetine gelince onu bana bildir." Ben de o âyete gelince ona haber verdim. O da bana: "Namazlara, orta namaza ve ikindi namazına devam edin." şeklinde yazdırdı ve dedi ki: "Ben bunu Resulullah (s.a.v.)den duydum." (491)

Ümmü Selemenin azadlı kölesi Abdullah b. Rafi de Ümmü Selemenin kendisine Kur'an nüshası yazdırırken aynen Hz. Aişeden rivayet edilen şekilde yazdırdığını, Nafi de Hz. Hafsanın Kur'an nüshası yazdırırken yazana aynen Hz. Aişenin söylediği şeyleri söyleyip yazdırdığını rivayet etmişlerdir.

(491) Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, sure 2, bab: 28, Hadis No. 2982

عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ أَنَّ نَبِيَّ اللّهِ ﷺ قَالَ:صَلاَةُ الْوُسْطَى صَلاَةُ الْعَصْرِ.

Bu hususta Semure b. Cündeb, Resulullah (s.a.v.)'in, **"Orta namaz ikindi namazıdır"** buyurduğunu rivayet etmiştir."(492)

عَنْ عَبْدِ اللّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ : صَلاَةُ الْوُسْطَى صَلاَةُ الْعَصْرِ.

Abdullah b. Mes'ud da Resulullah (s.a.v.)'in **"Orta namaz ikindi namazıdır."** buyurduğunu söylemiştir.(493)

Hz. Aliye (r.anh.) Hendek savaşı sırasında ikindi namazı hakkında Resulullahın şöyel buyurduğunu rivayet etmiştir:

عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ، يَوْمَ الأَحْزَابِ « شَغَلُونَا عَنْ صَلاَةِ الْوُسْطَى حَتَّى آبَتِ الشَّمْسُ. مَلأَ اللّهُ قُبُورَهُمْ نَاراً. أَوْ بُيُوتَهُمْ أَوْ بُطُونَهُمْ».

"Düşmanlar bizi orta namazdan alıkoydular. Nihayet güneş battı. Alah onların kabirlerini ve evlerini ateşle doldursun." (Diğer bir rivayette, "Kabirlerini ve içlerini ateşle doldursun," şeklindedir")(494) Bu hadis-i şerif Abdullah b. Mes'ud ve Abdullah b. Abbastan da rivayet edilmiştir. Berâ b. Âzib ise şöyle demiştir: "Bu âyet indiğinde "Namazlara ve ikindi namazına devam edin." şeklindeydi. Ben bunu Resulullahın döneminde Allahın dilediği kadar okumuştum. Daha sonra ise Allah teala âyetin bu şeklini neshetti ve "Namazlara ve orta namaza devam edin." şeklinde indirdi.

İbrahim b. Yezid ed-Dımışkî diyor ki: "Ben Abdulaziz b. Mervanın yanında oturuyordum. O bir adama: "Ey filan, falan adamın yanına git ve ona de

(492) Tirmizî, K. Tefsir el-Kur'an, sure 2, bab: 29 Hadis No. 2983

(493) Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an sure, bab: 31, Hadis No. 2985, Tirmizi, hadisin hasen ve sahih olduğunu, zeyd b. sâbit, Utbe ve Ebu Hureyreden de rivayet edildiğini söylemiştir.

(494) Buhari, K. Tefsir el-Kur'an, sure 2. bab: 42/Müslim, K. el-Mesacid, bab: 202, 205, Hadis No. 627

ki: "Sen Resulullahtan orta namaz hakkında ne işittin?" Bunun üzerine orada oturan bir adam şöyle dedi: "Ben, küçük bir çocuk iken Ebubekir ve Ömer, orta namazın ne demek olduğunu sormam için beni Resulullaha gönderdiler. O benim, serçe parmağımı tuttu "İşte sabah namazı budur" Sonra serçe parmağımın yanındaki parmağı tuttu "Öğle namazı da budur." dedi. Sonra baş parmağımı tuttu "Akşam namazı budur." dedi. Daha sonra onun yanındakini (şehadet parmağını) tuttu ve "Yatsı namazı budur" dedi. Sonra da "Hangi parmağım kaldı?" dedi. Dedim ki: "Orta parmağım." Dedi ki: Hangi namaz kaldı?" Dedim ki: "İkindi namazı." dedi ki: "İşte orta namaz budur."

Resulullah, ikindi namazını kılmayanlar için büyük bir ceza bulunduğunu haber vermiştir.

Abdullah b. Ömer Resulullahın, ikindi namazını geçiren kimse için

عَنْ ابْنِ عُمَرَ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ الَّذِى تَفُوتُهُ صَلاَةُ الْعَصْرِ كَاَنَّمَا وُتِرَ اَهْلَهُ وَمَالَهُ.

"O adam, ailesi ve malı helak edilmiş gibidir." buyurduğunu söylemiştir.(495)

b- Abdullah b. Ömer ve Zeyd b. Sabit'ten nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen "Orta namaz"dan maksat, öğle namazıdır. Zeyd b. Sabit diyor ki: "Resulullah öğle namazını sıcaktan dolayı insanların ortalıktan çekildikleri zamanda kılardı. Resulullahın kıldığı namazlar içinde, sahabilere bundan daha zor gelen bir namaz yoktu. Onların bu zorlanmaları üzerine "Namazlara ve orta namaza devam edin." âyeti nazil oldu. Zeyd b. Sabit, diyor ki: "Öğleden önce de iki namaz vardır. Ondan sonra da iki namaz vardır.

Hz. Hafsanın Kur'an-ı Kerim nüshası yazdırırken bu âyeti: "Namazlara, orta namaza ve ikindi namazına devam edin." şeklinde yazdırdığı ve bunu Resulullahtan işittiği rivayet edilmektedir. Görüldüğü gibi bu rivayete göre ikindi namazı, orta namazdan ayrı bir namaz olarak zikredilmiştir. Bu da orta namazın, öğle namazı olduğunu göstermektedir.

c- Kubeyse b. Züeyb'e göre ise "Orta namaz"dan maksat, akşam namazıdır. Zira, rekatlarının sayısı bakımından namazların ne en azı ne de en çoğudur. Onların ortasındaki bir sayıdadır. Ayrıca, yolculukta dahi kısaltılmaz. Keza Resulullah onun ne vaktini ertelemiş ne de onu acele ederek kılmıştır.

d- Abdullah b. Abbas, Cabir b. Abdullah, Ata, İkrime, Mücahid, Abdul-

(495) Buhari, K. Mevakıt es-Salah, bab: 14/Müslim, K. el-Mesacid, bab: 200, Hadis No: 626

lah b. Şeddad ve Rebi' b. Enesten nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen "Orta namaz"dan maksat, sabah namazıdır. Taberi diyor ki: "Bunların, "Orta namaz"dan maksadın sabah namazı olduğunu söylemelerinin sebebi, şudur: "Bunlar âyetin devamında gelen ve "Gönülden boyun eğerek." şeklinde tercüme edilen (قَانِتِينَ) ifadesini "Kunut duası yapanlar" şeklinde izah etmişlerdir. Buradaki "Orta namaz"dan maksadın da sabah namazı olduğunu söylemişlerdir.

c- Abdullah b. Ömer, Rebi' b. Haysem ve Said b. el-Müseyyebden nakledilen diğer bir rivayete göre bu âyette zikredilen "Orta namaz" beş vakit namaz içinde herhangi bir vakittir. Bu vaktin hangi vakit olduğu belirtilmemiştir. Zira bu vakit belirtilecek olsaydı insanlar sadece ona titizlik gösterir diğerlerini ihmal ederlerdi. Bu nedenle "Orta namaz"dan maksadın hangi vakitte kılınan namaz olduğu belirtilmedi. Ta ki kullar bütün vakitlere devam etmek suretiyle ona da devam etmiş olsunlar.

Taberi diyor ki: "Zikrettiğimiz bu görüşler içerisinde doğru olanı, hakkında Resulullahtan birbirini destekleyen çokça haberler zikredilenidir. O da ikindi namazıdır."

Allah teala, kullarını özellikle bu vakitte namaz kılmaya teşvik ettiği gibi Resulullah da bu vakitte namaz kılmaya teşvik etmiştir.

Ebu Basra el-Ğifari diyor ki:

عَنْ أَبِي بَصْرَةَ الْغِفَارِيِّ، قَالَ: صَلَّىٰ بِنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ الْعَصْرَ بِالْمُخَمَّصِ. فَقَالَ « إِنَّ هَذِهِ الصَّلاَةَ عُرِضَتْ عَلَىٰ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَضَيَّعُوهَا. فَمَنْ حَافَظَ عَلَيْهَا كَانَ لَهُ أَجْرُهُ مَرَّتَيْنِ. وَلاَ صَلاَةَ بَعْدَهَا حَتَّى يَطْلُعَ الشَّاهِدُ»(وَالشَّاهِدُ النَّجْمُ).

"Resulullah "Muhammas" denen yerde bizlere ikindi namazını kıldırdı. Sonra buyurdu ki: **"Bu namaz, sizden öncekilere arzedilmişti. Fakat onlar bunu zayi ettiler. Kim bu namaza devam edecek olursa onun için iki kat mükâfaat vardır. Şahit doğuncaya kadar bu namazdan başka namaz yoktur. (Yani başka namaz kılınmaz) Şahit ise yıldızdır."**(496)

Resulullah (s.a.v.) ikindi namazını geçiren kimse için **"O adam, ailesi ve malı helak edilmiş gibidir."**(497) buyurmuştur.

---

(496) Müslim, K. el-Msafirim, bab: 292, Hadis No. 830/Nesei, K. Mevakit es-Salah, bab: 14

(497) Buhari, K. Mevakit es-Sabah, bab: 14/ Müslim, K. el-Mesacid, bab:200,201, Hadis No:626

Umare b. Rüeybe diyor ki:

مِنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عُمَارَةَ بْنِ رُؤَيْبَةَ عَنْ أَبِيهِ. قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ «لَنْ يَلِجَ النَّارَ أَحَدٌ صَلَّىٰ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا» يَعْنِي الْفَجْرَ وَالْعَصْرَ.

"Resulullah (s.a.v.)'in güneşin doğmasından önce ve batmasından önce namaz kılan bir kimse asla cehennem ateşine girmeyecektir. "Yani sabah ve ikindi namazını kılan bir kimse asla cehennem ateşi görmeyecektir." buyurduğunu işittim."(498)

Taberi diyor ki: "Bütün namazlara devam etmek farz ioduğu halde Resulullahın özellikle ikindi namazına devam etmeyi teşvik etmesi gösteriyor ki Allah teala da "Orta namaza devam edin" buyurarak ikindi namazına devam etmeyi teşvik etmiştir. Taberi devamla diyor ki; "Diğer vakitler arasında, özellikle ikindi namazına devam edilmesinin emredilmesi şu hikmete binaen olmalıdır. Akşam yatsı ve sabah namazları insanların çoğunun işlerini bıraktıkları ve dinlendikleri vakitlerde olduğu için onları kılmaları kendileri için bir zorluğa sebep olmaz. Öğlen namazı da sıcağın şiddetli anına rast geldiğinden, insanların istirahata çekilme anlarında kılınır. Bu da onlar için zor değildir. İkindi namazı ise, insanların çalışmalarının yoğun olduğu bir zamana rastlar. Bu bakımdan onu ihmal etme durumu daha çoktur. Bu sebeple Allah teala bütün namazlara devam edilmesini emrederken, özellikle ikindi namazına da devam etmelerini emretmiştir. İkindi namazına "Orta namaz" denmesinin sebebi ise, kendisinden önce iki vakit kendisinden sonra iki vaktin bulunması ve kendisinin beş vakit namazın tam ortasında bulunmasındandır.

Âyet-i kerimenin devamında zikredilen ve "Gönülden boyun eğerek Allahın huzurunda durun." diye tercüme edilen (وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ) cümlesinde geçen ve "Gönülden boyun eğerek" diye tercüme edilen (قَانِتِينَ) kelimesinden neyin kastedildiği hakkında müfessirler farklı görüşler zikretmişlerdir:

a- Şa'bi, Ata, Said b. Cübeyr, Dehhak, Abdullah b. Abbas, Hasan b. Ebil Hasan, Mücahid, Atiyye, Said b. Abdülaziz, Tâvûs ve Ebu Said el-Hudriden rivayet edilen bir görüşe göre bu âyette zikredilen (قَانِتِينَ) kelimesinin mânâsı "İtaat ediciler" demektir. Bu hususta Ebu Said el-Hudri, Resulullahın:

(498) Müslim, K. el-Mesacid, bab: 213,214, Hadis No. 634

عن أبي سعيد عن رسول الله ﷺ انه قال كل حرف من القرآن يذكر فيه القنوت فهو الطّاعَةُ.

"Kur'anda zikredilen her (اَلْقُنُوتُ) kelimesinden maksat, "İtaattir."(499) buyurduğunu rivayet etmiştir.

b- Süddi, Abdullah b. Mes'ud, Zeyd b. Erkam, İkrime ve İbn-i Zeyd'den rivayet edilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen (قَانِتِينَ) kelimesinden maksat "Sükut edenler, konuşmayanlar." demektir.

Bu hususta Abdullah b. Mes'ud diyor ki: "Resulullah beni, namazda iken selamımı almaya alıştırdı. (O namazda iken selam verdiğimde selamımı alırdı) Yine bir gün onun yanına varıp namazda iken selam verdim. Selamımı almadı. (Namazı bitirince) şöyle buyurdu: **"Allah, dilediği zaman işinde yenilik yapar. O namazda, Allahı zikretme, onu şanına layık bir şekilde tesbih etme ve yüceltme dışında herhangi bir kimsenin herhangi bir şey konuşmaması esasını ihdas etti. Siz, Allah için sükut ederek namaz kılın."**

Zeyd b. Erkam diyor ki:

عَنْ زَيْدِ بْنِ اَرْقَمَ قَالَ كُنَّا نَتَكَلَّمُ فِي الصَّلاَةِ يُكَلِّمُ اَحَدُنَا اَخَاهُ فِي حَاجَتِهِ حَتَّى نَزَلَتْ هَذِهِ الآيَةُ حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوٰاتِ وَالصَّلاَةِ الْوُسْطَى وقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ فَأُمِرْنَا بِالسُّكُوتِ.

"Biz, daha önceleri namaz kılarken birbirimizle konuşuyorduk. Öyle ki bazımız diğer kardeşinden ihtiyacı olduğu şeyi istiyordu. Nihayet, "Namazlara ve orta namaza devam edin ve sukut ederek Allahın huzurunda durun." âyeti indi ve namazın içinde iken susmamız emredildi."(500)

c- Mücahid ve Rebi' b. Enese göre, burada zikredilen (قَانِتِينَ) kelimesinden maksat, "Rüku eden, huşu içinde olan" demektir. Bu hususta Mücahidin şunları söylediği rivayet edilmektedir. "Namazda rükuun uzun oluşu, gözlerin kapalı olması, namaz kılan kimsenin rabbine karşı kendisini zelil hissetmesi ve Allah korkusundan dolayı huşu içinde olması (Bunların hepsi) kunuttardır. Âlimlerden biri namaz kıldığında Rahman olan Allahın huzurunda ondan çekinerek etrafına bakamazdı. Secde yerindeki çakıl taşlarını dahi bir tarafa itemezdi. Herhangi bir şeyle oynayamaz hatta dünyaya ait bir işi hatırından bile geçire-

(499) Ahmed b. Hanbel, Müsned, c.3 s.75

(500) Buhari, K. Tefsir el-Bur'an, sure 2, bab: 43/Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, sure 2 bab: 32, Hadis No. 2986

mezdi. Ancak dalgın olduğu durumlarda böyle bir şey olurdu.

d- Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre bu âyette zikredilen (قَانِتِينَ) kelimesinden maksat "Dua edenler" demektir. Buna göre âyetin mânâsı "Siz, namazı, Allaha yalvararak onun için kılın" demektir. Bu hususta Ebu Reca diyor ki: "Ben, Basra Mescidinde Abdullah b. Abbasın arkasında sabah namazını kıldım. O, rükudan önce kunut yaptı. Sonra dedi ki: "Allah tealanın "Kunut yapanlar" olarak Allah için namaz kılın." buyurduğu orta namaz işte budur." dedi.

Teberi diyor ki: "Bu âyetin tefsirinde tercihe şayan olan görüş (قَانِتِينَ) kelimesinden maksat "İtaat edenler"dir, diyen görüştür. Allaha itaat, namazda susmayı da huşu içinde olmayı da Allaha yalvarmayı da kapsar. Bu nedenle, âyeti geniş şekilde yorumlamak daha evladır.

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا ۖ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

239- Eğer korku içinde bulunursanız, yaya olarak yahut binekli iken namazınızı kılın. Emniyet içinde olduğunuzda da, bilmediğiniz şeyleri size öğrettiği şekilde Allahı zikredin.

Eğer savaş sırasında düşman korkusundan dolayı, durup ta namazı ayakta kılamıyorsanız, yürüken yahut bineklerin üzerinde kılın. Düşmanlarınızın saldırısından emin olur da korku kalmazsa, namazınızı, Allahın size öğrettiği şekilde ona şükür ve övgüde bulunarak kılın. Yani namazı, rükuu ile, secdesi ile ve diğer erkânı ile tam olarak kılın.

* İbrahim en-Nehai, Zühri ve Rebi' b. Enesten nakledilen bir görüşe göre, düşmanla çarpışmakta olan kişi kıbleye tam olarak yönelme şartı olmaksızın, dilediği yöne doğru, yürüyerek veya bineğinin üzerinde namazını kılabilir. Bu durumda namaz iki rekattır ve ima ile kılınır. Yani secdeyi rükudan biraz daha fazla eğilerek yapar.

Said b. Cübeyr, Hasan-ı Basri, Mücahid, Süddi ve Ata da, korku içinde olan kimsenin, bineğinin üzerinde veya yürüyerek ve ima ile namazını kılacağını söylemişlerdir.

Dehhak ise dilediği yöne doğru, bineğinin üzerinde veya yürüyerek namaz kılabileceğini söylediği gibi, ima ile namaz kılma imkânı bulamaması halinde de iki kere tekbir alarak namaz kılmış olabileceğini söylemiştir.

Katade, Hasan-ı Basri ve Cabir b. Abdullah ise, korku anında iki rekat kılamayanın tek rekat kılması halinde bunun yeterli olacağını söylemişlerdir.

Taberi ise, âyette zikredilen korkunun insanı helake sürüklemesi ihtimali kuvvetli olan hertürlü korku olduğunu, düşman korkusu, yırtıcı hayvan saldırısı, evcil hayvanların saldırması ve sel baskını gibi bütün korkuların bu âyette zikredilen korkuya dahil olduğunu, zira âyetin genel olarak korkuyu zikrettiğini söylemiştir. Ayrıca korku namazı hakkında Abdullah b. Ömerin şöyle dediği rivayet edilmiştir:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ؛ صَلَّىٰ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ صَلاَةَ الْخَوْفِ. بِإِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ رَكْعَةً. وَالطَّائِفَةُ الْأُخْرىٰ مُوَاجِهَةُ الْعَدُوِّ. ثُمَّ انْصَرَفُوا وَقَامُوا فِي مَقَامِ أَصْحَابِهِمْ. مُقْبِلِينَ عَلَى العَدُوِّ. وَجَاءَ أُولَئِكَ. ثُمَّ صَلَّىٰ بِهِمُ النَّبِيُّ ﷺ رَكْعَةً. ثُمَّ سَلَّمَ النَّبِيُّ ﷺ . ثُمَّ قَضَى هٰؤُلاَءِ رَكْعَةً. وَهٰؤُلاَءِ رَكْعَةً.

Resulullah (s.a.v.) korku namazını şöyle kıldırdı. (Müslümanlar iki guruba ayrıldı). Resulullah bir guruba bir rekat namaz kıldırdı. Diğer gurup düşmanın karşısında duruyordu. Resulullah birinci guruba bir rekat namaz kıldırınca onlar ayrılıp arkadaşlarının yerine düşman karşısına gittiler. Düşmanın karşısında bulunan gurup geldi. Resulullah bir rekat da onlara kıldırdı. Sonra selam verdi. Bundan sonra ise her gurup, eksik kalan birer rekatlarını kendi kendilerine tamamladılar.(501)

Âyet-i kerimede zikri geçen namaza "Korku namazı" denmektedir. Ebu Hanifeye göre, muharebe sırasında namazı normal şekilde durup kılma imkanı olmazsa, yaya olanlar namazı tehir edip sonra kaza ederler. Eğer binekli iseler binekleri üzerinde kılarlar. Çünkü Resulullah (s.a.v.) Hendek muharebesinde öğle, ikindi ve akşam namazlarını, güneş battıktan sonra hep birlikte kılmıştır.

Bu hususta Cabir b. Abdullah diyor ki:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ قَالَ جَاءَ عُمَرُ يَوْمَ الْخَنْدَقِ فَجَعَلَ يَسُبُّ كُفَّارَ قُرَيْشٍ وَيَقُولُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا صَلَّيْتُ الْعَصْرَ حَتّٰى كَادَتْ الشَّمْسُ أَنْ تَغِيبَ فَقَالَ

(501) Müslim, K. el-Müsafirin, bab: 305,306 Hadis No. 839 / Tirmizi, Kes Salah bab: 398 Hadis No. 564

النَّبِيُّ ﷺ وَأَنَا وَاللّٰهِ مَا صَلَّيْتُهَا بَعْدُ قَالَ فَنَزَلَ إِلَى بُطْحَانَ فَتَوَضَّأَ وَصَلَّى الْعَصْرَ بَعْدَ مَا غَابَتِ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ بَعْدَهَا.

"Hendek savaşında Ömer b. Hattab gelip Kureyş kâfirlerine fena sözler söyledi ve "Ey Allahın Resulü, ben daha ikindiyi kılmadım, güneş neredeyse batmak üzere." dedi. Resulullah da: "Vallahi ben de kılmadım." dedi. Sonra bir düzlüğü indi, abdest aldı, güneş battıktan sonra, önce ikindiyi, daha sonra da akşam namazını kıldı."(502)

İmam Şafiiye göre ise, savaşın kızıştığı zamanlarda, binekli olsun yürüyerek olsun, kıbleye karşı olsun veya başka tarafa doğru olsun, namaz işaretle kılınır.

İmam Şafii, Ebu Hanifenin delil gösterdiği hadis-i şerife mukabil şöyle demektedir: "Hendek savaşı zamanında henüz bu âyet nâzil olmamıştı ve korku namazı da yoktu. Âyet-i kerime daha sonra nâzil oldu. Korku namazı hakkında daha geniş bilgi için Nisa suresinin yüz bir ve yüz üçüncü âyetlerinin izahına bakınız.

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِم مَّتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ مِن مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾

240- İçinizden ölüp te geride eşler bırakan erkekler, kadınlarının, evlerinden çıkarılmayarak bir yıla kadar bırakılmasını vasiyet etsinler. Şayet kadınlar evden çıkacak olurlarsa, kendileri için yaptıkları meşru işlerde size bir günah yoktur. Allah, her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Ey müminler, sizden kim ölür de geride de eşleri kalırsa, Allah, size o kadınları, tam bir yıl, ölen kocalarının evlerinden çıkarmamanızı farz kıldı. Eğer kadınlar, ölen kocalarının evlerini, bir yılı tamamlamadan terkederlerse onların, kocalarının yasını tutmayarak evlerini terketmelerinde, süslenip koku sürmelerinde, ölenin varisleri için bir zorluk ve sorumluluk yoktur. Allah, ceza verişinde her şeye galiptir, koyduğu şeriat ve hükümlerde hikmet sahibidir.

(502) Buhari, K-es. Salah el-Havaf bab: 4

* Katade, Rebi' b. Enes, Abdullah b. Abbas, Dehhak, Ata, Mücahid ve İbn-i Zeyde göre bu âyet-i kerime, Nisa suresinin on ikinci âyeti ve Bakara suresinin iki yüz otuz dördüncü âyetiyle neshedilmiştir. Zira, önceleri bir insan ölür de geride karısı sağ kalırsa o kimse ister karısı lehine vasiyette bulunsun, isterse bulunmasın karısı, ölen kocasının evinde bir yıl kalırdı. Bu âyet-i kerime bu hususu beyan etmektedir. Ancak, Bakara suresinin iki yüz otuz dördüncü âyeti inerek kocası ölen kadınların bir yıl değil dört ay on gün iddet bekleyeceklerini beyan etti. Nisa suresinin on ikini âyeti de nâzil oldu ve kocası ölen kadına nafaka verilmeyeceğini, zira onun, kocasının malına mirasçı olacağını kocasının çocukları varsa malının sekizde birini, yoksa dörtte birini alacağını beyan etti ve böylece kadının artık nafaka alamayacağı bildirildi.

Katade ve Süddiden nakledilen diğer bir görüşe göre de bu âyet-i kerime mensuhtur. Ancak neshedilen bu âyet, sadece kadına vasiyette bulunulabileceğini beyan etmektedir. Öyle ki mirasın nasıl taksim edileceğini beyan eden âyetler nâzil olmadan önce kişi, hanımına ve dilediği kimselere terekesinden vasiyette bulunabiliyordu. Mirasın hükümlerini beyan eden âyetler nâzil olunca artık kişinin, karısı lehine vasiyette bulunması hükmü kaldırılmış oldu. Yine kişinin hanımına terekesinden bir yıl nafaka veriliyordu. Daha sonra bu da, kocası ölen kadının dört ay on gün iddet bekleyeceğini beyan eden âyetle neshedilmiş oldu.

Mücahid ve Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre bu âyet-i kerime mensuh değildir. Hükmü geçerlidir. Allah teala, Bakara suresinin iki yüz otuz dördüncü âyetinde kocası ölen kadınların mutlaka dört ay on gün iddet beklemelerini emretmiş bu âyet-i kerimede ise kocalarının ölümünden sonra karılarının bir yıl evlerinde kalıp kendi mallarından yiyebileceklerine dair vasiyette bulunabileceklerini beyan etmiştir. Böylece kadın dilediği takdirde, dört ay on gün olan mecburi iddetini bekledikten sonra kocasının vasiyetine uyarak yedi ay yirmi gün daha kocasının evinde kalabilir. Veya bu vasiyete uymayarak dört ay on günden sonra kocasının evinden çıkabilir. Çünkü âyet-i kerimenin sonunda "Şayet kadınlar evden çıkacak olurlarsa, kendileri için yaptıkları meşru işlerden size bir günah yoktur." buyurulmaktadır.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olan görüş şudur: Allah teala, ölen erkeklerin hanımlarına bir yıl kocalarının evinde kalma ve kocalarının bıraktıkları mallardan nafaka olarak harcama hakkını vermiştir. Ölen kişinin mirasçılarına da bir yıl tamamlanıncaya kadar bu kadını içinde yaşadığı evden çıkarmamayı emretmiştir. Böylece bir kadın, ölen kocasının evini, kendiliğinden terkedecek olursa artık mirasçılar için bir günah olmayacağını beyan etmiştir. Ancak daha sonra gelen miras âyeti, kadına harcanacak nafakayı kaldırmış,

kadınların dört ay on gün iddet bekleyeceklerini hükme bağlayan âyet de bu kadınların yedi ay yirmi günlük mesken haklarını kaldırmıştır. Ancak kocasının ölümü üzerine dört ay on gün iddet bekleyecek kadının bu müddet içerisinde kocasının meskeninde kalma hakkına sahip olduğu, Resulullahın hadis-i şerifi ile beyan edilmiştir.

عَنِ الْفُرَيْعَةَ بِنْتِ مَالِكٍ أَنَّ زَوْجَهَا تَكَارَى عُلُوجاً لِيَعْمَلُوا لَهُ فَقَتَلُوهُ فَذَكَرَتْ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللّهِ ﷺ وَقَالَتْ إِنِّى لَسْتُ فِى مَسْكَنٍ لَهُ وَلاَ يَجْرِى عَلَى مِنْهُ رِزْقٌ أَفَأَنْتَقِلُ إِلَى أَهْلِى وَيَتَامَاى وَأَقُومُ عَلَيْهِمْ قَالَ افْعَلِى ثُمَّ قَالَ كَيْفَ قُلْتِ فَأَعَادَتْ عَلَيْهِ قَوْلَهَا قَالَ اعْتَدِّى حَيْثُ بَلَغَكِ الْخبر.

Bu hususta Fürey'a bint-i Malik (Başka bir rivayete göre Faria bint-i Malik)in anlattığına göre kocası, köleleri ücretle çalıştırıyormuş. Bir gün köleler birleşerek kocasını öldürmüşler. Fürey'a Resulullaha gelerek meseleyi anlatmış ve şunları söylemiştir: "Ben, şimdi mülkiyeti kocama ait olan bir evde değilim. Kocam tarafından bana herhangi bir nafaka da gelmiyor. Ben yetimlerimle birlikte aileme gidip onlara orada bakayım mı?" Resulullah da ona "Yap" demiş daha sonra "Ne demiştin?" diye sormuş kadın da sorusunu tekrarlayınca Resulullah ona: "Kocanın ölüm haberi sana geldiği yerde iddetini bekle." buyurmuştur.(503)

Diğer bir rivayette Resulullah o kadına şöyle demiştir:

«فَأَتَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ فَذَكَرْتُ لَهُ اَنَّ دَارَنَا شَاسِعَةٌ فَأَذِنَ لَهَا ثُمَّ دَعَاهَا فَقَالَ امْكُثِى فِى بَيْتِكِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْراً حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ.

"Sen, süre doluncaya kadar, dört ay on gün evinde kal."(504)

Âyet-i kerimenin sonunda: "Şayet kadınlar evden çıkacak olurlarsa kendileri için yaptıkları işlerde size bir günah yoktur." buyrulmaktadır. Yani, kadınların, kocalarının ölümünden sora, kocalarının evinde kalmaları halinde bir yıl kalma hakları vardır. Öyle ki ölenin mirasçıları bu bir yıl içinde kadın isteme-

(503) Nesei, K. et-Talak bab: 60

(504) Nesei, K. et-Talak bab: 62/İbn i Mâce K. et-Talak bab: 8, Hadis No. 2031

dikçe onu evden çıkaramazlar. Ancak kadın kendi isteğiyle kocasının evini bir yıldan önce terkedecek olursa bu takdirde mirasçılara herhangi bir vebal yoktur. Kadın da aynı evde kalıp kalmama mecburiyeti yoktur. Bu onun için bir haktır. Kadın, dört ay on günlük müddeti bittikten sonra, iddet beklemekte olduğu kocasının evini terkedip yas tutmaya sona erdirebilir ve kendisiyle evlenmek isteyenlere imkân verebilir.

وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾

241- Boşanan kadınların, örfe göre faydalanacakları bir takım şeyler alma hakları vardır. Bu, takva sahipleri üzerine bir borçtur.

Her boşanan kadının, örfe göre elbise, giyim kuşam ve iyilikle istifade edilecek şeylerde hakkı vardır. Bu, rablerinin emirlerini tutup yasaklarından kaçınan takva sahipleri üzerine bir borçtur.

* Boşanan kadınlara verilmesi gereken eşyaya İslam hukukunda "Mut'a" denir. Mut'anın, boşanan her kadına mı yoksa belli şartlar altında boşanan kadınlara mı verileceği hususunda farklı görüşler zikredilmektedir.

a- Said b. Cübeyr, Zührî ve Ataya göre, her boşanan kadına mut'a vermek gerekmektedir. Çünkü bu âyet-i kerime genel bir mânâ ifade etmekte, boşananlar arasında ayırım yapmamaktadır.

b- Atâ ve Mücahide göre bu âyette, kendilerine mut'a verileceği beyan edilen kadınlar, kendileriyle zifafa girildikten sonra boşnan kadınlardır. Zira kendilerine dokunulmadan boşanan kadınların durumu şu âyette beyan edilmektedir. "Ey iman edenler, mümin kadınları nikahlar sonra da kendilerine dokunmadan boşarsanız artık sizin, onların üzerinde iddet sayma hakkınız yoktur. Derhal onlara boşanma bedellerini (faydalanacakları bir takım eşyayı, mut'ayı) verin ve onları güzellikle salıverin."(505)

c- İbn-i Zeyde göre ise, burada kendilerine mut'a verilmesi emredilen kadınlar, boşanan bütün kadınlardır. Ancak bu âyetin nüzul sebebi şu âyetin yanlış anlaşılmasını önlemektir. "...Zengin kendi imkânına göre fakir de kendi imkânına göre, usulüne uygun bir şekilde onlara faydalanacakları bir şeyler verin, Bu, iyilikte bulunanların üzerine bir borçtur."(506) Bu âyet nâzil olunca bir kişi: "Eğer ben iyilikte bulunursam bunu yaparım. İyilikte bulunmazsam bunu

(505) Ahzab suresi, 33/49
(506) Bakara suresi, 2/236

yapmam" demiş bunun üzerine de: "Boşanan kadınların, örfe göre faydalanacakları bir takım şeyler alma hakları vardır. Bu, takva sahipleri üzerine bir borçtur." âyeti nâzil olmuştur.

Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerimede zikredilen mut'anın, boşananan her kadına verilmesi gereken mut'a olduğunu söyleyen görüş, doğru olan görüştür. Yani her boşanan kadının mut'a alma hakkı vardır. Zira Allah teala, Kur'an-ı Kerimin diğer âyetlerinde, belli durumlarda olup ta boşanan kadınlara mut'a verileceğini beyan etmiştir. Mesala: Kendilerine mehir takdir edilmeyen ve kendileriyle cinsi münasebette de bulunulmadan boşanan kadınlara mut'a verileceği şu âyette beyan edilmiştir. "Kadınlara yaklaşmadan ve onlara mehir takdir etmeden boşarsanız sizin için bir mes'uliyet yoktur. Bu durumda zengin kendi imkânına göre fakir de kendi imkânına göre, usulüne uygun bir şekilde onlara, faydalanacakları bir şeyler verin. Bu, iyilikte bulunanların üzerine bir borçtur. (507) Kendisiyle evlenilen ve zifafa girildikten sonra boşanılan hür kadınlara mut'a verileceği şu âyette zikredilmektedir. "Ey Peygamber, hanımlarına şöyle de: "Eğer dünya hayatını ve süsünü istiyorsanız, gelin boşanma bedellerinizi verip hepinizi güzellikle salıvereyim."(508) Kendilerine mut'a verilip verilmeyeceği açıklanmayan kadınlar, kâfir kadınlar, köleler bir de küçük yaşta iken evlenip boşanan kadınlardır. İşte âyet-i kerimede boşanan bu gibi kadınlara da mut'a verileceğini umumi bir şekilde beyan etmiştir.

كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾

242– Allah, âyetlerini size, düşünesiniz diye böylece açıklıyor.

Allah size, hükümlerini bildirdiği, birbirinize karşı olan vazifelerinizi açıkladığı gibi Peygamberine indirdiği âyetlerde diğer hükümleri de açıklıyor ki, koymuş olduğu hudutları tanıyasınız. Dininiz ve dünyanız için doğru ve faydalı olanı bilesiniz.

أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ خَرَجُوا۟ مِن دِيَٰرِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ ٱلْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ

(507) Bakara suresi, 2/236
(508) Ahzab suresi, 33/28

اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾

243- Sayıları binlere vardığı halde, ölüm korkusundan memleketlerini terkedenleri görmedin mi? Allah onlara "Ölün" dedi. Ve sonra kendilerine yine hayat verdi. Şüphesiz ki Allah, insanlara karşı lütuf sahibidir. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

Ey Muhammed, sayıları binlere vardığı halde, ölümden kaçmak için memleketlerini terkedenleri bilmedin mi? Allah onları önce öldürdü sonra tekrar diriltti. Şüphesiz ki Allah, yarattıklarına karşı lütuf sahibidir. Fakat o insanların çoğu, nimetlere şükretmezler ve Allahtan başka ilahlar edinirler.

Âyet-i kerimede geçen ve "Binler" diye tercüme edilen (أُولُوفٌ) kelimesi müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir.

a- Abdullah b. Abbas, Vehb b. Münebbih, Haccac b. Ertee, Süddi, Atâ el Horasani ve Muhammed b. İshaka göre bu âyette geçen (أُولُوفٌ) kelimesi, (اَلْفٌ) kelimesinin çoğuludur ve mânâsı "Bilenler" demektir. İsrailoğulları ya Tâun hastalığından veya cihad etmenin korkusundan dolayı memleketlerinden binlerce sayıda çıkıp gitmişler, neticede ölümden kurtulamamış ve öldürülmüşler daha sonra ise Allah teâla onları diriltmiş ve vadeleri gelinceye kadar yaşamışlar sonra tekrar ölmüşlerdir.

b- İbn-i Zeyd, Hasan-ı Basri, Amr b. Dinar ve benzeri âlimlere göre bu âyette zikredilen (أُولُوفٌ) kelimesi (اَلْفًا-اَلِفَ) kökünden türetilmiştir. Mânâsı "Ülfet ve uyum içinde olarak" demektir. Yani İsrailoğulları, memleketlerinden çıkarken kendi aralarında ayrılığa düşmemişler birbirlerine karşı buğuz eder halde olmamışlar, bilakis birlik ve beraberlik içinde çıkmışlardır" demektir.

Bu kelimeyi sayı mânâsına alan Abdullah b. Abbastan özetle şunlar rivayet edilmektedir: Yerlerinden çıkan İsrailoğullarının sayısı dört bin idi. Onlar Tâun hastalığından kaçarak köylerinden çıkmışlar ve "Biz, ölümün olmadığı bir yere gidelim." demişlerdi. Fakat onlar belli bir yere varınca Allah onlara "Ölün" demiş onlar da ölmüşlerdi. Bunun üzerine Peygamberlerden bir Peygamber onların yanından geçmiş, Allah tealaya onları dirilitmesi için niyazda bulunmuş Allah teala da onları diriltmişti. Vehb b.Münebbihe göre bu Peygamber "Hezkil"dir. Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir rivayete göre Yahudiler Tâun hastalığından değil Allah yoyunda cihad etmekten kaçmışlar ve başlarına yukarıda anlatılan olay gelmiştir.

Eş'as b. Eslem el-Basri diyor ki: "Ömer namaz kılarken geri tarafta iki Yahudi bulunuyordu. Ömer rüku yapınca karnını içeri çekerdi. Bu Yahudilerden biri diğerine: "Bu o mu?" diye sordu. Ömer namazı bitirince dedi ki: "Sizden birinizin arkadaşına "Bu o mu?" diye sorduğunu hissettim." Onlar da "Biz kitabımızda Allahın izniyle ölüleri dirilten Hezkil'e verilen demir boynuzun benzerinin o anlattığımız kişiye de verileceğini bulmaktayız." dediler. Ömer de: "Biz, Allahın kitabında ne Hezkil'i ne de İsanın dışında, Allahın dışında ve ölüleri dirilten birini görüyoruz." dedi. Onlar da: "Sen, Allahın kitabında " Bazılarını da sana anlatmadığımız Peygamberler gönderdik."[509] âyetini bulmuyor musun? dediler Ömer de "Evet" dedi. Onlar da: "Ölüleri diriltmesi meselesine gelince biz onu sana anlatalım." dediler ve şunları söylediler: "İsrailoğulları Veba hastalığına yakalandılar. Onlardan bir topluluk Vebadan kurtulmak için yurtlarını terkedip gittiler. Oradan bir mil uzaklaşınca Allah onları öldürdü. Diğer insanlar onların mezarlarının etrafını duvarlarla çevirdiler. Kemikleri çürüdükten sonra Allah Hezkil Peygamberi gönderdi. O, onların öldüğü yerde Allahın dilediği kadar kaldı. Allah onları Hezkil vasıtasıyla diriltti. Eş'as diyor ki: "İşte Allah teala bu âyeti bunlar hakkında indirmiştir."

Âyette zikredilen (أُلُوفٌ) kelimesinin mânâsının "Binlerce" demek değil "Ülfet içinde" demek olduğunu söyleyen İbni-i Zeyd ise bu hususta özetle şunları söylemiştir: Bu âyet, Tâun hastalığına uğrayan bir kasabadan bahsetmektedir. O kasabanın halkından bir gurup kasabayı terketmiş diğer bir kısmı ise orada kalmıştır. Orada kalanlara tâun hastalığı büyük zayiat vermiş, çıkanlara ise bir şey olmamıştır. Ertesi yıl tekrar tâun hastalığı çıkmış bu defa, daha önçe çıkanlardan daha çok sayıda insan kasabayı terketmiştir. Tâun hastalığı, orada kalan insanları kasıp kavurmuştur. Üçüncü yılda tekrar tâun hastalığı gelmiş bu defa İsrailoğulları ayrılığa düşmeden hep birlikte kasabayı terketmişlerdir. Fakat onlar, yaşamak için gittikleri yere varınca Allah onlara "Hep birlikte ölün" demiş onlar da ölmüşlerdir. Oradan geçen bir kişi parlayan kemikleri görünce dikkatini çekmiş, durup onlara bakmış ve kendi kendine şöyle demiştir: "Allah bunları öldürdükten sonra acaba nasıl diriltecektir?" Allah bu defa o kişiyi de öldürmüş ve yüz yıl sonra diriltmiştir.

Taberi diyor ki: "Bu iki görüşten tercihe şayan olan (أُلُوفٌ) kelimesinin mânâsının "Binler" olduğunu söyleyen görüştür. İsrailoğullarının kasabadan kaçmalarının sebebi ise cihattan veya tâun hastalığındandır. Kaçan İsrailoğullarının sayısı ise on binin üzerindedir. Zira (أُلُوفٌ) kelimesi, on'dan yukarı sayılarda kullanılan çoğullar kalıbındandır.

Âyet-i kerimenin devamında, memleketlerini terkeden İsrailoğullarının,

(509) Nisa suresi, 4/164

ölüm korkusuyla terkettikleri zikredilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi İsrailoğulları ya uğradıkları tâun hastalığı sebebiyle ölceklerinden korkmaları yüzünden memleketlerinden çıkmışlar veya Allah tealadan bir komutan göndermesini istemeleri üzerine kendilerine komutan geldiğinde düşmanla savaşarak ölecekleri korkusundan dolayı çıkmışlardır. Allah teala bunların kıssalarını müminlere anlatarak kendilerine Allah yolunda cihad etmeyi ve din düşmanları ile savaşta dirençli olmayı teşvik etmekte, öldürmenin de diriltmenin de sadece kendi elinde olduğunu hatırlatarak mümin kullarına cesaret vermekte ve savaştan ve cihattan kaçıp kalelere, evlere ve müstahkem mevkilere sığınmanın hiçbir kimseyi Allahın kaza ve kaderinden kutaramayacağını bildirmektedir. Nitekim tâun hastalığından kaçan İsrailoğulları Allahın kaderinden kurtulamamış ve yine ölmüşlerdir.

Âyet-i kerimenin sonunda: "Şüphesiz ki Allah, insanlara karşı lütuf sahibidir. Fakat insanların çoğu şükretmezler." buyurulmaktadır. Allah tealanın, insanlara hidayet yolunu göstermesi ve onları helak olacakları yönlerden sakındırması, kullarına lutfettiği nimetlerdendir. Ölüm korkusuyla memleketlerinden çıkan insanları öldürüp onları tekrar diriltmesi, kullarına ibret olması bakımından Allah tealanın lütuf ve nimetlerindendir

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾

244- Allah yolunda savaşın. Bilin ki Allah her şeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

Ey iman edenler, Allahın dini için, din düşmanlarıyla savaşın. Sizi dininizden alıkoyan ve rabbinizin yolundan çeviren Şeytana itaat yolunda savaşmayın. Allah düşmanlarıyla savaşmaktan çekinmeyin. Zira diri kalmanız veya ölmeniz Allahın elindedir. Sakın ölüm korkusu sizi, düşmanlarla savaşmaktan alıkoymasın, Aksi takdirde zelil olursunuz. siz de daha önce ölüm korkusuyla evlerinden çıkıp kaçanlar gibi ölümden kurtulamazsınız. Sizler de evlerinizde ölürsünüz. Bilin ki rabbiniz, samimi olan müminleri de bilir sinelerinde nifak ve inkâr saklayanları da. Ve herkesin söylediği sözü de. Bu itibarla herkesi layık olduğu şeyle cezalandıracak veya mükafaatlandıracaktır.

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا
كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

245- O kimdir ki Allah için güzel bir ödünç takdim etsin de Allah onun karşılığını kat kat versin. Rızkı daraltan da Allahtır bol veren de. Yine ona döndürüleceksiniz.

Sizden kim Allah yolunda ve onun rızasını isteyerek harcamada bulunur, zayıf olana yardım eder, fakiri destekler, ihtiyaç sahiplerine infakta bulunursa Allah, yapmış olduğu iyiliklerden dolayı o kişiye sınırsız ve sayılamayacak kadar kat kat mükâfaat verir. Dilediği kulu için rızkı daraltan dilediği için de bollaştıran Allahtır. Sonunda dönüşünüz Allahadır. Sizleri amellerinize göre cezalandıracak veya mükâfaatlandıracaktır.

* Bu konuda diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyrulmaktadır: "Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren bir tanenin durumuna benzer. Allah, dilediğini kat kat verir. Allah, lütfu geniş olan ve her şeyi bilendir."(510)

Abdullah b. Mes'ud diyor ki: "Bu âyet-i kerime inince Ebudderda dedi ki: "Ey Allahın Resulü, Allah bizden ödünç mü istiyor?" Resulullah da "Evet ya Ebudderda." dedi. Ebudderda ise "Ver elini ya Resulullah," dedi. Resulullah da elini on verdi. Ebudderde: "Ben (hurma) bahçemi rabbime karz-ı hasen olarak verdim. Onun içinde altı yüz hurma ağacı bulunmaktadır." dedi. Sonra yürüyerek bahçesine geldi. Karısı Ümmü Dahdah ve çocukları bahçede bulunuyorlardı. Ebudderda hanımına "Ey Ümmü Dahdah, diye seslendi. Ümmü Dahdah "Buyur emrin nedir?" diye cevap verdi. Ebudderda "Bahçeden çık zira ben içinde altı yüz hurma ağacı bulunan bahçeyi rabbime karz-ı hasen olarak verdim." dedi. Resulullah, Abudderda öldüğünde onun cenaze namazını kıldırdıktan sonra hakkında şöyle buyurmuştur: "Cennette Ebudderdanın asılı duran nice hurma salkımları bulunmaktadır" (511)

Âyet-i kerimede, malını Allah yolunda harcayana Allahın kat kat karşılı-

(510) Bakara suresi, 2/162

(511) Bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned s.s. 146/Müslim, K. el-Cenaiz, bab: 89, Hadis No. 965 İbn i Mace, K. et-Ticaret, bab: 27, Hadis No. 2200

ğını vereceği vaadedilmektedir. Allahın vaadettiği nimetlerin hududu belirtilmemekte, kişilerin ihlas ve niyetlerine göre karşılık alabileceklerine işaret edilmektedir. Bu hususta bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Allah size dünyayı ödünç olarak verdi ve onu sizden ödünç olarak istedi. Şayet sizler içinizden gelerek gönüllü bir şekilde onu ödünç verecek olursanız o ödüncünüzün karşılığında size on ile yedi yüz arasında değişen, hatta daha da fazla olabilen karşılık verilecektir. Şayet Allah dünyayı sizden, istemediğiniz halde çekip alacak olurda siz de buna sabreder ve iyi davranırsanız bu sizin için bir rahmet olur ve sizin hidayete kavuşmanıza sebep olur

Âyet-i kerimenin devamında "Rızkı daraltan da Allahtır bol veren de". buyrulmaktadır. Allah teala bu ifade ile kendilerine bol rızık verdiği mümin kullarını, rızıkları dar olanlara karşı infakta bulunmaya teşvik etmekte ve onları müşriklere karşı savaşmak için mallarını Allah yolunda harcamaya davet etmektedir. Zira bu harcamalar onların rızıklarını azaltmayacaktır. Çünkü rızıkları daraltan da genişleten de Allahtır. Kullar yaptıkları harcamaların karşılığını kat kat alacaklardır.

Taberi, âyetin bu bölümünün izahında, rızkın dar veya bol oluşunun Allahın elinde olduğunu beyan etmiştir ve Resulullahın şu hadis-i şerifinde de aynı meseleninbeyan edildiğini zikretmiştir.

Enes b. Malik diyor ki:

عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: غَلاَ السِّعْرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ. فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللّهِ! سَعِّرْ لَنَا فَقَالَ« إِنَّ اللّهَ هُوَ الْمُسَعِّرُ الْقَابِضُ الْبَاسِطُ الرَّزَّاقُ، وَإِنِّى لَأَرْجُوا أَنْ أَلْقِى رَبِّى وَلَيْسَ أَحَدٌ مِنْكُمْ يَطْلُبُنِى بِمَظْلَمَةٍ فِى دَمٍ وَلاَ مَالٍ».

"Resulullah (s.a.v.)'ın zamanında (bir ara) fiyatlar yükseldi. Dediler ki: "Ey Allahın Resulü, bize fiyat (Narh) koysana " Resulullah: "Şüphesiz ki fiyat koyan, daraltan, bollaştıran ve rızıklandıran ancak Allahtır. Ben dilerim ki rabbimin huzuruna çıktığımda sizden herhangi biriniz benden kanı ve malı hakkında bir haksızlıktan dolayı bir şey istemiş olmasın."(512)

(512) Tirmizi, K. el-Büyü, bab: 73, Hadis No. 1314/Ebu Davud, K. el-Boyü, bab: 49, Hadis No. 3451 İbn-i Mace, K. et-Ticaret, bab: 27, Hadis 2200

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ
ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ
عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا ۖ قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا ۖ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ
الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٢٤٦﴾

246- Musadan sonra gelen İsrailoğullarından bir topluluğu görmedin mi? Onlar Peygamberlerine şöyle demişlerdi: Bize bir hükümdar gönderde allah yolunda savaşalım." Peygamber de "Ya savaş size farz kılınınca savaşmazsanız?" dediğinde "Memleketimizden ve çocuklarımızdan uzaklaştırıldığımız halde niye Allah yolunda savaşmayalım?" demişlerdi. Fakat onlara savaş farz kılınınca da pek azı müstesna, savaştan yüz çevirdiler. Allah zalimleri çok iyi bilir

Ey Muhammed, Musanın ölümünden sonra İsrailoğullarının ileri gelenlerini, başkalarını ve şereflilerini kalb gözüyle görüp benim de sana haber vermemle bilmedim mi? Bir zaman onlar, Peygamberleri İsmaile veya Şem'una yahut Yûşâ b. Nun'a "Bizim için ordumuza komutan olacak birini gönder de onunla birlikte Allah yolunda, düşmanlarımıza karşı savaşalım." demişlerdi. Peygamberleri de onlara: "Ya savaş size farz kılınır da Allah yolunda cihad edeceğinize dair yaptığınız vaadi yerine getirmeyip savaşmazsanız ne olacak" dedi. Onlar: "Bizleri Allah yolunda düşmanlarımıza karşı ve Allahın düşmanlarına karşı savaşmaktan alıkoyacak ne olabilir? Halbuki bizler ezilerek ülkelerimizden kovulup çoluk çocuğumuzdan ayrı düştük." dediler. Kendilerine düşmanlarıyla savaşmak farz kılınınca da Talutla beraber nehiri geçen çok az kimseler hariç savaştan kaçtılar. Peygamberlerinden istedikleri cihadın farz oluşunu ayağa düşürdüler. Allah, vaadinde durmayan, verdiği sözü bozan zalimleri çok iyi bilmektedir.

Âyet-i kerimede, İsrailoğullarının ileri gelenlerinin kendisinden bir komutan istedikleri bildirilen Peygamberin hangi Peygamber olduğu hususu müfessirler tarafından ihtilaf konusu olmuştur. Vehb b. Münebbihe göre bu Peygamber İsmaildir. Süddiye ve Mücahide göer ise Şem'undur. Şem'unun mânâsı ise "Allah duamı kabul etti." demektir. Zira Şem'unun annesi Allahtan kendine

oğlan çocuğu nasibetmesini niyaz etmiş Allah da nasibetmiş o da oğlunun adını "Şem'un" koymuştur. Katadeye göre ise bu Peygamber Yûşâ b. Nûn'dur.

İsrailoğullarının ileri gelenlerinin, Peygamberlerinden, kendisiyle birlikte savaşacakları bir komutan istemelerinin sebebi, çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

a- Vehb b. Münebbihin, İsrailoğullarının bu isteklerinin sebebini şöyle izah ettiği rivayet edilmektedir: Vehb diyor ki: "Hz. Musadan sonra İsrailoğullarına Peygamber olarak Yuşa b. Nun gönderilmişti. O, İsrailoğullarına Tevratı ve Allahın diğer emirlerini tatbik ediyordu. Nihayet Allah onu da vefat ettirdi. Ondan sonra İsrailoğullarına Kâlib b. Yukanna gönderildi. O, da onlara Tevratı ve Allahın diğer emirlerini tatbik etti. Allah onunda ruhunu aldı. Ondan sonra İsrailoğullarına Hizkil b. Buzi gönderildi. Allah teala onun da ruhunu aldıktan sonra İsrailoğulları arasında olaylar büyüdü. Onlar, Allaha verdikleri ahdi unuttular. Öyle ki, putlar dikip Allahın dışında onlara tapmaya başladılar. Allah onlara, İlyas b.Nesi (Yasin) b. Finhası Peygamber olarak gönderdi. Hz. Musadan sonra, İsrailoğullarına gönderilen Peygamberler, Tevratın unutulan bölümlerini hatırlatmak için gönderilirlerdi. İlyas, İsrailoğullarından "Ehab" diye adlandırılan bir Kralla birlikte bulunuyordu. Kral, İlyas Peygamberin sözünü dinliyor ve onu tasdik ediyordu. İlyas da Krala yol gösteriyordu. İsrailoğullarının diğer kabileleri ise bir kısım putlar edinmiş, Allahın dışında onlara tapıyorlardı. İlyas onları Allaha davet ediyor fakat bu Kral dışında diğer İsrailoğulları onun hiç bir sözünü dinlemiyorlardı. O zamanda çeşitli Krallar bulunuyordu. Bunlar Şam diyarında çeşitli bölgelere yayılmışlardı ve her Kral belli bir bölgeyi kendisine ülke edinmişti ve orada yaşıyordu. Bir gün, Peygamber İlyasın sözünü dinleyen Kral ona: "Ey İlyas, vallahi senin insanları davet ettiğin şeyin batıl olduğunu görüyorum." dedi. İsrailoğullarının diğer Krallarını sayarak sözlerini şöyle devam ettirdi. "Bütün bunlar, Allahı bırakıp putlara tapıyorlar, bununla birlikte bunlar aynen bizim gibiler. Yiyorlar içiyorlar, çeşitli nimetlerden istifade ediyorlar, çeşitli eşyaları var. Dünyada hiçbir şeyleri eksik değil. Bizim onlardan herhangi bir üstün tarafımız olduğunu da görmüyorum." dedi. Bunun üzerine İlyas üzüldü ve istircada bulundu. Yani (إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) dedi. Saçları ve tüyleri ürperdi. Kralı bırakıp yanından çıktı. Kral da diğer Kralların yaptığı gibi putlara tapmaya devam etti.

İlyastan sonra da İsrailoğullarına Elyesa Peygamber geldi. O da, Allahın dilediği kadar onların içinde kaldı. Sonra Allah onun da ruhunu kabzederek kendisine aldı. Bundan sonra İsrailoğullarına, bir kısım insanlar geldiler. Fakat İsrailoğullarının günahları gittikçe arttı. İsrailoğullarının elinde büyüklerden birbirlerine intikal edip gelen bir Tabut bulunuyordu ki bu tabutun içinde, bir huzur ve Musa ile Harunun ailesinin bıraktıklarından arta kalanlar vardı. İsrailoğulları, düşmanla her karşılaştıklarında bu tabutu önlerine alarak yürüyorlar ve

bu sayede, Allah onların düşmanlarını mağlup ediyordu.

Sonra İsrailoğullarına "İyla" isimli bir Kral geldi. Allah, İsrailoğullarının "İiya" denen yerdeki dağlarını bol ve bereketli kılmıştı. O dağa düşman gelemiyor, İsrailoğulları da o dağın dışında başka bir yere muhtaç olmuyorlardı. Öyle ki kayalar üzerine serdikleri topraklara ektikleri mahsuller, sıktıkları zeytin yağları onlara yetiyordu. İsrailoğulları arasında olaylar büyüyünce ve onlar, Allaha verdikleri sözü terkedince, kendilerine düşman musallat oldu. Onlar da önceleri yaptıkları gibi tabutu da yanlarına alarak düşmana karşı çıktılar, savaştılar. Fakat mağlup oldular. Öyle ki düşman, tabutlarını alıp götürdü. Onlar da Kralları, İyla'ya giderek tabutun düşman tarafından gaspedildiğini bildirdiler. Bunun üzerine Kral başını yere eğdi ve üzüntüsünden öldü. İşte bundan sonra İsrailoğullarının işi iyice karıştı. Düşmanları onlara baskın yaptı. Çocuklarını ve kadınlarını esir aldı. O sırada içlerinde Allahın Peygamberi İşmoil bulunuyordu. Fakat İsrailoğulları onun hiçbir sözünü dinlemiyorlardı. İşte Allah teala bu âyette, Hz. Muhammede bu Peygamberi haber vermektedir.

İsrailoğulları, Peygamberleri, İşmoil b. Bâli'ye: "Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım." dediler. Zira, İsrailoğullarının, iyi olma durumları, Kral ve Peygamberle uyum içinde olmaları halinde gerçekleşiyordu. Kral onları sevk ve idare ediyor fakat Peygamberi dinleyip emirlerine bağlı kalıyordu. İşte böyle olduklarında İsrailoğulları mutlu oluyorlardı. Fakat Kralları Peygamberlerine karşı gelip onların emirlerini bırakınca İsrailoğullarının hali perişen oluyordu. Zira insanlar, Peygamberi bırakıp Kralın emrine talip oluyorlardı. Böylece Peygamberlerden bazılarını yalanlıyor, bazılarını da öldürüyorlardı. İsrailoğularının bu kötü durumları devam etti. Nihayet Peygamberlerine "Bize bir komutan gönder de onunla birlikte Allah yolunda savaşalım." dediler. Peygamberleri de onlara: "Sizde vefakârlık, sadakat ve cihad isteği yoktur." dedi. Onlar da "Biz, cihaddan çekiniyor ve ondan geri duruyorduk. Çünkü bizler, memleketimizde güven içindeydik. Kimse bizim topraklarımıza ayak basmıyor ve kimse bize orada galip gelemiyordu. Şimdi ise durum farklı. Bizim cihad etmekten başka çaremiz yoktur. Düşmanımıza karşı cihad hususunda rabbimize itaat edeceğiz. Çocuklarımızı ve kadınlarımızı düşmana karşı koruyacağız." dediler

b- Süddi ise, İsrailoğullarının Peygamberlerinden, savaşmak için bir komutan istemelerinin sebibini şöyle izah etmiştir. İsrailoğulları, Âmâliklara karşı savaşıyorlardı. Onların o zaman ki Kralı Calut idi. Âmâliklar, İsrailoğullarına galip geldiler. Onları haraca bağladılar ve Tevratlarını ellerinden aldılar. Bu yüzden İsrailoğulları, Allah tealaya, kendisiyle düşmana karşı savaşacakları bir Peygamber göndermesini diliyorlardı. Ancak İsrailoğullarının, kendilerinden Peygamberler gelen torunun kolu helak olmuştu. Onlardan sadece hamile olan

bir kadın kalmıştı. İsrailoğulları o kadını bir yerde ikamete mecbur ettiler. Kadının kız çocuğu doğurup onu oğlan çocuğu ile değiştireceğinden korkuyorlardı. Çünkü kadın, kendisinden doğacak olan çocuğa, İsrailoğullarının çok rağbet ettiklerini anlamıştı. Kadın Allaha yalvarıyor, kendisene erkek çocuk nasibetmesini niyaz ediyordu. İşte bu kadın nihayet bir erkek çocuk doğurdu. Çocuğun ismini "Şem'un" koydu. Bu çocuk büyüdü, Kadın onu, Tevratı öğrenmesi için Kudüse gönderdi. İsrailoğullarının âlimlerinden bir yaşlı din adamı onu evlat edinip büyütmeyi üzerine aldı. Çocuk Peygamber olacak çağa ulaşınca, kendisini büyüten o ihtiyar din adamının yanında uyurken ona Cebrail geldi ve ihtiyarın sesine benzer bir sesle "Ya Şimol" diye seslendi. Çocuk uyanıp ihtiyar zatın karşısına dikildi ve ona "Beni sen mi çağırdın baba?" dedi. İhtiyar çocuk korkmasın diye hayır demedi yat uyu evladım dedi. Çocuk yatıp uyudu. Cebrail tekrar seslendi. Çocuk yine kalktı ve ihtiyara aynı şeyi sordu. İhtiyar da ona: "Yat uyu şayet seni üçüncü defa çağırırsam bana cevap verme." dedi. Fakat üçüncü defa Cebrail çocuğun gözüne göründü. ve ona: "Kavmine git. Onlara, rabbinin Peygamberliğini tebliğ et. Zira Allah seni onlara Peygamber olarak gönderdi." dedi. Şem'un kavmine gidip durumu anlatınca onlar onu yalanladılar ve: "Sen Peygamberlikte acele ettin. Sen henüz bu mertebeye erişmedin. Eğer sen doğru isen bize bir komutan tayin et de Allah yolunda onunla birlikte savaşalım. O komutan de senin peygamberliğinin mucizesi olsun." dediler. Şem'un da onlara "Belki de savaşmak size farz kılınınca savaşmayacaksınız" dedi.

Âyet-i kerimede: "memleketimizden ve çocuklarımızdan uzaklaştırıldığımız halde niye Allah yolunda savaşmayalım" buyurulmaktadır aslında bu ayetin ifadesi genel bir mana taşımakta ise de İsrail oğullarından sadece belli bir sınıf memleketlerinden çıkarılmıştır. Bunlar da esir düşen insanlardır. Çünkü peygamberilerinden komutan gönderilmesini isteyen İsrailoğulları bu istekleri esnasında kendi vatanlarında bulunuyorlardı.

Yine âyet-i Kerime'de "Fakat onlara savaş farz kılınınca da pek azı müstesna savaştan yüz çevirdiler." buyrulmaktadır. Bu âyette istisna edilen "Pek az" kimseler, Talutla birlikte nehirden su içmeyerek karşıya geçen itaakâr askerlerdi.

Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerime, Peygamberimizin döneminde bulunan Yahudileri, Allahın Resulünü yalanlamaları ve rablerinin emrine karşı gelmeleri sebebiyle kınamaktadır.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّىٰ يَكُونُ
لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ

الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ
وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾

247- Peygamberleri onlara şöyle dedi: "Allah size hükümdar olarak Talutu gönderdi." Onlar da: "Nasıl olur da Talut bize hükümdar olur. Halbuki biz hükümdarlığa ondan daha layıkız. Ona çok mal verilmemiştir." dediler. Peygamber: "Allah onu sizin için hükümdar seçti, ilim ve vücut bakımından geniş imkân vererek gücünü artırdı. Allah, mülkünü dilediğine verir. Allah, lütfu bol olandır ve her şeyi çok iyi bilendir" dedi.

Peygaberleri onlara dedi ki: "Allah size dilediğiniz şeyi verdi. Ordunuza komutan olarak Talutu gönderdi." Onlar da Peygambere şu cevabı verdiler: "O bizim üzerimize nasıl hükümdar olacak? O, Bünyaminin torunlarındandır. Onların ne hükümdarlığı ne de Peygamberliği vardır. Biz, hükümdarlığa Taluttan daha layıkız. Çünkü biz, Yakubun oğlu Yahudanın torunlarıyız. Ayrıca Talut kendisine çokça mal verilen birisi değildi." Peygamber onlara: "Allah onu, ilim ve vücut bakımından sizden üstün kıldı. Ona sizden fazla ilim ve sizden büyük bir vücut verdi. Allah, mülkünü yarattıklarından dilediğine verir. Çünkü mülkünün tasarrufu onun elindedir. Allah, lütfu ve ihsanı bol olan ve kimlerin ikrama layık olduklarını çok iyi bilendir." dedi.

* Katade diyor ki: "İsrailoğullarından meşhur olan iki torun soyu vardı. Birisi Peygamberlik verilen torunlar diğeri de hükümdarlık verinlen torunlardı. Kendilerine Peygamberlik verilen torunlar, Levinin torunlarıdır. Talut bu iki torun soyundan da gönderilmeyince İsrailoğulları onu benimsemediler ve karşı çıktılar.

Talutun İsrailoğullarına hükümdar tayin edilmesi olayı, müfessirler tarafından özetle şu şekilde anlatılmaktadır :

a- Vehb b. Münebbih diyor ki: "İsrailoğullarının ileri gelenleri, Peygamberleri İşmoil b. Bâli'ye "Bize bir hükümdar gönder de onunla birlikte Allah yolunda savaşalım." dediler. Peygamberleri kendileri için bir hükümdar göndermesini Allahtan diledi. Allah da onların Peygamberlerine "Evindeki boynuzun içindeki yağa bak. Senin yanına biri gelir de boynuzdaki yağ damlamaya başlarsa işte İsrailoğullarının hükümdarı o kimse olacaktır. Sen o kimsenin başını o boynuzdaki yağ ile yağla ve onu İsrailoğullarına hükümdar tayin et ve ona vazifesini bildir" diye buyurdu. İşmoil Peygamber böyle bir adamın gelmesini beklemeye başladı. Talut, deri tabaklayan bir sanatkârdı ve Bünyaminin soyundan

gelen torunlardandı. Bu torunlarda ise Peygamberlik ve hükümdarlık yoktu. Bir gün Talut, kaybolan bir hayvanını armaya çıktı. Yanında da oğlu bulunuyordu. Peygamberin evinin yanından geçerken oğlu ona "Bu Peygamberin evine girip te kaybolan hayvanımızı ona anlatsak o bize bir yol gösterir ve o hayvan hakkında bizim için hayırlı bir duada bulunur." dedi. Talut oğluna: "Söylediğin şeyin bir mahzuru yok" dedi. İkisi birden Peygamberin evine girdiler.

Hayvanlarının durumunu ona anlatıp dua etmesini isterken, orada boynuzun içindeki yağ damlamaya başladı. Peygamber kalkıp yağı aldı ve Taluta "Başını uzat." dedi. Talut başını uzattı. Peygamber onun başını yağladı ve ona: "Sen, İsrailoğullarının hükümdarısın. Allah bana seni onların başına hükümdar yapmamı emretti." dedi.Talutun Süryanicedeki adı "Şadıl b. Kays" idi. "Talut, Kral oldu." demeye başladılar. Bunun üzerine İsrailoğullarının ileri gelenleri, Peygamberlerinin yanına vardılar. Ve ona "Nasıl olur da Talut bize hükmeder? Halbuki o ne Peygamberlik ne de hükûmdarlık ailesindendir. Sen de biliyorsun ki peygamberlik ve iktidar Levi ve Yehuda ailelerine aittir." Bunun üzerine Peygamberleri onlara "Allah onu sizin üzerinize seçti. İlim ve vücut yönünden onu sizden güçlü kıldı." dedi.

Süddi ise, Talutun hükümdar oluşunu şöyle anlatmaktadır: İsrailoğulları Şem'un Peygamberi yalanlayınca ve ona "Eğer sen doğru isen, bize bir komutan getir de onunla birlikte Allah yolunda savaşalım. O da senin Peygamberliğinin mucizesi olsun." dediler. Şem'un da onlara "Bel ki de savaş size farz kılınırsa savaşmazsınız." dedi. Onlar da: "Allah yolunda nasıl savaşmayız? Bizler yerimizden ve çoluk çocuğumuzdan uzaklaştırıldık." dediler. Bunun üzerine Şem'un Allaha niyaz etti. Allah da ona, İsrailoğullarına hükümdar olacak kişinin boyunu belirleyen bir âsâ gönderdi. Şem'un, İsrailoğullarına "Size gelecek olan hükümdarın boyu bu âsa'nın boyu kadar olacaktır." dedi.

Onlar, kendi boylarını ölçtüler. Fakat âsâya uygun olmadığını gördüler. Talut da suculuk yapan birisiydi. Merkebiyle su taşıyordu. Merkebi kayboldu. Talut onu aramaya başladı. İsrailoğulları onu görünce, çağırıp onun boyunu ölçtüler. Talutun boyu tam âsâya denk geldi. Bunun üzerine, Peygamberleri, İsrailoğullarına: "Allah size hükümdar olarak Talutu gönderdi." dedi. İsrailoğulları da: "Sen şu andakinden daha fazla yalancı olmamıştın. Soyundan hükümdarlar çıkan torunlar biziz. O, bu gibi torunlardan değil. Ayrıca ona bolca mal verilmemiş ki biz ona uyalım." dediler. Peygamberleri de onlara: "Allah onu, size karşı seçti. İlim ve vücut yönünden onu sizden daha güçlü kıldı." dedi.

Talutun ilminin fazla oluşunun sebebinin, ona vahiy gelmesi hadisesinden olduğu rivayet edilmiştir. Boyunun da İsrailoğullarından uzun olduğu, diğer insanların ancak onun omuzuna ulaşabildikleri rivayet edilmiştir

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ
سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ
تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

248- Peygamberleri onlara dedi ki: "Onun hükümdarlığının delili, Tabut denilen sandığın size gelmesidir. Onun içinde size, rabbinizden bir huzur ve Musa ailesi ve Harun ailesinin bıraktıklarından arta kalanlar vardır. Onu, melekler taşıyacaktır. Eğer iman ediyorsanız bunda sizin için ibret vardır.

Peygamberleri onlara şöyle dedi: "Talutun hükümdarlık alâmeti, kendisiyle zafer dilediğiniz tabutun size tekrar iade edilmesidir. O tabutta sizin için bildiğiniz alametlerden dolayı vakar ve gönül rahatlığı vardır. Yine onda Musa ailesinden, Harun ailesinden geri kalan, Musanın âsâsı, takunyaları, Musanın Tur dağında kendisine vahyedilenlerin yazılı olduğu Levhalardan bir kısmı bulunmaktadır. O tabutu melekler getirip Talutun evine koyacaklardır. Şüphesiz ki tabutun Melekler tarafından taşınarak size gelmesinde sizin için bir alâmet ve delil vardır. Şayet sizler, söylediğim şeylerde bana inanıyorsanız bu böyledir.

* Allah teala bu âyet-i kerimede, İsrailoğullarının, Peygamberlerinden kendilerine gönderilmesini istedikleri hükümdara uymadıklarını, o hükümdardan, gerçek hükümdar olup olmadığını ortaya koyan bir delil istediklerini, bunun üzerine de Peygamberlerinin tabutun gelmesini delil gösterdiğini beyan etmektedir.

Her ne kadar bu âyet-i kerime, geçmişteki İsrailoğullarının, Peygamberlerine karşı geldiklerini haber verir mahiyette ise de aslında âyet-i kerime, Resulullahın, Hicreti esnasında çevresinde bulunan Kureyza ve Nadr oğulları gibi Yahudileri uyarmaktadır. Bunların, daha önce Resulullahı vasıta yaparak düşmanlarına karşı yardım dilediğinde bulunmalarına rağmen Resulullah geldikten sonra ona karşı çıkmalarını ve ona iman etmemelerini kınamakta, onları atalarının izini takibetmekle suçlamaktadır.

Ayrıca âyet-i kerime, Hz. Muhammede iman eden samimi Müslümanları da cihattan geri kalma, zevkü safaya dalıp eğlenme gibi davranışlarda Yahudilere uymamaları hususunda uyarmaktadır. Onları cihada teşvik etmektedir.

Âyette zikredilen "Tabut"dan maksat, İsrailoğullarının, düşmanlarına karşı beraberlerinde taşıdıkları ve onun sayesinde düşmanlarını mağlup ettikleri bir tabuttur. İsrailoğulları peygamberlerine karşı çıktıkça Allah teala bu tabutu ellerinden almış ve zaman zaman da onlara geri vermiştir.

Müfessirler Allah tealanın, gelmesini Talutun hükümdarlığına bir alamet kıldığı bu tabutun geliş şekil ve sebebini izahta çeşitli görüşler zikretmişlerdir. Bazılarına göre bu tabut, Musa ve Harunun zamanından itibaren, babadan oğula miras olarak intikal etmek üzere İsrailoğullarının elinde bulunuyordu. Fakat bir zaman geldi ki, kâfirlerin Krallarından biri bu tabutu İsrailoğullarının elinden gasbetti. Sonra Allah teala, Talutun hükümdarlığına bir delil olmak üzere onu tekrar İsrailoğullarına döndürdü.

Vehb. b. Münebbih'in bu hususu şöyle anlattığı rivayet edilmektedir. "Şimoil Peygamberi besleyip büyüten "Ayli" adındaki yaşlı bir zatın iki genç oğlu bulunuyordu. Bu gençler, kesilen kurbanlar hakkında daha önce olmayan iki âdet icadetmişlerdi. Öyleki İsrailoğulları, kesmiş oldukları kurbanların etlerini pişirirken karıştırmak için kanca şeklinde iki kaşık icadetmişlerdi. Bu iki kancaya takılıp çıkan etler, onu karıştıran kâhine ait oluyordu. Aylinin oğulları, bir çok kancalar yaptılar. Kadınlar, Kudüse gelip namaz kıldıklarında bu adamlar o kadınlara laf atıyorlardı. Bir gün Şimoil, Aylinin evine doğru yatmış uyurken gaipten "Ey Şimol" diye bir ses işitti. Şimoil yerinden fırlayıp Aylinin yanına geldi ve ona "Emret, beni niçin çağırdın?" dedi.

Ayli de: "Ben seni çağırmadım, git uyu." dedi. Şimoil gidip uyudu. Tekrar "Ey Şimoil" diye bir ses işitti. Yine yerinden kalkıp Ayliye gitti ve ona "Buyur, ne emrediyorsun, beni niye çağırdın?" dedi. Ayli, "Ben seni çağırmadım. Dön ve tekrar uyu. Yine bir şey işitecek olursan de ki: "Buyur emret yapayım." dedi. Şimoil gidip tekrar uyudu. Yine "Ey İşmoil" diye bir ses işitti, Bu defa "Buyur, işte ben buradayım emret yapayım." dedi. O ses "Ayli'ye git ve ona de ki: Çocuk sevgisi sana oğullarının, Kudüsün ve kurbanlarımın haklarında bir kısım şeyler uydurmalarına ve bana karşı gelmelerine mani olmanı engelledi. Ben, kâhinliği ondan ve oğullarından alacağım. Onu da iki oğlunu da mutlaka helak edeceğim." dedi. Sabah olunca Ayli İşmoile, kendisine ne söylendiğini sordu.

O da meseleyi ona anlattı. Bunun üzerine Ayli dehşetli bir şekilde korktu. Sonra çevrelerinde bulunan düşmanları onlara saldırdı. Ayli iki oğluna düşmana karşı çıkmalarını ve onunla savaşmalarını emretti. İki oğlu çıkıp, yanlarına tabutu da alarak düşmanlarına karşı savaşmaya gittiler. Tabutun içinde Levhalar ve

Musanın âsâsı da bulunuyordu. Onlar tabutu, düşmanlarına karşı zafer elde etmeleri için yanlarında götürmüşlerdi. Onlar savaşa gidince Ayli de arkalarından haberlerini beklemeye başladı. Ayli tahtında otururken bir adam geldi ve ona, iki oğlunun da öldürüldüğünü ve diğerlerinin de mağlup olduklarını bildirdi. Ayli "Tabut ne oldu?" diye sordu. Adam, tabutu düşmanın alıp götürdüğünü söyledi. Bunun üzerine Ayli göğsünü geçirerek, kürsüden kafasının üzerine düştü ve öldü. Tabutu gasbedenler, onu götürüp putların bulunduğu bir binanın içinde, tapmış oldukları putun altına koydular.

Fakat sabahleyin, putun aşağı düştüğünü, tabutun ise, onun üstüne çıktığını gördüler. Bunun üzerine tabutu aşağı indirip putu yukarı çıkardılar ve onun ayaklarını tabuta çivi ile çaktılar. Ertesi gün sabahleyin gelip putun iki elinin ve iki ayağının koptuğunu ve tabutun altına yüzü koyun düştüğünü gördüler. Bunun üzerine birbirlerine şöyle dediler: "Siz biliyorsunuz ki hiçbir şey, İsrailoğullarının ilahına karşı mukavemet edemez. Siz bunu putlarınızın bulunduğu binadan çıkarın" Onlar tabutu çıkarıp şehirlerinin bir kenarına attılar. Bunun üzerine o yörede yaşayan insanların boyunlarında bir ağrı meydana geldi. Onlar bunun sebebini anlamayarak "Bu nedir?" diye hayrete düştüler. İsrailoğullarından, esir düşen bir cariye onlara, "Bu tabut burada bulunduğu müddetçe sizler arzu etmediğiniz şeyleri görmeye devam edersiniz. Siz bunu şehirinizden çıkarın" dedi. İsrailoğulları o cariyeye "Yalan söylüyorsun." dediler.

Cariye de "Bunun doğru olduğunun delili şu olacaktır. Sizler yeni doğurmuş ve hiç koşulmamış iki inek getirin. Sonra onları bir arabaya koşun, tabutu da arabanın üzerine koyun ve onları sürün, yavrularını da geride bırakın. Göreceksiniz ki onlar tam boyun eğerek gidecekler. Sizin ülkenizden çıkıp İsrailoğullarının toprağına ayak basınca da boyunduruklarını kırıp yavrularına doğru koşup geleceklerdir." Onlar bunu yaptılar. Koşulan hayvanlar, kendi topraklarından çıkıp İsrailoğullarının topraklarına varınca boyunduruklarını kırıp yavrularına doğru koşmaya başladılar. Tabutu ise, İsrailoğullarının sebzeliği olan bir harabeye bıraktılar. İsrailoğulları tabutu görünce korkup şaşırdılar. Ve ona doğru yöneldiler. Fakat ona yaklaşan herkes ölüyordu.

Bunun üzerine Peygamberleri İşmoil "Bunu insanlara gösterin. Kim, kendisinde buna yaklaşma gücü hissederse o yaklaşsın." dedi. Bunun üzerine insanları çağırıp tabutu onlara gösterdiler. İsrailoğullarından, iki adam dışında kimse ona yaklaşamadı. İşmoil Peygamber bu iki adama, tabutu götürüp annelerinin evine koymalarına izin verdi. Anneleri dul bir kadındı. Bu tabut, Talut hükümdar olup İsrailoğullarının araları, Peygamberleri İşmoil ile düzelinceye kadar o kadının evinin önünde kaldı.

Vehb b. Münebbihe göre bu tabutu gasbedip götüren Kral Calut idi Tabutu Ürdün'e götürmüştü.

Diğer bir kısım müfessirlere göre, ise, Allah tealanın Talutun hükümdarlığına alamet kıldığı bu tabut gasbedilmişti. O, çölde bir yerde bulunuyordu. Zira Hz. Musanın vefatı sırasında onu genç arkadaşı Yuşa b. Nûn'a bırakmıştı. Melekler onu oradan alıp Talutun evine getirmişlerdi. Katade ve Rebi' b. Enes bu görüştedirler.

Taberi diyor ki: "Tercihe şayan olan görüş, Tabutun, İsrailoğullarının elinde iken düşmanları tarafından gasbedildiğini, daha sonra da düşmanlarının elinden çıkıp tekrar İsrailoğullarına döndürüldüğünü söyleyen görüştür. Zira, Tabut kelimesi âyet-i kerimede (ال) harf-i tarifi ile zikredilmiştir. Bu da, tabutun İsrailoğulları tarafından tanınan bir tabut olduğunu ifade eder. Şayet onların bilmedikleri ve çölde bulunan bir tabut olsaydı tabut kelimesi (ال) harf-i tarifiyle zikredilmezdi.

Âyet-i kerimede: "O tabutun içinde size rabbinizden bir huzur vardır." buyrulmaktadır. Müfessirler, burada "Huzur" diye tercüme edilen (سَكِينَةٌ) kelimesinden neyin kastedildiği hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Hz. Aliden nakledilen bir görüşe göre buradaki "Sekinet" kelimesinden maksat, insanın yüzüne benzer bir yüzü bulunan ve esen bir çeşit rüzgârdır.

b- Mücahide göre ise bu âyette zikredilen "Sekinet" kedi başı gibi bir başı bulunan ve iki de kanadı bulunan bir yaratıktır.

c- Vehb b. Mühebbihten nakledilen başka bir görüşe göre "Sekinet" ölmüş kedi başı şeklinde bir yaratıktır. Tabutun içinden kedi sesi çıkınca İsrailoğulları zafere erişeceklerini garanti ediyorlardı.

d- Abdullah b. Abbas ve Süddiden nakledilen başka bir görüşe göre burada zikredilen "Sekinet"ten maksat, içinde Peygamberlerin kalbi yıkanan altından bir leğen idi.

e- Vehb b. Münebbihten nakledilen başka bir görüşe buradaki "Sekinet"ten maksat, Allah tarafından gönderilen ve konuşan bir ruh idi. İsraioğulları bir şey hakında ihtilafa düştükleri zaman o ruh konuşuyor ve onlara istediklerini bildiriyordu.

f- Ata b. Ebi Rebaha göre buradaki "Sekinet"ten maksat, İsraioğullarının bildikleri bir takım alametlerdi. Bunları gördüklerinde sükunete kavuyuyorlardı.

g- Rebi' b. Enesten nakledilen başka bir görüşe göre buradaki "Sekinet"ten maksat, rablerinin rahmetiydi.

h- Katadeden nakledilen diğer bir görüşe göre buradaki "Sekinet"ten maksat, vakar ve sükunettir.

Taberi diyor ki: "Sekinet hakkında ifade edilen bu görüşlerden doğruya en yakın olanı, Ata b. Ebi Rebahtan nakledilen görüştür. O da Sekinetten maksat, İsrailoğullarının bildikleri ve kendisini görünce sükunete kavuştukları bir kısım alametlerdir." şeklindeki görüştür. Zira, "Sekinet" kelimesi Arapçada (سَكَنَ ــ يَسْكُنُ) kökünden gelmekte, mânâsı ise "Sakin olmak, mutamin olmak" demektir. Sekinet'in mânâsı bu olduğuna göre bu âyette zikredilen "Sekinet"ten maksat, Hz. Alinin dediği gibi özel bir şekil olan ve estiğinde sükunete kavuşturan bir rüzgâr olabilir. Mücahidin dediği gibi özel bir şekilde olan ve İsrailoğullarını huzura kavuşturan bir hayvan olabilir. Diğerlerinin zikrettikleri yaratıklar şeklinde de olabilir. Önemli olan, ortaya çıktığında İsrailoğullarına huzur vermiş olması ve onları mutamin etmesidir.

Yine âyet-i kerimede, "O tatubutun içinde Musa ailesi ve Harun ailesinin bıraktıklarından arta kalan vardır." buyrulmaktadır. Müfessirler, bu arta kalan şeyler hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas, Katade, Süddi, Rebi' b. Enes ve İkrimeye göre bunlardan maksat, Hz. Musanın âsâsı bir de Hz. Musanın, rabbinden getirdiği levhaların parçalarıdır.

b- Ebu Salih ve Atıyye b. Sa'de göre burada zikredilen "Arta kalan" şeylerden maksat, Hz. Musanın âsâsı, Hz. Harunun âsâsı, bir de levhaların az bir kısmı idi.

c- Sevri'den nakledilen başka bir görüşe göre bu arta kalan şeylerden maksat, Hz. Musanın âsâsı ve takunyaları idi.

d- Vehb b. Münebbihten nakledilen başka bir görüşe göre buradaki "Arta kalan şey"den maksat, sadece Hz. Musanın âsâsıdır.

e- Abdullah b. Abbas ve Ata b. Ebi Rebah'dan nakledilen diğer bir görüşe göre burada ifade edilen, arta kalan şeylerden maksat, Hz. Musaya gönderilen levhaların parçaları ve kırıkları idi.

f- Dehhaktan nakledilen başka bir görüşe göre bu âyette, Hz. Musa ve Harundan kaldığı söylenen şeylerden maksat, Allah yolunda cihad etmektir.

Taberi diyor ki: "Tercihe şayan olan görüş, burada zikredilen "Arta kalan şeyler"in herhangi bir şey olduğunu kesin olarak söylemeyen görüştür. Zira bu arta kalan şeylerin, Hz. Musanın âsâsı, levhaların parçaları, Tevrat veya Tevratın bir bölümü yahut takunyalar ya da Allah yolunda cihad etme emri olması mümkün olduğu gibi bunların hepsi veya bir bölümü de olabilir. Bu arta kalanların ne olduğunu beyan eden herhangi bir kelime zikredilmediğine ve bu hususta kesin ilim ifade eden herhangi bir haber bulunmadığına göre bu görüşlerden herhangi birini tercih edip diğerini zayıf görmeye mahal yoktur.

Âyet-i kerimede, tabutu Meleklerin taşıyacağı beyan edilmektedir. Me-

leklerin tabutu nasıl taşıyacakları müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir:

Abdullah b. Abbas, İbn-i Zeyd, Süddi ve Katadeye göre melekler bu tabutu, göklerle yer arasında taşımışlar ve İsrailoğullarının arasına koymuşlardır. Zira İsrailoğulları, Peygamberleri İşmoilden, Talutun gerçekten hükümdar olduğunu beyan eden bir mucize istemeleri üzerine melekler de tabutu gündüzleyin getirip göz göre göre İsrailoğullarının arasına koymuşlar onlar da istemeyerek Talutun hükümdarlığını kabul etmek zorunda kalmışlar ve öfkeli bir şekilde onun evinden çıkıp gitmişlerdir.

Sevri ve Vehb b. Münebbihten nakledilen diğer bir görüşe göre melekler tabutu, sığırların çektiği arabayı idare ederek ve sığırları sürerek getirmişlerdir.

Taberi diyor ki: "Tercih edilen görüş, meleklerin tabutu, gökle yer arasında bizzat yüklenerek getirdiklerini söyleyen görüştür. Zira âyette meleklerin tabutu taşıdıkları zikredilmekte, onların onu herhangi bir vasıta ile getirdikleri bildirilmemektedir.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ ۙ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ ۖ فَمَنْ شَرِبَ
مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي ۖ وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً
بِيَدِهِ ۚ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ ۗ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ
آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ ۚ قَالَ
الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو اللَّهِ ۙ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ
فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾

249- Talut ordusuyla birlikte ayrıldıktan sonra şöyle dedi: "Şüphesiz ki Allah sizi bir ırmakla imtihan edecektir. Kim o ırmaktan su içerse benden değildir. Kim ondan tatmazsa bendendir. Eliyle bir avuç alan müstesna." Onların pek azı hariç, hepsi ırmaktan içtiler. Talut ve kendisiyle birlikte iman edenler, ırmağı geçtikten sonra: "Bugün Calut ve askerleriyle savaşmaya gücümüz yoktur." dediler. İçlerinden, Allaha kesinlikle kavuşa-

caklarına inananlar da: "Nice az topluluklar vardır ki nice çok sayıdaki topluluklara, Allahın izniyle galip gelmişlerdir. Allah, sabredenlerle beraberdir." dediler.

İsrailoğulları, Peygamberlerinin kendilerine söylediği sözlere inandılar. Allahın Talutu kendilerine gönderdiğini kabul ettiler ve onun emirlerine boyun eğdiler. Talut da seksen bin savaşçıdan meydana gelen ordusunu düzenleyip Kudüsten ayrılınca şöyle dedi: "Allah, kendisine nasıl itaat edeceğinizi ortaya çıkarmak için sizleri bir ırmakla imtihan edecektir. Sizden kim o ırmağın suyundan içerse o benim ordumdan ve bana itaat edenlerden değildir. Kim de bu ırmağın suyundan tatmazsa o benim ordumdandır ve bana itaat edenlerdendir. Ancak eliyle tek bir avuç alıp içenler hariç. Bunlar bendendir." Fakat onlardan pek azı hariç, hepsi ırmaktan içtiler. Çok içenler daha fazla susadı, emre uyarak tek avuç içenlerin ise susuzluğu gitti. Talut, kendisiyle beraber olan inanmış askerleriyle birlikte ırmağı geçince askerleri ona şöyle dediler: "Calut ve ordusuna karşı savaşmaya bizim gücümüz yetmez Allahın huzuruna kesinlikle çıkacaklarına ve sonunda mutlak Allaha döneceklerine inanlar ise şöyle dediler: "Nice az topluluklar vardır ki Allahın izni va takdiriyle nice çok sayıdaki topluluklara galip gelmişlerdir. Allah, yardımı ve zafer nasibetmesiyle, sabredenlerle beraberdir.

* Âyet-i kerimede Talutun ordusuyla birlikte ayrıldığı zikredilmektedir. İsrailoğulları, Talutun gerçekten hükümdar olduğuna inanıca içlerinden hasta, yaşlı ve savaşmaya gücü yetmeyen özürlüleri dışında hep birlikte Talutun ordusuna katılmışlardır. Bu ordunun sayısının seksen bin savaşçıya ulaştığı rivayet edilmektedir. Allah teala, çok sayıda olan bu orduyu susuzluğa düşürdükten sonra onları bir nehire rastlatarak imtihan etmiş ve onları Taluta tanıtmıştır. Bu nehirin hangi nehir olduğu hakkında müfessirler iki görüş zikretmişlerdir.

a- Reb' b. Enes, Katade ve Abdullah b. Abbastan nakledilen bir görüşe göre bu nehir, Ürdün ile Filistin arasında bulunan, suyu tatlı bir nehirdir.

b- Yine Abdullah b. Abbas ve Süddiden nakledilen diğer bir görüşe göre bu nehir Filistin nehridir.

Talut ordusuna bu nehirden su içmemeyi emretmiş ancak bir avuç içmeye müsaade etmiştir. Fakat ordusundan pek az kimseler hariç diğerlerinin hepsi bu nehirden su içmiş ve Talutun emrine karşı gelerek imtihanı kaybetmişlerdir. Bu nehirden hiç su içmeyenler veya sadece bir avuç içip fazla içmeyenler, gerçekten iman etmiş olan kişilerdi. Kâfir ve münafıklar ise orada bolca su içiyorlar buna rağmen suya kanmıyorlardı.

Âyet-i kerimede Talutun ve ona iman edenlerin, nehri geçtikleri zikredilmektedir. Müfessirler, Talutla birlikte nehiri geçen insanların sayısının ve "Bu-

gün Biz Caluta ve ordusuna güç yetiremeyiz." diyenlerin sayısının ne kadar olduğu hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Bera b. Âzib, Katade ve Rebi' b. Enese göre, Talutla birlikte nehirden sadece iman eden insanlar geçmişlerdir. Ve sayıları da Bedir savaşına katılan sahabilerin sayısı kadardır. Yani, üç yüz on kişidir.

Ebu İshak diyor ki:

حَدَّثَنَا اَبُو اِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ حَدَّثَنِي اَصْحَابُ مُحَمَّدٍ ﷺ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْراً اَنَّهُمْ كَانُوا عِدَّةَ اَصْحَابِ طَالُوتَ الَّذِينَ جَازُوا مَعَهُ النَّهرَ بِضْعَةَ عَشَرَ وَثَلٰثِمِائَةٍ قَالَ الْبَرَاءُ لاَ وَاللّٰهِ مَا جَاوَزَ مَعَهُ النَّهْرَ اِلاَّ مُؤْمِنٌ.

"Ben, Bera b. Âzibin şunu söylediğini işittim." "Ben muhammed (s.a.v.)'in Bedir savaşını gören sahabilerinden işittim ki onların sayıları Talutla birlikte nehri geçen Talutun arkadaşlarının sayısı kadarmış. Bu sayı üç yüz on küsür imiş:(513)

b- Süddi ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre, Talutla birlikte nehirden dört bin kişi geçmiş ancak, Calutu ve ordusunu gördükten sonra, kâfir ve münafıklar, Talutun ordusundan ayrılmışlar geride sadece, Bedir savaşına katılan müminlerin sayısı kadar samimi müslüman kalmıştır.

Taberi, bu son görüşü tercih etmiş. Talutla beraber müminlerle birlikte bir kısım kâfirlerin de nehirden geçtiklerini ve bu kâfirlerin Calutun ordusunu gördükten sonra Taluttan ayrılıp onu müminlerle birlikte, düşmanın karşısında bıraktıklarını söylemiştir. Zira, nehiri geçen insanlardan bir kısmı "Bugün Calut ve askerleriyle savaşmaya gücümüz yoktur." demişlerdir. Bunların, mümin kişiler olmadıkları muhakkaktır. Çünkü, diğer bir kısım insanlar da "Nice az topluluklar vardır ki nice çok sayıdaki topluluklara Allahın izniyle galip gelmişlerdir." demişlerdir. Bunlar da, âyette de belirtildiği gibi, mümin kimselerdir. Fakat Allah teala, âyette sadece mümin kimselerin ırmaktan geçtiğini belirtmiştir. Çünkü gerçekte Talutla beraber kalanlar sadece onlar olmuşlardır. Diğerleri ise ayrılıp gitmişlerdir. Bununla birlikte müfessirler, âyet-i kerimede zikredilen şu iki fırkanın da mümin mi yoksa birinin mümin diğerinin kâfir mi olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir. Bu fırkalar, âyetin şu bölümünde zikredilenlerdir. "Calut ve ordusuyla savaşmaya gücümüz yoktur" diyen fırka ve "Nice az topluluklar vardır ki nice çok sayıdaki topluluklara Allahın izniyle galip gelmiş-

(513) Buhari, K. el-Meğazi, bab: 6

lerdir." diyen fırkadır. Daha önce de belirtildiği gibi, Süddi, Abdullah b. Abbas ve İbn-i Cüreyce göre bu fırkalardan birincisi, nehiri geçen kâfir ve münafık olan fırkadır. İkinci fırka ise yine nehiri geçen samimi müminlerdir. Fakat Katade ve İbn-i Zeyde göre bu iki fırka da aslında nehirden çok az su içen ve Talutla birlikte orayı geçen mümin fırkalardır. Ancak bu mümin fırkalardan birinci olarak zikredilenler imanları zayıf olanlardır. İkincileri ise imanları güçlü olanlardır. Zira müminlerin bir kısmının diğerlerinden daha azimli ve daha kararlı olmaları mümkündür.

Taberi, daha önce de beyan edildiği gibi, Abdullah b. Abbas, Süddi ve İbn-i Cüreycden nakledilen birinci görüşü tercih etmiş ve bu fırkalardan birinin kâfir diğerinin mümin olduğunu söylemiştir.

İbn-i Abbas diyor ki: Bu ırmak Ürdün ile Filistin arasında bulunan, suyu tatlı ve güzel bir ırmaktır. Talutun ordusu susuzluktan şikayet etmiş o da onlara yukarıda geçen cevabı vermiştir.

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا
وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾

250- Müminler Calut ve ordusuyla karşılaştıklarında şöyle dediler "Ey rabbimiz, üzerimize sabır yağdır. Ayaklarımıza kuvvet ve sebat ver ve kâfir kavme karşı bize yardım et.

Talut ve ordusu, Calut ve onun ordusuyla karşılaşınca şöyle dua ettiler: "Ey rabbimiz, sen bizim üzerimize sabır indir, ayaklarımızı yerlerinde sabit kıl. Calut ve ordusu karşısında mağlup duruma düşmememiz için bize kuvvet ver. Sen, ilahlığını inkâr edip putlara tapan bu kâfirlere karşı bize zafer nasibet.

فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ
الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ
بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى
الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾

251- Allahın izniyle kâfirleri bozguna uğrattılar. Davut Calutu öldürdü. Allah, Davuda hükümdarlık ve hikmet verdi. Ve dilediği şeyleri ona öğretti. Eğer Allah, insanların bir kısmını diğer bir kısmıyla defetmeseydi yeryüzü fesada uğrardı. Fakat Allah, âlemlere karşı lütuf sahibidir.

Allah, müminlerin duasını kabul etti, Talut ve ordusu, Calutun taraftarlarını, Allahın izni ve takdiriyle mağlup etti. Müminlerden biri olan Davud, azgın olan kâfir Calutu öldürdü. Allah, Davuda hükümdarlık ve Peygamberlik verdi. Ve ona zırh yapma sanatı gibi, dilediği şeyleri öğretti. Eğer Allah, iman ve itaat ehli vasıtasıyla şirk ve isyan ehlini defetmeseydi yeryüzü fesada uğrar, orada bulunanlar helak olur ve orada fitne çıkardı. Fakat Allah, bütün yaratıklarına karşı lütuf sahibidir. Onun için böyle yaptırdı.

*Hz. Davudun, kâfirlerin Kralı olan Calutu ne şekilde öldürdüğü hususunda müfessirler çeşitli rivayetler nakletmişlerdir.

a- Vehb b. Münebbihten nakledilen bir rivayette Vehb özetle şunları anlatmıştır: Talut, Calutun karşısına çıkınca Calut ona "Benimle teke tek vuruşacak bir kimseyi ortaya çıkarın. Eğer beni öldürürse benim ülkem sizin olsun, şayet ben onu öldürecek olursam sizin ülkeniz benim olsun" demiştir. Bunun üzerine Hz. Davud, Taluta getirilmiş Talut da ona: "Eğer Calutu öldürecek olursa kızını onunla evlendireceğini ve onu, mallarının idarecisi yapacağını söylemiştir. Talut onu silahla techizatlandırmış Davud ise bunu istememiş ve "Eğer Allah, ona karşı bana yardım etmeyecek olursa silahın hiçbir faydası olmaz." demiştir. Davud, Caluta karşı sapanla ve içine taş doldurduğu bir sepetle çıktı. Calut ona "Benimle sen mi savaşacaksın? dedi. Davud : "Evet" dedi. Calut "vay haline, benim karşıma köpeğin karşısına çıkıyormuşcasına sapan ve taşla mı çıkıyorsun? Ben, senin etlerini parçalayacağım ve bugün seni kurtlara kuşlara yem edeceğim." dedi. Davud da ona : "Ey Allahın düşmanı, sen, köpekten daha kötüsün." dedi. Bir Taş alıp sapanına koydu ve Caluta doğru attı. Taş Calutun iki gözünün arasına isabet etti. Kafasını kırarak içine girdi. Calut yere düştü. Ordusu mağlup oldu. Davud, Calutun kafasını kesti. Ordu, Calutu mağlup ettikten sonra Taluta dönünce herkes Calutu, kendisinin öldürdüğünü idda etmeye başladı. Bazıları kılıcını getiriyor, bazıları diğer silahlarını getiriyor bazıları da Calutun vücudundan bir kısım parçalar koparark getiriyordu. Davud, Calutun kestiği kafasını saklamıştı. Talut, "Kim Calutun başını getirirse onu öldüren odur." dedi. Bunun üzerine Davut Calutun başını getirdi ve Taluta: "Bana vaadettiğini ver" dedi. Fakat Talut daha önce vermiş olduğu sözden dolayı pişman oldu ve Davuda "Biliyorsun ki Kralların kızlarının mehirleri pahalıdır. Sen cesaretli bir adamsın. Kızımın mehiri, düşmanlarımızdan üç yüz kişinin, sünnet edilirken kesilmesi gereken kabuklarıdır" dedi. Talut, bu davranışıyla Davudu öldürtmek istiyordu. Fakat Davut savaştı, düşmanlarından üç yüz kişiyi esir aldı. Onları sünnet edip kabuklarını aldı ve Taluta götürdü. Talut bu durumda kızını Davuda

vermekten başka çare bulamadı. Fakat daha sonra buna pişman oldu ve Davudu öldürmek istedi. Davud kaçıp dağlara sığındı. Talut onu takibetti ve çenber içine aldı. Bir gece Talut ve muhafızları uykuya daldılar. Davud dağdan gelip Talutun su içtiği ve abdest aldığı ibriği aldı. Sakalından kıllar, elbisesinden de parçalar kesip aldı. Sonra yerine dönüp Taluta şöyle bağırdı: "Muhafızlarını değiştir. Eğer ben isteseydim seni dün öldürürdüm. İşte senin ibriğin, sakallarının kılları ve elbisenin parçaları "Davud bu aldığı şeyleri Taluta gönderdi. Talut anladı ki, Eğer Davud isteseydi kendisini öldürmüş olurdu." bunun üzerine Talut Davuda yumuşak davranmaya başladı. Ona güven verdi. Kendisinden Davuda herhangi bir kötülük gelmeyeceğine dair Allaha söz verdi ve çekilip gitti. Talut, son zamanlarda yine de Davudu öldürmek için planlar kuruyordu. Fakat ona bir şey yapamadan öldü.

Talut, savaştığı her düşmanı mağlup ediyordu. Vehb b. Münebbihe "Talut Peygamber miydi?" diye sorulunca o şeyle cevap vermiştir: "Taluta vahiy gelmiştir. Fakat onun yanında, kendisine vahiy gelen "İşmoil" isimli bir Peygamber vardı. Talutu hükümdar yapan da o idi.

Vehb b. Münebbihin, Hz. Davudla Talutun arasında geçen bu olayı, daha farklı şekilde izah ettiği de rivayet edilmiştir. Mesela, diğer bir rivayette Vehb'in özetle şunları söylediği nakledilmektedir.

İsrailoğulları Talutun hükümdarlığını kabul edince, Peygamberlerine şöyle bir vahiy gelmiştir: "Taluta söyle, Medyen halkına karşı savaşsın. Orada hiçbir cani bırakmayarak hepsini öldürsün. Çünkü ben onu onlara galip getireceğim." bunun üzerine Talut, ordusuyla birlikte Medyenin üzerine yürüdü. Kralları hariç orada bulunanların hepsini öldürdü. Kralarını ise esir edip getirdi. Ayrıca canlı hayvanlarını da sürüp getirdi. Bunun üzerine Allah teala, Peygamberi İşmoile: "Talutun yaptıklarına hayret etmiyor musun? Ben ona bir şey emrettim. O ise emrime karşı geldi. Medyenlilerin Kralını sağ bırakıp esir aldı ve hayvanlarını da sürüp getirdi. Git ve ona de ki: "Ben, hükümdarlığı onun ailesinden mutlaka alacağım. Sonra da, kıyamete kadar bir daha bu duruma dönemeyecektir. Çünkü ben, bana itaat edene ikram eder, emrimi tutmayanı da hor ve hakir hale getiririm." diye vahyetti. İşmoil Talutu gördü ve ona "Ne yaptın? Niçin onların Kralını esir alarak getirdin ve hayvanlarını da sürüp getirdin?" dedi. Talut, "Ben, hayvanlarını kurban etmek için getirdim." dedi. İşmoil Taluta, "Allah, hükümdarlığı senin ailenden aldı. Bir daha kıyamete kadar ona dönmeyeceksin." dedi. Sonra Allah, İşmoile şunu vahyetti: "Sen İşi'ye git. O, oğullarını sana göstersin. Sana emrettiğim oğlunu Kudüsün yağı ile yağla. O, İsrailoğullarının hükümdarı olsun'." İşmoil İşi'ye gitti ve "Oğullarını bana göster" dedi. İşi' en büyük oğlunu çağırdı, O, vücudu iri ve yakışıklı bir genç olarak çıkıp geldi. İşmoil ona bakınca beğendi ve "Allaha hamdolsun, şüphesiz ki Allah, kullarını çok iyi görendir." dedi. Allah teala da ona "Senin gözlerin zahiri görüyor. Ben ise kalb-

lerde olanı bilirim." diye vahyetti. Bunun üzerine İşmoil "Bu oğlunu değil diğer oğlunu göster." dedi. Îşi', İşmoile, altı oğlunu da gösterdi. Herbirinde İşmoil "Bu değil" dedi. Nihayet ona "Senin bunlardan başka herhangi bir çocuğun varmı?" dedi. Îşi', "Benim, çobanlık yapan küçük bir oğlum daha var." dedi. İşmoil "Birini gönderip onu getirt." dedi. Bunun üzerine Davud geldi. O, beyaz ve kırmızı tenli birisiydi. İşmoil onu Kudüs yağı ile yağladı ve babasına "Sen bunu gizle, zira Talut bunun gelecekteki durumunu anlayacak olursa onu öldürür." dedi. İşte o dönemlerde Calut, ordusuya birlikte İsraioğullarının üzerine yürüdü. Talut da, İsrailoğulları ile birlikte Calutun karşısına yığınak yaptı. Her iki ordu da savaş hazırlığı yaparken, Calut, Taluta bir adam göndererek ona "Niçin sen benim kavmimi ben de senin kavmini öldüreceğiz? Seninle ben teke tek savaşalım veya sen dilediğin kimseyi benimle teke tek savaştır. Eğer ben seni öldürecek olursam iktidar benim olsun. Sen beni öldürecek olursan iktidar senin olsun." dedi. Bunun üzerine Talut, askerinin içine bir adam göndererek Calutla teke tek savaşacak kim var? Eğer o Calutu öldürecek olursa, Kral Talut kızını onunla evlendirecek ve onu mülküne ortak yapacak." diye ilan ettirdi. Bu sırada, Davudun babası Îşi', Davudu Talutun ordusunun içinde bulunan diğer kardeşlerinin yanına gönderdi ve ona "Git kardeşlerini bana çağır ve diğer insanların durumunun ne olduğunu öğren ve bana bildir." dedi. Davud, kardeşlerinin yanına geldi ve orada, Kral Talut, Caluta karşı savaşıp onu öldürene kızını verecek " şeklinde bir ilan duydu. Davut, kardeşlerine "Sizin içinizde Calutla teke tek savaşıp ta Kralın kızı ile evlenecek birisi yok mu?" dedi. Onlar da: "Sen, ahmak bir çocuksun, Caluta karşı kim güç yetirebilir? O, zorbaların hayatta kalanlarındandır." dediler. Davut, kardeşlerinin istekli olmadıklarını görünce "Ben, gidip onu öldüreceğim." dedi. Kardeşleri onu azarladılar ve ona kızdılar. Fakat Davut, onların bir ara dalgınlıklarından istiafade ederek gidip Kralın tellalının yanına vardı ve ona: "Caluta karşı teke tek ben savaşacağım." dedi. Tellal onu alıp Krala götürdü. Kral ona: "Bana İsrailoğullarından bu gencin dışında kimse cevap vermedi ha? O da bu genç öyle mi?" dedi. Sonra gence "Yavrum, sen Caluta karşı teke tek savaşıp onu öldürecek misin?" dedi. Davud, "Evet" dedi. Kral, "Sen, şimdiye kadar, kendine güveneceğin bir şey yaptın mı?" dedi. Davud: "Evet, ben koyunlara çobanlık yapıyordum. Bir arslan bana hücum etti. Ben onun iki çenesini tutup ağzını ayırdım." dedi. Bunun üzerine Talut ona bir yay ve diğer bütün techizatı istetti. Davut onları giyip ata bindi. Halkın yanına vardı. Ve orada attan inerek tekrar Kralın yanına döndü. Kral ve yanında bulunanlar "Bu genç korktu" demeye başladılar. Davut gelip Kralın yanında durdu. Kral ona "Ne var?" dedi. Davut, "Eğer Allah onu öldürmeyecek olursa bu at ve bu silahlar onu öldüremez. Bırak beni de onunla dilediğim gibi savaşayım." dedi. Kral ona "Peki yavrum." dedi. Bunun üzerine Davut, torbasını aldı, içine taş doldurdu. Çobanlık yaparken yanında bulundurduğu sapanını aldı. Caluta doğru ilerledi. Ordusuna yaklaşınca, "Calut nerede Benimle teke tek savaşsın." dedi.

Calut, bütün silahlarını kuşanmış bir şekilde atının üzerinde geldi. Davudu görünce "Teke tek seninle mi savaşacağım?" dedi. Davut, "Evet." dedi. Calut: "Sen benim karşıma köpeğin karşısına çıkarmış gibi sapan ve taşlarla mı çıkıyorsun?" dedi. Davut "Evet öye." dedi. Calut: "Peki şimdi senin etlerini göklerdeki kuşlara ve yerdeki kurtlara yem edeceğim." dedi. Davut, "Belki de Allah senin etini öyle yapar." dedi. Bunun üzerine sapanına bir taş koyup onu Caluta doğru fırlattı. Taş, Calutun başında bulunan miğferin burun tarafına isabet etti. Onun kafasını kırıp beynine işledi. Calut, kafası üzerine yere düştü. Davut ilerleyip kafasını kılıncıyla kesti. Boynundaki torbasıyla birlikte, Talutu techizatıyla birlikte sürükleyerek götürüp Talutun önüne attı. Herkes sevinç içindeydi. Talut geri dönerken, şehrin kapısına varınca, bütün insanların Davuttan bahsettiklerini gördü. İçinden onu kıskandı. Bu arada Davut, Taluta gelip "Hanımımı ver." dedi. Talut, "Sen Kralın kızıyla mehirsiz olarak mı evlenmek istiyorsun?" dedi. Davut ona: Sen bana mehiri şart koşmamıştın. Benim verecek bir şeyim yok." dedi. Talut ona: "Ben seni gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü tutmayacağım. Sen cesaretli bir adamsın. Bizim dağlarımızda insanlara karşı savaş açan bazı insanlar var. Bunlar sünnetsiz kişilerdir. Onlardan iki yüz kişiyi öldür ve kabuklarını bana getir." dedi. Bunun üzerine Davut, öldürdüğü her kişinin, sünnet eder gibi kabuğunu kesip ipe düzüyordu. İki yüz kişi tamamlanınca onların kabuklarını getirip Taluta verdi. Ve ona: "Artık hanımımı bana ver, Şart koştuğun şeyi getirdim." dedi. Talut da kızını onunla evlendirmek zorunda kaldı. Bunun üzerine insanlar Davudu daha fazla övmeye başladılar. Bu defa Talut oğluna: "Davudu öldüreceksin." dedi. Talutun oğlu, "Sübhanallah, bu sana yakışır mı?" dedi. Talut "Sen ahmak bir çocuksun, yakında o seni de aileni de iktidardan uzaklaştıracaktır." dedi. Talutun oğlu, babasından bunları işitince, kızkardeşinin yanına gitti ve ona: "Ben babamın, senin kocan Davudu öldüreceğinden korkuyorum. Kocana söyle de tedbirini alsın ve babamın gözünün önünden kaybolsun." dedi. Davudun karısı durumu kocasına anlattı. Bunun üzerine Davut ortadan kayboldu. Sabah olunca Talut, Davudu çağırması için bir adam gönderdi. Davudun karısı, yatakta birisi yatıyormuş gibi bir şekil yaptı ve üzerine yorganı örttü. Talutun gönderdiği adam geldi ve "Davut nerede? Kral onu çağırıyor gelsin." dedi. Kız ona: "Geceleyin hastalanmıştı. Şu anda gördüğünüz gibi yatağında uyuyor." dedi. Adamlar gidip Taluta durumu anlattılar. Talut biraz durdu, sonra tekrar adam gönderdi. Kızı yine: "Gördüğünüz gibi henüz uyanmadı." dedi. Gelen bu adamlar Krala gidip durumu anlatınca bu defa Kral, "Uyusa da kaldırıp getirin." dedi. Onlar gidip yatağı kontrol ettiler fakat içinde kimseyi bulamadılar. Tekrar Krala gidip durumu anlattılar. Kral bu sefer kızını çağırttı ve ona "Bana karşı yalan söylemene sebep neydi?" dedi. Kızı da: "Böyle yapmamı benden Davut istemişti. Eğer öyle yapmayacak olsaydım beni öldüreceğinden korkuyordum." dedi. Davut dağlarda kaçak olarak yaşamaya devam etti. Niha-

yet Talut öldürüldü. Ondan sonra Davut gelip İsrailoğullarına hükümdar oldu.

b- Süddi ise Hz. Davutla Talutun arasında geçen bu hadiseyi özetle şöyle nakletmiştir. "Talutla birlikte nehirden Davudun babası on üç oğlu ile birlikte geçti. Davut, babasının en küçük evladı idi. Bir gün babasına geldi ve ona: "Ey babacağım, bu sapanımla her attığımı öldürüyorum." dedi. Babası ona: "Müjdeler olsun sana evladım. Allah senin rızkını, bu sapanına bağladı." dedi. Yine bir gün Davut, babasına gelerek: "Ey babacığım ben, dağların arasında yürüdüm. Orada yatan bir arslan gördüm onun sırtına binip kulaklarından tuttum. O bana bir şey yapmadı." dedi. Bunun üzerine babası ona: "Müjdeler olsun oğlum. Bu büyük bir şey, Allah bunu sana verdi." dedi. Yine başka bir gün, Davut babasına gelerek "Ey babacığım, ben dağların arasında yürüyor ve Allahı tesbih ediyorum. Benimle birlikte, Allahı tesbih etmeyen hiçbir dağ kalmıyor." dedi. Bunun üzerine babası ona: "Müjdeler olsun evladım. Bu, hayırlı bir şeydir. Allah bunu sana verdi." dedi. Davut, çobanlık yapıyordu. Babası ona ve diğer kardeşlerine azık getiriyordu. Bu sırada İsrailoğullarının Peygamberleri, içinde yağ bulunan bir boynuzu, demirden yapılmış bir elbiseyi (Zırhı) Taluta göndermiş ve ona "Sizin arkadaşlarınızdan Calutu öldürecek olan kişinin başına bu boynuz konulduğunda boynuz kaynayacak, ondan akan yağlarla o kişi başını yağlayacak fakat o yağlar, kişinin yüzüne akmayacak ve sadece başında bir taç gibi kalacaktır. O kişi bu elbiseyi onlara giydirdi. Fakat hiçbirinin vücuduna uygun gelmedi. Onları elbiseyi giyecek ve vücuduyla onu dolduracaktır."Bunun üzerine Talut bütün İsrailoğullarını çağırıp bu elbiseyi onlara giydirdi. Fakat hiçbirinin vücuduna uygun gelmedi. Onlar elbiseyi deneme işini bitirdikten sonra Talut, Davudun babasına : "Senin bizim göremediğimiz herhangi bir oğlun kaldı mı?" dedi. Davudun babası: "Evet, oğlum Davut kaldı. O bize azığımızı getiriyor." dedi. Davut yolda gelirken, kendisine üç taş tesadüf etti. Taşlar onunla konuştu ve ona "ey Davut, sen bizi al Calutu bizimle öldürürsün." dediler. Davut onları alıp torbasının içine koydu. Talut: "Kim Calutu öldürürse kızımı onunla evlendireceğim ve onu mülküme ortak edeceğim." demişti. Davut gelince, boynuzu başına koydular. Boynuz kaynadı ve içindeki akan yağ ile yağlandı. Elbiseyi giydi. Aslında Davut hastalıklı ve saranmış birisiydi. Elbiseyi daha önce kim giymiş idiyse, onun içinde kaybolur gibi olmuştu. Fakat Davut giyince ona dar geldi. Davut, Caluta doğru ilerledi. Calut insanların vücutça en irileri ve en güçlüleri idi. Davudu görünce kalbine korku düştü. Ve ona: "Ey genç, geri dön ben sana acıyorum ve seni öldürmek istemiyorum." dedi. Davut, "Bilakis ben seni öldüreceğim." dedi. Torbasından taşı çıkarıp sapana yerleştirdi. Her taşı çıkardığında ona bir şey okudu. Birinciye "Bu, atam İbrahim adıyla" İkinciye "Bu, Atam İshakın adıyla." Üçüncüye de: "Bu, atam Yakubun adıyla." dedi. Sonra taşları atmaya girinşince hepsi tek taş haline geldi. Davut onları fırlatıp attı. Taş Calutun iki gözünün arasından girip kafasını deldi ve onu öldürdü. Bundan sonra Davut,

Talutun kızıyla evlendi. Fakat Talut bu sefer Davudu kıskanmaya başladı ve onu öldürmeye kalktı. Bunu hisseden Davut, yatağına içki dolu bir küp koyarak kaçtı. Davudun yatakta olduğunu sanan Talut, küp'e bir kılıç vurdu. Küpten ağzına bir damla sıçrayınca "Allah Davuda rahmet etsin. Ne de çok içki içiyormuş." dedi. Ertesi gün Davut, Taluk uyurken onun evine vardı. Başına iki, ayakları ucuna iki, sağına iki, soluna da iki ok bıraktı. Talut uyanınca okları gördü ve meseleyi anladı. Kendi kendine şöyle dedi: "Allah Davuda rahmet eylesin, o benden daha hayırlı. Zira ben onu yakaladığımda vurdum. Fakat o beni yakaladığında bana dokunmadı." dedi. Sonra bir gün Talut, atının üzerinde çölde geçerken Davudun oralarda dolaştığını gördü ve "Artık bugün Davudu öldüreceğim." dedi. Davut, korktuğu zaman kaçarken ona hiçbir şey kavuşamazdı. Talut kovaladı. Davut kaçtı. Nihayet Davut bir mağranın içine girdi. Allah örümceği, mağaranın önüne, ağını örmesini ilham etti. Talut mağaranın önüne varınca, örümceğin ağını gördü ve "Şayet Davut buraya girmiş olsaydı bu ağı delerdi." dedi. Böylece Allah, Talutun Davuda dokunmasına engel oldu.

Bu olayı İbn-i İshak, Mücahid, Rebi' b. Enes, İbn-i Zeyd ve İbn-i Cüreyc de bazı farklarla zikretmişlerdir...

Âyet-i kerimede: "Allah Davuda hükümdarlık ve hikmet verdi ve dilediği şeyleri ona öğretti." buyrulmaktadır. Burada zikri geçen "Hükümdarlık"tan maksat, iktidar, "Hikmet"ten maksat, Peygamberlik, kendisine öğretilen şey"lerden maksat ise, zırh yapma sanatı ve sağlam örme işidir. Süddiye göre burada zikredilen "Hükümdârlık"tan maksat, Talutun hükümdarlığı, "Hikmet"ten maksat da, Şem'unun Peygamberliğidir. Allah teala Hz. Davuda hem hükümdarlığı hem de Peygamberliği vermiştir.

Âyet-i kerimede: "Eğer Allah, insanların bir kısmını diğer bir kısmıyla defetmeseydi yeryüzü fesada uğrardı. Fakat Allah, âlemlere karşı lütuf sahibidir." buyrulmaktadır.

Taberi diyor ki: "Allah teala bu âyet-i kerime ile, Resulullahın dönemin-de bulunan ve cihaddan geri kalan münafıkları, kalblerindeki şüphelerinden dolayı, müşrik ve kâfirleri de inançlarının sakatlığından dolayı uyarmakta, geçmiş ümmetlerde olduğu gibi Muhammed ümmetinde de, iman edenleri onlara galip getirerek sırlarını bertaraf edeceğini bildirmektedir. Evet, Allah teala, salih bir kulu sayesinde salih olmayan kullarını düzeltir. Ve salih kul, çevresinde bulunan akrabalarına ve komşularına da faydalı olur. Bu hususta Abdullah b. Ömerden Resulullahın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir. "Şüphesiz ki Allah, salih bir müminle,, komşularından yüz evin ailesinden belayı def eder." Cebir b. Abdullah da bu hususta Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir. "Şüphesiz ki Allah, müslüman bir insanın salih olmasıyla onun çocuğunu ve çocuğunun çocuğunu ev halkını ve çevresinde bulunan evlerin halkını salih kılar. O sa-

lih kul, içlerinde bulunduğu müddetçe onlar Allahın himayesindedirler."

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾

252- Ey Muhammed, bunlar, Allahın âyetleridir. Onları sana gerçek olarak okuyoruz. Ve şüphesiz sen Peygamberlerdensin.

Ey Muhammed, Allahın sana, ölüm korkusuyla memleketlerinden çıkan insanların kıssalarını İsrailoğullarının ileri gelenlerinin, Peygamberlerinden bir hükümdar isteme hadisesini ve ondan sonra zikredilen olayları ihtiva eden âyetleri, Allahın kuvvet ve kudretini gösteren delilleri, zikretmesi, onun varlığını ve birliğini ispat eden alâmetlerdir. Ölümden kaçan binlerce insanı bir anda öldürüp tekrar bir anda diriltmesi, sakalık veya dericilik yapan bir adam getirip İsrailoğullarına hükümdar kılması, bu hükümdarın günah işlemesi yüzünden iktidarı ondan alıp Davuda vermesi de, ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlara birer öğüt ve ibrettir. Bu haberler, Tevrat ve İncil mensupları tarafından bilinen ve Kuranda geçen şu gibi haberlerdir: "Ey Muhammed bu haberler, senin için de gizli olan haberlerdendi. Biz bu haberleri bir gerçek olarak sana bildirdik. Yahudi v Hristiyanlar da biliyorlar ki sen bu haberleri tahminlere dayanarak söylemedin ve uydurmadın. Bu bakımdan, senin hak Peygamber oluşun bunlarca şüpheli bir şey değildir. Açık ve seçiktir. Şüphesiz ki sen, gönderilen Peygamberlerdensin. Bana itaat etmeyi ve benim nizamıma uygun hareket etmeyi kendine esas edinmişsindir.".

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ مِّنْهُم مَّن كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ
وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ
الَّذِينَ مِن بَعْدِهِم مِّن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلَٰكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُم مَّنْ آمَنَ
وَمِنْهُم مَّن كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾

253- İşte bu Peygamberlerden bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onların bazılarıyla konuştu, bazılarının da derecelerini yükseltti. Meryemoğlu İsaya da apaçık deliller verdik ve onu ruhul Kudüs ile teyid ettik. Eğer Allah dileseydi, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra Peygamberlerin ardından insanlar birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat onlar ara-

larında ihtilafa düştüler. Bir kısmı iman etti bir kısmı ise inkâr etti. Eğer Allah dilescydi onlar birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah, dilediğini yapar.

Musa, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup, Davud ve diğerleri, hepsi Allahın Peygamberleridir. Bunlardan bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan İmran oğlu Musa gibi bazılarıyla konuştu. Muhammed ve İbrahim gibi bazılarını da üstün kılarak derecelerini yükseltti. Biz, Meryemoğlu İsaya da, körlerin gözünü açma, cüzzamlıları iyileştirme, ölüleri diriltme gibi, Peygamberliğini ispat eden mucizeleri ve apaçık delileri verdik. Biz onu Cebrail ile destekledik ve güçlendirdik. Eğer Allah dileseydi insanlar, âyetlerin gelmesinden ve hak olan yolun kendilerine açıklanmasından sonra Peygamberlerin ardından birbirlerine düşmezlerdi. Fakat insanlar Allahın birliğini ve Peygamberlerinin Peygamberliklerini ispat eden delillerin gelmesinden sonra da ihtilafa düştüler. Bazıları iman etti bazıları inkâr ettiler. Eğer Allah onların kötlük yapmalarını engellemek isteseydi onlar birbirlerini öldüremez ve ihtilafa düşmezlerdi. Fakat Allah dilediğini yapar. Bazılarını itaat etmeye muvaffak kılar da itaat ederler, bazılarını da başıboş bırakır onlar da inkâr ve isyan ederler.

* Âyet-i kerimede Allah teala, Peygamberlerinden bir kısmını diğerlerinden üstün kıldığını beyan etmektedir. Mesela Hz. Muhammed (s.a.v.)'i bütün insanlara, ve cinlere Peygamber kılmıştır. Bu hususta Ebu Zerel-Gifari, Resulullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.

عن أبى ذران النبى ﷺ قال اعطيت خمساً لم يعطهن نبى قبلى بعثت الى الاحمر والاسود وَجُعِلَتْ لِيَ الأَرْضُ مسجداً وطهورا واُحلت لى الغنائم ولم تحل لاحد قبلى ونُصرت بالرعب شهراً يرعب منى العدو مسيرة شهر وقيل لى سل تعطه فاختبأت دعوتى شفاعة لامتى وهى نائلة منكم ان شاء الله تعالى من لايشرك بالله شيئاً.

"Bana, benden önce herhangi bir Peygambere verilmeyen beş özellik verilmiştir. Ben, kırmızı renkliye de siyah renkliye de Peygamber olarak gönderildim. Yeryüzü benim için Mescid ve temiz kılındı. Ganimetler bana helal kılındı ki benden önce hiçbir kimseye helal kılınmamıştı. Düşmanın kalbine korkum salınmakla yardım olundum. Bir aylık mesafedeki düşman benden korkar oldu. Bana "İste isteğin verilsin." denildi. Ben de isteğimi, ümmetime şefaat etmek için âhirete bıraktım. Sizden, Allaha herhangi bir şeyi ortak koşmayan kimseye,

Allah dilerse şefaatim erişecektir."(514)

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَٰعَةٌ ۗ وَٱلْكَٰفِرُونَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

254- Ey iman edenler, alış veriş, dostluk ve şefaatin olmayacağı o gün gelip çatmadan size verdiğimiz rızıklardan, Allah yolunda harcayın. Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir.

Ey iman edenler, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın, Alış verişin fayda vermeyeceği kıyamet günü gelmeden önce rızıklardan, harcamanızı farz kıldığımız kadarını yerine getirin. Çünkü o, kıyamet günü sevap ve ceza günüdür, çalışma ve kazanç günü değildir.

Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir. Allahı ve onun Peygamberini yalanlayanlar, kendi kendilerine zulmedenlerdir.

* Katade diyor ki: "Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir. "buyuran Allaha hamdolsun, Zira o, "Zalimler kâfirlerdir." buyurmadı. Eğer böyle buyursaydı, yaptıkları zulümler sebebiyle insanların çoğu kâfir sayılır ve mahvolurdu.

Bu âyet-i kerimede, kendilerine şefaat edilmeyeceği bildirilen kimselerden maksat, kâfirlerdir. Zira, daha önce de beyan edildiği gibi müminler, birbirlerine karşı şefaatçi olacaklardır. Âyetin sonundaki: "Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir." ifadesi de burada, şefaat görmeyecekleri beyen edilenlerin, kâfirler olduklarını ortaya koymaktadır.

ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْحَىُّ ٱلْقَيُّومُ ۚ لَا تَأْخُذُهُۥ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ ۚ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ مَن ذَا ٱلَّذِى يَشْفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ۚ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَىْءٍ مِّنْ عِلْمِهِۦٓ إِلَّا بِمَا شَآءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ ۖ وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾

(514) Darimi K. es-Siyer, bab: 29 / Ahmed b. Hanbel C.1 S. 503 Ayrıca Bkz. Müslim K. el-Mesacid bab: 3 Hadis No. 521

255- Allah kendisinden başka ilah olmayan, daima diri ve yarattıklarını koruyup idare edendir. Onu ne uyuklama ne de uyku tutar. Gökler de ve yerde olanlar onundur. Onun izni olmadan katında kim şefaat edebilir? O, insanların gelecekleri ve geçmişlerini bilir. İnsanlar ise onun ilminden, onun dilediğinin dışında bir şey kavrayamazlar. Onun kürsüsü (hükmü) gökleri ve yeri kuşatmıştır. Yeri ve göğü koruyup gözetmek onun için zor değildir. O, yücedir, büyüktür.

Allah, kendisinden başka ibadete layık bulunmayandır. O, bakidir, ölmeyen diridir. O, yarattıklarını, rızkı ve korumasıyla muhafaza edendir. O, ne uyuklar ne de uyur. O, göklerde ve yerde ne varsa hepsinin sahibidir. Her şey onun mülkü ve yaratığıdır. O halde ondan başkasına ibadet etmek yakışmaz. Rahman olan Allahın izni olmadan kimse kimseye şefaat edemez. Onun ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hiçbir şey ona gizli kalmaz. Onun bildirmesi dışında hiçbir kimse hiçbir şeyi bilemez. Rahman olan Allahın ilmi gökleri ve yeri kuşattığı gibi, kürsüsü de bunların hepsini kuşatmıştır. Göklerin ve yerin korunması ve muhafazası ona asla güç ve ağır gelmez. O, yarattıklarına karşı yücelik sahibidir. Hiçbir şeyin yücelikte kendisine ulaşmadığı azamet sahibidir.

* Bu âyet-i kerime, putların şefaatçi olacağını zanneden ve "Biz ancak onlara, bizi Allaha daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz."[515] diyen kafirlere bir cevaptır.

Bu âyet-i kerimeye "Âyet el-Kürsi" denmektedir. Bunun fazileti ve insanları, şer güçlerden muhafaza edeceği hususunda çeşitli hadis-i şerifler zikredilmiştir.

Peygamber efendimiz, Hadis-i Şeriflerinin birinde şöyle buyuruyor:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ: لِكُلِّ شَيْءٍ سَنَامٌ، وَاَنَّ سَنَامَ الْقُرْآنِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَفِيهَا آيَةٌ هِيَ سَيِّدَةُ آيِ الْقُرْآنِ. هِيَ آيَةُ الْكُرْسِيِّ.

"Her şeyin bir zirvesi vardır. Kur'anın zirvesi de Bakara suresidir. Bakara suresinde âyetlerin efendisi olan bir ayet bulunmaktadır ki o da Âyet el-Kürsidir."[516]

Diğer bir hadis-i şerifte de şöyle buyuruluyor:

---

(515) Zümer suresi, 39/3

(516) Tirmizi, k. el Fedail el Kuran bab: 2 Hadis No. 2878

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ قَرَأَ حم الْمُؤْمِنَ إِلَى (إِلَيْهِ الْمَصِيرُ) وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ حِينَ يُصْبِحُ حُفِظَ بِهِمَا حَتَّىٰ يُمْسِي وَمَنْ قَرَأَهُمَا حِينَ يُمْسِي حُفِظَ بِهِمَا حَتَّى يُصْبِحَ.

"Kim, mümin suresinin üçüncü âyetine kadar ve âyet el-Kürsi'yi sabahladığında okursa o kimse, o ikisi sayesinde akşama kadar muhafaza edilir. Yine kim, o ikisini akşamleyin okuyacak olursa, sabaha erinceye kadar o ikisi sayesinde korunmuş olur.(517)

Übey b. Kâ'b diyor ki :

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ «يَا أَبَا الْمُنْذِرِ! أَتَدْرِي أَيُّ آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللّهِ مَعَكَ أَعْظَمُ؟» قَالَ قُلْتُ: اللّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ « يَا أَبَا الْمُنْذِرِ! أَتَدْرِي أَيُّ آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللّهِ مَعَكَ أَعْظَمُ»؟ قَالَ قُلْتُ: اللّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الحَيُّ الْقَيُّومُ. قَالَ: فَضَرَبَ فِي صَدْرِي وَقَالَ« وَاللّهِ! لِيَهْنِكَ الْعِلْمُ أَبَا الْمُنْذِرِ».

"Resulullah (s.a.v.) bana şöyle dedi: "Ey Ebul Münzir, senin yanında bulunan Allahın kitabındaki en büyük âyetin hangisi olduğunu biliyor musun?" Dedim ki: "Allah ve Resulü daha iyi bilir." Resulullah tekrar "Ey Ebul Münzir, senin yanında bulunan, Allahın kitabındaki en büyük âyetin hangisi olduğunu biliyormusun?" dedi. Ben de dedim ki: " Âyet el-Kürsidir." Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) göğsüme vurdu ve şöyle buyurdu: "Ey Ebul Münzir, ilim (Bu öğrendiğin bilgi) sana mübarek olsun."(518)

Âyet-i kerimede, Allah tealanın daima diri olduğu ifade edilmiştir. Allah tealanın diri oluşunun başlangıcı ve sonu yoktur. O, ezelden diridir. Ebedi olarak ta diri kalacaktır.

Müfessirler, Allah tealanın, kendisini diri olarak isimlendirmesini şu şekilde izah etmişlerdir: Allah teala, işleri sevk ve idare ettiğinden, eşyayı ölçülerine göre takdir ettiğinden kendisine bu ismi vermiştir. Yani o sevk ve idare et-

(517) Tirmizi K. el Fedail el-Kur'an bab: 2 Hadis No. 2879
(518) Müslim, K. el-Müsafirin bab: 258, Hadis No. 810

mekte diridir." demek istediğini söylemişlerdir.

Bazılarına göre ise Allah teala, bu isimle kendisinin, dirilik sıfatı bulunduğunu beyan etmek istemiştir.

Diğer bazılarına göre ise Allah teala, bununla, isimlerinden birinin de "Diri" olduğunu ifade etmek istemiştir. Biz de onun emrine boyun eğerek onu bu isimle çağırırız.

Allah teala, âyet-i kerimede kendisinin "Kayyum" olduğunu beyan etmiştir. Kayyum ise "her şeyin başında bulunan ve onları rızıklandırıp koruyan" demektir.

Âyet-i kerimede "Onu ne uyuklama ne de uyku tutar" buyrulmaktadır. Allah tealanın uyuklaması ve uyuması söz konusu değildir. Aksi takdirde gökler ve yer ve onlarda bulunanlar, birbirine çarpar ve yok olup gider. Abdulla b. Abbas, âyetin bu bölümünün izahında şunları söylemiştir. "Hz. Musa meleklere" Allah hiç uyur mu?" diye sormuştur. Allah da meleklere, Musayı uyurken peşpeşe üç kere uyandırmalarını ve uyumaya bırakmamalarını emretmiş melekler de bunu yapmışlar ve Allahın emriyle Musanın iki eline iki şişe bağlamışlar bunları ellerinde tutmasını ve kırmamasını söylemişler, Musa ise şişeler ellerinde iken uyuklamaya başlamış, uyuklamış uyanmış, uyuklamış uyanmış ve sonunda biraz derince uyuklayınca şişeleri birbirine çarpmış ve ikisini de kırmıştır. Böylece Allah, Hz. Musaya, kendisinin uyamadığını, şayet uyuyacak olursa göklerle yerin birbirine çarparak çarçalanmış olacaklarını göstermiştir.

Taberi, Ebu Hureyrenin, Resulullahtan, bu mânâyı ifade eden şu hadisi rivayet ettiğini söylemiştir. "Ben Resulullahın, minberin üzerinde iken, Musadan şu kıssayı anlattığını dinledim. Resulullah buyurdu ki: "Bir zaman, Musanın hatırına "Acaba zikri yüce Allah uyurmu?" diye bir düşünce gelmiş Allah teala da Musaya bir melek göndermiş onu üç defa uyandırmış sonra da melek onun ellerine birer şişe vermiş ve ona "Bu şişeleri muhafaza etmesini emretmiştir. Musa uykuya dalmış, elleri birbirine çarpar gibi olunca uyanmış birini diğerinden uzaklaştırmıştır. Tekrar uyumuş bu defa elleri birbirine çarpmış ve şişelerin ikisi de kırılmıştır. Böylece Allah, Musaya, şayet uyuyacak olsaydı göklerle yerin, bulundukları yerlerde kalmayacaklarını göstermiş oldu."

Âyet-i kerimede "Göklerde ve yerde olanlar onundur." buyrulmaktadır. Bu ifadeden maksat, Allahtan başka herhangi bir şeye kulluk etmenin, kullara yakışmayan bir davranış olduğunu beyan etmektir. Zira kulun sahibi Allahtır. Kul ise Allahın mülkü ve kuludur. Kul, ancak efendisinin emrini uygular. Herhangi bir şeye hizmet etmesi de efendisinin iznine bağlıdır. Bu itibarla, Allah izin vermediği halde herhangi bir varlığa kullak etmek, akıl sahibine yakışmayan bir tavırdır.

Âyet-i kerimede "Onun izni olmadan katında kim şefaat edebilir? buyurulmaktadır. Yani, Allah tealanın, mülkü olan yaratıklarını cezalandırmayı istemesi halinde kim onun cezalandırmasına engel olabilir? veya cezalandırılacaklara yardımcı olabilir? Elbette ki Allahın, yardımcı olmaya izin verdiği kimseler dışında hiçbir kimse şefaatçi olamayacaktır.

Taberi diyor ki: "Allah tealanın böyle buyurmasının sebebi, puta tapan müşriklerin şöyle demeleridir: "Biz, Allahın dışındaki varlıklara ancak bizi Allaha yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz."(519)

Allah teala, bunlara bildirmiştir ki: "Gökler, yer ve onlarda bulunanlar benim mülkümdür. Benim dışımda herhangi bir şeye kulluk etmeniz size yakışmaz. O halde sizi bana yaklaştıracaklarını zannettiğiniz putlara tapmayın. Çünkü onlar size herhangi bir fayda veya zarar sağlayamazlar. Benim yanımda şefaatçi olacaklar, ancak benim Peygamberlerim, velileri ve bana itaat eden salih kullarımdır."

Âyet-i kerimede geçen ve "O, insanların geleceklerini ve geçmişlerini bilir." diye tercüme edilen (يعلم ما بين أيديهم وما خلفهم) cümlesindeki (مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ) ifadesi Hakem Mücahid ve Süddi tarafından, "Dünyada olanlar." diye izah edilmiş (وَمَا خَلْفَهُمْ) ifadesi ise "Âhirette olanlar" diye izah edilmiştir. Bu izahlara göre, âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Allah onların, dünyada yaptıklarını da âhirette ne yapacaklarını da bilir."

İbn-i Cüreyc ise âyetin bu bölümünü şöyle izah etmiştir:"Allah onların geçmişlerini de geleceklerini de bilir. "Mealde bu izah şekli tercih edilmiştir.

Âyet-i kerimede Allah tealanın kürsüsünün, gökleri ve yeri kuşattığı zikredilmektedir. Burada geçen "Kürsü" kelimesinden neyin kastedildiği hususu, müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir:

a- Abdullah b. Abbas ve Said b. Cübeyrden nakledilen bir görüşe göre burada zikredilen "Kürsü"den maksat, Allah tealanın ilmidir.

b- Ebu Musa, Süddi ve Dehhaka göre buradaki "Kürsü"den maksat ayakların konulduğu yerdir. Yani göklerle yer, kürsünün içinde bulunmakta, kürsü, rahmanın, ayaklarının koyduğu yer olmaktadır.

c- Dehhak ve Hasan-ı Basriden nakledilen başka bir görüşe göre buradaki "Kürsü" den maksat Allah tealanın arşıdır.

Allah tealanın kürsüsünün büyüklüğü hususunda şunlar zikredilmiştir: Rebi, b. Enes diyor ki: "Onun kürsüsü gökleri ve yeri kuşatmıştır." âyeti nâzil olunca Resulullahın sahabileri: "Ey Allahın Resulü, bu kürsü gökleri ve yeri ku-

(519) Zümmer suresi, 39/3

şattığına göre Arş nasıldır?" diye sordular. Bunun üzerine Allah teala: "Onlar, Allahı hakkıyla takdir edemediler. Halbuki bütün yeryüzü, Onun kudret ve hakimiyeti altındadır. Gökler onun kudretiyle dürülmüş olacaktır. O, müşriklerin koştuğu ortaklardan münezzeh ve yücedir."(520) âyetini indirdi. İbn-i Zeyd ise, kürsünün büyüklüğü hakkında, babasının, Resulullahtan şunu rivayet ettiğini zikretmektedir. Resulullah buyuruyor ki: "Yedi kat gök, kürsüye göre, halkanın içine atılmış yedi dirhem paraya benzer." Yine İbn-i Zeyd, Ebu Zer'in, Resulullahın şöyle buyurduğunu duyduğunu söylemiştir: "Arş'a nisbetle kürsü, yeryüzünde bir çöle atılmış bir demir halka kadardır."

Taberi diyor ki: "Bütün bu görüşlerden her birinin kendisine göre bir izah şekli vardır. Ancak âyet-i kerimeyi izah etmeye daha uygun olanı, hakkında Resulullahtan hadis rivayet edilenidir. Bu da Abdullah b. Halifenin rivayet ettiği şu hadiste zikredilendir. "Abdullah b. Halife diyor ki: "Bir kadın Resulullaha geldi ve ona "Allaha dua et de beni cennetine koysun." dedi. Bunun üzerine Resulullah, Allah tealanın yüceliğini zikretti sonra da şöyle buyurdu: "Allah tealanın kürsüsü, gökleri ve yeri kuşatmaktadır. O, onun üzerine oturmaktadır. Kürsünün sadece dört parmak kadar kısmı ondan fazla gelmektedir. O kürsünün, yeni yapılmış bir semerin, üzerine ağır bir kimsenin binmesi halinde çıkardığı gıcırtı gibi bir gıcırtısı vardır."(521) Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Kur'an-ı Kerimin zahirine göre ise kürsü hakkında tercihe şayan olan görüş, Abdullah b. Abbastan nakledilen görüştür. O da, kürsüden maksadın, Allahın ilmi olduğunu söyleyen görüştür. Zira, âyet-i kerimenin devamında "Yeri ve göğü koruyup gözetmek, onun için zor değildir" buyrulmaktadır. Allahın onları koruyup gözetmesi, onları bilmiş olmasını gerektirir ki, o da kürsüden maksadın ilim olduğunu ifade eder. Nitekim, Allah teala, meleklerinin dua edişlerini beyan ederken de, ilimin her şeyi kuşattığını zikrederek, dua ettiklerini şöyle bildirmiştir. "Arşı taşıyanlar ve onun etrafında bulunan melekler.. Müminlerin günahlarının bağışlanmasını dileyerek şöyle derler: "Ey rabbimiz, rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tevbe edenleri ve yoluna tabi olanları bağışla. Onları cehennem azabından koru. " (522) Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Kürsü" kelimesinin mânâsı ilimdir. Bu nedenle, üzerine ilim yayılan bir sahifeye (كُرّاسَه) "Kürrase" denilmektedir. Keza, âlimlere de "Kürsüler" denilmektedir. Çünkü onlar, kendilerine güvenilen kimselerdir. Nitekim şair bir sözünde:

(520) Zümmer suresi 39/67
(521) Bkz. Darimi. K. er-Rıkak, bab: 80 / Ebu Davud K. es-Süresi bab: 19 Hadis No: 4726
(522) Müminun Suresi 40/7

"O insanları, yüzleri beyaz olan ve gelecek felaketlerin Kürsüsü olan bir topluluk kuşatmaktadır..." demiştir. Burada geçen "Felaketlerin kürsüsü" ifadesinden maksat, felaketleri bilen ve inceleyen âlimler" demektir. Araplar bir şeyin aslına da "onun kürsüsü" ifadesini kullanmışlardır. Accac, Ebul Abbası methederken: "O, yöneticiler ocağındandır ve kürsüsü üstün olandır." demiştir. Yani "Aslı üstün olan" demek istemiştir.

Âyet-i kerimenin sonunda "O, yücedir, büyüktür." buyrulmaktadır, Müfessirler, bu ifadeleri farklı şekillerde izah etmişlerdir. Bazılarına göre "Yücedir" ifadesinden maksat, Allahın benzer ve emsalden beri ve yüce olmasıdır. Diğer bazılarına göre ise, bu ifadelerden maksat, Allah tealanın, yarattıklarından daha yüksekte olmasıdır.

Müfessirler "Büyüktür" sıfatını da farklı şekillerde izah etmişlerdir. Bazılarına göre burada geçen "Büyüktür" sıfatından maksat, Ululanmıştır" demektir. Yani yaratıkları onu ululartar ve ondan korkup çekinirler." demektir. Diğer bazılarına göre "Büyüktür" kelimesi, Allah tealanın sıfatıdır. Biz, Allahın böyle bir sıfatı olduğunu söyler fakat bu büyüklüğün keyfiyetini tasvir etmekten kaçınırız. Aksi takdirde, Allahı, yaratıklarına benzetmiş oluruz.

Başka bir kısım müfessirlere göre buradaki "Büyüktür" sıfatının mânâsı, "Allah, yaratıklarından büyüktür. Bütün yaratıkları ondan küçüktür." demektir.

لَآ إِكْرَاهَ فِى ٱلدِّينِ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَىِّ ۚ فَمَن يَكْفُرْ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤْمِنۢ
بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسْتَمْسَكَ بِٱلْعُرْوَةِ ٱلْوُثْقَىٰ لَا ٱنفِصَامَ لَهَا ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾

256- Dinde zorlama yoktur, Artık hak bâtıldan seçilip belli olmuştur. Kim Tağutu reddedip Allaha iman ederse, muhakkak ki o, kopmayan sağlam bir kulpa sarılmıştır. Allah, her şeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

İslamda, dine girmek için zorlama yoktur. Artık hak ile bâtıl açıkça ortaya çıkmıştır. Kim, Şeytan ve putlar gibi, Allahtan başka tapınılan tağutları tanımaz da Allahın, kendisinin rabbi ve hak mabudu olduğuna iman ederse şüphesiz ki o, en sağlam bir iman kulpuna yapışmıştır. O kulp kendisine sarılanı Allahın azabı ve cezasından kurtaracak olan en sağlam bir kulptur. Allah, kendi birliğini tasdik edenlerin ikrarını işiten, ihlas ve samimiyetlerini çok iyi bilendir.

* Bazı âlimlere göre bu âyetin hükmü kaldırılmıştır. Fakat sahih olan görüşe göre bu âyetin hükmü kaldırılmamıştır. Bu âyet, İslam devletine Cizye vererek boyun eğen ehl-i kitabın durumunu hükme bağlamaktadır. Bunlardan, cizye verenleri İslama girmeye zorlama yoktur. Fakat putlara tapanlar ve İslam di-

ninden dönenler bu hüküm dışındadırlar. Onlar, İslamı kabul etmeye zorlanırlar.

Bu âyet-i kerimenin hükmünün kaldırılıp kaldırılmadığı hususundaki görüşleri şöylece özetlemek mümkündür:

a- Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, Âmir eş-Şa'bi ve Mücahide göre bu âyet-i kerime, Ensardan bir kısım insanlar hakkında nâzil olmuştur. Bu insanların kadınlarının çocukları yaşamadığında bu kadınlar, çocukları yaşadığı takdirde onu Yahudi yapacaklarına dair adakta bulunurlardı. Çünkü bunlar müşriktiler. Yahudiler ise ehl-i kitaptandı. Bu sebeple müşrikler ehl-i kitabın üstünlerini kabul ediyorlardı.

عن ابن عباس، قال: كانت المرأة تكون مِقْلاةً، فتجعل على نفسها إنْ عاشَ لها ولد أنْ تُهَودهُ، فلما أُجْلِيتْ بنو النضير كان فيهم من أبناء الأنصار، فقالوا: لا ندع أبناءنا، فأنزل الله عز وجل: (لا إكراه فى الدين قد تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِن الغيِّ).

Resullah (s.a.v.) Medineden Yahudi kabilesi Nadr oğullarını uzaklaştırdığı zaman bunların içinde, Ensarın, Yahudileşmiş bu gibi çocukları da bulunuyordu. Ensar, "Biz çocuklarımızı bırakmayız." dediler. Bunun üzerine Allah teala: "Dinde zorlama yoktur. Artık hak bâtıldan seçilip belli olmuştur." âyetini indirdi.(523) Ensarın, çocuklarını zorla Yahudilikten çevirip Müslüman yapmalarının doğru olmadığını, onları kendi iradelerine bırakmaları gerektiğini, onlar, İslam gelmeden önce Yahudiliği kabul ettiklerinden, kendilerine ehl-i kitap muamelesi yapılacağını beyan etti.

b- Abdullah b. Abbas ve Süddiden nakledilen diğer bir görüşe göre ise bu âyet-i kerime, Ensarın Salim b. Avf oğullarından "Hüseyni" adlı bir kişi hakkında nâzil olmuştur. Bu kişi Müslümandı ve onun, Hristiyan olan iki de oğlu vardı. Bu kişi, oğullarının, kendi istekleriyle Hristiyanlıktan dönmemeleri üzerine, Resulullahtan, bunların zorla Müslüman edilmelerini istedi. İşte bunun üzerine de Allah teala bu âyeti indirdi.(524)

c- Katade, Dehhak, Mücahid ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, cizye verip boyun eğen ehl-i kitap hakkında nâzil olmuştur. Bu sebeple hükmü bakidir, mensuh değildir. Zira bunlarla "Kitap ehlinden Allaha ve âhiret gününe iman etmeyenler, Allahın ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayanlar ve hak din olan İslamı din edinmeyenlerle, boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın."(525) âyeti gereğince Müslümanlara boyun eğip cizye verdikleri takdirde zorla İslam dinine sokulmaları için savaşılmaz. Daha sonra açıklanacağı üzere Taberi bu görüşü ter-

(523) Ebu Davud, K. el-Cihad, bab: 126, Hadis No. 2682
(524) ibn-i Kesir, C. 1 S. 310, 311
(525) Tevbe suresi, 9/29

"O insanları, yüzleri beyaz olan ve gelecek felaketlerin Kürsüsü olan bir topluluk kuşatmaktadır..." demiştir. Burada geçen "Felaketlerin kürsüsü" ifadesinden maksat, felaketleri bilen ve inceleyen âlimler" demektir. Araplar bir şeyin aslına da "onun kürsüsü" ifadesini kullanmışlardır. Accac, Ebul Abbası methederken: "O, yöneticiler ocağındandır ve kürsüsü üstün olandır." demiştir. Yani "Aslı üstün olan" demek istemiştir.

Âyet-i kerimenin sonunda "O, yücedir, büyüktür." buyrulmaktadır, Müfessirler, bu ifadeleri farklı şekillerde izah etmişlerdir. Bazılarına göre "Yücedir" ifadesinden maksat, Allahın benzer ve emsalden beri ve yüce olmasıdır. Diğer bazılarına göre ise, bu ifadelerden maksat, Allah tealanın, yarattıklarından daha yüksekte olmasıdır.

Müfessirler "Büyüktür" sıfatını da farklı şekillerde izah etmişlerdir. Bazılarına göre burada geçen "Büyüktür" sıfatından maksat, Ululanmıştır" demektir. Yani yaratıkları onu ululartar ve ondan korkup çekinirler." demektir. Diğer bazılarına göre "Büyüktür" kelimesi, Allah tealanın sıfatıdır. Biz, Allahın böyle bir sıfatı olduğunu söyler fakat bu büyüklüğün keyfiyetini tasvir etmekten kaçınırız. Aksi takdirde, Allahı, yaratıklarına benzetmiş olunuz.

Başka bir kısım müfessirlere göre buradaki "Büyüktür" sıfatının mânâsı, "Allah, yaratıklarından büyüktür. Bütün yaratıkları ondan küçüktür." demektir.

لَآ إِكْرَاهَ فِي ٱلدِّينِ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَيِّ ۚ فَمَن يَكْفُرْ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤْمِنۢ
بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسْتَمْسَكَ بِٱلْعُرْوَةِ ٱلْوُثْقَىٰ لَا ٱنفِصَامَ لَهَا ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾

256- Dinde zorlama yoktur, Artık hak bâtıldan seçilip belli olmuştur. Kim Tağutu reddedip Allaha iman ederse, muhakkak ki o, kopmayan sağlam bir kulpa sarılmıştır. Allah, her şeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

İslamda, dine girmek için zorlama yoktur. Artık hak ile bâtıl açıkça ortaya çıkmıştır. Kim, Şeytan ve putlar gibi, Allahtan başka tapınılan tağutları tanımaz da Allahın, kendisinin rabbi ve hak mabudu olduğuna iman ederse şüphesiz ki o, en sağlam bir iman kulpuna yapışmıştır. O kulp kendisine sarılanı Allahın azabı ve cezasından kurtaracak olan en sağlam bir kulptur. Allah, kendi birliğini tasdik edenlerin ikrarını işiten, ihlas ve samimiyetlerini çok iyi bilendir.

* Bazı âlimlere göre bu âyetin hükmü kaldırılmıştır. Fakat sahih olan görüşe göre bu âyetin hükmü kaldırılmamıştır. Bu âyet, İslam devletine Cizye vererek boyun eğen ehl-i kitabın durumunu hükme bağlamaktadır. Bunlardan, cizye verenleri İslama girmeye zorlama yoktur. Fakat putlara tapanlar ve İslam di-

ninden dönenler bu hüküm dışındadırlar. Onlar, İslamı kabul etmeye zorlanırlar.

Bu âyet-i kerimenin hükmünün kaldırılıp kaldırılmadığı hususundaki görüşleri şöylece özetlemek mümkündür:

a- Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, Âmir eş-Şa'bi ve Mücahide göre bu âyet-i kerime, Ensardan bir kısım insanlar hakkında nâzil olmuştur. Bu insanların kadınlarının çocukları yaşamadığında bu kadınlar, çocukları yaşadığı takdirde onu Yahudi yapacaklarına dair adakta bulunurlardı. Çünkü bunlar müşriktiler. Yahudiler ise ehl-i kitaptandı. Bu sebeple müşrikler ehl-i kitabın üstünlerini kabul ediyorlardı.

عن ابن عباس، قال: كانت المرأة تكون مِقْلاةً، فتجعل على نفسها إِنْ عاشَ لها ولد اَنْ تُهَودهُ، فلما أُجْلِيتْ بنو النضير كان فيهم من أبناء الأنصار، فقالوا: لا ندع أبناءنا، فأنزل الله عز وجل: (لا إِكراه فى الدين قد تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِن الغىِّ).

Resullah (s.a.v.) Medineden Yahudi kabilesi Nadr oğullarını uzaklaştırdığı zaman bunların içinde, Ensarın, Yahudileşmiş bu gibi çocukları da bulunuyordu. Ensar, "Biz çocuklarımızı bırakmayız." dediler. Bunun üzerine Allah teala: "Dinde zorlama yoktur. Artık hak bâtıldan seçilip belli olmuştur." âyetini indirdi.(523) Ensarın, çocuklarını zorla Yahudilikten çevirip Müslüman yapmalarının doğru olmadığını, onları kendi iradelerine bırakmaları gerektiğini, onlar, İslam gelmeden önce Yahudiliği kabul ettiklerinden, kendilerine ehl-i kitap muamelesi yapılacağını beyan etti.

b- Abdullah b. Abbas ve Süddiden nakledilen diğer bir görüşe göre ise bu âyet-i kerime, Ensarın Salim b. Avf oğullarından "Hüseyni" adlı bir kişi hakkında nâzil olmuştur. Bu kişi Müslümandı ve onun, Hristiyan olan iki de oğlu vardı. Bu kişi, oğullarının, kendi istekleriyle Hristiyanlıktan dönmemeleri üzerine, Resulullahtan, bunların zorla Müslüman edilmelerini istedi. İşte bunun üzerine de Allah teala bu âyeti indirdi.(524)

c- Katade, Dehhak, Mücahid ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, cizye verip boyun eğen ehl-i kitap hakkında nâzil olmuştur. Bu sebeple hükmü bakidir, mensuh değildir. Zira bunlarla "Kitap ehlinden Allaha ve âhiret gününe iman etmeyenler, Allahın ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayanlar ve hak din olan İslamı din edinmeyenlerle, boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın."(525) âyeti gereğince Müslümanlara boyun eğip cizye verdikleri takdirde zorla İslam dinine sokulmaları için savaşılmaz. Daha sonra açıklanacağı üzere Taberi bu görüşü ter-

(523) Ebu Davud, K. el-Cihad, bab: 126, Hadis No. 2682
(524) ibn-i Kesir, C. 1 S. 310, 311
(525) Tevbe suresi, 9/29

cih etmektedir.

d- Zeyd b. Eslem'e göre ise bu âyet-i kerime, kâfirlere karşı savaşmayı emreden şu âyetlerle neshedilmiştir. Ve artık bütün insanların İslam dinine davet edilmeleri gerekmektedir. İnsanlar bu daveti kabul ederlerse Müslümanların kardeşleri olacaklarını, kabul etmezlerse öldürülmeleri gerektiğini, ancak bu insanlardan ehl-i kitap olanların müslümanlara boyun eğerek cizye vermeleri halinde öldürülmeyeceklerini söylemiştir.

Bu konuda âyet-i kerimelerde şöyle buyrulmaktadır: "Ey müminler, çevrenizde bulunan kâfirlerle savaşın. Sizi sert ve kuvvetli bulsunlar. İyi bilin ki Allah, kendisinden korkanların yanındadır."(526) "Ey Peygamber, kâfir ve münafıklarla cihad et. Onlara karşı sert davran. Onların varıp kalacakları yer cehennemdir. Orası varılacak ne kötü bir yerdir.(527) "Ey Muhammed, savaşa katılmayıp geride kalan Bedevilere sen şöyle de: "Yakında güçlü kuvvetli bir kavimle savaşa çağırılacaksınız. Onlarla ya savaşacaksınız veya müslüman olacaklar. Eğer bu davete uyarsanız Allah, size güzel bir mükâfaat verecektir. Eğer daha önce yüz çevirdiğiniz gibi yine de yüz çevirecek olursanız sizi, can yakıcı ağır bir azapla cezalandıracaktır."(528)

Taberi, âyet-i kerimenin, cizye veren ehll-i kitap ve Mecusilerin hükümlerini beyan ettiğini söyleyen, bu nedenle mensuh olmadığını zikreden görüşü tercih etmiş ve gerekçe olarak ta özetle şunları zikretmiştir: Bir nassın mensuh olabilmesi için, onu nesheden diğer nass ile tamamen çelişmesi ve aralarını te'lif etmenin imkânsız olması halinde söz konusu olur. Şayet iki nassın birini âmm (Genel) ifadeli diğerini hâss (özel ifadeli) kabul etmek mümkünse, âyetlerin birbirlerini neshettiklerini söylemek isabetli değildir. Bu âyet de bu kabilendir. Yani, cizye vererek boyun eğen ehl-i kitabı ve mecusileri zorla dine sokmak caiz değildir. Buna makabil cizye vermeyen veya ehl-i kitap ve mecusi olmayan kâfirleri zorla dine girmeye mecbur etmek caizdir. O halde bu âyetle, kâfirleri öldürmeyi emreden âyetlerin arasını te'lif etmek mümkündür. Bu da bu âyetin, özel bir kısım kâfirlerin hükmünü, yani eh-li kitap olan Yahudi ve Hristiyanların bir de Mecusilerin hükmünü beyan ettiğini göstermektedir.

Bu konuda Âlûsî de şunları söylemektedir. "Kişiyi İslam dinine sokmaya çalışmak onu zorlamak de ğildir. Zira zorlamak, kötü şeyleri kabul ettirmeye çalışmakla olur. Müslüman olmak ise bütün insanların hayrınadır. Bu itibarla Müslüman olmayan bir kişiyi kılıçla İslama davet etmek, onu zorlamak değildir. Bilakis ona ikramda bulunmaktır. Âyet-i kerime bunu ifade etmektedir.

(526) Tevbe suresi, 9/123
(527) Tevbe suresi, 9/73
(528) Fetih suresi, 48/16

TAĞUT: Âyette zikredilen "Tağut" kelimesinden maksat, Ömer b. el-Hattab, Mücahid, Şa'bi, Dehhak, Katade ve Süddiye göre "Şeytan" demektir Ebul Âliye ve Muhammede göre sihirbaz demektir. Said b. Cübeyr, İbn-i Cüreyc ve Cabir b. Abdullaha göre, "Kâhin" demektir.

Taberi, Tağut hakkında söylenecek en doğru görüşün, onun, "Allaha karşı azgınlaşan ve Allahın dışında kendisine tapınılan şeydir." diyen görüş olduğunu söylemiştir. İsterse tağut, kendisine tapanları zorla taptırmış olsun, isterse onun zoru olmadan insanlar kendilerinden ona tapmış olsunlar. Bu nedenle, kendisine tapılan bu varlık Şeytan da olabilir Heykel de, put da yahut başka herhangi bir şey de.

Allah teala bu âyet-i kerimede, ifade buyurmaktadır ki, kim Allahın dışında kendisine t apılan bir kısım varlıkların ilahlık ve rablıklarını reddeder ve Allaha hakkıyla iman edecek olursa, işte kopmayan sağlam kulpa sarılan kişi o'dur.

Âyet-i kerimede, tağutu inkâr edip Allaha iman edenin, kopmayan bir kulpa sarılmış olacağı beyan ediliyor. Buradaki kulptan maksat, Mücahide göre iman, Süddiye göre İslam, Said b. Cübeyre göre ve Dehhaka göre (لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ) demektir. Yani, Allah teala, müminin imanını, kopmayan sağlam bir kulpa benzetmiştir. Nasıl ki sağlam bir kulptan tutan kimse tehlikeden kurtulur. İman eden kişi de, dünya ve âhirette hedefine ulaşır.

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُخْرِجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۭ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا
اَوْلِيٰۗـــُٔوْهُمُ الطَّاغُوْتُ ۙ يُخْرِجُوْنَهُمْ مِّنَ النُّوْرِ اِلَى الظُّلُمٰتِ ۭ اُولٰۗىِٕكَ
اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ۝٢٥٧

257- Allah, iman edenlerin dostudur. Onları, karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin dostları ise tağutlardır. Onları aydınlıklardan karanlıklara düşürürler. İşte onlar cehennemliktirler. Orada ebedi olarak kalacaklardır.

Allah, müminlerin dostudur. Yardım ve muvaffak kılmasıyla onları korur. Onları, inkârın karanlıklarından çıkarıp imanın nuruna kavuşturur. Allahın birliğini inkâr edenlerin dostları ise, Allahtan başka taptıkları putlar ve benzeri tağutlardır. Bunlar, kendilerine tapanları imanın nurundan çıkarır inkârın ve az-

gınlığın karanlıklarına sürüklerler. Allahtan başka şeylere ibadet eden kimseler ise cehennemliktirler. Orada ebedi olarak kalacaklardır.

* Âyette zikredilen "Karanlıklar"dan maksat, Katadeye göre, sapıklık, Dehhak ve Reb' b. Enese göre, inkârcılıktır. "Nur"dan maksat ise Katadeye göre, Hidayet, Dehhak ve Reb' b. Enese göre de imandır. Bu izahlara göre Allah teala, kâfirliği ve sapıklığı, karanlıklara benzetmiştir. Çünkü inkâr içinde olan kişinin, basireti kapanır. İmanın aydınlığını göremez olur. İman ve hidayet ise aydınlıktır. Mümin olan kişinin basireti açıktır. Hak ve hakikatı aydınlık bir şekilde görür.

Mücahid ve Abede b. Ebi Lübabe bu âyetin izahında şunları söylemişlerdir. Hz. İsa gelince bir kısım insanlar, ona iman etmiş, diğerleri ise inkâr etmişlerdir. Hz. Muhammed gelince de Hz. İsayi inkâr edenler, Hz. Muhammede iman etmiş, Hz. İsaya iman etmiş olan Hristiynlar ise Hz. Muhammedi inkâr etmişlerdir. İşte âyet-i kerime bu iki sınıfı beyan etmektedir. Yani Allah, Hz. Muhammede iman edenlerin dostudur. Onları, İsaya iman etmeyerek düştükleri inkârın karanlıklarından çıkarır ve imanın aydınlığına kavuşturur. Muhammede iman etmeyen kâfirlerin dostları ise Şeytanlardır. Şeytanlar onları, İsaya iman etmenin nurundan çıkarır. Muhammedi inkâr etmek karanlıklarına sokarlar.

Görüldüğü gibi, Mücahid ve Abede bu âyeti, özellikle Hristiyanlara ve Hz. Muhammede iman eden putperestlere yorumlamışlardır.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ
إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ
فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي
كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٨﴾

258- Allahın, kendisine hükümdarlık verdiğinden dolayı, İbrahim ile, rabbi hakkında münakaşa eden kimseyi görmedim mi? İbrahim ona: Benim rabbim dirilten ve öldürendir." dediğinde o: "Ben de diriltir ve öldürürüm." demişti. İbrahim ona: "Allah güneşi doğudan getiriyor sen de batıdan getir de görelim." dediğinde ise inkâr eden kimse şaşırıp kaldı. Allah, zalim bir topluluğu doğru yola sevketmez.

Ey Muhammed, kendisine hükümdarlık verildi diye şımararak İbrahim ile rabbi hakkında münakaşaya giren kimseyi kalb gözünle görüp benim de sana

bildirmemle bilmedin mi?" İbrahim ona: "Benim rabbim hayatı ve ölümü elinde bulundurandır. Dilediğini yaşatır dilediğini ise öldürür." dediğinde: "Onu ben de yaparım. Ben de yaşatır ve öldürürüm." demişti. İbrahim ona: "Benim rabbim güneşi doğudan getiriyor sen de ilahlık iddiasında samimi isen onu batıdan getir de görelim." dedi. Bunun üzerine o inkârcı şaşırıp kaldı ve ileri sürecek hiçbir delil bulamadı. Zira Allah, zalimleri, tartışma ve husumetlerinde delil bulmaya muvaffak kılmaz.

* Hz. İbrahim ile rabbi hakkında tartışan bu adamın Nemrud b. Men'an adında, yeryüzünde ilk zorbalık yapan bir hükümdar olduğu Mücahid, Katade, Rebi' b. Enes, Süddi ve İbn-i Zeyd tarafından rivayet edilmektedir.

Mücahid diyor ki: "Bu zorba hükümdara iki adam getirildi. O, adamların birisini öldürdü diğerini bıraktı ve dedi ki: "İşte ben şunu öldürdüm şunu yaşatıyorum." Bu davranış Nemrudun ahmaklığını, beyinsizliğini ve anlamsız bir demegojiye giriştiğini gösterir. Çünkü yaşatma ve öldürme, yok olan bir şeyi var edip ona hayat verme, verdiği canı alıp onu öldürmedir. Yoksa bir insanı öldürüp diğerini affetme değildir.

Zeyd b. Eslem diyor ki: "Yeryüzünde ortaya çıkan ilk zorba kişi Nemruttu. İnsanlar gelip yiyeceklerini ondan alıyorlardı. Hz. İbrahim de bu insanlar gibi yiyecek almaya gelmişti. Nemrut, önünden geçen herkese "Rabbiniz kimdir?" diye sorar, onlar da "Sensin" derlerdi. Nihayet önünden İbrahim geçerken ona da: "Rabbin kimdir?" diye sordu. İbrahim de: "Rabbim, dirilten ve öldürendir." dedi. Nemrut "Ben de diriltir ve öldürürüm." dedi. İbrahim ona: "Şüphesiz ki Allah günesi doğudan getiriyor sen de onu batıdan getirsene." dedi. Bunun üzerine inkârcı Nemrut, şaşırıp kaldı ve İbrahime yiyecek vermeden geri çevirdi. İbrahim, ailesine dönerken boz renkli bir kum yığının yanından geçti ve kendi kendine: "Ben, bundan biraz alıp aileme götürsem de, onların yanına vardığımda gönülleri hoşnut olsa acaba nasıl olur?" dedi. Sonra o kumdan biraz alıp ailesine götürdü. Eşyasını yere koyduktan sonra yatıp uyudu. Karısı getirdiği şeye baktı. Bir de ne görsün, o zamana kadar gördüğü yiyeceklerin en güzelini getirmiş. Ondan yemek yapıp kocasına ikram etti. Kocası, ailesinde yiyecek bir şey olmadığını biliyordu bu sebeple "Bunu nereden buldun?" dedi. Karısı da: "Senin getirdiğinden yaptım." dedi. Bunun üzerine İbrahim bu yiyeceklerin, Allahın verdiği bir rızık olduğunu anladı ve ona hamdetti. Sonra Allah, bu zorba Nemruda bir melek göndererek "Bana iman et, seni iktidarında bırakayım." diye emretti. Nemrut, "Benden başka bir rab mı var?" dedi. Melek ikinci defa ona geldi ve aynı şeyleri söyledi. Nemrut da aynı durumda ısrar etti. Melek üçüncü defa geldi. Nemrut yine ısrar etti bunun üzerine Melek ona: "Üç güne kadar, toplayacağın ne gücün varsa topla." dedi. Zorba Nemrut, gücünü topladı. Allah meleğe emretti. Melek, sivrisineklerin gelecekleri mânevi bir kapı açtı. Sivrisineklerin havada yoğun bir şekilde bulunuşundan dolayı güneşin doğuşunu dahi

hissedemez oldular. Allah, bu sinekleri onlara musallat kıldi. Sinekler onların etlerini yeyip kanlarını emdi. Kemiklerinden başka bir şey kalmadı. Nemruda ise bir şey olmamıştı. Nihayet Allah teala ona da bir sivrisinek gönderdi. Sinek onun burnundan girdi. Dört yüz sene kafasının içinde kaldı. Sineğin verdiği rahatsızlığı önlemek için kafasına çekiçlerle vuruluyordu. Ona en çok merhamet eden, iki eliyle birlikte vuran kimseydi. Bu kişi dört yüz sene zorbalık yapmıştı. Bu sebeple Allah teala ona, dört yüz sene azap etti. Sonra da onu öldüıdü. Nemrut, yüksekçe bir kule yaptırmıştı. Allah onun kulesini temelinden yıkarak başına uçurdu. Şu âyet-i kerime bu hususa işaret etmektedir. "Kendilerinden önceki kâfirler de tuzak kurdular. Fakat Allah, onların binalarını temelinden sarstı. Tavanları başlarına geçti. Azap, beklemedikleri bir yönden kendilerine geldi."(529)

Süddi de Hz. İbrahim ile tartışan Nemrudun kıssasını özetle şöyle anlatmaktadır: "Hz. İbrahim, ateşten kurtulup çıkınca onu Kralın yanına götürdüler. Hz. İbrahim daha önce Kralın yanına hiç gitmemişti. Kral onunla konuştu. Ve ona: "Rabbin kimdir?" diye sordu. Hz. İbrahim, "Rabbim, dirilten ve öldürendir." dedi. Bunun üzerine Nemrut, "Ben de diriltip öldürürüm. Dört kişiyi eve hapsederim. Onlara yiyecek içecek vermem. Açlıktan ölecek duruma gelince ikisine yemek ve su verip ölmelerini önlerim yaşarlar. İkisini de bırakırım ölürler." dedi. Hz. İbrahim, Nemrudun sahip olduğu imkânlarla bunu yapacağını anlayınca ona şu cevabı verdi: "Benim rabbim odur ki, güneşi doğudan getirir. Sen de onu batıdan getirsene." Bunun üzerine inkârcı Nemrut şaşırıp kaldı ve Hz. İbrahime "Bu, deli bir kimse bunu buradan çıkarın. Görmediniz mi bu, deliliğinden dolayı putlarınıza karşı gelme cesaretini gösterdi ve onları kırdı. Ve kendisini de ateş yakmadı." dedi. Nemrut, daha fazla tartışırsa, kavminin huzurunda rezil olacağından korktuğu için Hz. İbrahimi huzurunda çıkardı. Allah teala bu hususta şöyle buyurmuştur. "Bu, İbrahime, kavmine karşı verdiğimiz delilimizdir. Biz, dilediğimizin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir. Her şeyi iyi bilendir."(530)

Âyet-i kerimenin sonunda "Allah, zalim bir topluluğu doğru yola sevketmez." buyrulmaktadır. Yani, Allah, inkâra düşerek kendine zulmeden bir kavme, müminleri mağlup edecek herhangi bir delil göstermez. Hak ehlinin karşısında, âciz kalıp susmaya mahkum olurlar.

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّىٰ يُحْيِي هَٰذِهِ اللَّهُ بَعْدَ

(529) Nahi suresi, 16/26
(530) En'am suresi, 6/83

مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا
أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَل لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ
لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانظُرْ إِلَىٰ حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِّلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ
كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾

259- Veya altı üstüne gelmiş bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi? O kimse "Burayı ölümünden sonra Allah nasıl diriltecek?" demişti. Bunun üzerine Allah, o kimseyi öldürüp yüz yıl ölü olarak bıraktı. Sonra tekrar diriltti. Ve ona: "Ne kadar kaldın?" dedi. O da: "Bir gün veya bir günün bir bölümü kadar kaldım." dedi. Allah da: "Hayır sen yüz sene ölü kaldın. Yiyeceğine içeceğine bir bak, hiç değişmemiş, bir de eşeğine bak. Biz seni, insanlara bir ibret olasın diye böyle yaptık. Kemiklere bak, onları nasıl bir araya getirip sonra et giydiriyoruz." dedi. Allahın kudreti ona apaçık belli olunca: "Artık Allahın her şeye kadar olduğunu iyice anladım." dedi.

Ey Muhammed, İbrahim ile münakaşa eden adam gibi, altı üstüne gelmiş şehre uğrayan adamı da kalb gözünle görüp bizim de sana haber vermemizle bilmedin mi? O kimse dedi ki: "Allah, bu şehri tamamen yıkılmış, halkı da yok olmuş iken nasıl diriltilebilir?" Bunun üzerine Allah, kudretini bizzat onun üzerinde kendisine gösterdi. Onu öldürdü ve aradan yüz sene geçtikten sonra diriltti ve ona: "Ben seni diriltmeden kaç sene ölü kaldın?" diye sordu. O da: "Bir gün veya bir günün bir kısmı kadar kaldım." dedi. Çünkü Allah onun ruhunu öğleden evvel almış ve yüz sene sonra yine bir günün öğleden sonrası onu diriltmişti. Ona ne kadar kaldığı sorulunca güneşe baktı ve nerdeyse batmak üzere olduğunu gördü. Bunun içindir ki: "Bir günün bir kısmı kadar kaldım." diye cevap vermişti, Allah ona: "Hayır tam yüz sene ölü olarak kaldın." dedi. Yine devamla dedi ki: "Yiyecek ve içeceklerine bak, bu kadar uzun bir süre içinde hiç bozulmamışlar. Allah ona tekrar şöyle dedi: "Eşeğine bak. O da seninle beraber ölmüştü. Bak, kudretimizle onu da nasıl diriltiyoruz? Kudretimizden habersiz ve büyüklüğümüzden şüphede olanlara seni bir delil yapmak için öldürdük sonra dirilttik. Kendi kemiklerine ve eşeğinin kemiklerine bak, onları gözlerinle görüyorsun. Bak onları nasıl bir araya getiriyor sonra da onları etle kaplıyoruz." Allahın kudreti ve yüceliği açıkça ortaya çıkınca o kişi şöyle dedi: "Artık Allahın

her şeye kadir olduğunu çok iyi anlıyorum."

* "Allah, ölümünden sonra bu şehri nasıl diriltecektir?" diyerek harap olan ülkenin tekrar diriltilebileceğini yadırgayan o kişiye bu işin olurluğunu ispat için Allah teala, paramparça olmuş kemikleri bir araya getirip nasıl düzene koyacağını göstererek bir mucize meydana getirdi. O kişi, merkebine baktı, Onun çürümüş olduğunu gördü. Allah bir rüzgâr gönderdi, merkebe ait kemikleri dağlardan, ovalardan toplayarak bir araya getirdi. O kişi, bakıp dururken o kemikleri birbirine ekledi ve bu, Allah tealanın açık bir delili oldu.

Âyet-i kerimede zikredilen ve harabe haline gelmiş bir şehrin halkının nasıl dirileceğini soran bu kişinin kim olduğu hususunda iki görüş zikredilmiştir.

a- Naciye b. Kâ'b, Süleyman b. Büreyde, Katade, Rebi' b. Enes, İkrime, Süddi, Dehhak ve Abdullah b. Abbas göre bu kişi Hz. Üzeyirdir.

b- Vehb b. Münebbih ve Abdullah b. Ubeyd'e göre bu kişi "Ermiya" isimli bir Peygamberdi. Taberi, doğru olan görüşün, bu kişinin kim olduğunu kesin olarak söylemeyen görüş olduğunu bildirmiş ve özetle şunları söylemiştir: "Âyetin zikredilişinin asıl sebebi Allah tealanın, ölüleri tekrar dirilteceğine dair, kudretini inkâr eden kişilere karşı, insanların dikkatini çekmek ve bu inkârcıların tavrına olan hayreti beyan etmek ve Resulullahın hicreti esnasında çevresinde bulunan Yahudilee, Resulullahın hak Peygamber olduğunu ortaya koymak ve Yahudilerin mazeretlerini ortadan kaldırmaktır. Âyetin maksadı, harap olmuş bir kentin nasıl dirileceğine hayret eden bir kişiyi bize tanıtmak değildir. Eğer böyle olacak olsaydı Allah teala, o kişinin adını açıkça Kur'anda zikrederdi. Zikretmediğine göre bu kişi, Üzeyir de olabilir, Ermiya da, Bizim, bunun adını bilmeye ihtiyacımız yoktur.

Müfessirler, harabe halinde olan bu şehrin hangi şehir olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Vehb b. Münebbih, Katade, Dehhak, İkrime ve Rebi' b. Enesten nakledilen bir görüşe göre bu şehir Kudüstür. Onu harebe haline getiren de Buhtunnasr'dır.

b- İbn-i Zeyde göre ise bu şehir, ölümden kaçan binlerce İsrailoğulunun öldürüldükleri şehirdir. Bunlar, Tâun hastalığına yakalanarak ölmüşlerdir. Allah teala bunlar hakkında "Sayıları binlere vardığı halde, ölüm korkusundan memleketlerini terkedenleri görmedin mi? Allah onlara "Ölün" dedi. Sonra kendilerine yine hayat verdi."(531) buyurmuştur.

Âyet-i kerimede geçen ve "Altı üstüne gelmiş bir şehir"diye tercüme edi-

(531) Bakara suresi, 2/243

len cümledeki (خَاوِيَةٌ) kelimesi, "Halkından boş kalmış, harap olmuş, tavanları yıkılmış" şeklinde izah edilmiş (عُرُوشِهَا) kelimesi ise "Evler, binalar ve tavanlar" şeklinde izah edilmiştir.

Âyet-i kerimede "Burayı ölümünden sonra Allah nasıl diriltecek?" buyrulmaktadır. Müfessirler, bunu söyleyen Üzeyir veya Ermiyanın bu sözünü ne maksatla söylediği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Bazılarına göre bu sözü söyleyen, Allahın ölüleri dirilteceğine dair kudretinden şüphe ettiği için bu sözü söylemiştir. Allah da bizzat o kişinin kendisinde ve harabe olan şehirde kudretini göstererek o kişiyi ikna etmiştir. Bu soruyu soran (Kendisine Hızır da denilen) Ermiyadır. Bu hususu Vehb b. Münebbih, uzun bir şekilde şöyle rivayet etmiştir. "Allah teala, Ermiyayı Peygamber olarak İsrailoğullarına gönderdiğinde ona şunları vahyetmiştir: "Ey Ermiya, ben seni yaratmadan önce Peygamber seçtim. Annenin rahminde şekillendirmeden önce seni takdis ettim. Seni annenin karnından çıkarmadan önce temizledim. Yürüme durumuna gelmeden önce seni Peygamber yaptım. Olgunluk çağına erişmeden önce seni seçtim. Ben seni, büyük bir iş için seçtim." Bundan sonra, Allah teala, Ermiyayı İsraioğullarının Kralına gönderdi. O, Kralı irşad ediyor onu düzeltiyor ve ona Allah tarafından haberler getiriyordu. Sonra İsraioğullarında hadiseler büyüdü. Onlar isyana düştüler. Haramları helal saydılar. Allahın kendilerine yaptığı şeyleri ve kendilerini, düşmanları Sencarip'ten kurtardığını unuttular. Allah teala da Ermiyaya "Kavmin İsrailoğullarına git. Sana emrettiğim şeyleri onlara anlat: Onlara lütfettiğim nimetleri hatırlat ve ne yaptıklarını da onlara göster." diye vahyetti. Sonra Allah teala Ermiyaya "Ben, İsrailoğullarını, Nuhun oğlu Yafesin soyundan gelen ve Babilde yaşayan Yafeslerin eliyle helak edeceğim." dedi. Ermiya, rabbinin bu vahyini işitince bağırıp ağlamaya başladı. Üstünü başını yırttı. Başına topraklar saçtı ve kendi kendine: "Lanet olsun doğdum güne ve Tevratla karşılaştığım güne. Benim en kötü günüm, doğduğum günmüş. Benim İsrailoğullarının son Peygamberi olmam da benim için kötü bir şey olduğundanmış. Eğer benim için hayır dilenmiş olsaydı, İsrailoğullarının Peygamberlerinin sonuncusu olur muydum? Benim yüzümden İsrailoğulları sefalete düşüyor ve helak oluyorlar." dedi. Allah teala, Ermiyanın yalvarma ve ağlamalarını işitince ona "Ey Ermiya, vahyettiklerim sana ağır mı geldi" diye nida etti. Ermiya: "Evet ey rabbim, hiç arzu etmediğim şeyler, beni İsrailoğulları hakkında mahvetti." diye cevap verdi. Allah teala: "İzzetime yemin olsun ki, Kudüsü ve İsraioğullarını, sen istemedikçe helak etmeyeceğim." dedi. Bunun üzerine Ermiya sevindi. Allah tealanın sözünden gönlü hoşnut oldu ve kendi kendine "Musayı ve diğer Peygamberlerini hak olarak gönderen Allaha yemin olsun ki, rabbimden İsroiloğullarını helak etmesini asla istemeyeceğim." dedi. Sonra İsrailoğullarının hükümdarına gelerek Allahın kendisine vahyettiklerini ona bildirdi. O da sevindi. Hoşnut oldu ve "Eğer rabbimiz bize azabede-

cek olursa bizzat bizim işlediğimiz büyük günahlar yüzündendir. Eğer bizi affedecek olursa onun kudretindendir." dedi. Bu vahiyden sonra İsrailoğulları üç sene yaşadılar. Bu yıllar içerisinde isyanlarını artırmak ve kötülüklerinde inat etmekten başka bir şey yapmadılar. Bu da onların helak olmalarına yakın bir zamandaydı. Bu sırada, vahiy gelişi azalmıştı. Öyle ki, artık âhireti hatırlamaz oldular. İsrailoğulları, dünyaya dalıp onunla meşgul olunca Ermiya onlardan elini çekti. Bunun üzerine Kralları onlara: "Ey İsrailoğulları, Allahtan size bir ceza gelmeden ve Allah size bir kısım merhametsiz Kralları musallat etmeden önce bu halinizden vaz geçin. Zira rabbiniz, tevbeyi kabul eden, hayır nasibetmekte eli açık olan ve tevbe edene karşı merhametli olandır." dedi. Fakat İsrailoğulları, yaptıkları şeylerden vaz geçmediler ve Krallarına karşı direttiler. Bunun üzerine Allah, Buhtunnasr'ın kalbine, Kudüse doğru yürümeyi ve dedesi Sencaribin oraya yapmak istemiş olduğu şeyi yapmasını ilham etti. Buhtunnasr, altı yüz bin sancağı ile birlikte Kudüs halkının üzerine yürüdü. Ordu hareket edince İsrailoğullarının Kralına Buhtunnasr'ın kendileriyle savaşmak üzere yola çıktığı haberi geldi. Kral, Ermiyaya adam göndererek onu yanına çağırttı ve ona: "Ey Ermiya, hani sen, zannediyordun ki, rabbimiz sana vahyetmiş ki sen istemedikçe o, Kudüs halkını helak etmeyecekmiş?" dedi. Ermiya da Krala: "Rabbim vaadinden dönmez. Ben buna güveniyorum." diye cevap verdi. Zaman yaklaşıp ta, İsraioğullarının iktidarlarının yok edilme anı gelince ve Allah tealanın, onları helak etmeye azmetmesi kesinleşince Allah, kendi tarafından bir melek gönderdi ve ona, Ermiyadan bir fetva sormasını istedi. Meleğe hangi fetvayı soracağını da emretti. Melek, İsrailoğullarından bir adamın şekline girerek Ermiyaya geldi ve Ermiya ona: "Sen kimsin?" diye sordu. Adam da: "Ben, İsroğiloğullarından bir kişiyim. Bir kısım meselelerim hakkında senden fetva soracağım." dedi." dedi. Ermiya ona izin verdi. Melek ona: "Ey Allahın Peygamberi, ben sana, Allahın bana emrettiğine göre, kendilerine iyilikte bulunduğum akrabalarım hakkında fetva soruyoum. Ben onlara iyilikten başka bir şey yapmadım. Elimden gelen herhangi bir ikramda bulunmaktan geri durmadım. Fakat benim onlara ikramım, ancak onların bana kızmalarına sebep oldu. Ey Allahın Peygamberi, sen bunlara ne yapacağımı söyle." dedi. Ermiya da ona dedi ki: "Seninle Allah arasındaki şeyleri güzelce yap. Allahın sana iyilikte bulunmanı emrettiği kimselere iyilikte bulun ve neticede hayıra ulaşmayı bekle." Melek oradan ayrılıp gitti. Bir kaç gün sonra Ermiyaya, daha önce şekliyle geldi. Önüne oturdu. Ermiya ona: "Sen kimsin?" dedi. Melek ona: "Ben, daha önce sana, akrabaları hakkında şikayete gelen kişiyim." dedi. Ermiya da ona: "Şimdiye kadar ahlakları düzelmedi mi? Sen onlardan istediğin durumu görmedin mi?" dedi. Melek ona: "Ey Allahın Peygamberi, seni hak peygamber olarak gönderen Allaha yemin olsun ki, ben onlara herhangi bir insanın, akrabalarına yapabileceği en iyi ikramı yapmaktan geri durmadım. Hatta daha fazlasını yaptım. " Peygamber de: "Sen akrabalarına dön. Onlara iyilikte bulun. Ben salih kullarını ıslah eden Allahtan sizin aranızı

düzeltmesini ve sizi, razı olacağı bir şey üzerinde birleştirmesini ve sizi gazabından uzaklaştırmasını dilerim." dedi. Bunun üzerine melek kalkıp gitti. Aradan bir müddet geçtikten sonra, Buhtunnasr, ordusuyla Kudüsün yakınında karargah kurdu. Ordusu, çekirgelerden daha çoktu. İsrailoğulları bundan dolayı büyük bir korku içine düştüler. İsrailoğullarının Kralı güç durumda kaldı. Ermiyayı çağırdı ve ona: "Ey Allahın Peygamberi, Allahın sana olan vaadi nerede?" dedi. Ermiya da: "Ben, rabbime güveniyorum." dedi. Ermiya, Beytül Makdisin duvarında oturmuş gülüyor ve rabbinin kendisine vaadettiği zaferi sevinçle bekliyordu. İşte bu sırada ona melek geldi, önüne oturdu. Ermiya ona: "Sen kimsin?" diye sordu. Melek ona: "Ben, akrabaları hakkında senden iki defa fetva soran kişiyim." dedi. Peygamber ona: "Onların, içinde bulundukları o halden hâlâ uyanma zamanları gelmedi mi?" dedi. Melek ona: "Ey Allahın Peygamberi, bu güne kadar onlar tafarafından bana ne gibi bir kötülük dokunuyordu ise ona karşı sabrediyor ve bu kötülüklerini sırf beni kızdırmak için yaptıklarını biliyordum. Bu gün onların yanına vardım ve onların, Allahın razı olmadığı ve sevmediği bir şeyi yaptıklarını gördüm." dedi. Peygamber de ona: "Ne yaptıklarını gördün?" dedi. O da: "Ey Allahın Peygamberi, ben onların, Allahı gazaplandıracak bir şey yaptıklarını gördüm. Şayet onlar, bu günden önce yaptıklarını gördüğüm şeyleri yapmış olsalardı. benim onlara karşı öfkem kabarmazdı. Onlara karşı sabreder ve onlar için iyi dileklerde bulunurdum. Fakat ben bugün onlara Allah için ve senin için kızdım. Durumlarını sana bildirmek için geldim. Ben, seni, hak Peygamber olarak gönderen Allah hakkı için senden, onları helak etmesine dair Allaha niyaz etmeni istiyorum." dedi. Ermiya da: "Ey, göklerin ve yerin hükümdarı olan Allahım, eğer onlar hak üzereyseler ve yaptıkları doğru ise sen onları sağ bırak. Şeyat onlar, senin gazabını çekmişlerse ve senin razı olmayacağın amelleri işliyorlarsa sen onları helak et." dedi. Bu söz, Ermiyanın ağzından çıkar çıkmaz, Allah gökten Kudüse bir yıldırım gönderdi. Yıldırım, kurbanların kesildiği yeri yaktı ve Kudüsün kapılarından yedisini yerin dibine geçirdi. Ermiya bunu görünce ağlayıp feryad etti. Elbiselerini yırttı, başına küller saçtı ve "Ey göklerin hükümranı ve ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allahım, senin bana verdiğin vaadin nerede?" diye niyaz etti. Bunun üzerine, Ermiyaya şöyle nida edildi: "Onların başına gelenler, senin, bizim elçimize verdiğin fetvaların icabıdır." Bunun üzerine Ermiya: "Bu olayın sebebinin, kendisinin verdiği üç fetvadan biri olduğunu ve kendisine gelen kişinin Allahın elçisi bir melek olduğunu anladı. Kudüsü terkedip vahşi hayvanların yaşadıkları yerlere gitti. Buhtunnasr ve ordusu, Kudüse girdi. Düşman ordusu Şam topraklarına ayak bastı. Buhtunnasr İsrailoğullarını, soylarını tüketircesine öldürdü. Kudüsü yaktı. Sonra ordusuna, kalkanlarıyla toprak taşıyarak Beytül Makdisin bulunduğu yeri doldurmalarını emretti. Ordusu da bu emri yerine getirdi. Öyle ki, Beytül Makdisin yeri dolduruldu. Sonra da Buhtunnasr, Babile gitmek üzere

oradan ayrıldı. İsrailoğullarından aldığı esirleri de beraberinde götürüyordu. Buhtunnasr Kudüsten ayrılmadan önce, orada bulunan büyük küçük herkesi toplayıp kendisine getirmelerini emretti. Bunun üzerine İsroiloğulları, toplanıp kendisine getirilde. Buhtunnasr, onların içinden doksan bin çocuğu seçip ayırdı. Ordunun ganimeteleri biriktirilip dağtılması istenince Buhtunnasr'ın yanında bulunan ileri gelenler ona şöyle dediler: "Ey Kral bütün ganimetlerimiz senin olsun. Sen, seçip ayırdığın bu çocukları bizim aramızda taksim et." Buhtunnasr onların bu istekerini kabul edip çocukları onlara dağıttı. Her birine dört çocuk düştü. Danyal, Azerya, Mesail ve Hananya bu çocçuklardandır. Buhtunnasr, onlardan aldığı esirleri üç guruba ayırdı. Üçte birini Şam topraplarında bıraktı. Üçte birini esir aldı, üçte birini de öldürdü. Kudüsten aldığı esirleri ve doksan bin çocuğu Babile götürdü. İşte bu olay, Allah tealanın, Resulullaha durumunu bildirdiği ve zulmetmeleri sebebiyle uğradıklarını haber verdiği kavmin olayıdır. Buhtunnasr, Kudüsü terkedip Babile doğru yönelince, Ermiya, merkebine binmiş, bir matara üzüm suyu bir sepet de inciriyle birlikte İlyaya gelmiştir. Ermiya, İlyayı ve oranın yıkıldığını görünce içine şüphe girmiş ve kendi kendine "Burayı ölümünden sonra Allah nasıl diriltecek?" demiş Allah da onu öldürmüş ve onu ve merkebini yüz yıl ölü olarak bırakmıştır. Üzüm suyu ve inciri de yanında kalmıştır. Allah, gözleri Ermiyayı görmeye karşı kör etmiş, herhangi bir kimse onu görmemiştir. Sonra da Allah Ermiyayı diriltmiş ve ona "Burada ne kadar kaldın?" diye sormuş o da "Bir gün veya bir günün bir bölümü kadar kaldım." demiştir. Allah teala da ona: "Bilakis, sen burada yüz yıl kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, bunlar değişip bozulmamıştır. Merkebine de bak. Biz seni, insanlara bir mucize olman için böyle yaptık. Kemiklere de bak. Biz onları nasıl bir araya getirip sonra da onlara et giydiriyoruz." dedi. Emriya merkebine baktı. Merkep onunla birlikte ölmüştü bir de ne görsün, merkebinin eklemleri birbirine ulanıyor. Damarları ve sinirleri birbirine bağlanıyor, sonra üzerine et bürünüyor ve düzgün bir hale geldikten sonra ona ruh üfleniyor. Merkep te ayağa kalkıp anıyor. Emriya bir de üzüm suyuna ve incire baktı. Gördü ki onlar da aynen bıraktığı gibi duruyorlar. Ermiya, Allahın kudretini bizzat gözleriyle görünce "Bildim ki Allah her şeye kadirdir." dedi. Allah teala bundan sonra da Ermiyayı yaşattı. İşte bugün yeryüzünün çöllerinde ve çeşitli şehirlerinde görülen kimse budur (Yani, Ermiya ismi taşıyan Hızırdır.)

Vehb b. Münebbih, başka bir rivayetinde özetle şunları anlatmıştır. "Ermiya, Mısırda bulunuyordu. Allah ona, İlya şehrine gitmesini emretti. O, merkebine binerek bir sepet üzüm ve inciriyle bir de su kabıyla yürüyüp Kudüse geldi. Oranın harabe haline getirildiğini görünce "Buranın halkı öldükten sonra Allah burayı nasıl diriltecek?" dedi. Kudüste bir yeri kendisine mekan edindi. Merkebini bir yere bağladı. Su kabını bir yere astı. Allah onu uyuttu. Uyuyunca da canını aldı ve Ermiya bu haliyle yüz yıl kaldı. Ermiya bu haliyle yetmiş yıl geçirince Allah, Fars Krallarından birine bir melek göndererek ona "Allah, sana,

gidip Kudüsü ve İlyayı yapmanı emrediyor. Böylece Kudüs, eskisinden mamur hale gelsin istiyor." diye söyletti. Kral hazırlık için üç gün mühlet istedi. Üç günden sonra üç yüz tane idareci seçti. Her idarecinin emrine bin kadar işçi ve yeteri kadar malzeme verdi. Üç yüz bin işçi ile idareciler Kudüse gittiler. Orada çalışmaya başlayınca, Allah Ermiyanın sadece gözlerine can verdi. Vücudunun diğer kısımları ölü idi. Ermiya, İlya şehrine ve çevresindeki köylere, mescitlere, nehirlere, ekinlere bakıp duruyordu. İnsanlar, oralarda çalışıyor oraları düzeltiyorlardı. Nihayet oralar eski durumuna dönüştü. Böylece otuz sene de geçip yüz yıl tamam olunca Allah, Ermiyanın vücudunun tamamını diriltti. Ermiya yiyeceğine içeceğine baktı. Onlar bozulmamıştı. Merkebine baktı. Onu, bağladığı gündeki gibi ayakta gördü. Merkebin boynundaki yuların, yeni olarak aynen durduğunu gördü. Halbuki üzerinden, soğuk ve sıcağıyla yüz yıl geçmişti. Ermiyanın vücudu, çürümekten mütvellit incelmişti. Allah, ona yeniden et giydirdi. Kemiklerini bir araya getirirken de Ermiya gözleriyle onlara bakıyordu. Allah teala ona: "Biz seni insanlara bir ibret olasın diye böyle yaptık. Kemiklere bak, onları nasıl bir araya getirip sonra et giydiriyoruz." dedi. Allahın kudreti apaçık belli olunca: "Artık Allahın her şeye kadir olduğunu iyice anladım." dedi

b- Süddiye göre ise bu sözü söyleyen Üzeyirdir. O, bu sözünü Allahın, ölen kişileri ve harabe olan bir yeri yeniden nasıl diriltip imar edeceğinden şüphe etmesinden dolayı söylememiş, sadece yüce mevlanın kudret ve kuvvetine hayret ettiğini belirtmek istemiştir. Bu hususta Süddi diyor ki: "üzeyir Şamdan merkebine binmiş, yanında da bir miktar üzüm suyu ve bir sepet inciriyle birlikte gelirken bir kasabaya uğramış orayı görünce durmuş ve ellerini kaldırarak: "Buranın halkını öldürdükten sonra Allah burayı nasıl diriltecek?" demiştir. Üzeyirin bu tavrı bir yalanlama ve bir şüpheden kaynaklanmıştır. Allah Üzeyiri ve merkebini öldürmüş, onların üzerinden yüz yıl geçmiştir. Sonra da Allah teala Üzeyiri diriltmiş ve ona: "Ne kadar yıl kaldın?" diye sormu o da "Bir gün veya bir günün bir bölümü kadar kaldım." demiştir. Bunun üzerine Üzeyire, orada yüz yıl kaldığı bildirilmiş ve ona, yiyeceğine, içeceğine bakması, merkebinin diriltiliş şeklini gözlemesi emredilmiş, o da bunları görünce Allahın her şeye kadir olduğunu söylemiştir.

Taberi diyor ki: "Öldürülüp yüz yıl kaldıktan sonra tekrar diriltilen Ermiya veya Üzeyir yahut ta Allahın haberini bize naklettiği fakat kim olduğunu bilmediğimiz bu kişinin, bu kadar zaman geçmesine rağmen "Bir gün kaldım" veya "Bir günün bir bölümü kadar kaldım." demesinin sebebi şudur: "Allah teala bu zatı, gündüzün başlangıcında öldürmüş ve yüz sene sonra onu güneşin batması anında diriltmiştir. Bu sebeple o kişi, sabahleyin uyuyup akşam olmadan uyandığını zannetmiş, bir gün veya bir günün bir bölümü kadar kaldığını söylemiştir. Nitekim Katade ve İbn-i Cüreyc âyetin bu bölümünü bu şekilde izah etmişlerdir.

Âyet-i kerimede "Yiyeceğine, içeceğine bir bak. Hiç değişmemiş." buyrulmaktadır. Buradaki yiyecek ve içecekten maksat, bazılarına göre bir sepet incir ve üzüm, bir testi de su idi. Bazılarına göre ise, bir sepet üzüm, bir sepet incir, bir tulum da üzüm suyu idi. Diğer bazılarına göre ise yiyecek bir sepet üzüm, içecek te bir küp veya bir matara içki idi.

Âyet-i kerimede geçen ve "Hiç değişmemiş" diye tercüme edilen (لَمْ يَتَسَنَّهْ) kelimesini Vehb b. Münebbih, Katade, Südi, Dehhak, İkrime ve İbn-i Zeyd "Değişmemiştir" mânâsına yorumlamış Mücahid ve Reb' b. Enes tarafından ise "Kokmamıştır" şeklinde izah edilmiştir.

Âyet-i kerimede "Bir de eşeğine bak." buyrulmaktadır. Müfessirler âyetin bu bölümünü ve devamını farklı şekillerde izah etmişlerdir.

a- Vehb b.Münebbih ve Süddiye göre, Allah teala dirilttiği kimsenin bütün vücudunu düzgün hale getirip onu tamamen dirilttikten sonra merkebini de nasıl dirilteceğini ona göstermek için bunu emretmiştir. Yani, "Merkebini nasıl dirilteceğimize ve onun kemiklerini bir araya getirip sora da onları etle kaplayacağımıza bir bak." demiştir.

b- Mücahid ve İbn-Cüreyce göre ise, Allah teala, dirilteceği kimsenin sadece gözlerine hayat verdikten sonra, hem kendisinin hem de merkebinin nasıl diriltildiğine bakması için ona bunu emretmiştir. Yani ona "Hayata kavuşturduğumuz gözlerinle, bizzat kendi vücudunun ve merkebinin nasıl diriltildiğine bak." demiştir. Görüldüğü gibi bu izaha göre Allah teala, dirilttiği kimsenin önce gözlerini diriltmiş, onlara hayat vermiş, ondan sonra da bu kişinin vücudunu ve merkebini, gözü önünde diriltmiş, böylece kudretini ona göstemiştir.

c- Vehb b. Münebbih, Dehhak, Katade, Rebi'i b. Enes ve İbn-i Zeyde göre ise, Allah teala, öldürdüğü o kişinin, önce kafasını diriltmiş, gözlerine hayat vermiş sonra da ona kendi vücudunun nasıl diriltildiğini göstermiştir. Yüz yıl boyunca ölü kalan bu kişinin merkebi ise başucunda yemeden içmeden dipdiri ayakta durmuştur. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Sen, başucunda bulunan merkebine bak. Bir de kendi kemiklerine bak. Biz, çürüdükten sonra onları nasıl bir araya getiriyor sonra da onları et ile bürüyor daha sonra da sana hayat vererek onları da diriltiyoruz. Böylece Allahın, öldürdükten sonra bu kasaba halkını nasıl dirilteceğini bilmiş ol."

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, Allah tealanın, öldürdüğü bu kimseye hem bizzat kendisinin hem de merkebinin nasıl diriltileceğine bakmasını emrettiğini söyleyen görüştür. Çünkü Allah teala, öldürdüğü bu kişiye "Sen, kemiklere bak." buyurmuştur. Bu kemiklerin sadece o öldürülen kişiye veya merkebe ait olduğuna dair herhangi bir delil yoktur. Bu kemiklerin her ikisine de ait olduğunu söylemek, âyetin genel anlamda alınmasına daha ya-

kındır. Ayrıca, merkebin de telef olduğu muhakkaktır. Bu itibarla, "Merkep, ölen kişinin başucunda bıraktığı gibi mevcut duruyordu. Allah ona, sadece kendisinin nasıl diriltileceğine bakmasını emretti." diyen görüş isabetli değildir. Hasılı "Allah teala, altı üstüne getirilen şehrin nasıl dirileceğini düşünün o kimseye, bizzat kendisinin ve merkebinin diriltilmesini göstererek şehir halkının da diriltileceğini göstermiştir. Yiyeceğin ve içeceğin bozulmadığını göstererek de o şehrin bağ bahçe ve evlerinin nasıl tekrar iade edileceğini ona göstermiştir.

Âyet-i kerimede "Biz seni, insanlara ibret olasın diye böyle yaptık." buyrulmaktadır. Yani, "Biz seni, kudretimizi bilmeyen ve azametimizde şüphe eden insanlara bir ibret ve bir alamet olasın diye öldürüp, yüz yıl ölü olarak bıraktık ve sonra diriltik. Biz, öldürme, diriltme, yok etme, icadetme, nimet verme, nimetleri kısma, zelil kılma, güçlü kılma gibi dilediğimiz çeşitli şeyleri yapmaya kadiriz. Bütün bunlar, bizim elimizdedir. Bizim dışımızda hiçbir kimsenin gücü bunlara yetmez.

Müfessirler, öldürülüp tekrar deriltilen bu kişinin insanlara ne yönüyle ibret olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

A'meşe göre bu kişinin, insanlara ibret oluşu, yüz yıl sonra ihtiyarlayan oğul ve torunlarının yanına genç olarak gelmesidir.

Süddiye göre ise bu kişinin, insanlara ibret olması, yüz yıl sonra geldiğinde tanıdığı insanlardan herhangi bir kimsenin kalmamış olmasıdır. Süddi bu hususta şunları söylemiştir. "Öldürülüp yüz yıl ölü kaldıktan sonra tekrar diriltilen bu kişi (Üzeyir) ailesine dönmüş, evinin satıldığını, üzerine bina yapıldığını ve tanıdığı kimselerin yok olduğunu görmüştür. Bunun üzerine: "Evimden çıkın." demiş insanlar da "Sen kimsin?" diye sormuşlar o da: "Ben Üzeyirim." demiştir. Onlar da "Üzeyir şu kadar zamandır helak olmuş değil midir?" dediler. O da: "İşte ben Üzeyirim. Bana şöyle şöyle oldu." dedi. İnsanlar onu tanıyınca evinden çıkıp kendisine teslim ettiler.

Taberi diyor ki: "Âyetin izahında söylenecek tercihe şayan görüş şudur: Allah teala, bu âyette, sıfatlarını belirttiği kişiyi, insanlar için bir delil ve bir ibret kıldığını zikretmiştir. Bu kişi, kendisini tanıyan çocuklarına da kavmine de bir ibrettir. Onu tanımayan ve kendilerine Peygamber olarak gönderilen kimseler için de bir öğüt ve ibrettir.

Âyet-i kerimede "Kemiklere bak. Onları nasıl bir araya getiriyoruz." buyrulmaktadır. Burada zikredilen ve "Bir araya getiriyoruz." diye tercüme edilen (نُنشِزُهَا) kelimesi iki şekilde okunmuştur.

a- Kûfe'li kurraların hepsi de bu kelimeyi Kur'anda da tesbit edildiği gbi (نُنشِرُهَا) şeklinde okumuşlardır. Bu kelimenin lügat mânâsı, "Yerden yukarı kalkmak ve baş kaldırmak" demektir. Bu itibarla çocuk boy atınca (نَشَزَ الْغُلَامُ)

denir. Kadın kocasına karşı itaatsizlik edince (نَشَزَتْ الْمَرْأَةُ عَلَى زَوْجِهَا) denir. Bu kıraata göre âyetin mânâsı şöyledir: "Sen kemiklere bak. Biz onları nasıl birbiriyle birleştiriyor ve vücuttaki yerlerine yerleştiriyoruz." Abdullah b. Abbas ve Süddi, âyetin bu kısmını buna yakın bir şekilde izah etmişlerdir.

b- Medine halkının tümü ise bu kelimeyi (نُنْشِزُهَا) şeklinde okumuşlardır. Bunun mânâsı ise "Hayat vermek" demektir. Nitekim Allah ölüleri diriltti." demek isterken (أَنْشَرَ اللهُ الْمَوْتَى) demişlerdir. Buna göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Sen kemiklere bak. Biz onları, nasıl diriltiyoruz." Mücahid ve Süddi, âyetin bu bölümünü bu şekilde izah etmişlerdir.

c- Bir kısım kurralar da bu kelimeyi (نَنْشُرُهَا) şeklinde okmuşlardır. Bunun mânâsının ise bir şeyi yaymak" demektir. Veya "Bir şeyin dirilmesi" demektir. Taberi bu kıraatın caiz olmadığını çünkü bu kıraata göre hem âyetin mânâsı doğru olmayacağını hem de bu kıraatın şaz bir kıraat olduğunu söylemiştir. Diğer birinci ve ikinci kıraatların ise, mânâları birbirlerine yakın olan kıraatlar olduğunu ve her ikisinin de Müslümanlar tarafından okunan yaygın kıraatlar olduğunu, bu nedenle iki kıraatla okumanın da caiz olduğunu söylemiştir.

Âyet-i kerimenin devamında "Artık Allahın her şeye kadir olduğunu iyece anladım." dedi." buyrulmaktadır. Bu bölümde geçen ve "İyice anladım." diye tercüme edilen (لأَعْلَمُ) kelimesi, iki şekilde okunmuştur.

a- Kûfe halkının hepsi bu kelimeyi, emir olark (اِعْلَمْ) şeklinde okumuşlardır. Bunlar, âyetin bu bölümünün Abdullah b. Mes'udun kıraatına göre (قِيلَ اِعْلَمْ) şeklinde olduğunu rivayet etmişler, Abdullah b. Abbas ve Reb'i b. Enesin de bu şekilde okudukları rivayet edilmiştir. Bu kıraata göre âyetin mânâsı şöyledir: "Öldürülüp, yüz yıl ölü olarak kaldıktan sonra diriltilen kimseye, Allahın emir ve kudretinin ne olduğu açığa çıkınca Allah o kimseye dedi ki: "Şimdi bil ki, Allah her şeye kadirdir." Taberi diyor ki: Bu kıraata göre âyete şu şekilde mânâ verilmesi de mümkündür: "Öldürülüp diriltilen kimseye, Allahın kudreti ortaya çıkınca o kimse dedi ki: "Bil ki Allah her şeye kadirdir." Buna göre kişi başkasına emreder gibi kendi nefsine emir ve hitabetmiştir.

b- Medine halkının hepsi ve bazı Irak kurraları bu kelimeyi (أَعْلَمُ) şeklinde fiil-i muzari nefs-i mütekellim olarak okumuşlardır. Âyet-i kerimeye Mealde bu kıraata göre mânâ verilmiştir. Vehb b. Münebbih, Katade, Süddi, Dehhak ve İbn-i Zeyd, âyeti bu kıraata göre izah etmişlerdir.

Taberi, bu kıraatlardan emir şeklinde okuyan, emredenin de Allah teala olduğunu söyleyen birinci kıraatın daha doğru olduğunu söylemiş ve gerekçe olarak ta şunları zikretmiştir. "Âyetin başlangıcı: "Allah tealanın, öldürüp diriltiği kimseye "Yiyeceğine içeceğine bir bak hiç değişmemiş. Bir de eşeğine bak. Kemiklere bak." şeklinde emirlerle devam etmektedir.

Âyet-i kerimenin sonunda Allah tealanın, yine dirilttiği o kimseye: "Bil

ki Allah her şeye kadirdir." şeklinde buyurduğunu söylemek, âyetteki âhengi sağlama yönünden daha isabetli ve mânâ yönünden daha tesirlidir. Çünkü Allah, kudretini müşahade eden bu kuluna "Bütün bunları yapanın Allah olduğunu bil." demiş olur ki bu da bundan sonra gelen âyet-i kerimenin son bölümüne tamamen uygundur. Zira onun da son bölümünde "Bil ki Allah her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir." buyrulmaktadır.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتَىٰ ۖ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن
لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ۖ قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ
جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا ۚ وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾

260- Yine bir zaman İbrahim: "Rabbim, ölüleri nasıl diriltirsin bana göster." demişti. Allah da: "İnanmıyor musun?" dedi. İbrahim: "Evet inanıyorum, fakat kalbim iyice mutmain olsun istiyorum." dedi. Allah: "Öyleyse dört tane kuş al, onları kendine alıştır sonra da kesip her dağın başına onlardan birer parça koy. Sonra onları çağır. Koşarak sana geleceklerdir. Bil ki Allah her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir." dedi.

İbrahim Peygamber demişti ki: "Rabbim, ölüleri nasıl dirilteceğini bana göster." İbrahim bunu söylerken Allahın varlığından ve kudretinden şüphe etmiyor sadece öğrenmek istiyordu. Bunun üzerine Allah ona: "Ey İbrahim, benim buna gücümün yeteceğini inanmıyor musun?" deyince: "İnanıyorum rabbim. Fakat istedim ki onu bana gösteresin de gördüğüm kudretinden dolayı kalbim iyice mutmain olsun." dedi. Allah da istediğini ona göstermek için dedi ki: "Dört tane kuş al onları kendine iyice alıştır sonra da onları kesip parça parça et. Her bir parçayı götürüp bir dağa at ve ardından onları: "Allahın izniyle gelin." diye çağır. Onlar sana koşarak geleceklerdir.

* Rivayet ediliyor ki, bunlar, Horoz, Tavus, Karga ve Güvercin idi. Hz. İbrahim bunları kesti ve etlerini, kemiklerini ve tüylerini birbirine karıştırdı ve her bir parçayı götürüp bir dağa attı. Sonra onları "Allahın izniyle gelin." diye çağırdı. Çağırmasıyla birlikte parçalar uçarak birbirlerini buldular ve tekrar kuş haline dönüşüp koşarak Hz. İbrahime geldiler. Bunun üzerine Allah teala buyurdu ki: "Ey İbrahim bil ki bu kuşları dirilten ve onlara tekrar can veren rabbin Allah, her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Müfessirler, Hz. İbrahimin, rabbinden, ölüleri nasıl dirilteceğini sormasının sebebinin ne olduğu hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir:

a- Bazılarına göre Hz. İbrahimin rabbinden bunu sormasının sebebi, onun, ölmüş bir hayvanın, yırtıcı hayvanlar ve kuşlar tarafından parçalanıp yenildiğini görmesi ve rabbinden, gökteki kuşların kursağına ve yerdeki yırtıcı hayvanların midesine giderek parça parça olan bu hayvanı nasıl dirilteceğini kendisine göstermesini istemesidir. Ta ki ilmiyle bilmiş olduğu şeyi bizzat gözüyle de görmüş olsun ve kesin bilgisi pekişmiş olsun. Allah teala da ona, zikrettiği şekliyle istediğini göstermiştir. Katade, Dehhak, İbn-i Cüreyc ve İbn-i Zeyd, Hz. İbrahimin sorusunun sebebini bu şekilde izah etmişlerdir. İbn-i Cüreyc bu hususta şunları zikretmiştir: "Bize ulaşan rivayetlere göre İbrahim (a.s.) bir yolda yürürken, ölmüş bir merkebin leşiyle karışlaşmış ve leşin çevresinde yırtıcı hayvanların ve kuşların bulunduğunu görmüş, merkebin etlerinin didik didik edilip yendiğini, geriye sadece kemiklerinin kaldığını görmüştür. Kuşlar semaya doğru uçup, yırtıcı hayvanlar da dağlara ve ormanlara gidince İbrahim orada durmuş, hayret etmiş ve kendi kendine "Rabbim, ben biliyorum ki sen bu leşin parçalarını yırtıcı hayvanların ve kuşların karnından toparlayıp bir araya getireceksin. Rabbim sen bana, ölüleri nasıl dirilteceğini göster." demiştir. Allah teala da: "Sen buna inanmıyor musun?" diye sormuş İbrahim de: "Evet inanıyorum fakat haberden öğrenme ile görme aynı değildir." demiştir.

b- Diğer bir kısım üfessirlere göre ise, Hz. İbrahimin, rabbinden ölüleri nasıl dirilteceğini istemesinin sebebi, Hz. İbrahim ile Nemrut arasında geçen tartışmadır. Bu hususta Muhammed b. İshak şunları zikretmiştir: Allah tealanın Enbiya suresinde anlattığı gibi Hz. İbrahim ile kavmi arasında belli hadiseler olmuş ve Nemrut, İbrahime şunları sormuştur: "Ey İbrahim, senin kendisine taptığın ve kendisine ibadet etmeye çağırdığın ve kendisinin diğer şeylerden daha büyük olduğunu anlattığın ilahın nedir?" İbrahim de "Benim rabbim dirilten ve öldürendir." demiştir. Nemrut ta "Ben de dirilitir ve öldürürüm." demiştir. İbrahim ona: "Sen nasıl diriltir ve öldürürsün?" diye sormuş ve neticede âyet-i kerimenin anlattığı şekilde Nemrutu mağlup etmiştir. İşte o sırada İbrahim: "Rabbim göster bana ölüleri nasıl diriltecesin?" demiş Allah teala da" Sen inanmadın mı?" diye sormuş İbrahim de: "Evet inandım fakat kalbim mutmain olsun diye bunu istiyorum." demiştir. Hz. İbrahim bunu isterken Allah tealanın kuvvet ve kudretinden şüphe ettiği için istememiş fakat olayı bizzat gözüyle görüp kesin bilgisinin pekişmesini arzuladığı için sormuştur.

Taberi diyor ki: "Bu iki görüş te birbirine yakındır. Zira her ikisinde de Hz. İbrahimin bildiği şeyi bizzat gözüyle görmesi için sorduğu nakledilmektedir.

c- Diğer bir kısım âlimler ise Hz. İbrahimin rabbinden ölüleri nasıl diril-

teceğini kendisine göstermesini istemesinin sebebi, Allah tealanın Hz. İbrahimi dost edindiğini müjdelemesidir. Hz. İbrahim, dost edinildiğinin derhal ortaya çıkması için rabbinden bunu istemiş ta ki kesin bilgisi pekişsin ve kalbi mutmain olsun. Bu hususta Süddi diyor ki: "Allah teala İbrahimi dost edinince ölüm meleği rabbinden İbrahime bunu müjdelemesi için izin istedi. Rabbi de ona izin verdi. Melek İbrahime geldi. İbrahim evde bulunuyordu. Melek evden içeri girdi. İbrahim insanların en kıskanç olanı idi. Öyle ki evden dışarı çıktığında kapıyı dıştan kilitlerdi. İbrahim evine döndü. Evinde bir kişi bulunduğunu gördü. Onu yakalamak için hamle yaptı ve onu "Benim evime girmen için sana kim izin verdi?" dedi. Ölüm meleği: "Bu eve girmeme dair rabbim bana izin verdi." dedi. İbrahim: "Doğru söyledin" dedi ve onun ölüm meleği olduğunu anladı. Yine de ona: "Sen kimsin?" dedi. O da: "Ben ölüm meleğiyim. Ben sana geldim ki Allahın seni dost edindiğine dair seni müjdeliyeyim." dedi. Bunun üzerine İbrahim Allaha hamdetti ve dedi ki: "Ey ölüm meleği, sen bana kâfirlerin ruhunu alırken göründüğün şeklini göster." Ölüm meleği de: "Ey İbrahim, sen buna tahammül edemezsin." dedi. İbrahim: "Evet ederim." diye cevap verdi. Bunun üzerine ölüm meleği: "Yüzünü çevir." dedi. İbrahim yüzünü çevirdi. Sonra dönüp ona baktı bir de ne görsün başı göklere değen simsiyah bir adam, Ağzından alevler çıkıyor. Vücudundaki her tüyü siyah bir adam şeklinde. Ağızlarından ve kulaklarından ateşler çıkarıyor. Bunu gören İbrahim bayılıp düştü. Sonra ayıldı. Bu sırada ölüm meleği önceki şekline girmişti. İbrahim ona: "Ey ölüm meleği, kâfir olan insan, ölümü sırasında hiçbir bela ve üzücü şey göremese de sadece senin bu şeklini görse bu onun için elbette ki kâfidir. Şimdi sen bana müminlerin ruhlarını alırken hangi şekle girdiğini göster." dedi. Ölüm meleği ona: "Yüzünü çevir." dedi. İbrahim yüzünü çevirdi. Sonra dönüp ona baktı. Bir de ne görsün, önünde genç bir adam yüzü. İsanların en güzel olanı. Kokusu en güzel olanı ve beyaz bir elbise içinde bir kişi. İbrahim, "Ey ölüm meleği, şayet müminlerin rablerinin katında kendilerini sevindirecek şeyler ve ikramlar bulunmasaydı sadece senin bu şeklin bulunmuş olsaydı elbette ki onlar için kafi gelirdi." dedi. Bundan sonra ölüm meleği geçip gitti. İbrahim ayağa kalkıp rabbine yalvarmaya ve ona "Ey rabbim, sen bana göster, ölüleri nasıl dirilteceksin? ta ki ben senin dostum olduğumu bilmiş olayım" diye niyaz etti. Allah teala da ona "Sen benim, senin dostun olduğuma inanmıyor musun?" dedi. İbrahim de "Evet inanıyorum. Fakat senin dostuluğuna dair kalbim mutmain olsun diye bunu istiyorum." diye cevap verdi.

d- Diğer bir kısım müfessirlere göre ise Hz. İbrahimin, Allah tealanın, ölüleri nasıl dirilteceğini kendisine göstermesini istemesinin sebebi, Şeytanın, Hz. İbrahimin kalbine, Allahın, ölüleri dirilttiğine dair kudreti hakkında şek ve

şüphe sokmasıdır. Hz. İbrahimin kalbine doğan bu şüpheyi bertaraf etmek için Allah tealanın, ölüleri nasıl dirilteceğini kendisine göstermesini istemiştir. Bu hususta Ata b. Ebi Rebah, şunları söyemiştir. "Hz. İbrahimin kalbine, bir kısım insanların hatırına gelen şeyler gelmiş o da rabbinden "Rabbim, göster bana sen ölüleri nasıl dirilteceksin?" demiştir. Rabbi de ona: İnanmadın mı?" demiş o da "Evet inandım fakat kalbim mutmain olsun diye bunu görmek istiyorum." demiştir. Rabbi de ona, ölüleri nasıl dirilteceğini göstermek için "Dört kuş al..." demiştir.

Yine bu hususta Ebu Hureyre, Resulullah (s.a.v.)in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ نَحْنُ أَحَقُّ بِالشَّكِّ مِنْ إِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَىٰ وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي.

"Biz, şüphe etmeye İbrahimden daha layıkız. Zira İbrahim rabbine "Ey rabbim, ölüleri nasıl diriltirsin bana göster." demişti. Allah da "İnanmıyor musun?" dedi. İbrahim "Evet inanıyorum fakat kalbim iyice mutmain olsun istiyorum."(532) dedi.

Abdullah b. Abbas da Hz. İbrahimin, Allahtan, ölüleri nasıl dirilteceğini göstermesini istemesinin sebebinin, hatırına gelen bir şüphe olduğuna işaret ederek bu âyet hakkında şunu söylemiştir: "Bana göre Kur'anda bu âyetten daha çok ümit verici bir âyet yoktur." yani kul, belli hususlarda şüpheye düşse dahi bu âyet-i kerime kulun dinden çıkmış olmayacağını, bu şüphesini giderme yollarını aramasının gerektiğini beyan etmektedir ki bu da devamlı olarak Şeytanın vesvesesine maruz kalan insan için en büyük ümit kaynağıdır." Abdullah b. Abbasın bu kanaatini rivayet eden Said b. el-Müseyyeb diyor ki: "Bir zaman bir araya geleceklerine dair Abdullah b. Abbasla Abdullah b. Amr b. el-Ass sözleştiler. Biz o zaman genç çocuklardık. Onlardan biri diğerine: "Allah tealanın kitabında bu ümmet için en büyük ümit veren âyet hangisidir?" diye sordu. Abdullah b. Amr. dedi ki: "Ey Muhammed, kullarıma şöyle dediğimi söyle. Ey kendi aleyhlerine haddi aşan kullarım, Allahın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz ki Allah, bütün günahları bağışlar. Muhakak ki o çok affeden ve çok merhamet edendir."(533) âyetidir. Abdullah b. Abbas da: "Sen ümmet için bu âyetin en büyük ümit kaynağı olduğunu söylüyor isen de aslında ümmet için

(532) Bahari, K. Tefsir el-Kur'an sure 2, bab: 46/Müslim, K. el-İman bab: 238 Hadis No. 151
(533) Zümer suresi, 39/53

ondan da daha fazla ümit verici âyet şu âyetir. "Bir zaman İbrahim, "Rabbim, ölüleri nasıl diriltirsin?" demişti. Allah da, "İnanmıyor musun?" dedi. İbrahim: "Evet inanıyorum. Fakat kalbim iyice mutmain olsun istiyorum." dedi.(534)

Taberi diyor ki: "Hz. İbrahimin sorusunun sebebinin, kalbine Şeytan tarafından sokulan bir şüphe olduğunu söyleyen görüş, tercihe şayan olan görüştür. Zira bu hususta Resulullahtan nakledilen sahih bir hadis rivayet edilmektedir.

Âyet-i kerimede "Fakat kalbim iyice mutmain olsun." buyrulmaktadır. Bu ifadede zikredilen "Kalbim mutmain olsun." cümlesi müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir.

a- Said b. Cübeyr, Dehhak, Katade, Rebi' b. Enes, Mücahid ve İbrahim en-Nehaiye göre "Kalbim mutmain olsun" ifadesinden maksat: "Kalbim sükuna ersin ve ulaştığı yakin ile huzura kavuşsun. Yakinim ve imanım artsın." demektir.

b- Abdullah b. Abbasa göre ise "Kalbim mutmain olsun" ifadesinden maksat, "Kalbim senden bir şey dilediğinde dileğini kabul ettiğini ve bir şey istediğinde de istediğini verdiğini bilmiş olsun." demektir.

Âyet-i kerimede: "Dört tane kuş al." buyrulmaktadır. Burada zikredilen dört kuş'tan maksat, Muhammed b. İshak, Mücahid, İbn-i Cüreyc ve İbn-i Zeyd'e göre, Horoz, Tavus kuşu , Karga ve Güvercindir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Onları kendine alıştır" diye tercüme edilen (فَصُرْهُنَّ) kelimesi çeşitli şekillerde okunmuştur.

a- Bütün Medine, Hicaz ve Basra halkı bu kelimeyi (فَصُرْهُنَّ) şeklinde, Sad harfinin ötresiyle okumuşlardır. Bu kıraata göre bu kelime, (صَارَ ــ يَصُورُ) kökünden türetilmiştir. Asıl mânâsı:

aa- Bir şeye meyletmek ve onu özlemek demektir. Buna göre âyetin bu bölümünün mânâsı "Sen o kuşları kendine meylettir ve yönelt" demektir. Yani sen onları kendine doğru çağır sonra onları kes sonra dağın üzerine onlardan birer parça koy." demektir.

bb- Diğer bir mânâsı ise "Bir şeyi kesmek ve parçalamak" demektir. Buna göre âyetin izahı şöyledir: "Sen o kuşlardan dört tanesini kendine al. Onları kes sonra her dağın başına onlardan bir parça koy."

b- Kûfe halkından bir topluluk âyetin bu bölümünü (فَصِرْهُنَّ) şeklinde Sad harfinin esresiyle okumuşlar mânâsının da "Sen onları kes" demek olduğunu söylemişlerdir.

c- Kûfeli Navih âlimlerinden bir topluluk, bu kelimenin, Sad harfinin ötreli okunmasıyla da esreli okunmasıyla da, Arap dilinde "Kesmek" mânâsına

(534) Bakara suresi, 2/260

gelmediğini, bunun her iki okunuş şekliyle de "Meyletme" mânâsına geldiğini, Sad harfinin esresiyle okuyan şivenin, Huzeyl ve Süleym kabilesine ait olduğunu iddia etmişlerdir.

d- Kûfeli Nahiv âlimlerinden bir kısmı da (فَصُرْهُنَّ) kelimesini Sad harfinin ötreli okunmasıyla da esreli okunması halinde de bu kelimenin "Kesmek" mânâsına gelmediğini, ancak, Sad harfinin esresiyle okunan lehçede bu kelimenin son harfiyle orta harfinin yer değiştirdiği ihtimaliyle bu kelimenin "Kesmek" mânâsında kullanıldığını iddia etmişlerdir. Yani, (صَارَ ــ يَصِيرُ)' nun aslı (صَرَى ــ يَصْرِى) dir. Bu da Arapçada "Kesmek" mânâsında kullanılmıştır.

e- Basralı Nahiv âlimleri ise bu kelimenin (صَارَ ــ يَصُورُ) kökünden türemiş olup (فَصُرْهُنَّ) şeklinde, Sad harfinin ötresiyle okunması halinde de (صَارَ يَصِيرُ) kökünden türemiş olup (فَصِرْهُنَّ) şeklinde Sad harfinin esresiyle okunması durumunda da "Kesmek" mânâsına geldiğini söylemişler ve buna dair Arap edebiyatından örnekler göstermişlerdir.

Taberi bu son görüşü tercih etmiş, buna gerekçe olarak ta özetle şunları zikretmiştir: "Müfessirlerin hepsi bu kelimenin mânâsının ya "Onları kes" veya "Onları tut, al" demek olduğu hususunda icma etmişlerdir. Bunlar, Sad harfinin ötreli veya esreli okunması arasında mânâ bakımından herhangi bir ayırım yapmamışlardır. Bu itibarla bu kelimenin "Kesmek" mânâsına gelmediğini söyleyenler yanılmışlardır.

Diğer yandan, Abdullah b. Abbas, Ebu Mâlik, Said b. Cübeyr, İkrime, Mücahid, Katade, Dehhak, Süddi ve İbn-i İshaktan (فَصُرْهُنَّ) ifadesinin mânâsının "Sen onları kes, parçala" şekilde olduğu rivayet edilmektedir. Bu da gösteriyor ki, bu kelimenin mânâsı, Sad harfinin ötresiyle de okunsa esresiyle de okunsa "Sen onları parçala" anlamına gelmektedir. Ancak, buna göre, Sad harfinin ötresiyle okunması daha evladır. Çünkü yaygın olan kıraat budur.

Bu kelimenin mânâsının "Sen onları bağlayıp tut." şeklinde olduğu pek az müfessirler tarafından nakledilmiştir. Bunlar da, Abdullah b. Abbas, Ata ve İbn-i Zeyddir.

Âyet-i kerimede "Sonra da onlardan her dağın başına birer parça koy." buyrulmaktadır. Müfessirler bu ifadeyi çeşitli şekillerde izah etmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas, Katade, Rebi' b. Enes, İbn-i İshak ve İbn-i Zeyd'den nakledildiğine göre bu ifadeden maksat, şudur: "Sen o dört kuşu kesip parçaladıktan ve parçalarını birbirlerine karıştırdıktan sonra onları dört kısma ayır, Her kısmı da, dünyanın dört ucunda bulunan dört dağın başına koy. Sonra onları çağır. Hepsi koşarak sana geleceklerdir." İşte Allah, kıyamet gününde dünyanın dört bucağında bulunan ölüleri de böylece diriltip kendisine çağıracak onlar da koşarak ona geleceklerdr. Bu hususta Katade diyor ki: "Allah teala,

Peygamberi İbrahime, dört kuş alıp kesmesini, onların etlerini, tüylerini ve kanlarını birbirine karıştırmasını sonra da onları dört kısma ayırarak dört dağın başına koymasını emretmiştir. İbrahim bunları yaptıktan sonra kuşların kanatlarına işaret koymuş kafalarını da elinde tutmuştur. Onları çağırınca, her kuşa ait olan kemik kendisine, tüy kendi tüyüne her parça kendina ait olana gidip eklendi. Bütün bunlar Allahın dostu olan İbrahim (a.s.)ın gözü önünde cereyan etti. Sonra İbrahim onları çağırdı. Onlar ayakları üzerinde koşarak geldiler. Her kuş kendi kafasıyla birleşti. Bu olay, Allah tealanın, Hz. İbrahime gösterdiği misaldir. Bununla denilmek istenmiştir ki: "Nasıl ki bu dört dağın üzerine serpilen kuşlar bir araya getirilerek diriltilmiş ise kıyamet gününde de Allah insanları, dünyanın dört bir tarafından toplayıp diriltilecektir.

b- İbn-i Cüreyc ve Süddiye göre ise "Sonra da onlardan her dağın başına birer parça koy." ifadesinden maksat şudur. "Sen o kesip parçaladığın ve birbirine karıştırdığın dört kuşun parçalarını, bir leşi yemeleri sırasında gördüğün yırtıcı hayvanların ve kuşların barınakları olan yedi dağın üzerine koy." Bu hususta İbn-i Cüreyc diyor ki: "İbrahim, bir leşi yiyen kuş ve yırtıcı havyanların yanlarına yaklaştığı sırada, dağılıp çeşitli yerlere gittiklerini görünce bu ölen hayvanın nasıl diriltileceği hususunda tefekkür etmiş, dehşete kapılmış ve rabbinden, ölüleri nasıl dirilteceğini bir örnekle kendisine göstermesini istemiştir. Allah teala da İbrahim, dört kuş alıp kesmesini ve âyette zikredilen diğer hususları emretmiştir. İbrahime, kuşları alıp kesmiş, onların kanlarını, tüylerini ve etlerini birbirlerine karıştırmış sonra da leşi yiyen havyanların ve kuşların dağılıp gittikleri yedi dağdan herbirinin üzerine, birbirine karıştırdığı dört kuşun parçalarını koymuştur. Kuşların kafalarını elinde tutmuş ve sonra Allahın emriyle onları kendisine çağırmıştır. İbrahim, her damla kanın diğer bir damla kanla, uçarak gidip birleştiğini, her tüyün uçarak gidip diğer tüyle birleştiğini, her parça kemiğin de yine uçup giderek diğer kemikle birleştiğini, böylece kuşların vücutlarının parçlarının semada birbirleriyle birleştiğini sonra da koşarak gelip kendi kafalarıyla birleştiklerini görmüştür.

c- Mücahid ve Dehhaka göre ise "Sonra da onlardan her dağın başına birer parça koy," ifadesinden maksat, Hz. İbrahimin, kesip birbirine karıştırdığı dört kuşun parçalarını, bilebildiği her dağın başına koymuş olmasıdır. Yani İbrahim, dört veya yedi dağa değil bilebildiği bütün dağların başına bu kuşların parçalarını koymuştur.

Taberi âyet-i kerimede zikredilen ve "Her" anlamına gelen (كل) kelimesinin bulunması nedeniyle bu son görüşü tercih etmiş "Dünyanın dört bucağındaki dört dağa koyması emredilmiştir." diyen görüşün, yine "Yırtıcı hayvanların ve kuşların kaçtıkları yedi dağ üzerine koyması emredilmiştir." diyen gö-

rüşün herhangi bir dayanağı olmadığından sahih olmadıklarını söylemiştir.

مَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾

261- Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu: Her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren bir tanenin durumuna benzer. Allah dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olan ve her şeyi bilendir.

Malını Allah yolunda hercayan kimsenin sevabını Allah, toprağa ekilen bir adet buğday tanesinin yedi yüz adet olması gibi yedi yüz kat verir. Allah, kullarından dilediğinin sevabını yedi yüz kattan daha fazla da artırır. Allah, lütfu geniş olandır, dilediğinin mükâfaatını artırır. O, her şeyi bilendir, kimin mükâfaatının artması gerektiğini çok iyi bilir.

* Bu âyet-i kerime, malını Allahın düşmanlarına karşı cihad için harcayan Mücahidin durumunu anlatan bir misaldir. Allah, kendi yolunda malını harcayanlara işte böyle kat kat ve hesapsızca maddi karşılık ve âhirette de kıymetini takdirden âciz olduğumuz manevi nimetleri ihsan edecektir.

Ebu Mes'ud el-Ensari diyor ki:

عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الأَنْصَارِي. قَالَ جَاءَ رَجُلٌ بِنَاقَةٍ مَخْطُومَةٍ. فَقَالَ: هَذِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «لَكَ بِهَا، يَوْمَ الْقِيَامَةِ. سَبْعُمِائَةِ نَاقَةٍ. كُلُّهَا مَخْطُومَةٌ».

"Bir adam, yuları boynunda bulunan bir devesini getirip "Bu, Allah yoluna olsun." dedi. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) "Bunun karşılığında kıyamet gününde sana yedi yüz deve verilecektir, hepsi de yularlı olacaktır." buyurdu.(535)

(535) Müslim, K. el-İmare bab: 32, Hadis No. 1892/Nesei K. el-Cihad bab: 36

Peygamber efendimiz (s.a.v.) diğer bir hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor:

قال من أنفق نفقة فى سبيل اللّه كتبت بسبعمائة ضعف.

"Kim, Allah yolunda bir şey harcarsa ona yedi yüz katı yazılır. (verilir.)(536)

Bir başka hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor:

قال الناس أربعة والاعمال ستة فالناس موسع عليه فى الدنيا والآخرة وموسع له فى الدنيا مقتور عليه فى الآخرة ومقتور عليه فى الدنيا موسع عليه فى الآخرة وشقى فى الدنيا والآخرة والاعمال موجبتان ومثل بمثل وعشرة أضعاف وسبعمائة ضعف فالموجبتان من مات مسلما مؤمنا لا يشرك باللّه شيئا فوجبت له الجنة ومن مات كافرا وجبت له النار ومن هم بحسنة فلم يعملها فعلم اللّه انه قد أشعرها قلبه وحرص عليها كتبت له حسنة ومن هم بسيئة لم تكتب عليه ومن عملها كتبت واحدة ولم تضاعف عليه ومن عمل حسنة كانت له بعشر أمثالها ومن أنفق نفقة فى سبيل اللّه كانت له بسبعمائة ضعف.

"İnsanlar dört sınıftır. Ameller de altı çeşittir. İnsanların bazıları dünyada da âhirette de bolluk içindedirler. Bazıları ise dünyada bolluk, âhirette kıtlık içindedirler. Bazıları da dünyada kıtlık âhirette ise bolluk içindedirler. Bazıları da dünyada da perişan, âhirette de perişandır. Altı çeşit olan amellere gelince: Onlardan iki amel vardır ki neticesi kesindir. Diğer iki çeşidi vardır ki onların sadece karşılıkları verilir.

Başka bir amel vardır ki onun karşılığında on katı verilir. Bir başka amel vardır ki onun karşılığında yedi yüz katı verilir. Neticeleri kesin olan iki amel şunlardır, kim Allaha hiçbir şeyi ortak koşmadan Müslüman ve mümin olarak ölecek olursa onun için cennet kesindir. Kim de kâfir olarak ölecek olursa onun için de cehannem kesindir. Sadece karşılığı verilen ameller ise şunlardır: Kim bir iyilik yapmayı diler de onu yapmaz ve Allah teala, kişinin bu ameli gönül-

(536) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 4 S. 345, 346

den istediğini ve bunu yapmaya gayret gösterdiğini bilirse böyle bir kişi için de bir sevap yazılır. Yine kim bir kötülük yapmayı düşünür de onu yapmayacak olursa karşılığında kendisine hibir günah yazılmaz. Şayet bu kötülüğü işleyecek olursa ona, bu kötülüğe karşılık sadece bir günah yazılır ve günahı artırılmaz. Karşılığında on kat sevap verilen amel de şudur: Kim herhangi bir güzel ameli işleyecek olursa ona karşılığında on katı verilir. Karşılığında yedi yüz kat sevap verilen amele gelince o amel şudur: Kim, Allah yolunda bir şey harcayacak olursa ona, karşılığında yedi yüz katı verilir."(537)

Taberi bu âyetin izahında özetle şunları zikretmiştir: Bu âyet-i kerime mânâ bakımından şu âyetin devamı mahiyetindedir. "O kimdir ki, Allah için güzel bir ödünç takdim etsin de Allah ona, karşılığını kat kat versin. Rızkı daraltan da Allahtır, bol veren de. Ona döndürüleceksiniz."(538) Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Bu iki âyet arasında zikredilen diğer âyetler, cümleyi mu'tariza mahiyetindedir.

Allah tealanın, bu âyetleri, mut'teriza olarak zikretmesinin sebebi ise şunlardır. "Öldükten sonra dirilmeyi ve kıyametin kopacağını yalanlayan bir kısım müşriklere cevap vermek, bir kısım müminlere, "Allah yolunda savaşın ve bilinki Allah, her şeyi işiten ve bilendir." buyurarak onları, Allah yolunda cihad etmeye teşvik etme, o müminlere, Allahın rızasına uygun şekilde hareket edenlerin sayıları az dahi olsa, düşmanlarına galip geleceklerini bildirme, Resulullahın hicret ettiği Medinenin çevresinde yaşayan Yahudilere, kendilerine gelen Peygamberin, onlara ait sırları bildiğini ve haber verdiğini ortaya koyarak Yahudilerin bu Peygambere iman etmemelerine dair herhangi bir mazeretleri bulunmadığını beyan etme ve münafık olan insanları, kendileri gibi olan insanların şehirlerinin altları üstlerine çevrildiğini hatırlatarak onları uyarma ve Hz. Muhammede iman etmelerine dair herhangi bir mazeretleri bulunmadığını beyan etmedir. İşte Allah, bu iki âyet arasında, bu ve benzeri mânâ ve maksatları ifade ettikten sonra tekrar birinci âyette verilmesi teşvik edilen karz-ı hasenin büyük mükâfaatlara vesile olacağını bu âyet-i kerimede beyan etmiştir.

Taberi diyor ki: "Bu âyette zikredilen "Allah yolu"ndan maksat, Allah yolunda cihad etmektir."

Âyet-i kerimede: "Allah, dilediğine kat kat verir." buyrulmaktadır. Müfessirler âyetin bu bölümünü iki şekilde izah etmişlerdir:

a- Dehhaka göre bu ifadeden maksat, "Allah kendi yolunda harcamayanlardan, dilediği kimseninkini artırır." demektir. Yani, Allah, kendi yolunda harcayanların mallarını yedi yüz katına kadar artırır. Ancak malını yolunda harcamayanlardan ise sadece dilediği kimselerinkini artırır. Yalnız onların, malını artırması, sadece Allah yolunda harcayanınkini artırmasna asla ulaşamaz.

---

(537) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 4 S. 332, 345, 346
(538) Bakara suresi 2/245

b- Abdullah b. Abbasa göre ise bu ifadenin mânâsı şudur: "Allah, malını kendi yolunda infak edenin sevabını, yedi yüz katına kadar artırır. Ayrıca bu, infak edenlerden, Allahın dilediği bazılarınınkini yedi yüz kattan da fazla artırır.

Taberi, bu görüşü tercih etmiş ve Allah yolunda malını harcamayanın herhangi bir sevaba erişeceğine veya sevabının artacağına dair herhangi bir zikredilmediğini söylemiştir.

Âyet-i kerimenin sonunda: "Allah, lütfu geniş olan ve her şeyi bilendir." buyrulmaktadır. ibn-i Zeyd, âyetin bu bölümünü şu şekilde izah etmiştir: "Allah, malını kendi yolunda harcayanların mükâfaatını, yedî yüz kattan daha fazla artırmada lütfu geniş olandır. Ve bu lütfunu kim için artıracağını çok iyi bilendir.

Diğer bir kısım âlimler ise, âyetin bu bölümü şu şekilde izah etmişlerdir: "Allah, malını kendi yolunda harcayanların mükâfaatını, yedi yüz kat vermede, lüfu bol olandır. Mallarını Allah yolunda harcayanların, harcadıklarını çok iyi bilendir.

اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُوْنَ مَآ اَنْفَقُوْا مَنًّا وَّلَآ
اَذًى ۙ لَّهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٢٦٢﴾

262- Mallarını Allah yolunda harcayıp sonra harcadıklarını başa kakmayan ve eziyet etmeyenlerin mükâfaatları, rableri katındadır. Onlara korku yoktur. Ve onlar üzülmeyeceklerdir de.

Mallarını, Allah rızasını ve onun katında olan sevabı umarak Allah yolunda harcayan ve bunu yaparken de harcadıklarını başa kakıp eziyet ve kötülük yapmayanların alacakları sevap ve mükâfaat, rableri katındadır. Onlar, kıyametin sıkıntılarından korkmaz, dünyada bıraktıklarına da üzülmezler.

* Âyet-i kerimede, mallarını Allah yolunda harcayanların, rableri katında kendilerine hazırlanan mükâfaatları alabilmeleri için iki hususdan kaçınmaları gerektiği beyan edilmektedir. Bunlardan birisi yapılan iyiliği başa kakmaktır. Bu hususta Peygamber efendimiz bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır:

ثَلاَثَةٌ لاَ يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: اَلْمَنَّانُ الَّذِى لاَ يُعْطِى شَيْئاً اِلاَّ مَنَّهُ. وَالْمُنْفِقُ سِلْعَتَهُ بِالْحِلْفِ الْفَاجِرِ. وَالْمُسْبِلُ إِزَارَهُ.

"Üç kimse vardır ki kıyamet gününde Allah onlarala konuşmayacaktır. Bunlardan biri verdiği her şeyi başa kakan diğeri yalan yeminle malını satan üçüncüsü ise elbisesinin eteğini (kibir için) uzatandır."(539)

Kişilerin, rableri katında kendileri için hazırlanan mükâfaatı alabilmeleri için, yaptıkları iyilik sebebiyle insanlara eziyet etmemeleri de gerekmektedir. Bu hususta bir âyet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır: "Mümin erkeklere ve mümin kadınlara, yapmadıkları bir şeyden ötürü eziyet edenler, şüphesiz iftira etmişler ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir."(540)

Taberi diyor ki: "Mallarını Allah yolunda harcayanlardan maksat, mallarını Allahın düşmanlarına karşı cihad eden mücahitlere harcayanlardır. Harcanan şeyi başa kakmak, yaptığını ya dille söylemek şeklinde olur veya davranışlarıyla yaptığını hissettirme şeklinde olur. "Eziyet etme" ise, malını infak ettiği kimselerin, gerekeni yapmadıklarını söyleme gibi davranışlarda bulunmaktır. Bu hususta İbn-i Zeyd diyor ki" "Bir kadın gelip babama "Ey Üsame, sen, gerçekten Allah yolunda cihada çıkan bir adamı bana göster. Çünkü onlar, ancak meyve yemek için gidiyorlar. Benden bir av yeleği ve içinde dolu oklar var. Onu ona vereyim." Bunun üzerine babam o kadına dedi ki: "Allah senin av yeleğini de oklarını da mübarek kılmadı. Çünkü sen onları vermeden önce vereceğin kişilere eziyet ettin."

Dehhak diyor ki: "Kişinin, malını harcayıp sonra da başa bakıp eziyet etmesindense hiç harcamaması daha evladır.

قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّن صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَآ أَذًى ۗ وَٱللَّهُ غَنِىٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾

263- Güzel söz söylemek ve bağışlamak, peşinden eziyet gelen sadakadan daha hayırlıdır. Allah, hiçbir şeye muhtaç değildir. (Yarattıklarına) yumuşak davranandır.

Kişinin, müslüman kardeşi için dua etmesi suretiyle ona güzel bir söz söylemesi ve fakirin düşük halini örterek kusuruna bakmaması, Allah katında, önce verilip sonra da verilen kişiye eziyet edilen sadakadan daha hayırlıdır. Allahın, sizin sadaka olarak verdiğiniz şeye ihtiyacı yoktur. O, yaptığı yardım sebebiyle eziyet edenlerin cezasını vermekte acele etmez. Çünkü o, yumuşak davranandır.

(539) Müslim, K. el-iman, bab: 171, Hadi No. 106/ Ebu Davud, K. el-Libas bab: 25, Hadis No. 4087

(540) Ahzab suresi, 33/58

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُبْطِلُوا۟ صَدَقَٰتِكُم بِٱلْمَنِّ وَٱلْأَذَىٰ كَٱلَّذِى يُنفِقُ مَالَهُۥ
رِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۖ فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ
تُرَابٌ فَأَصَابَهُۥ وَابِلٌ فَتَرَكَهُۥ صَلْدًا ۖ لَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَىْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا۟ ۗ وَٱللَّهُ
لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢٦٤﴾

264- Ey iman edenler, malını insanlara gösteriş için harcayan ve Allaha, âhiret gününe iman etmeyen kimse gibi başa kakarak ve eziyet yaparak sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Böyle bir kimsenin durumu, üzerinde toprak bulunan kaygan bir kayaya benzer ki, ona şiddetli bir yağmur isabet eder, üzerindekini götürür, çıplak bir taş bırakır. İşte bunlar da kazandıklarından bir şey elde edemezler. Allah, kâfir bir topluluğu hidayete erdirmez.

Ey iman edenler, malını Allah rızası için değil de insanlar kendisini methetsin "Çok cömert adam" desinler diye harcayan, Allahın birliğine ve öldükten sonra dirileceği âhiret gününe iman etmeyen münafık bir insanın yaptığı gibi başa kakarak ve eziyet ederek sadakalarınızı boşa çıkarmayın. İki yüzlü olan böyle bir insanın durumu, üzerinde toprak bulunan kaygan bir taşa benzer ki ona şiddetli bir yağmur isabet ettiğinde toprak kayıp gider. İşte bu kaygan taşın üzerinde bulunan toprağın kayıp gitmesi gibi, yardımı yapıp sonra da onu başa kakan insanların yaptıkları hayırın karşılığı kaybolup gider. Bunlar, kıyamet gününde amellerinden dolayı hiçbir sevaba erişemezler. Çünkü bunlar, yaptıklarını, insanlara gösteriş için ve kendilerini övmelerini istedikleri için yapmışlardır. Allah, böyle bir kâfir topluluğun hakka ve doğruya ulaşmasını nesibetmez. Onları, sapıklıkları içerisinde bırakır, bocalar dururlar.

* Görüldüğü gibi, âyeti-i kerimede, "Allaha ve âhiret gününe iman etmeyenler," diye sıfatlanan kimselerden maksat, münafıklarıdır. Çünkü kâfirlerin, mallarını gösteriş için harcamaları beklememez. Zira onların kâfir oldukları bilindiği için müminler, onların mallarını sevap bekleyerek harcamadıklarını bilmektedirler. Bu itibarla, kâfir ve müşriklerin mallarını gösteriş için harcamaları anlamsızdır. Halbuki, münafıklar görünüşte kendilerini müslüman gibi gösterdiklerinden, müminler onların harcamalarının, Allah rızası için olacağına ihtimal verirler. Onlar da müminlere gösteriş yapmak için harcarlar. Fakat gerçekte Allah rızası için harcamadıklarından, karşılığında hiçbir sevap alamazlar. Hakiki müminler de mallarını Allah rızası için harcadıkları halde neticede bunu başa kakarlar veya mallarını verdikleri kimselere herhangi bir eziyette bulunacak

olurlarsa onlar da tıpkı mallarını gösteriş için harcayan münafıklar gibi hiçbir sevap alamazlar

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ
جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ
وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾

265- Allahın rızasını kazanmak ve içlerindeki imanı sağlamlaştırmak için mallarını harcayanların durumu ise, yüksek yerde bulunan bir bahçeye benzer ki, oraya bol yağmur yağınca mahsulünü iki kat verir. Yağmur yağmasa da bir çisinti düşer. Allah, yaptıklarınızı çok iyi görendir.

Mallarını, Allah rızasını isteyerek, ona itaat yolunda harcayan, Allahın vaadine kesin olarak inanıp durumlarını sağlamlaştıranların hali yüksek yerde bulunan bir bahçenin haline benzer ki oraya bol yağmur yağdığında mahsulü iki kat olur. Böyle yerlere yeteri kadar yağmur yağmasa da çisinti ve ıslaklık isabet eder. Allah, sizin amellerinizi çok iyi görür. İnsanlara gösteriş için harcayanı da, kendi rızasını kazanmak için harcayanı da bilir.

* Allah teala o bahçeyi yüksek yerde olan bir bahçe olarak vasıflandırmıştır. Çünkü böyle bahçeler bitkileri daha güzel, meyveleri daha tatlı olan bir bahçedir.

Âyet-i kerimede zikredilen ve "İçlerindeki imanı sağlamlaştırmak için" şeklinde tercüme edilen (وَتَثْبِيتاً مِنْ أَنْفُسِهِمْ) ifadesi, müfessirler tarafından, çeşitli şekillerde izah edilmiştir:

a- Katade, Şa'bi ve Ebu Salih bu ifadeyi "Kendileri tasdik ederek ve kesin şekilde bilmiş olarak mallarını harcarlar." şeklinde izah etmişlerdir. Taberi bunların bu izahlarından maksatlarının şunu söylemek olduğunu zikretmiştir. "Onlar, mallarını, Allahın vaadettiği şeyleri tasdik ederek ve Allahın vaadlerine ulaşacaklarını yakinen idrak ederek harcarlar. Bu itibarla onlar, mallarını harcamada kararlılıklarını sağlamlaştırmış bir şekilde harcarlar. Vaadedilenlerin kendilerine ulaşacağı hususunda güvensizlik içinde harcamazlar." Taberinin de katıldığı izaha göre (تَثْبِيتاً) kelimesinin mânâsı "Kararlı kılmak, kuvvetlendirmek ve sağlamlaştırmak"tır. Allahın, infak edilen mallar karşısında vereceği sevaba ulaşacağına inanan ve bunu kesin olarak bilen kişi, malını harcarken tereddüt içinde olmaz. İradesini sağlamlaştırmış bir şekilde harcar. İşte âyet-i kerimede bu

ince noktaya işaret buyrulmaktadır.

b- Mücahid ve Hasan-ı Basri ise (تَثْبِيتاً مِنْ أَنْفُسِهِمْ) ifadesini şu şekilde izah etmişlerdir: Onlar, mallarını harcayacakları yeri tesbit ettikten sonra harcarlar. Yani malının zekatını verirken kimlerin onu almaya layık olduğunu tesbit ederek onlara verirler."

Taberi bu görüşün isabetli olmadığını söylemiştir. Zira (تَثْبِيتاً) kelimesi, "Araştırma" mânâsına gelmemektedir. Şayet araştırma mânâsı kastedilecek olsaydı. (تَثْبِيتاً) yerine (تَثَبُّتاً)kelimesi kullanılırdı.

c- Katadeden nakledilen başka bir görüşe göre (وَتَثْبِيتاً مِنْ أَنْفُسِهِمْ) ifadesinden maksat, "Mükâfaatını bekleyerek" demektir. Taberi, bu izah tarzının da âyetin zahirinden uzak olduğunu söylemiştir. Zira (تَثْبِيتاً) kelimesinin, mükâfaat bekleme mânâsına geldiği bilinmemektedir. Ancak, "Harcamada kendilerini kararlı kılanların mükâfaat beklediklerini söylemek mümkündür. Fakat bu izah, (تَثْبِيتاً) kelimesinin asıl mânâsını açıklama değil, onun lüzumu mânâsını açıklamadır.

أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا
إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ
لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾

266- Sizden herhangi biriniz istermi ki, altından ırmaklar akan, içinde her türlü meyvenin de bulunduğu üzüm ve hurma bahçesi olsun ve kendi üzerine ihtiyarlık çökmüş olsun, ayrıca âciz, zayıf çocukları da bulunsun. Sonra da bu bahçeye ateşli bir kasırga isabet etsin de yansın? İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki düşünesiniz.

* Allah teala, bu âyet-i kerimeyi, Allah rızası için değil de insanların övgülerini kazanmak için, gösteriş olsun diye mallarını harcayanlara bir misal olarak indirmiştir. Kıyamet gününde bunlar, harcadıklarından faydalanmak istediklerinde Allah bunlara sevap vermeyecektir. Böylece yaptıklarının karşılığını almaya en çok muhtaç oldukları bir zamanda hiçbir şey bulamayacaklardır. Tıpkı âyet-i kerimede misal verilen kişinin durumuna düşeceklerdir. Öyle ki bu kişi

bahçesi için yatırım yapmış, gereken emeği vermiş, bahçesi yetiştiğinde de kendisi yaşlanmış çoluk çocuğu çoğalmış ve o bahçeye olan ihtiyacı şiddetle artmıştır. İşte tam o anda yakıcı bir kasırga gelmiş ve bahçeyi tamamen yakmıştır ve o kişi bu bahçeden hiçbir fayda elde edememiştir.

Süddiye göre bu âyet-i kerime, yaptıklarını gösteriş için yapan münafık kimsenin, âhiretteki durumuna bir misaldir. Mücahide göre ise bu âyet-i kerime, dünya hayatında, Allaha itaatta kusur işleyen kimsenin âhiretteki durumuna bir örnektir. Hz. Ömer, Abdullah b. Abbas ve Mücahidden nakledilen diğer bir görüşe göre bu ayet-i kerime, önce güzel ameller işleyen daha sonra da Şeytanın vesveselerine kapılarak isyankâr olan ve yaptığı amellerinin yok olmasına sebep olan kişiye misaldir. Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki:

قَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالَى عَنْهُ يَوْماً لِأَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ فِيمَ تَرَوْنَ هَذِهِ الآيَةَ نَزَلَتْ اَيَوَدُّ اَحَدُكُمْ اَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ قَالُوا اللّٰهُ اَعْلَمُ فَغَضِبَ عُمَرُ فَقَالَ قُولُوا نَعْلَمُ اَولاٰ نَعْلَمُ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فِي نَفْسِي مِنْهَا شَيْءٌ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ عُمَرُ يَا ابْنَ اَخِي قُلْ وَلاٰ تَحْقِرْ نَفْسَكَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ضُرِبَتْ مَثَلاً لِعَمَلٍ قَالَ عُمَرُ اَيُّ عَمَلٍ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لِعَمَلٍ قَالَ عُمَرُ لِرَجُلٍ غَنِيٍّ يَعْمَلُ بِطَاعَةِ اللّٰهِ عَزَّ وجلَّ ثُمَّ بَعَثَ اللّٰهُ لَهُ الشَّيْطَانَ فَعَمِلَ بِالمَعَاصِي حَتَّى اَغْرَقَ اَعْمَالَهُ.

"Bir gün Halife Ömer b. Hattab, Resulullahın sahabelerine şöyle dedi: "Bu âyet-i kerimenin kim hakkında indiği kanaatindesiniz?" Onlar: "Allah daha iyi bilir." cevabını verdiler. Bunun üzerine Ömer kızdı ve şöyle dedi: "Biliyoruz veya bilmiyoruz deyin." Bunun üzerine kendisine ben şöyle dedim: "Ey müminlerin emiri, bu âyet hakkında benim bir kanaatim var." Ömer: "Söyle yeğenim kendini küçük görme." dedi. Dedim ki: "âyet, yapılan bir amele misal verilmiştir. Ömer: "Hangi amele misal verilmiştir." dedi. Dedim ki: "Herhangi bir amele misaldir." Ömer bunun üzerine şöyle dedi: "Bu âyet, zengin bir adama misaldir ki, Allaha itaat uğrunda amel işler sonra Allah ona Şeytanı gönderir. Adam günah işler ve amellerini batırır."(541)

Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, dünyada iken bolluk içinde yaşayan ve âhirette hiçbir şeye sahip olamayacak olan kâfire bir örnektir. Reb' b. Enese göre bu âyet dünyadayken sapıklık ve isyan içinde yaşayan, âhirette ise hiçbir şey bulamayacak olan kimseye örnektir. İbn-i Zeyde göre ise bu âyet, verdiği sadakayı başa kakarak ve verdiği kimseye eziyet ederek boşa çıkaran kimseye bir örnektir. Dehhaka göre de bu âyet, dün-

(541) Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure 2, bab: 47

yada bolluk içinde yaşayıp âhirette bir şey bulamayan kâfire bir örnektir. O, sevap ve yardıma en çok muhtaç olduğu zaman hiçbir şey bulamayacak, bahçesi yanan bir ihtiyara benzeyecektir.

Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerimenin, gösteriş yapmak için sadaka veren münafıkın halini beyan ettiğini söyleyen görüş tercihe şayandır. Zira Allah teala bundan önceki âyette, müminlere verdikleri sadakayı başa kakmalarını ve sadaka verdikleri kimseye eziyet etmemelerini emretmiştir. Bu âyette de verdiği sadakayı başa kakan ve eziyet eden kimseye misal olarak gösteriş için mallarını harcayan münafıkı zikretmiştir. Münafık, verdiği sadakadan, âhirette mükâfaat beklemediği için dünyada yeteri kadar mükâfaat görmezse, sadaka verdiği kişilerin başına kakar, onlara eziyet eder.

Âyet-i kerimede geçen ve "Ateşli kasırga" diye tercüme edilen (إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ) ifadesinde zikredilen ateş'ten maksat, Abdullah b. Abbas, Katade, Süddi ve Reb'i b. Enese göre, vücudun gözeneklerinden geçen çok güçlü bir ateştir. Abdullah b. Abbas, bu ateşin, cinlerin kendisinden yaratıldığı güçlü ateş olduğunu söylemiştir. Hasan-ı Basri ve Dehhaka göre ise buradaki "Ateşli kasırga" ifadesinden maksat, "Çok soğuk olan bir kasırgadır" çünkü o da mahsulleri yakmaktadır.

Âyet-i kerimenin sonunda "Allah size âyetlerini böyle açıklar ki düşünesiniz." buyrulmaktadır. Yani, Allah teala sizlere, mallarınızı onun yolunda nasıl harcayacağınızı, nelerin lehinize, nelerin de aleyhinize olacağını beyan ettiği gibi, bunların haricindeki âyet ve hükümlerini de size açıklar ki düşünesiniz. Allahın zikrettiği delillerden öğüt ve ibret alasınız böylece kendisine itaat edesiniz. Abdullah b. Abbas diyor ki: "Dünyanın geçici olduğunu, âhiretin ise baki olduğunu düşünmüş olasınız."

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا
لَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُوا۟ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن
تُغْمِضُوا۟ فِيهِ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾

267- Ey iman edenler, kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın helal ve temiz olanlarından Allah için harcayın. Ancak gözünüz kapalı iken alabileceğiniz kötü şeyleri sadaka olarak vermeyin. Bilin ki Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, övülmeye layık olandır.

Ey, Allahı ve Resulünü tasdik edenler, ticaretten kazanmış olduğunuz mallarınızdan, elinizde bulunanların en iyi ve güzellerinden Allah yolunda har-

cayın. Yerden sizin için çıkarmış olduğumuz meyve ve her türlü mahsullerden de infak edin. Vereceğiniz şeyin kötülerini vermeyin, iyilerini verin. Sizler, hakkınız olan şeyleri almak istediğiniz de, sadaka olarak verdiğiniz bu kötü şeyleri ancak gözünüz kapalı olursa alırsınız. Yani gönül hoşluğu ile değil, istemeyerek alırsınız. O halde kendiniz için istemediğiniz bir şeyi, Allah rızası için bir fakire vermeye gönlünüz nasıl razı olur? Bilin ki Allahın, sizin sadakalarınıza hiç ihtiyacı yoktur. Allah, yarattıklarına bolca lütufta bulunmasından dolayı övülmeye layıktır.

* Âyet-i kerimede geçen ve "Allah için harcayın." diye tercüme edilen (وَأَنفِقُوا) ifadesinden maksat, "Zekâtınızı verin ve tasaddukta bulun." demektir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Helal ve temiz olanlarından" şeklinde tercüme edilen (مِن طَيِّبَاتِ) ifadesinden maksat, Abdullah b. Abbas göre "Mallarınızın en güzel ve en değerlilerinden" demektir. Mücahid, Süddi ve Hz. Aliye göre ise "Altın ve gümüş"ten demektir. Yani, ticaret yaparak veya çalışarak kazandığınız altın ve gümüşten zekât verin, tasaddukta bulunun" demektir.

Âyet-i kerimede "Yerden çıkardıklarımız" diye zikredilen ifadeden maksat, Hz. Aliye göre, hububat, meyve, kendisinden zekat verilmesi icabeden her türlü mahsuldür. Mücahidden nakledilen bir görüşe göre, hurma, diğer bir görüşe göre ise sadece meyvedir." Süddiden nakledilen başka bir görüşe göre ise burada "Yerden çıkarıldığı zikredilen" şeyden maksat, hurma ve hububattır.

Taberi, burada ifade edilen "Yerden çıkarılan şey"den maksadın hurma, üzüm, buğday, Arpa ve kendilerinden zekat verilmesi gereken bütün bitkiler olduğunu söylemiştir.

Âyet-i kerimede: "Kötü şeyleri sadaka olarak vermeyin." buyrulmaktadır. Bu ifadede zikredilen ve "Kötü şeyler" diye tercüme edilen (الْخَبِيثَ) kelimesi müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir:

a- Bera b. Âzib, Ali b. Ebi Talib, Ebu Ümame b. Sehl. Katade ve Mücahide göre burada zikredilen (الْخَبِيثُ) kelimesinden maksat, malın âdisi ve kötüsüdür. Allah teala bu âyette kendilerine farz kılınan zekatı veren müminlere zekatı verirken mallarının kötülerini vermemelerini emretmiştir. Bu hususta Bera b. Âzib diyor ki: "Artık bundan sonra birimiz bir şey tasadduk etmek istediğinde elinde bulunanın en güzelini vermeye başladı."(542)

Bu hususta Hz. Ali ise şunları söylemiştir: "Bu âyet-i kerime, farz olan zekat hakkında nâzil olmuştur. İnsanlar, hurmaları topladıktan sonra iyi olanlarını ayırıyorlardı. Zekat memuru geldiğinde ona kötülerinden veriyorlardı. İşte bunun üzerine, Aziz ve Celil olan Allah, "Kötü şeyleri sadaka olarak vermeyin."

(542) Bkz. Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, sure 2 bab: 33 Hadis No. 2987

buyurdu.

b- İbn-i Zeyd ise demiştir ki: "Bu âyette zikredilen (اَلْخَبِيثُ) den maksat, haram olan mallar demektir. Allah teala, kişiye haram olan mallarından infak etmesini yasaklamıştır. Zira Allah, temizdir ve ancak helah ve temiz olanları kabul eder."

Taberi birinci görüşü tercih etmiştir. Çünkü sahabiler ve diğer müfessirler, bu ifadeyi bu şekilde izah etmişlerdir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Ancak gözünüz kapalı iken alabileceğiniz." şeklinde tercüme edilen (وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلاَّ أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ) ifadesi müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

a- Hz. Ali, Süddi, Abdullah b. Abbas, Mücahid, Reb' b. Enes ve Dehhaktan nakledilen bir görüşe göre, onlar bu ifadeyi şu şekilde izah etmişlerdir: "Sizin, başkalarında alacağınız olsaydı, size verecekleri kötü malları ancak düşük değerde tutup fazlasını isterdiniz" demektir. Yani, kendinizin başkalarında alacağınız olduğunda kötü malları kabul etmezsiniz. Değerini düşük tutarsınız. Alacağınız miktardan daha fazlasını istersiniz. O halde, mallarınız için üzerinize borç olan zekatları verirken, onları alma hakkına sahip olan fakirlere, mallarınızın kötüsünü nasıl verirsiniz? Abdullah b. Abbas, âyetin bu bölümünün izahında şöyle demiştir: "Şayet sizin bir kimsede alacağınız olsa o da size, hakkınızı öderken kötü mal verecek olsa, siz onu, iyi malın yerine almazsınız, değerini düşürürsünüz. O halde ey insanlar, sizler, kendiniz için razı olmadığınız şeyi, benim rızamı kazanmak için nasıl verebilirsiniz? Halbuki benim, sizin üzerinizdeki hakkım, mallarınızın en güzeli ve en değerlisidir. Abdullah b. Abbas diyor ki: "Allah teala, bunu şu kelamıyla ifade buyurmuştur: "Sevdiğiniz şeylerden Allah için harcamadıkça asla iyiliğe erişemezsiniz."(543)

b- Hasan-ı Basri ve Katadeden nakledilen bir görüşe göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Sizler, bu kötü malları, başka birinden satın aldığınız zaman, ancak onların değerini düşürerek satın alırsınız. O halde bu kötü malları, nasıl tam değerinde kabul ederek zekat verirsiniz.?

c- Bera b. Âzibden nakledilen başka bir görüşe göre, bu ifadeden maksat şudur: "Şayet sizlere, kötü mallar hediye edilecek olsaydı, sizler onu gönül hoşluğu ile değil istemeyerek ve utandığınızdan dolayı gözünüzü kapayarak alırdınız. O halde bu gibi malları başkalarına zekât olarak nasıl verirsiniz?

d- İbn-i Ma'kilden nakledilen diğer bir görüşe bu ifadeden maksat şudur: "Sizlerin, başkalarında alacağınız olsa kötü malları, ancak hakkınızın yenildiğini belirterek alırsınız. O halde bu gibi kötü malları zekat olarak başkalarına nasıl

(543) Âl-i İmran, 3/92

verirsiniz?

e- İbn-i Zeyde göre ise bu ifadenin mânâsı şudur: "Sizler, kazançlarınızdan haram olanları zekat ve sadaka olarak vermeyin. Çünkü sizler, bu gibi haram şeyleri ancak günahına göz yumarak alırsınız. O halde böyle malları başkalarına vermeyin.

Taberi diyor ki: "Bize göre âyetin izahına en uygun olan tefsir şunu söylemek olur. "Aziz ve Celil olan Allah, bu âyet-İ kerimesiyle kullarını tasaddukta bulunmaya ve mallarında zekât vermeye teşvik etmiş ve zkât vermeyi kullarına farz kılmıştır. Allah tealanın, zenginlerin malları için, üzerlerine farz kıldığı zekât, ona layık olanların hakkıdır. O hak sahipleri, zekât verenlerin ortağı gibidir. Nasıl ki ortaklardan biri, ortak olan mallarından kötüsünü almayı kabul etmezse, zekatı hak edenlere de o malın kötüsünü veremez. Ortaklardan biri böyle bir şeyi kabul etmesi için ya verilen malı düşük değerde tutacaktır yahut da istemeyerek kabul edecektir. Bu itibarla, kendilerine zekat verilenlerin durumu da öyle olacaktır. O halde, Allahın rızasını kazanmak isteyen sizler, ortağına haksızlık yapacak olan kimsenin durumuna düşmeyin.

Taberi diyor ki "Malların kötüsünü vermenin yasak olması, zekat gibi, verilmesi farz olan malî yükümlülükler için söz konusudur. Teberruda bulunan kimsenin böyle bir yükümlülüğü yoktur. Her ne kadar, teberruda bulunan kimsenin de, malının en güzelini vermesinin uygun olacağı kanaatinde isem de, ben, böyle bir kimseye malının kötüsünü vermesinin haram olduğunu söyleyemem. Zira, malın kötüsünden teberru eden, daha fazla miktarda verebilir, yoksullar da daha fazla faydalanmış olur.Nitekim bu hususta Ubeyde es-Selaminin şunu söylediği rivayet edilmiştir. "Bu âyet, zekat hakkında nâzil olmuştur. Kişi teberruda bulunurken hurma da verebilir, değeri düşük para da. Aslında, değeri düşük para hurmadan daha evladır.

اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَآءِ ۖ وَاللّٰهُ
يَعِدُكُمْ مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا ۗ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿٢٦٨﴾

268- Şeytan sizi, fakirlikle korkutur ve size hayasızlığı emreder. Allah ise size katından bağışlama ve lütuf vaadediyor. Allah, lütfu geniş olan ve her şeyi bilendir.

Ey insanlar, Şeytan sizi "Eğer Allah yolunda harcarsanız fakir düşersiniz." diye korkutur. Sizlere, Allaha isyan etmeyi ve ona itaati terkedip hayasız olmayı emreder. Allah ise sizlere, harcamalarınıza karşılık, günahlarınızın affe-

dileceğini ve tarafından bir lütuf olarak rızıklarınızı bol vereceğini vaadeder. Allah, lütfu bol olan, kimin ikrama layık olduğunu çok iyi bilendir.

* Abdullah b. Mes'ud diyor ki" "Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِنَّ لِلشَّيْطَانِ لَمَّةً بِابْنِ آدَمَ وَلِلْمَلَكِ لَمَّةً، فَأَمَّا لَمَّةُ الشَّيْطَانِ فَإِيعَادٌ بِالشَّرِّ وَتَكْذِيبٌ بِالْحَقِّ، وَأَمَّا لَمَّةُ الْمَلَكِ فَإِيعَادٌ بِالْخَيْرِ وَتَصْدِيقٌ بِالْحَقِّ فَمَنْ وَجَدَ ذٰلِكَ فَلْيَعْلَمْ أَنَّهُ مِنَ اللّٰهِ فَلْيَحْمَدِ اللّٰهَ وَمَنْ وَجَدَ الاٰخَرَى فَلْيَتَعَوَّذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، ثُمَّ قَرَأَ اَلشَّيْطٰانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ).

"Âdemoğlunun kalbine şeytan da bir şey sokar melek te. Şeytanın soktuğu şeyler, kötülükler vaadetmek ve hakkı yalanlatmaktır. Meleğin soktuğu şey ise, hayırlı ümitler vaadetmek ve hakkı tasdik ettirmektir. Kim, kendisinde bu durumu hissederse bilsin ki bu, Allah tarafındandır. Bundan dolayı Allaha hamdetsin. Kim de diğerini hissederse, kovulan şeytanın şerrinden Allaha sığınsın." ve sonra bu âyeti okdu .(544)

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

269- Allah, hikmeti dilediğine verir. Kime de hikmet verilirse ona çok hayır verilmiş olur. Bundan ancak akıl sahipleri ibret alır.

Allah, hikmeti yani anlayışı, sözünde isabetli olmayı, işi yerli yerince yapmayı kullarından dilediğine verir. Kime de hikmet verirse, yani kime de anlayışı, söz ve davranışlarında isabetli olma kabiliyetini verirse şüphesiz ki o kimseye çokça hayır verilmiş olur. Bunları ancak akıl sahipleri düşünüp öğüt alırlar

* Müfessirler, âyette zikredilen hikmetten neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:

a- Abdullah b. Abbas, Katade, Abul Âliye ve Mücahidden nakledilen bir görüşe göre bu âyette zikredilen "Hikmet"ten maksat, Kur'andır ve Kur'anı anla-

(544) Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an Sure 2 bab: 34, Hadis no. 2988

maktır. Bu hususta Abdullah b. Abbasın şunları söylediği rivayet edilmektedir. Âyetteki "Hikmet"ten maksat, Kur'anın nâsihini, mensuhunu muhkemini, müteşabihini, mukaddemini, muahharını, helalını, haramını ve misallerini anlamak ve bilmektir.

b- Mücahitten nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen Hikmetten maksat, sözde ve işte isabetli olmaktır.

c- İbn-i Zeyde göre, burada zikredilen hikmetten maksat, dini anlamak ve ona uymaktır.

d- İbrahim en-Nehaiye göre hikmet'ten maksat, anlayışlı olmaktır.

e- Reb' b. Enese göre bundan maksat, Allahtan korkmadır. Çünkü her şeyin başı Allahtan korkmaktır. Ve Allah teala: "Kulları içinde Allahtan hakkıyla korkanlar ancak âlim kullardır."(545) buyurmuştur.

f- Süddiye göre ise buradaki "Hikmet"ten maksat, Peygamberliktir.

Taberi diyor ki: "Aslında hikmetten maksat, davranışlarda isabetli olmaktır. Davranışlarında isabetli olan, bilinmesi icabedeni bilendir, Allahtan korkandır. Fakihtir, âlimdir. Peygamberler de böyledir. Bu itibarla hikmeti, isabetli olma anlamında almak, bu görüşlerin hepsini kapsamaktadır.

وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن نَّفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُم مِّن نَّذْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُهُۥ ۗ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٢٧٠﴾

270- Harcadığınız her şeyi veya adadığınız her adağı şüphesiz Allah bilir. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur.

Allah yolunda verdiğiniz herhangi bir nafakayı veya hayır işleme maksadıyla adadığınız herhangi bir adağı şüphesiz ki Allah bilir. Hiç bir şey ondan gizli kalmaz. O size bunların karşılığını verecektir. Zalimlerin ise Allahın azabına karşı hiçbir yardımcıları yoktur.

* Âyette zikredilen "Zalimler"den maksat, mallarını gösteriş için harcayanlar ve Allaha itaata vesile olmayacak bir şeyi adayanlardır. Bunlar, yapacakları şeyleri gerçek yerlerinin dışında yaptıkları için zalim olmuşlardır.

إِن تُبْدُوا۟ ٱلصَّدَقَٰتِ فَنِعِمَّا هِىَ ۖ وَإِن تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا

(545) Fâtır suresi, 35/28

الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنكُم مِّن سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾

271- Sadakaları açıkça verirseniz ne güzel. Eğer onları gizler ve fakirlere verirseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Allah bununla günahlarınızdan bir kısmını öter. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

Eğer sadakalarınızı açıkça verirseniz bu güzel bir şeydir. Şayet onları kimseye göstermeden gizler ve gizlece fakirlere verirseniz, bu sizin için açıkça vermenizden daha hayırlıdır. Çünkü gizli verilen sadaka daha hayırlıdır, daha faziletlidir. Allah, sadakalarınız sebebiyle bir kısım günahlarınızı örter. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. Amellerinizden hiçbir şey ona gizli kalmaz.

* Peygamber efendimiz (s.a.v.) sadakayı gizlice verenin kıyamet gününde arşın gölgesinde gölgelendirilecek yedi sınıf insandan biri olacağını beyanla buyuruyor ki:

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللّٰهُ تَعَالَى فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لاَ ظِلَّ اِلاَّ ظِلُّهُ اِمَامٌ عَدْلٌ وَشَابٌّ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ اللّٰهِ وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ فِي الْمَسَاجِدِ وَرَجُلاَنِ تَحَابَّا فِي اللّٰهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ فَقَالَ اِنِّي اَخَافُ اللّٰهَ وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لاَ تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللّٰهَ خَالِياً فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ.

"Yedi kimse vardır ki, Allahın arşının gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı bir günde Allah onları, arşın gölgesi altında gölgelendirecektir. Bunlar, adaletli Halife, Allaha ibadet ederek yetişen genç, kalbi mescitlere bağlı olan kişi, Allah için birbirlerini seven iki arkadaş (öyle ki, bunlar Allah için bir araya gelir ve Allah için ayrılırlar.) Mevki ve güzellik sahibi bir kadın kendisini (hayasızlığa) davet ettiği halde: "Ben, Allahtan korkarım" diyerek onu reddeden kişi,, sağ elinin verdiği sadakayı sol elinin duymayacağı kadar gizlice sadaka veren kişi ve hiç kimsenin bulunmadığı bir yerde Allahı anarak gözlerinden yaş döken kişilerdir."(546)

Peygamber efendimiz diğer bir hadis- şerifinde de şöyle buyuruyor:

عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَمَّا خَلَقَ اللّٰهُ الْأَرْضَ جَعَلَتْ تَمِيدُ فَخَلَقَ الْجِبَالَ فَعَادَ بِهَا عَلَيْهَا فَأَسْتَقَرَّتْ، فَعَجِبَتْ الْمَلاٰئِكَةُ مِنْ شِدَّةِ الْجِبَالِ قَالُوا: يَارَبِّ هَلْ مِنْ

(546) Buhari, K. ez-Zekat, bab: 16 K. el-Ezan, bab: 36, K. el-Hudvel bab: 19/Müslim, K. ez. Zekat bab: 91, Hadis No. 1031/Tirmizi, K. ez-Zühd, bab: 52, Hadü No. 2391

خَلْقِكَ شَيْءٍ أَشَدُّ مِنَ الْجِبَالِ؟ قَالَ: نَعَمْ الْحَدِيدُ. قَالُوا: يَا رَبِّ فَهَلْ مِنْ خَلْقِكَ شَيْءٌ أَشَدُّ مِنَ الْحَدِيدِ؟ قَالَ: نَعَمْ النَّارُ. فَقَالُوا: يَا رَبِّ فَهَلْ مِنْ خَلْقِكَ شَيْءٌ أَشَدُّ مِنَ النَّارِ؟ قَالَ: نَعَمْ الْمَاءُ. قَالُوا: يَا رَبِّ فَهَلْ مِنْ خَلْقِكَ شَيْءٌ أَشَدُّ مِنَ الْمَاءِ؟ قَالَ: نَعَمْ الرِّيحُ، قَالُوا: يَا رَبِّ فَهَلْ مِنْ خَلْقِكَ شَيْءٌ أَشَدُّ مِنَ الرِّيحِ؟ قَالَ: نَعَمْ ابْنُ آدَمَ، تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ بِيَمِينِهِ يُخْفِيهَا مِنْ شِمَالِهِ.

"Allah teala yeryüzünü yaratınca, yeryüzü sarsılıyordu. Bunun üzerine Allah teala dağları yarattı. Onları yeryüzüne yerleştirdi ve yüryüzü istikrara kavuştu. Melekler, dağların güçlülüğüne şaşarak: "Ey rabbimiz, yaratıkların arasında dağlardan daha güçlü bir şey var mı?" diye sordular. Allah: "Evet, demir var." buyurdu. Melekler: "Ey rabbimiz, yaratıkların içinde demirden daha güçlü bir şey var mı?" dediler. Allah: "Evet ateş var." buyurdu. Melekler: "Ey rabbimiz, yaratıkların arasında ateşten daha güçlü bir şey var mı?" dediler. Allah : "Evet su var." buyurdu. Melekler: "Ey rabbimiz, yaratıkların arasında sudan daha gülçü bir şey var mı?" dediler. Allah: "Evet rüzgâr var." buyurdu. Melekler: "Ey rabbimiz, yaratıkların arasında rüzgârdan daha güçlü bir şey var mı?" dediler. Allah, "Evet var. O, sağ eliyle bir sadaka verip onu sol elinden gizleyen Âdemoğludur." buyurdu.(547)

Ebu Zer el-Ğifari (r.a) diyor ki:

قلت يا رسول اللّه فالصدقة قال أضعاف مضاعفة قلت يا رسول اللّه فايهما أفضل قال جهد من مُقِلٍّ أوسر الى فقير.

...Dedim ki: "Ey Allahın Resulü, sadakanın karşılığı nedir?" Resulullah (s.a.v.) "Kat kattır." buyurdu. Dedim ki: "Ey Allahın Resulü, hangi sadaka daha üstündür" Resulullah: "Malı az olanın zorlukla verdiği bir de gizli olarak fakire verilen sadakadır." buyurdu.(548)

Peygamber efendimiz diğer bir hadis-i şerifinde buyurmuştur ki:

وَالصَّدَقَةُ تُطْفِيءُ الْخَطِيئَةَ كَمَا يُطْفِيءُ الْمَاءُ النَّارَ.

(547) Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an sure 113, Hadis No. 3369/Ahmed b.Hanbel, Müsned C 5 S. 124
(548) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 5 S. 178, 179, 265

"Suyun ateşi söndürdüğü gibi, sadaka da hataları söndürür."(549)

Abdullah b. Abbasa göre burada gizli verilmesinin daha efdal olduğu belirtilen infak, farz olmayan bağışlardır. Çünkü farz onlanların açıktan verilmesi daha evladır. Bu âyetin izahında Abdullah b. Abbasın şunları söylediği rivayet edilmektedir: Allah teala, gizli olarak verilen bağışı, açık olarak verilenden yetmiş kat üstün kılmıştır. Farz olan şeyin açıktan verilmesini ise gizli verilmesinden daha üstün kılmıştır. Açıktan verilenin sevabının, gizli verilenden yirmi beş kat üstün olduğu söylenmektedir. Diğer bütün farzlarda ve nafilelerde de durum böyledir.

Yezid b. Habib ise bu âyet-i kerimenin, Yahudi ve Hristiyan olan ehl-i kitap hakkında indiğini söylemiş ve âyeti şöyle izah etmiştir: "Eğer sizler, ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlara verdiğiniz sadakaları açıktan verecek olursanız ne güzel, şayet onu gizler ve onların fakirlerine verecek olursanız, bu sizin için daha hayırlıdır." Yezid b. Habib, fakir müslümanlara verilecek olan zekatların da bağışlarında gizli verilmelerinin, açıkça verilmeden daha evla olduğunu söylemiştir.

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَىٰهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ ۗ وَمَا تُنفِقُوا
مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنفُسِكُمْ ۚ وَمَا تُنفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ ۚ وَمَا
تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾

272- Ey Muhammed, onları hidayete erdirmek sana ait değildir. Fakat Allah, dilediğini hidayete erdirir. Yaptığınız her hayır kendiniz içindir. Zaten siz ancak Allahın rızasını kazanmak için sarfedersiniz. Allah yolunda yaptığınız her hayırın karşılığı size tam olarak verilir. Ve siz, hiçbir haksızlığa uğratılmazsınız.

Ey Muhammed, müşrikleri hidayete kavuşturmak sana ait değildir. Fakat Allah, yaratıklarından dilediğini islama ulaştırır ve o kişiyi İslama eriştirmeye muvaffak kılar. Allahın rızasını kazanmak için ne harcarsanız, onun sevap ve

(549) Tirmizi, K. el-İmran, bab: 8, Hadis No. 2616 / İbn-i Mâce, K. ez-Zühd, bab: 22, Hadis No. 4210

mükâfaatı size aittir. Sizin, Allah rızası dışında harcamanız size yakışmaz. Sizin harcamış olduğunuz hayırlı malların karşılığı, kıyamet gününde tam olarak size verilecektir. Ve sizler, yaptığınız amellerin karşılıkları eksiltilerek bir zulma uğratılmayacaksınız.

*Abdlullah b. Abbas diyor ki: "Müslümanlar, müşrik olan akrabalarına sadaka vermek istemiyorlardı. Resulullahtan bu hususu sordular. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzil oldu. Onlara bu hususta ruhsat tanıdı. Bu rivayet, Said b. Cübeyr, Katade, Rebi' b. Enes ve Süddiden de nakledilmektedir.

لِلْفُقَرَآءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ
يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَآءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُم بِسِيمَاهُمْ
لَا يَسْـَٔلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ
عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾

273- Sadaka, kendilerini Allah yoluna vakfedenler içindir. Bunlar (rızık aramak için) yeryüzünde dolaşmazlar. Durumlarını bilmeyen kimse, iffetlerinden dolayı onları zengin sanar. Sen onları simalarından tanırsın. Onlar, insanlardan ısrarla dilenmezler. Harcadığınız her hayırı, şüphesiz ki Allah bilir.

Allah yolunda harcanacak malların harcama yeri, kendilerini Allah yolunda cihad etmeye hasreden ve bu sebeple rızık kazanma çalışması yapmayan fakirlerdir. Bunların, yeryüzünde gezip dolaşarak rızık temin etmeye ve kazanç sağlamaya imkânları yoktur. Hallerinden anlamayanlar onları, iffetlerinden dolayı dilenmediklerinden, zengin zannederler. Sen onları, yüzlerindeki bitkinlik, mağduriyet ve ihlastan tanırsan. Onlar, iffetli oldukları için, insanlardan ısrarla dilenmezler. Siz, Allah yolunda neyi harcarsanız şüphesiz ki Allah onu bilir. Ve size karşılığını verir.

* Âyet-i kerimede zikredilen "Kendilerini Allah yoluna vakfedenler"den maksat, Katade ve İbn-i Zeyde göre, kendilerini Allah yolunda savaşmaya vakfeden Mücahidlerdir. Süddiye göre ise, müşrikler tarafından, Medine-i Münev-

verede kuşatılan fakir müminlerdir. Taberi birinci görüşü tercih etmiştir.

Âyet-i kerimede "Sen onları simalarından tanırsın." buyrulmaktadır. Yani sen iffetli fakirleri, şekillerinden tanırsın." demektir. Müfessirler, iffetli fakirlerin, şekillerinden nasıl tanınacakları hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:

a- Mücahide göre iffetli fakirlerin siması, mütevazi ve çekingen olur. Onlar, bu halleriyle tanınırlar.

b- Süddi ve Reb'i b. Enese göre ise, bu fakirlerin simaları, yüzlerindeki bitkiinlik ve fakirlik alametiyle belli olur.

c- İbn-i Zeyde göre ise bu gibi iffetli fakirler, elbiselerinin eski ve yırtık oluşuyla tanınırlar. Zira açlık hali gizli bir şeydir. İnsanlar kişinin bu halini pek iyi teşhis edemezler.

Taberi diyor ki: "Doğru olmaya daha layık olan görüş şudur: "Allah teala, Peygamberine, iffetli fakirlerin bir kısım alametleriyle ve üzerlerindeki yoksulluk nişaneleriyle tanındıklarını bildirmiştir. Resulullah da sahabileri de bu gibi fakirleri, doktorun hasta insanı tanıdığı gibi bir takım alamet ve belirtilerinden tanıyorlardı. Bu alametler, iffetli fakirin, çekingen olması da olabilir, üzerindeki bitkinliği de olabilir, elbisesinin yırtıklığı da olabilir. Bunların hepsi bir arada da bulunabilir. Kişinin fakirliği, vasfedilerek değil inceleme ile anlaşılır. Mesela bir kısım hastalar görünüşte çok sıhhatli imiş gibi görünebilirler. Fakat muayene edildiklerinde hasta oldukları ortaya çıkar. Bazı zengin insanlar yırtık pırtık elbise giyerler. Siz onların fakir olduklarını sanırsınız. Halbuki onlarda fakirlik yoktur.

Âyet-i kerimede "Onlar, insanlardan ısrarla dilenmezler." buyurulmaktadır. Aslında iffetli fakirler, hiç dilenmezler. Burada zikredilen, ısrarla dilenmek, diğer fakirlerin sıfatıdır. Allah teala, bu sıfatı zikrederken, ısrarla dilenen fakirlerin yüzsüz olduklarını beyan etmek istemiş ve bu yolla iffetli fakirleri övmüştür. Bu hususta Ebu Said el-Hudri diyor ki: Bir zaman yoksul düştük. Bana denildi ki: "Gidip Resulullahtan bir şey istesene." Ben de yürüyerek Resulullaha gittim. Onun konuşmalarından önüme çıkan ilk sözü şu oldu. "Kim iffetli ve vakarlı olursa Allah da onu iffetli vakarlı kılar. Kim, kendisini başkasına muhtaç göstermezse Allah da onu başkasına muhtaç etmez. Bizden bir şey isteyen kimseye, elimizde bulunanı asla esirgemeyiz. "Bunun üzerine ben kendi kendime dedim ki: "Ben, iffetli ve vakarlı olsam da Allah da beni böyle yapsa daha iyi olmaz mı?" Ondan sonra oradan ayrıldım. Ve ondan sora, Resulullahtan ortaya çıkan bir ihtiyaç için hiçbir şey istemedim. Bundan sonra dünya bize meyletti. Öyle ki bizi (mala) boğdu. Ancak Allahın koruduğu kimse bundan beri oldu. Bu

hususta Katade de şunu rivayet etmiştir: Resulullah şöyle derdi: "Allah, halim selim, zengin ve iffetli olanı sever. Allah, edepsiz, hayasız zengini ve ısrarla dileneni sevmez. "Yine Katade, Resulullahın başka bir hadisinde: "Allah sizin için üç şeyi sevmez. Bunlar, dedi kodu, malı zayi etmek ve çokça dilenmektir." buyurduğunu rivayet etmiştir. Katade sözlerine devamla şunları söylemiştir: "Bakarsın ki bir insan, gün boyunca dedi kodu ile meşgul olur. Bir sürü sözler biriktirir. Geceleyin de onları insanlara aktarır. Nihayet ruhu alındığında döşeğinin üzerinde bir leş olarak bırakılmış olur. Allah ona ne gündüzünden ne de gecesinden bir pay vermiş olur. Bazı zengin insanları da görürsün ki şehvani arzularında, zevkü safalarında, oyun ve eğlenceler içindedirler. Bu şeyler onu, Allahın emirlerini yerine getirmekten alıkoyarlar. İşte malı zayi etme de böyle olur. Bazı insanları da görürsün ki, ellerini uzatmış insanlardan dilenir. Kendisine bir şey verilirse onu vereni aşırı derecede över. Verilmeyecek olursa da bu sefer o insanları aşırı derecede kınar."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde gerçek yoksulu tarif ederek buyuruyor ki:

قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي تَرُدُّهُ التَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ وَلاَ اللُّقْمَةُ وَلاَ اللُّقْمَتَانِ إِنَّمَا الْمِسْكِينُ الَّذِي يَتَعَفَّفُ وَاقْرَؤُا إِنْ شِئْتُمْ يَعْنِي قَوْلَهُ تَعَالَى لاَ يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافاً.

"Bir hurmanın, iki hurmanın, bir lokmanın iki lokmanın geri çevirdiği kişi yoksul değildir. Asıl yoksul iffetli olandır. (iffetliliğinden dolayı dilenmeyen ihtiyaç sahibidir.) Dilersiniz şu âyeti okuyun: "Onlar, insanlardan ısrarla dilenmezler."(550)

الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

(550) Buhari, K. Tefsir el-Kur'an Sure 2 bab: 48/Müslim, K. ez Zekat, bab: 102 Hadis No. 1039

274- Gece ve gündüz, gizli ve açık olarak mallarını Allah yolunda harcayanların, rableri katında mükâfaatları vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar, üzülmeyeceklerdir de.

Mallarını Allah yolunda, israf etmeksizin, cimrilik yapmaksızın, fesat çıkarıp saçıp savurmadan, gizli ve aşikâr olarak harcayanların, rableri katında sevap ve mükâfaatları vardır. Onlar için âhirette bir korku yoktur. Dünyada bıraktıkları şeylerden dolayı da üzülmezler.

*Ebüdderda, bu âyet-i kerimenin, atlarıyla Allah yolunda cihad eden müminleri vasıflandırdığını söylemiştir. Katade ise bu âyetin, israfa kaçmaksızın ve harcamada kısıtlı davranmaksızın, mallarını Allah yolunda harcayanları vasıflandırdığını ve bunların cennetlik kimseler olduklarını söylemiş bu hususta Resulullahın da şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. "Malları çok olan zenginler, en aşağıda bulunanlardır." dediler ki: "Ey Allahın Peygamberi, bundan kim müstesnadır?" Resulullah yine: "Malları çok alan zenginler, en aşağıda bulunanlardır." buyurdu. Orada bulunanlar yine "Ey Allahın Peygamberi, ondan kim müstesnadır?" dediler. Resulullah da tekrar: "Malları çok olan zenginler en aşağıda bulunanlardır." buyurdu. Yine orada bulunanlar: "Ey Allahın Peygamberi ondan kim müstesnadır?" dediler ve onlar, ortık bu soruya cevap verilmeyeceğini zannetiler ve cevap alamamaktan korktular. Nihayet Resulullah buyurdu ki: "Ondan, malını sağına soluna, önüne arkasına tasadduk eden müstesnadır. Bunlardan da pek azı bu istisnaya girer. "Evet, bu âyette zikredilenler, Allahın farz kıldığı ve razı olduğu yolda mallarını israfa, cimriliğe ve fesada kaçmaksızın harcayanlardır.

Abdullah b. Abbas Tevbe suresindeki zekata ait hükümleri belirten âyetler nâzil olmadan önce bu ve bundan önce geçen iki yüz yetmiş, yetmiş bir, yetmiş iki ve yetmiş üçüncü âyetlerle amel edildiğini, Tevbe suresindeki âyetler inince de yalnızca onlarla amel edilmeye başladığını söylemiştir.

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَوٰا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ
ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَوٰا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَوٰا فَمَن
جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِ فَانتَهَىٰ فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ

فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٥﴾

275- Faiz yiyenler, yerlerinden, şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu onların: "Alış veriş te aynen faiz gibidir." demelerindendir. Halbuki Allah, alış verişi helal, faizi ise haram kılmıştır. Kim, rabbinden öğüt gelir de yaptığını terkederse, geçmişte aldığı onundur. Ve onun işi Allaha aittir. Kim de tekrar faizciliğe dönerse işte onlar, cehennemliktirler. Orada ebedi olarak kalacaklardır.

Faizi almak vermek ve yemek suretiyle faizle muamele yapanlar, kıyamet gününde kabirlerinden, ancak şeytanın çarptığı, sara hastalığına yakalanarak kendini yerden yere atan kişinin kaltığı gibi kalkarlar. Onların, kabirlerinden bu şekilde kalkmalarının sebebi, inkâr etmeleri ve iftirada bulunarak "Alışveriş te faiz gibidir. Niçin bu haram olsun?" demelerindendir. Halbuki Allah, alış veriş suretiyle ticari kazancı helal, faizi ise bütün çeşitleriyle haram kılmıştır. Kim, rabbinden bir öğüt ve korkutma geldikten sonra faiz yemekten vaz geçerse, haram hükmü gelmeden önce olan olmuştur. Ve onun işi allaha aittir. İsterse onu affeder, isterse azabeder. Kim de haram kılındıktan sonra tekrar faiz yerse onlar cehennemliktirler. Orada edebi olarak kalacaklardır.

* Âyet-i kerimede, "Faiz yiyenler, yerlerinden, şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar." buyurulmaktadır. Arapçada "Faiz' kelimesi (الرِّبا) lafzıyla ifade edilmiştir. Bu kelimenin mânâsı "Artmak ve fazlalaşmak." demektir. Mallarını faize verenler, onları bu yolla artırmak istedikleri için faize "Riba" denmiştir. Faiz yiyenlerin, yerlerinden şeytanın çarptığı kimse gibi kalkacakları beyan edilmiştir. Burada ifade edilen "Yerler"den maksat, Mücahid, Abdullah b. abbas, Said b. Cübeyr, Katade, Rebi' b. Enes, Dehhak, Süddi ve İbn-i Zeyde göre kıyamet gününde dirildikten sonra kalkacakları kabirlerdir. Kıyamet gününde faizcilerin alametleri, şeytanın çarpmış olduğu kişi gibi, saralı bir şekilde olmalarıdır.

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Âyet-i kerimede, faizi bizzat yiyenler zikredilmektedir. Ticaretlerinde faizli işlem yapan ve onu fiilen yemeyenler de bu âyetin beyan ettiği cezaya çarptırılacaklar mıdır? Cevaben denilir ki: "Faizi sadece yiyenler değil, her türlü faizli muamelede bulunanlar bu âyetin

beyan ettiği hükme dahildir. Ancak, âyetin indiği zaman faizcilerin, faizden elde ettikleri gayr-i meşru kazancı en çok yeme ve içmelerinde kullandıkları için âyette "Faiz yiyenler ifadesi yer almaktadır. Yoksa bütün faizle muamele yapanlar bu âyetin kapsamına girmektedirler. Nitekim şu âyet-i kerîme ve şu hadis-i şerif bu hususu ortaya koymaktadırlar. Allah teala buyuruyor ki: "Ey iman edenler, Allahtan korkun ve eğer iman ediyorsanız faizden arta kalanı bırakın."(551) Peygamber efedimiz de hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur.

قَالَ لَعَنَ رَسُولُ اللّٰه ﷺ آكِلَ الرِّبَا وَمُوكِلَهِ وَشَاهِدَهُ وَكَاتِبَهُ.

"Allah, faizi yiyene de yedirene de şahidine de kâtibine de lanet eder."(552)

يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَوٰا وَيُرْبِي الصَّدَقَٰتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿٢٧٦﴾

276- Allah, faizi mahveder, sadakaları ise artırır. Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez.

Allah, faizi eksiltir ve yok eder.Sadakaların sevabını ise kat kat artırır. Sadaka verilen malı artırır. Allah, inkârda ısrar edenleri, ikaz ve nasihatlara aldırmayarak günah işlemeye devam edenleri asla sevmez.

* Allah tealanın, faizi mahvetmesi, ya onu tamamen imha etmesi veya onun karıştığı malın bereketini gödermesiyle olur. Resulullah (s.a.v.) efendimiz bir hadisi şerifinde:

عن ابن مسعود ان النبى ﷺ قال الربا وان كثر فان عاقبته تصير الى قُلٍّ.

(551) Bakara suresi, 2/278

(552) Meseî K. ez-Ziynet, bab: 25 / Ebu Davud K. el-Buyü bab: 4, Hadis No: 3333 Müslim, K. el-Müsakat, bab: 105, 106, Hadis No. 1597, 1598

"Faiz çoğalsa dahi sonunda eksilmeye mahkumdur." buyurmuştur.(553)

Sadakalar bunun aksinedir. Çünkü Allah onlara bereket verir ve onları artırır. Nitekim bu hususta Allah teala diğer âyetlerinde şöyle buyurmuştur: "Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu: Her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren bir tanenin durumuna benzer. Allah dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olan ve her şeyi bilendir."(554) "O kimdir ki , Allah için güzel bir ödünç takdim etsin de, Allah ona karşılığını kat kat versin? Rızkı daraltan da Allahtır, bol veren de. Yine ona döneceksiniz."(555)

Peygamber efendimiz de bu hususta şöyle buyuruyor:

قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ مَنْ تَصَدَّقَ بِعَدْلِ تَمْرَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ وَلاَ يَقْبَلُ اللّهُ اِلاَّ الطَّيِّبَ واِنَّ اللّهَ يَتَقَبَّلُهَا بِيَمِينِهِ ثُمَّ يُرَبِّيهَا لِصَاحِبِهِ كَمَا يُرَبِّى اَحَدُكُمْ فَلُوَّهُ حَتَّى تَكُونَ مِثْلَ الْجَبَلِ.

"Kim, helal kazancından bir hurma kadarını sadaka olarak verirse ki - Allah, ancak helal maldan olan sadakayı kabul eder. - Allah onu sağ eliyle (güzelce) kabul eder. Sonra onu, sizden birinin atının tayını beslediği gibi besler. Öyle ki, o dağ gibi olur."(556)

Diğer bir rivayette de şöyle buyurmuştur.:

قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ « اِنَّ اللّهَ يَقْبَلُ الصَّدَقَةَ وَيَأْخُذُهَا بِيَمِينِهِ فَيُرَبِّيهَا لأَحَدِكُمْ كَمَا يُرَبِّى أَحَدُكُمْ مُهْرَهُ. حَتَّى اِنَّ اللُّقْمَةَ لَتَصِيرُ مِثْلَ أُحُدٍ».وَتَصْدِيقُ ذَلِكَ فِى كِتَابِ اللّهِ عَزَّ وَجَلَّ: (أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ) وَ (يَمْحَقُ اللّهُ الرِّبَا وَيُرْبِى الصَّدَقَاتِ).

"Şüphesiz ki Allah, sadakayı kabul eder. Onu sağ eliyle alır ve sizden birinizin atının tayını besleyip büyüttüğü gibi o sadakayı büyütür. Öyle ki, bir lokma uhut dağı gibi olur. Bunu, aziz ve celil olan Allahın kitabında doğrulayan

(553) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C1 S. 395, 424
(554) Bakara suresi, 2/261
(555) Bakara Suresi, 2/245)
(556) Buhari, K. ez-Zekât , bab: 8 / Müslim, K. ez-Zekât bab: 63,64 Hadis No. 1014

âyetler: "Bunlar, kullarının tevbesini ve sadakaları ancak Allahın kabul ettiğini ve tevbeleri çokça kabul eden ve çok merhametli olanın sadece Allah olduğunu bilmezler mi?"(557) "Allah, faizi mahveder, sadakaları ise artırır. Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez." (558) âyetleridir."(559)

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ
أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾

277- Şüphesiz ki iman edenlerin, salih amel işleyenlerin, namazı kılıp zekatı verenlerin, rableri katında mükâfaatları vardır. Onlar için korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir de.

Allahı ve Resulünü tasdik eden ve Allahın, kendilerine emrettikleriyle amel eden, namazı bütün erkânıyla birlikte kılan ve mallarından, farz kılınmış olan zekatı verenlerin, âhirette rableri katında mükâfaatları vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar, dünyada bıraktıkları şeylere de üzülmezler.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾

278- Ey iman edenler, Allahtan korkun ve eğer iman ediyorsanız faizden arta kalanı bırakın.

Ey iman edenler, emirlerine itaat ederek ve yasaklarından kaçınarak Allahtan korkun ve alacağınızdan, ana paranın üzerine ilave edilen faizi terkedin, almayın. Eğer sözünüzde, işinizde ve imanızda samimi kişiler iseniz bunu böyle yapın.

* Suddi, İbn-i Cüreyc ve İkrime, bu âyet-i kerimenin, nüzul sebebi hakkında şunları söylemişlerdir: Bir kısım insanlar İslama girmeden önce mallarını faize vermişlerdi. Bunlar, faizin bir kısmını almışlardı diğer kısmı duruyordu. Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirerek onların daha önce almış oldukları faizleri affettiğini ve geriye kalan faizi de almalarının haram olduğunu bildirdi. Faize mal veren kişilerin, Abbas b. Abdul Muttalib ve Muğire oğullarından bir kişi olduğu, faizle mal alanların da Sakiyf kabilesinden Amr oğulları olduğu rivayet

(557) Tevbe suresi, 9/104
(558) Bakara suresi, 2/276
(559) Tirmizi, K. ez-Zekât, bab: 28 Hadis No. 262

edilmiştir. Diğer bir rivayette ise mallarını faize verenlerin Amr oğulları olduğu, alanların da Muğire oğulları olduğu bildirilmektedir.

فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ
أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾

279- Eğer böyle yapmazsanız Allah ve Resulü tarafından, size karşı harp ilan edilmiş olduğunu bilin. Şayet tevbe ederseniz, sadece sermayeniz sizindir. Böylece haksızlık etmemiş ve haksızlığa da uğramamış olursunz.

* Âyet-i kerimede zikredilen ve "Bilin" diye tercüme edilen(فَأْذَنُوا) kelimesi iki şekilde okunmuştur.

a- Bütün Medine halkı bu kelimeyi, sülasî fiilden türetilmiş bir emir kabul etmişler ve (فَأْذَنُوا) şeklinde okumuşlardır. Bu kıraata göre bu ifadenin mânâsı şöyledir: "Şayet sizler, bu emredileni yapmazsanız, Allah ve Resulü tarafından size savaş açılmış olduğunu bilin.

b- Kûfe kurralarının tümü ise bu kelimeyi, rubai fiilerden türetilmiş bir emir kabul ederek (فَآذِنُوا) şeklinde okumuşlardır. Bu kıraata göre bu ifadenin mânâsı şöyledir: "Şayet sizler, emrolunanı yapmazsanız, Allah ve Resulüne karşı savaştığınızı diğer insanlara ilan edin."

Taberi : "Bu kıraatlardan birinci kıraatın tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Zira, savaş ilan etme, faiz yiyenlerin hakkı değil Allah ve Resulünün hakkıdır. Nitekim bu hususta, Abdullah b. Abbas şöyle demiştir: "Şayet, faizli muamele yapan kimse, bundan vazgeçmeyecek olursa, müslümanların imanının bu kimseyi tevbe etmeye çağırması gerekmektedir. Eğer vazgeçerse mesele yoktur. Aksi taktirde imam onun boynunu vurur. Bu hususta Katade de şunları söylemiştir: "Gördüğünüz gibi Allah, faiz yiyenleri öldürmekle tehdit etmiş ve onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, kanlarını heder etmiştir. Reb' b. Enes te Allah tealanın bu âyet-i kerime ile, faiz yiyenleri öldürmekle tehdit ettiğini söylemiştir.

Âyet-i kerime, faizin korkunç bir cinayet olduğunu ortaya koymaktadır. Bu cinayetin büyüklüğünü anlamak için, Kur'an-ı Kerimin, faizcileri nasıl vasıflandırdığını dikkatle incelemek yeterlidir. Kur'an-ı Kerim, faizcileri, Şeytanın çarptığı, sara hastalığına yakalanmış, kendini yerden yere atan ve aklından zoru olan deliler gibi sağa sola yalpa yapan bir kimseye benzetmiştir.

Faizciler ise, Kur'an-ı Kerimin bu tasvirine rağmen faizin zararlarını yok

gibi göstermeye çalışmaktadırlar. Allahın, bu kadar kötü olduğunu bildirdiği faizi meşru gören ve onunla muamele yapanların, Allah ve Resulünün kendilerine karşı savaş ilan ettiğini beyan eden âyete rağmen faizle iştigal ederek rablerine karşı savaşmayı basit bir olay gibi gösterenlerden ve o faizi helalmiş gibi takdim etmeye çalışanlardan daha zalim ki olabilir? Hangi müslüman, bu tehdidi duyduktan sonra faizli muameleye devam etmek ister? Bu âyet-i kerimeyi duyduktan sonra yaptığından vaz geçip tevbe etmeyen, bu korkunç cinayeti işlemeye devam eden kişilere yazıklar olsun. İmanla faiz birbirinin zıddıdır. Hiç bir zaman birleşmezler.

Cabir b. Abdullahın rivayetinde bu hususta Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyuruyor Cabir diyor ki:

عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: لَعَنَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ آكِلَ الرِّبَا، وَمُوكِلَهِ، وَكَاتِبَهُ، وَشَاهِدَيْهِ، وَقَالَ: هُمْ سَوَاءٌ.

"Resulullah (s.a.v.) faizi yiyene, yedirene, yazana ve şahitlerine lanet etti. Ve "Onlar eşittir" buyurdu."(560)

Peygamber efendimiz diğer bir hadis-i şerifinde de buyuruyor ki:

قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ « أَتَيْتُ، لَيْلَةَ أُسْرِىَ بِى، عَلَى قَوْمٍ بُطُونُهُمْ كَالْبُيُوتِ، فِيهَا الْحَيَّاتُ تُرَى مِنْ خَارِجِ بُطُونِهِمْ. فَقُلْتُ: مَنْ هَؤُلاَءِ يَا جِبْرَائِيلُ؟ قَالَ: هَؤُلاَءِ أَكَلَةُ الرِّبَا.

"Ben isra ve miraç gecesinde, karınları evler kadar büyük olan bir topluluğun yanına vardım. Karınlarında yılanlar vardı. Bu yılanlar dışarıdan görünüyordu. Dedim ki: "Ey Cebrail, bunlar kimdir?" dedi ki: "Bunlar, faiz yiyenlerdir."(561)

Peygamber efendimiz bir diğer hadis-i şerifinde de şöyle buyuruyor:

قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ « الرِّبَا سَبْعُونَ حُوباً. أَيْسَرُهَا أَنْ يَنْكِحَ الرَّجُلُ أُمَّهُ».

(560) Müslim, K. el-Müsakat, bab: 106, Hadis No. 1598/Ebu davud, K. el-Büyük bab: 4 Hn. 3333
(561) İbn-i Mace, K. et Ticaret, bab: 58, Hn. 2273/Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.2 S. 353, 363

"Faizde yetmiş günah vardır. En hafifi, kişinin, anası ile zina etmesi gibidir."(562)

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ ۚ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾

280- Eğer borçlu darda ise ona, genişliğe çıkıncaya kadar mühlet verin. Bağışlamanız ise, bilirseniz sizin için daha hayırlıdır.

Eğer borçlu sıkıntı içindeyse ve ödeme gücü yoksa genişliğe çıkıp ödeme gücü elde edinceye kadar bekleyin. Fakat, sadakanın faziletini ve sıkıntı içindeki borçlunun sıkıntısını gidermenin sevabını bilirseniz, alacağınızdan vaz geçip onu borçluya bağışlamanız, o malı ondan almanızdan sizin için daha hayırlıdır.

* Resulullah (s.a.v.) efendemiz buyuruyor ki:

قال سمعت رسول الله ﷺ يقول من نفس عن غريمه أو محا عنه كان فى ظل العرش يوم القيامة.

"Kim, bir borçlusuna nefes aldırır veya onun borcunu silerse o kişi kıyamet gününde arşın gölgesinde olacaktır.(563)

Müfessirler bu âyet-i kerimede, darlık içinde oldukları zaman kendilerine süre tanınması emredilen borçlulardan hangi borçluların kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

a- Abdullah b. Abbas, Muhammed b. Sîrîn, İbrahim en-Nehai, Katade, Dehhak vb. âlimlere göre burada zikredilen borçludan maksat, faizli muamelede borçlu durumuda olan ve faizle aldığı ana parayı ödemekten âciz kalan borçlulardır. Alacaklılar, ona paralarını ödemekten âciz olan bu borçlulara, ödeme imkânları oluncaya kadar süre tanımakla emrolunmuşlardır. Fakat, faizli mua-

(562) İbn-i Mace, K. et-Ticaret, bab: 58 HN. 2274
(563) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.5 S. 300, 308 / Darimi, K. el-Büyü bab: 50

mele dışındaki herhangi bir muameleden dolayı borçlu olan kimseler borçlarının vadesi geldiği zaman onu ödemek zorundadırlar. Aksi halde kendilerine hapis gibi hukuki müeyyideler uygulanır. Bu hususta, Muhammed b. Sîrî diyor ki: "Bir alacaklı kişi borçlusunu, Kadı Şüreyhe şikayet etti. Şüreyh de borçlunun aleyhine hüküm vererek hapsedilmesini emretti. Şüreyhin yanında bulunan bir dam, "Borçlu olan bu kişi dardadır. Allah teala da kitabında "Eğer borçlu darda ise ona genişliğe çıkıncaya kadar mühlet verin." buyurmaktadır." dedi. Şüreyh dedi ki de "Bu âyet , faizli muameleleri söz konusu etmektedir. Zira Allah teala, kitabında, başka bir ayette buyuruyor ki: "Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmederken adaletle hükmetmenizi emrediyor...(564) Kadı Şüreyh, sözlerine davamla dedi ki: "Allahın bize bir şeyi emredip sonra da emrini yerine getirdiğimizden dolayı bize azabetmesi beklenemez.

b- Dehhak ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet- kerime, her türlü borçluyu ifade etmektedir. Bu borç, helal bir alış verişten de olsa, faizden de olsa aynı hükme tabidir. Bu hususta, Dehhakın şunu söylediği rivayet edilmiştir. "Müslüman kardeşinde alacağı olan bir mümin, kardeşinin darda olduğunu bildiği halde, borcunu ödeyemediği için onu hapsettirmesi ve genişliğe çıkmasını beklemeyip alacağını isteyerek onu sıkıştırması helal değildir.

Taberi diyor ki: "Tercihe şayan olan görüş, bu âyet- kerimenin, Resulullah döneminde mallarını faize verip sonra da müslüman olan ve müslümün olduklarında faiz alacaklarını henüz tahsil edememiş olanlar hakkında nâzil olduğunu söyleyen görüştür. Âyet-i kerime, bu gibi insanlara faiz alacaklarını bırakıp sadece ana paralarını almalarını emretmiş, borçluları, ana paralarını ödemekten âciz iseler, onlara mühlet vermelerini emretmiştir. Bu itibarla, bu âyet, müslüman olmadan önce, malını faize veren kimselere hitabetmektedir. Ancak, her ne kadar âyet, faizli muamele yapan kimseler hakkında inmişse de hükmü her alacaklı için geçerlidir. Bu nedenle borcunu ödemede, darlık içinde olan her borçluya, alacaklısı tarafından, imkanı oluncaya kadar zaman tanınması gerekmektedir. Zira, alacaklının alacağı, borçlunun malı üzerinde bir haktır. Onun vücudu üzerinde bir hakkı değildir. Borçlunun ödeme gücü yoksa alacaklının, onun hürriyetin kayıt altına alıp onu hapsettirmeye veya onun köleleştirerek satmaya hakkı yoktur. Zira, alacaklının alacak hakkı ya malının tümü üzerinde bir hak, ya borçlunun vücudu üzerinde bir hak veya malından belli şeyler üzerinde bir hak veya malının tümü üzerinde bir hak farzedilebiler. Şayet alacaklının hakkı, borçlunun vücudu üzerinde olsaydı, borçlunun ölmesiyle bu hakkın sona

(564) Nisa suresi, 4/58

emniş olması gerekirdi. Habluki bunun böyle olduğunu kimse söylememektedir. Şayet borçlunun belli bir malı üzeride bir hak kabul edilecek olursa o malın yok olmasıyla da alacaklının hakkının ortadan kalkması gerekirdi. Bunun böyle olduğunu da kimse söylememektedir. O halde, ortada, "Alacaklının hakkı, borçlunun malının tümü üzerindedir." demekten başka bir ihtimal kalmamıştır. Madem ki alacaklının hakkı, borçlunun malı üzerindedir o halde alacaklının, borçlunun vücudu üzerinde herhangi bir tasarruf hakkı yoktur. Alacaklının, böyle bir hakkı olmadığına göre, borcunu ödemekten aciz kalan borçluya, gücü yetinceye kadar mühlet tanımasından başka bir yol yoktur. Bu da, bu âyet-i kerimede zikredilen borçludan maksadın her çeşit borçlu olduğunu göstermektedir.

Âyet-i kerimenin sonunda "Bağışlamanız ise, bilirseniz, sizin için daha hayırlıdır." buyurulmaktadır.

a- Katade ve İbrahim en-Nahai âyetin bu bölümünü "Sizler, mallarınızın sermayesini almanız yerine, borçlunuz olan, zengin ve fakirlere bu mallarınızı bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır." şeklinde izah etmişlerdir. Buna göre, müslüman olmadan önce faizli muamelede bulunan alacaklı kişi, müslüman olduktan sonra borçlularından sadece malının sermayesini alabilir. Sermayeyi de almaması daha evladır. Borçlunun zengin veya fakir olması farketmez.

b- Süddi, Rebi' b. Enes, Dehhak ve İbn-i Zeyde göre ise bu âyet-i kerime, ifade etmektedir, ki alacaklı kişinin alacağını, borcunu ödemekte güçlük çeken borçlusuna bağışlaması daha evladır. Zengin olan borçlusuna böyle davranmasının daha evla oluşu söz konusu değildir.

Taberi bu görüşü tercih etmiştir. Zira âyetin bu bölümü, borcunu ödemede güç durumda olan borçlunun durumunu izah eden âyetin sonunda zikredilmiştir. Bu itibarla bağışlama işinin de böyle bir borçlu için yapılacağını söylemek daha uygundur.

Said b. el-Müseyyeb ve Âmir eş-Şa'binin, Hz. Ömerden, yine Şa'binin Abdullah b. abbastan rivayet ettiklerine göre Hz. Ömer ve Abdullah b. Abbas, faiz hükümlerini belirten bu âyetlerin, Kur'a-nı Kerimin en son inen âyetleri olduğunu söylemişlerdir. Bu hususta Hz. Ömerin şunu söylediği rivayet edilmektedir: "Kur'anın en son inen âyeti faiz âyetidir. Allahın Peygamberi onu bize tefsir etmeden önce vafat etmiştir. Siz faizi ve şüpheli şeyleri bırakın.

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ

لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

281- Allaha döneceğiniz günden korkun. Sonra herkese kazandığı tamamen ödenecektir. Ve onlar, zulme uğratılmayacaklardır.

Allahın huzuruna çıkacağınız o korkulu günden sakının. Orada herkes daha önce dünyadayken yapmış olduğu iyilik ve kötülüklerin mükâfaat veya cezasına kavuşacaktır. Çünkü o gün amallerin karşılığının verileceği gündür. O gün insanlara, amellerinin mükâfaatından herhangi bir şey eksilterek zulmedilmez. Kötülüğün cezası, yapılan kötülük kadar, iyiliğin mükâfaatı ise on kat verilince kişiye nasıl zulmedilmiş olabilir? Abdullah b. Abbas, Atıyye, Süddi ve Said b. el-Müseyyebe göre Kur'anı kerimin en son inen âyeti bu âyettir. İbn-i Cüreyc, Resulullahın, bu âyetin inmesinden sonra dokuz gün yaşadığını, Cumartesi günü hastalanıp pazartesi günü vefat ettiğini söylemiştir.

Âyet-i kerime, Ahkemül Hakimîn olan Allah tealanın huzuruna çıkıp çetin bir hesap vereceğimizi hatırlatmaktadır: Bu konuda diğer bir âyette şöyle buyurulmaktadır. "O gün kimse kimseye bir fayda sağlayamaz. O gün emir Allahındır."(565)

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَٱكْتُبُوهُ ۚ وَلْيَكْتُب
بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌۢ بِٱلْعَدْلِ ۖ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَن يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ ٱللَّهُ ۚ فَلْيَكْتُبْ ۚ
وَلْيُمْلِلِ ٱلَّذِى عَلَيْهِ ٱلْحَقُّ وَلْيَتَّقِ ٱللَّهَ رَبَّهُۥ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔا ۚ فَإِن كَانَ
ٱلَّذِى عَلَيْهِ ٱلْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ
فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُۥ بِٱلْعَدْلِ ۚ وَٱسْتَشْهِدُوا۟ شَهِيدَيْنِ مِن رِّجَالِكُمْ ۖ فَإِن لَّمْ يَكُونَا
رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَٱمْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ ٱلشُّهَدَآءِ أَن تَضِلَّ
إِحْدَىٰهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَىٰهُمَا ٱلْأُخْرَىٰ ۚ وَلَا يَأْبَ ٱلشُّهَدَآءُ إِذَا مَا دُعُوا۟ ۚ وَلَا
تَسْـَٔمُوٓا۟ أَن تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰٓ أَجَلِهِۦ ۚ ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِندَ ٱللَّهِ

(565) İnfitar suresi, 82 / 19

وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا
بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ
بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾

282- Ey iman edenler, belirli bir vadeye kadar birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın. Bunu, aranızda bir kâtip doğru olarak yazsın. Kâtip onu, Allahın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın, yazsın. Borçlu olan kimse yazdırsın. Ve rabbi olan Allahtan korksun. Borcundan hiçbir şey eksiltmesin. Eğer borçlu aklı ermez veya zayıf yahut da yazdırmaya gücü yetmeyen bir kimse ise onun yerine velisi doğru olarak yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahit tutun. Eğer iki erkek bulunmazsa, şahitlerden kendisine güvendiğiniz bir erkek ve biri unutunca diğerinin hatırlaması için iki kadın (şahitlik etsin) Şahitler çağırıldıklarında kaçınmasınlar. Borç büyük olsun küçük olsun onu, müddetiyle birlikte yazmaya üşenmeyin. Bu, Allah katında en âdil, şahitlik için en doğru, şüphe etmemeniz için en yakın bir yoldur. Ancak aranızda yaptığınız ticaret, peşin olursa yazmamanızdan dolayı size bir günah yoktur. Alış veriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Kâtibe de şahide de zarar verilmesin. Eğer zarar verirseniz o sizin için doğru yoldan sapma olur. Allahtan korkun. Allah size doğruy öğretiyor. Allah, her şeyi çok iyi bilendir.

Ey iman edenler, belli bir vadeye kadar alış veriş veya ödünç verme gibi şeylerden dolayı birbirinize borçlandığınız zaman o borcu yazın. Aranızdaki bu borçlanmayı bir kâtip, hak ve adaleti gözeterek yazsın. Bunu yazacak olan kâtip Allahın, kendisine öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın. Bu borcu kâtibe bizzat borçlu yazdırsın. Rabbinin azabından korksun. Alacaklının hakkından herhangi bir şey eksiltmesin. Eğer borçlu, yazdırmayı bilmemek veya neyin sağlam olacağını idrak edememk gibi sebeplerden dolayı aklı ermez birisi ise yahut kekemelik veya dilsizlik gibi sebeplerden dolayı yazdırmaktan âciz birisi ise ya da hapiste bulunmak veya kaybolmak gibi sebeplerden dolayı yazdırma imkânı yoksa, onun yerine velisi, kâtibe doğru olarak yazdırsın.

Bu alacak hakkınızı yazdırırken iki mülsüman hür erkeği de şahit gösterin. Eğer iki erkek bulunmazsa adaletli, dindar ve salih kimselerden uygun gördüğünüz bir erkek ve iki kadın şahit gösterin. Zira bu kadınlardan birisi şaşırır

veya unutursa diğeri ona hatırlatır. Şahitler, çağırıldıklarında şahitlik yapmaktan kaçınmasınlar. Borç ister az olsun ister çok olsun, onun vade miktarını yazdırmaktan üşenmeyin. Çünkü yazma, hem ödeme zamanı hem de borcun miktarını tesbit etmekte en sağlam yoldur. Şahitlerin şahitlik etmeleri için de en sağlam yoldur. Çünkü bu yazı satıcının da müşterinin de veya borçlunun da alacaklının da ikrar ve ifadelerini ihtiva etmektedir. Böylece şahitlik edilecek hususta şahitler arasında ihtilaf ta olamaz. Bu şekilde yazmak, şahitlerin şahitliğinden şüphe etmemeye en yakın olanıdır.

Eğer alış veriş nakit olarak peşin yapılırsa, onu yazmamanızda bir mahzur yoktur. Çünkü bu durumda her iki taraf birbirlerinden ayrılmadan alacaklarını almış vereceklerini vermişlerdir.

Haklarınız zayi olmasın diye alış verişlerinizde şahit bulundurun. Kâtip te şahit de zarara uğratılmasın. Yani, özel bir işi ile meşgul olan bir kimse kâtiplik yapmaya, yine başka bir şeyle meşgul olan bir insan da o işi bırakıp şahitlik yapmaya zorlanmasın.

Eğer kâtibe yahut şahide zarar verirseniz, rabbinize isyan etmiş günah işlemiş ve ona itaatten ayrılmış olursunuz. Koymuş olduğu hudutları aşmak hususunda Allahtan korkun. Allah size, dininizin hükümlerini, nelerin vazifeleriniz nelerin ise hakkınız olduğunu öğretiyor. Allah, sizin bütün yaptıklarınızı bilen ve sizi, amelerinize göre cezalandıracak olandır.

* Âyet-i kerimede Allah teala bizlere çeşitli muamelelerimizi yazı ile tesbit etmemizi öğretiyor, hayat sistemimizi nasıl tanzim edeceğimizi bildiriyor. Buna uyduğumuz takdirde tartışmalar yerini kaynaşmaya, ayrılmalar yerini birleşmeye terkeder. İslam dini zannedildiği gibi sadece ibadet dini değildir. Bu din, hayatın bütününü tanzim eden bir dindir. Evet İslam dini hem ibadet, hem ahlak hem iktisat hem siyaset hem de idari bir sistemdir. Bu yüce İslam nimetine karşılık Allaha ne kadar hamdetsek azdır.

Âyet-i kerimenin başında "Ey iman edenler, belirli bir vadeye kadar birbirinize borçlandığınız zaman" buyurulmaktadır. Taberi buradaki "Borçlanma" ifadesine vadeli alış vadeli satış, bir malı sipariş etme, sipariş verme, bir malın bedelini verip belli bir süre sonra teslim edilmek üzere ısmarlama, ödünç verme gibi bütün borçlanmaların dahil olduğunu ve âyet-i kerimenin, bunların hepsinin yazılmasını emrettiğini söylemiştir.

Abdullah b. Abbasa göre ise buradaki "Borçlanma" ifadesine, sadece İslam hukukunda "Selem" diye adlandırılan, parası peşin verilip malın sonradan teslim alınması şeklinde olan alış veriş girmektedir. Âyet-i kerimede, borçlanmanın yazılması emredilmektedir. Müfessirler bu emrin mensuh olup olmadığı hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

Dehhak, ibn-i Cüreyc, Rebi' b. Enes ve Katadeye göre buradaki emir farziyet ifade etmektedir ve halen geçerliliğini korumaktadır.

Şa'bi, İbn-i Zeyd, Hasan-ı Basri ve Ebu Said el-Hudriye göre ise daha önce bu âyete göre borçları yazmak farz iken şu âyet-i kerime bu farziyeti neshetmiş ve ortadan kaldırmıştır. "...Şayet birbirinize güveniyorsanız, güvenilen kimse, emaneti yerine versin."(566)

Âyet-i kerimenin devamında "Bunu, aranızda bir katip doğru olarak yazsın. Katip onu, Allahın, kendisine öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin." buyurulmaktadır.

Mücahid, Ata ve Âmir eş-Şa'bîye göre, borcu yazmaya çağırılan kâtibin bu vazifeyi yerine getirmesi onun üzerine farzdır. Çünkü âyet- kirimede "Kâtip onu yazmaktan çekinmesin." buyrulmaktadır.

Şa'bî, İbn-i Cüreyc, İbn-i Zeyd, Hasan-ı Basri, Ebu Said el Hûdri, Dehhak ve Reb' b. Enese göre ise, borcu yazmaya çağırılan kâtibin bunu yazması farz idi. Fakat daha sonra neshedildi ve "Kâtibe de şahide de zarar verilmesin." buyuruldu.

Süddiye göre ise, borcu yazmaya çağırılan kâtibin işi olmadığı takdirde onu yazması üzerine farzdır. Şayet meşgul ise, onu yazmak üzerine farz değildir.

Taberi diyor ki: "Tercihe şayan olan görüş, Allah tealanın, borcunun yazılmasına dair burada zikrettiği emir, farziyet ifade etmektedir ve mensuh da değildir. Zira, Allah teala, belli bir vadeye kadar borçlanma ile muamelede bulunan iki tarafa, aralarında bulunan borcu yazdırmalarını ve yazmaya çağrılan kâtibin de hakkaniyetli bir şekilde bu borcu yazmasını emretmiştir. Allah tealanın emirleri ise aslında farzilet ifade etmektedir. Ancak, emrin farz olmayıp mendup olduğuna veya irşad edici mahiyette olduğuna dair delil bulunması halinde Allah telanın emirleri mendubiyet veya irşad hükmü ifade ederler. Bu âyet-i kerimede böyle bir delil olmadığına göre, borçlanan tarafların borçlarını yazdırmaları ve bunu yazmaya çağırılan kâtibin de bunu yazması farzdır. Bir kısım âlimlerin: "Şayet birbirinize güveniyorsanız, güvenilen kimse emaneti yerine versin."(567) âyetini delil göstererek borcu yazma farziyetinin neshedildiğini

(566) Bakara Suresi, 2 / 238
(567) Bakara Suresi, 2 / 283

söylemeleri isabetli değildir. Zira bu son âyet-i kerime, borcu yazdırmaya bir imkân olmadığı veya borcu yazacak bir kâtip bulumadığı durumları sözkonusu etmektedir. Yazma işinin mümkün olduğu ve yazacak kâtibin de bulunduğu durumlarda borcu yazmanın farz olması hükmü geçerlidir. Bu itibarla bu son âyetin, birinci âyeti neshettiği söylenemez. Çünkü, iki âyetin birbirini neshettiğini söyleyebilmek için ikisinin hükmünün bir mesele üzerinde aynı anda çakışmaları gerekir. Şayet birinin hükmünü uygulama imkân dahilinde olmadan ikinci hükmü, bir alternatif olarak uygulanacaksa, burada nâsih ve mensuh sözkonusu değildir. Bir sıralama vardır. Eğer denilirse ki: "Şayet birbirinize güveniyorsanız güvenilen kimse, emaneti yerine versin. (568) âyeti "Ey iman denler, belirli bir vadeye kadar birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın." âyetini neshetmiştir. Bu takdirde "Şayet hasta iseniz yahut yolculukta bulunuyorsanız veya herhangi biriniz tuvaletten gelmişse veya kadınlara dokunmuşsanız ve su da bulamamışsanız temiz toprakla teyemmün yapın."(569) ifadesinin: "Ey iman edenler, namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi ve ellerinizi, dirseklere kadar yıkayın, başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuklara kadar yıkayın."(570) ifadesini neshettiğini söylemek icabeder ki bunun böyle olduğunu kimse iddia edemez. Zira, abdest almaya imkân bulamayan kimselerin teyemmüm etmeleri emredilmiştir. Keza, zihar, keffareti hakkında "Azad edecek köle bulamayanın ise karısı ile temasta bulunmadan önce aralıksız iki ay oruç tutması gerekir. (571) âyetinin "Karılarına zıhar yapıp sonra da söylediklerinden dönenlerin karılarıyla temasta bulunmadan evvel bir köle azad etmeleri gerekir.(572) âyetini neshettiğini söylemek icabeder ki bunun da yanlış olduğu ortadadır. Zikredilen bu son âyetlerle bahse konu olan âyetin ve onu neshettiği iddia edilen âyetin, birbirlerine alternatif olma bakımından, aralarında hiçbir fark yoktur. Nasıl ki, abdest alma imkânı bulamayana teyemmün etmesi emredilmiş, zıhar keffaretinde köle azad etmeye gücü yetmeyene iki ay peşpeşe oruç tutması emredilmiş, aynı şekilde borcu yazdırmaya imkân bulamayana da "Şayet birbirlerine güveniyorlarsa yazdırmadan borçlanma muamelesini yapabileceklerine izin verilmiştir. Bunların, birbirlerini neshettiklerini söylemek yersizdir.

(568) Bakara suresi, 2 / 283
(569) Maide suresi, 5 / 6
(570) Maide suresi 5 / 6
(571) Mücadele suresi, 58 / 4
(572) Mücadele suresi, 58 / 3

Âyet-i kerimede: "Borçlu olan kimse yazdırsın ve rabbi olan Allahtan korksun. Borcundan hiçbir şey eksiltmesin." buyrulmaktadır. Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi, borcu yazdırma yükümlülüğü borçluya aittir. Onun borcu yazdırması, üzerine farzdır. Borcunu yazdırırken alacaklısının hakkında herhangi bir şeyi eksiltmemesi emredilmiştir.

Âyet-i kerimede: "Eğer borçlu, aklı ermez veya zayıf yahut da yazdırmaya güc yetmeyen bir kimse ise onun yerine velisi doğru olarak yazdırsın." buyrulmaktadır. Âyetin bu bölümünde, borcunu yazdırmaktan âciz olan kimseler zikredilmektedir. Onlar da şu kimselerdir:

a- Aklı ermeyen diye tercüme edilen (سَفِيهاً) dir. Mücahide göre "Sefih"ten maksat, yazdırmayı ve diğer işleri kavramayan kimse demektir.

Süddi ve Dehhaka göre ise buradaki "Sefih"ten maksat, küçük çocuktur. Taberi buradaki sefihten maksadın, yazdırmayı bilemeyen kişi olduğunu söyleyen görüşün daha evla olduğunu, küçük çocuğun da bu ifadenin kapsamına girdiğini söylemiştir.

b- Zayıf olan kimes'den maksat ise, dilindeki peltelikten veya konuşmaktan âcizliğinden dolayı kâtibe yazdıramayan demektir. Dehhak, Süddi ve Mücahide göre buradaki "Zayıf" kimseden maksat, ahmak olan kimsedir.

c- Yazdırmaya gücü yetmeyen kimseden maksat ise, yazma anında orada bulunmayan veya hapsedilmiş gibi kimselerdir.

Âyet-i kerimede "Erkeklerinizden iki de şahit tutun." buyurulmaktadır. Burada geçen "Erkekleriniz" ifadesinden maksat, müslüman ve hür olan erkeklerdir. Köleler ve kâfirler bu ifadenin dışındadır. Onların şahitlikleri söz konusu değildir. Nitekim Mücahid, bu kelimeyi bu şekilde yorumlamıştır.

Âyet-i kerimede: "Eğer iki erkek bulunmazsa, şahitlerden, kendisine güvendiğiniz bir erkek ve biri unutunca diğerinin hatırlaması için iki kadın şahitlik etsin." buyrulmaktadır. Burada "Kendilerine güvendiğiniz" şeklinde tercüme edilen (مِمَّنْ تَرْضَوْنَ) ifadesinden maksat, Reb' b. Enes ve Dehhaka göre, dinine ve dürüstlüğüne güvenilen kimselerdir

Âyet-i kerimede "Kadınlardan biri unutursa diğerinin hatırlaması için (اَنْ تَضِلَّ اِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدَاهُمَا الْاُخْرٰى) şeklinde geçen ifade üç şekilde okunmuştur;

a- Bütün Hicaz ve Medine halkı ile Irak halkının bir kısmı, âyetin bu bölümünü, Kur'an-ı Kerimde tesbit edilmiş olan bu şekliyle okumuşlardır ve âyetin mânâsının "Şayet şahitlik edecek iki erkek bulunmazsa bir erkek iki de kadın şahitlik etsinler. Kadınların iki oluşunun sebebi, onlardan birinin meseleyi toparlayamaması halinde diğerinin ona hatırlatması içindir." şeklinde olduğunu

söylemişlerdir.

b- Diğer bir kısım âlimler ise âyetin bu bölümünü (أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ) şeklinde okumuşlardır. Âyeti bu şekilde okuyanlar, mânâsı hususunda iki kısma ayrılmışlardır.

Bunların bazılarına göre âyetin mânâsı şöyledir: "Eğer iki erkek bulunmazsa, şahitlerden kendisine güvendiğiniz bir erkek ile iki kadın şahitlik etsin. Kadınların iki oluşunun sebebi, onlardan birinin meseleyi toparlayamaması halinde, diğeri onu takviye ederek bir erkek gibi yapması içindir." Yani, kadınlardan biri şahitlik esnasında irade zaafiyetine düşecek olursa diğeri onu güçlendirir. Böylece ikisi bir erkeğin yerini tutmuş olur. Süfyan b. Uyeyne, âyetin bu bölümünü işte bu şekilde izah etmiştir."

Âyetin bu bölümünü bu kıraatla okuyan diğer bazı âlimlere göre ise mânâ şöyledir: "Kadınlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması için bir erkeğin yerine iki kadın şahitliği aranmıştır."

c- Diğeri bir kısım âlimler ise âyetin bu bölümünü şu şekilde okumuşlardır: (أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرُ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ) Mânâsının da şöyle olduğunu zikretmişlerdir: "Erkeklerinizden iki de şahit tutun. Eğer iki erkek bulunmazsa, şahitlerden kendisine güvendiğiniz bir erkek ve iki kadın şahit tutun. Eğer kadınlardan biri unutacak olursa diğeri ona hatırlatsın." âyet-i kerimeyi bu şekilde A'meş okumuştur.

Taberi, birinci kıraat şeklini tercih etmiş ve âyetin bu bölümünün mânâsının: "Eğer iki erkek bulunmayacak olursa bir erkek ile iki kadın şahitlik etsin. Ta ki kadınlardan biri unutacak olursa diğeri ona hatırlatmış olsun." şeklinde olduğunu söylemiştir. Taberi bu kıraat şeklini tercih etmesinin sebebinin, önceki ve sonraki kurraların, âyet-i kerimeyi bu şekilde okumaları ve bu kıraatın yaygın bir kıraat olduğu, bunun dışındaki A'meş'in kıraatının ise ferdi bir kıraat olmasıdır. Taberi, Süfyan b. Uyeynenin te'vilinin de yanlış olduğunu söylemiştir. Zira Süfyan b. Uyeyne bütün müfessirlerin aksine bir yorumda bulunmuş, ayrıca kadınlardan birinin diğerini erkek gibi yapacağını ifade eden bir açıklama yapmıştır. Onun bu izahı doğru değildir. Çünkü kadınlardan birinin meseleden sapması erkeklerde olduğu gibi onu unutmasıyla olur. Diğer kadın onu erkek haline getirmez unuttuğunu ona hatırlatır. Nitekim Reb'i b. Enes, Süddi ve Dehhak âyeti: "Onlardan biri unutursa diğeri ona hatırlatsın." şeklinde izah etmişlerdir. Bu da bizim izah tarzımıza uygundur.

Âyet-i kerimede: "Şahitler çağrıldıklarında kaçınmasınlar." buyrulmaktadır. Müfessirler, şahitlerin çağırılmaları halinde hangi çeşit şahitlikten kaçınmalarının yasaklandığı hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Katade ve Rebi' b. Enese göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir:

Bir yazışma veya herhangi bir hak için şahit olmaya çağırılan insanlar, şahit olmaktan kaçınmasınlar, Kendilerini çağıranın çağırısını kabul etsinler." Bu hususta Reb' b. Enes diyor ki: "Kişi geliyor bir çok topluluklar geziyor, şahit tutacak birini arıyordu. Fakat kimse onun çağırısını kabul etmiyordu. Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi ve "Çağırıldıkları vakit, şahit olacak kişiler imtina etmesinler." buyurdu. Böylece çağırılan kişinin şahitlik etmesi gerekli oldu.

b- Şa'bi'ye göre ise âyet-i kerimenin bu bölümü ifade etmektedir ki, herhangi bir hak için şahit olmaya çağırılan kimsenin şahitlik yapmasının farz olması için, orada çağırılan kimseden başkasının olmaması gerekir. Şayet başka kimse varsa çağırılan kişi şahit olmayı kabul edip etmemekte serbesttir.

c- Hasan-ı Basri, Ma'mer ve Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Şahitler bir şey için şahit tutulmaya çağırıldıkları zaman veya bildikleri bir şey hakkında şahitlik yapmaya davet edildikleri zaman bu çağırı ve daveti kabul etsinler, bundan kaçınmasınlar." Bu hususta Ma'mer Hasan-ı Basrinin şöyle dediğini rivayet ediyor: "Bu âyet iki şehadet şeklini ifade etmektedir. Sen, bildiğin bir şey hakkında şahitlik etmeye çağırılacak olursan şahitlik etmekten kaçınma. Yine sen bir şey için şahit tutulmaya çağırılacak olursan o mesele hakkında şahit olmaktan kaçınma."

d- Mücahid, Ebu Miclez, Âmir eş-Şa'bî, İkrime, Ata, Said b. Cübeyr ve diğer bir kısım âlimlere göre âyet-i keriminin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Şahitler, daha önce şahit tutuldukları mesele hakkında şahitliğe çağırıldıkları zaman şahitlik yapmaktan kaçınmasınlar." Görüldüğü gibi bunlara göre daha önce olaya şahit olmayan kimse, şahit tutulmaya çağırıldığı zaman, onu yapıp yapmamakta serbesttir. İbn-i Cüreyc diyor ki: "Ben Ataya dedim ki: "Nasıl olur da bir kişi borçlanma ile ilgili bir muameleyi yapmaya çağırıldığında onu yazmaya mecbur olur?" Ata da dedi ki: "Bu böyledir. Kâtibin yazması, üzerine farzdır. Fakat şahidin şahit olması, üzerine farz değildir. Çünkü şahitler çoktur.

e- Atiyye el-Avfî ve Atadan nakledilen diğer bir görüşe göre Allah teala âyet-i kerimede, herhangi bir hak için şahit tutulmaya çağırılan erkek ve kadına, davete icabet etmelerini ve şahit olmaktan kaçınmamalarını emretmiştir. Ancak buradaki emir farziyet değil mendupluk ifade etmektedir. Şahitlikten kaçınan kimse günahkâr olmaz. Görüldüğü gibi bunlara göre buradaki şahitlikten maksat, kişinin, bildiği bir mesele hakkında şahitlik yapması değil belli bir muamelede şahit gösterilmesidir.

Taberi diyor ki: Bu görüşlerden tercihe şayan olan görüş, buradaki şahitlikten maksadın, kişinin bildiği bir şey hakkında, idarecinin veya hakimin huzurunda şahitlik etmesi ve böylece hak sahibinin hakkının, yükümlü olandan alınmasına vasıta olmasıdır. Kişi bu şekilde bir şahitlik yapmaya davet edildiğinde

bu davete icabet etmesi gerekir.

Taberi diyor ki: "Burada zikredilen şahitten maksadın, bildiği bir mesele hakkında şahitlik yapacak kimse olduğunu söylememizin ve bu görüşü tercih etmemizin sebebi, âyet-i kerimede, bu insanlara "Şahitler" ismi verilmesidir. İnsanlar, ancak olaylara şahit tutulmaları ve olayları daha önce bilmeleri halinde kendilerine "Şahit" denir. İnsanları belli bir olay için şahit tutmadan onlara "Şahit" adı vermek caiz değildir. Ayrıca "Şahitler" kelimesinin başında (ال) harf-i tarifinin bulunması, bunların belli şahitler olduklarını, yani olayı daha önceden bilen kişiler olduklarını ifade eder ki bu da bizim izah şeklimizi te'yid etmektedir.

Taberi diyor ki: "Her ne kadar, âyetin bu bölümünde zikredilen "şahitler"den maksat, daha önce geçen bir olaya şahit tutulan kimseler ise de herhangi bir olaya şahit olmayan kimselerin belli bir mesele veya hak hususunda şahit tutulmaya çağırılmaları halinde, şayet kendilerinden başka şahitlik etmeye müsaid biri bulunmayacak olursa bu gibi kimselerin de bu gibi çağırıları kabul etmeleri farzdır. Şahit olma davetine icabetten imtina edemezler. Çünkü, hakları tavsik eden bir belgeyi yazmaya çağırılan katip imtina edemeyeceği gibi, ona şahit tutulmak istenen kimse de imtina edemez. Bu mesele tıpkı, Allahın dinini ve İslam şeriatını bilen bir kimseye dini ve imanı bilmeyen cahil bir kimsenin, kendisine din ve imanı öğretmesini istemesi gibidir. Şayet orada, bu çağırılan kişinin dışında imani esesları ve İslam şeratını bilen başka bir kimse bulunmazsa o kişinin, çağıranın davetini kabul etmesi farzdır. Ancak bu hüküm bu âyet-i kerimeden değil zikrettiğimiz diğer delillerden çıkartılmaktadır.

Âyet-i kerimede "Alış veriş yaptığınız zaman da şahit tutun." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat, peşin olarak yapılan alış verişlerde de şahit tutmaktır. Âyetin bundan önceki bölümünde peşin olarak yapılan alış verişlerin yazılmamasının bir mahzuru olmadığı belirtildikten sonra bu bölümünde de şahit tutmanın yazdırma gibi olmadığı, peşin yapılan alış verişlerde dahi şahit tutmanın icabettiği belirtilmektedir. Zira, şahit tutulmaması halinde her iki tarafın da zarara uğramalarından korkulmaktadır. Mesela, müşterinin hakkının zayi olması şu şekilde olabilir. Satıcı satışı inkâr etmiş olabilir. Sattığı malın, kendi malı olduğuna dair bir şahit bulur, satıcı, şahidiyle birlikte malın kendisine ait olduğuna dair yemin edecek olursa, hakim satıcı lehine karar verir. Böylece alıcının satın aldığı mal elinden çıkmış olur. Satıcının hakkının zayi olması ise şu şekilde olur. Müşteri teslim aldığı malı satın aldığını inkâr eder. Elinde bulunan malın kendisine ait olduğuna dair yemin eder. Böylece satıcının sattığı malın bedelini alma hakkı zayi olur. İşte bu gibi durumların meydana gelmemesi için alış verişlerinde şahit tutmaları emredilmiştir. Ancak müfessirler taraflara, buradaki emrin mendubiyet mi yoksa farziyet mi ifade ettiği hususunda iki görüş

zikretmişlerdir.

a- Hasan-ı Basri ve Şa'bîye göre, âyetin bu bölümündeki şahit tutma emri, mendubiyet ifade eder. Peşin alış veriş yapanlar, dilerlerse şahit tutarlar dilemezlerse tutmazlar. Bunlar, görüşlerine delil olarak şu âyeti zikretmişlerdir: "Şayet birbirinize güveniyorsanız, güvenilen kimse emaneti yerine versin..."(573) Görüldüğü gibi, birbirine güvenen kimselerin şahit tutmaktan muaf oldukları beyan edilmektedir.

b- Dehhaka göre ise âyetin bu bölümündeki "Şahit tutun" ifadesi, farziyet ifade etmektedir. Buna göre peşin alış veriş yapan taraflar, muamelelerini yazdırmak zorunda değillerse de ona mutlaka şahit tutmak zorundadırlar.

Taberi bu son görüşü tercih etmiş, bu görüşüne gerekçe olarak ta şunu zikretmiştir: Aslında Allah tealanın bütün emirleri farziyet ifade ederler. Ancak bu emirlerin mendubiyet ve irşad ifade ettiklerine dair kesin bir delil bulunması halinde bu emirler mendubiyet veya irşad ifade ederler. Burada buna dair herhangi bir delil bulunmadığına göre her satıcı ve müşterinin yaptıkları alış verişe şahit tutmaları farzdır. Bu farziyeti ortadan kaldıran herhangi bir delil yoktur.

Âyet-i kerimede geçen ve "Kâtibe de şahide de zarar verilmesin." şeklinde tercüme edilen (وَلاَ يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلاَ شَهِيدٌ) cümlesi müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

a- Tavus, Hasan-ı Basri, Katade ve İbn-i Zeyde göre bu âyet-i kerimenin mânâsı şöyledir: "Katip te şahit te, yazdıran ve şahitlik yaptıran kimselere zarar vermesinler. Yani, katip, yazdırılandan daha fazla veya daha eksik yazarak kendisine yazdıran tarafa ve karşı tarafa zarar vermesin. Tutulan şahit de şahitlik ederken doğruyu söylemeyerek tarafların haklarını zayi etmesin. "Görüldüğü gibi, âyeti bu şekilde tefsir edenler (وَلاَ يُضَارُّ) kelimesinin aslının(وَلاَ يُضَارِرْ) olduğunu kabul etmişlerdir.

b- Ata, Abdullah b. Abbas ve Mücahid de âyette zikredilen (وَلاَ يُضَارُّ) kelimesinin aslının (وَلاَ يُضَارِرْ) olduğunu, bu nedenle âyetin mânâsının, "Katip te şahit te, yazdırana ve şahitlik yaptırana zarar vermesinler." demek olduğunu söylemişler ancak kâtibin ve şahidin taraflara zarar vermelerinin, yazmaktan ve şahitlik yapmaktan kaçınmakla meydana geleceğini söylemişlerdir. Bunlara göre alış veriş yapan insanlar, bu muamelelerini yazmak için bir kimseyi yazmaya çağıracak olurlarsa o kimse çağıranlara uyup muamelelerini yazmalıdır. Aksi takdirde âyetin bu bölümünde de ifade edildiği gibi, taraflara zarar vermiş olur. Şahit olmaya çağırılan kimsenin durumu da böyledir.

c- Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ud, Mücahid, Abdullah b. Abbas, İkrime, Dehhak Süddi, Rebi' b. Enes ve Tavustan nakledilen diğer bir görüşe göre

(573) Bakara Suresi, 2 / 283

âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Yaptıkları muameleyi yazdırmak isteyen ve bu muameleye şahit tutmak isteyen kimseler, yazacak olan kâtibe ve şahitlik yapacak olan şahide zarar vermesinler. "Bunlara göre (وَلاَ يُضَارَّ) kelimesinin aslı (وَلاَ يُضَارَرْ) dür. Katip ve şahide zarar verilmesi ise, bunları yapacak başka insanların bulunmasına ve bunların meşgul olmalarına rağmen, muameleyi yazmaya ve şahit olmaya manevi bir baskı ile zorlanmaları ile olur. Mesela: "Benim işim var git başkasına yazdır." diyen kâtibe: "Sen yazmakla emrolundun. Allah teala 'Katip onu, Allahın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın.' buyurmaktadır." diyerek onu mecbur etme ile olur. Şahit için de aynı şeyler sözkonusudur. Mealde bu görüş tercih edilerek âyete buna göre mânâ verilmiştir. Taberi de bu görüşü tercih etmiş ve gerekçe olarak özetle şunları söylemiştir: "Allah teala âyet-i kerimenin başından sonuna kadar borçla muamele yapan kimselere hitabetmiş, onlara bir kısım şeyleri emretmiş ve bir kısım şeyleri de yasaklamıştır."

Âyet-i kerimede, borçla muamele yapan tarafların dışındaki kişilere yapılan hitap ise emr-i gaip ve nehy-i gaip siygasıyla (istek ve dilek kalıplarıyla) ifade edilmiştir. Mesela: "Katip doğru olarak yazsın" "Şahitler çağırıldıklarında kaçınmasınlar." şeklinde ifade edilmişlerdir. Burada da "Katip ve şahit zarar görmesin" demek daha isabetlidir. Çünkü onlar için yine emr-i gaip siygası kullanılmış olur. Ayrıca âyet-i kerimenin devamında ikil kalıbı kullanılmayıp çoğul kalıbı kullanılarak: "Eğer zarar verirseniz o sizin için doğru yoldan sapma olur" buyurulması da gösteriyor ki burada kendilerine zarar verilmesi yasaklanan kimseler kâtip ve şahittir. Zarar vermemeleri istenenler ise borçla muamele yapan taraflardır. Şayet, kâtip ve şahidin zarar vermemesi istenecek olsaydı ikil kalıbı kullanılır ve "Eğer o ikisi zarar verirse" denirdi ve muhatap yerine gaip cümleleri kullanılırdı.

Âyet-i kerimede "Eğer zarar verirseniz o sizin için doğru yoldan sapma olur." buyurulmaktadır. Dehhak, Abdullah b. Abbas ve Rebi' b. Enes âyetin bu bölümünü "Ey borçla muamele yapan insanlar, şayet sizler, kâtibe veya şahide zarar verecek olursanız, şüphesiz ki böyle yapmanız, doğru yoldan ayrılmak ve günah işlemek olur." şeklinde izah etmişlerdir. İbn-i Zeyd ise "Şayet katip, kendisine yazdırılanın dışında bir şey yazarak şahit de şahitliğini değiştirerek borçla muamele yapan kişilere zarar verecek olurlarsa bu onlar için haktan ayrılma ve yalana düşme olur." şeklinde izah etmiştir.

وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ
بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا

الشَّهَادَةَ وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

283- Eğer yolculukta iseniz ve katip bulamazsanız alınan rehinler de yeter. Şayet birbirinize güveniyorsanız, güvenilen kimse emaneti yerine versin. Rabbi olan Allahtan korksun. Şahitliği gizlemeyin. Kim onu gizlerse şüphesiz o, kalbi günahkâr kimsedir. Allah, yaptıklarınızı çok iyi bilendir.

Şayet yolcu olur, alacağınızı yazdıracak bir katip de bulamazsanız mallarınızı güvence altına almak için alacağınız karşılığında rehin alın. Şayet birbirinize güveniyor ve borçludan rehin alamıyorsanız, borçlu kendisine bir emanet olan borcu ödesin. Onu inkâr etmek hususunda rabbi olan Allahtan korsun. Cezasına çarpılmasın. Ey şahitler, hakimler huzurunda şahitlik ettiğiniz zaman şahitliğinizden hiçbir şey gizlemeyin. Kim, şahitlik edeceği konuda bazı hususları veya tamamını gizlerse şüphesiz ki o, günahkârdır, Allaha isyan etmiştir. Allah, bütün amellerinizi çok iyi bilen ve hayırın da şerrin de karşılığını verendir.

* Kıraat âlimleri bu âyette zikredilen (كَاتِباً) kelimesini iki şekilde okumuşlardır.

a- Bütün şehirlerin kurraları bu kelimeyi (كَاتِباً) şeklinde okumuşlardır. Taberi de bu kıraat şeklini tercih etmiştir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey borçla muamele yapan insanlar, eğer sizler, yolculuk halinde, muamelenizi yazacak bir katip bulamayacak olursanız ve ona şahit de tutamıyorsanız belli bir vadeye kadar yaptığınız borçlanmaya bir teminat olmak üzere, borçlu alacaklıya rehin versin." Dehhak ve Rebi' b. Enes âyeti bu kıraaat şekline göre izah etmişlerdir.

b- Önceki kurralardan bir topluluk bu âyette zikredilen (كَاتِباً) kelimesini (كِتَاباً) şeklinde okumuşlardır. Bunlara göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey borçla muamele yapan insanlar, eğer sizler, yolculuk halinde olur ve yaptığınız borçlu muameleyi, mürekkep yokluğundan veya kalem bulunmamasından, yahut da yazacak bir kişinin yokluğundan dolayı, yazdırma imkânınız olmazsa, haklarınızı teminat altına almak üzere borçlu olan taraf, alacaklıya rehin teslim etsin." Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Ebul Âliye, ayeti bu kıraata göre izah etmişlerdir. Abdullah b. Abbas, "Yazma imkânı"ndan maksadın "Kitap, kağıt, mürekkep ve kalem" olduğunu söylemiştir. Bunlardan herhangi birinin bulunmaması halinde, tarafların yazışmayı terkederek rehine başvurmaları icabettiğini söylemiştir.

Âyet-i kerimede: "Şayet birbirinize güveniyorsanız güvenilen kimse emaneti yerine versin." buyrulmaktadır. Bunun izahı şöyledir: "Eğer borçlu, alacaklı

tarafından güvenilen bir kişi olur da yolculuk esnasında alacaklı ona güvenerek kendisinden rehin almayacak olursa borçlu, borcunu ödeme hususunda Allahtan korksun, onu nikâr etmesin, onu savsaklamasın ve alacaklıdan uzaklaşıp ödeyeceği borcu alıp götürmesin."

Dehhaka göre borçla muamele yapan insanlar ancak yolculuk halinde yazma ve şahit tutma imkânı bulamadıkları için alacakları karşılığında borçludan rehin alırlar veya borçlu güvendikleri bir kimse ise rehin almadan da muamele yapabilirler. Şayet onlar, yolcu değilseler, kâtip ve şahit buldukları takdirde muamelelerini yazdırmak ve ona şahit tutmak zorundadırlar.

Taberi diyor ki: "Dehhakın yolculuk yapan kimseler hakkında söyledikleri doğrudur. Onlar, yazdırma imkânı bulamazlarsa rehin verirler veya hiç rehin almadan da muamele yapabilirler. Ancak Dehhakın, yolcu olmayan kimseler hakkında ki görüşü isabetli değildir. Zira o, yolculuk yapmayanların, borçlarını yazdırmaksızın rehin almalarını caiz görmemektedir.

Halbuki Resulullah, mukim iken vadeli olarak gıda maddeleri satın almış ve yerine zırhını rehin vermiştir. Elbette ki Resulullah Medinede kâtip ve şahit bulmaktan âciz değildi. Fakat o rehin vermişti. Bu da gösteriyor ki, mukim olan insanlar da, kâtip ve şahit bulabilecekleri halde rehinli muamele yapabilirler. Ancak, rehinli muamele yapan insanlar, bu muameleyi yaparken kâtip ve şahit bulabilirlerse hem borçlarını hem de rehinlerini yazdırmak ve onlara şahit tutmak zorundadırlar. Bunları bulamazlarsa yazdırma ve şahit tutma yükümlülüğü onlardan düşer.

Görüldüğü gibi, Taberiye göre rehinli muamele yapmak, hem yolculuk halinde hem de mukim iken caizdir. Böyle bir muameleyi yapmak, kâtip ve şahidin bulunup bulunmamasıyla alakalı değildir. Bulunurlarsa rehinli muamele de yazılır ve şahit tutulur. Bulunmazlarsa, yolculuk anında olduğu gibi yazdırmaya ve şahit tutulmaya gerek yoktur.

Âyet-i kerimede: "Şahitliği gizlemeyin. Kim onu gizlerse şüphesiz o, kalbi günahkâr kimsedir." buyrulmaktadır. Allah teala bu ifade ile alacaklının ve borçlunun şahit tuttukları kişilere hitabetmek ve onlara: "Ey şahitler, sizler şahit tutulduktan sonra, idareciler ve hakimler huzurunda şahitlik yapmaya çağırıldığınız zaman, bildiğiniz şahitlikten herhangi bir şeyi gizlemeyin. Sizden kim, şahitlikten bir şey gizleyecek olursa şüphesiz ki, o kalbi günahkâr olandır ve günah işlemiştir." buyurmuştur. Bu hususta Reb' b. Enes diyor ki: "Herhangi bir kimsenin bildiği bir şeyi şahitlik ederken gizlemesi helal değildir. Velev ki o şahitliği, kendi aleyhine veya annesinin babasını aleyhine olsun.

Abdullah b. Abbas da bu hususta şunları söylemiştir: "En büyük günah, Allaha ortak koşmaktır. Çünkü bu hususta Allah teala, "Kim Allaha ortak koşar-

sa, şüphesiz ki, Allah ona cenneti haram kılmıştır ve onun varacağı yer cehennemdir. Zalimlerin hiçbir yardımcısı da yoktur."(574) buyurmuştur. Bir de yalan yere şahitlik etmek ve şahitlik ederken bazı şeyleri gizlemektir. çünkü bu hususta da Allah teala: "Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz ki o, kalbi günahkâr kimsedir." buyurmuştur.

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ
يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾

284- Göklerde ve yerde ne varsa Allahındır. İçinizde olanı açıklasanız da gizleseniz de Allah, onunla sizi hesaba çeker. Ve dilediğini bağışlar dilediğine ise azabeder. Allah, her şeye kadirdir.

Göklerde ve yerde bulunan her şey Allahındır. Onları sevk ve idare etmek ve onları evirip çevirmek Allaha aittir. Onlarda meydana gelen hiçbir şey ona gizli değildir. Çünkü Allah onların maliki, sevk ve idare edeni ve her hususta onlar üzerinde tasarruf sahibidir. Ey insanlar, s iz, içinizde bulunan bir şeyi açığa vursanız da örtüp gizleseniz ve bu sebeple onu kimse bilmese de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir. Allah, iman ehlini affeder, şirk ve isyan ehline ise azabeder. Allah, her şeye gücü yetendir.

* Müfessirler bu âyet-i kerimenin mensuh olup olmadığı hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir:

a- Mücahid ve Miksem'in Abdullah b. Abbastan naklettiklerine ve İkrime ve Şa'biden rivayet edildiğine göre bu âyet-i kerime mensuh değildir. Hükmü bakidir ve hükmü şahitlerle ilgilidir. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey şahitler, yaptığınız şahitlikten bir şey gizlemeyin, Kim, şahitlikten bir şey gizleyecek olursa o, kalbi günahkâr olan kimsedir. Sizin o gizlediğiniz şey benden gizli kalmaz. Çünkü ben her şeyi bilenim. Göklerin ve yerin mülkiyeti, sevk ve idaresi bana aittir. Eğer sizler, şahitliğe ait gizlenmesi gereken bir şeyi açığa vurur veya açığa vurulması gereken bir şeyi gizleyecek olursanız, şüphesiz ki Allah, sizleri bundan dolayı hesaba çekecektir. Dilediğine kötü amelinden dolayı azabedecek, dilediğinin ise günahlarını affedecektir.

(554) Maide suresi, 5 / 72

b- Başka bir kısım müfessirler ise bu âyet-i kerimenin, şahitler hakkında nâzil olmadığını, bu âyetin, Allah tealanın, kullarının hem fiilen yaptıkları amellerden hem de yapmayı döşünüp te fiilen yapmamış oldukları amellerden hesaba çekeceğini bildirmek için nâzil olduğunu söylemişler faka bunlar, kendi aralarında, bu âyetin mehsuh olup olmadığı hakkında üç ayrı görüş zikretmişlerdir:

1- Ebu Hureyre, Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, Âmir eş-Şa'bi, Abdullah b. Mes'ud, Mücahid, Hasan-ı Basri, Katade, İbn-i Zeyd, Ebu Ubeyde b. Abdullah b. Mes'ud, Süddi ve Hz. Aişeden nakledilen bir görüşe göre bu âyet-i kerime, bundan sonraki âyetten sonra gelen "Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği ile mes'ul tutar. Herkesin kazandığı iyilik lehine yaptığı kötülük ile aleyhinedir."(575) âyet-i kerimesiyle neshedilmiştir. Bu hususta, Ebu Hureyre diyor ki:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ عَلَى رَسُولِ ﷺ : لِلّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. قَالَ فَاشْتَدَّ ذَلِكَ عَلَى أَصْحَابِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَأَتَوْا رَسُولَ اللّهِ ﷺ . ثُمَّ بَرَكُوا عَلَى الرُّكَبِ. فَقَالُوا: أَيْ رَسُولَ اللّهِ! كُلِّفْنَا مِنَ الأَعْمَالِ مَا نُطِيقُ. الصَّلاَةُ وَالصِّيَامُ وَالْجِهَادُ وَالصَّدَقَةُ. وَقَدْ أُنْزِلَتْ عَلَيْكَ هَذِهِ الآيَةُ. وَلاَ نُطِيقُهَا. قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ « أَتُرِيدُونَ أَنْ تَقُولُوا كَمَا قَالَ أَهْلُ الْكِتَابَيْنِ مِنْ قَبْلِكُمْ: سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا؟ بَلْ قُولُوا: سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ» قَالُوا: سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ. فَلَمَّا اقْتَرَأَهَا الْقَوْمُ ذَلَّتْ بِهَا أَلْسِنَتُهُمْ. فَأَنْزَلَ اللّهُ فِي إِثْرِهَا: آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللّهِ وَمَلاَئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لاَ نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ. فَلَمَّا فَعَلُوا ذَلِكَ نَسَخَهَا اللّهُ تَعَالَى. فَأَنْزَلَ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ: لاَ يُكَلِّفُ اللّهُ نَفْساً إِلاَّ وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ

(575) Bakara suresi, 2 / 286

رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا (قَالَ: نَعَمْ) رَبَّنَا وَلاَ تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْراً كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا (قَالَ: نَعَمْ) رَبَّنَا وَلاَ تُحَمِّلْنَا مَا لاَ طَاقَةَ لَنَا بِهِ (قَالَ: نَعَمْ) وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلاَنَا فَانْصُرنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ(قَالَ: نَعَمْ).

"Bu âyet-i kerime Resulullaha gelince bunun hükmü Resulullahın sahabilerine çok ağır geldi. Onlar Resulullaha geldiler ve diz çökerek şöyle dediler: "Ey Allahın Resulü, bizler, namaz, oruç, cihad ve sadaka gibi gücümüzün yettiği amellerle mükellef tutulduk. Şimdi ise sana bu âyet indirildi. Biz buna güç yetiremiyoruz." Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Sizler de sizden önceki iki ehl-i kitap (Yahudi ve Hristiyanlar) gibi "İşittik ve isyan ettik."mi demek istiyorsunuz? Hayır öyle demeyin. Deyin ki: "İşitti, itaat ettik." Ey rabbimiz, bizi afeyle, dönüş ancak sanadır. "Bunun üzerine sahabiler: "Ey rabbimiz, işittik ve itaat ettik, sen bizi bağışla, dönüş ancak sanadır." dediler. İnsanlar bunu okuyup dilleri buna alışınca, bunun arkasından Allah teala: "Peygamberler ve müminler, rabbi tarafından Peygambere indirilene iman ettiler. "Allahın Peygamberlerini birbirinden ayırdetmeyiz." dediler. İşittik ve itaat ettik, rabbimiz, affını dileriz dönüş sanadır." diyerek yalvardılar..." âyetini indirdi.(576)

Sahabiler: "Bunu böyle yapınca (İşittik itaat ettik, ey rabbimiz bizi affeyle, dönüş ancak sanadır) demeye devam edince Allah teala:" İçinizden olanı açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker." âyetin hükmünü kaldırıp onlara şu âyetleri (Bakara suresinin bu son âyetlerini) indirdi. "Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği ile mes'ul tutar. Herkesin kazandığı iyilik lehine, yaptığı kötülük ise aleyhinedir. Kul: "Rabbimiz, eğer unutacak ve yanılacak olursak bizi sorumlu tutma." deyince Allah: "Evet (tutmayacağım)der. Kul: "Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme." deyince Allah: "Evet (yüklemeyeceğim) der. Kul: "Rabbimiz, bize gücümüzün yetmediğini de taşıtma." deyince Allah: "Evet (Taşıtmayacağım) der. Kul: "Bizi affet, bizi bağışla, bize merhamet et, sen bizim mevlamızsın, Kâfir topluluğa karşı bize yardım et." deyince Allah: "Evet (Yardım edeceğim) der. (577)

Abdullah b. Abbas diyor ki:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الآيَةُ (إِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ) قَالَ: دَخَلَ قُلُوبَهُمْ مِنْهُ شَيْءٌ لَمْ يَدْخُلْ مِنْ شَيْءٍ، فَقَالُوا

(576) Bakara suresi, 2 / 285

(557) Müslim, K. el-İman, bab: 199, Hadis No. 125 / Ahmed b. Hanbel Müsned, C.2 S. 412

لِلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: قُولُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا، فَأَلْقَى اللّهُ الإِيمَانَ فِي قُلُوبِهِمْ، فَأَنْزَلَ اللّهُ (آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ)الآيَةَ(لاَ يُكَلِّفُ اللّهُ نَفْساًإِلاَّ وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا) قَالَ: قَدْ فَعَلْتُ (رَبَّنَا وَلاَ تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْراً كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا) قَالَ قَدْ فَعَلْتُ (رَبَّنَا وَلاَ تُحَمِّلْنَا مَا لاَ طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا) الآيَةَ قَالَ: قَدْ فَعَلْتُ.

"İçinizde olanı açklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker ve dilediğini bağışlar dilediğine ise azabeder." âyet-i kerimesi inince müminlerin kalblerine daha önce hiç gelmeyen bir şey geldi. Bunu Resulullaha söylediler. Resulullah da onlara "Deyin ki işittik itaat ettik." buyurdu. Allah imanı onların kalblerine yerleştirdi ve bundan sonra gelen iki âyeti indirdi. Onlar: "Rabbimiz, eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorumlu tutma." dediler. Allah teala da: "Bunu yaptım. Sizi sorumlu tutmadım." buyurdu. Onlar, "Rabbizimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme." deyince Allah teala"Bunu yaptım size ağır yük yüklemedim." buyurdu. Onlar: "Rabbimiz bize gücümüzün yetmediğini de taşıtma bizi bağışla bize merhamet et." deyince Allah teala: "Ben bunu yaptım." buyurdu.(578)

Sadi b. Mürcane diyor ki: "Ben Abdullah b. Ömerin yanına vardım. O, "İçinizde olanı açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker ve dilediğini bağışlar dilediğine ise azabeder." âyetini okudu. Sonra "Allaha yemin olsun ki eğer bizler bu âyete göre hesaba çekilecek olursak mutlaka helak oluruz." dedi. ve ağladı. Öyle ki gözlerinden yaşlar aktı. Sonra ben Abdullah b. Abbasa gittim ve dedim ki: "Ey Ebu Abbas, ben Abdullah b. Ömerin yanına gitti o, "İçinizde olanı açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker." âyetini okudu ve sonra dedi ki: "Allaha yemin olsun ki eğer biz bu âyetle hesaba çekilecek olursak mutlaka helak oluruz." Sonra da ağladı ve gözlerinden yaşlar aktı." Bunun üzerine Abdullah b. Abbas dedi ki: "Allah, Abdullah b. Ömeri affeylesin. Resulullahın diğer sahabileri de bu âyetten onun gibi korkmuşlardı. Bunun üzerine Allah teala: "Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği ile mes'ul tutar. Herkesin kazandığı iyilik lehine yaptığı kötülük ise aleyhinedir." âyetini indirdi. Kişinin kalbine gelen vesveselerin günah olmalarını neshetti. Sadece söylediği sözün ve yaptığı işin muteber olduğunu beyan eti. Mücahid de Abdul-

(578) Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an sure 2, Hadis No. 2992

lah b. Ömer ile Abdullah b. Abbasın arasında geçen olayda Said b. Mürcanenin değil de kendisinin bulunduğunu rivayet etmiştir.

2- Abdullah b. Abbas, Kays b. Ebi Hâzım, Reb' ib. Enes ve Hasan-ı Basriden nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, sadece şahitler hakkında inmemiştir. Bütün insanlar hakkında inmiştir. Hükmü mensuh değildir. Allah teala bu âyet-i kerimesiyle kullarına hem fiilen yaptıkları amellerden dolayı kendilerini hesaba çekeceğini hem de fiilen yapmadıkları halde yapmayı düşündükleri şeylerden dolayı hesaba çekeceğini bildirmiştir. Bu nedenle Allah teala kularını hem fiilen yapmış oldukarı amellerinden dolayı hesaba çekecek hem de fiilen yapmadıkları halde içlerinden yapmak istediklerinden dolayı hesaba çekecektir. Ancak müminlerin, fiilen yapmadıkları ve sadece yapmak istedikleri amellerini âhirette kendilerine bildirdikten sonra affedecek, kâfirlerin ve münafıkların ise bu gibi amellerini hem kendilerine bildirecek hem de onları cezalandıracaktır. Bu hususta Ali b. Ebi Talha, Abdullah b. Abbasın "İçinizde olanı açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker." âyet-i kerimesini izah ederken şunları söylediğini rivayet etmiştir: "Bu hayet neshedilmemiştir. Aziz ve Celil olan Allah, kıyamet gününde yaratıkları bir araya toplayınca onlara diyecektir ki: "Ben sizlere, amellerinizi yazan meleklerimin bilmedikleri gizlediğiniz şeyleri şimdi haber veriyorum." Sonra Allah müminlere içlerinden geçirdikleri şeyleri bildirdikten sonra onları affedecektir. "İşte Allah, onunla sizi hesaba çekecektir." ifadesinden maksat budur. Yani, Allah, içinizden geçirdiğiniz şeyleri size bildirecektir. İmanında şüphe içinde olanlara ise Allah, içlerinde gözledikleri yalanlamayı haber verecektir. İşte Allah teala "o, dilediğini bağışlar dilediğine ise azab eder." buyururken bu ikisini kastetmiştir. Diğer bir âyette ise : "Allah sizi, kalbinizin kazandığından dolayı sorumlu tutar. " (579) buyurmuş ve imamlarında şek ve şüphe içinde olanları cezalandıracağını beyan etmiştir.

3- Dehhakın Hz. Aişeden naklettiği diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime mensuh değildir. Ancak bu âyet, şahitlerle ilgili değil bütün insanlarla ilgilidir. Allah teala, bu âyet-i kerimesiyle kullarını, yaptıkları gizli ve âşikâr bütün amellerden hesaba çekeceğini ve onların işledikleri veya işlemek istedikleri gizli ve açık bütün amellerden dolayı kendilerini cezalandıracağını beyan etmiştir. Ancak onların işleme arzusunu taşıdıkları gizli amellerin cezasını onlara dünyada üzüntüye ve sıkıntıya sokan felaketler ve âfetler şeklinde verir. Bu hususta, Dehhak, Hz. Aişenin şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Kim, bir kötülük işlemeyi arzu eder de onu fiilen yapmayacak olursa Allah ona, arzu ettiği kötülük kadar sıkıntı ve üzüntü gönderir. Bu sıkıntı ve üzüntüler onun bu kötülüğü arzu etmesinin keffaretidir.

(579) Bakara suresi, * / 225

على بن زيد عن أمية انها سألت عائشة عن هذه الآية ان تبدوا ما فى انفسكم أو تخفوه يحاسبكم به اللّه وعن هذه الآية من يعمل سوأً يجز به فقالت ما سألنى عنهما أحد منذ سألت رسول اللّه ﷺ عنهما فقال يا عائشة هذه متابعة اللّه عز وجل العبد بما يصيبه من الحمة والنكبة والشوكة حتى البضاعة يضعها فى كمه فَفَقَدَها فيفزع لها فيجدها فى ضبنه حتى ان المؤمن ليخرج من ذنوبه كما يخرج التبر الاحمر من الكير.

Ali b. Zeyd, Ümeyyenin Hz. Aişeden "İçinizde olanı açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker." âyetiyle "Kim kötülük işlerse onun cezasını görecektir."(580) âyetinin mânaâlarını sorduğunu, Hz. Aişenin de şu cevabı verdiğini rivayet etmiştir: "Ben bu iki âyeti Resulullahtan sorduğumdan beri kimse benden bunların mânâlarını sormamıştı. Resulullah demişti ki: "Ey Aişe, bu âyetler Allahın, kulunu takibettiğini göstermektedir. Öyle ki Allah, kuluna sıtma hastalığı veya başka bir felaket verir. (Yahut) ona bir diken batırır hatta evinde bulunan bir eşyayı kaybettirir. Ondan dolayı kulunu üzer. Sonra da o eşyayı koltuğunun altında buldurur. böylece kulunu takibat altında tutar. Öyle ki kul, kırmızı altının, potadan alınmış olarak aktığı gibi mümin kul da günahlarından arınmış olur.(581)

Taberi özetle diyor ki: "Zikrettiğimiz bu görüşlerden tercihe şayan olan görüş: "Âyet-i kerime mensuh değildir." diyen görüştür. Zira bir âyetin neshedilmiş olması için onu nesheden âyetin hükmüyle, neshedilen âyetin hükmünün, herhangi bir yönle birleştirilmemiş olması gerekir. Birinin hükmü diğerinin hükmünü ortadan kaldırmalıdır. Halbuki "Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği ile mes'ul tutar. Herkesin kazandığı iyilik lehine yaptığı kötülük ise aleyhinedir."(582) âyet-i kerimesi "İçinizde olanı açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker." âyet-i kerimesinin hükmünü tamemen ortadan kaldırır mahiyette değildir.

Çünkü her hesaba çekme mutlaka cezalandırmayı gerektirmez. Yine kulun hesaba çekildiği her günahından dolayı cezalandırılması gerekmez. Zira Allah teala mümin kullarına büyük günahlardan kaçınmaları halinde küçük günahlarını affedeceğini vaadetmiştir ve buyurmuştur ki: "Eğer yasakladığımız büyük

(580) Nisa suresi, 4 / 123
(581) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 6 S. 218
(582) Bakara suresi, 2/286

günahlardan kaçınırsanız kusurlarınızı örter sizi güzel bir makama koyarız." (583) Bu da gösteriyor ki Allah teala mümin kullarını sadece içlerinden geçirdikleri kötü şeylerden dolayı hesaba çekince onları cezalandırmayacak, sadece onlara, böyle şeyleri içlerinden geçirmelerine rağmen kendilerini affetme lütfunda bulunduğunu bildirecektir. Nitekim bu hususta Resulullahtan şu hadis-i şerif rivayet edilmiştir: Safvan b. Muhriz diyor ki:

عَنْ صَفْوَانَ بْنِ مُحْرِزٍ قَالَ بَيْنَا ابْنُ عُمَرَ يَطُوفُ إِذْ عَرَضَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا اَبَا عَبْدِ الرَّحْمٰنِ اَوْ قَالَ يَا ابْنَ عُمَرَ هَلْ سَمِعْتَ النَّبِيَّ ﷺ فِي النَّجْوٰى فَقَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ يُدْنَى الْمُؤْمِنُ مِنْ رَبِّهِ وَقَالَ هِشَامٌ يَدْنُو الْمُؤْمِنُ حَتّٰى يَضَعَ عَلَيْهِ كَنَفَهُ فَيُقَرِّرُهُ بِذُنُوبِهِ تَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا يَقُولُ اَعْرِفُ رَبِّ يَقُولُ اَعْرِفُ مَرَّتَيْنِ فَيَقُولُ سَتَرْتُهَا فِي الدُّنْيَا وَاغْفِرهَا لَكَ الْيَوْمَ ثُمَّ تُطْوٰى صَحِيفَةُ حَسَنَاتِهِ وَاَمَّا الآخَرُونَ اَوِ الكُفَّارُ فَيُنَادٰى عَلٰى رؤُسِ الاَشْهَادِ هٰؤُلاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلٰى رَبِّهِمْ.

"Abdullah b. Ömer tavaf derken bir adam onun önüne çıktı ve ona "Ey Ebu Adurrahman, sen Resulullahhtan, insanın kalbinden geçirdiği şeyler hakkında bir şey işittin mi?" dedi. Abdullah da: "Ben Resulullahın şöyle buyurduğunu işittim" dedi. "Mümin rabbine yaklaştırılır. Öyle ki rabbi onu koltuğunun altına çeker, ona günahlarını itiraf ettirir ve ona: "Sen şu günahını biliyorsun değil mi?" der. O da iki defa "Biliyorum rabbim, biliyorum rabbim." der Allah tela: "Ben o günahını sen dünyadayken örttüm bugün de onu bağışlıyorum." buyurur. Sonra onun iyi amellerini yazan sahifeler dürülür. Kâfirlere gelince, onlara şahitlerin huzurunda: "Bunlar rablerine yalan nisbet ettiler."(584) diye seslenilir. (585) Evet, Allah teala, mümin kuluna kötü amellerini söyler ki ona olan affetme lütfunu bildirmiş olsun. İçinden geçirerek açığa vurduğu ve gizlediği şeyleri de bu şekilde kıyamette mümin kuluna bildirecek sonra da onu affetme lütfunda bulunduğunu kendisine haber vercektir. İşte âyet-i kerimede "O dilediği kimseyi affeder" ifadesinden maksat, budur. Ancak münafıkların içlerinde sakladıkları imana dair şek ve şüpheleri, kâfirlerin ise inkârları, âhirette kendilerine açıkça bildirilecek ve içlerinde gizledikleri nifak ve yalanlarından dolayı hesaba

(583) Nisa suresi, 4/31
(584) Hud suresi, 11/18
(585) Buhari, K. Tefsir el-Kuur'an, sure 11, bab: 4

çekilip cezalandırılacaklardır. Âyet-i kerimenin "Allah, dilediğine ise azabeder." ifadesi, Abdullah b. Abbas ve Mücahidin de dediği gibi bu çeşit insanları gösterir. Müminlerin ise sadece içlerinden geçirdikleri günahlardan dolayı sorumlu olmayacakları, Resulullahın şu hadis-i şerifinden anlaşılmaktadır.

قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ « قَالَ اللّهُ عَزَّ وجلَّ إِذَا تَحَدَّثَ عَبْدِى بِأَنْ يَعْمَلَ حَسَنَةً فَأَنَا أَكْتُبُهَا لَهُ حَسَنَةً مَا لَمْ يَعْمَلْ فَإِذَا عَمِلَهَا فَأَنَا أَكْتُبُهَا بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا. وَإِذَا تَحَدَّثَ بِأَنْ يَعْمَلَ سَيِّئَةً فَأَنَا أَغْفِرُهَا لَهُ مَا لَمْ يَعْمَلْهَا. فَإِذَا عَمِلَهَا فَأَنَا أَكْتُبُهَا لَهُ بِمِثْلِهَا».

"Resulullah, Aziz ve Celil olan Allah tealanın şöyle buyurduğunu söylemiştir: "Kulum güzel bir amel işleyeceğini içinden geçirir de onu yapmayacak olursa ben onun karşılığında mutlaka bir sevap yazarım. Şayet düşündüğü iyiliği yapacak olursa onun karşılığında mutlaka bir sevap yazarım. Şayet düşündüğü iyiliği yapacak olursa onun karşılığında kendisine on sevap yazarım. Kulum kötü bir amel işleme niyetini içinden geçirir de onu yapmayacak olursa ben onun bu düşüncesini affederim. Şayet onu işleyecek olursa ben ona yaptığı kadar günah yazarım."(586)

Taberi devamla diyor ki: "Bütün bu izahlardan anlaşıldığı üzere âyetin tefsiri şöyledir: "Ey insanlar, sizler, içinizde bulunan şeyleri açıklayıp dışarı vursanız da veya saklayıp gizli tutsanız da içinizde bulunan şeyden dolayı Allah sizi hesaba çekecektir. Mümin kuluna içinden geçirdiği kötülüğü affettiğini bildirerek ona lütufta bulunduğunu beyan edecek, münafıkları ise, yaratıcısının birliği ve Peygamberinin hak oluşu hakkındaki içlerinden geçirdikleri şek ve şüphelerden dolayı cezalandıracaktır."

Âyet-i kerimenin sonunda "Allah her şeye kadirdir." buyurulmaktadır. Yani, "Allah, mümin kulun içinden geçirdiği fakat yapmadığı kötü amel işleme niyetini affetmeye de kadirdir. Allahın birliği ve Peygamberinin hak oluşu hakkında içinden şüphe eden kâfiri cezalandırmaya da kadirdir. Bunların dışındaki şeyleri yapmaya da kadirdir.

آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ

(586) Müslim, K. el-İman, bab: 205, Hadis No. 129

وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِۦ ۚ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا
غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾

285- Peygamber ve müminler, rabbi tarafından Peygambere indirilene iman ettiler. Hepsi de Allaha, meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine, iman ettiler. "Allahın Peygamberlerini birbirinden ayırdetmeyiz." (dediler.) "İşittik ve itaat ettik, rabbimiz affını dileriz, dönüş sanadır." diyerek yalvardılar.

Peygamber Muhammed, rabbi tarafından kendisine indirilen Kur'ana iman etti. Müminler de. Hepsi Allaha, meleklerine, kitaplarına ve Peygamberlerine iman ettiler. Onlar: "Biz bütün Peygamberleri tasdik ediyoruz. Onların bir kısmına iman edip diğerlerini inkâr ederek, Yahudi ve Hristiyanların yaptıkları gibi onlar arasında ayırımı yapmayız." derler. Onlar "Biz rabbimizin sözünü işittik ve emrine itaat ettik, ey rabbimiz, günahlarımızı ört, onlara aldırma, dönüşümüz sanadır." dediler.

* Katade diyor ki "Bize anlatıldığına göre, bu âyet-i kerime nâzil olunca Resulullah "Peygambere, rabbi tarafından kendisine indirilene iman etmek yaraşır." demiştir.

Bundan önceki âyetin izahında da zikredildiği gibi bazı müfessirlere göre bundan sonra gelen âyet-i kerimeler, insanların içlerinden geçirdikleri şeylerden dolayı hesaba çekileceklerini bildiren bundan önceki âyetin, sahabilere ağır gelmesi üzerine nâzil olmuş ve insanların fiilen yaptıkları şeylerden sorumlu olacaklarını beyan etmişlerdir.

Abadullah b. Abbas, bu âyette zikredilen ve "Kitaplar" mânâsına gelen (وَكُتُبِهِۦ) kelimesini (وَكِتَابِهِ) şeklinde okumuştur. Bu kıraata göre âyetin mânâsı "Allahın kitabına iman ettiler." demek olur ki, bu kitaptan maksat da Kur'an olur. Ancak, burada geçen "Kitap" kelimesini cins isim kabul edip bütün kitapları kastettiği de zikredilmektedir. Taberi, birinci kıraat şeklini tercih etmiştir.

Hakim b. Cabir diyor ki: "Bu âyet-i kerime Resulullaha indirilince Cebrail dedi ki: "Aziz ve Celil olan Allah, seni de ümmetini de güzel bir şekilde övdü. Sen rabbinden dile dileğin sana verilir." Resulullah da rabbinden bundan sonra gelen âyetin ifade ettiği mânâyı diledi.

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ
عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ ۖ وَاعْفُ عَنَّا
وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا ۚ أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

286- Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği ile mes'ul tutar: Herkesin kazandığı iyilik lehine, yaptığı kötülük ise aleyhinedir. Rabbimiz, eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorumlu tutma. Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Rabbimiz, bize gücümüzün yetmediğini de taşıtma bizi affet, bizi bağışla, bize merhamet et. Sen bizim mevlamızsın, kâfir topluluğa karşı bize yardım et.

Allah her can sahibini, onu güçsüz düşürecek veya sıkıntıya sokacak herhangi bir şeyle yükümlü tutmaz. Bilakis, gücünün yettiği ile mükellef tutar. Kişinin yaptığı hayır kendi lehine, şer de kendi aleyhinedir. Deyin ki: "Ey rabbimiz, şayet unutur veya bir hususta kasıtsız olarak hata edersek sen bizim kusurumuza bakma. İhmalimizden dolayı bizi cezalandırma, Ey rabbimiz, bizden önceki Yahudi ve Hristiyanlara yüklediğin gibi sen bizlere, altından kalkamayacağımız, bizleri sıkıntıya sokacak yükler yükleme, Ey rabbimiz, sen bizleri gücümüzün yetmeyeceği amellerle yükümlü tutma. Kusurlarımızı affet. Günahlarımızı ört. Bizi rezil etme ve bizleri, her şeyi kaplayan rahmetinle kapla. Sen yardımınla bizim dostumuzsun. Çünkü biz sana iman ediyoruz, sana itaat ediyoruz. Sen, kâfirlere karşı bize zafer nasibet. Senin birliğini inkâr ederek putlara ve tağutlara tapanlara karşı bizleri galip getir. Çünkü biz, senin taraftarın olan müminleriz."

* Ayet-i kerimede "Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği ile mes'ul tutar." buyurulmaktadır. Burada zikredilen "Güç yetirme"den maksat, zorlanarak veya sıkıntıya düşerek güç yetirme değil normal bir halde güç yetirmedir.

Abdullah b. Abbas âyetin izahında şunları söylemiştir: "Burada zikredilen "Kimse"den maksat, müminlerdir. Allah müminlere dini hükümleri geniş kılmış ve bu konuda şöyle buyurmuştur: "Allah size, dininiz İslamda bir güçlük yüklemedi."(587) "Allah size, kolaylık diler. O size zorluk dilemez."(588) "Gücünüzün yettiği kadar, Allahtan korkun. emirlerini dinleyin ve itaat edin."(589) Abdullah b. Abbas ve Süddi, "Kişinin içine doğan vesveseler gücünün dışında ol-

(587) Hac suresi, 22/78
(588) Bakara suresi, 2/185
(589) Tegabün suresi, 64/16

duğundan bunlardan sorumlu değildir." demişlerdir.

Âyet-i kerimede "Herkesin kazandığı iyilik kendi lehine, yaptığı kötülük ise aleyhinedir." buyurulmaktadır. Abdullah b. 'Abbas kulun kazandığı amelin, eliyle veya ayağıyla yapacağı ameller olduğunu söylemiştir.

Âyet-i kerimede: "Rabbimiz, eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorumlu tutma." buyurulmaktadır. Allah teala bu beyanıyla, mümin kullarına, kendisine nasıl dua edip yalvaracaklarını öğretmektedir, ve onlara duyurmaktadır ki: "Siz bana yalvarmak isteğiniz zaman deyin ki: "Ey rabbimiz, eğer bizler, üzerimize farz kıldığın bir ameli işlemeyi unutacak olur da yapmazsak veya bize yasakladığın bir şey hakkında yanılır da kasıtsız bir şekilde onu yanlışlıkla işleyecek olursak sen bizi hesaba çekme." Peygamber efendimiz bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur:

قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ «إِنَّ اللّهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ، وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ».

"Şüphesiz ki Allah, ümmetimden hata etmenin, unutmanın ve kendisine zorla yaptırılan şeyin sorumluluğunu kaldırmıştır."(590)

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki"Allah teala, kullarını unuttukları şeylerden veya hataen işledikleri şeylerden sorumlu tutacak mıdır ki, âyet-i kerimede: "Rabbımız, eğer unutacak ve yanılacak olursak bizi sorumlu tutma." buyuruluyor? Cevaben denilir ki "Unutma iki kısma ayrılır. Birisi, kulun kusuru ve ihmalinden kaynaklanan unutmadır. Diğeri ise, kulun hafızasında tutmaktan âciz oluşundan ve aklî zaafiyetinden meydana gelen unutmadır. Kulun kusuru sebebiyle meydana gelen unutmada, kulun, Allahın emrettiği şeyi terketmesi söz konusudur, İşte kulun, rabbinden bağışlamasını istediği unutma budur. Allah tealanın, Hz. Âdemi cezalandırıp cennetten çıkarmasına sebep olan unutma da bu türdendir. Allah teala, bu hususta şöyle buyurmuştur: "Yemin olsun ki biz Âdeme daha önce emretmiştik. Fakat o bunu unuttu. Biz onu kararlı görmedik."(591) Yine Alah tealanın, şu âyette zikrettiği "Unutma"da bu türdendir. "Onlar dinlerini eğlence ve oyun edinenler ve dünya hayatına aldananlardır. Bu güne kavuşacaklarını unuttukları ve âyetlerimizi inkâr ettikleri gibi biz de bugün onları unutacağız."(592) Evet, kul k endi kusuru yüzünden, Allahın ona farz kıldığı bir emri unutup ta yerine getirmeyecek olursa, rabbinden bu kusurunun

(590) İbn-i Mâce K. et-Talak bab: 16, Hadis No. 2043, 2045
(591) Tâhâ suresi 20/115
(592) A'raf suresi, 7/51

bağışlanmasını isteyecektir. Ancak kul, rabbinin emrini yerine getirmemek kusurunda herhangi bir inkâr veya şirke düşecek olursa, iman etmedikçe rabbinden af dilemesi yersizdir. Zira, Allah teala, kendisine ortak koşanı affetmeyeceğini bildirmiştir. Kul inkârı ve şirki olmaksızın, sadece kusurundan dolayı Allahın emrettiği bir şeyi yapmaması halinde, Allahtan bu kusurunun affını diler. Melesa, Kur'anı ezberledikten sonra başka şeylerle meşgul olarak onu unutması veya onu okuyamaması yahut herhangi farz olan bir namazı veya orucu başka şeylerle meşgul olarak unutması ve yapmaması halinde, onları hatırlayınca, rabbinden bağışlanmasını ister.

Kulun hafızasının âcizliğinden veya aklının yetersizliğinden dolayı yükümlü olduğu bir kısım şeyleri unutması ise, o kul için bir günah sebebi değildir. Kulun bu tür unutmalarından dolayı rabbinden af dilemesi gerekmez. Çünkü o, işlemediği bir günahın affını istemiş olur. Mesela: Kul Kur'anı Kerimi, bütün isteğiyle ezberler onu okur fakat başka şeylele meşgul olduğundan değil sadece zekâsının âcizliğinden dolayı ezberlediğini unutacak olursa, sorumlu olmaz ve bundan dolayı Allahtan af dilemesi icabetmez.

Âyette zikredilen ve "Yanılma" diye tercüme edilen hata da iki kısımdır. Birincisi, kulun, yasaklandığı şeyi iradesiyle ve kasıtlı bir şekilde yapmasıdır ki, kul bundan sorumludur. Bu hata, inkârdan kaynaklanmadıkça kul, rabbinden bunun affını dileyecektir. Hatanın ikinci şekli ise, bilgisizlikten veya yanlış tahminden meydana gelen hatalardır ki Allah teala, kullarını işte bu gibi hatalardan dolayı sorumlu tutmamıştır. Mesela kişinin, Ramazan ayında, henüz fecir vaktinin girmediğini zannederek sahur yemeğini yemesi veya bulutlu bir günde belli vaktin girmesini beklerken vakti kaçırması bu gibi hatalardandır.

Bir kısım âlimlere göre âyetin bu bölümünde kulun rabbinden, unuttuğu veya hata ettiği şeyleri affetmesini istemesi, kulun sadece rabbinin emrine uyması ve rabbinin davetine boyun eğmesi içindir. Burada kulların, yaptıkları duanın, affedilmeleriyle herhangi bir ilişkisi yoktur. Taberi, bu görüşte olan âlimlere katılmamaktadır.

Âyet-i kerimede "Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme." buyurulmaktadır. Burada zikredilen ve "Ağır yük" diye tercüme edilen (إِصْراً) kelimesi, müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

a- Katade, Mücahid, Abdullah b. Abbas, Süddi, İbn-i Cüreyc, Dehhak ve Rebi' b. Enese göre buradaki (إِصْراً) kelimesinden maksat, "Ahit ve söz almak"tır. Bu izaha göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir. "Rabbimiz, bizden önce gelen Yahudi ve Hristiyanlara, belli yükümlülükler yükleyerek, kendilerinden o işleri yapacaklarına dair ahit aldığın gibi bize de yapmaktan âciz kalacağımız yükümlülükler yükleyerek onları yapacağımıza dair bizden ahit alma.

Zira onlar, verdikleri ahdi yerine getiremeyince sen onları cezalandırdın. Bizi de aynı akıbete düşürme

b- Ata b. Ebi Rebah ve İbn-i Zeyde göre burada zikredilen (إِصْراً) kelimesinden maksat, tevbesi ve keffareti olmayan ve cezası ağır olan günahlardır. Bu izaha göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Ey rabbimiz, bizden önceki ümmetlere, ağır günalar yükleyip onları domuzlara ve maymunlara çevirdiğin gibi bize de bu gibi günahlar yükleyip bizi de o durumlara düşürme."

c- Reb' b. Enes ve Malik'e göre buradaki (إِصْراً) kelimesinden maksat, ağır yük demektir. Müminler rablerinden, kendilerine ağır gelecek yükümlülükleri yüklememesini istemektedirler.

Âyet-i kerimede "Rabbimiz, bize gücümüzün yetmediğini de taşıtma" buyrulmaktadır. Bunun mânâsı "Ey rabbimiz, sen bizleri, gücümüzün yetmediği ve kaldıramayacağımız amellerle yükümlü kılma." demektir.

Âyet-i kerimenin bu son kısmı, kulların, Allah tealaya karşı nasıl dua edeceklerini öğretmektedir. Ve bu mübarek sure işte bu âyetlerle sona ermektedir. Bu âyetlerle sure arasında tam bir mutabakat vardır. Zira, surenin kapsadığı, namaz, zekat, oruç, hac, kısas, evlenme, boşanma, iddet bekleme ve alış veriş yapma gibi ilahi emir ve yükümlülüklerle, insanların âhirette görecekleri hesap ve ceza arasında büyük bir münasebet vardır. Bu itibarla Allah teala surenin sonunda, yarattıklarından hiç birisini, gücünün yetmediği şeyle yükümlü kılmadığını, onları ancak güçleri ölçüsünde sorumlu tuttuğunu böylece kullarına lütufta bulunduğunu bildirmektedir.

Bakara suresinin bu son iki âyetinin fazileti hakkında çeşitli hadis-i şerifler rivayet edilmiştir. Peygamber efendimiz, hadis-i şeriflerinden birinde şöyle buyuruyor:

قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ الآيَتَانِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ مَنْ قَرَأَهُمَا فِي لَيْلَةٍ كَفَتَاهُ.

"Bakara suresinin son iki âyetini kim bir gece okuyacak olursa o iki âyet onun için kâfidir."(594)

Diğer bir hadis-i şerifte de şöyle buyuruyor: "Abdullah b. Abbas diyor ki:

(594) Buhari, K. el-Magazi, bab: 12 / Müslim, K. el-Müsafirin, bab: 255, Hadis No. 807

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: بَيْنَمَا جِبْرِيلُ قَاعِدٌ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ . سَمِعَ نَقِيضاً مِنْ فَوْقِهِ. فَرَفَعَ رَأْسَهُ. فَقَالَ: هٰذَا بَابٌ مِنَ السَّمَاءِ فُتِحَ الْيَوْمَ. لَمْ يُفْتَحْ قَطُّ إِلاَّ الْيَوْمَ. فَنَزَلَ مِنْهُ مَلَكٌ. فَقَالَ: هٰذَا مَلَكٌ نَزَلَ إِلَى الأَرْضِ. لَمْ يَنْزِلْ قَطُّ إِلاَّ الْيَوْمَ. فَسَلَّمَ وَقَالَ: أَبْشِرْ بِنُورَيْنِ أُوتِيتَهُمَا لَمْ يُؤْتَهُمَا نَبِيٌّ قَبْلَكَ. فَاتِحَةُ الْكِتَابِ وَخَوَاتِيمُ سُورَةِ الْبَقَرَةِ. لَنْ تَقْرَأَ بِحَرْفٍ مِنْهُمَا إِلاَّ أُعْطِيتَهُ.

"Bir gün Cebrail aleyhisselam Resulullah (s.a.v.) in yanında otururken yukarıdan bir gıcırtı işitti. Başını yukarı kaldırdı ve şöyle dedi: "Bu bugün gökte açılan bir kapının gıcırtısıdır. Bu kapı bu güne kadar hiç açılmamıştı. Kapıdan bir melek indi. Cebrail: "Bu, yeryüzüne inen bir melektir. Bu, bugüne kadar yeryüzüne hiç inmemişti." dedi. Melek selam verdi ve Resulullaha şöyle dedi: "İki nur için müjdeler olsun sana. Bu nurlar ancak sana verildi. Senden önce hiçbir Peygambere verilmemişti. Bu iki nur, Fatihatül Kitap (Fatiha Suresi) ve Bakara suresinin sonudur. Sen, bunlardan okuduğun her âyetin sevabını mutlaka alırsın."(595)

(595) Müslim, K, el-Müsafirîn bab: 254, Hadis No: 806

ÂL-İ İMRAN SURESİ

GİRİŞ

Âl-i İmran Suresi İkiyüz âyettir ve Medinede nâzil olmuştur. "Âl-i İmran" "İmran âilesi" demektir. İmran, Hz. Musanın babasının adıdır. Hz. Meryemin babasının adı da İmran'dır.

İmran âilesi, içinden Peygamberlerin çıktığı mübarek bir âiledir. Bu Surede İmrandan, Hz. Meryemden, Zekeriyya aleyhisselamdan ve Hz. Meryemin Hz. İsayı babasız olarak dünyaya getirmesinden bahsedilmiş ve muhtemelen bu âilenin ismine izafeten bu Sureye "Âl-i İmran" adı verilmiştir.

Bu Surenin ilk seksen küsur âyetinin, Necran Hıristiyanlarından bir heyetin, Medeniye gelişleri sırasında nâzil olduğu rivayet edilmektedir. Yemende bulunan Necran Hıristiyanlarından bir heyet Medineye gelmiş, Resulullah (s.a.v.) ile dini konularda görüşmüşler yapmışlar ve Hz. İsa hakkında tartışmak istemişlerdir. Konuşmaların sonunda, kendilerine teklif edilen İslam dinini kabul etmemişler fakat İslamın hakimiyetini kabul etmek zorunda kalarak, verecekleri Cizyeyi toplamak üzere tayin edilen Ebu Ubeyde b. Cerrah ile birlikte memleketlerine dönmüşlerdir.

Sure-i Celilede, Hıristiyanların, Hz. İsa ve Hz. Meryem hakkındaki yakışıksız isnatları ve sapık inançları reddedilmekte, Hz. İsanın, babasız olarak dünyay gelişi ve bu olayın, Hz. Âdemin yaratılışında olduğu gibi bir mucize olduğu, Allahın, dilemesi halinde bunlara benzer mucizeleri her zaman yaratabileceği ve Allah tealanın, Hz. İsayı kendi katına yükselttiği beyan edilmektedir.

Sure-i Celilede, Yahudi ve Hıristiyanların yani, bütün ehl-i Kitabın, İslama karşı çıkışları, inançları saptırma ve Müslümanları dinlerinde bocalatma gayret ve çalışmaları açıklanmaktadır.

Mekke döneminde Müslümanlar açıkça hakaret ve işkenceye uğruyor, eziyete maruz kalıyorlardı. Ancak Medineye hicret edip orada teşkilatlanarak kuvvet bulmalarından sonra bu dönem kapandı. Fakat İslam düşmanları bu sefer de, Müslümanların inançlarını saptırmak ve zihinlerini bulandırmak için psikolojik savaşa başladılar. Özellikle ehl-i Kitap olan Yahudiler ve Hıristiyanlar, İs-

lam dinine saldıraya geçtiler. İşte onların bu menfur çalışmaları Sure-i Celilede şöyle anlatılmaktadır.

"Kitap ehlinden bir cemaat sizi doğru yoldan saptırmak isterler. Halbuki onlar, ancak kendilerini saptırırlar da farkına varmazlar."(1)

"Ey kitap ehli, gözünüz gördüğü halde Allahın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz."(2)

"Ey kitap ehli, için hakkı bâtıla karıştırıyor ve bile bile hakkı gizliyorsunuz?"(3)

"Kitap ehlinden bir cemaat şöyle dedi: "İman edenlere indirilene günün başlangıcından iman edin, sonunda inkâr edin. Belki dinlerinden dönerler."(4)

"Onlardan bir cemaat, kitaptan olmadığı halde, tahrif ettiklerini, kitaptan sanasınız diye kitabı dilleriyle eğip bükerler "Bu, Allah katındandır." derler Halbuki o, Allah katından değildir. Böylece bile bile Allaha karşı yalan söylerler."(5)

"De ki: "Ey kitap ehli, niçin imân edeni Allahın yolundan men ediyorsunuz? Hak olduğuna şahitken o yolu eğri göstermeye çalışıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir."(6)

Kitap ehlinin ve diğer İslam düşmanlarının, Müslümanların inançlarını bozmayı hedef alan çalışmaları karşısında, Müslümanların, hak yolda sebat etmeleri gerektiğini emreden ve Allahın, inananlara yardım edeceğini beyan eden âyetlerde ise şöyle buyurulmaktadır:

"Ey Muhammed, inkâr edenlere de ki: "Yakında mağlup olacaksınız ve toplatılıp cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kötü bir döşektir."(7)

"Şüphesiz ki Allah katında din İslamdır. Kitap verilmiş olanlar, aralarındaki ihtiras yüzünden, ancak kendilerine ilim geldikten sonra ayrılığa düştüler. Kim Allahın âyetlerini inkâr ederse, şüphesiz ki Allah, hesabı çok çabuk görendir."(8)

"Müminler, müminleri bırakıp ta kâfirleri dost edinmesinler. Kim böyle yaparsa Allahtan bekleyeceği hiçbir şey yoktur. Ancak onlardan sakınmanız ha-

(1) Âl-i İmran : 69
(2) Âl-i İmran : 70
(3) Âl-i İmran : 71
(4) Âl-i İmran : 72
(5) Âl-i İmran : 78
(6) Âl-i İmran : 99
(7) Âl-i İmran : 12
(8) Âl-i İmran : 19

li müstesnadır. Allah, sizi kendisinden sakındırır. Sonunda dönüş ancak Allahdır."(9)

"Ey iman edenler, Allahtan korkun ve ancak Müslüman olarak ölün."(10)

"Hep birlikte Allahın ipine sıkısı sarılın ve sakın ayrılğa düşmeyin. Allahın, üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz, birbirinize düşman idiniz. Allah, kalblerinizi birbirine ısındırıp kaynaştırdı da, onun nimetiyle kardeşler oldunuz. Siz, bir ateş çukurunun kenarında idiniz. Allah sizi oradan kurtardı. İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklıyor ki hidayete eresiniz." (11)

"Onlar, eziyetten başka size bir zarar veremezler. Sizinle savaştıkları zaman arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez."(12)

"Size bir iyilik dokunduğu zaman bu onların kötüsüne gider. Size bir kötülük dokununca da buna sevinirler. Eğer sabreder, Allahtan korkarsanız, onların hileleri size hiçbir zarar vermez. Şüphesiz Allah, onların yaptıklarını ilmiyle kuşatmıştır."(13)

Surei-i Celilede Uhut savaşına da işaret buyuruluyor. Uhut savaşı, başlaması, cereyan ediş tarzı, sonucu ve bu sebeple inen hükmler ve tavsiyeler ile, ibret ve hikmetlerle dolu dehşetli bir olaydır. Bu olaya Surede: "Ey Muhammed, sabahleyin erkenden, ailenin yanından ayrılıp, müminleri savaş yerlerine yerleştirdiğini hatırla. Allah, herşeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir."(14) âyet-i Kerimesiyle işaret ediliyor. Ve daha sonra Bedir savaşı hatırlatılıyor. Orada müminlerin, Allah tarafından gördükleri yardım beyan ediliyor.

Bundan sonra Cenab-ı Hakkın yüceliğine işaret eden âyât-ı kevniyyata, kâinat düzenindeki eşsiz âhenge dikkatler çekiliyor ve buyuruluyor ki:

"Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün değişmesinde, akıl sahipleri için şüphesiz deliller vardır."(15)

"Onlar, ayakta iken, otururken, yanları üzerine yatarken Allahı zikrederler. Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler. Ve şöyle derler: "Rabbimiz, sen bunu boşa yaratmadın. Seni tesbih ve tenzih ederiz. Bizi, cehennem ateşinden koru."(16)

Gerçek dinin İslam olduğu büyük hakikatı Sure-i Celilede tekrarlanarak

(9) Âl-i İmran : 28
(10) Âl-i İmran : 102
(11) Âl-i İmran : 103
(12) Âl-i İmran : 111
(13) Âl-i İmran : 120
(14) Âl-i İmran : 121
(15) Âl-i İmran : 190
(16) Âl-i İmran : 191

buyuruluyor ki: "Şüphesiz ki Allah katında din İslamdır. Kitap verilmiş olanlar, sadece aralarındaki ihtiras yüzünden, kendilerine ilim geldikten sonra ayrılığa düştüler. Kim, allahın âyetlerini inkâr ederse, şüphesiz ki Allah, hesabı çok çabuk görendir."(17)

"Eğer seninle mücadele ederlerse de ki: "Ben Allaha yöneldim. Bana tâbi olanlar da. Kendilerine kitap verilenlere ve okur yazarlığı olmayanlara de ki: "İslam oldunuz mu? Eğer Müslüman olurlarsa doğru yolu bulmuş olurlar. Şayet yüzçeviririlerse sana düşen sadece tebliğidir. Allah, kullarını çok iyi görür."(18)

Müminlerin, başkalarını dost edinmemeleri hususunda da şöyle buyuruluyor:

"Müminler, müminleri bırakıp ta kâfirleri dost edinmesinler. Kim böyle yaparsa Allahtan bekleyeceği hiçbirşey yoktur. Ancak onlardan sakınmanız hali müstesnadır. Allah sizi kendisinden sakındırır. Sonunda dönüş ancak Allahıdır." (19)

Sure-i Celile, inanç mücadelesi, meydan muharebesi ve benzeri olayları dile getiriyor. Kitap ehli ve diğer İslam düşmanlarının yaptıklarını beyan ederek İslam tarihindeki en hareketli bir dönemi gözler önüne seriyor.

(17) Âl-i İmran : 19
(18) Âl-i İmran : 20
(19) Âl-i İmran : 28

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahim olan Allahın adıyla

الٓمٓ ﴿١﴾

1- Elif, Lâm, Mim.

Mukatta'a harflerinin açıklaması Bakara suresinin başında geçmiştir, Bu açıklamalar için oraya bakınız.

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴿٢﴾

2- Allah, kendisinden başka ilah olmayan, daima diri olan ve yarattıklarını koruyup idare edendir.

Hakkıyla ibadet edilmeye layık olan ancak Allahtır. Ondan başka ibadet edilmeye layık olan hiçbir kimse yoktur. Çünkü Allah, rablıkta ve ilahlıkta tektir. O, devamlı diri olan, ölmeyen ve yok olmayandır. O, yarattıklarını koruyup rızıklandırarak onları sevk ve idare edendir.

* Allah teala bu sure-i celileye kendisinin dışındaki varlıklarda ilahlık vasfının bulunmadığını, ilahlığın sadece kendisine ait olduğunu beyan ederek başlamıştır. Böylece Hz. İsanın Allah veya Allahın oğlu olduğunu zanneden Hristiyanlara cevap vermiştir.

Necran Hristiyanları tarafından gönderilen bir heyet Peygamber efendimizle tartışmış ve Hz. İsanın Allah veya Allahın oğlu olduğunu yahut da üç ilahın üçüncüsü olduğunu iddia etmişlerdir. Peygamber efendimiz onlara hak dini tebliğ etmiş, Hz. İsanın da kendileri gibi insan ve Allahın Peygamberi olduğunu söylemiştir. İşte bu sürenin bu âyeti de Hristiyanların bu bâtıl iddialarını reddederek Allahın tek bir ilah olduğunu, ondan başka hiçbir ilahın bulunmadığını beyan etmiştir.

Muhammed b. Cafer b. Zübeyr, Resulullaha gelen Hristiyan Necranlıların heyetini şöyle anlatmaktadır: Necranlıların heyeti altmış binekli olarak Resulullaha geldi. İçlerinden on dördü ileri gelenleriydi. Bu on dört kişiden üçü de onların reisleri durumunda idi. Bunlar, Abdülmesih, Eyhem ve Ebu Hârise b. Alkame isimli şahıslardı. Abdülmesih, toplumun emiri, fikri önderi, danışmanı ve görüşünden ayrılınmayan kişisiydi Bu kişi, "Âkıb" diye vasıflandırılıyordu.

Eyhem, toplumun kendisine sığındığı, kervan reisliği yapan, dini toplantıları yöneten kişiydi. Bu de "Seyyid" diye vasıflandırılmıştı.

Ebu Harise b. Alkame ise toplumun Piskoposu, en bilgini, imamı ve okullarının yöneticisi idi.

Ebu Hârise, bunların içinde yüksek mertebeler almış, kitaplarını okumuş ve dinlerinde iyi bir bilgi edinmişti. Öyle ki Hristiyan olan Rum Kralları ona itibar etmişler, maddi destekte bulunmuşlar, hizmetçiler tahsis etmişler, kiliseler yapmışlar ve ona bol bol ikramlarda bulunmuşlardır. Zira bu Krallara, Ebu Harisenin ilmi ve dinde ictihad derecesine vardığı haberi ulaşmıştı. Muhammed b. Cafer diyor ki: "Bu heyet Medinede Resulullaha geldi. Resulullah ikindi namazını kılarken Mecscid-i Nebevide onun yanına girdiler. Üzerlerinde Yemen elbiseleri bulunuyordu. Onlar, Ebu Harise, b. Kâ'b kabilesinin elbiselerini ve örtülerini giyinmişlerdi. Onları gören Resulullahın sahabilerinden bir kısmı "Biz bunlar gibi bir heyet görmedik" demişlerdi. Onların namaz vakitleri gelince Resulullahın Mescidinde namaz kılmaya başladılar. Resulullah sahabilerine: "Bırakın namazlarını kılsınlar." dedi. Onlar doğuya yönelerek namazlarını kıldılar. Onların yöneticileri durumunda olan on dört kişiydi ve isilmeleri şöyleydi: Kendisine "Âkıb" ünvanı verilen Abdulmesih, "Seyyid" ünvanı verilen Eyhem, Ebu Harise b. Alkame Evs, Haris, Zeyd, Kays, Yezid, Nebih, Huveylid b. Amr, Halid, Abdullah ve Yuhanna." Bunlar altmış kişiyle birlikte gelmişlerdi. Resulullah bunlardan Ebu Harise b. Alkame, Abdullah el-Âkıb ve Eyhem es-Seyyid ile konuştu. Eyhem, Kralın mezhebindeydi. Bazıları, Hz. İsanın Allah olduğunu, bazıları, Allahın oğlu olduğunu, bazıları da onun, üç ilahtan üçüncsü olduğunu söylüyordu.

Bu heyette bulunan iki papaz Resulullah ile konuşunca Resulullah onlara "Müslüman olun." dedi. Onlar da "Biz Müslüman olmuşuz" dediler. Resulullah tekrara onlara: "Sizler Müslüman olmadınız. O halde şimdi müslüman olun." dedi. Onlar: "Biz, sen Müslüman olmadan önce Müslüman olduk" dediler. Resulullah da: "Yalan söylüyorsunuz. Sizin Aziz ve Celil olan Alaha çocuk isnad etmeniz, Haça ibadet etmeniz ve domuz eti yemeniz, Müslüman olmanıza engel oluyor." dedi. Onlar: "O halde ey Muhammed, İsanın babası kim?" diye sordular. Resulullah da onlara cevap vermeyip bir müddet sustu. İşte bu sırada Allah teala, Hristiyanların ihtilafa düştükleri bu konu hakkında, Âl-i İmran suresinin başından seksen küsur âyeti indirdi ve buyurdu ki: "Allah, kendisinden başka ilah olmayan, daima diri olan ve yarattıklarını koruyup idare edendir." Allah teala bu sureye, kendisini Hristiyanların iftiralarından arındırarak başladı. Bir olduğunu, yarattıklarından herhangi bir ortağı olmadığını beyan etti. Böylece Hristiyaların uydurdukları inkârcılığı, ona denk ve emsaller isnad etmeyi reddetti ve onların, sapıklık içinde bulunduklarını beyan etti.

Reb'i b. Enes de Necran heyetinin konuşmalarından şunları rivayet etmiştir. "Bu Hristiyanlar Resulullaha geldiler. Meryemoğlu İsa hakkında onunla tartıştılar. Resulullaha: "İsanın babası kim?" diye sordular ve eşi ve çocuğa olma-

yan Allah tealaya karşı yalan sözler söylediler. Ve iftiralarda bulundular. Bunun üzerine Resulullah onlara: "Sizler bilmiyor musunuz ki her çocuk babasına benzer?" diye sordu. Onlar da "Evet biliyoruz." dediler. Resulullah: "Rabbimizin, ölmeyen, devamlı hayatta kalan olduğunu, İsanın ise sonunda ölüp gideceğini bilmiyor musunuz?" dedi. onlar da "Evet biliyoruz." dediler. Resulullah: "Rabbimizin her şeyi sevk ve idare eden olduğunu, onları koruyup rızıklandırdığını bilmiyor musunuz?" dedi. Onlar da: "Evet biliyoruz." dediler. Resulullah da: "Sizce İsa bunlardan herhangi birine malik midir?" diye sordu. Onlar da: "Hayır" dediler. Resulullah: "Aziz ve Celil olan Allaha, yerde ve gökte herhangi bir şeyin gizli kalmadını bilmiyor musunuz?" dedi. Onlar da "Evet biliyoruz." dediler. Resulullah: "İsa, Allahın bildirdiği dışında, yerde ve göklerde olanlar hakkında bir şey bilirmi?" dedi. Onlar da "Hayır" dediler. Resulullah: "Rabbimiz, İsayı ana rahminde dilediği gibi şekillendirdi siz bunu biliyor musunuz?" dedi. Onlar da "Evet biliyoruz." dediler: Resulullah: "Rabbimizin yemek yemediğini, su içmediğini, bizim gibi bir takım beşeri ihtiyaçlarının olmadığını bilmiyor musunuz?"dedi. Onlar da "Evet" biliyoruz." dediler. Resulullah: "Annesi İsaya, diğer kadınların hamile olması gibi hamile olmadı mı? Diğer kadınların çocuk doğurmaları gibi onu doğurmadı mı? İsa da diğer çocukların beslendiği gibi beslenmedi mi? İsa yemek yeyip su içmiyor muydu? Ve benzeri ihtiyaçlarını görmüyor muydu?" diye sordu. Onlar da: "Evet öyleydi." dediler. Resulullah da: "Böyle olan bir insan nasıl olur da sizin dediğiniz gibi olabilir?" dedi. Onlar, bu konuşmalardan sonra gerçeği anladılar. Fakat inkârlarında ısrar ettiler. İşte bunun üzerine Allah teala, Âl-i İmran suresinin baş tarafındaki âyetleri indirdi.

Âyet-i kerimede, Allah teala kendisini "Daima diri olan" diye tercüme edilen (اَلْحَيُّ) sıfatıyla sıfatlandırmıştır. Müfessirler bu sıfata şu şekillerde izah etmişlerdir:

a- Muhammed b. Cafer ve Reb' b. Enes göre Allah teala, bu sıfatla kendisinin devamlı bakî olduğunu zikretmiş, ölümün, yaratıkları için geçerli olduğu halde kendisinde bulunmayacağını belirtmiş, böylece Necran Heyetine, ölümlü olan insanın hiçbir zaman ilah olamayacağını bildirmiştir.

b- Diğer bir kısım âlimlere göre Allah teala bu sıfatla kendisini dilediği her şeyi sevk ve idare etmeye gücü yetmekle ve dilediği her hangi bir şeyin, kendisi için imkânsız olmayacağı ile sıfatlandırmak istemiş ve kendisinin, herhangi bir şeyi sevk ve idareye gücü yetmeyen putlar gibi olmadığını bildirmek istemiştir.

c- Başka bir kısım âlimlere göre, Allah teala bu sıfatla, kendisinin ezeli ve ebedi olan bir hayata sahip olduğunu belirtmek ve "Hayat" sıfatıyla sıfatlandığını bildirmek istemiştir. Taberi de bu görüşü tercih etmiştir.

Yine âyet-i kerimede, Allah teala kendisini "Yarattıklarını koruyup idare

eden" diye tercüme edilen (اَلْقَيُّومُ) sıfatıyla sıfatlandırmıştır.

Hz. Ömer ve Abdullah b. Mes'ud bu kelimeyi (اَلْقِيَامُ) şeklinde, Alkame b. Kys ise (اَلْقَيِّمُ) şeklinde okumuştur. Taberi, birinci kıraatın çok yaygın olması şebebiyle onu tercih etmiştir.

Müfessirler, bu sıfatın mânâsını iki şekilde izah etmişlerdir.

a- Mücahid ve Reb'i b. Enese göre (اَلْقَيُّومُ)un mânâsı her şeyi koruyarak, her varlığı rızıklandırarak dilediği şekilde bozma, değiştirme, artırma ve eksiltme yapmak suretiyle evirip çevirerek sevk ve idare edendir.

b- Muhammed b. Cafere göre ise (اَلْقَيُّومُ)un mânâsı, bulunduğu yerde devamlı kalan ve ayrılmayan demektir. Yani, Allah teala, yaratıkları gibi bir yerden ayrılıp diğer yere gitmez. Değişmez, olduğu gibi ebediyyen devam eder. Halbuki Necran heyetinin, kendsine ilahlık insad ettikleri Meryemoğlu İsa böyle bir sıfata asla sahip değildir.

Taberi birinci görüşü tercih etmiş ve (اَلقيومُ) kelimesinin mânâsının, "Her şeyi rızıklandırarak, savunarak, besleyerek ve kudreti dahilinde evirip çevirerek sevk ve idare eden" demek olduğunu söylemiştir. Zira Araplar bu kelimeyi bu mânâda kulanmışlardır. Hz. Ömerin bu kelimeyi (اَلْقَيَّامُ) şeklinde okumasının sebebinin ise Hicazlıların şivesinden kaynaklandığını ve bu şekilde okuyarak başka bir mânâ kasetmediğini söylemiştir.

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ
هُدًى لِلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ
ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾

3-4 Ey Muhammed, Allah, sana geçmiş kitapları tasdik eden hak bir kitap indirdi. İnsanlara doğru yolu göstermek için daha önce de Tevrat ve İncili indirmişti. Şimdi ise hak ile bâtılı ayıran (Kur'anı) indirdi. Şüphesiz ki Allahın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah, her şeye galiptir, hak edenlerin cezasını verendir.

Ey Muhammed, rabbin sana, Tevrat ve İncile tâbi olanların ihtilaf ettikleri hususlarda, hakkı ortaya koyan bu kitabı indirdi. Bu k itap, Allah tarafından, önceki Peygamberlere indirilen kitapları tasdik eden bir kitaptır. Rabbin bu kitaptan önce, insanlara Allahın birliğini ve dininin hükümlerini açıklamak için

Musaya Tevratı, İsaya da İncili indirmiştir. Şimdi ise İsa hakkında ve diğer hususlarda hak ile bâtılı ayırdeden ve akılları tatmin edici kesin bir delil olan kur'anı indirdi. Şüphesiz ki Allahın âyetlerini, ilahlığını ve birliğini gösteren delilleri inkâr eden, İsayı ilah ve rab kabul eden kâfirlere, kıyamet gününde şiddetli bir azap vardır. Allah, hükümranlığında her şeye galiptir. Azab etmeyi dilediği zaman, yapacağı azabı önleyecek hiçbir kimse yoktur. Allah, hak edenlerin cezasını verendir. Âyetlerini ve diğer delillerini inkâr edenlerden intikam alandır.

* Bu âyet-i kerime, gerçek açıklandıktan sonra ona karşı inat edenler ve delillerle ispat edildikten sonra doğru yoldan ayrılanlar için bir ikaz ve tehdittir.

Âyet-i kerimede zikredilen ve "Hak ile bâtıl ayırdeden" diye tercüme edilen (اَلْفُرْقَانَ) kelimesi, Muhammed b. Cafer b. Zübeyr tarafından Hz. İsa hakkında ileri sürülen iddialar hususunda hakkı bâtıldan ayıran şeklinde izah edilmiş Katade ve Reb' b. Enes tarafından ise "İslamın bütün hükümleriyle hakkı bâtıldan ayıran" diye izah edilmiştir. Bunlara göre burada (اَلْفُرْقَانَ) Kur'an-ı Kerimin sıfatıdır. Allah tela Kur'anı Hz. Muhammed (s.a.v.) e indirerek hak ile bâtılın arasını ayırmıştır. Kuranla nelerin helal nelerin haram olduğunu açıklamış, ceza hükümlerini beyan etmiş, farzları emretmiş, kendisine itaat edilmesini istemiş ve kendisine isyan edilmesini yasaklamıştır. İşte bu yolla Kur'an hak ile batılı birbirinden ayırmıştır.

Taberi buradaki (اَلْفُرْقَانَ) kelimesinin, Resulullah ile Hz. İsa hakkında tartışan Hristiyanların arasını ayırdeden mânâsına yorumlanmasının daha evla olduğunu söylemiştir. Zira bundan önceki âyette Allah teala Hz. Muhammed (s.a.v.) e kitabı indirdiğini beyan ederek Kur'anı indirdiğini zikretmiştir. Burada zikredilen (اَلْفُرْقَانَ) nıda Kur'an mânâsına almak faydasız bir tekrar olur ki, bu ilahi kelamda bulunmaması gereken bir şeydir

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٥﴾

5- Şüphesiz ki yerde ve gökte hiçbir şey Allaha gizli değildir.

Şüphesiz ki yerde ve gökte bulunan herhangi bir şey Allaha gizli değildir. O halde Meryemoğlu İsa hakkında tartışan şu Hristiyanların durumu hiç ona gizli kalır mı? Elbette ki Allah onların bu hallerini çok iyi bilmektedir. Ve âhirette bu sapıklıklarının cezasını verecektir.

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦﴾

6- Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren o'dur. Ondan başka ilah yoktur. O herşeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.

O sizlere, annelerinizin karnında erkek, dişi, beyaz, siyah, kırmızı gibi dilediği şekilleri ve renkleri verendir. İsayı da annesinin karnında şekillendiren o'dur. O halde bu durumda olan İsa nasıl ilah olabilir? Allahtan başka ilah yoktur. Hakkıyla ibadet edilmeye layık olan ancak o'dur. O, her şeye galiptir, emirlerinde ve yaptıklarında hüküm ve hikmet sahibidir.

* Abdullah, b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve diğer sahabilerin, bu âyetin izahında şunları söyledikleri rivayet edilmiştir: "Nutfe ana rahmine ulaştıktan sonra vücutta kırk gün dolaşır. Sonra kırk gün kan pıhtısı olarak kalır. Sonra kırk gün bir et parçası olarak kalır. Şekkillenme durumuna gelince Allah ona şeklini verecek bir melek gönderir. Melek iki parmağının arasında toprak getirir onu et parçasına karıştırır, yoğurur sonra ona, emrolunduğu gibi şekil verir ve: "Bu erkek mi olacak dişi mi? Cennetlik mi olacak Cehennemlik mi? Rızkı nedir, ömrü nedir? Eserleri ne olacaktır? Başına ne gibi musibetler gelecektir? diye sorar. Allah teala emreder melek te yazar. Kişi ölünce vücudu, o toprağın alındığı yere defnedilir.

هُوَ الَّذِيٓ أَنزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَٰبَ مِنْهُ ءَايَٰتٌ مُّحْكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَٰبِ وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٌ ۖ فَأَمَّا الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنْهُ ابْتِغَآءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَآءَ تَأْوِيلِهِۦ ۗ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُۥٓ إِلَّا اللَّهُ ۘ وَالرَّٰسِخُونَ فِى الْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُو۟لُوا۟ الْأَلْبَٰبِ ﴿٧﴾

7- Sana kitabı indiren o'dur. Onun (kitabın) bir kısım âyetleri muhkemdir. (mânâsı açıktır) Bu âyetler kitabın anasıdır. (esasıdır) Diğer bir kısım âyetleri de müteşabihtir (anlaşılması güçtür) Kalblerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve arzularına göre açıklamak niyetiyle, müteşabih olanlarına uyarlar. Oysa bunların açıklamasını sadece Allah bilir. İlimde ileri gitmiş olanlar ise "Biz bunlara iman ettik hepsi rabbimiz katındandır." derler. Bunları ancak akıl sahipleri düşünür.

Ey Muhammed, Kur'anı sana indiren Allahtır. O kur'anın bir kısım âyetleri açıktır, üzerinde başka türlü yorum yapılamaz. Bu âyetler, vaad tehdit, sevap, ceza, helal, haram, öğüt ve ibretleri açık bir şekilde anlatmaktadır. Bu

âyetler, dinin temeli olan kitabın esasıdır. Bunlar, farzları, cezaları, hükümleri ve bütün zaruri olan hususları kapsamaktadır. Kur'anın diğer bir kısım âyetleri de müteşabihtir, anlaşılması güçtür. Kelimeleri birbirine benzemekte fakat mânâları değişiktir. Kalblerinde haktan ayrılma, doğrudan sapma eğilimi bulunanlar bu müteşabih âyetlere uyarlar. Bunların gayesi karışıklık meydana getirmek, fitne çıkarmak ve Allahın, muhkem âyetlerle açıkladığı doğru izahı bırakıp âyetleri, kendi arzu ve istelerine göre yorumlamaktır. Halbuki bu müteşabih âyetlerin mânâlarını yalnızca Allah bilir. İlimde ileri gitmiş olan sağlam bilgili âlimler ise şöyle derler: "Biz, müteşabih âyetlerin izahını bilmesek te muhkem ve müteşabih olan bütün âyetlerin rabbimiz katından geldiğine kesinlikle iman ederiz." Allahın kitabındaki müteşabih âyetler hakkında herhangi bir şey söylemekten çekinen ve bunlardan öğüt alanlar ancak akıl sahibi olan kimseledir.

* Müfessirler, bu âyet-i kerimede bir kısım âyetlerin sıfatı olarak zikredilen "Muhkem" kelimesinden ve diğer bir kısım âyetlerin sıfatı olarak zikredilen "Müteşabih" kelimelerinden neyin kastedildiği husunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir:

a- Abdulla b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud, Katade, Rebi' b. Enes ve Dehhakka göre "Muhkem" demek, hükümleri sabit olan, kendileriyle amel edilen veya neshedici olan âyetler demektir. "Müteşabih" demek ise "Hükümleri neshedilmiş olan ve kendileriyle amel edilmesi kaldırılan âyetlerdir. Bu hususta Abdullah b. Abbasın şunları söylediği rivayet edilmektedir. "Muhkem olan âyetler, neshedici olan, helalı ve haramı belirten, cezaları ve farzları beyan eden, bu itibarla, iman edilen ve hükümleriyle amel edilen âyetlerdir. Müteşabih âyetler ise hükümleri kaldırılan, sonra zikredilmesi icabederken önce zikredilen, önce zikredilmesi gerekirken sonra zikredilen, misal olarak verilen, yemin olarak zikredilen âyetlerdir. Bunlara iman edilir fakat amel edilmez.

b- Mücahide göre muhkem olan âyetler, Allahın, içlerinde helal ve haram hükümlerini kesin olarak zikrettiği âyetlerdir. Müteşabih olan âyetler ise, lafızları farklı olduğu halde mânâları birbirine benzeyen âyetlerdir. Bu itibarla, bunların ifade ettikleri hükümler birbirine karıştırılırlar. Şu âyet-i kerimeler, bu gibi âyetleri heva ve heveslerine göre te'vil edenlere işaret etmektedir. "Şüphesiz ki Allah, sivrisineği ve ondan daha üstününü misal vermekten çekinmez. İman edenler onun rableri tarafından bir gerçek olduğunu bilirler. Kâfirler ise: Allah bu misalle ne kastetti?" derler. Allah bu misalle bir çoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Allah bununla, sadece yoldan çıkanları saptırır."(20) "Allah hidayete erdirmek isterse onun gönlünü "İslama" açar. Kimi de saptırmak isterse, sanki göğe yükseliyormuş gibi gönlünü dar ve sıkıntılı kılar. İşte böylece

(20) Bakara suresi, 2/26

Allah, iman etmeyenlerin üzerine azap yağdırır."[21] Şu âyet ise bu gibi âyetlere iman edip teslimiyet gösteren kimseleri tasvir etmektedir. "Doğru yolu bulanlara gelince, Allah onların hidayetini artırır ve onlara "Takva" bahşeder."[22]

c- Muhammed b. Cafer b. Zübeyr'e göre ise, buradaki muhkem âyetlerden maksat, sadece bir mânâya tevili mümkün olan âyetlerdir. Müteşabih olan âyetler ise birden çok mânâya te'vil edilmeleri mümkün olan âyetlerdir. Bu hususta Muhammed b. Caferin şunları söylediği rivayet edilmektedir: "Muhkem âyeter, içlerinde Allahın kesin delilleri bulunan, mümin kulları günahlardan koruyan, karşı çıkanları ve bâtılı mahkum eden âyetlerdir. Bunları konuldukları mânâlardan çıkarmak veya tahrif etmek kabil değildir. Müteşabih olan âyetler ise, çeşitli yönlere te'vil edilebilen, sapıkların, sapıklığa çekebilecekleri âyetlerdir. Allah kullarını, bir kısım helal ve haramlarla imtihan ettiği gibi bu âyetlerle de imtihan etmiştir. Bu âyetler, bâtıl te'villerle te'vil edilmemeli ve geçek mhanâlarından saptırılmamalıdırlar.

d- İbn-i Zeyde göre ise muhkem olan âyetler, geçmiş ümmetlerin ve onlara gönderilen Peygamberlerin kıssaalarını başka türlü anlaşılmaya imkan vermeycek şekilde, açık, ve detaylı olarak beyan eden hayetlerdir. Müteşabih olan âyetler ise, geçmiş ümmetlerin ve onlara gönderilen Peygamberlerin kıssalarını, çeşitli surelerde, birbirine benzeyen şekillerde anlatan âyetlerdir. Mesela, bir kıssa, lafızları aynı, mânâları farklı şekilde anlatılmış bir kıssa da lafızları farklı mânâları aynı şekilde anlatılmış olur.

Bu hususta İbn-i Vehb diyor ki: "İbn-i Zeyd, Hûd suresinin baş tarafı olan "Elif, Lâm, Râ" "Bu Kur'an, hüküm ve hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından, âyetleri muhkem kılınmış ve sonra geniş olarak açıklanmış bir kitaptır."[23] âyetlerini okudu. Sonra şunları söyledi: "Allah tela bu suremin, baştan yirmi dört âyetinde, Resulullahı zikretmiş, ondan sonra gelen yirmi dört âyette de Hz. Nuhun hadisesini anlatmış ve sonunda şöyle buyurmuştur. "Ey Muhammed, sana vahyettiğimiz bu kıssa, gaip haberlerdendir. Bundan önce, sen de, milletin de bunu bilmiyordunuz. Sabret. Şüphesiz ki hayırlı sonuç Allahtan korkanlarındır."[24] Sonra Âd'ı daha sonra Salihi, daha sonra İbrahimi daha sonra Lut'u ve daha sonra da Şuaybi zikretmiştir. İşte bunlar, muhkem olarak zikredilen ve detaylı olarak anlatılan kıssalardır. Müteşabih olan kıssa ise Hz. Musanın, bir çok yerde zikredilen kıssasıdır. Bu kıssaların hepsi aynı mânâya gelmektedir. Mesela Hz. Nuhun kıssasında geçen müteşabih kelimeler (اِحْمِلْ فِيهَا) Onları gemiye yükle"[25] (اُسْلُكْ فِيهَا) onları alıp gemiye

(21) En'am suresi, 6/125
(22) Muhammed suresi 47/17
(23) Hud suresi 11/1
(24) Hud suresi 11/49
(25) Hud suresi 11/40

bindir."[26] Hz. Musanın kıssasında geçen müteşabih kelimeler(اُسْلُكْ يَدَكَ فِى جَيْبِكَ) "Elini koynuna sok."[27] (اُدْخُلْ يَدَكَ فِى جَيْبِكَ) "Elini koynuna sok."[28] (فَإِذَا هِىَ حَيَّةٌ) Bir de ne görsün o bir yılan olmuş."[29] (فَإِذَا هِىَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ) "O hemen, apaçık bir yılan oluverdi." [30] İbn-i Zeyd diyor ki: "Sonra Allah, teala Hud suresinde Hud'u on üç âyette, Salihi sekiz âyette, İbrahimi sekiz âyette, Lutu sekiz âyette, Şuaybi on üç âyette, Musayı dört âyette zikretmiştir. Böylece Hud suresinin yüz âyetinde Allah teala, Peygamberlerle kavimleri arasında hükmünü beyan etmiş, sonunda şöyle buyurmuştur: "Ey Peygamber, sana anlattığımız bu kıssalar, ülkelerin haberlerinden bazılarıdır. Onların bir kısmı hâlâ ayaktadır. Bir kısmı ise, ekin gibi biçilip gitmiştir."[31] İbn-i Zeyd devamla diyor ki: "Kur'an-ı Kerimin müteşabih âyetleri hakkında, Allahın, imtihan etmeyi ve saptırmayı dilediği kimse şöyle der: "Ne oluyor bu meseleye de şöyle olmuyor?" "Ne oluyor bu meseleye de böyle olmuyor?"

e- Cabir b. Abdullahtan nakledilen diğer bir görüşe göre muhkem âyetler, âlimlerin, tevillerini bilebildikleri, mânâlarını anladıkları ve tefsir edebildikleri âyetlerdir. Müteşabih âyetler ise hiçbir kimsenin bilmeye imkân bulamadığı, bilgileri ancak Allahın nezdinde bulunan âyetlerdir. Mesela: Meryemoğlu İsanın gelme vakti, güneşin doğudan batma zamanı, kıyametin kopma anı ve dünyanın yok olma zamanına işaret eden âyetler bu türdendir. Çünkü bunların vakitlerini Ancak Allah teala bilmektedir. Bu görüşte olan âlimler, mânâları bilinmeyen âyetlere "Müteşabih âyetler" dinelimesinin sebebi olarak şunları zikretmişlerdir. "Allah teala, bazı surelerin başlarında bulunan(الر) (المص) (الم) gibi mukattaa harflere müteşabih âyetler "Birbirine benzeyen âyetler" ismini vermiştir. Zira bu âyetlerin lafızları birbirine benzemekte ve cümlelerin hesabında kullanılan Ebced hesabının harflerine mutabık olmaktadırlar. Resulullahın döneminde yaşayan Yahudilerden bir topluluk bu gibi harfleri, Ebced hesabıyla hesaplayarak İslamın ve Müslümanların ne kadar devam edeceğini, Hz. muhammedin ve ümmetinin ne zaman ortadan kalkacağını öğrenmeye çalışmışlardır. İşte Allah teala bu gibi insanların hayal ettikleri düşünceleri reddetmiş, onların iddialarını yalanlamış ve onlara bildirmiştir ki: Bu gibi müteşabih harfler aracılığı ile bir kısım şeyleri bilmeye çalışmaları boşunadır. Onlar, bu gibi bilgileri ne bu harfler aracılığı ile ne de başka bir yolla bilebilirler. Çünkü bu bilgileri ancak Allah bilir.

(26) Mûminun suresi, 23/27
(27) Kasas suresi, 28/32
(28) Nemi suresi, 27/12
(29) Tâhâ suresi, 20/20
(30) A'raf suresi, 7/107
(31) Hûd suresi, 11/100

Taberi diyor ki: Muhkem ve müteşabih âyetler hakkında zikredilen bu görüşler arasında, muhkem ve müteşabihin te'viline en yakın olan görüş, Cabir b. Abdullahtan nakledilen bu son görüştür. Zira Allah teala, Peygamberi Muhammed (s.a.v.) e indirmiş olduğu bütün âyetlerini, ona ve ümmetine bir açıklama ve bütün âlemlere bir yol gösterici olarak indirmiştir. Kur'anın içinde insanların muhtaç olmadıkları âyetlerin bulunması veya muhtaç oldukları halde mânâlarını bilmeye imkânları bulunmayan bir kısım âyetlerin bulunması asla caiz görülemez. Madem ki durum böyledir, o halde Kur'an-ı Kerimde bulunan bütün âyetlere, Allahın kulları muhtaçtırlar. O âyetleri anlamak zorundadırlar. Ancak, bu âyetlerin bazılarını anlamak kolaydır diğer bir kısım âyetler vardır ki onların mânâlarından bir çok yönlerini anlamaya insanların ihtiyaçları var iken yine o mânâların bazı yönlerini anlamaya insanların ihtiyaçları yoktur. Mesela şu âyet-i kerime bu kabildendir." "...Rabbinin alâmetlerinden bir kısmının geldiği gün, daha önce inanmamış veya imanıyla bir iyilik kazanmamış olan bir nefse, iman fayda vermeyecektir..."(32) Bu âyet-i kerimede, Allahın hangi alâmetleri geldiği zaman kişinin iman etmesinin fayda vermeyeceği beyan edilmemektedir. Kulların, mücerred akıllarıyla bunu bilmeye imkânları yoktur. Bu nedenle Resulullah, geldiği takdirde iman etmenin artık fayda vermeyeceği alâmetin, güneşin batıdan doğması alameti olduğunu beyan etmiştir. Burada kulların bilmeye muhtaç oldukları mânâ, tevbenin fayda verdiği vaktin sıfatını bilmeleridir. Resulullah da bunu açıklamıştır. Burada kulların, tevbenin fayda vermeyeceği zamanı, yılı, ayı ve günleriyle sınırlandırılmış olmaya ihtiyaçları olmadığından Allah teala onlara bu gibi zamanları bildirmemiş, Resulullah da onlara açıklamamıştır. Zira, bunu bilmeleri onlara ne dini yönden ne de dünya açısından herhangi bir fayda sağlayacaktır. İşte Allah tealanın, âyetlerin mânâlarından kendi nezdinde saklı tuttuğu ve kullarana öğretmediği mânânalar bu gibi mânâlardır. Yahudiler de, mukattaa harfler ve bu gibi mânâları bilmeye çalıştıklarından Allah teala, onlara bu gibi mânâları bilemeyeceklerini ve bunları ancak kendisinin bildiğini beyan etmiştir. Evet, müteşabih olan âyetler daha önce zikrettiğimiz gibi İsanın inmesini belirten, güneşin batıdan doğmasını bildiren, kıyametin kopacağını haber veren vb. âyetlerdir. Bunların ifade ettikleri vakitlerin ne zaman geleceği bilinmemektedir. Bunların bilgisi ancak Allaha aittir. Bunların dışında bulunan bütün âyetler ise muhkemdir. Muhkem âyetler, ya herkesin anlayabileceği şekilde açık ve seçiktirler veya birçok şekilde tefsir edilebilcek mahiyettedirler. Bu mânâları ya bizzat Allah teala açıklamıştır veya Hz. Muhammed, onları ümmetine izah etmiştir. Bu itibarla bunların mânâları, ümmetin âlimlerine gizli kalmamıştır.

Âyet-i kerimede "Muhkem âyetler, kitabın anasıdır (esasıdır)" buyurulmaktadır. Müfessirler bu ifadeden neyin kastedildiği hakkında iki görüş zikret-

(32) En'am suresi, 6/158

mişlerdir.

a- Bazılarına göre bunlara "Kitabın anasıdır" denmesinin seebi farzların, cezaların ve diğer hükümlerin onların içinde olmasındandır. Zira Araplar, her şeyin ileri gelenini (أُمّ) kelimesini ilave ederek ifade ederler. Mesala Mekkeye (أُمُّ القُرَى) Merv şehrine (أُمُّ خُرَسَانَ) Kervanın reisine (أُمُّ المُسَافِرِينَ) adını vermişlerdir. İbn-i Zeyde göre ise "Kitabın anası" demek "Kitaptaki âyetin her türünü içinde toplayan" demektir.

b- Diğer bir kısım âlimlere göre ise "Kitabın anası" ifadesinden maksat, surelerin baş taraflarıdır. Çünkü sureler bu baş taraflarıyla tanınırlar. Mesela, Bakara suresi (الٓمٓ ذَٰلِكَ الْكِتَابُ) ile tanınır. Âl-i İmran suresi (اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ) ile tanınır.

Âyet-i kerimede geçen ve "Kalblerdeki eğrilik" diye tercüme edilen (زَيْغٌ) kelimesi, Muhammed b. Cafer tarafından "Kalblerinde haktan sapma eğilimi bulunanlar" şeklinde, Mücahid, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'ud tarafından ise "Kalblerinde şek ve şüphe bulunanlar" şeklinde izah edilmiş, İbn-i Cüreyc de, bunlardan maksadın münafıklar olduğunu söylemiştir.

Âyet-i kerimede "Kalblerinde eğrilik bulunanlar, âyetlerin müteşabih olanlarına uyarlar." buyrulmaktadır. Yani, kalblerinde haktan sapma meyili bulunanlar, âyetlerin lafızları birbirine benzeyen ve mânâları çeşitli olanlarına tabi olup onu çeşitli şekillerde yorumlarlar ki kalblerinde bulunan sapma ve hak yoldan ayrılma hastalıklarına bir bahane bulsunlar. Onlar, ayetlerin te'villerini bilmekte güçsüz olan kimselerin kafalarını karıştırsınlar. Böylece kendi sapıklıklarını aşılama imkânı bulsunlar.

Abdullah b. Abbas bu ifadeyi şöyle izah etmiştir. Kalblerinde haktan sapma eğilimi bulunan insanlar, muhkem olan âyetleri müteşabih olan âyetlere göre, müteşabih olan âyetleri de muhkem olan âyetlere göre yorumlamaya çalışırlar. Böylece insanların kafalarını karıştırmak isterler. Allah da onların kafalarını karıştırır.

Muhammed b. Cafer ise âyetin bu bölümünü şu şekilde izah etmiştir: "Kalblerinde haktan sapma duygusu bulunanlar, uydurdukları ve bid'at olarak icadettikleri şeyleri tasdik ettirmek için kitabın âyetlerinden çeşitli şekillerde yorumlanabilecek olanlarına uyarlar ki söylediklerine delil olsun ve ortaya bir şüphe atmış olsunlar.

Süddi de âyetin bu bölümünü şöyle izah etmiştir: Kalblerinde haktan sapma duygusu olanlar, neshedilen ve nesheden âyetlere tabi olurlar ve şöyle derler: "Niçin nesheden âyet gelinceye kadar, neshedilen âyetle şöyle amel edildi?" Sonra o bırakıldı ve nesheden âyetle amel edilmeye başlandı? Daha önce gelip te neshedilen âyetle amel ettirmektense daha baştan itibaren son gelen âyetle amel edilmiş olsaydı daha iyi olmaz mıydı? Buna göre Kur'anın bir yerinde ge-

çen bir âyetle amel eden kimse cehennem azabına uğratılmakla tehdit edilmekte, başka bir yerde zikredilen bir âyette aynı ameli işleyene herhangi bir ceza vaadedilmemektedir. Bu nasıl olur?" derler ve böylece insanları saptırmaya çalışırlar.

Müfessirler bu âyette zikredilen ve kalblerinde haktan sapma isteği bulunduğu bildirilen kişilerden kimlerin kastedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir:

a- Rebi' b. Enes, bunların, Resulullaha gelen Necran Hıristiyanları olduklarını söylemiştir. Bu hususta Rebi'nin şunları söylediği rivayet edilmektedir." Necran Hristiyanlarının heyeti Resulullaha gelmiş, onunla tartışmaya girmiş ve şöyle demişlerdir: "Sen, İsanın, Allahın sözü ve ruhu olduğunu zannetmiyor musun?". Resulullah onlara "Evet o öyledir." demiştir. Hristiyanlar da "Senin bu sözün bizim için kâfidir." demişler, işte bunun üzerine Allah teala "Kalblerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve arzularına göre açıklamak niyetiyle Kur'anın, müteşabih olan âyetlerine uyarlar." âyetini indirmiştir. Başka bir âyetinde de buyurmuştur ki: "Allah katında İsanın durumu da Âdemin durumu gibidir. Allah Âdemi topraktan yarattı. Sonra da ona "Ol" dedi ve o da oluverdi."(33)

b- Diğer bir kısım âlimlere göre ise, âyetin bu bölümünde zikredilen, sapma duygusu taşıyan insanlardan maksat, Yasir b. Ahtab, Huyey b. Ahtab gibi Resulullahın ve ümmetinin ne kadar devam edeceğini (الم) (المص) (الر) gibi mukattaa harflerden çıkarmaya çalışan Yahudilerdir. İşte Allah teala bu Yahudiler hakkında şöyle buyurmuştur: "Kalblerinde hidayeten sapma isteği bulunan bu Yahudiler, çeşitli yönlere çekilebilen mukattaa harflerini te'vil etmeye geriştiler. Bundan maksatları fitne çıkarmak ve heva ve heveslerine göre âyetleri yorumlamaktır."

c- Katade ve Hz. Aişeden nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin bu bölümünde zikredilen "Kalblerinde sapma duyğusu bulunan kişiler"den, maksat, Kur'an-ı Kerimin çeşitli te'villere ihtimali bulunan âyetlerini yanlış bir şekilde yorumlayarak Resulullahın getirdiği dine bid'at sokmak isteyen her insandır. Bu hususta Katadenin şunları söylediği rivayet edilmektedir. Katade: "Kalblerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve arzularına göre açıklamak niyetiyle Kur'anın müteşabih âyetlerine uyarlar" âyetini okuduktan sonra demiştir ki: "Şayet, Haruriye (Harici) fırkası ve Sebeiyye fırkası bu insanlardan sayılmazlarsa başka kimler sayılacaktır? Yemin olsun ki , Bedir savaşına katılan, Hudeybiyede Resulullah ile birlikte Biat-ı Rıdvan'ı yapan muhacirlerde ve Ensarda, bilgi edinmek için yeteri kadar haber, öğüt almak isteyen için yeteri kadar öğüt bu-

(33) Âl-i İmran 3/59

lunmaktadır. Yeter ki kişi, aklını kullanıp gözünü açsın. Şüphesiz ki Hariciler, Medinede, Şamda ve Irakta Resulullahın sahabileri bulunduğu bir zamanda Müslümanlara karşı çıktılar. O gün Resulullahın hanımları da hayattaydı. Vallahi, sahabilerden ve Resulullahın hanımlarından ne bir erkek ne de bir kadın Haricilere katıldı. Onlar, Haricilerin durumlarını tasvip etmiyorlar ve onlara meyletmiyorlardı. Bilakis onlar, Resullahın, daha sonra ortaya çıkacak olan bu insanları ayıpladığını ve onları sıfatlarıyla tanıttığını anlatıyorlardı. Evet, sahabiler, Haricilere kalberiyle buğzediyor, dilleri ile yeriyor onlarla karşılaştıkları zaman elleriyle de sert davranıyorlardı. Yemin olsun ki eğer Haricilerin tutumları, doğru bir yol olsaydı onlar ümmetle birleşirdi. Fakat onların yolları sapıklıktı. Bu nedenle ayrılığa düştüler. Evet, herhangi bir husus Allahın gönderdiği hükümler dışındaki bir şeyden kaynaklanırsa, o hususta çokça ihtilaf edildiğini görürsün. Hariciler, uzun zamandan beri bu işi istiyorlardı. Onlar bu işte başarılı olabildiler mi? Sübbahallah... Bu kavmin sonra gelenleri, daha önce geçmiş olanlardan nasıl oluyor da ibret alınıyorlar? Şayet onlar hidayet üzere olsaydılar. Allah onları galip getirir ve başarıya ulaştırırdı, onlara yadım ederdi. Fakat onlar bâtıl üzere oldukları için Allah onları yalahladı ve ayaklarını kaydırdı. Gördüğünüz gibi Hariciler, her başlarını kaldırdıklarında Allah onların delillerini çürütmüş, konuştuklarını yalanlamış ve kanlarını akıtmıştır. Batıl düşüncelerini içlerinde gizlediklerinde de bu düşünceleri kalbelerinde bir yaraya dönüşmüş ve kendileri için bir üzüntü kaynağı olmuştur. Eğer onlar bunu açığa vuracak olurlarsa Allah onların kanlarını akıtmaktadır. Allaha yemin olsun ki onların edindikleri din kötü bir dindir, Siz ondan kaçının. Allaha yemin olsun ki Yahudilik bid'attır, Hristiyanlık bid'attır. Sebeilik bid'attır. Bunlar ne Allahın kitabında ne de Peygamberin sünnetinde bulunan şeylerdir.

Bu âyetin izahında Hz. Aişenin de şunları söylediği rivayet edilmektedir.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ تَلاَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ هٰذِهِ الآيَةَ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ اِبْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَاِبْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ اِلاَّ اللّٰهُ والرَّاسِخُونَ فِي العِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِندِ رَبِّنا وَمَا يَذَّكَّرُ اِلاَّ أُولُو الأَلْبَابِ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَاِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ فَأُلَئِكَ الَّذِينَ سَمَّى اللّٰهُ فَاحْذَرُوهُمْ

Resulullah: "Sana kitabı indiren o'dur. O kitabın bir kısım âyetleri muh-

kemdir. (mânâsı açıktır) bu âyetler kitabın anasıdır. (esasıdır) Diğer bir kısım âyetleri de müteşabihtir (anlaşılması güçtür) Kalblerinde eğirilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve arzularına göre açıklamak niyetiyle müteşabih olanlarına uyarlar. Oysa bunların açıklamasını sadece Allah bilir. İlimde ileri gitmiş olanlar ise "Biz bunlara iman ettik. Hepsi rabbimiz katındadır." derler. Bunları ancak akıl sahipleri düşünür." âyetini okudu ve sonra şöyle buyurdu: "Ey Aişe, sen, kitâbın müteşabih âyetlerine uyanları gördüğün zaman bil ki, işte Allahın zikrettiği kimseler onlardır. Siz onlardan kaçının"(34)

Taberi diyor ki: "Âyetin zahiri gösteriyor ki bu âyet, Allah tealanın, Resulullaha indirdiği müteşabih âyetlere dayanarak Resulullah ile tartışmaya girişen kimseler hakkında inmiştir. Bu tartışma Hz. İsa hakkında veya Resulullahın ve ümmetinin ömrü hakkındaki tartışmadır. Çünkü "Bunların açıklamasını sadece Allah bilir." ifadesi göstermektedir ki, Resulullah ile tartışmaya girişenkimseler, müteşabih âyetlere dayanarak bilmek istedikleri zamanı öğrenmeye çalışmışlardır.

Âyet-i kerimede "Fitne çıkarmak için müteşabih olanlarına uyarlar" buyrulmaktadır. Burada zikredilen "Fitne"den maksat, "Allaha ortak koşmak"tır. Yani, kalblerinde sapıklık bulunanlar Allaha ortak koşmak istedikleri için mânâları anlaşılamayan müteşabih âyetlere uyarlar." demektir.

Mücahid ve Muhammed b. Cafere göre ise buradaki fitne"den maksat, şüphe sokmak ve insanların kafalarını karıştırmaktır. Yani, kalblerinde sapıklık bulunanlar, Kur'anın, çeşitli mânâlara yorumlamaya müsait bulunan müteşabih âyetlerine tabi olurlar ki, insanların kafalarını karıştırsınlar, böylece kalblerinde bulunan bâtıl düşüncelere bir delil bulabilsinler.

Taberi de bu görüşün daha evla olduğunu beyan etmiştir. Âyetin kimler hakkında indiği hususunda da özetle şunları söylemiştir: "Her ne kadar bu âyet, yukarıda zikrettiğimiz müşrikler hakkında inmişse de, Kur'anın müteşabih âyetlerini te'vil ederek hak ehline karşı tartışmaya girişen, muhkem âyetleri bırakıp müteşabih âyetleri alarak müminlerin kafasını karıştıran, böylece Allahın dinine bid'at sokmak isteyen her bid'atçı bu âyetin kapsamına girmektedir. Bu bid'at ister Hristiyanlığa tabi olanlar tarafından ortaya atılmış olsun isterse Yahudiliğe tabi olanlar tarafından,ister Mecusiler tarafından ortaya atılmış olsun, isterse Sebeiler tarafından, ister Hariciler tarafından ortaya atılmış olsun isterse kaderi inkâr eden Kaderiyeciler veya Cüheymiler tarafından. Nitekim Resullah bu hususta:

(34) Buhari, K. tefsir el-Kur'an, sure 3, bab: 1/Tirmizî, K. Tefsir el-Kur'an sure 3, bab: 1 Hadis No. 2993, 2994

قَالَت قَالَ رَسُولُ اللّٰهُ ﷺ فَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ سَمَّى اللّٰهُ فَاحْذَرُوهُم

"Ey Aişe sen, kitabın müteşabih âyetlerine uyanları gördüğün zaman bil ki işte Allahın zikrettiği kimseler onlardır. Siz onlardan kaçının."(35) buyurmuştur." Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Fitne kelimesinin izahında, bundan maksadın, şüphe sokmak ve insanların kafasını karıştırak olduğunu söyleyen görüşü tercih edip te bundan maksadın Allaha ortak koşmak olduğunu söyleyen görüşü tercih etmeyişimizin sebebi şudur: Zaten bu âyet-i kerime, müşrikler hakkında inmiştir. Müşriklerin, tekrar müşrikliğe dönmek istemeleri söz konusu değildir. Halbuki onların, müteşabih âyetleri yorumlayarak insanların kalbine bazı şüpheleri sokmaları ve müminlerin kafalarını karıştırmaları, kendilerinden beklenen davranışlardır. Bu itibarla fitneyi bu son anlamda yorumlamak daha evladır.

Âyet-i kerimede "Arzularına göre açıklamak (Te'vil etmek) niyetiyle müteşabih olanlara uyarlar." buyrulmaktadir. Müfessirler, müşriklerin, müteşabih âyetleri, hangi şekliyle te'vil ettikleri takdirde heva ve heveslerine göre te'vil etmiş olcakları hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbasa göre buradaki te'vilden maksat, Yahudilerin Kur'andaki (الم) (المص) (الر) (المر) gibi mukattaa harfleri, cümlelerin hesabında kulanılan Ebced hesabıyla hesap yaparak Hz. Muhammedin ve ümetinin ömürünü bilmek istemeleridir. Yani, kıyametin ne zaman kopacağını tesbit etmeye çalışmalarıdır.

b- Süddiye göre ise buradaki te'vilden maksat, bir kısım insanların neshedici son hükümlerin gelmesinden önce onların ne zaman geleceklerini bilmeye çalışmalarıdır.

c- Muhammed b. Cafer b. Zübeyre göre ise buradaki te'vilden maksat, Kur'an-ı Kerimin, çeşitli yorumlara müsait olan müteşabih âyetlerini, kalblerinde sapma bulunanların sapıklıkları doğrultusunda yorumlamlarıdır.

Taberiye göre ise, buradaki te'vilden maksat, Abdullah b. Abbas ve Süddinin dediği gibi, müteşabih âyetleri, geleceğe ait vakitleri bilmek için te'vil etmektir. Zira Allah teala, yapılan bu te'vili, kendisinden başka kimsenin bileme-

(35) Buhari K. Tefsir el-Kur'an sure 3, bab: 1

yeceğini beyan etmiştir. Allah tealadan başkasının bilmeyeceği şeyler ise, daha önce de beyan edildiği gibi, gelecekle ilgili vakit ve olaylardır.

Âyet-i kerimede "Oysa bunların açıklamasını (te'vlini) sadece Allah bilir. İlimde ileri gitmiş olanlar ise "Biz bunlara iman ettik, hepsi rabbimiz katındandır." derler. Buyrulmaktadır. Müfessirler bu ifadeyî iki şekilde izah etmişlerdir.

a- Hz. Aişe, Abdullah b. Abbas, Urve b. Zübeyr, Ömer b. Abdülaziz ve Malikin bu âyet-i kerimeyi mealde zikredildiği şekilde tefsir ettikleri rivayet edilmektedir. Bunlara göre âyetin mânâsı şöyledir: "Bu müteşabih âyetlerin te'vilini yalnızca Allah bilir. İlimde ileri gidenler bilmezler. Onlar, bu gibi âyetlere iman ettiklerini bildirirler.

b- Yine Abdullah b. Abbas, Mücahid, Rebi' b. Enes ve Muhammed b. Caferden nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin bu bölümünün te'vili şöyledir. "Müteşabih olan âyetlerin te'vilini ancak Allah ve ilimde ileri gitmiş olanlar bilir. İlimde ileri gitmiş olanlar, onların te'villerini bilmeleriyle birlikte, "Biz bunların hepsinin rabbimizin katından olduğuna iman ettik." derler.

Görüldüğü gibi birinci görüşte olanlar, cümlenin "Bunun te'vilini ancak Allah bilir." ifadesiyle bittiğini "İlimde ileri gidenler" ifadesinin yeni bir cümle olduğunu söylemişlerdir. İkinci görüşte olanlar ise, "Bunun te'vilini ancka Allah bilir." ifadesiyle cümlenin bitmediğini, ilimde ileri gidenlerin de "Allah" lafzına bağlı olan edatla bağlandığını, bu itibarla, müteşabih olan âyetlerin mânâsını hem Allah tealanın hem de ilimde ileri gidenlerin bildiğini söylemişlerdir. Taberi birinci görüşü tercih etmiş ve ilimde ileri gidenlerin, müteşabih âyetlerin te'villerini bilmeyeceklerini söylemiştir. Taberi, "Te'vil" kelimesinin Arapçada mânâsının, "Tefsir etmek, baş vurmak, bir şeyin neticesinî almak" mânâlarına geldiğini söylemiş ve buna dair Arap edebiyatından şiir örnekleri göstermiştir.

Âyet-i kerimede geçen ve "İlimde ileri gidenler" diye tercüme edilen (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) ifadesinden maksat, "Sağlam bilgi elde eden, bilgilerini kuvvetlice ezberleyen ve bilgilerine şek ve şüphe katmayan âlimlerdir." Ebudderda ve Ebu Ümame el-Bâhilî Resulullahtan" (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) ilmi sarsılmaz şekilde sağlam olan" kimdir? diye sorulduğunu, Resulullahın da: "O, yeminini yerine getiren, lisanı doğruyu söyleyen, kalbi söylediğine göre doğru olan ve karnı iffetli olandır. İşte "İlmi sarsılmaz derecede sağlam olan budur." buyurduğunu söylemişlerdir.

Abdullah b. Abbas, Süddi ve İbn-i Cüreycden nakledilen bir görüşe göre burada zikredilen âlimlerin (الرَّاسِخُونَ) "İlimleri sarsılmayan" sıfatıyla sıfatlanmalarının sebebi, onların müteşabih âyetlere "Biz bunlara iman ettik. Hepsi rabbimizin katındadır." demelerindendir. Yani onların ilimlerinin sarsılmaz olması, imanlarının sağlam oluşundandır.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾

8- Onlar: "Rabbimiz, bizi hidayete erdirdikten sonra kalblerimizi (haktan) kaydırma, bize kendi katından rahmet ihsan et. Şüphesiz ki sen çok bağışta bulunansın. (derler.)

O, ilimde ileri gidenler derler ki: "Ey rabbimiz, bizi hidayete kavuşturup iman etmeye muvaffak kıldıktan sonra, kalblerimizi doğruluktan kaydırma. Kendi katından bizlere rahmet, başarı ve hakta kararlılık bahşet. Şüphesiz ki, sen kullarına nimetini çokça nasibedensin.

* Taberi diyor ki: "Allah teala bu âyet-i kerimede sağlam ilim sahibi olanları: "Ey rabbimiz, sen bizim kalblerimizi hidayete erdirdikten sonra haktan saptırma." şeklindeki dualarından dolayı övgüsüne layık gördüğüne göre kaderi inkâr eden bir kısım cahillerin. "Allahın, bazı kullarının kalblerini itaatinden saptırması bir zulumdür." demelerinin açık bir yanlışlık olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira mesele onların iddia ettikleri gibi olsaydı: "Ey rabbimiz, bizi hidayete kavuşturduktan sonra kalblerimizi haktan saptırma." diyenler övülmez bilakis kınanırdı. Ve ilimde ileri gidenler: "Ey rabbimiz, sen bizim kalblerimizi haktan kaydırma." derlerken, "Ey rabbimiz sen, bize zulmetme, bize haksızlık yapma." demiş olurlardı ki böyle bir duayı ilmi sağlam olanlar değil cahiller yapmış olabilir. Çünkü Allah teala kullarına asla zulmetmez, onlara haksız davranmaz. Nitekim bunu kullarına bildirerek şöyle buyurmuştur: "... Rabbin, kullarına karşı asla zulmeden değildir."(36)

Kaderi inkâr eden Kaderiyye fırkasının ileri sürdüğü iddia fâsit olduğuna göre buradan anlaşılmaktadır ki, Allah tealanın, kullarından bazılarının kalbini itaatinden saptırması onun tarafından bir adalettir. Bu nedenledir ki, kendisinden, kalblerini saptırmamasını isteyen kullarını övmüştür. Nitekim bu hususta Allah tealanın nezdinde büyük mevkii olan Resulullahın dahi ondan kalbini hakta kararlı kılmasını ve değiştirmemesini istemesi de bu gerçeği göstermektedir. Bu hususta Resulullahtan, birbirini destekleyen çeşitli hadisler rivayet edilmiştir.

Şehr b. Havşeb, Ümmü Selemeden şunları işittiğini rivayet etmiştir.

سمعت أم سلمة تحدث أن رسول الله ﷺ كان يكثر في دعائه أن يقول اللّهم مقلب القلوب ثبت قلبي على دينك قالت قلت يا رسول الله أو ان القلوب

(36) Fussilet suresi, 41/46

لتنقلب قال نعم ما من خلق الله من بني آدم مِن بَشَرٍ الا ان قلبه بين أصبعين من أصابع الله فان شاء الله عز وجل أقامه وان شاء الله أزاغه فنسأل الله ربنا ان لا يزيغ قلوبنا بعد اذ هدانا ونسأله ان يهب لنا من لدنه رحمة انه هو الوهاب قالت قلت يا رسول الله الا تعلمني دعوة أدعو بها لنفسي قال بل قولي اللّهم رب محمد النبي اغفر لي ذنبي واذهب غيظ قلبي وأجرني من مضلات الفتن ما أحييتنا.

Ümmü Seleme demiştir ki: "Resulullah (s.a.v.) dualarında çokça "Ey kalbleri çeviren Allahım, sen benim kalbimi dinin üzere sabit kıl." derdi. Dedim ki "Ey Allahın Resulü, kalbler değişir mi? Resullah buyurdu ki: "Evet, Allahın, Âdemoğullarından yarattığı hiçbir beşer yoktur ki onun kalbi Allahın parmaklarından iki parmağı arasında bulunmuş olmasın. Eğer Aziz ve Celil olan Allah dilerse o kalbi düzeltir, dilerse kaydırır. Biz, rabbimiz olan Allahtan dileriz ki bizi hidayete kavuşturduktan sonra kalblerimizi haktan kaydırmasın. Yine ondan dileriz ki bize katından rahmet bahşetsin. Çünkü o, çokça bahşedendir." Ümmü Seleme diyor ki: Dedim ki: "Ey Allahın Resulü, benim, kendim için yapacağım bir duayı bana öğretmez misin?" Resulullah dedi ki: "Evet, öğretirim." De ki: "Ey, Peygamber Muhammedin rabbi olan Allahım, sen benim günahlarımı affet, kalbimin öfkesini gider ve sağ kaldığım müddetçe beni saptıran fitnelerden koru."(37)

Diğer bir rivayette Şehr b. Havşeb diyor ki:

قال قلت لام سلمة يا أم المؤمنين ما كان أكثر دعاء رسول الله ﷺ اذا كان عندك قالت كان أكثر دعائه يا مقلب القلوب ثبت قلبى على دينك قالت فقلت له يا رسول الله ما أكثر دعاءك يا مقلب القلوب ثبت قلبى على دينك قال يا أم سلمة ما من آدمى الا وقلبه بين أصبعين من أصابع الله عز وجل ما شاء أقام وما شاء أزاغ

(37) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.6 S. 302 / Tirmizî, K. ed-Dâvâd, bab: 90 Hadis No. 3522

"Ümmü Seleme'ye dedim ki: "Ey müminlerin annesi, Resulullah senin yanında kaldığı zaman onun en çok yaptığı dua neydi?" Dedi ki: "Onun en çok yaptığı dua: "Ey kalbleri (halden hale) çeviren Allahım sen kalbimi dinin üzere sabit kıl." duasıydı. Dedim ki: "Ey Allahın Resulü, "Ey kalbleri çeviren Allahım sen kalbimi dinin üzere sabit kıl." şeklindeki duanı ne çok yapıyorsun?" dedi ki: "Ey Ümmü Seleme, hiçbir insan yoktur ki onun kalbi Aziz ve Celil olan Allahın parmaklarından iki parmağı arasında bulunmuş olmasın. O, dilediğini düzeltir dilediğini kaydırır."(38)

عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُكْثِرُ أن يَقُولَ: يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّهِ آمَنَّا بِكَ وَبِمَا جِئْتَ بِهِ فَهَلْ تَخَافُ عَلَيْنَا؟ قَالَ نَعَمْ، إِنَّ الْقُلُوبَ بَيْنَ أُصْبِعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ اللّهِ يُقَلِّبُهَا كَيْفَ يَشَاءُ.

Enes, b. Malik diyor ki: "Resulullah (s.a.v.) "Ey kalbleri çeviren Allahım, sen kalbimi dinin üzere sabit kıl." diyerek çokça dua ederdi. Dedim ki: "Ey Allahın Resulü, biz sana ve getirdiklerine iman ettik sen bizim için korkuyor musun?" Dedi ki: "Evet, çünkü kalbler, Allahın parmaklarından iki parmağı arasındadır. O, bunları dilediği gibi çevirir."(39)

سمعتُ النوّاس بن سمعان الكلابى يقول سمعت رسول الله ﷺ يقول ما من قلب الا وهو بين أصبعين من أصابع رب العالمين ان شاء ان يقيمه أقامه وان شاء ان يزيغه أزاغه وكان يقول يا مقلب القلوب ثبت قلوبنا على دينك والميزان بيد الرحمن عز وجل يخفضه ويرفعه

Nevvas b. Sem'an el-Kilâbî diyor ki: "Ben Resulullahın şöyle buyurduğunu işittim: "Hiçbir kalb yoktur ki o, âlemlerin rabbi olan Allahın parmakların-

(38) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 6 S. 315

(39) Tirmizi, K. el-Kader, bab: 7 Hadis No. 2140 "Tirmizi, bu hadisin, Nevras Ümmü Seleme Abdullah b. Emr ve Hz. Aişeden rivayet edildiğini ve bu hadisin HASEN bir hadis olduğunu, bu hadisi bu senetle, Enesin yerine, Cabir b. Abdullahtan rivayet edenlerin de bulunduğunu, ancak Enesten rivayetin, daha sahih olduğunu söylemiştir.

dan iki parmağının arasında bulunmuş olmasın. O, kalbi düzeltmek istediğinde düzeltir, kaydırmak istediğinde de kaydırır." Nevvas diyor ki: "Resullah şöyle derdi: "Ey kalbleri çeviren Allahım, sen, kalblerimizi dinin üzere sabit kıl. Terazi, Aziz ve Celi olan rahmanın elindedir. Onun keflerinden birini kaldırıp diğerini indirir."(40)

Abdullah b. Amr b. el-Ass diyor ki:

عبد الله بن عمرو انه سمع رسول الله ﷺ يقول ان قلوب بنى آدم كلها بين أصبعين من أصابع الرحمن عز وجل كقلب واحد يصرف كيف يشاء ثم قال رسول الله ﷺ اللهم مصرف القلوب اصرف قلوبنا الى طاعتك

"Ben, Resulullahın şöyle buyurduğunu işittim:" Şüphesiz ki bütün Âdemoğullarının kalbleri, Aziz ve Celil olan rahmanın parmaklarından iki parmağının arasındadır. O kalblerin hepsi bir kalb gibidir. Allah onları dilediği gibi çevirir. Ey kalbleri çeviren Allahım, sen bizim kalblerimizi itaatına yönelt."(41)

رَبَّنَآ إِنَّكَ جَامِعُ ٱلنَّاسِ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ ﴿٩﴾

9- Ey rabbimiz, muhakkak ki sen, geleceğinde şüphe olmayan bir günde insanları toplayacaksın. Şüphesiz ki Allah vaadinden dönmez." derler

Ey rabbimiz, şüphesiz ki sen, geleceğinde şüphe olmayan kıyamet gününde insanları bir araya toplayacak olansın. O gün bizleri affet ve esirge. Şüphesiz ki sen, sana iman edene ve Peygamberlerine tabi olana yaptığın vaadden dönmezsin.

* Taberi diyor ki: "Her ne kadar bu âyet-i kerime Allah tealanın sıfatlarını haber verir mahiyete ise de aslında Kur'anın tümüne iman edenlerin dualarının bir kısmını beyan etmektedir."

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَن تُغْنِىَ عَنْهُمْ أَمْوَٰلُهُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُهُم مِّنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا

(40) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.4 S. 182
(41) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.2 S. 168

وَأُولَٰئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾

10- Şüphesiz ki inkâr edenlerin malları ve evlatları, Allaha karşı kendilerine hiçbir şey sağlamaz. İşte onlar, ateşin yakıtıdırlar.

Şüphesiz ki, Yahudi, münafık ve diğer kâfirlerden, hakkı söyleyen Muhammedi inkâr edenleri, malları ve evlatları, Allahın azabından koruyamayacak ve onlara hiçbir fayda sağlayamayacaktır. Âhirette cehennemin yakıtı işte bunlardır.

* Allah inkâr etmenin en büyük suç olduğunu ve Allahı inkâr edenleri hiçbir şeyin kurtaramaycağını başka bir âyet-i kerime de şöyle beyan ediyor: "İnkâr edip kâfir olarak ölenlerin hiç birinden yeryüzünü dolduracak kadar altın fidye verseler bile kabul olunmayacaktır. Onlar için can yakıcı bir azap vardır. Onların bir yardımcıları da yoktur."(42)

كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾

11- Bunların durumu, Firavun ailesinin ve onlardan öncekilerin durumu gibidir. Onlar, âyetlerimizi yalanladılar. Allah da onları günahları sebebiyle yakalayıverdi. Allah, cezası çok şiddetli olandır.

Bu kâfirlerin davranışı, Firavunu ailesinin ve onlardan önce geçen Nuh, Hud, ve Lut gibi Peygamberlerin , azgınlaşan ümmetlerinin davranışları gibidir. Onlar, âyetlerimizi yalanladılar. Allah da onları günahları sebebiyle yakalayıp helak etti. Malları ve evlatları kendilerine fayda vermedi. Allah, kendisini inkâr edene ve Peygamberini yalanlayana karşı cezalandırması çok şiddetli olandır.

* Allah teala bu âyette, kâfirleri, daha bu dünyadayken azgınlıkları sebebiyle helak ettiğini beyan etmekte ve müminleri, kâfirler karşısında güçsüz olsalar dahi, onlardan çekinmemeye teşvik etmektedir. Bu kâfirlerin akıbeti, Firavun ve diğer azgın kavimlerin akıbeti gibi olabilir. O halde müminler, kendilerinden güçlü olsalar bile kâfirlerden korkmamalıdırlar.

Âyet-i kerimede zikredilen ve "Firavun ailesinin durumu" diye tercüme edilen (دَأْبِ) kelimesi, Reb'i b. Enes tarafından "Firavun ailesinin âdeti" şeklinde, Dehhak, İbn-i Zeyd ve Mücahid tarafından "Firavun ailesinin ameli ve

(42) Âl-i İmran suresi, 3/91

işi" şeklinde, Süddi tarafından ise "Firavun ailesinin yalanlaması" şeklinde izah edilmiştir. Taberi de (دَأْبٌ) kelimesinin asıl mânâsının "Bir işi yoğun bir şekilde yapmak ve onu yaparken yorulmak" olduğunu , sonra bu kelimenin hal, durumve âdet mânâlarında kullanıldığını söylemiştir.

قُلْ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ ۚ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٢﴾

12- Ey Muhammed, inkâr edenlere de ki: "Yakında mağlup olacaksınız ve toplatılıp cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kötü bir döşektir."

Ey Muhammed, Yahudilerden olan şu kâfirlere de ki: "Yakında bir hezimete uğratılıp bir araya biriktirilecek ve cehenneme sürüleceksiniz Cehennem ne kötü bir döşektir."

* Abdullah b. Abbas bu âyet-i kerimenin, Bedir savaşında müşrikler mağlup edildikten sonra, kendilerine Müslüman olmaları teklif edilen Yahudiler hakkında indiğini söylemiştir.

عَن ابن عباس، قال: لما أصاب رسول اللّه ﷺ قريشاً يوم بدر وقدم المدينة جمع اليهود فى سوق بنى قَيْنُقَاع، فقال: (يا مَعشَرَ يَهُودَ، أسلِموا قَبْلَ أن يُصيبَكُم مِثلُ ما أصابَ قُريشاً) قالوا: يا محمدُ، لا يَغُرَّنَّكَ من نفسك أنك قتلت نَفَراً من قريش كانوا أغماراً لا يعرفون القتال، إنك لو قاتلتنا لعَرَفْتَ أنا نحن الناس، وأنك لم تَلْقَ مثلنا، فأنزل اللّه عز وجل فى ذلك (قل للذين كفروا ستغلبون) قرأ مُصَرَّفٌ إلى قوله (فئة تقاتل فى سبيل اللّه) ببدر (وأخرى كافرة).

Abdullah b. Abbas diyor ki: "Resulullah Bedir savaşında Kureyşlilere ağır kayıplar verdirdikten sonra Medineye gelmiş bütün Yahudileri Beni Kaynuka çarşısında toplamış ve onlara: şunu söylemişti: "Ey Yahudi topluluğu, Kureyşin başına gelenler sizin de başınıza gelmeden Müslüman olun." Bunun üzerine Yahudiler şu cevabı vermişlerdir: "Ey Muhammed, savşmasını bilmeyen acemi Kureyşlilerden bir kaç kişiyi öldürmen seni gururlandırmasın. Eğer sen, bizimle savaşacak olsan bizim ne olduğumuzu ve bizim gibileriyle karşılaşma-

mış olduğunu anlarsın." İşte bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur.(43)

Âyet-İ kerime, Yahudilerin de yakında Müslümanlara mağlup olacaklarını haber vermiştir. Nitekim daha sonra Yahudilerle yapılan anlaşmayı onların bozarak müslümanlara ihanet etmeleri üzerine Yahudiler cezalandırılmış ve bir kısmı Medineden sürgün edilmiş, diğer bir kısmı ise öldürülmüştür.

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ
كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ
فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿١٣﴾

13- (Bedir savaşında) Karşılaşan iki toplulukta sizin için ibret vardır. Birisi Allah yolunda savaşıyordu diğeri ise kâfirdi. Onlar, karşı tarafı gözleriyle iki misli olarak görüyordu. Allah, dilediğini yardımıyla destekler. Şüphesiz bunda, görecek gözleri olanlar için bir ibret vardır.

Ey Yahudi topluluğu, savaşta karşı karşıya gelen şu iki taplulukta sizin için konan: "Mağlup olacaksınız." hükmünün doğruluğunu gösteren bir delil ve alâmet vardır. Bunlardan Peygamber ve ashabının meydana getirdiği topluluk, Allahın dini için savaşıyordu. Kureyş müşriklerinden oluşan diğer topluluk ise inkârcılık uğrunda savaşıyordu.

Müslüman topluluk, kâfir topluluğun sayılarının, kendi sayılarının iki katı olduğunu bizzat gözleriyle görüyorlardı. Allah, kullarından dilediğini zaferiyle destekler. Şüphesiz ki az topluluğun, çok topluluğa galip gelmesinde, aklını kullanan ve gerçekleri gören basiret sahipleri için âyetler ve ibretler vardır.

* Âyette zikredilen, iki taplulukta, Allah yolunda savaşanlardan maksat, Abdullah b Abbas, İkrime ve Mücahide göre Bedir savaşında, Kureyş müşriklerine karşı savaşan Resulullah ve sahabileridir. Kâfir topluluktan maksat ise bu savaşta Resulullaha karşı savaşan müşriklerdir.

Âyet-i kerimede: "Onlar, karş tarafı gözleriyle iki misli olarak görüyorlardı." buyurulmaktadır. Kurralar âyetin bu bölümündeki "Görürler" diye tercüme edilen (يَرَوْنَهُمْ) fiilini üç şekilde okumuşlardır.

1- Medine Kurraları bu fiili (تَرَوْنَهُمْ) şeklinde okumuşlardır. Bu kıraata göre âyetin mânâsı şöyledir. "Ey Yahudiler, birbirleriyle karşı karşıya gelen

(43) Ebu Davud, K. el-İmara, bab: 22, Hadis No. 3001

Müslüman ve müşrik topluluğunda sizin için bir ibret vardır. Bu topluluklardan Müslüman olanlar, Allah yoluda savaşıyorlardı. Kureyş müşrikleri ise müslümanlara karşı mü'cadele ediyorlardı. Ey Yahudiler, sizler müşriklerin sayısının, Müslümanların iki katı olduğunu bizzat gözünüzle görürsünüz. Buna rağmen Müslümanlar onlara galip gelmişlerdir. Siz de bundan ibret alın. Kureyş müşriklerinin âkıbetine uğramayın."

Görüldüğü gibi bu izaha göre Yahudiler, müşriklerin, Müslümanların iki katı olduğunu bizzat gözleriyle görmüşlerdi.

2, Bütün Kûfe ve Basra kurraları ve Mekke kurralarının bazıları bu fiili (يَرَوْنَهُم) şeklinde okumuşlardır. Bu kırataa göre âyetin mânâsı çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

a- Ey Yahudiler, birbirleriyle karşılaşan toplulukta sizin için bir ibret vardır. Bunlardan bir topluluk Allah yolunda savaşan Müslümanlardır. Diğeri ise inkârcı olan kâfirlerdir. Müslümanlar, müşrik topluluğun kendilerinin iki katı olduğunu bizzat gözleriyle görmüşlerdir. Buna rağmen yılmamışlar ve onları mağlup etmişlerdir.

Görüldüğü gibi bu izaha göre Allah teala, müşriklerin gerçek sayısını Müslülanlara az göstermiştir. Çünkü müşriklerin sayısı, Müslümanların üç misli kadar hatta üç mislinden de fazla idi. Allah onların sayısını müminlere bu âyette zikredildiği gibi bir ara kendilerinin iki katı kadar gösterdi. Diğer bir durumda da müşriklerin sayısını müslümanlara kendi sayıları kadar gösterdi.

Abdullah b. Mes'ud bu âyet-i kerimeyi okuduktan sonra şunları söylemiştir: "Bu durum, Bedir savaşında olmuştur. Biz, müşriklere baktık. Onların bizim iki katımız olduklarını gördük. Tekrar onlara baktık. Bu defa onların bizden tek bir kişi dahi fazla olmadıklarını gördük. İşte bu son durum, Aziz ve Celil olan Allahın şu âyetinde zikredilmektedir. "O gün düşmanla karşılaştığınızda Allah, olması gereken emri yerine getirmek için onları sizin gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu. Bütün işler Allaha döndürülür."(44)

b- Abdullah b. Abbas ise burada, görenlerin müslümanlar, görülenlerin de müşrikler olduğunu söylemiş, müslümanların, müşriklerin sayısını k endilerinin iki katı gördüklerini ve bu sayının, müşriklerin gerçek sayısı olduğunu, Allah tealanın, onların sayılarını müminlerin gözünde azaltmadığını, çünkü onların sayısının altı yüz yirmi altı olduğunu söylemiştir. Ancak Allah teala, Müminlere yardım ederek kâfirleri mağlup ettiğinden, müminlerin yükünü bu şekilde hafifletmiştir." demiştir. Taberi diyor ki: "Abdullah b. Abbastan nakledilen bu görüş, Bedir savaşına katılan müşriklerin sayısı hakkında birbirini destekleyen çeşitli haberlere muhaliftir. Zira, Bedir savaşına katılanların sayıları hakkın-

(44) Enfal suresi, 8/44

da dokuz yüz ile bin arası mı yoksa bin mi oldukları hakkında ihtilaf edilmiştir. Dokuz yüz'den aşağısı söz konusu olmamıştır. Mesala Hz. Ali ve Abdullah b. Mes'ud Bedir savaşına katılan müşriklerin sayısının bin olduğunu söylemişlerdir. Bu hususta Hz. Alinin şunları söylediği rivayet edilmektedir.

عن علي رضى الله عنه قال لما قدمنا المدينة أصبنا من ثمارها فاجتويناها وأصابنا بها وعك وكان النبى ﷺ يتخبر عن بدر فلما بلغنا ان المشركين قد أقبلوا سار رسول الله ﷺ الى بدر وبدر بئر فسبقنا المشركون اليها فوجدنا فيها رجلين منهم رجلا من قريش ومولى لعقبة بن أبى معيط فاما القرشى فانفلت وأما مولى عقبة فاخذناه فجعلنا نقول له كم القوم فيقول هم والله كثير عددهم شديد باسهم فجعل المسلمون اذ قال ذلك ضربوه حتى انتهوا به الى النبى ﷺ فقال له كم القوم قال هم والله كثير عددهم شديد بأسهم فجهد النبى ﷺ ان يخبره كم هم فابى ثم ان النبى ﷺ سأله كم ينحرون من الجزور فقال عشرا كل يوم فقال رسول ﷺ القوم ألف كل جزور لمائة.

"Biz, Medineye gidince oranın meyvelerinden yedik. Oranın havası bize ağır geldi ve sıcaklık bizi perişan etti. Resulullah, Bedir hakkında haber topluyordu. Müşriklerin, oraya yöneldikleri haberi bize ulaşınca Resulullah Bedire doğru yürüdü. Bedir. Bir kuyunun adıdır. Biz, müşriklerden önce o kuyuya vardık. Kuyunun başında müşriklerden iki kişi bulduk. Biri Kureyştendi diğeri de Ukbe b. Ebu Muaytın kölesi idi. Kureyşli olan adam kaçtı. Biz, Ukbe b. Ebi Muaytın kölesini yakalayıp getirdik. Biz ona "Topluluğunuzun sayısı ne kadar?" diye her sorduğumuzda o bize "Vallahi onların sayıları çok, kendileri güçlüdür." diyordu. Müslümanlar da, bunu söyledikçe onu düvüyorlardı. Nihayet onu Resulullaha getirdiler. Resulullah ona "Topluluğunuzun sayısı ne kadar?" dedi. O da: "Valahi onların sayıları çok, kendileri güçlüdür."dedi. Resulullah, sayılarını söylemesi için son derece çaba harcadı. Fakat adam diretti. Sonra Resulullah ona: "Kaç deve kesiyorsunuz?" dedi. O da "Her gün on deve." diye cevap verdi. Bunun üzerine Resulullah: "Topluluk bin kişidir. Çünkü bir deve yüz kişi içindir." buyurdu.(45)

(45) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 1 S. 117

Abdullah b. Mes'ud diyor ki: "Biz müşriklerden birini Bedirde esir almıştık. Biz ona "Sayınız kaç kişiydi?" diye sorduk. O da: "Bin kişiydi." dedi.

Urve b. Zübeyr, Katade, Rebi' b. Enes ve ibn-i Cüreyc ise, Bedir savaşına katılan müşriklerin sayısının, bin ile dokuz yüz kişi arasında olduklarını söylemişlerdir. İşte bütün bu rivayetler, Abdullah b. Abbastan nakledilen rivayete muhaliftir. Bu nedenle müşriklerin sayısı dokuz yüzden fazladır.

c- Diğer bir kısım âlimler ise, Allah tealanın, müslümanlara müşriklerin sayısını az gösterdiğini, bunun müslümanlar için bir mucize olduğunu aslında müşriklerinin sayısının, ise dokuz yüzden fazla olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşte olan âlimlere göre Allah teala, müşrikleri müslümanlara az göstermiştir. Fakat Allah teala burada, Yahudilere müşriklerin sayısının müslümanlardan fazla olduğunu buna rağmen müslümanların onlara galip geldiğini beyan etmek istemiştir. Âyetin baş tarafındaki (تَكُمْ) "Sizin için " Zamiri ile açıkça Yahudilere hitabedilmiş, buradaki (يَرَوْنَهُمْ) "Onlar görürler" şeklindeki üçüncü şahıs fiili ile Yahudiler kastedilmiştir. Arapçada ikinci şahsa hitabederken üslubu değiştirip üçüncü şahsa konuşur gibi hitabetmek caizdir ve bu hitap sanatına "İltifat" denmektedir. İşte bu âyette de bu sanat mevcuttur. Nitekim şu âyet-i kerimede bu sanat açıkça görülmektedir. "Sizi karada ve denizde yürüten Allahtır. Bulunduğunuz gemi, içindekileri tatlı bir rüzgârla muntazam götürürken ve yolcular da neşeli iken bir fırtına çıkarak **onlara** her taraftan gelip çepeçevre kuşatıldıklarını anlayınca "Dini sadece Allaha tahsis ederek ona şöyle dua ederler: "Yemin olsun ki sen bizi bu durumdan kurtarırsan şükredenlerden oluruz."(46) İzahını yaptığımız bu Âl-i İmran suresinin on üçüncü âyetinde ifade edilen "Görenler"den maksadın Yahudiler olduğunu söyleyen âlimler demişlerdir ki: "Eğer denecek olursa ki, nasıl olur da Yahudiler, müşrikleri, müslümanların iki katı olarak görmüş olabilirler? Halbu ki müşrikler, müslümanların üç katı idiler. Cevaben deriz ki: "Yahudiler, müşrikleri müslümanların iki katı olarak gördüler." İfadesinden maksat "Yahidiler, müslümanların sayısı ile birlikte müşriklerin sayısını iki kat olarak gördüler." demektir. Buna göre, müşriklerin sayısının dokuz yüzden fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Arapçada bu gibi üsluplar kullanılmaktadır.

d- Başka bir kısım âlimler ise, Allah tealanın, müslümanları kafirlere, kendi sayılarının iki katı olarak gösterdiğini söylemişlerdir.

Taberi diyor ki: "Bu görüş, âyetin zahirine terstir. Çünkü Allah teala başka bir âyetinde her bir gurubun gerçek sayısını diğerine az gösterdiğini, müslümanlara zafer nasibetmek için savaşmayı teşvik ettiğini beyan etmiş ve buyurmuştur ki: "O gün düşmanla karşılaştığınızda Allah, olması gereken emri yerine

---

(46) Yunus suresi, 10/22

getirmek için onları sizin gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu. Bütün işler Allah döndürülür."(47)

3- Diğer bazı âlimler bu fiili (تَرَوْنَهُمْ) şeklinde okumuşlardır. Mânâsı "Allah onları size iki kat olarak göstermiştir." şeklindedir.

Taberi diyor ki: "Bu kıraat şekillerinden tercih edilen (يَرَوْنَهُمْ) şeklinde olanıdır. Bunun mânâsı ise "Müslümanlar, kâfir olan fırkayı kendi sayılarının iki katı olarak görüyorlardı." şeklindedir. Allah, kâfirlerin gerçek sayılarını müminlere bir defasında bu kadar azaltarak göstermiş diğer bir defasında da kendi sayıları kadar göstermiştir. Başka bir defasında ise onların sayılarını müslümanların gözünde iyice azaltmış öyle ki müslümanlar onları, kendi sayılarından daha az olarak tahmin etmişlerdir. Nitekim Abdullah b. Mes'ud bu hususta şöyle demiştir: "Bedir savaşında müşrikler bizim gözümüze az gösterildi. Öyle ki, yanımda bulunan birine dedim ki: "Sen bunların yetmiş kişi olduklarını görüyor musun?" O da dedi ki: "Ben onların yüz kişi olduklarını görüyorum. "Bundan sonra biz, müşriklerden bir adam esir aldık. Ona sorduk ki: "Siz kaç kişiydiniz? O da dedi ki: "Bin kişiydik." Taberi diyor ki: "Abdullah b. Mesuddan nakledilen bu haber göstermektedir ki Müslümanlar, müşriklerin sayısını değişik zamanlarda, farklı şekillerde takdir etmişlerdir. Hepsinde de onları, gerçek sayılarından daha az görmüşlerdir. Allah teala, müslümanların bu halini, iki fırkanın da gerçek sayısını bilen Yahudilere haber vererek onları, ibret almaya, sayılarının çokluğu ile gururlanmamaya ve müşriklerin başına gelenlerin kendi başlarına gelmesinden kaçınmaya çağırmıştır.

Bazı âlimler, iki taraftan birinin diğerini çok görmesi ifadesinden, sayıları çok görülenlerin müminler olduğunu zira gökten meleklerin inerek müminleri desteklediklerini söylemişlerdir. Diğer bazı alimler ise, sayıları çok görülenlerin kâfirler olduğunu söylemişlerdir. Bunlar diyorlar ki: "Bedir savaşında müminlerin sayıları üç yüz küsur kişi iken kâfirlerin sayısı dokuz yüz küsur idi." Taberi bu görüşü tercih etmiştir.

Mücahid diyor ki: "İki topluluğun karşılaştığı gün, müslüman ve kâfir toplulukların karşı karşıya geldiği Bedir savaşı günüdür."

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنطَرَةِ مِنَ
الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ

(47) Enfal suresi, 8/44

ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الْمَآبِ ﴿١٤﴾

14- Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşlere, besili atlara, havyanlara ve ekinlere karşı duyulan aşırı istek, insanlara süslü gösterildi. Oysa bunlar, sadece dünya hayatının geçici malıdır. Varılacak güzel yer ise Allah katındadır.

İnsanlara, arzuladıkları, kadın, oğul, kantar kantar altın ve gümüş, görenlerin boşuna giden mükemmel güzifliklere sahip besili ve nişanlı atlar, deve sığır, koyun gibi havyanlar ve ekinler güzel gösterildi. Bu sayılanlar, dünya hayatında hoşa giden geçimliklerdir. Allahın katında ise, takva sahipleri için, gidilecek güzel yerler vardır.

*Âyet-i kerime, dünya nimetlerinden insanın en çok hoşuna giden şeyleri zikretmekte ve bunların, hayır yolunda kullanılmadıkları takdirde kişiyi gaflete düşürüp rabbinden uzaklaştırabileceklerine dikkati çekmekte ve bunların başında da kadınları zikretmektedir.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) de bu hususta şöyle buyurmaktadır:

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَا تَرَكْتُ بَعْدِي فِتْنَةً أَضَرَّ عَلَى الرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ

"Ben, benden sonra erkekler için kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım."(48) Yine Resulullah (s.a.v.) kadınlara hitaber şöyle buyurmuştur:

مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَذْهَبَ لِلُبِّ الرَّجُلِ الْحَازِمِ مِنْ إِحْدَاكُنَّ قُلْنَ وَمَا نُقْصَانُ دِينِنَا وَعَقْلِنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَلَيْسَ شَهَادَةُ الْمَرْأَةِ مِثْلَ نِصْفِ شَهَادَةِ الرَّجُلِ قُلْنَ بَلَىٰ قَالَ فَذَٰلِكَ مِنْ نُقْصَانِ عَقْلِهَا أَلَيْسَ إِذَا حَاضَتْ لَمْ تُصَلِّ وَلَمْ تَصُمْ قُلْنَ بَلَىٰ قَالَ فَذَٰلِكَ مِنْ نُقْصَانِ دِينِهَا.

"Ben, aklı ve dini eksik olan siz kadınlardan, kararlı bir erkeğin aklını daha çok çelen bir varlık görmedim." Kadınlar:

- Ey Allahın Resulü, dinimizin ve aklımızın eksikliği nedir? diye sordular. Resulullah buna cevaben buyurdu ki:

- Bir kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğinin yarısı değilmi dir." (Bir er-

(48) Buhari, K. en-Nikâh, bab: 17/Tirmizi, K. el-Edeb, bab: 31 Hadis No. 2780 İbn-i Mace, K. el-Fiten bab: 19, Hadis No: 3998

keğin şahitliği yerine iki kadının şahitliği gerekmiyor mu)? Kadınlar dediler ki:

- Evet. "Resulullah da buyurdu ki:

- İşte bu, kadının aklının eksikliğindendir. "Ve tekrar sordu:"

- Kadın, hayız halindeyken namazını ve orcunu bırakmaz mı? Dediler ki:

- Evet. Resulullah bunun üzerine de buyurdu ki:

- "İşte bu da onun dininin eksikliğindendir."(49)

Oğulların ve malların da insanlar için bir imtihan vesilesi olduğunu şu âyet-i kerime de ifade etmektedir: "Bilin ki mallarınız ve oğullarınız sizin için ancak bir imtihandır. Büyük mükâfaat ise elbette Allah nezdindedir."(50)

Resulullah (s.a.v.) kişinin sahip olduğu atların da kendisini yoldan çıkarmaya vesile olabileceğini beyanla buyuruyor ki:

اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ الْخَيْلُ لِرَجُلٍ اَجْرٌ وَلِرَجُلٍ سِتْرٌ وَعَلٰى رَجُلٍ وِزْرٌ فَاَمَّا الَّذِي لَهُ اَجْرٌ فَرَجُلٌ رَبَطَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَاَطَالَ بِهَا فِي مَرْجٍ اَوْ رَوْضَةٍ فَمَا اَصَابَتْ فِي طِيَلِهَا ذٰلِكَ مِنَ الْمَرْجِ اَوِ الرَّوْضَةِ كَانَتْ لَهُ حَسَنَاتٍ وَلَوْ اَنَّهُ انْقَطَعَ طِيَلُهَا فَاسْتَنَّتْ شَرَفاً اَوْ شَرَفَيْنِ كَانَتْ لَهُ آثَارُهَا وَاَرْوَاثُهَا حَسَنَاتٍ لَهُ وَلَوْ اَنَّهَا مَرَّتْ بِنَهْرٍ فَشَرِبَتْ مِنْهُ وَلَمْ يُرِدْ اَنْ يَسْقِيَ كَانَ ذٰلِكَ حَسَنَاتٍ لَهُ فَهِيَ لِذٰلِكَ اَجْرٌ وَرَجُلٌ رَبَطَهَا تَغَنِّياً وَتَعَفُّفاً ثُمَّ لَمْ يَنْسَ حَقَّ اللّٰهِ فِي رِقَابِهَا وَلاَ ظُهُورِهَا فَهِيَ لِذٰلِكَ سِتْرٌ وَرَجُلٌ رَبَطَهَا فَخْراً وَرِيَاءً نِوَاءً لِأَهْلِ الاِسْلاَمِ فَهِيَ عَلٰى ذٰلِكَ وِزْرٌ.

"At bazı kimseler için sevap işleme vasıtası, bazı kimseler için ihtiyaç giderme vasıtası bazi kimseler için de bir günah işleme aracıdır. At, şu kimseler için sevap işleme vasıtasıdır: O kimse atını Allah yolunda kullanır. Onu çayıra veya bahçye bağlar. At ipinde bağlı iken bile, çayır ve bahçeden dokunduğu şeyler o kişi için sevap kaynağıdır. Şayet ipini koparıp bir veya iki kere yukarı kalkarak şahlanacak olsa, bundan meydana gelen iz ve eserler ve dışkı dahi o kişi için sevap kaynağıdır. Şayet at, sahibinin arzusu hilafına, geçtiği bir nehirden su içse bile bu da o kişi için bir sevap kaynağıdır. Evet, böyle bir at, sahibi için sevap kaynağıdır. At, şu kimse için de ihtiyaç giderme vasıtasıdır. O kimse-

(49) Buhari, K. el-Hayz bab: 6. K. ez. Zekât, bab: 44/Müslim K. el-iman b. 132 HN 79
(50) Enfal suresi, 8/28

atını, kimseye muhtaç olmamak ve iffetli bir şekilde yaşamak için besler. Sonra da Allahın, o atın boynu ve sırtı üzerindeki hakkını unutmaz. İşte at bu kişi için vasıtasıdır. O kimse atı, böbürlenerek ve gösteriş için ve müslümanlara karşı kullanmak için besler. İşte bu kimsenin beslediği at kendisi için bir günah işleme vasıtasıdır."(51)

Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerime, Resulullahın, Allahın hak Peygamberi olduğunu bildikleri halde ona tabi olmayan Yahudileri kınamaktır.

Âyet-i kerimede geçen (قِنطَارٌ) kelimesinde ifade edilen miktarın ölçüsünün ne olduğu hususunda çeşitli görüşler zikredilmiştir.

a- Muaz b. Cebel, Abdullah b. Ömer, Asım b. Ebinnücud, Ebu Hureyre ve Übey b. Kâ'ba göre bir kıntar, bin iki yüz Ukıyyedir."(52) Bu hususta Taberi, Übey b. Kâ'b'ın Resulullahtan, bir kıntarın bin iki yüz Ukiyye olduğuna dair bir hadis rivayet ettiğini zikretmiştir.

b- Hasan-ı Basri, Abdullah b. Abbas ve Dehhaktan nakledilen diğer bir görüşe göre bir Kıntar, bin iki yüz Dinardır. Bu hususta da Taberi Hasan-ı Basrinin, Resulullahtan Mürsel bir hadis rivayet ettiğini zikretmiştir.

c- Abdullah b. Abbas, Dehhak ve Hasan-ı Basriden nakledilen diğer bir görüşe göre bir Kıntar'dan maksat, on iki bin Dirhem veya Bin Dinardır.

d- Said b. el-Müseyyeb, Katade, Ebu Salih ve Süddiden nakledilen başka bir görüşe göre bir Kıntar, seksen bin dirhem veya yüz Rıtl'dır.

e- Mücahid ve Abdullah b. Ömerden nakledilen başka bir görüşe göre bir Kıntar, yetmiş bin Dinardır."(53)

f- Ebu Nadraya göre bir Kıntar, bir öküz derisi dolusu kadar altındır.(54)

g- Rebi' b. Enese göre bir Kıntar "Çokça mal" demektir.

Taberi diyor ki: "Arapçayı bilen ilim erbabı, Arapların kıntarı belli bir ölçüyle sınırlamadaklarını, bu kelimenin, ağırlığı ölçülen cisimler için kullanıldığını söylemişlerdir. Bu görüşün isabetli olması gerekir. Çünkü o belli bir miktar olsaydı yukarıda izah edilen farklı görüşler ortaya çıkmazdı. Kıntar hakkında doğru olan görüş Rebi' b. Enesin dediği gibi onun "Çok mal" demek olduğunu söyleyen görüştür.

Âyette geçen ve "Kıntar" kelimesinin pekiştirici sıfatı gibi tercüme edilen (الْمُقَنطَرَةُ) kelimesinden maksat, Rebi' b. Enes, Katade ve Dehhaka göre "kat

(51) Buhari, K. el-Müsâkat, bab: 12, K. el-Cihad b. 48/Müslim K. ez-Zekât bab: 24 HN. 987
(52) Bir Uk'iyye bir "Rıtl"ın on ikide biri. Bir "Rıtl" ise yaklaşık 2564 gramdır.
(53) Bkz. Darimi, K. Fadail el-Kur'an bab: 32
(54) Bkz. Darimi, K. Fadail el-Kur'an bab: 30, 31

kat ve çokça" demektir. Süddiye göre ise bu kelimeden maksat, "Dinar ve dirhem şeklinde basılmış" demektir.

Taberi diyor ki: "Kıntar kelimesinin ifade ettiği miktar hakkında Enes b. Mâlikin, Resulullahtan bir hadis rivayet ettiği zikredilmektedir. O da Resulullahın "Kıntar iki bindir." Hadisidir. Şayet bu hadisin senedi sahih olsaydı bunu bırakıp başkasına başvurmazdık.

Âyet-i kerimede, atların sıfatı olarak zikredilen ve "Besili" diye tercüme edilen (اَلْمُسَوَّمَةُ) kelimesi, müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

a- Said b. Cübeyr, Abdurrahman b. Ebza, Abdullah b. Abbas, Hasan-ı Basri Rebi' b Enes ve Mücahidden nakledilen bir görüşe göre(اَلْمُسَوَّمَةُ) kelimesinden maksat, "Otlayan" demektir.

b- Mücahid, İkrime, ve Süddiden nakledilen başka bir görüşe göre burada geçen (اَلْمُسَوَّمَةُ) kelimesinden maksat, "Güzel ve mükemmel" demektir.

c- Abdullah b. Abbas ve Katadeden nakledilen diğer bir görüşe göre (اَلْمُسَوَّمَةُ) kelimesinden maksat "Nişaneli ve alâmetli" demektir.

d- İbn-i Zeyde göre (اَلْمُسَوَّمَةُ) kelimesinden maksat, "Cihad için hazırlanmış" demektir.

Taberi diyor ki: "Atların sıfatı olarak zikredilen (اَلْمُسَوَّمَةُ) kelimesi hakkında beyan edilen görüşlerden tercihe şayan olan "Alaca olarak nişanlanan ve güzel görünümlü olan" demektir. Zira Arapçada (اَلْمُسَوَّمَةُ) kelimesinin mânâsı "Nişanlanmak ve belirtmek" demektir. Güzel görünümlü atlar, Allah teala tarafından, renkleri ve alacalıklarıyla nişanelenmiş, şekilleri güzel gösterilmiştir.

Âyet-i kerimede zikredilen diğer "Hayvanlar"dan maksat ise, En'am suresinin yüz kırk üç ve yüz kırk dördüncü âyetlerinde zikredilen, koyun, keçi, sığır ve devedir.

Âyet-i kerimenin sonunda "Varılacak güzel yer ise Allahın katındadır." buyrulmaktadır. Taberi diyor ki: Eğer denilecek olursa ki "Kıyamet gününde Allahın nezdinde can yakıcı azap ve dehşetli bir ceza bulunduğu halde, nasıl oluyor da Allahın katında varılacak güzel bir yer bulunduğu zikrediliyor? Cevaben denilir ki: "Burada, özel vasıftaki insanların varacakları yer bildirilmektedir. Bunlar da takva sahibi müminlerdir. Eğer o varılacak güzel yerin neresi olduğu sorulacak olursa oranın, bundan sonra gelen âyette, Allah tealanın zikrettiği yer olduğu söylenir.

قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِّن ذَٰلِكُمْ ۚ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ
تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ
مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿١٥﴾

15- Ey Muhammed, de ki: "Size, bundan daha hayırlısını haber vereyim mi? Allahtan korkanlar için rableri katında, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allahın rızası vardır. Allah, kullarını çok iyi görendir.

Ey Muhammed, de ki: "Dünya hayatının çok sevilen geçimliklerinden daha üstün ve hayırlısını size bildirip öğreteyim mi? Şöyle ki: Allahın farzlarını yerine getirip yasaklarından kaçınarak ona itaat eden ve ondan korkanlar için rableri katında, altlarından ırmaklar akan ve içinde ebedi olarak kalacakları cennetler, dünyadaki kadınlarda bulunan hayız ve nifas gibi tiskindirici şeyler kendilerinde bulunmayan tertemiz eşler ve Allahın rızası vardır. Allah, kullarının yaptıklarını çok iyi görür. Kimin kendisinden korktuğunu, kimin de kendisine karşı çıkıp isyan ettiğini iyi bilir. İyilik yapanı mükâfaatlandırır, kötülük yapanı ise cezalandırır.

* Müfessirler, bu âyetteki soru cümlesinin nerede bittiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Bazılarına göre (مِنْ ذَٰلِكُمْ) ifadesinde bitmiştir. Buna göre âyetin mânâsı "Size bundan daha hayırlısını haber vereyim mi?" demektir.

Taberi bu görüşü tercih etmiştir.

b- Diğer bazılarına göre soru (عِندَ رَبِّهِمْ) ifadesinde bitmiştir. Buna göre de âyetin mânâsı şöyledir: "Ben size, rablerinden korkanlar için daha hayırlı olanı haber vereyim mi?"

Allah teala burada, en sonunda cennetlikleri rızasına kavuştaracağını zikretmiştir. Çünkü nimetlerin en yücesi, Allahın rızasını kazanmaktır. Bu sebeplerdir ki müminler birbirlerine dua edip en iyi dileklerini sunarlarken "Allah senden razı olsun" temennisinde bulunurlar. Bu hususta Ebu Said el-Hüdriden Resulullahın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

أَنَّ النَبِيَّ ﷺ قَالَ (إِنَّ اللّهَ يَقُولُ لأَهْلِ اَلْجَنَّةِ: يَا أَهْلَ اَلْجَنَّةِ! فَيَقُولُونَ: لَبَّيْكَ. رَبَّنَا وَسَعْدَيْكَ. وَالْخَيْرُ فِي يَدَيْكَ. فَيَقُولُ: هَلْ رَضِيتُمْ ؟ فَيَقُولُونَ: وَمَا لَنَا لاَ نَرْضىٰ ؟ يَا رَبِّ ! وَقَدْ أَعْطَيْتَنَا مَا لَمْ تُعْطِ أَحَداً مِنْ خَلْقِكَ. فَيَقُولُ: أَلاَ أُعْطِيكُمْ اَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ ؟ فَيَقُولُونَ: يَا رَبِّ ! وأَيُّ شَيءٍ أَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ ؟ فَيَقُولُ: أُحِلُّ عَلَيْكُمْ رِضْوَانِي. فَلاَ أَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ أَبَداً

"Allah, cennetliklere, "Ey cennetlikler," diye seslenecek, onlar da "Lebbeyk ve Sa'deyk" "Emret, emret. Emrinle mutluyuz, emrinle mutluyuz ey rabbimiz. Hayır senin ellerindedir." derler. Allah da "Razı oldunuz mu?"diye sorar. Onlar da "Ey rabbimiz, nasıl razı olmayalım? Sen bize, yaratıklarından hiçbir kimseye vermediğin nimetleri verdin." derler. Allah: "Ben size, bunlardan daha üstünün vereyim mi?"der. Onlard da "Ey rabbimiz, bunladan daha üstün ne olabilir?" derler. Allah da "Sizin üzerinize rızamı indiririm, artık ondan sonra size bir daha gazap etmem:"der.(55)

اَلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَآ إِنَّنَآ ءَامَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٦﴾

16- Onlar şöyle derler: Rabbimiz, şüphesiz biz iman ettik. Günahlarımızı bağışla ve bizi cehennem azabında koru.

O takva sahipleri, Allaha şöyle yalvaranlardır: Ey rabbimiz, şüphesiz ki biz sana, Peygamberine ve Peygamberlerinin senin katından getirdiklerine iman ettik. Sen bizim günahlarımızı affınla ört ve bizi cehennem azabından koru. Onunla bize azap etme.

اَلصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ﴿١٧﴾

(55) Müslim, K. el-Cennet, bab: 9 Hadis No: 2829

17- Onlar, sabredenler, doğru söyleyenler, itaat edenler, mallarını Allah yolunda harcayanlar ve seher vaktitlerinde af dileyenlerdir.

Allahın cennetine ve rızasına erişecek olan o takva sahipleri, sıkıntılarında ve zorluk anlarında ve haram işlememek için sabredenler, imanlarında, sözlerinde ve işlerinde doğru olanlar, Allaha itaat edenler, mallarını Allah yolunda harcayanlar, seher vakitlerinde de rablerinden af dileyenlerdir.

* Müfessirler bu âyette zikredilen ve "Af dileyenler" diye tercüme edilen (اَلْمُسْتَغْفِرِينَ) kelimesinden neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Katadeye göre, buradaki (اَلْمُسْتَغْفِرِينَ) kelimesinden maksat, "Seher vakitlerinde namaz kılanlar" demektir.

b- Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Ömer, Enes b. Malik ve Cafer b. Muhammed göre buradaki (اَلْمُسْتَغْفِرِينَ) kelimesinden maksat, seher vakitleride Allahtan affedilmelerini dileyenlerdir. Taberi de bu görüşü tercih etmiştir.

c- İbn-i Zeyde göre ise buradaki (اَلْمُسْتَغْفِرِينَ) kelimesinden maksat, sabah namazlarını cemaatle camilerinde kılanlardır.

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ ۚ
لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

18-Allah, kendisinden başka ilah olmadığına, adaleti ayakta tutarak şahitlik etti. Melekler ve ilim sahipleri de şahitlik ettiler. Allahatn başka ilah yoktur. O, her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Allah, yarattıkları arasında adaleti ayakta tutarak, kendisinden başka ilah olmadığına, bütün varlıkların yaratıcısı olması hasebiyle kendisinden başka hiçbir şeyin gerçek ibadete layık olmadığına şahitlik etmiştir. Melekler ve ilim sahipleri de Allahtan başka ilah olmadığına, Allahtan başkasını rab edinenlerin yalancı olduklarına şahitlik etmişlerdir. Allah, kendisinden başka ilah olmayan dır. O, her şeye galiptir, yaptıklarında hüküm ve hikmet sahibidir.

* Müfessirler, bu âyette zikredilen "Allah şahitlik etti. Melekler ve ilim sahipleri de şahitlik ettiler." ifadelerindeki şahitliği çeşitli şekillerde tefsir etmişlerdir.

a- Bazılarına göre buradaki şahitlikten maksat, bilinen bir şeyi haber vermedir. Buna göre Allahın şahitliği, kendi varlık ve birliğini haber vermesidir. Meleklerin ve âlimlerin şahitliği ise, Allahın kendilerine bildirdiği varlığı ve birliğini haber vermeleridir.

b- Diğer bazılarına göre ise, Allahın şahitliği, kendisinin, mevcudatı yaratarak varlığını göstermesidir. Meleklerin ve âlimlerin şahitliği ise Allahın varlığını gösteren mevcudatı görüp bu sebeple Allahın varlığını kabu etmeleridir.

"Adaleti ayakta tutma" sıfatının kime ait olduğu hakkında da farklı görüşler zikredilmiştir. Taberinin terçih ettiği görüşe göre bu, Allah tealanın sıfatıdır. Buna göre âyetin mânâsı, mealde zikredildiği gibidir.

Diğer bazı âlimlere göre de bu sıfat, ilim sahiplerine aittir. Bu görüşe göre âyetin meali şöyle olmaktadır: "Allah, melekler ve adaleti yerine getiren ilim sahipleri, ondan başka ilah olmadığına şahitlik etmişlerdir". Allah teala bu âyeti kerime ile, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile tartışmaya girişen Hristiyan Necran heyetinin, Hz. İsaya isnad etmiş oldukları "Allahın oğlu" şeklindeki iddialarını reddetmiş, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını eşi benzeri ve emsali bulunmadığını beyan etmiştir. Buna hem bizzat kendisini hem de Meleklerinin ve âlim kullarının şahitlik ettiklerini beyan etmiştir. Böylece Resulullah ile asılsız bir tartışmaya girişen Hristiyan Necranlıların heyetine cevap vermiş ve onları susturmuştur.

إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ ۗ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِن بَعْدِ
مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۗ وَمَن يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ
الْحِسَابِ ﴿١٩﴾

19- Şüphesiz ki Allah katında din, İslamdır. Kendilerine kitap verilmiş olanlar, aralarındaki ihtiras yüzünden ancak kendilerine ilim geldikten sonra ayrılığa düştüler. Kim, Allahın âyetlerini inkâr ederse şüphesiz ki Allah, hesabı çabuk görendir.

Şüphesiz ki Allahın, şeriat olarak Peygamberi vasıtasıyla gönderdiği ve ondan başkasını kabul etmediği hak din, İslamdır. Kendilerine İncil verilen Hristiyanlar, aralarındaki düşmanlıktan, başkanlık, saltanat ve Hükümdarlık ihtirası yüzünden, ancak kendilerine ilim geldikten ve gerçeği tam olarak anladık-

tan sonra ihtilafa düştüler. Kim, Allahın, düşünüp ibret alacaklar için ortaya koyduğu âyet ve delillerini inkâr ederse bilsin ki Allah, çok hızlı hesap görendir. Her insanın amelini kolaylıkla ve süratle tesbit edip karşılığını verendir.

* "Allah, hesabı çok çabuk görendir." demek, Allah, bütün yaratıkları en kısa zamanda hesaba çeker ve bir işi yapması onu, diğer işten alıkoymaz." demektir. Bu hususta diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyrulmaktadır: "Kim İslamdan başka bir din ararsa onun dini asla kabul edilmeyecektir. O kimse âhirette de hüsrana uğrayanlardan olacaktır."(56)

Taberi diyor ki: "Burada zikredilen "Din" kelimesinin asıl mânâsı "itaat etmek ve boyun eğmek"tir. "İslam" kelimesinin mânâsı da "Zelil bir şekilde boyun eğmek ve teslim olmak"tır. Bu mânâlara göre âyetin izahı şöyledir: "Allah katında gerçek itaat, dillerin ve kalblerin boyun eğerek Allaha kulluklarını ikrar etmeleri, emir ve yasaklarında zelil bir şekilde itaat etmeleridir. Bu hususta böbürlenmemeleri, itaatten ayrılmamaları herhangi bir yaratığını ilahlıkta ve rablıkta ona ortak koşmamalarıdır.

Âyette "Kendilerine kitap verildiği" zikredilen kimselerden maksat, Muhammed b. Cafer b. Zübeyre göre, kendilerine İncil verilen Hristiyanlardır. Allah teala, bunlara, İsa hakkında ve diğer hususlarda doğru olanı bildirdikten sonra onlar, sadece birbirlerine düşmanlıklarından, başkanlık ve saltanat sevdalarından dolayı bu hususlarda ihtilafa düşmüşler. Hz. İsa hakkında çeşitli iftiralarda bulunmuşlardır. Onların bu ihtilafları, cehaletlerinden değil, birbirlerine düşmanlıklarından, mal ve mevki hırslarındandır.

Rebi' b. Enese göre ise bu âyette zikredilen "Kendilerine kitap verildiği halde ihtilafa düşenler"den maksat, Yahudilerdir. Çünkü, Hz. Musaya ölüm gelip çatınca İsraioğullarından yetmiş kadar âlimi çağırdı ve Tevratı olanlara teslim etti ve Tevratın koruyuculuğunu onlara verdi. Fakat her âlim Tevratın bir bölümünü yanına aldı. Musa öldükten sora yerine Yuşa b. Nûn geldi. Birinci, ikinci ve üçüncü asırlar geçince Yahudilerin arasına ayrılık düştü. Bunlar, o yetmiş kişinin âlim olan evlatlarındandı. Öyle ki, onlar birbirlerinin kanlarını döktüler. Aralarında kötülükler oldu ve bu işi de "Kendilerine ilim verilenler" sırf dünyanın mülk ve saltanatına olan hırslarından dolayı yaptılar. Bunun üzerine Allah da onlara zorbalarını musallat kıldı. Rebi b. Enes diyor ki: Hz. Ömerin oğlu Abdullah bu âyeti çokça okur ve derdi ki: "Kendilerine kitap verilenler sırf düyyanın malını ve saltanatını istemelerinden dolayı ihtilafa düşmüşledir. Vallahi bize de ihtilaf, dünyaya düşkünlükten gelmiştir. Aslında bizi, Allahın kitabı ve Resulullahın sünnetine göre idare eden ve onların mucibince bizden hesap soran bir kişi başımızda bulunduktan sonra bizim ona karşı çıkmamızı gerektiren herhangi bir sebep yoktur. Fakat bize ihtilaflar, dünyaya düşkün olma yüzünden gelmiştir."

---

(59) Âl-i İmran suresi 3/85

فَإِنْ حَآجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ۗ وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
وَالْأُمِّيِّينَ ءَأَسْلَمْتُمْ ۚ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوا ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ
الْبَلَاغُ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾

20- Eğer seninle mücadele ederlerse de ki: "Ben, Allaha yöneldim. Bana tabi olanlar da. Kendilerine kitap verilenlere ve okur yazarlığı olmayanlara de ki: "İslam oldunuz mu?" Eğer Müslüman olurlarsa doğru yolu bulmuş olurlar. Şayet yüzçevirirlerse sana düşen sadece tebliğdir Allah, kullarını çok iyi görendir.

Şayet Hristiyanlar, İsa hakkında seninle tartışmaya girer ve bâtıl iddialarla seninle cedelleşirlerse de ki: "Ben, dilimle, kalbimle ve bütün azalarımla yalnızca Allaha boyun eğip teslim oldum. Bana tabi olanlar da Allaha teslim oldular. Kendilerine kitap verilen Yahudi ve Hristiyanlarla okur yazarlığı olmayan Arap müşriklerine de ki: "Teslim oldunuz mu? Yani, Allahın birliğini kabul edip ibadeti ve ilahlığı sadece ona tahsis ettiniz mi? Şayet onlar Müslüman olurlarsa, yani boyun eğip sadece Allaha kulluk ederlerse, şüphesiz ki onlar, doğru yolu bulmuş olurlar. Eğer onlar, senin davet ettiğin tevhid inancından, İslamdan yüzçevirirlerse, ey Muhammed, bil ki sen, sadece tebliğ edicisin. Sana düşen ancak, ilahi hükümleri tebliğ etmektir. Allah, kulların yaptıklarını çok iyi görendir. Onlara, amellerinin karşılığını verecektir.

* Peygamber efendimiz, bütün insanlığın, kendisini Peygamber olarak kabul edip İslam dinine iman etmesi gerektiğini beyan ederek buyuruyor ki:

قَالَ (وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ! لاَ يَسْمَعُ بِي أَحَدٌ مِنْ هَذِهِ الأُمَّةِ يَهُودِيٌّ وَلاَ نَصْرَانِيٌّ، ثُمَّ يَمُوتُ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ، إِلاَّ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ).

"Muhammedin nefsi kudret elinde olan Allaha yemin olsun ki bu ümmetten herhangi bir kimse Yahudi ve Hristiyan da olsa, beni duyduğu halde bana gönderilenlere iman etmeden ölürse mutlaka cehennemliklerden olur."(57)

(57) Müslim, K. el-iman, bab: 240, Hadis No. 153

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ
الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾

21- Allahın âyetlerini inkâr edenleri, haksız yere Peygamberleri öldürenleri ve insanlardan adaleti emredenleri öldürenleri can yakıcı bir azapla müjdele

Ey Muhammed, Yahudi ve Hristiyanlar gibi, Allahın, âyetlerini inkâr edenleri, Zekeriyya, Yahya ve benzeri Peygamberleri haksız yere öldürenleri ve yine insanlardan, adaleti emredip Allaha isyan etmeyi yasaklayan kimseleri öldürenleri, can yakıcı bir azapla müjdele.

* Bu âyet-i kerime, her ne kadar özel olarak Yahudi ve Hristiyanlardan bir gurup hakkında nâzil olmuşsa da hükmü geneldir. Yani, bu çeşit fiilleri işleyen herkes, sonunda can yakıcı bir azaba uğrayacaktır.

Ma'kil b. Ebi Miskin, Katade ve İbn-i Cüreyce göre bu âyette zikredilen "Adaleti emredenler"den maksat, İsrailoğullarının, Allahın gönderdiği vahyi insanlara tebliğ edenleridir. İsraioğulları, Peygamberlerini öldürdükleri gibi böyle olan isanları da öldürürlerdi. Bu hususta Ebu Ubeyde b. el-Cerrah diyor ki: "Dedim ki "Ey Allahın, Resulü, kıyamet gününde insanlardan azabı en şiddetli olacak olanlar kimlerdir?" Resulullah da buyurdu ki: "Bir Peygamberi öldüren veya kötülüğü emredip iyiliği yasaklayandır." Sonra Resulullah bu âyeti ve bundan sonra gelen âyeti okudu ve daha sonra şöyle buyurdu: "Ey Ebu Ubeyde, İsrailoğulları, bir günün başlangıcında kırk üç Peygamber öldürmüşlerdir. Bunun üzerine İsrailoğullarının ibadetlerini eksiksiz olarak yerine getirenlerden yüz on iki kişi, Peygamberleri öldürenlere iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya girişmişler, bunun üzerine, Peygamberleri öldürenler o kimseleri de günün sonunda öldürmüşlerdir. Aziz ve Celil olan Allah işte bu âyetinde bu kimseleri zikretmektedir."

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ
مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٢﴾

22- İşte onlar, dünya ve âhirette amelleri boşa çıkanlardır. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur.

İşte o, Allahın âyetlerini inkâr eden, haksız yere Peygamberleri öldüren ve insanlara adaletli olmayı emredenleri katledenler hem dünyada hem de âhirette amelleri boşa gidenlerdir. Dünyada kendilerine lanet okunması ve kınanmaları ile amelleri boşa gitmiştir. Çünkü onlar, bâtıl bir yolda va sapıklık üzere bulunmuşlardır. Bu sebeple Allah onların adını sanını yok etmiş, onları lanetlemiş ve yüzlerindeki maskeyi düşürmüştür. Âhirette ise nimetlerden mahrum olmaları ve cehennemde ebedi kalmaları ile amelleri boşa çıkacaktır. Onların, Allaha karşı herhangi bir yardımcıları ve Allahın azabından kurtaracıları da yoktur.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَىٰ كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ
بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

23- Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmüyor musun? Aralarında hüküm vermesi için Allahın kitabına çağırılıyorlar da sonra onlardan bir kısmı yüzçeviriyor. Zaten onlar, devamlı yüz çevirenlerdir.

Ey Muhammed, kendilerine Tevrattan biraz pay verilen o insanları görmez misin? Onlar, seninle tartıştıkları bazı konularda, aralarında hüküm vermesi için Allahın katından geldiğini kabul ettikleri Tevratın hükümlerine çağırılıyorlar da içlerinden bir gurup yüzçeviriyor. Zaten onlar, bile bile yüzçeviren bir topluluktur..

* Müfessirler, bu âyette Yahudilerin, hükmünü kabul etmeye davet edildikleri kitabın hangi kitap olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Abdullâh b. Abbasa göre bu kitaptan maksat, Tevrattır. Resullullah, çeşitli fırkalara ayrılan Yahudileri, Tevratın, neshedilmemiş bazı hükûmlerini kabul etmeye davet etmiş fakat Yahudiler bundan yüzçevirmişlerdir. Âyet-i kerime bu hususa işaret etmektedir. Said b. Cübeyr ve İkrime bu hususta Abdullah b. Abbasın şunları söylediğini rivayet etmişlerdir. "Resulullah, Medinedeki "Beytül Medaris" denen yerde bir Yahudi topluluğunun yanına vardı ve onları Allaha davet etti. Nuaym b. Amr ve Haris b. Zeyd, "Ey Muhammed, sen hangi din üzeresin?" dediler. Resulullah de: "İbrahimin milleti ve dini üzereyim." de-

di. Onlar, "İbrahim Yahudi idi." dediler. Resulullah da onlara: "O halde gelin Tevrata baş vuralım. Bizimle sizin aranızda o bulunsun." dedi. Onlar kabul etmediler. İşte bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi ve bundan sonra gelen âyeti indirdi.

b- Katade ve İbn-i Cüreyce göre ise bu âyette Yahudilerin, hükmünü kabul etmeye davet edildikleri kitaptan maksat, Resulullaha indirilen Kur'an-ı Kerimdir. Resulullah, Yahudileri, aralarında hak ile hüküm vermek için Kur'ana davet etmiş fakat Yahudiler bundan yüzçevirmişlerdir. Bu hususta Katadenin, şunları söylediği rivayet edilmiştir: "Bu âyette davet edildikleri zikredilenler, Allah düşmanı Yahudilerdir. Onları aralarında hüküm varılmak için Allahın kitabı Kur'ana ve aralarında hüküm vermesi için Hz. Muhammede çağırılmışlardır. Fakat onlar, Hz. Muhammedi kendi ellerinde bulunan Tevrat ve İncilde yazılı olarak buldukları halde onun davetinden yüzçevirmişler, kabul etmemişlerdir.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olan Resulullahın hicret ettiği Medinenin çevresinde bulunan Yauhidilerin iman ettikleri Tevratın hükümlerini kabule çağırıldıklarını söyleyen görüştür. Resulullah, Yahudileri Tevrata, kendileriyle ihtilaf ettiği hususlar için davet etmiştir. Aralarında ihtilaf ettikleri hususlar, Resulullahın Peygamberliği de olabilir, Hz. İbrahimin Peygamberliği ve dini de olabilir. İslamı kabul etmeleri de olabilir, herhangi bir cezanın tesbiti hususu da olabilir.

Çünkü Yahudiler, bütün bu meselelerde Resulullah ile ihtilafa düşmüşler, Resulullah da onları Tevratın hükmüne davet etmiş, onlar ise bunu kabul etmemişler bazıları da Tevratın hükümlerini Resulullahtan gizlemeye çalışmışlardır. Âyet-i kerimede, Resulullahın, Yahudileri hangi hususta Tevratın hükmüne davet ettiği beyan edilmemektedir. Bu itibarla, bizim, ihtilaf konusu mesele için "Şu meseledir." dememiz, delilsiz bir iddia olur. Zaten bizim, o meseleyi bilmeye ihtiyacımız da yoktur. Çünkü Yahudiler, yukarıda zikredilen bütün bu meselelerde Resulullahın davetini kabul etmek zorundaydılar. Fakat onlar kabul etmediler ve Allah tealanın kitabında yerilmeyi hak etmiş oldular.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ ۖ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

24- Bu onların, "Ateş bize sadece sayılı bir kaç gün dokunacaktır." demelerindendir. Yaptıkları iftiralar, dinleri hususunda kendilerini aldatmıştır.

Yahudilerin, Tevratın hükmüne karşı çıkmalarının gerekçesi şu sözleridir. "Ateş bize sadece buzağıya taptığımız kırk gün müddetle dokunacaktır."

Yani, "Tevrata karşı çıkabiliriz. Zira biz, sadece buzağıya taptığımız gün sayısı kadar yanacağız." Onları, dinleri hususunda "Biz, Allahın oğulları ve dostlarıyız." diyerek uydurmuş oldukları yalanları ve hurafeler aldatmıştır.

فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

25- Geleceğinde şüphe olmayan günde onları topladığımız ve herkesizin kazandığı kendisine tam olarak verilip hiçbir haksızlığa uğratılmadığı zaman onların halleri ne olacak?

Onları, gelmesinde şüphe olmayan âhiret gününde bir araya toplayacağımız zaman onların hali ne olacaktır? O korkunç günde onların görecekleri azap ve cezalandırma ne büyük olacaktır. O gün harkese kazandığı hayır ve şerrin karşılığı tam olarak verilecek ve kimse zulme uğratılmaktan ve hakkının yenmesinden korkmayacaktır. Çünkü iyilikte bulunanın iyiliği eksiltilmeyecek, kötülük yapan ise hak ettiği cezadan fazlasıyla cezalandırılmayacaktır.

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَن تَشَاءُ وَتَنزِعُ الْمُلْكَ مِمَّن تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾

26- Ey Muhammed, de ki: "Ey mülkün sahibi Allahım, mülkü dilediğine verir dilediğinden de o mülkü alırsın. Dilediğini aziz, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz ki sen, her şeye kadirsin.

Ey mülkün sahibi, ey dünya ve âhiret hükümranlığını elinde bulunduran Allahım, sen mülkü dilediğine verir onu malik yapar ve onu dilediğine hakim kılarsın. Dilediğinden de mülkü alıp onu mahrum edersin. Mülkü ve hükümranlığı dilediğine verir onu aziz kılarsın. Dilediğinden de mülkü ve hükümranlığı alır, düşmanlarını ona musallat ederek zelil kılarsın. Hayır ancak senin elindedir. Şüphesiz sen, her şeye kadirsin. Senden başka hiçbir kimsenin bunlara gücü yetmez.

* Bu âyet-i kerime, hükümranlığın Allaha ait olduğunu, yarattıkları üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunuğunu, kendi hikmeti gereği bazılarını aziz bazılarını da zelil kıldığını, buna kimsenin müdahale edemeyeceğini beyan etmektedir. Katade diyor ki: "Bu ayeti kerime, Resulullahın, İranın ve Bizansın yönetiminin ümmetine verilmesini istemesi üzerine nâzil olmuştur. Ve mülkün asıl sahibinin Allah teala olduğunu, onu kullarından dilediğine verip dilediğinden de çekip alacağını beyan etmiştir.

تُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ
مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

27- Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın ve dilediğini de hesapsız olarak rızıklandırırsın,

Ey Allahım sen, eksilttiğin gecenin saatlerini, uzattığın gündüzün içine ve gündüzün saatlerini de gecenin içine katarsın. Sen ölü olan meniden diri olan insanı çıkarır, diri olan insandan ölü olan meniyi çıkarırsın. Dilediğini de hesapsız olarak rızıklandırırsın. Zira senin hazinelerin eksilmez.

* Abdullah b. Abbas, Mücahid, Hasan-ı Basri, Katade, Dehhak ve İbn-i Zeyd "Gecenin gündüze, gündüzün de geceye katılmasını" gece ve gündüzün uzayıp kısalması olarak tefsir etmişlerdir. Yani geceler kısaldığında kısaltılan saatler gündüzlere, gündüzler kısaltıldığında da kısaltılan saatler gecelere eklenir." demişlerdir.

"Ölüden dirinin, diriden de ölünün çıkarılması" ifadesi müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

a- Abdullah b. Mes'ud, Mücahid, Dehhak, İsmail b. Ebi Halid, Katade,

Said b. Cübeyr ve İbn-i Zeyde göre bu ifadeden maksat, bütün canlı varlıkların, ölü mahiyetinde olan meniden, meninin de canlı varlıklardan çıkarılmasıdır.

b- İkrimeye göre ise, "Çekirdekten hurma ağacının, hurma ağacından çekirdeğin, taneden başağın, başaktan tanenin, yumurtadan tavuğun, tavuktan da yumurtanın çıkarılmasıdır.

c- Hasan-ı Basriye göre bu ifadeden maksat, ölü mahiyetinde olan kâfirden müminin, müminden de kâfirin çıkarılmasıdır. Hasan-ı Basri demiştir ki: "Müminin gönlü diri olduğu için ona "Diri" kâfirin kalbi de "Ölü" olduğu için ona da "Ölü" denilmiştir."

Taberi, bu görüşlerden birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, diriden maksadın, insan, ölüden maksadın da meni olduğunu söylemiştir. Taberi, diri olan varlığın cisminden koparılan veya ayrılan he şeye "Ölü" dendiğini, meni de insanın vücudundan ayrıldığı için ona bu ismin verildiğini bu meniden de canlı varlıklar meydana geldiği için onlara da "Diri" dendiğini zikretmiştir. Taberi bu âyetin "Allahı nasıl inkâr ederseniz? Halbuki siz, ölüler idiniz sizi o diriltti. Sonra öldürecek, sonra tekrar diriltecektir. Nihayet ona döndürüleceksiniz."(58) âyetine benzediğini söylemiştir. Taberi diyor ki "Bu ifadeyi" Taneden başak, başaktan tane, yumurtadan tavuk, tavuktan yumurta, müminden kâfir, kâfirden mümin çıkarma." şeklinde izah edenlerin izahlarının makul bir yönü varsa da âyetin zahirinin, insanlar arasında kullanılan dile göre yorumlanması daha uygundur.

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَٰلِكَ
فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ۗ وَإِلَى اللَّهِ
الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾

28- Müminler, müminleri bırakıp ta kâfirleri dost edinmesinler. Kim böyle yaparsa, Allahtan bekleyeceği hiçbir şey yoktur. Ancak onlardan sakınmanız hali müstesnadır. Allah sizi, kendisinden sakındırır. Şonunda dönüş ancak Allahadır.

Müminler, diğer mümin kardeşlerini bırakıp ta düşmanları olan kâfirleri dost ve yardımcı edinmesinler. Dinleri hususunda onlarla samimi olup müslümanların sırlarını onlara aktarmasınlar. Bunu yapanların, Allahtan bekleyecekleri hiçbir şeyleri yoktur. Allah onlardan beridir. Onlar da Allahtan uzaktırlar. Ancak kâfirlerden çekinme haliniz müstesnadır. Bu durumda dillerinizle dostluğunuzu söyleyip kalblerinizle onlara düşmanlık besleyebilirsiniz. Allah sizi, kendisinden sakındırır. Ona karşı isyan etmeyin ve düşmanlarını dost edinme-

(58) Bakara suresi, 2/28

yin. Öldükten sonra dönüşünüz ancak Allahadır. O, sizleri amellerinize göre hesaba çekecektir.

* Bazı müminlerin, Yahudilerden arkadaşları vardı. Onlarla dostluk kuruyorlardı. Sahabilerin bir kısmı bunlara "Yahudilerden uzak durun. Sizi dininizden çıkarıp iman etmenizden sonra sizi saptırmasınlar. Onlarla arkadaşlıktan çekinin" demişlerdi. Buna rağmen, dostluk kuran müminler bu öğüdü dinlemediler ve bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Abdullah b. Abbas, İkrime, Ebul Âliye ve Dehhak, "Takiyye'nin dille olabileceğini, amel ile caiz olmadığını söylemişlerdir. Yani, kâfirlerin hakimiyeti altında bulunan kimseler, onlar tarafından, hayati bir tehlikeye düşecek şekilde tehdit edildikleri takdirde dilleriyle günah olan sözleri söyleyebilirler. Kâfirlerin dostları olduklarını lisanen ifade edebilirler. Fakat bir puta secde etmeleri istendiğinde tehdit ne olursa olsun boyun eğmeleri caiz olmaz. İkrime, tehdit edilen kişinin hayati bir tehlike karşısında, kendisinden isteneni söyleyebileceğini ancak başka bir müslümanın kanını akıtamayacağını ve malını gaspedemeyeceğini söylemiştir.

Katade ise burada zikredilen "Onlardan sakınmanız hali müstesnadır." diyen tercüme edilen (إِلاَّ أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَيَةً) ifadesini "Ancak sizinle akraba olan kâfirler müstesnadır. Onlara akrabalık alakası gösterebilirsiniz." şeklinde izah etmiştir.

Taberi, Katadenin bu izahının, âyetin zahirinden uzak olması hasebiyle makbul olmadığını söylemiştir.

قُلْ إِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللَّهُ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾

29- De ki: "İçinizde olanı gizleseniz de açığa vursanız da Allah onu bilir. O, göklerde ve yerde olanları da bilir. Allah, her şeye kadirdir.

Ey Muhammed, kâfirleri dost edinen şu insanlara de ki: "Sizler, kâfirleri dost edinme meselesini içinizde gizleseniz de, dillerinizle ve davranışlarınızla açığa vursanız da Allah onu bilir. Çünkü hiçbir şey ona gizli değildir. Allah, göklerde bulunanları da yerde bulunanları da bilir. O halde Allah, kalbinizde bulunan, kâfirlere muhbbet besleme duyğusunu veya bu duygunuzu açıkça göstermenizi nasıl olur da bilmez Allah, her şeye kadirdir. Kâfirlere karşı dostluk

beslemenizin cezasını derhal verebilir.

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوٓءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ
أَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾

30- Herkesin, yaptığı hayırı ve işlediği kötülüğü hazır bulacağı o kıyamet gününde kişi, yaptığı kötülükle kendisi arasında uzun bir mesafe bulunmasını isteyecektir. Allah, sizi, kendisinden sakındırır. Allah, kullarına karşı çok merhametlidir.

Ey müminler, o günü düşünün ki, herkes yaptığı hayırı ve işlediği kötülüğü önünde hazır bulacak, işlediği kötülük ile kendi arasında uzun bir mesafe bulunmasını arzu edecektir. Allah, sizleri kendisinden sakındırır. O gün, azabına uğramaktan kaçınmanızı ister. Allah, kullarına karşı çok merhametli olandır. Kullarını ceza ve gazabından sakındırması da merhametininin gereğidir.

* Müfessirler, bu âyet-i kerimeyi, irabına göre şu şekillerde izah etmişlerdir:

Bazılarına göre bu âyetin mânâsı şöyledir: Kişi yaptığı hayır ve işlediği kötülükleri önüne serilmiş vaziyette gördüğü o kıyamet gününde kendisiyle o günün arasında uzun bir mesafe bulunmasını arzular."

Diğer bazılarına göre ise mânâ şöyledir: "Hatırlayın o günü ki herkes yaptığı hayırı önünde hazır bulacaktır. İşlediği kötülüklerle kendisi arasında da uzak bir mesafe bulunmasını arzulayacaktır.

Yine diğer bazılarına göre âyetin mânâsı şöyledir: Hatırlayın o günü ki herkes yaptığı hayırı hazır bulacaktır. Şayet bir kötülük işlemiş ise de onun, kendisinden çok uzak olmasını isteyecektir.

Başka bir kısım alimlere göre ise âyetin izahı şöyledir: Allah sizi, kendisinden g günde korkutur ki, o gün herkes yaptığı hayırı önünde hazır bulacaktır. Kişi o gün işlediği kötü amel ile kendisi arasında uzun bir mesafe olmasını ister.

قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ

غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣١﴾

31- De ki: "Eğer Allahı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

Ey Muhammed de ki: Eğer sizler, gerçekten, Allahı sevdiğinizi iddia ediyorsanız iddianızı ispatlamak için bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve geçmişteki günahlarınızı bağışlasın. Allah, günahları çokça bağışlayan ve kullarına karşı çok merhametli davranandır.

* Şurası bir gerçektir ki Allahı tanıdığını ve sevdiğini iddia eden herkesin Allahın Peygamberi olan Hz. Muhammedi de tanıması ve sevmesi ve de onun yolundan ayrılmaması gerekir. Resulullahın yolundan ayrılan herkes, sapıklık içindedir. Bu hususta Resulullah (s.a.v.) efendimiz şöyle buyumaktadır:

مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لَيْسَ عَلَيْهِ اَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ

"Kim, bizim, üzerinde bulunduğumuz yolun dışında başka bir amel işlerse o amel reddedilir."(59)

Müfessirler bu âyetin nüzul sebebi hakkında iki görüş zikretmişlerdir.

a- Hasan-ı Basri ve İbn-i Cüreyce göre bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi şudur: Resulullah döneminde bir kısım insanlar "Biz, rabbimizi seviyoruz." demişlerdir. Bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirmiş ve Hz. Muhammede emretmiştir ki "Biz rabbimizi seviyoruz." diyenlere de ki "Eğer sizler, gerçekten Allahı seviyorsanız onun Peygamberi olan bana tabi olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı affetsin." Böylece Allaha teala, Hz. Muhammede uymayı, sevgisi için bir alâmet, ona karşı çıkmayı da azabı için bir nişane yapmıştır.

b- Muhammed b. Cafer b. Zübeyre göre ise bu âyet Hz. İsa hakkında Resulullah ile tartışan Necran Hristiyanlarının heyeti hakkında nâzil olmuştur.

Taberi diyor ki: "Bu son görüş tercihe şayandır. Zira bu surenin başından buraya kadar, doğrudan veya dolaylı olarak Necran heyeti zikredilmiştir. Surenin başından buraya kadar, Resulullah döneminde yaşayıp ta "Biz Allahı sevi-

(59) Buhari, K. el-İ'tisam, bab: 20, K. el-Büyu' b. 60, K. es-Sulh, bab: 5/Müslim, K. el-Akdiye bab: 17, 18, Hadis No. 1918 / Ebu Davud K. es-Sünne bab: 5 Hadis No. 4606

yoruz" diyen bir topluluktan bahsedilmemiş, ayrıca Hasan-ı Basriden rivayet edilen bu haberin sıhhatine dair herhangi bir delil de bulunmamıştır. Ancak Hasan-ı Basri, bu toplulukla, Necran heyetini kastetmiş olursa o zaman da âyetin nüzul sebebi, bizim tercih ettiğimiz sebep olur. Yani, Allah tela bu âyet-i kerimesiyle kendisini sevdiklerini iddia eden Necran heyeti Hristiyanlarına, Hz. Muhammede tabi olmalarını ve ancak ona tabi olduklarında kendisini sevmiş olabileceklerini bildirmiş, Allah rızası için Hz. İsayı sevdikleri iddialarının da ancak Hz. Muhammede tabi olmalarıyla doğru olabileceğini beyan etmiştir.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾

32- De ki: Allaha ve Peygambere itaat edin. Şayet onlar, davet ettiğin şeyden yüzçevirirlerse onlara söyle, şüphesiz ki Allah, bile bile hakkı inkâr eden o kâfirleri sevmez.

Ey Muhammed, sana gelen Necran heyetine de ki: "Allaha ve Peygamberi Muhammede itaat edin. Şayet onlar, davet ettiğin şeyden yüz çevirirlerse onlara söyle, şüphesiz ki Allah, bile bile hakkı inkâr eden o kâfirleri sevmez.

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٣﴾

ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾

33-34- Şüphesiz ki Allah, Âdemi, Nuh'u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini birbirinin soyundan olarak âlemlerden üstün kıldı. Allah, her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir.

Şüphesiz ki Allahı, Âdemi, Nuhu, İbrahim ailesinden olan müminleri, İmran ailesinden olan müminleri, dini yönden, bütün âlemlerden üstün kıldı. Çünkü onlar müslümandı. Bunlar, din ve takva bakımından, ihlas ve tevhid inancı yönünden birbirlerinden olan soylardır. Allah, kullarının sözlerini işiten

ve yaptıklarını çok iyi bilendir.

* Katade diyor ki: "Allah teala bu âyette iki üstün insanı ve iki salih aileyi zikretmiş ve bunları âlemlerden üstün kıldığını beyan etmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) de bu iki aileden biri olan Hz. İbrahim ailesindendir.

Âyet-i kerimede "Onlar birbirlerinin soyundandı." buyuruluyor. Burada onların, kan bağı açısından birbirlerinden olduğu kastedilmeyip, din, takva, dürüstlük bakımından birbirlerinin aynı oldukları, Allaha itaat ve samimiyette birbirlerine benzedikleri belirtilmektedir. Cenab-ı Hakkın, onları üstün kılması hususu şöyle açıklanabilir:

Allah teala, Hz. Âdemi balçıktan yarattı, ona ruhundan üfledi, melekleri ona saygı için secde ettirdi. Ona her şeyin ismini öğretti. Onu önce cennetine yerleştirip daha sonra, hikmeti gereği yeryüzüne indirdi. Böylece Hz. Âdem, diğer varlıklara karşı seçkin bir kimse oldu.

Allah teala, Hz. Nuhu ise, insanların ilk defa putlara tapması ve kendisine ortak koşması zamanında Peygamber olarak gönderdi. Ona uzun ömür verip dokuz yüz elli sene kadar insanları hak yola davet ettirdi. O insanlar, Nuhun emrini dinlemeyince, ona tabi olanların dışında bütün insanları suda boğdu. Böylece Nuhu seçkin bir insan kıldı.

Allah teala Hz. İbrahimi de diğer insanlardan seçmiş, Hz. Muhammed (s.a.v.) dahil bir çok Peygamberi onun soyundan göndermiştir.

Burada "Seçilmişler"den olduğu zikredilen İmran ailesinden maksat da Hz. Meryemin babası İmrandır. Allah teala onun soyundan Hz. Meryemi ve ondan da insanlığın ilk yaratılışını hatırlatmak üzere, babasız olarak Hz. İsayı meydana getirmiş böylece İmran ailesini de seçin kılmıştır.

إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَٰنَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي ۖ
إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾

35- Bir zaman İmranın karısı şöyle demişti: "Rabbim, karnımda taşıdığım çocuğu sadece sana hizmet etmek üzere adadım. Bunu benden kabul et şüphesiz sen, çok iyi işiten, çok iyi bilensin.

Bir zaman Meryemin annesi, İnsanın da ninesi olan, İmranın karısı, Fakuz kızı Hanne şöyle demişti: "Ey rabbim, karnımda bulunan çocuğu, yalnızca senin Beytül Makdisine hizmet etmesi için adadım. Benim adak yapmamı kabul et. Şüphesiz ki sen, duamı çok iyi işiten halimi de çok iyi bilensin."

Âyet-i Kerimede zikredilen İmranın karısı, Fakuzun kızı Hannedir. Bu kadın Zekeriya (a.s.)ın karısının kızkardeşidir. Kocası ise Yaşhim oğlu İmran'dır. Hannenin karnındaki çocuğu, Allahın evine hizmet etmek için adamasının sebebi Muhammed b. İshak tarafından şu şekilde rivayet edilmiştir: Muhammed b. İshak demiştir ki: "Zekeriyya ile İmran, iki bacı ile evlendiler. Bu bacılardan biri, Zekeriyyanın oğlu Yahyanın annesi diğeri ise İmranın kızı Meryemin annesidir. (Yani, Yahya ile Meryem teyze çocuklarıdır.) İmran, karısı Hanne, Meryeme hamile iken vafat etti. Hanne, ileri yaşlarına kadar çocuk doğurmamıştı. O, Allah tealanın seçkin kıldığı bir ailedendi. Bir gün, bir ağacın gölgesi altında otururken bir kuşun, yavrularını beslediğini gördü ve kendisinin de çocuğu olmasını arzuladı. Allah tealaya, kendisine çocuk vermesi için yalvardı bundan sonra Meryeme hamile kaldı. Hamileliği sırasında kocası İmran vefat etti. Hanne de karnında bulunan çocuğu Allaha adadı. Onu adamasının mânâsı şuydu. Adanan çocuk Kiliseye vakfedilmiş oluyordu. Artık o çocuk sadece Allaha kulluk ediyor ve ondan dünyevi bir fayda beklenmiyordu.

Âyette zikredilen ve "Sadece sana hizmet etmek üzere" diye tercüme edilen (مُحَرَّراً) ifadesinden maksat, dünyevi herhangi bir meşgaleden uzak, hür, Allaha ibadete tahsis edilmiş" demektir. Mücahid, Şa'bi, Said b. Cübeyr, Katade, Süddi, Rebi' b. Enes, Dehhak ve İkrime bu ifadeden maksadın, çocuğun Havra ve Kiliseye hizmet etmeye tahsis edilmesi olduğunu söylemişlerdir. Böyle bir kimse, dünya işleriden elini çektiği için "Hürriyetine kavuşturulmuş" mânâsına gelen (مُحَرَّراً) vasfı verilmiştir.

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ
الذَّكَرُ كَالْأُنثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ
الرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾

36- Onu doğurunca şöyle dedi: "Rabbim, ben onu kız doğurdum: Halbuki Allah onun ne dourduğunu çok iyi biliyordu. Erkek, kız gibi değildir Ben onun adını Meryem koydum. Onu ve neslini, kavulmuş Şeytanın şerrinden sana emanet ediyorum."

İmranın karısı Hanne, adadığı çocuğu doğrunca şöyle dedi: "Ey rabbim, ben, adadığım çocuğu kız doğurdum. Halbuki Allah, her yarattığının ne doğurduğunu çok iyi bilir. Bu sebeple Hannenin bunu belirtmesine gerek yoktu. Hanne, rabbine karşı mazeretini belirterek şöyle devam etti "Erkek kız gibi değildir. Erkek, hizmet etmeye daha elverişlidir. Zira kız, doğum ve hayız gibi durumlardan ötürü, Beytül Makdise yani Kudüsteki mabede bazan giremez. Ayrıca erkek daha güçlü ve daha kararlıdır. Ben çocuğa Meryem adını koydum. Ben onu ve soyunu, kovulmuş Şeytanın şerrinden sana emanet ediyor ve himayene bırakıyorum.

* Allah, İmranın karısının duasını kabul etti. Meryemi ve oğlu İsayı Şeytanın şerrinden korudu. Bir hadis-i şerifte Peygamber efendimiz (s.a.v.) in şöyle buyurduğu rivayet ediliyor:

قَالَ مَا مِنْ مَوْلُودٍ يُولَدُ اِلاَّ والشَّيْطَانُ يَمسُّهُ حِينَ يُولَدُ فَيَسْتَهِلُّ صَارِخاً مِنْ مَسِّ الشَّيْطَانِ اِيَّاهُ اِلاَّ مَرْيَمَ وَابْنَهَا ثُمَّ يَقُولُ اَبُو هُرَيْرَةَ وَاَقْرَؤُا اِنْ شِئْتُمْ وَاِنِّى اُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

"Doğan hiçbir çocuk yoktur ki, anasından doğrdu anda Şeytan ona dokunmuş olmasın. Çocuk, Şeytanın bu dokunmasından dolayı ilk defa ağlar. Ancak Meryem ve oğlu İsa bundan müstesnadır."

Ebu Hureyre (r.a.) diyor ki: "Bu hususta isterseniz şu âyeti okuyun. "Meryemi ve neslini, kavulmuş Şeytanın şerrinden senin himayene sığındırırım..."(60)

Diğer bir hadis-İ şerif de şöyle buyuruluyor:

(60) Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure 3, bab: 2

كُلُّ بَنِى آدَمَ يَطْعُنُ الشَّيْطَانُ فِى جَنْبَيْهِ بِاصْبِعِهِ حِينَ يُولَدُ غَيْرَ عِيسَى بْنِ مَرْيَمَ ذَهَبَ يَطْعُنُ فَطَعَنَ فِى الحِجَابِ.

"Bütün insanlar analarından doğdukları zaman, Şeytan onların iki böğrüne dürter. Meryem oğlu İsa hariç. Şeytan ona da dürtmeye teşebbüs etmiş fakat onu koruyan perdeye çarpmıştır."(61)

Ayrıca Hz. Meryemin annesinin bu duası üzerine Hz. Meryem ve İsanın günah işlemedikleri, Allah tealanın, Hz. İsaya verdiği kesin iman ve ihlas sebebiyle onun, karada yürür gibi denizlerin üzeride de yürüdüğü rivayet edilmektedir.

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنۢبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ۖ كُلَّمَا
دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ ۖ وَجَدَ عِندَهَا رِزْقًا ۖ قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكِ
هَٰذَا ۖ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ ۖ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

37- Rabbi onu, güzel bir şekilde kabul etti ve onu, güzel bir şekilde yetiştirdi ve Zekeriyyayı, onun bakımına memur etti. Zekkeriyya, Meryemin bulunduğu mihraba her girdiğinde onun yanında yiyecek rızık buldu. "Bu sana nereden geldi ey Meryem? "dedi. Meryem: "O, Allah tarafındandır. Şüphesiz ki Allah, dilediğini hesapsız bir şekilde rızıklandırır." dedi.

Rabbi Meryemin, Beytül Makdisin hizmetine tahsis edilmesini annesinden güzel bir şekilde kabul etti. Ve Meryemi, erginlik çağına erinceye kadar, yerden biten çicekler gibi koruyup büyüttü. Zekeriyyayı, onu yetiştirmekle görevlendirdi. Zekeriyya, Meryemin bulunduğu özel yere her girdiğinde onun ya-

(61) Buhari, K. Bed'ül halk, bab: 11/ Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 2 S. 523

nında çeşitli rızıklar buluyordu. Onun yanında yaz mevsiminde kış meyveleri kış mevsiminde de yaz meyveleri görüyordu. Bunun üzerine Zekerriya: "Bu rızıklar sana nereden geliyor ey Meryem?" diye sordu Meryem: "Bunlar, Allahın katından gönderilen rızıklardır." diye cevap verdi.

* Âyet-i kerimede geçen ve "Zekeriyyayı onun bakımına memur etti." şeklinde tercüme edilen (وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا) ifadesi, iki şekilde okunmuştur.

a- Hicaz, Medine ve Basra kurraları bunu (وَكَفَّلَهَا) şeklinde okumuşlardır. Bu kıraata göre bu ifadenin manâsı "Zekeriyya kendiliğinden onun bakımını üzerine aldı." demektir.

b- Bütün Kûfe kurraları ise (وَكَفَّلَهَا) şeklinde (ف) harfinin şeddesiyle okumuşlardır. Bu kıraata göre âyetin mânâsı ise "Allah, Zekeriyyayı Meryemi bakmaya vaziflendirdi." şeklindedir. Taberi bu son kıraat şeklini ve bu izah tarzını tercih etmiş ve özetle şunları söylemiştir. "Bize erişen haberlere göre Zekeriyya ile diğer bir kısım insanlar, Hz. Meryemi bakıp büyütme hususunda ihtilaf etmişler sonra oklarını Ürdün nehirine atmak suretiyle Kur'a çekmişler, neticede Kur'a Hz. Zekeriyyaya çıkmış ve Meryemi bakıp bütümeyi üstlenmiştir. Kur'anın nasıl çekildiği hususunda bir kısım ilim ehli şunu söylemişlerdir: "Oklarını Ürdün nehrine atınca Zekeriyyanın oku, nehrin bir kenarında dikilip kalmış su onu götürememiş, diğer okları ise alıp gitmiştir. Bu durumda diğer tartışanlar içinde Zekeriyyanın, Meryemin bakımına daha layık olduğunu göstermiştir. Diğer bir kısım âlimler de, kur'ada Zekeriyyanın okunun nehirden yukarı doğru yükseldiğini, diğerlerinin oklarının ise nehire düşüp gittiğini, bunun da Zekeriyyanın Meryeme bakmaya daha layık olduğunu göstermeye delil olduğunu söylemişlerdir.

İkrime: "Bunlar, sana vahyettiğimiz gaip haberlerindendir. Meryemin işlerine kim bakacak diye kalemlerini atıp kur'a çekerlerken sen, yanlarında değildin. Bu hususta çekişirlerken de yanlarında bulunmuyordun."(62) âyetini izah ederken şöyle demiştir. "Onlar, kalemlerini (âsâlarını) attılar. Onları su alıp götürdü. Sadece Zekeriyyanın kalemi yukarı doğru yükseldi. Su onu götüremedi. Bunun üzerine Meryemin bakımını Zekeriyya üzerine aldı.

Süddi, "Rabbi onu güzel bir şekilde kabu etti ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi." âyetinin izahında şunları söylemiştir: Annesi Meryemi doğurduktan sora onu bir beze sarmış ve Mabedin mihrabına götürmüştür. (Bazı âlimlere göre ise Meryemi ergenlik çağına eriştikten sonra oraya götürmüştür.) Mabedde Tevratı yazanlar, kendilerine bu gibi kimseler getirildiğinde onun kimin bakıp eğiteceğini tesbit etmek için aralarında kur'a çekiyorlardı. O zaman da Tevratı yazanların en efdali olan Hz. Zekeriyya da onların içinde bulunuyordu. Meryemin

(62) Âl-i İmran suresi, 3/44

teyzesi, Zekeriyyanın hanımı idi. Meryemi getirip onun bakımı hususunda aralarında kur'a çekmeye teşebbüs edince Zekeriyya onlara "Buna bakmaya en layık olan kimse benim. Çünkü onun teyzesi benim hanımımdır." dedi. Fakat kur'a çekenler, onun teklifini kabul etmediler. Ürdün nehrine gittiler. Kendisiyle yazı yazdıkları kelemlerini Ürdün nehrine attılar. Kalemi dikilip kalan kimse Meryemin bakımını üstlenecekti. Hepsinin kalemi suya kapılıp gitti. Sadece Zekeriyyanın kalemi sanki çamura saplanmış gibi suyun üzerine saplanıp kaldı. Böylece Zekeriyya Meryemin bakımını üzerine aldı. Onu evine götürdü. Âyette zikredilen "Mihrap"tan maksat da onun evidir.

İkrime ise, Meryemin bakımı işini şöyle anlatmaktadır: Meryemin annesi onu bir beze sararak alıp Hz. Musanın kardeşi Harunun oğlu olan Kâhinin oğullarına götürdü. Kâhinin oğulları Kâbenin hizmetçileri gibi Beytül Makdisin hizmetçileri idiler. Meryem onlara "Alın bu adağı, ben bunu buraya hizmete adadım. Bu benim kazımdır. Âdetli olan, kiliseye giremez ve ben bunu tekrar evime döndürmem." dedi. Onlar da: "Bu bizim İmamımızın kızıdır." dediler. Çünkü İmaran bunların namazlarını kıldıran İmamları ve kurbanlarını kesen rehberleriydi. Orada bulunan Zekeriyya "Bunu bana verin. Çünkü onun teyzesi benim hanımımdır." dedi. Onlar ise "Bu bizim İmamımızın kızı, gönlümüz onu sana teslim etmeye razı değil." dediler. İşte o zaman, Tevratı yazdıkları kalemlerle kur'a çektiler. Kur'a Zekeriyyaya çıktı. O da Meryemin bakımını üzerine aldı.

Diger bir kısım âlimler, Hz. Zekeriyyanın, Meryemin bakımını üzerine alması hususunda özetle şunları söylemişlerdir: "Meryemin annesi Hanna, Meryemi doğurduktan sonra kocası gibi o da ölmüştür. Zekeriyyanın hanımı Fakuzun kızı "İşâ" Meryemin teyzesi idi. Bu sebeple Zekeriyya Meryemi kur'a çekmeden yanına almış bakıyordu. Fakat İsraioğullarının uğradıkları şiddetli kıtlıktan dolayı Zekerriyya, Meryemin bakımını devam ettirmekte güçlük çekmeye başladı. Bu sebeple aralarında kur'a çektiler. Yine de Meryemin bakımı Zekeriyya ya düştü. Fakat Allah teala, Meryeme bol rızıklar verdi ve onu Zekeriyyaya yük yapmadı.

Taberi bundan önceki görüşü tercih etmiş, Hz. Zekeriyyanın, Meryemin bakımını daha başlangıçta kur'a ile düstlendiğini söylemiştir.

Âyet-i kerimede Zekeriyya Meryemin bulunduğu mihraba her geldiğinde onun yanında yiyecek rızık buldu." buyurulmaktadır. Zikredilen rızıktan maksat, Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr ve Mücahide göre mevsimi olmadığı halde görülen üzümdür. Dehhak, Katade, Rebi' b. Enes, Süddi ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre bu rızıktan maksat, yaz mevsiminde görülen kış meyveleri, kış mevsiminde de görülen yaz meyveleridir. Muhammed b. İshaka göre ise, burada zikredilen rızıktan maksat, Zekeriyyanın Meryeme götürdüğü yiyecekler dışında başka rızıklardır.

Âyette zikredilen "Mihrap" kelimesinden maksat, "Mabedin ön kısmı" demektir. Aslında her toplantı yerinin ve namazgâhın ön kısmına bu isim verilmektedir. Âyet-i kerimede Zekeriyya (a.s.) ın Meryeme "Ey Meryem bu sana nereden geldi?" şeklinde rızıkları sorduğu zikredilmektedir. Zekeriyyanın bunu sorma sebebi şudur: Zekeriyya, Meryemin üzerine yedi kapıyı kilitliyor ve dışarı çıkıyordu. Sonra yanına girdiğinde yaz mevsiminde kış meyvesini, kış mevsiminde de yaz meyvesini buluyordu. Gördüğü bu durumdan dolayı hayrete düşüyor ve Meryeme" Bu sana nereden geldi?" diye soruyor Meryem de bu rızıkların Allah katından gönderildiğini ifade ediyordu.

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ ۖ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِن لَّدُنكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۖ إِنَّكَ
سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾

38- İşte orada Zekeriyya rabbine dua etti. Ey Rabbim, bana kendi katından temiz bir nesil ihsan et. Şüphesiz ki sen, duayı çok iyi işitensin." dedi.

İşte orada Zekeriyya, kendisinin ihtiyar hanımının da kısır olmasına rağmen, rabbine yönelerek dua etti ve şöyle dedi: "Ey rabbim, katından bana temiz ve salih bir evlat bahşet. Şüphesiz ki sen, sana yalvaranın duasını çok iyi işiten ve kabul edensin.

* Âyet-i kerimede, Zekeriyya (a.s.) Meryemin, hiçbir vasıta olmaksızın belli rızıklarla rızıklandırıldığını görünce, yaşının büyük hanımının da kısır olmasına rağmen, Allahın kendisine çocuk vermesini arzuladı. İşta orada rabbinden kendisine temiz bir soy vermesini niyaz etti. Bu hususta Süddi diyor ki: "Zekeriyya, Meryemin bu halini görünce dedi ki "Meryeme kış mevsiminde yaz meyvesini, yaz mevsiminde de kış meyvesini veren rab, bana da müsait olmayışıma rağmen elbette ki çocuk vermeye kadirdir. Sonra kalkıp namaz kıldı. Gizli olarak rabbine şu âyetlerde zikredilen münacaatlarda bulundu. "Hani bir zaman Zekeriyya rabbine gizlice niyaz etmişti." Şöyle demişti: "Rabbim, zayıfladım, bir deri bir kemik kaldım, saçlarım ağardı. Ey rabbim, şimdiye kadar sana dua edip te hiç mahzun ve mahrum olmadım." "Doğrusu ben, kendimden sonra ye-

rime geçecek yakınlarımdan endişelendim. Hanımımın da çocuğu olmuyor. Bana, yerime geçecek bir oğul lutfet." "Bana ve Yakup oğullarına vâris olsun. Onu, rızanı kazananlardan eyle."(63) "Zekeriyya yı da hatırla. O, bir zaman rabbine: "Rabbim, beni tek başıma evlatsız bırakma. Vârislerin en hayırlısı sensin." diye niyaz etti.(64)

Taberi diyor ki: "Nesil (zürriyet) kelimesi "Tek bir kimse" mânâsına da gelir. "Çok kimseler" manâsına da. Ancak, burada nesilden maksat, tek bir kimse demektir. Çünkü Zekeriyya (a.s.) başka bir duasında "Bana bir veli (Oğul) bahşet"(65) demiş. "Veliler bahşet" dememiştir.

فَنَادَتْهُ الْمَلَٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَآئِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَىٰ
مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾

39- Zekeriyya mabedde kalkıp namaz kılarken, melekler ona şöyle seslendiler: "Allah sana, kendi sözüyle meydana gelen (İsayı) tasdik eden, efendi, iffetli ve salihlerden bir Peygamber olan Yahyayı müjdeliyor."

Zekeriyya mabedin ön tarafında, ayakta durup namaz kılarken melekler ona şöyle seslenmişlerdi. "Ey Zekeriyya, şüphesiz ki Allah seni, Yahya adında bir oğul ile müjdeliyor. O, babasız olarak yalnızca Allahın "Ol" demesiyle meydana gelecek olan İsayı tasdik eden, İbadetinde ve ahlakında milletinin şereflisi olan, son derece iffetli ve salih kullarından bir Peygamberdir.

* Âyet-i kerimede geçen ve "Seslendiler" diye tercüm edilen (نَادَتْهُ) fiili bütün Medine kurrası tarafından ve bir kısım Basra ve Kûfe kurrası tarafından, Kur'anda zikredildiği şekliyle müennes fiil olarak okunmuştur. Kûfe âlimlerinden bir kısmı ise bu fiili (نَادَاهُ) şeklinde, müzekker olarak okumuşlardır. Bu kıraata göre âyetin bu bölümünün mânâsı şudur: "Cebrail Zekeriyyaya şöyle seslendi." Abdullah b. Mes'ud, âyetin bu cümlesini ikinci kıraatın ifade

(63) Meryem suresi, 19/3-6
(64) Enbiya suresi, 21/89
(65) Meryem suresi, 19/5

ettiği mânâyı ifade eder şekilde şöyle okumuştur. (فَنَادَاهُ جِبْرِيلُ) Süddi de âyete ikinci kıraat şekline göre mânâ vermiş, meleklerden maksadın, sadece Cebrail olduğunu söylemiştir.

Taberi iki kıraat şeklinin de yaygın ve sahih olduğunu, ancak Hz. Zekeriyyaya seslenen kimsenin Cebrail değil melekler topluluğu olduğunu söylemenin daha doğru olacağını zikretmiş, Kur'an-ı kerimi, te'vilini ihtiyaç olmadıkça Arap dilinde kullanılan en açık ifade şekillerine göre tefsir etmenin daha doğru olacağını söylemiştir. Bu da "Melekler" ifadesinden sadece Cebrail değil, melekler topluluğu olduğunu gösterir.

Âyet-i kerimede, meleklerin Hz. Zekeriyyayı oğlu Yahya ile müjdelediği zikredilmektedir. "Yahya" kelimesinin asıl mânâsı "Hayatını devam ettiren ve yaşayan" demektir. Katade, Hz. Yahyaya bu adın verilmesinin sebebinin, Allahın onu imanla ihya etmesi olduğunu söylemiştir.

Âyet-i kerimede zikredilen ve "Allahın sözü ile meydana geldiği bildirilen kişiden maksat, Mücahid, Rakkaşi, Katade, Rebi' b. Enes, Süddi, Dehhak, Abdullah b. Abbas ve Hasan-ı Basriden nakledilen rivayetlere göre Hzl. İsadır. Çünkü o, Allah tealanın "Ol" demesiyle babasız olarak Hz. Meryemin rahminde olmuştur. Bu sebeple ona "Allahın sözü" denmiştir. Taberi diyor ki: Bazı Basralı alimler, burdaki "Allahın sözü" ifadesinden maksadın, Allahın kitabı olduğunu söylemişlerdir. Onların bu görüşlerine göre tefsir etme, cesaretten başka bir şey değildir."

Âyet-i kerimede zikredilen ve "Efendi" diye tercüme edilen "Seyyid" kelimesi Katade ve Said b. Cübeyr tarafından "Halim selim" şeklinde izah edilmiş, Mücahid ve Rakkaşi tarafından "Allah nezdinde üstün olan" şeklinde izah edilmiş, Dehhak, Süfyan es-Sevri ve Abdullah b. Abbas tarafından "Halim, selim ve takva sahibi" şeklinde izah edilmiş, İkrime tarafından ise "Gazabına mağlup olmayan" şeklinde izah edilmiştir. İbn-i Zeyd de "Seyyid" kelimesinden maksadın "Şerefli kimse" demek olduğunu söylemiştir. Katade "Vallahi Yahya ibadette de, yumuşak ahlaklı olmakta da, ilimde ve takvada da efendiydi." demiştir.

Âyet-i kerimede zikredilen ve "İffetli" diye tercüme edilen (حَصُوراً) kelimesi, müfessirler tarafından şu şekillerde izah edilmiştir:

a- Said b. el-Müseyyeb tarafından "Cinsel organı müsait olmayan" şeklinde izah edilmiştir. Ve bu hususta Amr b. el-As'ın şöyle söylediğini işittiğini rivayet etmiştir: Resulullah buyurmuştur ki "Kıyamet gününde Âdemoğullarından herkesin bir günahı olacaktır. Ancak, Zekeriyaya oğlu Yahya hariçtir." Amr b. el- As diyor ki: "Sonra Resulullah elini yere uzattı küçük bir ağaç parçası aldı ve buyurdu ki: "Bunun sebebi şudur ki, erkeklerde olan şey

Yahyada bu çöp kadardı. Bu sebeple Allah teala onu (سَيِّداً حَصُوراً) "Efendi ve iffetli" diye isimlendirdi.

b- Abdullah b. Abbas ve Dehhaka göre burada zikredilen (حَصُوراً) kelimesinden maksat, erkeklik suyu olmayan" demektir.

c- Abdullah b. Mes'ud, Said b. Cübeyr, Mücahid, Rakkaşi, Katade, İbn-i Zeyd, Süddi ve Hasan-ı Basriye göre ise (حَصُوراً) demek, kadınlara yaklaşmayan" demektir.

Bu âyet, hayırların anahtarının namaz olduğuna, duaların, namazı kılmakla kabul edileceğine işaret etmektedir. Herhangi bir ihtiyacı olan kişi, huşu ile, namaza yönelmeli sonra rabbine yalvarmalıdır.

كان رسول الله ﷺ اذا حَزَّ به أمر صلى

Nitekim Resulullah (s.a.v.) in başına bir sıkıntı geldiğinde hemen namaz kılardı.(66)

قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ ۖ قَالَ كَذَٰلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿٤٠﴾

40- Zekerriya şöyle dedi: "Ey rabbim, ben iyice ihtiyarlamış ve karım da kısır iken benim nasıl oğlum olabilir? Allah: "Bu böyledir, Allah dilediğini yapar" dedi.

Bunun üzerine Zekeriyya şöyle dedi: "Ey rabbim, benim nasıl oğlum olacak? Yaşım çok ilerlemiş hanımım da kısırdır. Allah, "Bu böyledir. Allah seni daha önce ortada yok iken var ettiği gibi, hanımın kısır sen de ihtiyar olduğun

(66) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.5 S. 388

halde sana çocuk verecektir." dedi.

* Taberi diyor ki: "Zekeriyya (a.s.) Allahın Peygamberi olduğu halde "Ey rabbim, ben iyice ihtiyarlamış ve karım da kısır iken benim nasıl oğlum olabilir?" Sözünü nasıl söyledi? Halbuki melekler kendisine oğlu olacağını müjdelemişlerdi. Zekeriyya, meleklerin doğru söylediklerinden şüphe mi etmişti? Halbuki bu mümin bir kula bile yakışmaz. Nerede kaldı ki Peygambere yakışsın? Yoksa Zekeriyya, Allahın kudretini inkâra mı kalkmıştı? Bu ise daha büyük bir suçtur. Zekeriyyadan bunun beklenmesi abestir." Cevaben denilir ki: "Bu hususta Süddi ve İkrime şunları söylemişlerdir."Melekler Hz. Zekeriyyayı bir oğlu olacağı ile müjdelemelerinden sonra Şeytan ona gelip, müjdeleyenlerin Allahın elçileri olmadıklarını, bu sözlerin Şeytan tarafından söylendiğini, Zekeriyyaya söylemiş bunun üzerine Zekeriyya, içine düşen şüpheyi bertaraf etmek için meselesinin açıklığa kavuşmasını istemiş, ve âyette zikredilen sorusunu sormuştur.

Taberi "Burada, Zekeriyyanın sorusunun, kendisine müjdelenen çoçuğun, kısır olan hanımından mı yoksa başka bir kadından mı olacağını öğrenmek için sormuş olabileceğini söylemiştir.

Bazı alimlere göre ise Zekeriyya (a.s.) bu soruyu, Allahın vaadinden şüphe ettiği için değil, müjdesini sağlamlaştırmak için sormuştur.

Zekeriyyanın bu sorusu üzerine Allah teala şöyle buyurmuştur: "Bu böyledir. Allah seni daha önce ortada yok iken varettiği gibi, hanımın kısır sen de ihtiyar olduğun halde sana çocuk verecektir.

قَالَ رَبِّ اجْعَل لِّيٓ آيَةً ۚ قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا ۗ وَاذْكُر رَّبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٤١﴾

41- Zekeriyya: "Rabbim, o halde bana bir alâmet ver." dedi. Allah da "Senin alâmetin, insanlarla, işaretle anlaşman dışında, üç gün konuşmamandır. Rabbini çokça an. Akşam sabah onu tesbit et." dedi.

Zekeriyya şöyle dedi: "Ey rabbim, çocuğumun ne zaman doğacağına dair bana bir alamet ver." Allah: "Senin alametin, dilin alınmadan, herhangi bir hastalığa yakalanmadan insanlarla, işaretleşmen dışında üç gün konuşmamandır. Rabbini çokça an, çünkü bu hal, rabbini anmana engel olmayacaktır. Rabbini

akşam sabah tesbit et ve onu yücelt." dedi.

* Katade, Rebi' b. Enes, ve Cüveybir b. Nusayr, Hz. Zekeriyyanın oğlunun olacağına dair bir alamet istemesi üzerine Allah tealanın ona alemet olarak üç gün konuşamayacağını bildirmiş olması, onu bir nevi cezalandırmadır. Bu hususta Katade diyor ki: "Melekler, Zekeriyya (a.s.) bizzat ağızlarıyla konuşarak Yahyayı müşdelemişler, bununla birlikte Zekeriyya (a.s.), Yahyanın ne zaman meydana geleceğine dair bir delil istemiş, Allah teala da onu, bu istediğinden dolayı, bir nevi cezalandırarak üç gün ancak ima ile konuşacağını bildirmiştir.

Âyet-i kerimede geçen ve "İşaretle anlaşma" diye tercüme edilen (اَلرَّمْزُ) kelimesi, Arapçada çok defa "Duduklarla işaret etme" mânâsında kullanılmaktadır. Bazan kaş ve gözle işaret etme mânâsına da gelmektedir. Bazan, fısıltı gibi kısık sesle konuşmalara da (اَلرَّمْزُ) denilmiştir. Müfessirler, bu âyette zikredilen (رَمْزاً) kelimesinden maksadın hangi organla işaret etmek olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Mücahide göre buradaki (رَمْزاً) kelimesinden maksat, dudakları oynatarak işaret etmektir. Buna göre Zekeriyya (a.s.) oğlu Yahyanın doğmasından önce üç gün konuşamamış ancak duduklarını oynatarak işaret edebilmiştir.

b- Dehhak, İbn-i Zeyd, Katade, Süddi, Abdullah b. Kesir, Hasan-ı Basri ve Abdullah b. Abbasa göre ise buradaki (رَمْزٌ) kelimesinden maksat, el ve kaş ile işaret etmektir. Buna göre Zekeriyya (a.s.) insanlarla üç gün konuşamamış, söylemek istediğini ancak elleriyle ve başıyla işaret ederek bildirmiştir.

Âyet-i kerimede Allah teala, Zekeriyyaya üç gün konuşamayacağını bildirdikten sonra kendisini çokça anmasını ve akşam sabah tesbih etmesini emretmiştir. Bu hususta Muhammed b. Ka'b diyor ki: "Eğer Allah teala, kullarından herhangi birine kendisini anmayı terketmeye ruhsat verecek olsaydı bu ruhsatı Zekeriyyaya verirdi. Çünkü ona, üç gün konuşamayacağını bildirmesine rağmen yine de kendisini bu günlerde çok zikretmesini emretmiştir.

Taberiye göre âyette geçen ve "Akşam" diye tercüme edilen (عَشِيًّا) kelimesinin mânâsı, güneşin zeval vaktinden başlayarak batması anına kadar devam eden zamandır. Yani öğlenden akşama kadar olan zamandır. "Sabah" diye tercüme edilen (اِبْكاراً) kelimesinden maksat ise, şafakın sökmesinden itibaren başlayıp kuşluğa kadar devam eden vakittir. Nitekim bu âyetin izahında Mücahid (اِبْكاراً) den maksadın, sabahın ilk vakti, (عَشِيًّا) den maksadın da, güneşin meyledişinden itibaren batması anına kadar devam eden zaman oldğunu söylemiştir.

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَٰئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَىٰكِ عَلَىٰ نِسَاءِ الْعَٰلَمِينَ ﴿٤٢﴾

42- Melekler de şöyle demişti: "Ey Meryem, şüphesiz ki Allah, seni seçti ve tertemiz kıldı. Ve seni, âlemlerin kadınlarına üstün kıldı.

Hanne, kızı Meryemi Allaha kulluk etmeye adayınca Melekler gelip: "Ey Meryem, şüphesiz ki Allah seni, kendisine itaat içn seçti. Seni şüphelerden ve manevi kirlerden temizledi. Ve seni, zamanındaki âlemlerin kadınlarına üstün kıldı." dediler.

* Âyette zikredilen "Allah seni tertemiz kıldı." ifadesinden maksat "Senin dinini şüphelerden ve manevi kirlerden temiz kıldı." demektir. "Seni, âlemlerin kadınlarına üstün kıldı." ifadesinden maksat ise "Allah, kendisine itaat etmen sayesinde zamanındaki bütün kadınlardan üstün kıldı." demektir. Resulullah, Hz. Meryemin üstünlüğünü beyan eden bir çok hadis-i şerif buyurmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır.

"Ali b. Ebi Talib r.a. diyor ki: "Ben Resulullahın şöyle buyurduğunu işittim:

سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: خَيْرُ نِسَائِهَا خَدِيجَةُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ، وَخَيْرُ نِسَائِهَا مَرْيَمُ ابْنَتُ عِمرانَ.

"Cennetin kadınlarının en hayırlısı, Huveylidin kazı Haticedir Yine cennetin kadınlarının en hayırlısı İmran kızı Meryemdir.(67)

(67) Tirmizi, K. el-Menakıb, bab: 62 Hadis No. 3877

Enes b. Malik te Resullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

أَنَّ النَبِيَّ ﷺ قَالَ: حَسْبُكَ مِنْ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ: مَرْيَمُ ابْنَةُ عِمْرَانَ، وَخَدِيجَةُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ، وَفَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ، وَآسِيَةُ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ.

"Âlemlerin kadınlarından (örnek olma bakımından) şunlar sana kâfidir. İmran kızı Meryem, Huveylid kızı Hatice, Muhammed kızı Fatıma ve Firavunun karısı Âsiye.(68)

Ebu Musa el-Eş'ari, Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ كَمُلَ مِنَ الرِّجَالِ كَثِيرٌ وَلَمْ يَكْمُلْ مِنَ النِّسَاءِ إِلاَّ مَرْيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ وَآسِيَةُ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ وَفَضْلُ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَىٰ سَائِرِ الطَّعَامِ.

"Erkeklerden çok kimse kemale ermiştir. Kadınlardan ise İmran kızı Meryem bir de Firavunun karısı Âsiye dışında kimse kemale ermemiştir. Aişenin diğer kadınlara göre üstünlüğü ise Tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir."(69)

Taberi, Hz. Fatımanın şunları söylediği rivayet etmiştir. "Bir gün ben, Aişenin yanında iken Resulullah içeri girdi ve bana gizlice bir şey söyledi. Ben ağladım. Tekrar gizlice bir ey söyledi. Bu defa da güldüm. Aişe benden bunu sordu. Dedim ki: "Acele ediyorsun. Resulullahın sırrını sana mı bildireceğim?" "Bunun üzerine Aişe vazgeçti. Resulullah vefat edince Aişe bu meseleyi bana tekrar sordu. Ben de dedim ki: "Resulullah bana gizlice demişti ki: "Cebrail her yıl Kur'anı benden bir kere dinlerdi. Şimdi ise Kur'anı iki kere dinledi. Her Peygamberin ömrü kendisinden önce gelen peygamberin ömrünün yarısı kadardır. Kardeşim İsanın ömrü yüz yirmi seneydi. Şimdi benim ömrüm altmış yıllıktır. Bu yılın içinde öleceğimi sanıyorum. Âlemlerin kadınlarından hiçbir kadının başına senin başına gelecek olan musibet gelmemiştir. Sabretme bakımından bir

(68) Tirmizi, K. el-Menakıb, bab: 63, Hadis No: 3878
(69) Buhari, K. el-Et'ıme, bab: 25/Müslim, K. Fadail es-Sahabe, 6, 7 HN 2431

kadının derecesinden aşağı düşme. "İşte ben bu söz üzerine ağladım. Sonra Resulullah buyurdu ki: "Sen, cennet kadınlarının hanım efendisisin. Ancak, Meryem el-Betül müstesnadır." İşte bunun üzerinde de güldüm."

يَٰمَرْيَمُ ٱقْنُتِى لِرَبِّكِ وَٱسْجُدِى وَٱرْكَعِى مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾

43- Ey Meryem, rabbine boyun eğ. Ona secde et ve rüku edenlerle beraber rüku et.

Ey Meryem, itaatini samimi olarak, sadece rabbine yap. Secde et ve seni seçip üstün kıldığı için, rabbine şükrederek onun önünde huşu ile eğilenlerle beraber sen de eğil.

*Âyet-i kerimede geçen ve "Boyun eğ" diye tercüme edilen (ٱقْنُتِى) kelimesinden maksat, Mücahide göre "Namazda kunutunu uzun yap" Rebi' b. Enese göre "Ayakta dur." Evzaiye göre "Ayağa kalk" Katadeye ve Süddiye göre "İtaat et" Hasan-ı Basriye göre "İbadet et." Said b. Cübeyre göre ise "İhlaslı ol" demektir. Bu hususta Ebu Said el-Hudri, Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. "Kur'anın herhangi bir yerinde kunut kelimesi zikredilcek olursa bundan maksat, Allaha ibadettir."(70)

Mücahid diyor ki: "Hz. Meryeme bu emir geldikten sonra o kadar ayakta durmuştu ki topukları şişmişti." Evzai de diyor ki: "Hz. Meryemin ayakları iltihaplanıp onlardan irin akmıştı."

Taberi buradaki "Kunut"dan maksadın "Allaha itaatte ihlaslı olmak." demek olduğunu, Allah tealanın Hz. Meryeme "Ey Meryem, rabbine ibadette ihlaslı ol, sadece onun rızası için ibadet et. Ona itaatte huşu içinde ol. İbadette boyun eğ." buyurduğunu söylemiştir.

ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۚ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَٰمَهُمْ
أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾

(70) Ahmed, b. Hanbel Müsned, C. 3 S. 75

44- Bunlar, sana vahyettiğimiz gaip haberlerindendir. Meryemi kim bakacak diye kalemlerini atıp kur'a çekerlerken sen yanlarında değildin. Bu hususta çekişirlerken de yanlarında bulunmuyordun.

Ey Muhammed, sana anlattığımız İmranın karısına, kızı Meryeme, Zekeriyya, oğlu Yahya ve diğer Peygamberlere ait olan bu haberler senin ve kavminin bilmediğiniz gaip haberlerindendir. Biz onları sana vahyediyoruz. Meryemin bakımını kimin üzerine alacağını tesbit etmek için kalem şeklindeki oklarını kur'a için atarlarken sen onların içinde değildin. Bu hususta birbirleriyle tartışırlarken de sen onların yanında bulunmuyordun.

* Âyet-i kerimede geçen "Gaip haberleri"nden maksat, Hz. Muhammedin kavminin ve bir çok insanların bilmediği, Allah tealanın bildirmesiyle ancak iki ehl-i kitabın Haham ve Ruhbanlarının bilebilecekleri haberlerdir. Allah teala bu gibi haberleri Hz. Muhammede bildirerek onun hak Peygamber olduğunu inkâr eden Yahudi ve Hristiyanlara, Resulullahın doğruluğunu ispatlamış, onu yalanlayanları ise susturmuştur. Çünkü onlar, Resulullahın, okur yazarlığı olmayan bir kişi olduğunu Allahın kendisine bu haberleri bildirmemesi halinde onun bunları bilemeyeceğini biliyorlardı. Böylece karşı çıkmaktan âciz kalmışlardı.

Âyette zikredilen "Sana vahyettiğimiz" ifadesinden maksat, "Sana indirdiğimiz ve sana gönderdiğimiz" demektir. Vahyetmenin asıl mânâsı vahyedenin bildirmek istediği şeyi, vahyedilene ulaştırmasıdır. Bu ulaştırma çeşitli vasıtalarla olur.

a- Yazıyla olabilir

b- İşaretle olabilir. Nitekim şu âyetteki vahyetmekten maksat, işarettir. "Zekeriyya mabedden kavminin önüne çıktı, onlara "Sabah akşam Allahı tesbih edin." diye işarette bulundu."(71)

c- İlhamla olabilir. İşte şu âyetlerdeki vahyetmekten maksat da ilhamdır. "Ey Peygamber, rabbin arıya" Dağlarda, ağaçlarda ve yapılan kovanlarda yuva edin, sonra her çeşit mahsulden ye. Rabbinin hazırladığı uygun yollardan git." diye ilham etti. "Arıların karınlarından, içinde insanlar için şifa bulunan çeşitli renklerde şerbet çıkar. Şüphesiz ki bunda, düşünen bir millet için büyük bir ibret vardır." (72)

d- Elçi göndermek suretiyle olabilir. Şu âyetteki vahyetmekten maksat da budur." De ki: "Şahitlik yönünden hangi şey daha yücedir?" De ki: "Allahtır. O, benimle sizin aranızda şahittir. Bu kur'an, sizi ve haberi kendilerine ulaşanları

(71) Meryem suresi, 19/11

(72) Nahl suresi, 16/68

uyarmam için bana vahyolunmuştur. Allah ile beraber başka ilahlar bulunduğuna siz mi şahitlik ediyorsunuz?" De ki: "Ben şahitlik etmiyorum." De ki: "O, ancak bir olan ilahtır. Ben sizin ortak koştuklarınızdan beriyim."(73)

e- Vahyetmek bazan da Şeytanın vesvese vermesi manâsına gelir. Şu âyetteki vahyetmekten maksat da budur: "Kesilirken üzerine Allahın adı zikredilmeyen hayvanları yemeyin. Bunu yapmak Allahın yolundan çıkmaktır. Şüphesiz ki Şeytanlar sizinle mücadele etmeleri için dostlarına vesvese verirler. Eğer onlara uyarsanız, muhakkak ki Allaha ortak koşanlar olursunuz."(74)

Âyette zikredilen "Kalemler"den maksat, Katadeye göre "Oklar" demektir. Zira, Hz. Meryem, İsraioğullarının imamlarının ve efendilerinin kızı olduğu için bunu kimin bakıp büyüteceği hususunda tartıştılar. Bunun üzerine oklarını atarak kur'a çektiler. Kur'a, Hz. Meryemin teyzesinin kocası olan Zekeriyyaya çıktı. Zekeriyya da onu ailesinin içine alıp büyüttü.

Abdullah b. Abbas ve Dehhaka göre ise burada zikredilen "Kalemler"den maksat, gerçek kalemlerdir. Çünkü İmranın karısı, kızı Meryemi getirip Mescide adadığını belirtince, orada vahiy yazan kâtipler, Meryemi bakıp büyütme hususunda kalemleriyle kur'a çekmişler ve kur'a Zekeriyyaya çıkmıştır. İşte Allah teala, Hz. Muhammede, bu kur'a çekilirken orada bulunmadığını, bu itibarla bu haberleri bilemeyeceğini, bu haberlerin kendisine Allah teala tarafından bildirildiği için onun hak Peygamber olduğunu beyan etmiş böylece onu yalanlamaya kalkışan iki kitap ehlini de kınamıştır.

إِذْ قَالَتِ الْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ
عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾

45- Bir zaman Melekler şöyle demişlerdi: "Ey Meryem, Allah seni kendi tarafından bir kelime ile (emriyle meydana gelecek olan bir çocukla) müjdeler ki onun adı Meryemoğlu İsa Mesihtir. Dünya ve âhirette şeref sahibi ve Allaha yaklaştırılanlardandır.

Bir zaman melekler Meryeme şöyle demişlerdi: "Ey Meryem, şüphesiz ki Allah seni, Allahın sözü ile meydana gelecek olan bir çocuk ile müjdeliyor. Onun adı, Meryemoğlu İsa Mesihtir. O, hem dünyada hem de âhirette şerefli ve yüce mertebelere sahip biridir. Kıyamet gününde Allaha yaklaştırılanlardan ola-

(73) En'am suresi 6/19
(74) En'am suresi 6/121

caktır.

* Âyet-i kerimede geçen (كلمة)den maksat, Katadeye göre Allahın "Ol" emridir. Allah tealanın bu emriyle İsa meydana geldiği için ona "Kelime" ismi verilmiştir.

Abdullah b. Abbasa göre buradaki "Kelime" den maksat, Hz. İsanın bir adıdır.

Taberi, buradaki "Kelime" den maksadın, haber ve mesaj demek olduğunu, âyetin mânâsının ise "Ey Meryem, Allah seni bir haberle müjdeliyor." Bu haber de, adı "Meryemoğlu İsa" olacak olan bir çocuğun meydana gelmesidir.

Âyette zikredilen "Mesih" kelimesinin asıl mânâsı "Silinmiş olan" demektir. Hz. İsaya bu ismin verilmesinin sebebi ise, onun günahlarının silinip temizlendiğini belirtmek içindir. Âyette Hz. İsaya "Meryemoğlu" denmesinin sebebi, hem İsanın Allahın oğlu olduğunu iddia eden Hristiyanlara hem de onun, gayr-i meşru bir çocuk olduğunu iddia eden Yahudilere cevap vermek içindir. Zira, o, Hristiyanların iddia ettikleri gibi Allahın oğlu değil, Meryemin oğludur. Yahudilerin iddia ettikleri gibi gayr-i meşru bir çocuk değil, Allahın emriyle Meryemden, babasız olarak meydana gelmiş bir çocuktur.

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾

46- İnsanlara beşikte iken de, yetişkin iken de konuşacaktır. O, salih kimselerden olacaktır.

İsa, beşikte küçük bir çocuk ikin de, ergenlik çağına gelmiş büyük bir insan iken de insanlarla konuşacaktır ve o, salih kullarından olacaktır.

* Hz. İsanın, daha beşikte bir bebek iken insanlarla konuştuğunu şu âyet-i kerimeler beyan etmektedir. "Meryem, İsayı yüklenerek kavmine getirdi. Kavmi, hayretler içinde şöyle dediler: "Ey Meryem, doğrusu sen, görülmemiş bir iş yaptın." Ey Harunun kızkardeşi Meryem, senin ne baban ahlaksız ne de Annen iffetsizdi." "Bunun üzerine Meryem çocuğu gösterdi. "Biz, beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?" dediler. "İsa, (Allahın kudretiyle dile gelerek) şöyle dedi: Şüphesiz ben, Allahın bir kuluyum. O bana, mutlaka kitap verecek ve beni Peygamber seçecektir." "Beni bulunduğum her yerde insanlara yararlı kıldı. Hayatım boyunca namaz kılmamı ve zekât vermemi emretti." "Beni anneme hürmetkâr kıldı. Beni asla zalim ve isyankâr yapmadı." "Doğduğum gün, öleceğim gün ve dirileceğim gün Allah bana selam ve emniyet vermiştir."(75)

(75) Meryem suresi 27/33

Âyet-i kerimeda, Allah tealanın, Hz. Meryemi hem bebek iken hem de yetişkin iken insanlarla konuşacak olan bir oğul ile müjdelediği zikredilmektedir. Hz. İsanın, bebek iken konuştuğu, yukarıda zikredilen âyetlerde izah edilmiştir. Yetişkin iken konuşmasından maksat ise, bir kısım âlimlere göre onun, ergenlik çağına geldikten sonra kendisine Peygamberlik verilmesi üzerine, Peygamberliğini insanlara tebliğ etmesidir.

İbn-i Zeyde göre ise İsanın yetişkin iken insanlarla konuşmasında maksat, dünyanın sonuna yakın zamanda, Deccal ile savaşmak için tekrar dünyaya döndüğünde, çevresindeki insanlarla konuşmasıdır.

Âyet-i kerime, Hz. İsanın hayatta olduğuna açık bir delildir. Çünkü onda Hz. İsanın kemale ermiş yaşlı bir insan olarak diğer insanlarla konuşacağı ifade edilmektedir. Bu durum âhir zamanda Hz. İsanın gökten inmesinden sonra mümkün olacaktır. Ayrıca âyet-i kerime Necran Hristiyanları heyetinin batıl iddialarına bir cevaptır. Zira âyet, Hz. İsanın da diğer insanlar gibi hayatın çeşitli aşamalarından geçmiş olduğunu belirtmiştir.

قَالَتْ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ ۖ قَالَ كَذَٰلِكِ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا
يَشَاءُ ۚ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾

47- Meryem "Rabbim, bana hiçbir insan dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?" dedi. Allah da şöyle dedi: "Bu böyledir. Allah, dilediğini yaratır. O, bir şeyin olmasına hükmedince ona sadece "Ol" der. O da hemen oluverir.

Meryem şöyle dedi: "Ey rabbim, benim nasıl çocuğum olur ki? Ben, evli değilim. Bana hiçbir insan hiçbir zaman dokunmamıştır." Allah da ona şöyle dedi: "Bu böyledir. Allah, senden çocuk meydana gelmesini dileyecek, onu insanlara bir alamet ve bir ibret kılacaktır. Çünkü Allah dilediğini yapar ve dilediğini dilediği şekilde yaratır. O, babasız olarak çocuk yaratmaya da kadirdir. O, bir şeyin olmasını dileyince ona sadece "Ol" der. O da hemen oluverir.

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ ﴿٤٨﴾

48- Allah ona kitabı hikmeti Tevratı ve İncili öğretecektir.

Allah ona okuyup yazmayı, kendisine vahyedeceği hikmetli sünnetleri, Musaya indirdiği Tevratı ve kendisine indireceği İncili öğretecektir.

* Âyette zikredilen "Hikmet"ten maksat, Katade ve İbn-i Cüreyce göre "Sünnet" demektir. Allah teala, bu ayet-i kerimede Hz. İsaya, Musaya vermiş olduğu Tevratı ve kendisine indireceği İncili öğreteceği gibi ona sünneti de öğreteceğini beyan etmiş ve sünnete de "Hikmet" adını vererek onun mertebesinin yüceliğini bildirmiştir.

وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَنِّى قَدْ جِئْتُكُم بِـَٔايَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ أَنِّىٓ أَخْلُقُ لَكُم مِّنَ
الطِّينِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ فَأَنفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًۢا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۖ وَأُبْرِئُ
ٱلْأَكْمَهَ وَٱلْأَبْرَصَ وَأُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۖ وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأْكُلُونَ
وَمَا تَدَّخِرُونَ فِى بُيُوتِكُمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم
مُّؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾

49- Onu, İsrailoğullarına Peygamber olarak gönderecektir. (İsa onlara şöyle diyecektir.) Ben size rabbiniz tarafından bir mucize ile gönderildim. Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıp ona üfüreceğim. O da Allahın izniyle (canlı) bir kuş olacaktır. Körü ve alaca hastalığına yakalanmış olanı iyileştiririm. Allahın izniyle ölüleri diriltirim. Yediklerinizi ve evlerinizde biriktirdiklerinizi size haber veririm. Eğer inanıyorsanız, şüphesiz ki bunlarda sizin için büyük bir ibret vardır.

Allah, İsayı, İsraioğullarına bir Peygamber olarak gönderecek ve İsa onlara şöyle diyecektir: "Şüphesiz ki ben, rabbiniz tarafından size Peygamberliğimin doğruluğunu gösteren alamet getirdim. Şöyle ki: Ben size, çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıp ona üfüreceğim. O da Allahın izniyle canlı bir kuş olacaktır. Doktorların tedavi etmekten âciz oldukları körü ve alaca hasatalığına yakalanmış olanı iyileştireceğim. Kendi gücümle değil fakat Allahın izni ve kudretiyle ölüleri dirilteceğim. Görmediğim halde sizin yediklerinizi ve evlerinizde biriktirdiğiniz şeyleri size haber vereceğim. Eğer inanıyorsanız şüphesiz ki bunlarda sizin için büyük bir ibret vardır.

* Bu âyet-i kerime, Hz. İsanın bir kısım mucizelerini zikretmektedir. Bunlardan biri, çamurdan kuş yapmasıdır. Muhammed b. İshak özetle diyor ki:

"Bir gün, Hz. İsa, okuma yazma öğrenen gençlerle beraberken eline bir miktar çamur alıp onlara dedi ki: "Bu çamurdan bir kuş yapayım mı?" Onlar da: "Bunun yapabilir misin?" dediler. Hz. İsa da: "Evet, rabbimin izni ile yaparım." dedi. Sonra o çamurdan bir kuş yaptı ve ona üfleyerek "Allahın izniyle kuş ol." dedi. O çamur da uçan bir kuş oldu. Çocuklar gidip meseleyi hocalarına anlattılar ve bu haberi yaydılar. İsraioğulları da İsa hakkında araştırma yapmaya başladılar. Bunun üzerine Hz. Meryem, İsayı bir merkebe bindirerek alıp kaçtı.

Hz. İsanın diğer bir mucizesi de körleri iyileştirmekti. Bu ayette zikredilen ve "Kör" diye tercüme edilen (الأكمه) kelimesi Mücahide göre "Gündüz görüp gece görmeyen" demektir.

Katade ve Abdullah b. Abbasa göre "Annesinden kör olarak doğan." demektir. Süddi, Abdullah b. Abbas, Katade ve Hasan-ı Basrieden nakledilen diğer bir görüşe göre "Kör" demektir. İkrimeye göre ise "Görmesi zayıf olan ve gözlerinden su akan" demektir.

Taberi (الأكمه) kelimesinin Arapçada bilinen mânâsının "Kör" demek olduğunu, bu itibarla, bu kelimeyi "Gece görüp gündüz görmeyen veya görmesi zayıf olan" mânâlarında yorumlamanın doğru olmadığını söylemiştir. Zira, âyet-i kerimede, Allah tealanın Hz. İsaya, doktorların iyileştirmekten âciz kaldıkları hastalıkları iyileştirme mucizesini verdiği beyan edilmektedir. Gece görmeme ve görme kabiliyetinin zayıf olması gibi durumlar insanlar tarafından tedavi edilebilecek hastalıklar olmaları hasebiyle mucize olmaktan uzaktırlar. Buradaki kör'ü, "anadan doğma kör" anlamında izah etmek daha uygundur." demiştir.

Hz. İsanın mucizelerinden biri de ölüleri diriltmesiydi. Hz. İsa, Allahtan, bir ölüyü diriltmesini isterdi. Allah da onun duasını kabul edip ölüyü diriltirdi.

Bir başka mucizesi de, kavminin yeyip içtiklerini ve evlerinde gizledikleri şeyleri bilmesiydi. Rivayet edilir ki Hz. İsa, gençlerden herhangi birine şöyle derdi: "Ailen senin için şöyle bir yemek sakladı." çocuk eve gider ailesinden o yemeği isterdi. Ailesi ona "Bunun sana kim söyledi?" diye sorduğunda da "İsa söyledi." derdi.

Katade ise, Hz. İsanın, gökten inen yemeği, kavminin yeyip yemediğini veya biriktirdiğini bildiğini söylemiştir. Zira, İsa onlara indirilen yemeklerin biriktirilmesinin yasak olduğunu söylemiştir. İsrailoğulları ise buna uymamışlardır.

وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ

وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾

50- Ben, benden önceki Tevratı tasdik ederek ve daha önce size haram olan bazı şeyleri size helal kılmak için gönderildim. Rabbinizden size bir mucize getirdim. Allahtan korkun ve bana itaat edin.

Ben, benden önce gönderilen Tevratı tasdik edip onun, Allah katından geldiğine iman ederek ve İncilin istisna ettiği konular hariç o Tevratın hükümleriyle amel edici olarak gönderildim. Bir de, daha önce size haram kılınmış olan deve eti, iç yağı, bazı kuş ve balık çeşitlerini size helal kılmak için gönderildim, ayrıca size, rabbiniz katından Peygamberliğimin hak olduğunu ortaya koyan ve daha önce zikrettiğim deliller getirdim.

Ey İsraioğulları, size emrettiği ve yasakladığı hususlarda Allahtan korkun ve sizleri davet ettiğim hususlarda bana itaat edin.

* Katade diyor ki: "Hz. İsanın getirdiği şeriat, Hz. Musanın getirdiğinden daha yumuşaktı. Zira Hz. İsanın getirdiği şeriatla insanlara deve eti, bağırsak ve işkembe yağları, bir kısım kuşlar ve balıklar haram kılınmıştı. Allah teala, İsaya gönderdiği şeriatla pençeli kuşlar dışındaki şeyleri insanlara helal kıldı.

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾

51- Şüphesiz ki Allah, benim de rabbim, sizin de rabbinizdir. O halde ona kullak edin. İşte dosdoğru yol budur.

Diğer yaratıklar gibi ben de Allahın bir kuluyum. Ancak Allah bana Peygamberlik ve Peygamberliğimi doğrulayan mucizeler vermiştir. Allah benim de rabbim, sizin de rabbinizdir. O halde, yalnızca rabbiniz olan Allaha ibadet edin. Doğru yol işte budur. Bu, kendisinde eğrilik bulunmayan sağlam bir yoldur.

* Taberi diyor ki: "Herne kadar bu ayet-i kerime, Hz. İsadan bir haber nakletmekte ise de aslında bu, Hz. Muhammedle tartışmaya girişen Hristiyan Necran heyetine karşı Resulullaha bir delildir. Zira onlar, Hz. İsa hakkında, onu uluhiyet mertebesine ulaştıracak çeşitli iddialarda bulunmuşlar, âyet-i kerime de onların bu iddialarını çürütmüş, Hz. İsanın, Allahı rab kabul ettiğini bildirmiştir.

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ ۖ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ

نَحْنُ أَنصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾

52- İsa, onların inkârını hissedince "Allah yolunda benim yardımcılarım kimdir?" dedi. Havariler de şöyle dediler: "Allah dinin yardımcıları biziz. Biz, Allaha iman ettik ve şahit ol ki, biz müslümanlarız."

İsa, İsraioğullarının kâfirliklerini ve kendi Peygamberliğini yalanlamalarını hissedince, Allahın dinini yalanlayan bu inkârcılara karşı "Allah yolunda benim yardımcılarım kimlerdir?" demişti. İsanın arkadaşları olan Havariler de şöyle dediler: "Allahın dininin yardımcıları bizi. Biz, Allaha iman ettik. Ey İsa şahit ol ki biz, gerçekten Müslümanız."

* Bu âyet-i kerime gösteriyor ki bütün Peygamberlerin dini, Tevhid dini olan İslamdır.

Âyet-i kerimede, Hz. İsanın, kendilerine tebliğde bulunduğu insanların inkâra düştüklerini anlayınca Havarilerden yardım istediği zikredilmektedir. Hz. İsanın, Havarilerden yardım istemesinin sebebi ise Süddiye göre, insanlara dini tebliğ etmek istemesidir. Mücahide göre ise kendisini öldürmeye teşebbüs eden insanlara karşı kendisini savunmak istemesidir. Bu hususta Süddi, özellikle şunları anlatmaktadır." Allah teala, Hz. İsayı Peygamber olarak gönderip ona, insanları dine davet etmeyi emredince İsa, İsrailoğullarını dine çağırmış, İsrailoğulları da onu sürgün etmişlerdir. Hz. İsa, annesiyle birlikte çıkıp yeryüzünde dolaşmaya başlamışlardır. Bir köye varıp orada bir adama misafir olmuşlar o da onlara ikramda bulunmuştur. Kendisine misafir oldukları adamın ülkesinde, insanlara zulmeden, her gün halktan birine, kendisini ve ordusunu yedirip içirmeyi emreden bir Kral vardı. Kralın tayin ettiği sıra Hz. İsa ve annesini misafir eden adama gelince onlar bunu yapmaktan âciz olmaları dolayısiyle derin derin düşünmeye başlamışlardı. Hz. Meryem meseleyi Hz. İsaya söyledi ve buna bir çare bulmasını istedi. Hz. İsa bu işe bir çare bulmasının hayırlı olmayacağını bildirmesine rağmen annesi ısrar etti. Bunun üzerine Hz. İsa, bir mucize olarak kendilerini misafir eden adamın yemeklerini, Kral ve ordusunu yedirip içirecek kadar bollaştırdı. Kral, içkiyi içtikten sora, ev sahibine, içkinin nereden geldiğini sordu. Ev sahibi meseleyi sakladıysa da Kralın ısrarı üzerine bunu Hz. İsanın sağladığını bildirdi. Bunun üzerine Kral, kendi yerine geçirmek istediği ölü oğlunun diriltilmesini Hz. İsadan istedi. İsa, onu diriltmesinin iyi olmayacağını bildirdiyse de Kral ısrar eti. Hz. İsa da oğlunu diriltti. Bu defa halk Krala ve oğluna karşı, zulümlerinin devam edeceği endişesiyle ayaklandı. Birbirleriyle savaşa girdiler. İsa ve annesi bu sebeple orayı terkedip gitmek zorunda kaldılar. İsa ve annesiyle birlikte bir de Yahudi yola çıktılar. Yahudinin yanında iki ekmek, İsanın yanında da bir ekmek bulunuyordu. Yahudi, ekmeğinin birini gizlice yemek istedi. İsa bunu hissetti. Bu hususu Yahudiye hatırlattı. Fakat Yahudi

inkâr etti ve yanında sadece bir ekmek bulunduğunu söyledi. Yolda giderlerken Hz. İsa, Yahudiye, hayvanı kesip etini yedikten sonra onu tekrar diriltme gibi çeşitli mucizeler gösterip onun aslında iki ekmeği bulunduğunu itiraf ettirmeye çalıştıysa da Yahudi devamli olarak inkâr etti. Nihayet yırtıcı hayvanların eşeleyerek çıkardıkları bir hazineye rast geldiler. Yahudi bu hazineyi almak istediyse de Hz. İsa, onu almanın hayırlı olmayacağını bildirdi. O sırada geriden dört adam gelip hazineyi sahiplendiler. İçlerinden ikisini çarşıya gönderip yiyecek ve binek getirmelerini istediler. Çarşıdan dönenler, kendilerini gönderen arkadaşlarının yemeklerine zehir koyarak onları öldürmeyi planladılar. Geride kalanlar da, çarşıdan gelen arkadaşlarını öldürerek hazineyi aralarında bölüşmeyi planladılar. Adamlar gelir gelmez onları öldürdüler. Fakat yemeği yeyinci kendileri de öldüler. Bunun üzerine Hz. İsa, Yahudiye "Gel şu hazineyi çıkar da hazineyi aramızda üçe taksim edelim." dedi. Yahudi: "Niçin ikiye değil de üçe taksim edileceğini sorunca Hz. İsa, üç ekmeğin sahibine üç hisse verileceğini ifade etti. Bunun üzerine Yahudi kendisinde iki ekmeği bulunduğunu itiraf etti. Hz. İsa da bütün hazineyi o Yahudiye verdi ve "Senin dünya ve âhirette bütün payın budur." dedi. Adam, hazineyi alıp giderken hazineyle birlikte yere gömüldü. Hz. İsa annesiyle birlikte yürürken Havarilerin yanına vardı. Onlar orada balık avlıyorlardı. Onlara: "Ne yapıyorsunuz?" diye sordu. Onlar da "Biz, balık avlıyoruz. dediler. Hz. İsa "Bizimle beraber gelmezmesiniz? İnsanları avlayalım?" (onları ikna ederek dine sokalım) dedi. Onlar da "Sen kimsin?" dediler. O da "Ben, Meryemoğlu İsayım." dedi. Havariler işte orada iman ettiler. Ve onunla birlikte yola koyulup gittiler. İşte âyette bunlar zikredilmektedir.

Müfessirler, Havarilere, niçin bu adın verildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir. Zira, "Havari" kelimesinin lügat mânâsı "Bembeyaz olan" demektir.

a- Said b. Cübeyre göre, Havarilere,bu ismin verilmesinden sebebi elbiselerinin beyaz olmasıdır.

b- Ebu Erteeye göre onlara bu ismin verilmesinin sebebi, onların elbise temizleyecisi olmalarındandır.

c- Katade ve Dehhaka göre ise, onlara bu ismin verilmesinin sebebi, Hz. isanın samimi ve net dostları olmalarındandır. Zira her Peygamberin samimi dostuna bu isim verilmiştir. Taberi de bu görüşü, tercih etmiştir.

Âyet-i kerimenin sonunda Havarilerin "Şahit ol ki biz, müslümanlarız." dedikleri beyan edilmektedir. Bu da gösteriyor ki, İslam dini, Hz. İsanın da, ondan önce gönderilen Peygamberlerin de dinidir. Yahudilerin iddia ettikleri, Yahudilerin ve Hristiyanların ileri sürdükleri Hristiyanlık, Peygmberlerin dinleri değildir. Sonradan uydurulmuş şeylerdir.

رَبَّنَآ اٰمَنَّا بِمَآ اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُوْلَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿٥٣﴾

53- Rabbimiz, senin indirdiğine iman ettik ve Peygamberlere uyduk. Bizi, şahitlerle beraber yaz."

Havariler sözlerine devam ederek dediler ki: "Ey rabbimiz, Peygamberin İsaya indirdiğin kitaba iman ettik ve Peygamberin İsaya tabi olup hak yolda ona yardımcı olduk. Sen, bizi de hakka şahitlik eden, Peygamberlerini tasdik eden ve senin birliğine iman eden kişilerle beraber yaz."

وَمَكَرُوْا وَمَكَرَ اللّٰهُ ۭ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمٰكِرِيْنَ ﴿٥٤﴾

54- Kâfirler gizlice tuzak kurdular. Allah da onları kurduğu tuzağa düşürdü. Allah, tuzak kuranların cezasını en iyi verendir.

İsraioğullarının kâfirleri, İsayı öldürmek için gizlice tuzak kurdular. Allah da İsayı göğe kaldırıp onlardan birisini İsaya benzeterek İsraioğullarını, kurdukları tuzağa düşürdü. Şüphesiz ki Allah, tuzak kuranların cezasını en iyi veren, Peygamberlerini şerli insanların hiylelerinden en iyi koruyandır.

* Bu hususta şu âyet-i kerimelerde de buyuruluyor ki: "İnkâr edip Meryeme büyük bir iftira attıkları ve "Meryemoğlu, Allahın Resulü Mesih İsayı biz öldürdük." dedikleri için Allah onlara lanet etmiştir. Onlar İsayı ne öldürdüler ne de astılar. Fakat öldürdükleri kimse onlara İsa gibi göründü. İhtilafa düştükleri bu hususta gerçekten şüphe içindedirler. Onların "Zann"a uymaktan başka bir bilgileri yoktur. Kesin olarak İsayı öldürmediler. Bilakis Allah onu kendi katına yükseltti. Allah, herşeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir."(76)

Bu âyet-i kerimelerde belirtildiği gibi Allah teala Hz. İsayı göğe kaldırmış, onunla birlikte orada bulunanlardan birisini Hz. İsanın şekline sokmuştur. Böylece kâfirlerin tuzaklarını tersine çevirmiştir.

اِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسٰٓى اِنِّىْ مُتَوَفِّيْكَ وَرَافِعُكَ اِلَىَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَجَاعِلُ

(57) Nisa suresi, 4/ 56,58

الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ
بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾

55- Hani Allah İsaya şöyle demişti: "Ey isa seni vefat ettirecek benim. Seni katıma yükseltecek, kafirlerden seni tertemiz olarak ayıracak, sana tabi olanları kıyamet gününe kadar kafirlerden üstün kılacak ta benim. Sonra dönüşünüz yine banadır. İhtilaf ettiğiniz konularda aranızda hükmümü vereceğim.

Bir zaman Allah İsaya şöyle demişti: "Ey İsa, ben seni, diri olarak yeryüzünden alacağım ve katıma yükselteceğim. Seni, Peygamberliğini inkar edenlerden kurtarıp arındıracağım. Senin şeriatın üzere yürüyerek sana tabi olanları, kıyamet gününe kadar Peygamberliğini inkâr edenlerden üstün kılacağım.

Ey, İsa hakkında ihtilaf edenler, kıyamet gününde dönüşünüz banadır. O tabi olup olmama hususunda ki ihtilaflarınızda aranızda hükmümü vereceğim."

* Âyet-i kerimede geçen ve "seni vefat ettirecek benim." şeklinde tercüme edilen (إِنِّي مُتَوَفِّيكَ) ifadesi, müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

a- Rebi' b. Enes ve Hasan-ı Basriye göre bu ifadeden maksat, "Ben seni uyutup, uyku halindeyken kaldırıp katıma yükselteceğim." demektir. Bu hususta Hasan-ı Basri, Resulullahın Yahudilere "Şüphesiz ki İsa ölmedi. O, kıyamet kopmadan önce tekrar size dönecektir." buyurduğunu rivayet etmiştir.

b- Matarül Verrak, Hasan-ı Basri, İbn-i Cüreyç, Kâ'bul Ahbar, Muhammed b. Cafer ve İbn-i Zeyde göre ise burada zikredilen "Vefat ettirme"den maksat, yeryüzünden alıp yukarı kaldırmaktır. Bu hususta Kâ'bul Ahbar diyor ki: "Aziz ve Celil olan Allah, Meryemoğlu İsayı, insanları kendi yoluna davet eden, onları müjdeleyen bir Peygamber olarak gönderdiği halde elbette ki onu (bu görevini yerine getirmeden) öldürecek değildi. İsa, kendisine uyanların azlığını ve kendisini yalanlayanların çokluğunu görünce bu durumu Aziz ve Celil olan Allaha şikayet etmiş. Allah da ona "Ben seni vefat ittireceğim ve kaldırıp kendime alacağım." diye vahyetmiştir. Allah, "Benim nezdime yükselttiğim kimse ölü olmaz. Ben seni, bir gözü kör olan Deccala karşı göndereceğim. Sen onu öldüreceksin ve ondan sora yirmi dört sene yaşayacaksın. Onda sonra ise seni gerçek ölümle öldüreceğim." demiştir. Kâ'bul Ahbar diyor ki: "Resulullahın şu hadisi, bu zikredileni doğrulamaktadır. "Benim, başında, İsanın da sonunda bulunduğu

bir ümmet nasıl helak olabilir?"

c- Vehb b. Münebbih ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre buradaki "Vefat"dan maksat, gerçekten öldürmedir. Bu hususta Vehb diyor ki: "Allah teala, Meryemoğlu İsayı gündüzleyin üç saat öldürdü. Sonra onu çekip kendine aldı.

d- Diğer bir kısım âlimlere göre ise buradaki âyet-i celilenin cümlelerinin dizisinde takdim tehir vardır. Ayetin mânâsı şöyledir: "Hatırla o zamanı ki, Allah, İsaya "Ben seni kendime yükselteceğim. Seni kâfirlerin iftiralarından arındıracağım ve seni tekrar yeryüzüne indirdikten sonra vefat ettireceğim."

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, buradaki "Vefat ettireceğim." ifadelerinden maksadın "Seni yeryüzünden kaldırıp kendime yükselteceğim." demek olduğunu söyleyen görüştür. Zira, Meryemoğlu İsanın tekrar yeryüzüne ineceğine, Deccalı öldüreceğine, belli bir müddet yaşadıktan sonra öleceğine, ve müslümanların onun cenazesini kılıp defnedeceklerine dair, Resulullahtan mütevatir haberler zikredilmiştir. Şu hadis-i şerifler de bunlardandır. Ebu Hureyre (r.a.) Resulullah (s.a.v.) in şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَيُوشِكَنَّ اَنْ يَنْزِلَ فِيكُمْ ابْنُ مَرْيَمَ حَكَماً عَدْلاً فَيَكْسِرَ الصَّلِيبَ وَيَقْتُلَ الْخِنْزِيرَ وَيَضَعَ الْجِزْيَةَ وَيَفِيضَ الْمَالُ حَتّٰى لاَ يَقْبَلَهُ اَحَدُ

"Ruhum, kudret elinde olan Allaha yemin olsun ki, adaletli bir hakem olarak Meryemoğlu İsanın içinize inmesi yakındır. O, haçı kıracak, domuzu öldürecek ve cizye almayı kaldıracak. (Yani ehl-i kitaptan cizye alarak dinleri üzerinde kalmalarını kabul etmeyecek, mutlaka müslüman olmalarını isteyecektir.) Mal bollaşacak öyle ki kimse ona iltifat etmeyecektir."(77) Hadisin devamı Müsnedde şöyledir:

قال رسول الله ﷺ والذى نفس محمد بيده لَيُهِلَّنَّ ابن مريم بفج الروحاء حاجا أو معتمر أو ليثنيهما

"Meryemoğlu İsa, "Feccir Revha" denen yerden Hac veya Umre yapmak yahut da her ikisini birlikte yapmak için ihrama girecektir."(78)

---

(77) Buhari, K. el-Enbiya, bab: 49 K. el-Büyü bab: 102, K. el-Mezalim, bab: 31/ Tirmizi, K. el Fisten bab: 54 Hadis No. 2233 / İbn-i Mace K. el-Fiten bab: 33, Hadis No : 4078

(78) Ahmed b. Hanbel, Müsned C.2 S. 240, 272

Diğer bir rivayette, Ebu Hureyre, Resulullahın şöyle buyurduğunu zikretmiştir.

عن النبي ﷺ قال الانبياء اخوة لعلات دينهم واحد وأمهاتهم شتى وأنا أولى الناس بعيسى بن مريم لانه لم يكن بيني وبينه نبي وانه نازل فاذا رأيتموه فاعرفوه فانه رجل مربوع الى الحمرة والبياض سبط كان رأسه يقطر وان لم يصبه بلل بين ممصرتين فيكسر الصليب ويقتل الخنزير ويضع الجزية ويعطل الملل حتى يهلك الله في زمانه الملل كلها غير الاسلام ويهلك الله في زمانه المسيح الدجال الكذاب وتقع الامنة في الارض حتى ترتع الابل مع الاسد جميعا والنمور مع البقر والذئاب مع الغنم ويلعب الصبيان والغلمان بالحيات لا يضر بعضهم بعضا فيمكث ما شاء الله ان يمكث ثم يتوفى فيصلى المسلمون ويدفنونه.

"Peygamberler baba bir kardeşlerdir. Dinleri bir, anneleri ise farklıdır. Ben, insanların, Meryemoğlu İsaya en layık ve en yakın olanıyım. Çünkü benimle onun arasında herhangi bir Peygamber yoktur. O, mutlaka yeryüzüne inecektir. Siz onu gördüğünüz zaman tanıyın. O, orta boylu, beyaz ve kırmızı tenli, saçları düz olan biridir. Başına herhangi bir ıslaklık dokunmasa dahi, sanki başından su damlar gibidir. O, iki sarımtırak elbisenin içinde olacaktır. O, haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak ve diğer dinleri ortadan kaldıracaktır. Onun zamanında Allah, İslamın dışındaki bütün dinleri helak edecektir. Yine Allah, onun zamanında, yalancı Deccal Mesihi helak edecek, yeryüzünde güvenlik hakim olacaktır. Öyle ki develer arslanlarla, sığırlar kaplanlarla, koyunlar kurtlarla birlikte otlayacaklar, çocuklar gençler, yılanlarla oynayacaklar ve bunlar, birbirlerine zarar vermeyeceklerdir. İsa yeryüzünde Allahın dilediği kadar kalacak (Ebu Davudun rivayetinde kırk yıl kalacak şeklindedir) Sonra vefat edecek, Müslümanlar onun cenazesini kılıp defnedeceklerdir."(79)

Taberi diyor ki: "Şayet Allah teala, Hz. İsayı öldürmüş olsaydı, artık onu bir daha öldürmesi söz konusu olmazdı. Zira Allah teala, herhangi bir kulunu iki kere öldürmez. O bize, kullarını yaratacağını sonra öldüreceğini sonra da tekrar dirilteceğini belirtmiştir. Bu husus şu âyet-i kerimede açıkça zikredilmiştir. "Si-

(79) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.2 S.437, 405 / Ebu Davud K. el-Melahim, bab: 14 HN. 4324

zi yaratan sonra rızıklandıran, sonra öldüren ve sonra diriltecek olan Allahtır..."(80)

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Her ne kadar bu âyet-i kerime Hz. İsaya ait haberleri zikrediyor ise de aslında bu, Resulullah ile İsa hakkında tartışmaya girişen Hristiyan Necran heyetine karşı, Resulullaha bir delildir. İsanın, öldürülmediğini ve asılmadığını ortaya koymaktadır."

Allah teala, âyet-i kerimede, Hz. İsaya tabi olanları, kıyamet gününe kada, kâfirlerden üstün kılacağını beyan etmiştir. "Hz. isaya tabi olanlar"dan maksat, Katade, Reb' b. Enes, ibnh-i Cüreyc, Süddi ve Hasan-ı Basriye göre Müslümanlardır. Bu görüşe göre ayetin mânâsı şöyledir. "Ey İsa, senin yolunda ve dinin olan İslamda sana uyan müslümanları, senin Peygamberliğini yalanlayan ve senin getirdiklerini reddeden kâfirlerden kıyamet gününe kadar üstün kılacağım."

İbn-i Zeyde göre ise, Hz. İzaya tabi olanlardan maksat, Hristiyanlar, kâfirlerden maksat ise Yahudilerdir. Buna göre âyetin mânâsı "Ey İsa, sana tabi olan Hristiyanları, kıyamet gününe kadar, seni inkâr eden Yahudilerden üstün kılacağım." şeklindedir.

فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٥٦﴾

56- Kâfirleri ise dünya ve âhirette şiddetli bir azaba uğratacağım, Onların yardımcıları da olmayacaktır.

İsanın Peygamberliğini inkâr eden ve onun hakkında asılsız sözleri söyleyen kâfirleri, dünyada öldürme, esir edilme, zelil ve hakir olma gibi cezalara çarptıracağım. Âhirette ise, içinde ebedi olarak kalacakları cehenneme koyarak şiddetli bir azaba uğratacağım. Onların, Allaha karşı bir yardımcıları ve kendilerini Allahın azabına karşı savunacak bir koruyucuları da bulunmayacaktır.

وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ

(80) Rum suresi, 30/40

الظَّالِمِينَ ﴿٥٧﴾

57- İman edip salih amel işleyenlere gelince, Allah onların mükâfaatlarını tam olarak verecektir. Allah, zalimleri sevmez.

İsaya iman edip, Allahın farz kıldığı amelleri işleyenlerin mükâfaatlarını, Allah eksiksiz olarak verecektir. Allah,zalim kimseleri asla sevmez. O halde yarattıklarının mükâfaatlarını eksilterek hiç onlara zulmeder mi?

* Bu âyet-i kerime, kâfirler için bir tehdit, müminler için de bir müjdedir.

ذَٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾

58- Bu sana okuduğumuz, âyetlerden ve hikmet dolu Kur'andandır.

Ey Muhammed, Cebrail vasıtasıyla sana okuduğumuz bu haber ve kıssalar, seni yalanlayan Yahudi ve Hristiyanlara karşı sana verdiğimiz delil ve ibretlerdir. Hakkı batıldan ayıran hikmetlerin kaynağı olan Kur'andandır.

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾

59- Allah katında İsanın durumu da Âdemin durumu gibidir. Allah Âdemi topraktan yarattı. Sonra ona "Ol" dedi ve o da oluverdi.

Yaratılış bakımından İsa, Âdeme benzemektedir. İsanın babasız olarak yaratılması, Âdemin hem annesiz hem de babasız olarak yaratılmasından daha garip değildir. Allah, Âdemi kudretiyle annesiz ve babasız olarak topraktan yarattı. Sonra ona "Ol" dedi. O da oluverdi. İsanın yaratılışı da böyledir. Allah onu Cebrail vasıtasıyla Meryeme ilka etti ve ona "Ol" dedi. O da hemen oluverdi.

* Hristiyanlar, Hz. İsa sadece babasız olarak yaratıldığı için ona "Allahın oğlu" demişlerdir. Fakat hem annesiz hem de babasız olarak yaratılan Âdem için acaba ne derler? Ve onun yaratılışını nasıl izah ederler?

Âmir eş-Şa'bi, Abdullah b. Abbas, Katade, Süddi, İkrime, Muhammed b. Cafer ve İbn-i Zeyd bu âyet-i kerimenin, Resulullah ile, Hz. İsa hakkında tartışmaya giren Necran Hristiyanları heyetine bir cevap olarak Resulullaha indirildiğini söylemişlerdir.

Bu âyet hakkında, Abdullah b. Abbasın şöyle söylediği rivayet edilmiştir: Necran halkından bir heyet, Muhammed (s.a.v.) e geldi. İçlerinde "Seyyid" ve "Âkıb" diye vasıflandırdıkları iki kişi de bulunuyordu. Onlar, Muhammed (s.a.v.) e "Sen niçin bizim arkadaşımızı sana yakışmayacak şekilde anıyorun?" dediler. Resulullah "Arkadaşınız kimdir?" diye sordu. Onlar da "O, İsadır, sen onun, Allahın kulu olduğunu iddia ediyorsun." dediler. Resulullah da: "Evet, o Allahın kuludur." diye cevap verdi. Onlar da "Sen, hiç babasız doğan İsanın bir benzerini gördün mü? Veya böyle birisi sana bildirildi mi?" diye sorup sonra Resulullahın yanından çıktılar. Bunun üzerine Cebrail Resulullaha, her şeyi işiten ve bilen Allahın emrini getirdi ve Resulullaha dedi ki: "Onlar sana geldikleri zaman onlara de ki: "Allah katında İsanın durumu da Âdemin durumu gibidir. Allah Âdemi topraktan yarattı. Sonra ona "Ol" dedi ve o da oluverdi."

Süddi ise bu âyetin nüzul sebebinin Resulullaha gelen Hristiyan Necran heyeti olduğunu, özetle şu şekilde izah etmiştir. "Gelen heyet Resulullaha "Sen İsa hakkında ne dersin?" diye sordu. Resulullah da onlara "O, Allahın kulu, ruhu ve sözüdür." dedi. Onlar da "Hayır, o böyle değildir. O, Allahtır, Mülkünün başından inip gelmiş ve Meryemin içine girmiş sonra da ondan çıkmıştır. Böylece bizlere kudretini ve durumunu göstermiştir. Sen, babasız olarak yaratılmış olan herhangi bir insan gördün mü?" dediler. İşte bunun üzerine Aziz ve Celil olan Allah, bu âyeti indirdi...

الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾

60- Ey Muhammed, bu, rabbin tarafından bir gerçektir. O halde şüphe edenlerden olma.

Ey Muhammed, İsa hakkında sana bildirilen malumat, rabbinin katından gelen bir gerçektir. O halde sen bu hususta şüphe edenlerden olma.

فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِن بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا
وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ

فَنَجْعَلْ لَّعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾

61- Kim, sana ilim geldikten sonra seninle, onun hakkında mücadele ederse, ona şöyle de: "Gelin çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım sonra yalvaralım da yalancıların üzerine Allahın lanetini dileyelim.

Ey Muhammed sana, İsa hakkında bilgi gelip onun, Allahın kulu olduğu bildirildikten sonra kim seninle onun hakkında tartışmaya girişirse ona de ki: "Gelin çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, bizzat kendimizi ve kendinizi çağıralım da hep birlikte dualarımızı kabul etmesi için Allaha yalvaralım ve yalancıları Allahın lanetiyle lanetleyelim."

* Hz. İsa ile ilgili bu âyetlerin, Hristiyan olan Necranlıların, Resulullaha gelen ve Hz. İsa hakkında onunla tartışmak isteyen heyeti hakkında nâzil oldukları rivayet edilmiştir.

Necranlılar Resulullaha gelip onunla isa hakkında tartışarak, o zamanın âdetinden olan "Lanetleşme"yi teklif ettiler. İşte bunun üziren bu âyetler nâzil oldu.

عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ جَاءَ العَاقِبُ والسَّيِّدُ صَاحِبَا نَجْرَانَ اِلىٰ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ يُرِيدَانِ اَنْ يُلاٰعِنَاهُ قَالَ فَقَالَ اَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ لاَ تَفْعَلْ فَوَ اللّٰهِ لَئِنْ كَانَ نَبِياً فَلاَعَنَّا لاَ نُفْلِحُ نَحْنُ وَلاَ عَقِبُنَا مِنْ بَعْدِنَا قَالاَ اِنَّا نُعْطِيكَ مَا سَأَلْتَنَا وَابْعَثْ مَعَنَا رَجُلاً اَمِيناً وَلاَ تَبْعَثْ مَعَنَا اِلاَّ اَمِيناً فَقَالَ لاَبْعَثَنَّ مَعَكُمْ رَجُلاً اَمِيناً حَقَّ اَمِينٍ فَاسْتَشْرَفَ لَهُ اَصْحَابُ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ قُمْ يَا اَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ فَلَمَّا قَامَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ هَذَا اَمِينُ هَذِهِ الأُمَّةِ.

Huzeyfe el-Yeman diyor ki: "Necranın reislerinden, Âkıb ve Seyyid ünvanı verilen kişiler Resulullaha geldiler. Onunla mübahele yapmak istediler. Fakat bunlardan biri diğer arkadaşına "Bunu yapma, Allaha yemin olsun ki eğer o gerçekten Peygamber ise ve biz de onunla mübahele edersek bundan sonra ne biz kurtuluruz ne de soyumuz." dedi. Bunun üzerine o iki kişi Resulullaha dediler ki: "Biz sana istediğini vereceğiz sen bizimle birlikte güvenilen bir kişi gönder. Bizimle güvenilmeyen bir kişi gönderme." Bunun üzerine Resulullah: "Ben sizinle beraber, gerçekten güvenilir olan bir kişi göndereceğim." dedi. Sahabiler bu şerefe nail olmaya hazırlandılar. Resulullah buyurdu ki "Kalk ey Ebu Ubeyde b. el-Cerrah." Ebu Ubeyde ayağa kalkınca: "İşte ümmetin emin kişisi bu-

dur." buyurdu.(81)

Sa'd b. Ebi Vakkas diyor ki:

عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: لَمَّا أَنْزَلَ اللّٰهُ هَذِهِ الآيَةَ: (نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وأَبْنَاءَكُمْ) دَعَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَلِيًّا وَفَاطِمَةَ وَحَسَناً وَحُسَيْناً، فَقَالَ: اللّٰهُمَّ هَؤُلاَءِ أَهْلِي.

"Bu âyet-i kerime nâzil olunca, Resulullah Aliyi, Fatımayı, Hasan ve Hüseyini çağırdı ve dedi ki: "Ey Allahım, işte benim ehlim bunlardır."(82)

Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: Şayet Resulullahı mübahaleye çağıran insanlar mübahaleye çıkmış olsalardı, geri döndüklerinde ne ailelerini ne de malların bulabilirlerdi.

MÜBAHALE: Bu işe "Lanetleşme" derler ve bunu şöyle yaparlardı. Her iki taraf, kadınları ve çocuklarıyla birlikte bir yerde toplanıp kendi inanç ve iddialarının doğruluğunu savunur ve sonunda "Allahın laneti yalancının üzerine olsun." derlerdi. İşte Necranlılar bu âdete uyarak Resulullaha da bu şekilde mübahale yapmayı teklif etmişlerdi. Fakat bunun sonucundan korkarak kendi tekliflerinden vaz geçmişlerdir.

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾

62- Şüphesiz bu, gerçek haberdir. Allahtan başka bir ilah yoktur. Muhakka ki Allah, her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Ey Muhammed, İsa hakkında sana anlattığımız bu kıssa, şüphesiz ki gerçek bir haberdir. Âlemlerin rabbi olan Allahtan başka hiçbir yaratık, ibadete layık değildir. Çünkü Allahtan başka ilah yoktur. Şüphesiz ki Allah, kendisine isyan edenleri cezalandırmakta her şeye galiptir, emir ve işlerinde hüküm ve hikmet sahibidir.

---

(81) Buhari, K. el-Mağazi, bab: 72/ Ahmed b. Hanbel, Müsned C.1 S. 414
(82) Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an sure 3, Hadis No. 2999

فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

63- Eğer yüzçevirirlerse, şüphesiz ki Allah, bozguncuları çok iyi bilir.

Ey Muhammed, eğer bunlar, sana gelen hak dinden yüzçevirirlerse bil ki Allah, bozgunculuk çıkaranları çok iyi bilendir. Onları adaletiyle cezalandıracaktır.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ ۚ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾

64- De ki: "Ey kitap ehli, bizimle sizin aranızda müsavi olan bir söze gelin. Yalnız Allaha kulluk edelim. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Bir kısmımız Allahı bırakıp diğer bir kısmımızı rabler edinmesin." Eğer yüzçevirirlerse deyin ki "Şahit olun bizler müslümanlarız."

De ki: "Ey ehl-i Kitap olan Yahudi ve Hristiyanlar topluluğu, bizimle sizin aranızda aynı olan hak bir söze gelelim. Yalnız Allaha kulluk edelim. Allahın dışında kendilerine tapınılanlardan uzaklaşıp yalnız ona ibadet edelim. Put, Haç ve Tağut gibi herhangi bir şeyi ona ortak koşmayalım. Bir kısmımız Allahı bırakıp diğer bir kısmımızı rabler edinmesin. Birbirimize Allaha isyan hususunda itaat etmeyelim. Ve Allaha secde edercesine birbirimizin önünde eğilmeyelim.

Eğer bunlar senin davet ettiğin hak sözden yüzçevirirlerse, ey müminler, onlara deyin ki: "Şahit olun. Bizler, Allaha boyun eğen, dillerimizle ve kalblerimizle onu anan Müslümanlarız."

* Müfessirler, bu âyet-i kerimenin kimin hakkıda nâzil olduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Katade, Rebi' b. Enes ve İbn-i Cüreyce göre bu âyet-i kerime, Medine-i Münevverenin çevresinde bulunan Yahudiler hakkında nâzil olmuştur. Yahudiler, Hz. İbrahim hakkında Resulullah ile tartışmaya girişince Allah teala bu

âyeti indirmiş ve Resulullaha, Yahudileri çağırarak onlara, âyette belirtilen hususları bildirmesini emretmiştir.

b- Muhammed b. Cafer, Süddi, ve İbn-i Zeyd ise bu âyet-i Kerimenin, Hristiyan Necranlıların gönderdikleri heyet hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Resulullah onları Mübahaleye davet ettiğinde "Lanetleşmekten" kaçınmaları üzerine bu defa onları, daha kolay olan bu âyetin beyan ettiği şeyleri kabul etmeye davet etmiştir. Fakat onlar, bunu da kabul etmemişlerdir.

Taberiye göre ise, bu âyyette zikredilen ehl-i kitaptan maksat, hem Yahudiler hem de Hristiyanlardır. Zira ehl-i Kitap denince her kisi de anlaşılmaktadır. Buradaki, ehl-i kitabın, sadece bir kısmına ait olduğuna dair sahih bir delil yoktur. O halde, âyetin her iki ehl-i kitabı da kastederek, onları tevhid inancına davet ettiğini söylemek daha isabetlidir. Çünkü Allahın birliğini ve sadece kendisine ibadet edileceğini kabul etme, her yaratığın vazifesidir. Ve ona gönderilen bir emirdir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Müsavi" diye tercüme edilen (سَوَاءٌ) kelimesi, Katade ve Rebi' b. Enes tarafından "Adaletli" mânâsında izah edilmiş, Taberi de bunu tercih etmiştir. "Aramızda müsavi olan söz"den maksat, Katade ve Rebi' b. Enese göre, âyette bu sözden sonra zikredilen hususlardır. Ebul Âliyeye göre ise bu sözden maksat, (لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ) kelimesidir.

İnsanların birbirlerini rabler edinmelerinden maksat ise, İbn-i Cüreyce göre, Allaha isyanda birbirlerine itaat etmeleridir. Allah teala bu hususta başka bir âyet-i kerimede şöyle buyurmuştur: "Onlar, Hahamlarını, Papazlarını ve Meryemoğlu İsa Mesihi, Allahtan başka rabler edindiler. Halbuki onlar, ancak bir olan ve kendisinden başka ilah olmayan Allaha ibadet etmekle emrolunmuşlardı. Allah, onların koştukları ortaklardan münezzehtir."(83) İkrimeye göre ise, kulların birbirlerini rab edinmelerinden maksat, birbirlerine secde etmeleridir.

Buhari bu âyetin izahında şu hadis-i şerifi zikretmiştir.

Resulullah (s.a.v.) Bizans imparatoru ve zamanın Hristiyanlarının lideri durumunda bulunan Herakliyüse mektup yazarak onu ve ona tabi olanları Müslüman olmaya davet etmiş ve mektubuna bu âyet-i kerimeyi de yazmıştır.

Mektup, o anda Kudüs topraklarında bulunan Herakliyüse ulaştığında ticaret için orada bulunan ve henüz Müslüman olmamış olan Ebu Süfyan ve arkadaşlarıyla Herakliyüs arasında şöyle bir görüşme cereyan etmiştir:

---

(83) Tevbe Suresi 9/31

Abdullah b. Abbas bu olayı Ebu Süfyandan naklen şöyle anlatmaktadır:

عبد بْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ اَنَّ اَبَا سُفْيَانَ بْنَ حَرْبٍ اَخْبَرَهُ اَنَّ هِرَقْلَ أَرْسَلَ اِلَيْهِ فِي رَكْبٍ مِنْ قُرَيْشٍ وَكَانُوا تُجَّاراً بِالشَّامِ فِي الْمُدَّةِ الَّتِى كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَادَّ فِيهَا اَبَا سُفْيَانَ وَكُفَّارَ قُرَيْشٍ فَاَتَوْهُ وَهُمْ بِايلِيَاءَ فَدَعَاهُمْ فِي مَجْلِسِهِ وَحَوْلَهُ عُظَمَاءُ الرُّومِ ثُمَّ دَعَاهُمْ وَدَعَا تَرْجُمَانَهُ فَقَالَ اَيُّكُمْ اَقْرَبُ نَسَباً بِهَذَا الرَّجُلِ الَّذِي يَزْعُمُ اَنَّهُ نَبِيٌّ فَقَالَ اَبُو سُفْيَانَ قُلْتُ اَنَا اَقْرَبُهُمْ نَسَباً فَقَالَ اَدْنُوهُ مُنِّى وَقَرِّبُوا اَصْحَابَهُ فَاجْعَلُوهُمْ عِنْدَ ظَهْرِهِ ثُمَّ قَالَ لِتَرْجُمَانِهِ قُلْ لَهُمْ اِنِّى سَائِلٌ هَذَا عَنْ هَذَا الرَّجُلِ فَاِنْ كَذَبَنِى فَكَذِّبُوهُ قَالَ فَوَاللّٰهِ لَوْلاَ الحَيَاءُ مِنْ اَنْ يَأْثِرُوا عَلَيَّ كَذِباً لَكَذَبْتُ عَنْهُ ثُمَّ كَانَ اَوَّلَ مَا سَأَلَنِي عَنْهُ اَنْ قَالَ كَيْفَ نَسَبُهُ فِيكُمْ قُلْتُ هُوَ فِينَا نَسَبٍ قَالَ فَهَلْ قَالَ هَذَا القَوْلَ مِنْكُمْ أَحَدٌ قَطُّ قَبْلَهُ قُلْتُ لاَ قَالَ فَهَلْ كَانَ مِنْ أَبَائِهِ مِنْ مَلِكٍ قُلْتُ لاَ قَالَ فَاَشْرَافُ النَّاسِ يَتَّبِعُونَهُ اَمْ ضُعَفَاؤُهُمْ قَالَ اَيَزِيدُونَ اَمْ يَنْقُصُونَ قُلْتُ بَلْ يَزِيدُونَ قَالَ فَهَلْ يَرْتَدُّ اَحَدٌ مِنْهُمْ سَخْطَةً لِدِينِهِ بَعْدَ اَنْ يَدْخُلَ فِيهِ قُلْتُ لاَ قَالَ فَهَلْ كُنْتُمْ تَتَّهِمُونَهُ بِالكَذِبِ قَبْلَ اَنْ يَقُولَ مَا قَالَ قُلْتُ لاَ قَالَ فَهَلْ يَغْدِرُ قُلْتُ لاَ وَنَحْنُ مِنْهُ فِي مُدَّةٍ لاَ نَدْرِي مَا هُوَ فَاعِلٌ فِيهَا قَالَ وَلَمْ تُمْكِنِّى كَلِمَةٌ اُدْخِلُ فِيهَا شَيْئاً غَيْرَ هَذِهِ الكَلِمَةِ قَالَ فَهَلْ قَاتَلْتُمُوهُ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَكَيْفَ كَانَ قِتَالُكُمْ اِيَّاهُ قُلْتُ الْحَرْبُ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُ سِجَالٌ يَنَالُ مِنَّا وَنَنَالُ مِنْهُ قَالَ مَاذَا يَأْمُرُكُمْ قُلْتُ يَقُولُ اُعْبُدُوا اللّٰهَ وَحْدَهُ وَلاَ تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً وَاتْرُكُوا مَا يَقُولُ آبَاؤُكُمْ وَيَأْمُرُنَا بِالصَّلاَةِ وَالصِّدْقِ وَالْعَفَافِ وَالصِّلَةِ لِلتَّرْجُمَانِ قُلْ لَهُ سَأَلْتُكَ عَنْ نَسَبِهِ فَذَكَرْتَ اَنَّهُ فِيكُمْ ذُو نَسَبٍ فَكَذَلِكَ الرُّسُلُ تُبْعَثُ فِي نَسَبِ قَوْمِهَا وَسَأَلْتُكَ هَلْ قَالَ اَحَدٌ مِنْكُمْ هَذَا القَوْلَ فَذَكَرْتَ اَنْ لاَ فَقُلْتُ لَوْ كَانَ اَحَدٌ قَالَ هَذَا القَوْلَ قَبْلَهُ لَقُلْتُ رَجُلٌ يَتَأَسَّى بِقَوْلٍ قِيلَ قَبْلَهُ وَسَأَلْتُكَ هَلْ كَانَ مِنْ آبَائِهِ مُلْكٌ فَذَكَرْتَ اَنْ

لاَ قُلْتَ فَلَوْ كَانَ مِنْ آبَائِهِ مِنْ مَلِكٍ قُلْتُ رَجُلٌ يَطْلُبُ مُلْكَ اَبِيهِ وَسَأَلْتُكَ هَلْ كُنْتُمْ تَتَّهِمُونَهُ بِالكَذِبِ قَبْلَ اَنْ يَقُولَ مَا قَالَ فَذَكَرْتَ اَنْ لاَ فَقَدْ اَعْرِفُ اَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لِيَذَرَ عَلَى النَّاسِ وَيَكْذِبَ عَلَى اللّهِ وَسَأَلْتُكَ اَشْرَافُ النَّاسِ اِتَّبَعُوهُ اَمْ ضعَفَاؤُهُمْ فَذَكَرْتَ اَنَّ ضُعَفَاؤُهُمُ اِتَّبَعُوهُ وَهُمْ اَتْبَاعُ الرُّسُلِ وَسَأَلْتُكَ اَيَزِيدُونَ اَمْ يَنْقُصُونَ فَذَكَرْتَ اَنَّهُمْ يَزِيدُونَ وَكَذَلِكَ اَمْرُ الإِيمَانِ حَتَّى يَتِمَّ وَسَأَلْتُكَ اَيَرْتَدُّ اَحَدٌ سَخْطَةً لِدِينِهِ بَعْدَ اَنْ يَدْخُلَ فِيهِ فَذَكَرْتَ اَنْ لاَ وَكَذَلِكَ الإِيمَانُ حِينَ تُخَالِطُ بَشَاشَتُهُ الْقُلُوبَ وَسَأَلْتُكَ هَلْ يَغْدِرُ فَذَكَرْتَ اَنَّهُ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تَعْبُدُوا اللّهَ وَلاَ تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً وَيَنْهَاكُمْ عَنْ عِبَادَةِ الاَوْثَانِ وَيَأْمُرُكُمْ بِالصَّلاَةِ وَالصِّدْقِ وَالْعَفَافِ فَاِنْ كَانَ مَا تَقُولُ حَقاً فَسَيَمْلِكُ مَوْضِعَ قَدَمِيَّ هَاتَيْنِ وَقَدْ كُنْتُ اَعْلَمُ اَنَّهُ خَارِجٌ لَمْ اَكُنْ اَظُنُّ اَنَّهُ مِنْكُمْ فَلَوْ اَنِّى اَعْلَمُ اَنِّى اَخْلُصُ اِلَيْهِ لَتَجَشَّمْتُ لِقَاءَهُ وَلَوْ كُنْتُ عِنْدَهُ لَغَسَلْتُ عَنْ قَدَمَيْهِ ثُمَّ دَعَا بِكِتَابِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ الَّذِي بَعَثَ بِهِ دِحْيَةُ اِلَىٰ عَظِيمِ بُصرىٰ فَدَفَعَهُ اِلَىٰ هِرَقْلَ فَقَرَأَ فَاِذَا فِيهِ بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مِنْ مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللّهِ وَرَسُولِهِ اِلَىٰ هِرَقْلَ عَظِيمَ الرُّومِ سَلاَمٌ عَلَىٰ مَنِ اَتَّبَعَ الهُدىٰ اَمَّا بَعْدُ فَاِنِّى اَدْعُوكَ بِدِعَايَةِ الإِسْلاَمِ اَسْلِمْ تَسْلَمْ يُؤْتِكَ اللّهُ اَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ فَاِنْ تَوَلَّيْتَ فَاِنَّ عَلَيْكَ اِثْمُ اليَرِيسِينَ وَيَا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَنْ لاَ نَعْبُدَ اِلاَّ اللّهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئاً وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً اَرْبَاباً مِنْ دُونِ اللّهِ فَاِنْ تَوَلَّوْا اَشْهَدُوا بِاَنَّا مُسْلِمُونَ قَالَ اَبُوا سُفْيَانَ فَلَمَّا قَالَ مَا قَالَ وَفَرَغَ مِنْ قِرَاءَةِ الكِتَابِ كَثُرَ عِنْدَهُ الصَّخَبُ وَارتَفَعَتِ الاَصْوَاتُ وَاُخْرِجْنَا فَقُلْتُ لاَصْحَابِي حِينَ اُخْرِجْنَا لَقَدْ اَمِرَ اَمْرُ ابْنُ اَبِي كَبْشَةَ اِنَّهُ يَخَافُهُ مَلِكُ بَنِي الاَصْفَرِ فَمَا زِلْتُ مُوقِناً اَنَّهُ سَيَظْهَرُ حَتَّى اَدْخَلَ اللّهُ عَلَىَّ الإِسْلاَمَ.

Ebu Süfyan, Kureyşlilerin, Resulullah ile yaptıkları Hudeybiye musalahasının yürürlükte olduğu bir dönemde, ticaret maksadıyla Şam topraklarında bulunuyormuş. Herakliyüs, Ebu Süfyan ve arkadaşlarına adam gönderip yanına çağırmış. Ebu Süfyan ve arkadaşları, Herakliyüs ve Rum büyüklerinin bulunduğu İlya şehrine varmışlar Herakliyüs Rum ileri gelenleriyle birlikte bulunduğu meclise, Ebu Süfyanı ve arkadaşlarını çağırmış, ayrıca bir de tercüman getirmiştir: Herakliyüs "Peygamberlik iddia eden bu kişiye soy bakımından en yakın olanınız kim?" diye sormuş Ebu Süfyan "Ona soy bakımından en yakın olan benim." demiştir. Herakliyüs, "Onu bana yaklaştırın, arkadaşlarını da yakına getirin ve onun arkasında durdurun." demiş sonra tercümana yönelerek: "Sen bu adamın arkasında duranlara bak. Ben bundan, Peygamberlik iddia eden o kişi hakkında sorular soracağım. Şayet bana yalan söyleyecek olursa onlar bunu bana arkadan işaretle bildirsinler." dedi.

Ebü Süfyan diyor ki: "Vallahi arkadaşlarım yalanımı şurda burda söylerler diye utanmasaydım onun (Yani Resulullahın) hakkında yalan uydururdum." Ondan sonra bana ilk sorusu şu oldu:

- Peygamber olduğunu söyleyen o kişinin, sizin içinizde soyu nasıldır?

- O, içimizde soyu temiz birisidir.

- İçinizde, ondan önce bu sözü (Peygamberlik iddiasını) söylemiş olan var mıdır?

- Hayır.

- Atalarının içinde Karal varmıydı?

-Hayır.

- Ona tabi olanlar, halkın ileri gelenleri mi yoksa zayıflarımıdır?

- Halkın ileri gelenleri değil zayıflarıdır.

- Ona tabi olanlar artıyor mu yoksa eksiliyor mu?

- Artıyorlar, eksilmiyorlar.

- İçlerinde onun dinine girdikten sonra kızarak o dinden çıkan var mı?

- Hayır. Yoktur.

- Bu iddiasından önce onu hiç yalancılık suçladığınız oldu mu?

- Hayır.

- Hiç sözünden döndüğü oluyor mu?

- Hayır olmuyor. Ancak şu anda onunla belli bir süreye kadar bir barış antlaşması içindeyiz. Bu müddet içinde ne yapacağını bilmiyoruz.

Ebu Süfyan diyor ki: "Ben bu konuşma sırasında, sözlerime kendiliğimden bir şeyler katmaya imkân verecek bu sözden başkasını bulamadım. Herakliyüs devamla dedi ki:

- Onunla hiç savaştınız mı?

- Evet savaştık.

- Savaşlarınız nasıl sonuçlandı?

- Aramızdaki savaşlar nöbetleşe geçti. Bazan o bizi yenilgiye uğratıyor bazan da biz onu.

- Peki size ne emrediyor?

-Bize, "Yalnız Allaha ibadet edin. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Atalarınızın, söylediklerini terkedin." diyor ve bize namaz kılmayı, doğru söylemeyi, iffetli olmayı ve akrabalarımızla ilgilenmeyi emrediyor."

Bu sözlerden sonra Herakliyü, tercümanına dedi ki: "Bu adama söyle, onun soyunu sordum, soyunun temiz olduğunu söyledin. Peygamberler de işte böyle kavimlerinin temiz soylularından gönderilirler. "İçinizden daha önce bu iddida bulunan herhangi bir kimse oldu mu?" dedim. "Hayır" dedin. Ondan evvel bu iddiada bulunmuş bir kimse olsaydı" Bu kimse, daha önce ortaya konan bir iddiaya uyan bir kimsedir." diyebilirdim. "Ataları içinde hiçbir Kral varmıdır" diye sordum. "Hayır" dedin.

Eğer ataları içinde bir Kral bulunmuş olsaydı "Bu da babasının iktidarını geri almaya çalışan bir kimsedir." derdim. "Bu iddiada bulunmadan önce onu hiç yalancılıkla suçlamış mıydınız?" diye sordum. "Hayır" dedin. Çok iyi biliyorum ki daha önce insanlara karşı yalan söylemeyen bir kimsenin Allaha karşı yalan söylemeyeceği muhakkatır. "Ona halkın ileri gelenleri mi yoksa zayıfları mı tabi oluyor?" diye sordum. Ona insanların zayıflarının tabi olduğunu söyledin. Zaten Peygamberlere bunlar tabi olular. "Ona tabi olanlar artıyor mu eksiliyor mu?" diye sordum. Onların arttıklarını söyledin. İşte iman meselesi böyledir. Tamamlanıncaya kadar bu minval üzere devam eder. "İçlerinde onun dinine girdikten sonra dini beğenmeyerek ondan çıkanlarvarmı?" diye sordum. "Hayır" dedin. İmanın lezzeti kalbe işleyince işte böyle olur. "Hiç sözünden döner mi?"

diye sordum. "Hayır" dedin. İşte Peygamberler böyledir. Verdikleri sözden dönmezler. "Size ne emrediyor?" diye sordum. Yalnız Allaha ibadet edip ona hiçbir şeyi ortak koşmamanızı emrettiğini, sizleri putlara tapmaktan men ettiğini ayrıca size namaz kılmayı, doğru söylemeyi, iffetli olmayı emrettiğini söyledin. Eğer bu dediklerin doğruysa o zat, şu ayaklarımın bastığı yerlere de bir gün sahip olacaktır. Ben böyle birinin çıkacağını çok iyi biliyordum. Fakat bunun, sizin aranızdan çıkacağını sanmıyordum. Eğer onunla başabaş kalabileceğimi bilsem onunla görüşebilmek için bütün zorlukları katlanırdım. Yanında olsaydım (hizmet ederek) ayaklarını yıkardım."

Bu sözlerden sonra Herakliyüs, Resulullahın kendisine verilmek üzere Dıhye (r.a.) vasıtasıyla Busra emirine gönderilen mektubunu istedi. Getiren adam onu Herakliyüse verdi. O da aldı ve okudu. Mektupta şöyle yazıyordu:

Bismillahirrahmanirrahîm

Allahın kulu ve Peygamberi Muhammedden, Rumların lideri Herakliyüse. Allahın selamı hidayete tabi olanlara olsun. Mesele şu ki, seni İslam daveti ile davet ediyorum. Müslüman ol ki kurtuluşa eresin. Ve Allah sana iki kat mükâfaat versin. Eğer kabul etmezsen sana tabi olanların günahı da senin boynundadır. " De ki: "Ey kitap ehli, bizimle sizin aranızda müsavi olan bir söze gelin. Yalnız Allaha kulluk edelim. Ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Bir kısmımız Allahı bırakıp diğer bir kısmımızı rabler edinmesin. Eğer yüzçevirirlerse deyin ki: "Şahit olun biz müslümanlarız."(84)

Ebu Süfyan diyor ki: "Herakliyüs sözlerini bitirip mektubu okuduktan sora çevresinde gürültüler koptu. Sesler yükseldi ve biz oradan çıkarıldık. Bunun üzerine arkadaşlarıma şöyle dedim: "İbn-i Ebi Kebşenin (Muhammedin) işi o kadar ciddi ha?" Baksanıza Beni Asfarın (Romanın) Kralı bile ondan korkuyor." O günden itibaren, sonunda onun galip geleceğini kesinlikle anlamıştım. Nihayet Allah benim kalbime İslamı soktu."(85)

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لِمَ تُحَآجُّونَ فِيٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَمَآ أُنزِلَتِ ٱلتَّوۡرَىٰةُ وَٱلۡإِنجِيلُ إِلَّا
مِنۢ بَعۡدِهِۦٓۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ٦٥

65- Ey kitap ehli, İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz? Halbuki

(65) Âl-i İmran suresi, 3/64

(85) Buhari, K. Bed'ül Vahy. bab: 6, K. Tefsir el-Kuran, sure 3, bab: 4

Tevrat da İncil de ondan sonra indirilmiştir. Hiç aklınızı kullanmazmısınız?

Ey, İncil ve Tevrata tabi olan ehl-i kitap, Rahman olan Allahın dostu İbrahim hakkında niçin tartışıyor, aranızda mücadeleye girişiyorsunuz? Her birenizi, İbrahimin, kendi dinine mansup olduğunu iddia ediyorsunuz. Halbuki Tevrat da İncil de ancak İbrahimin vefatından sonra idirilmiştir. O halde nasıl olur da İbrahim, sizin dininizden olur? Bu sözünüzün yanlış olduğunu düşünmez misiniz?

* Abdullah b. Abbas ve Katade bu âyet-i kerimenin, Hz. İbrahim hakkında tartışan ve her birinin, İbrahimin kendi dininden olduğunu iddia eden Yahudi ve Hristiyanlar hakkında nâzil olduğunu zikretmişlerdir. Bu hususta Abdullah Abbas diyor ki: Necran Hristiyanları ile Yahudi Hahamları, Resulullahın yanında bir araya geldiler ve tartıştılar. Yahudi Hahamları "İbrahim ancak Yahudidir." Hristiyanlar da: "İbrahim ancak Hristiyandır." dediler, İşte bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi ve her iki guruba da, Hz. İbrahimin, onların dininden olmadığını bildirdi.

Rebi' b. Enes, Mücahid ve Katadeden nakledilen diğer bir görüşe göre bu ayet, İbrahim hakkında tartışan Yahudiler hakkında inmiştir. Bu hususta Katade diyor ki: "Bize nakledildiğine göre Resulullah, Medinede yaşayan Yahudileri müminlerle Yahudiler arasında müsavi bir söz olan kelime-i Tevhide ve yalnız Allah kulluk etmeye davet etti. Onlar, Hz. İbrahimin hakkında, Resulullah ile tartıştılar ve onun Yahudi olarak öldüğünü iddia ettiler. Bunun hüzerine Allah teala onları yalanlayarak bu ayeti indirdi.

هَٰٓأَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ حَٰجَجْتُمْ فِيمَا لَكُم بِهِۦ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَآجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُم بِهِۦ عِلْمٌ ۚ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾

66- Diyelim ki siz, bildiğiniz hususlarda tartışıyorsunuz. Peki bilmediğiniz hususlarda niye tartışıyorsunuz? Halbuki Allah bilir, siz bilmezsiniz.

Ey Yahudi ve Hristiyan topluluğu, haydi diyelim ki, kitaplarınızda buduğunuz ve haklarında bilgi sahibi olduğunuz dini meselelerde tartışıyorsunuz, hakkında hiçbir bilginiz olmadığı halde İbrahim ve onun dini hakkında niçin tartışıyorsunuz? İşlerin gerçek yüzünü Allah bilir sizler bilemezsiniz. O halde

batıl iddialarla tartışmaya girişmeyin.

* Süddi diyor ki: "Burada zikredilen ehl-i kitabın bildiği şeylerden maksat, onlara haram kılınan ve emredilen şeylerdir. Bilmedikleri şeyden maksat ise Hz. İbrahimin durumudur. Katade ise diyor ki: "Onların bildikleri şeyden maksat, müşahade ettikleri ve bizzat gördükleri şeylerdir. Bilmedikleri şeyden maksat ise müşahade etmedikleri ve bizzat görmedikleri şeylerdir.

مَا كَانَ إِبْرَٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَٰكِن كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾

67- İbrahim ne Yahudi idi ne de Hristiyandı. Fakat o, doğruya yönelmiş bir müslümandı. Müşriklerden de değildi.

İbrahim ne Yahudi idi ne de Hristiyandı. Fakat o, Allahın emrine tabi olan, doğru yola yönelen bir müslümandı. Kalbiyle ve bütün azalarıyla ona boyun eğen bir kimseydi. O, putlara veya yaratıklardan herhangi birine tapan müşriklerden değildi.

* Allah teala bu âyet-i kerime ile Hz. İbrahim ve onun dini hakkında tartışan ve onun, kendi dinlerinden olduğunu iddia eden Yahudi ve Hristiyanları yalanlamış, Hz. İbrahimin, Hanif dini olan İslam dinine mensup olduğunu, Allahı bırakıp başka yaratıklara tapan müşriklerden olmadığını beyan etmiştir.

İslam gelmeden önce bir kısım insanların, Yahudi ve Hristiyan olmadıkları ve onların, Hz. İbrahimin dini olar Hanif dini üzere yaşadıkları zikredilmektedir. Bu hususta, Hz. Ömerin torunu Salim, babası Abdullahtan şunu rivayet etmektedir, "Bir zaman Zeyd b. Amr b. Nufeyl, Şama gitti. Orada, tabi olacağı bir dini araştırıyordu. Yahudilerden bir alimle karşılaştı. Ona dininin durumunu sordu ve dedi ki: "Belki ben, sizin dininize girerim. Dininizin nasıl olduğunu bana söyle." Yahudide ona dedi ki: "Allahın gazabından payını almadıkça bizim dinimize girmiş olamazsın." Zeyd de: "Ben zaten Allahın azabından kaçıyorum. Ben onun gazabından hiçbir şeyi yüklenemem ve benim buna gücüm yetmez. Sen bana, kendisinde bu anlattığın şey bulunmayan bir din gösterebilir misin?" dedi. Yahudi ona: "Böyle bir din bilmiyorum. Ancak Hanif olursan bu dediğin olur." dedi. Zeyd: "Hanif nedir?" diye sordu. Yahudi: "O, İbrahimin dinidir. O, Yahudi değildi Hristiyan da. O, yalnızca Allaha ibadet ediyordu." diye cevap

verdi. Bunun üzerine Zeyd, Yahudinin yanından ayrılıp Hristiyan âlimlerinden biri ile görüştü. Ona da dini hakkında sorular sordu ve ona: "Bel ki ben, sizin dininize girebilirm. Dininizin ne olduğunu bana anlat." dedi. Hristiyan ise "Sen, Allahın lanetinden payını almadıkça bizim dinimize girmiş olamazsın." dedi. Zeyd de: "Benim buna gücüm yetmez. Sen bana, kendisinde bu söylediğin şey bulunmayan bir din gösterebilir misin? dedi. Hristiyan da ona: "Yahudinin söylediği gibi "Ben böyle bir din bilmiyorum. Ancak Hanif olursan bu olur." dedi. Bunun üzerine Zeyd, Hristiyanın yanından da ayrıldı. O, Yahudi ve Hristiyanın Hz. İbrahim hakkında ittifak ederek söyledikleri tavsiyeye razı oldu. Ellerini göğe doğru kaldırıp: "Ey Allahım, ben seni şahit tutuyorum ki, ben İbrahimin dini üzereyim" dedi.

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَٰهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا ۗ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾

68- Doğrusu insanlardan İbrahime en yakın olanlar, ona tabi olanlar, bu Peygamber ve iman edenlerdir. Allah, müminlerin dostudur.

Doğrusu insanlardan İbrahime en yakın olanlar, onun yolunda gidip Allahın bir olduğuna inananlar, batılı bırakıp hakka eğilenler ile bu Peygamber Muhammed ve ona iman edenlerdir. Allah, düşmanlara k arşı müminlerin dostudur.

* Abdullah b. Mes'ud diyor ki:

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ وُلاَةً مِنَ النَّبِيِّينَ وَإِنَّ وَلِيِّ أَبِي وَخَلِيلُ رَبِّي ثُمَّ قَرَأَ: (إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ).

"Resulullah buyurdu ki: "Her bir Peygamberin, Peygamberlerden dostları vardır. Benim, onlardan dostum, atam olan ve rabbimin dostu olan İbrahimdir. Sonra Resulullah: "Doğrusu insanlardan İbrahime en yakın olanlar, ona tabi olanlar, bu Peygamber ve iman edenlerdir. Allah, müminlerin dostudur." âyetini okudu.(86)

(86) Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an sure, 3 bab: 3 Hadis No: 2995

وَدَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَٰبِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ ۖ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ ۖ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾

69- Kitap ehlinden bir cemaat sizi doğru yoldan saptırmak isterler. Halbuki onlar, ancak kendilerini saptırırlar da farkına varmazlar.

Ey müminler, ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlardan bir zümre, sizi hak dinden saptırıp inkâra düşürmek ve helak etmek arzusundadırlar. Halbuki onlar, bu davranışlarıyla ancak kendilerini saptırır ve helak ederler. Çünkü onlar, yaptıklarıyla Allahın gazabını ve lanetini hak ederler. Böylece helak olurlar. Ve onlar bunun farkında değildirler.

يَٰٓأَهْلَ الْكِتَٰبِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ اللَّهِ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾

70- Ey kitap ehli, gözünüz gördüğü halde, Allahın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz?

Ey kitap ehli, âyetlerin, rabbiniz tarafından size bildirilen gerçekler olduğuna şahitlik ettiğiniz halde, Allahın size gönderilen kitabının âyetlerini niçin inkâr edersiniz?

* Bu âyet-i kerime, Hz. Peygamber (s.a.v.) in Peygamber olarak geleceğini, kendi kitaplarından okudukları halde onu inkâr eden ehli-i kitabı kınamaktadır. Çünkü onlara inen Tevrat ve İncilde, Hz. Muhammedin sıfatları açık bir şekilde zikredilmiştir. Onlar, sıfatları görmelerine rağmen Resulullahı yalanlamaya ve inkâra kalkışmışlardır.

يَٰٓأَهْلَ الْكِتَٰبِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَٰطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾

71- Ey kitap ehli, niçin hakkı batıl ile karıştırıyor ve bile bile hakkı gizliyorsunuz?

Ey ehl-i kitap, niçin dilinizle Muhammede iman ettiğinizi söyleyip, kalblerinizle onu inkâr ederek hakkı batıla karıştırıyor, Muhammedin Peygamberliği ve sıfatları, sizin kitabınızda mevcut olduğu halde bu gerçeği gizliyorsunuz? Halbuki sizler bunun farkındasınız.

* Âyette zikredilen "Hak"tan maksat, Abdullah b. Abbas, Katade, Rebi' b. Enes ve İbn-i Cüreyce göre İslamdır. "Batıl"dan maksat ise, Yahudilik ve Hristiyanlıktır. Yahudi ve Hristiyanların batıl olan kendi dinlerini, hak olan İslam dinine karıştırmak istemeleri, Abdullah b. Abbasın neklettiği gibi şu şekilde olmuştur. Abdullah b. Abbas diyor ki: "Yahudilerden Abdullah b. Sayf, Adiy b. Zeyd, Haris b. Avf, birbirlerine şöyle dediler: "Gelin muhammede ve arkadaşlarına indirilene sabahleyin iman edelim. Akşamleyin de onu inkâr edelim. Böylece onların dinlerini karıştırır ve onları, dinleri hakkında şüpheye düşürürüz. Umulur ki bu sayede onlar da bizim yaptığımız şeyi yaparlar ve dinlerinden dönerler." İşte bunun üzerine Allah teala bu âyeti indirdi.

İbn-i Zeyde göre ise âyette zikredilen "Hak"tan maksat, Allah tealanın Hz. Musaya indirdiği Tevrattır. "Batıl"dan maksat ise, Yahudilerin bizzat kendi elleriyle yazıp ona sokuşturdukları şeylerdir.

وَقَالَت طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ ءَامِنُوا بِالَّذِىٓ أُنزِلَ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ
وَاكْفُرُوٓا ءَاخِرَهُۥ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾

72- Kitap ehlinden bir topluluk şöyle dedi: "İman edenlere indirilenlere, günün başlangıcında iman edin, sonunda inkâr edin. Bel ki dinlerinden dönerler.

Ehl-i Kitap olan Yahudilerden bir güruh şöyle dedi: "Müminlere indirilene gündüzün başlangıcında iman edin ve onu gündüzün sonunda inkâr edin. Böylece belki dinleriden dönerler

* Yahudiler, müminlerin inancını sarsmak maksadıyla birbirlerine: "Onlara indirilene günün başlangıcında iman edin fakat günün sonunda onu inkâr edin." tavsiyesinde bulunuyorlar ve bunu yaptıktan sonra da, kendi kendilerine "Bu insanların, günün başlangıcında iman edip sonra dönmeleri, bu dindeki eksiklik ve kusurdandır." diye İslamın aleyhinde propaganda yapıyorlardı. Yahudiler bunu, zayıf müslümanları, imanlarında şüpheye düşürmek için yapıyorlardı.

Yahudilerin, gündüzün başlangıcında iman ettiklerini, sonunda da inkâr ettiklerini ortaya koymaları, Katade, Ebu Mâlik ve Süddiye göre, bizzat dilleriyle söylemeleri şeklinde oluyordu. Bu hususta Süddi diyor ki: "Arine bölgesinde bulunan köylerin on iki Hahamı vardı. Onlar birbirlerine şöyle demişlerdi: "Siz, gündüzün başında Muhammedin dinine girin ve "Şahadet ederim ki Muhammed haktır ve doğru söyleyendir." deyin. Gündüzün sonu olunca da inkâr edin ve deyin ki: "Biz, âlimlerimize ve Hahamlarımıza başvurarak bunu onlardan sorduk. Onlar da bize dediler ki: "Muhammed yalancıdır ve siz müslümanların dayandığınız herhangi bir şey yoktur." Bunun üzerine tekrar dinimize döndük. Bizim dinimiz bize, sizin dininizden daha sevimlidir." Hahamlar, telkinlerine devam ederek dediler ki: Böyle yaptığınız takdirde belki onları, şüpheye düşerler ve kendi kendilerine derler ki: "Bunlar gündüzün başlangıcında bizimle beraberdiler. Acaba bunlar dinlerinden niçin döndüler?" Süddi diyor ki: "İşte Allah teala Peygamberine bu âyetle, Yahudilerin bu gibi davranışlarını bildirdi.

Mücahid ve Abdullah b. Abbasa göre ise, Yahudilerin, gündüzün başlangıcında iman ettiklerini, günzüdün sonunda da inkâr ettiklerini ortaya koymaları, Resulullah ile birlikte sabah namazını kılıp akşamleyin dinden çıktıklarını belirtmek şeklinde oluyordu. Veya, sabahleyin dilleriyle iman ettiklerini söylüyor akşamleyin, Yahudilere ait olan ibadeti yapıyorlar ve bu şekilde iman edip tekrar döndüklerini belirtiyorlardı.

وَلَا تُؤْمِنُوٓا إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ ٱلْهُدَىٰ هُدَى ٱللَّهِ أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ
أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَآجُّوكُمْ عِندَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ ٱلْفَضْلَ بِيَدِ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ
وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾

73- Sizin dininize tabi olanlardan başkasını tasdik etmeyin. "Ey Muhammed de ki: "Şüphesiz ki hidayet Allahın hidayetidir. Size verilenin benzerinin başka birine verilmesinden veya rabbinizin katında aleyhinize delil getirilmeleriden korkarak mı tasdik etmiyorsunuz? De ki: "Şüphesiz ki lütuf Allahın elindedir. Onu, dilediğine verir. Allah geniş lütuf sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir.

* Bir kısım müfessirler bu âyetin, Kur'an-ı kerimin mânâsının anlaşılması

bakımından Kur'an-ı Kerimin en zor âyetlerinden biri olduğunu söylemişlerdir. Bunun sebebi âyette geçen ifadelerden bir kısmının, hem Yahudilerin sözleri hem de Allah tealanın, Resulullaha, söylemesini emrettiği sözler olması ihtimalindendir.

Âyetin, "Sizin dinize tabi olanlardan başkasını tasdik etmeyin." bölümünün, Yahudilerin sözü olduğu ve "Ey Muhammed, de ki: Hidayet Allahın hidayetidir." bölümünün de Resulullaha, söylemesi emredilen söz olduğu kesindir. Ancak, âyetin diğer bölümlerinin, kimin sözü olduğu kesin değildir. Bu nedenle müfessirler, âyetin izahında zorlanmışlar ve takdir ettikleri farklı faraziyelere başvurarak, âyeti izah etmeye çalışmışlardır. Taberinin, âyeti izahı özetle şu şekildedir:

a- Âyetin içindeki "Ey Muhammed de ki: " Hidayet Allahın hidayetidir." ifadesi dışındaki diğer ifadelerin tümünün Yahudilerin sözü olduğunu farzeden müfessirler bu âyete şu şekilde mânâ vermişlerdir. "Yahudiler birbirlerine dediler ki: "Sizin dininize tabi olanlardan başkasını tasdik etmeyin." Ey Muhammed sen de de ki: "Şüphesiz ki hidayet, Allahın hidayetidir." Yine Yahudiler dediler ki: "Size verilen Tevratın ve size gönderilen Musanın benzerinin bir başkasına, yani Muhammede ve ümmetine de" verileceğine inanmayın. Yine sizler, rabbiniz huzurunda aleyhinize delil getirilerek mağlup edileceğinize de inanmayın."

Taberi, Mücahidin bu âyeti bu şekilde izah ettiğini zikretmiştir.

b- Âyet-i kerimenin, "Sizin dininize tabi olanlardan başkasını tasdik etmeyin." kısmının, Yahudilerin sözü olduğunu fakat diğer tamamının Allah tealanın, Resulullaha söylemesini emrettiği sözler olduğunu takdir eden müfessirler, âyete şu şekilde mânâ vermişlerdir: "Yahudiler birbirlerine dediler ki: "Sizin dininize tabi olanlardan başkasını tasdik etmeyin. Ey muhammed, sen de onlara de ki: "Asıl açıklama Allahın açıklamasıdır. Onun açıklaması da şudur ki, siz ümmet-i Muhammede verilenin benzeri, başka hiçbir kimseye verilmemiştir ki Yahudiler, rableri huzurunda sizinle tartışıp sizi mağlup etsinler. Çünkü size verilenler onlara verilenlerden daha afdaldir. Taberi, Süddinin âyeti bu şekilde izah ettiğini söylemiştir.

c- Yine, âyetin "Sizin dininize tabi olanlardan başkasını tasdik etmeyin." kısmının Yahudilerin sözü olduğunu, diğer kısımlarının ise, Allah tealanın, Resulullaha söylemesini emrettiği sözler olduğunu söyleyen başka bir kısım müfessirler, âyeti şu şekilde izah etmişlerdir: "Yahudiler dediler ki: Sizin dininize tabi olanlardan başkasını tasdik etmeyin. Ey Muhammed sen de o Yahudilere de ki: "Ey Yahudiler topluluğu, hidayet Allahın hidayetidir. O halde sizin dışınızdaki insanları kıskanarak size verilen kitap ve Peygamberin benzerinin bir başkasına da verilmesini veya rabbinizin huzurunda başkaları tarafından delillerle mağlup edileceğinizi inkâra kalkışmayın ve reddetmeyin. Zira lütuf, Alla-

hın elindedir. Onu, kullarından dilediğini verir.

Taberi, Katade, ve Rebi' b. Enesin, âyeti bu şekilde izah ettikleri naklet-miştir.

d- Başka bir kısım müfessirler, âyet-i kerimenin "Sizin dininize tabi olanlardan başkasını tasdik etmeyin." Kısmının ve "Rabbinizin katında sizin aleyhinize delil getirmiş olurlar." kısmının, Yahudilerin sözü olduğunu iğer kısımlarının ise, Allah tealanın, Resulullaha söylemesini emrettiği sözler olduğunu söylemişler ve âyet-i kerimeye şu şekilde mânâ vermişlerdir." Yahudiler dediler ki: "Sizin dininize tabi olanlardan başkasını tasdik etmeyin. Ey Muhammed, sen de de ki: "Şüphesiz ki hidayet Allahın hidayetidir. O da size verdiği kitabın benzerini başkalarına da vermesidir. Yahudiler dediler ki: "Allahın Tevratta size açıkladığı şeyleri müslümanlara haber vermeyin ki rabbinizin huzurunda onu aleyhinize delil olarak kullanmasınlar." Taberi, İbn-i Cüreycin âyeti bu şekilde izah ettiğini zikretmiştir.

Taberi bu görüşü seçmiş, âyetin, ehl-i kitaptan, gündüzün başlangıcında iman etmeyi, sonunda da inkâr etmeyi emreden kişilerin sözü olduğunu, ancak "Hidayet Allahın hidayetidir." cümlesinin bir muteriza cümlesi olduğunu, bu cümlenin faydasının ise, batıl iddialarda bulunan Yahudilerin kendi sözleri içinde tekzib etmek olduğunu söylemiş ve âyete şu şekilde mânâ vermiştir: "Yahudiler dediler ki: "Ey Yahudiler topluluğu, sizin dininize tabi olanlardan başkasını tasdik etmeyin. Ey Muhammed, sen de onlara de ki: "Şüphesiz ki hidayet, Allahın hidayeti ve beyan etme, onun beyan etmesidir. Siz Yahudiler toplululuğunun iddiaları değildir. Yine Yahudiler dediler ki: "Size verilen kitap ve Peygamberin benzerinin bir başkasına verileceğine veya imanınızdan dolayı herhangi bir kimsenin, sizi, rabbinizin huzurunda mağlup edeceğine de inanmayın." Ey Muhammed de ki: "İmana muvaffak kılma ve İslama kavuşturma lütfu, Allahın elindedir. Ne sizin elinizde ne harhangi bir yaratığın elindedir. Allah, lütfu bol olan ve bu lütfa layın olanı çok iyi bilendir." Taberi diyor ki: "Bu izah şeklini tercih etmemizin sebebi, mânâsının daha sahih olması, Arapça ifade şekline daha uygun düşmesi ve âyetin, cümlelerinin birbirleriyle daha fazla irtibatlı sayılmasıdır. Diğer görüşler ise sıhhatten uzak bir kısım zorlamalardır ve hoş olmayan ifadelerdir.

يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

74- Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder ve Allah büyük lütuf sahibidir.

Allah, İslam ve iman gibi nimetlerini, dilediğine tahsis eder. O büyük

lütuf sahibidir.

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ
بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا
فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

75- Kitap ehlinden öyle kimseler vardır ki ona yüklerle emanet bıraksan onu sana geri verir. Onlardan öylesi de vardır ki, bir dinar da emanet bıraksan ısrarla üzerinde durmadıkça onu sana geri vermez. Bu onların "Kitap ehlinden olmayan ümmilere karşı hiçbir mes'uliyetimiz yoktur." demelerindendir. Onlar bile bile, Allaha karşı yalan söylemektedirler.

Kitap ehlinden olan Yahidilerden öyle insanlar vardır ki, güvenilen insanlardır. Onlara yüklerle emanet bıraksan, ihanet etmeden onu sana geri verirler. Öyleleri de vardır ki, hain insanlardır. Onlara tek bir dinar dahi emanet etsen, ısrarla üzerinde durmadıkça onu sana geri iade etmezler. O Yahudilerin böyle davranmaları: "Kitap ehlinden olmayan ümmi, yani okur yazarlığı olmayan Araplara karşı hiçbir sorumluluğumuz yoktur. Allah onların mallarını bize helal kılmıştır." demelerindendir. Onlar, bile bile Allaha karşı yalan söylemektedirler. Allah, onlara hiçbir şeyi helal kılmış değildir.

* Taberi diyor ki: "Allah teala bu âyet-i kerime ile, ehli-i kitap olan Yahudilerden bir kısmının, verilen emanete ihanet etmeyen güvenilir kimseler olduklarını, diğer bir kısmının ise verdikleri sözleri bozan ve emanete ihanet eden kimseler olduklarını bildirmiştir. Ta ki müminler mallarını onlara teslim etmesinler ve onlara aldanmasınlar. Çünkü onlardan çoğu, müminlerin mallarını kendilerine helal görürler.

Âyet-i kerimede geçen ve "Israrla üzerinde durmadıkça" şeklinde tercüme edilen (إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِماً) ifadesi, Katade ve Mücahid tarafından "Alacağını ısrarla isteme" şeklinde izah edilmiş, Süddi tarafından ise "Devamlı olarak başucunda durma" diye izah edilmiştir. Taberi birinci görüşü tercih etmiştir. Yine âyet-i kerimede geçen ve "Bu, onların, ümmîlere karşı hiçbir mes'uliyetimiz yoktur." demelerindendir. Şeklinde tercüme edilen (ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ) ifadesi iki şekilde izah edilmiştir:

Katade, Süddi Said b. Cübeyr ve Abdullah b. Abbastan nakledilen bir görüşe göre bu ifadeden maksat şudur "Yahudiler dediler ki: Okur yazarlığı olmayan ve müşrik olan Arapların mallarını almanızda bir sakınca yoktur. Zira Al-

lah, onların mallarını bize helal kılmıştır. Bu hususta Said b. Cübeyr diyor ki: "Bu âyet-i kerime inince Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah düşmanları yalan söylediler. Cahiliye döneminde olan her şey ayaklarımın altındadır. Ancak verilen emanetler müstesnadır. Zira emanet, sahibine verilmelidir. Sahibi ister takva sahibi olsun ister facir."

İbn-i Cüreyc ve Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre Yahudilerin, Müslümanların kendilerine emanet ettikleri mallara ihanet etmeyi caiz görmelerinin sebebi, Yahudilerin, Müslümanları dinlerini değiştiren kişiler saymaları ve Tevratın, kendilerine dinini değiştirenlerin mallarına el koymalarının caiz olduğunu bildirmesidir. Bu âyetin izahında İbn-i Cüreyc diyor ki: "Müslümanladan bir kısım adamlar, cahiliye döneminde Yahudilerle alış veriş yapmışlardı. Müslüman olduktan sonra Yahudilere satıp ta parasını almadıkları eşyanın parasını istediler. Bunun üzerin Yahudiler: "Sizin bizde ne bir emaneti-niz vardır ne de bizim aleyhimize dâvâda bulunabilirsiniz. Çünkü siz, üzerinde bulunduğunuz dini terkettiniz. Biz, kitabımız olan Tevratta bunun böyle olduğunu görüyoruz. Sa'saa diyor ki: "Bir adam, Abdullah b. Abbastan şunu sorarak dedi ki: "Biz, Zımmilerin mallarından tavuk, koyun gibi bir kısım hayvanları alıyoruz." (Bunun hükmü nedir?) Abdullah b. Abbas ta dedi ki: "Onları alırken ne diyorsunuz?" O da dedi ki: "Bunda bizim için bir mahzur yoktur." diyoruz. Abdullah b. Abbas dedi ki: "Bu ehl-i kitabın" Ümmilere karşı hiçbir mes'uliyetimiz yoktur." demelerine benzemektedir. Ehl-i kitap, Cizyeyi verdikleri müddetçe onların malları size helal değildir. Ancak gönül hoşluğu ile verdikleri helaldir."

بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾

76- Hayır, durum böyle değildir. Kim ahdini yerine getirir ve Allahtan korkarsa, şüphesiz ki Allah, takva sahiplerini sever.

Hayır, ehl-i kitabın "Okur yazarlığı olmayan cahil insanlardan aldığımız emanetle riayet etmekle yükümlü değiliz." demeleri doğru değildir. Fakat ehl-i kitaptan kim, Tevratta Hz. Muhammede ve onun getirdiği "Emanetleri yerine verin." gibi emirlere ve bütün yasaklara iman edeceğine dair Allaha verdiği ahdi yerine getirir ve Allahın yasakladığı, inkâr ve isyandan, Allahtan korkarak kaçınacak olursa bilsin ki Allah, kendisinden korkanları ve azabından kaçınanları sever.

* Abdullah b. Abbas, âyette geçen ve "Allahtan korkarsa" diye tercüme edilen (اتَّقَىٰ) kelimesini "Alaha ortak koşmaktan kaçınırsa" şeklinde izah

etmiştir.

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾

77- Şüphesiz ki Allaha verdikleri sözü ve kendi yeminlerini verip karşılığında az bir değeri satın alanlar var ya, işte onların, âhirette nasibi yoktur. Allah, onlarlarla konuşmayacak, kıyamet gününde onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.

Gerçek şu ki, kendilerine gönderilen kitapta, Muhammed ve onun getirdiklerine iman edeceklerine dair Allaha verdikleri sözü ve yalan yere yaptıkları yeminlerini, dünya malından az bir değere değişenler var ya, işte onların, âhirette cennet nimetlerinden hiçbir nasipleri yoktur. Allah onlara, kendilerini sevindirecek bir şey konuşmayacak, kıyamet gününde onlara merhamet nazarıyla bakmayacak ve onları inkâr ve günah kirlerinden temizlemeyecektir. Ayrıca onlar için can yakıcı bir azap vardır.

* Müfessirler, bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi ve kimin hakkında nâzil olduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- İkrimeye göre bu âyet-i kerime, Ebu Râfi', Kenane b. Ebul Hakik, Kâ'b b. el-Eşref ve Huyey b. Ahtab hakkında nâzil olmuştur.

b- Abdullah b. Mes'ud, Vâil b. Hucr ve Adiy b. Umeyr'e göre bu âyet-i kerime, Eş'as b. Kays ile onun hasmı olan bir Yahudi hakkında nâzil olmuştur. Bu hususta Abdullah b. Mes'ud demiştir ki: Resullah şöyle buyurdu.

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَنْ حَلَفَ عَلٰى يَمِينٍ وَهُوَ فِيهَا فَاجِرٌ لِيَقْطَعَ بِهَا مَالَ امْرِىءٍ مُسْلِمٍ لَقِيَ اللّٰهَ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ قَالَ فَقَالَ الاَشْعَثُ فِيَّ وَاللّٰهِ كَانَ ذٰلِكَ كَانَ بَيْنِي وَبَيْنَ رَجُلٍ مِنَ الْيَهُودِ اَرْضٌ فَجَحَدَنِي فَقَدَّمْتُهُ اِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ لِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ اَلَكَ بَيِّنَةٌ قُلْتُ لاَ فَقَالَ لِلْيَهُودِي اِحْلِفْ قَالَ قُلْتُ

يَا رَسُولُ اللّهِ إِذاً يَحْلِفَ وَيَذْهَبَ بِمَالِي فَأَنْزَلَ اللّهُ تَعَالَى إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَناً قَلِيلاً.

"Kim, bir Müslümanın herhangi bir malını ondan haksız yere almak için yalan yere yemin edecek olursa o kimse Allahın huzuruna çıktığında onun, kendisine karşı gazaplı olduğunu görecektir. Abdullah b. Mes'udu dinleyen Eş'as b. Kays da şöyle demiştir: "Vallahi bu olay benim hakkında olmuştur. Şöyle ki "Benimle bir Yahudi arasında (ortak) bir arazi vardı. Yahudi, benim arazinin sahibi olduğumu inkâr etti. Ben onu Resulullaha şikâyet ettim. Resulullah bana dedi ki: "Senin şahidin var mı?" Ben de "Hayır" dedim. Resulullah, Yahudiye dedi ki: "Yemin et." Ben de dedim ki: "Ey Allahın Resulü, böyle olursa Yahudi yemin eder ve benim malımı alıp götürür." İşte bunun üzerine Allah teala, "Şüphesiz ki Allaha verdikleri sözü ve kendi yeminlerini verip karşılığında az bir değeri satın alanlar var ya..." âyetini indirdi.(87)

Adiy b. Umeyre diyor ki:

عدى قال خاصم رجل من كندة يقال له امرؤ القيس بن عابس رجلا من حضرموت الى رسول اللّهِ ﷺ في ارض فقضى على الحضرمى بالبينة فلم تكن له بينه فقضى على امرىء القيس باليمين فقال الحضرمى ان أمكنته من اليمين يا رسول اللّه ذهبت واللّه أو ورب الكعبة أرضى فقال رسول اللّه لله من حلف على يمين كاذبة بيقتطع بها مال أخيه لقى اللّه وهو عليه غضبان قال رجاء تلا رسول اللّه ﷺ ان الذين يشترون بعهد اللّه وايمانهم ثمنا قليلا فقال امرؤ القيس ماذا لمن تركها يا رسول الله قال الجنة قال فاشهد انى قد تركتها له كلها.

"Kinde kabilesinde İmriül Kays b. Âbis isimli adam ile Hadramutlu bir adam bir arazi hakkında Resulullahın huzurunda muhakeme oldular. Resulullah dâvâ konusu yerin kendisine ait olduğnu iddia eden Hadramutluya, şahit getirmesini söyledi. Fakat onun şahidi yoktu. Bunun üzerine Resulullah, İmriül Kay-

(87) Buhari, K. el-Husumât, bab: 4/ Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, bab: 4 HN. 2996

sın yemin etmesine karar verdi. Hadramutlu adam dedi ki: "Ey Allahın Resulü, eğer sen buna yemin etme imkânı verecek olursan vallahi bu benim arazimi alır götürür." Bunun üzerin Resulullah, "Kim kardeşinin bir malını haksız olarak almak için yalan yere yemin edecek olursa, Alahın huzuruna çıktığında, onun, kendisine gazaplı olduğunu görecektir." buyurdu ve "Şüphesiz ki, Allaha verdikleri sözü ve kendi yeminlerini verip karşılığında az bir değeri satın alanlar var ya..." âyetini okudu. Bunun üzerine İmriül Kays dedi ki: "Ey Allahın Resulü, bu araziyi terkedip bırakana ne mükâfaat var?" Resulullah da: "Cennet var." diye cevap verdi. İmriül Kays da bunun üzerine "Şahit ol ben o arazinin tümünü ona bıraktım." dedi(88)

Ebu Vâlil diyor ki: "Abdullah b. Mes'ud (r.a.) dedi ki:

قَالَ عَبْدُ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ مَنْ حَلَفَ عَلٰى يَمِينٍ يَسْتَحِقُّ بِهَا مَالاً وَهُوَ فِيهَا فَاجِرٌ لَقِيَ اللّٰهَ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَصْدِيقَ ذٰلِكَ اِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَناً قَلِيلاً فَقَرَأَ اِلٰى عَذَابٌ اَلِيمٌ ثُمَّ اِنَّ الاَشْعَثَ بْنَ قَيْسٍ خَرَجَ اِلَيْنَا فَقَالَ مَا يُحَدِّثُكُمْ اَبُو عَبْدِ الرَّحْمٰنِ قَالَ فَحَدَّثْنَاهُ قَالَ فَقَالَ صَدَقَ لَفِيَّ وَاللّٰهِ اُنْزِلَتْ كَانَتْ بَيْنِي وَبَيْنَ رَجُلٍ خُصُومَةٌ فِي بِئْرٍ فَاخْتَصَمْنَا اِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ شَاهِدُكَ اَوْ يَمِينُهُ قُلْتُ اِنَّهُ اِذاً يَحلِفَ وَلاَ يُبَالِي فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَنْ حَلَفَ عَلٰى يَمِينٍ يَستَحِقُّ بِهَا مَالاً وَهُوَ فِيهَا فَاجِرٌ لِقِيَ اللّٰهَ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَصْدِيقَ ذٰلِكَ ثُمَّ اقْتَرَأَ هٰذِهِ الآيَةَ اِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَناً قَلِيلاً اِلٰى وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ.

"Kim, yalancı olduğu halde yemin eder de o yemini ile bir mal kazanacak olursa Allahın huzuruna çıktığında, onun kendisine gazaplı olduğunu görecektir. Allah teala, bu durumu beyan eden şu âyeti indirmiştir: "Şüphesiz ki Allaha verdikleri sözü ve kendi yeminlerini verip karşılığında az bir değeri satan alanlar var ya..." Ebu Vâil sözlerine devamla diyor ki: Sonra Eş'as b. Kays çıkıp yanımıza geldi ve Abdullah b. Mes'udu kastederek dedi ki: "Ebu Abdurrahman si-

(88) Ahmed b. Hanbel, C. 4 S. 191

zinle ne konuşuyordu?" Dedim ki: "Biz onunla şunu konuşuyorduk: "Eş'as dedi ki: "Abdullah b. Mes'ud doğru söylemiş, vallahi bu âyet benim hakkımda indirildi. Şöyle ki, benimle bir kişi arasında bir kuyu hakkında ihtilaf vardı. Biz, meselemizi Resulullaha arzettik. Resulullah da buyurdu ki: "Ya sen şahit getireceksin ya da o yemin edecektir." Dedim ki: "Bu takdirde o, hiç önemsemez yemin eder." Resulullah da bana dedi ki: "Kim yalan yere yemin eder de onunla bir mal kazanacak olursa o, Allahın huzuruna çıktığında Allahın kendisine gazaplı olacağını görecektir. Allah, bunu doğrulayarak şu âyeti indirmiştir." dedi ve sonra "Şüphesiz ki Allaha verdikleri sözü ve kendi yeminlerini verip karşılığında az bir değeri satın alanlar var ya..." âyetini okudu.(89)

c- Âmir'e göre ise âyet-i kerimenin nüzul sebebi, malını satmak için yalan yere yemin eden bir adamın yeminidir.

Âmir diyor ki: "Bir adam malını satmak için sabahleyin pazara götürdü. Akşam olunca bir kişi gelip onunla pazarlık etmeye başladı. Adam da: "Sabahleyin şöyle şöyle fiat verilmesine rağmen satmadığına, akşam olmasaydı, söylediği fiata satmayacağına dair yemin etti. İşte bunun üzerine Allah teala bu âyeti indirdi. Mücahid, Katade, İmran b. Husayn ve Said b. el-Müseyyeb bu âyet-i kerimenin, yalan yere yemin eden kişiler hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir.

Yalan yere yemin ederek başkasının malını haksız şekilde alan kişi için diğer bir hadisinde de Peygamber efendimiz şöyle buyuruyor:

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ (ثَلاَثَةٌ لاَيُكَلِّمُهُمُ اللّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَلاَ يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ، وَلاَ يُزَكِّيهِمْ، وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ) قَالَ فَقَرأَهَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ ثَلاَثَ مِرَارٍ ، قَالَ أَبُو ذَرٍّ : خَابُوا وَخَسِرُوا . مَنْ هُمْ يَا رَسُولَ اللّهِ ؟ قَالَ (الْمُسْبِلُ وَالْمَنَّانُ وَالْمُنْفِقُ سِلْعَتَهُ بِالْحَلْفِ الْكَاذِبِ).

"Üç kişi vardır ki kıyamet gününde Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için can yakıcı bir azap vardır." Peygamber efendimiz bu sözlerini üç defa tekrarlamıştır. Bunun üzerine Ebu Zer: "Bunlar zarar etmiş, hüsrana uğramışlardır. Kimdir bunlar ya Resulullah?" demiş. Resulullah da: "Bunlar, kibirinden dolayı elbisesini uzatan, yaptıkları iyilikleri başa kakan ve yalan yere yemin ederek sattığı şeyi iyi gösterenler-

(89) Buhari, K. er-Rehn, bab: 6

dir."(90) buyurmuştur.

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُۥنَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَٰبِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَٰبِ وَمَا هُوَ
مِنَ الْكِتَٰبِ ۚ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ ۖ وَيَقُولُونَ عَلَى
اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾

78- Onlardan bir cemaat, kitaptan olmadığı halde, tahrif ettiklerini kitaptan sanasınız diye kitabı dilleriyle eğip bükerler ve "Bu, Allah katındadır." derler. Halbuki o, Allah katından değildir. Böylece bile bile Allaha karşı yalan söylerler.

Yahudilerden bir topluluk, tahrif ettikleri şeyleri, Allahın kitabından sanasınız diye dilleriyle kitabı eğip bükerler. Halbuki uydurdukları bu şeyler, Allahın kitabından değildir. Onlar: "Bu, Allah katındandır. Bunu Peygamberlere indirdi." derler, Halbuki o, Allah katından değildir. Bir iftiradır. Onlar, dünya malından değersiz şeyleri isteyerek, bile bile kasıtlı bir şekilde Allaha karşı yalan söyleler.

* Abdullah b. Abbas diyor ki: "Onlar, Allahın indirmediği şeyleri Allahın kitabına ilve ediyorlarlardı"

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَٰبَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ
كُونُوا عِبَادًا لِّي مِن دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِن كُونُوا رَبَّٰنِيِّينَ بِمَا كُنتُمْ تُعَلِّمُونَ
الْكِتَٰبَ وَبِمَا كُنتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾

79- Allahın, kendisine kitap, hüküm ve Peygamberlik verdiği kimsenin, insanlara "Allahı bırakıp bana kullar olun." demesi yaraşmaz. Fakat onun insanlara "Kitabı öğretmeniz ve onu okumanız sayesinde rabbinize halis kullar olun." demesi yaraşır.

---

(90) Müslim, K. el-İman, bab: 171, Hadis No: 106 / Nesei K. el-Bey, bab: 5/ Ebu Davud K. el-Libas, bab: 28, Hadis No: 4087

Hiçbir beşere yakışmaz ki, Allah ona kitap indirsin, ona hikmeti öğretsin ve Peygamberlik versin de sonra o, kalkıp insanlara "Allahı bırakıp bana kullar olun." desin. İnsanları kendisine tapmaya çağırsın. Allahın, kendisine bu üstünlükleri verdiği kişiye yakışan odur ki, "Kur'anı insanlara öğretmeniz ve onu okumanız sayesinde ve bunun bir gereği olarak rabbinize karşı âlim, hikmet sahibi, takva sahibi, salih ve halis k ullar olun."desin.

* Abdullah b. Abbas bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında şunları söylemiştir: "Yahudi Hahamlarıyla Necran Hristiyanları, Resulullahın huzurunda bir araya geldikleri zaman, Resulullah onları müslüman olmaya davet etmiş, bunun üzerine Kureyza Yahudilerinden olan Ebu Rafi şöyle demiştir. "Ey Muhammed, Hristiyanların İsaya yaptıkları gibi, bizim de sana tapmamızı mı istiyorsun?" Necran Hristiyanlarından "Revs" diye vasıflandırılan biri de "Ey Muhammed, sen bizden kendine tapmamızı mı istiyor ve bizi buna davet ediyorsun?" demiştir. Bunun üzerine Resulullah: "Allahın dışında başka bir şeye ibadet etmemizden veya onun dışında başka bir şeye ibadet edilmesini emretmemizden Allaha sığınırız. Allah beni ne böyle bir şeyle göndermiş ne de bunu bana emretmiştir" buyurmuştur. İşte bunun üzerine de bu âyet nazil olmuştur.

İbn-i Cüreyce göre ise bu âyet-i Celilenin nüzul sebib şudur: Yahudilerden bir kısım insanlar, Allahın, kendilerine gönderdiği Tevratı tahrif ederek Allahı bırakıp insanlara tapıyorlardı. İşte bu âyet-i Celile onlara işaret etmektedir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Halis kullar olun" diye tercüme edilen (رَبَّانِيِّينَ) "Rabbaniyyin" kelimesi, Ebu Rezin tarafından "Hikmet sahipleri ve âlimler" diye izah edilmiş, Hasan-ı Basri, Katade, Süddi, Mücahid, Yahya b. Akiyl ve Dehhak tarafından, "Fakihler ve âlimler" diye izah edilmiş, Abdullah b. Abbas tarafından "Hikmet sahipleri ve fakihler" diye izah edilmiş, Said b. Cübeyr tarafından, "Hikmet sahipleri ve müttakiler" diye izah edilmiş, İbn-i Zeyd tarafından ise "İdareciler ve liderler" diye izah edilmiştir.

Taberi "Rabbaniyyîn" kelimesi hakkında özetle şunları söylemiştir: "Rabbaniyyîn" kelimesi (رَبَّانِيٌّ) kelimesinin çoğuludur. Bunun mânâsı ise "İnsanları yetiştiren, işlerini düzene koyan ve onları sevk ve idare eden" demektir. Bu nedenle, alimler de, fakihler de, hikmet sahipleri de, müttakiler de, liderler de eğiticiler de, "Rabbaniyyîn" kelimesinin ihtiva ettiği mânâya girmektedirler. Çünkü bunlardan herbiri, kendi ihtisasları alanında insanları yetiştirirler, eğitirler işlerini düzeltirler, sevk ve idare ederler.

وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ

إِذَآ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾

80- Size, melekleri ve Peygamberleri rabler edinmenizi emretmesi de yaraşmaz. Siz, müslüman olduktan sonra size inkârı emreder mi?

Allahın kendisine kitap, hikmet ve Peygamberlik verdiği bir insanın, meleklere ve Peygamberlere ibadet ederek onları rabler ve ilahlar edinmenizi emretmesi de yaraşmaz. Hiç, siz Müslüman olup Allaha itaat ve Resulullaha boyun eğmenizden sonra, Peygamberiniz sizlere, Allahın birliğini inkâr etmeyi emreder mi?

* Bu âyet-i kerime de daha önce izah edildiği gibi Yahudi ve Hristiyanlardan bir topluluk hakkında inmiştir. Onlar Hz. Muhammed (s.a.v.) e "Ey Muhammed, Hristiyanların İsaya taptıkları gibi bizim de sana tapmamızı mı istiyorsun?" demişler, Resulullah da onlara "Allahtan başka herhangi bir şeye tapmaktan veya ibadet edilmesini emretmekten Allaha sığınırım." demiştir. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzil olmuştur.

وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلنَّبِيِّۧنَ لَمَآ ءَاتَيْتُكُم مِّن كِتَٰبٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ
رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِۦ وَلَتَنصُرُنَّهُۥ ۚ قَالَ ءَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ
عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِى ۖ قَالُوٓا۟ أَقْرَرْنَا ۚ قَالَ فَٱشْهَدُوا۟ وَأَنَا۠ مَعَكُم مِّنَ
ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٨١﴾

81- Bir zaman Allah, Peygamberlerden ahit almıştı: Ne zaman size bir kitap ve hikmet verirsem ve sonra size bir Peygamber gelip o yanınızda bulunanı tasdik ederse, ona mutlaka iman edecek ve yardım edeceksiniz. İkrar edip buna dair ahdimi üzerinize aldınız mı?" demiş onlar da: "İkrar ettik." demişler Allah da "Şahit olun. Ben de sizlerle beraber şahitlerindenim" demişti.

Ey ehl-i kitap, hatırlayın bir zaman Allah, Peygamberlerden kuvvetli bir ahit almış ve "Ey Peygamberler, sizlere ne zaman kitap ve hikmet verirsem son-

ra da tarafımdan, sizin yanınızda bulunanı tasdik eden bir Peygamber gelirse ona mutlaka iman edip yardım edeceksiniz. İkrar edip buna dair ahdimi üzerinize aldınız mı?" demiş onlar da "İkrar ettik." demişler Allah da "Ey Peygamberler, siz bu ahde şahit olun Ben de sizinle beraber şahitlik edenlerdenim." demişti.

* Allah teala, Hz. Âdemden itibaren. İnsanlığı hak yola iletmek için çeşitli peygamberler göndermiştir. Bu Peygamberler bazan tek kişi bazan da aynı zamanda birden fazla sayıda bulunmuşlardır.

Âyet-i kerime, Peygamberlerin, aynı dâvâyı tebliğ etmeleri sebebiyle birbirlerine iman etmelerini ve birbirlerine yardımcı olmaları gerektiğini beyan etmekte ve bu hususta Allah tealanın onlardan söz aldığını, onların da bunu kabul ettiklerini bildirmektedir.

Bütün Peygamberlerin birbirlerine iman edip birbirlerini destekledikleri halde. Hz. Musanın ümmetinden olan Yahudilere Hz. İsanın ümmetinden olan Hristiyanlara ne oluyor da kendi Peygamberlerinin iman ettiği Hz. Muhammede iman etmiyor ve onu desteklemiyorlar? Onlar, bu davranışlarıyla kendi dinlerine de ters düşüyorlar.

Âyet-i kerimede, Allah tealanın, Peygamberlerden, birbirlerine iman etmelerine ve birbirlerine yardımcı olmalarına dair ahit aldığı zikredilmektedir. Bu arada, kendilerinden ahit alınanların, Peygamberler olduğu zikrediliyorsa da müfessirler, kendilerinden ahit alınan bu kişilerden maksadın, aslında kimler olduğu hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Mücahid ve Rebi' b. Enese göre, burada kendileriden ahit alındığı beyan edilenlerden maksat, Peygamberler değil, kendilerine Peygamber gönderilen ehl-i kitaptır. Zira, âyetin devamında "Gönderilecek olan Peygambere mutlaka iman edecek ve yardımda bulunacaksınız." buyrulmaktadır. Peygamberlerin, kendilerinden sonra gelen Peygamberlere iman ettikleri muhakkaktır. Bu sebeple onlara böyle bir emrin verilmesine gerek yoktur. Ayrıca Peygamberler, kendilerinden sonra gelecek olan Peygambere yardım ecedek durumda değilerdir. Çünkü bizzat onların kendilerini yalanlayan kavimlerine karşı yardım edilmeye ihtiyaçları vardır. Onların başkalarına yardım etmeleri beklenemez. Bundan da anlaşılmaktadır ki, âyette iman etmeleri ve gönderilen Peygambere yardım etmeleri istenenlerden maksat, kendilerine kitap verilen ümmetlerdir. Nitekim Abdullah b. Mes'ud ve Übey b. Kâ'bın bu âyetteki kıraatları bu izahı desteklemektedir.

b- Abdullah b. Abbas, Tavus, Ali b. Ebi Talib, Katade, Süddi ve Hasan-ı Basriye göre ise burada kendilerinden söz alınanlar, âyette zikredildiği gibi ümmetler değil sadece Peygamberlerdir. Allah teala, Peygamberlerden birbirlerine

iman etmelerine ve birbirlerini desteklemelerine dair söz almış, ayrıca, en son gönderilecek olan Hz. Muhammede de iman etmelerini ve onun Hak Peygamber olduğunu, ümmetlerine bildirerek yardım etmelerini emretmiştir.

c- İkrime veya Said b. Cübeyrin, Abdullah b. Abbastan naklettiklerine göre ise burada kendilerinden söz alınanlardan maksat, hem Peygamberler hem de ümmetleridir. Âyette sadece Peygamberler zikredilmiştir. Çünkü onlardan alınan ahit, ümmetlerinden de alınmış gibidir. Buna göre Allah teala hem gönderdiği Peygamberlerden hem de Peygamberlerin ümmetlerinden, Peygamberlerine iman etmelerine ve onları destekleyip yardım etmelerine dair söz almıştır. Bu nedenle bu Peygamberlerin ümmetlerinin Hz. Muhammede iman etmeleri ve onu desteklemeleri gerekir. Ona karşı çıkmaları ve yalanlamaları, ahitlerini bozmaktır.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı şudur: Âyette kendilerinden ahit alındığı zikredilen insanlardan maksat, hem Peygamberler hem de onların ümmetleridir.

Allah teala, Peygamberlerinden birbirlerine iman etmelerine ve birbirlerine yardım etmelerine dair ahit almış, Peygamberler de ümmetlerinden bu ahdi aynen almışlardır. Böylece ümmetler de Peygamberlere iman edeceklerine ve onları destekleyeceklerine dair söz vermişlerdir. Âyette, Peygamberlerden ahit alındığı açıkça zikredildiğinden Peygamberlerden değil de ümmetlerinden ahit alınmıştır." demenin hiç bir anlamı yoktur. Ayrıca buna delil gösterilen Abdullah b. Mes'ud ve Übey b. Kâ'bın kıraatlarına dair kesin bir rivayet yoktur. Diğer yandan Peygamberlerden herhangi birinin, diğerine iman etmemesi düşünülemeyeceğinden, "Peygamberlere böyle bir emir gönderilmemiştir." demek makul bir iddia değildir.

فَمَنْ تَوَلَّىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٨٢﴾

82- Bundan sonra kim yüzçevirirse, işte onlar, fasıkların ta kendileridir.

Artık Allahın bütün Peygamberlerinden ve onların ümmetlerinden, Peygamberlere iman etmelerine ve onları desteklemelerine dair bir söz aldıktan sonra kim Peygamberlere iman etmekten ve onlara yardım etmekten yüzçevirirse işte onlar, Allaha itaatten ayrılan fâsıkların ta kendileridir. Zira onlar bu halleriyle bütün Peygamberlerin talimatına karşı çıkmış ve kendi arzularına uymuş olurlar.

* Taberi diyor ki: "Her ne kadar bu iki âyet, Allah tealanın, belli şeyleri

yapmalarına dair Peygamberlerinden ve onların ümmetlerinden ahit aldığına dair beyanda bulunuyorsa da, bunlar Resulullahın hicreti esnasında, Medinenin çevresinde bulunan Yahudilere, Hz. Muhammed geldiğinde ona iman edeceklerine dair kendilerinde ahit alındığını bildirmektedirler. Zira onların ataları olan Yahudilerden ve o atalarına gönderilen Peygamberlerden böyle bir ahit alınmıştır. Onlar da bu ahitle yükümlüdürler.

أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

83- Allahın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde ne varsa hepsi ister istemez ona teslim olmuştur. Ve yine ona döndürülecektir.

Allahın dininden başka bir din mi arıyor ve onu istiyorlar? Halbuki göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allaha boyun eğmiş, onun ilahlığı önünde teslim olmuşlardır. Müminler isteyerek teslim olmuşlar kâfirler ise Allahın azabını gördükten sonra istemeyerek te olsa teslim olmuşlardır. Onlar, öldükten sonra Allaha döndürülecekler, Allah, onların amellerinin karşılığını verecektir. İyilik edene iyiliğin, kötülük edene de kötülüğün karşılığı verilecektir.

*Âyet-i kerimede "Göklerde ve yerde bulunanların isteyerek ve istemeyerek Allaha boyun eğdikleri, ona teslim oldukları zikredilmektedir. İsteyerek boyun eğip teslim olanlardan maksat, Peygamberler, müminler ve melekleridir. İstemeyerek boyun eğenlerden maksat ise müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

a- Mücahid ve Ebul Âliyeye göre bunlardan maksat, Allahın yaratıcılığını kabu edip bununla beraber, ibadette ona ortak koşan müşriklerdir. Bunlar, Allaha samimi bir şekilde kulluk etmedikleriden, istemeyerek ona boyun eğmişlerdir. Nitekim bu hususta başka bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır. "Yemin olsun ki, eğer kâfirlere" Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan onlar mutlaka "Allah" derler."(91)

b- Abdullah b. Abbasa göre, istemeyerek boyun eğenlerden maksat, kendilerinden ahit alınırken istemeyerek ahit verenlerdir.

c- Mücahide göre istemeyerek boyun eğenlerden maksat, kâfirlerin göl-

(91) Lokman suresi, 31/25

geleridir. Nitekim bu hususta başka bir âyette: "Göklerde ve yerde olanlar, ister istemez Allaha secde ederler, gölgeleri de sabah akşam Allaha boyun eğer."(92) buyurulmaktadır.

d- Cabir b. Âmire göre istemeyerek boyun eğenlerden maksat diliyle inkâr ettiği halde kalbiyle İslamın hak olduğunu idrak edenlerdir.

e- Hasan-ı Basri ve Matarül Verrak'a göre ise, istemeyerek boyun eğenlerden maksat, kılıç zoruyla Müslüman olduklarını söyleyenlerdir.

f- Katadeye göre ise istemeyerek teslim olanlardan maksat, Allahın azabını gözleriyle görerek ister istemez iman edenlerdir. Nitakim şu âyetlerde "Ey Muhammed, de ki: Eğer biliyorsanız söyleyin bakalım yeryüzü ve oradakiler kimindir?" "Allahındır" diyecekler. O halde hiç düşünmez misiniz?" de."(93) "İsrailoğullarını denizden geçirdik. Firavun ve ordusu onlara zulmetmek ve sadırmak maksadıyla peşlerine düşmüşlerdi. Firavun, boğulacağı anda "İsrailoğullarının iman ettiğinden başka ilah olmadığına iman ettim. Ve ben müslümanardanım." dedi." "Şimdi mi iman ediyorsun? Halbuki bundan önce isyan ettin. Ve fesat çıkaranlardandın."(94) buyurulmak suretiyle bu hususa işaret edilmektedir.

g- Abdullah b. Abbasa göre ise, bu âyette zikredilen, isteyerek boyun eğenlerden maksat, Allaha isteyerek ibadet edenlerdir. İstemeyerek boyun eğenlerden maksat ise, Allaha istemeyerek ibadet edenlerdir. Nitekim şu âyette bu husus ifade edilmektedir. "Göklerde ve yerde olanlar ister istemez Allaha secde ederler. Gölgeleri de sabah akşam Allaha boyun eğer."(95)

قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ
وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ
بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾

84- Ey Muhammed, de ki: "Allaha, bize indirilene, İbrahime, İsmaile, İshaka, Yakuba ve torunlara indirilene, rableri tarafından Musaya, İsaya ve bütün Peygamberlere verilenlere iman ettik. Onlar arasında bir ayırım yapmayız. Biz, Allaha teslim olanlarız."

Ey Muhammed, Allahın dininden başka bir din arayan Yahudilere de ki:

---

(92) Ra'd suresi, 13/15
(93) Müminun suresi, 23/ 84, 85
(94) Yunus suresi, 10 / 90, 91
(95) Ra'd suresi, 13/15

"Biz, rabbimiz olan Allaha, bize indirilen kitap ve vahye, Allahın dostu İbrahime ve İbrahimin iki oğlu olan İsmail ve İshaka ve onun torunu olan Yakuba ve sonra gelen on iki toruna indirilenlere, Musaya verilen Tevrata, İsaya verilen İncile ve diğer Peygamberlere indirilenlere iman ettik. Biz, Yahudi ve Hristiyanlar gibi, bunların bir kısmına iman edip diğerlerini yalanlayarak aralarında ayırım yapmayız, hepsine iman ederiz. Biz, Allaha boyun eğen ve onun rablığını ikrar edenleriz.

* Taberi, "Torunlar"dan maksadın Hz. Yakubun, Yusufun kardeşleri olan on iki oğlu olduğunu söylemiştir.

Görülüyor ki İslamiyet, Allah tarafından gönderilmiş olan bütün diğer ilahi kitap ve Peygamberleri tasdik etmektedir. Hatta onları kabul etmeyi, iman esaslarından saymıştır. Bu, İslamın yüceliğine büyük bir delildir.

Halbuki Yahudi ve Hristiyanlar gibi ehl-i kitap olan kimseler, İslamiyet ve onun Peygamberini kabul etmezler. Bunlar birbirlerinin dinini de kabul etmezler. Bu halleriyle ne kadar büyük bir sapıklık içinde bulundukları apaçık ortadır.

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٨٥﴾

85- Kim, İslamda başka bir din ararsa o din ondan asla kabul edilmeyecektir. O kimse âhirette de hüsrana uğrayanlardan olacaktır.

Kim İslamdan başka bir din ararsa Allah onun aradığı o dini asla kabul etmeyecektir. Ayrıca o kişi âhirette Allahın rahmetini kaybedip hüsrana düşenlerden olacaktır.

* Âyet-i kerimeden anlaşıldığı gibi, İslamın dışındaki Yahudilik ve Hristiyanlık gibi bütün dinlerin hükmü kaldırılmıştır. Bundan sonra kıyamete kadar bütün insanların tek dini İslamdır. Ondan başka din arayan kimse sapıklık içindedir.

İkrime, bu âyetin izahında şunları söylemiştir: İslamın dışındaki bir dini, din kabul eden kimsenin bu dininin kabul edilemeyeceği beyan edilince bütün din sahipleri "Müslüman biziz" demişlerdir. Bunun üzerine Allah teala, Müslümanların Hac yapmalarını emrederek "Allah için Kâbeyi Haccetmek farzdır. Kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah, âlemlere muhtaç değildir."[96] âyetini indir-

(96) Âl-i İmran suresi, 3/97

miş, böylece Müslümanlığın dışındaki dinlere mensup olanlar Hac yapmamışlar ve Müslüman olmadıkları ortaya çıkmış ve böylece iddiaları çürümüştür.

Abdullah b. Abbas ise bu âyeti şöyle izah etmiştir: "Allah teala önce "Şüphesiz ki iman edenler, Yahudiler, Hristiyanlar ve Sabiilerden Allaha, ve âhiret gününe iman edenler ve salih amel işleyenlerin rableri katında mükâfaatları vardır. Onlar için bir korku yoktur. Onlar, üzülmeyecekler de."(97) âyet-i kerimesini indirmiş bundan sonra da "Kim İslamdan başka din ararsa o din ondan asla kabul edilmeyecektir. O kimse âhirette de hüsrana uğrayanlardan olacaktır." ayeti kerimesini indirmiş böylece, İslamdan başka herhangi bir dinin hak dini sayılmayacağı beyan edilmiştir.

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾

86- İman edip Peygamberlerin hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine apaçık deliller geldikten sonra inkâr eden bir kavmi, Allah nasıl hidayete erdirir? Allah, zalim kavmi hidayete erdirmez.

Muhammedin Peygamberliğine iman edip onun hak Peygamber olduğunu tasdik ettikten ve Peygamberin doğru olduğunu ortaya koyan açık deliller geldikten sonra, onun Peygamberliğini yalanlayan bir topluluğu Allah nasıl doğru yola iletir? Allah, inkârı imana tercih eden zalim bir topluluğu hidayete erdirmez.

Müfessirler bu âyet-i kerimede zikredilen ve "İman ettikten sonra kâfir olan ve bu sebeple Allahın hidayetine erişemeyecek olanlar"dan kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas İkrime, Mücahid ve Süddiden nakledilen bir görüşe göre, bu âyet-i kerime, Haris b. Süveyd el-Ensari isimli kişi hakkında nâzil olmuştur. Bu kişi Müslüman olduktan sonra, dinden çıkmış, müşriklere katılmış sonra da pişman olup ve kavmine, Resulullaha gidip tekrar İslama dönmek istediğini söylemelerini bildirmiş kavmi de bunu Resulullaha arzetmişler işte bunun üzerine tekrar Haris hakkında daha sonra gelen "Ancak bundan sonra tevbe edip kendilerini düzeltenler müstesnadır. Çünkü Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir."(98) âyet-i kerimesi nâzil olmuş kavmi de durumu ona bildirmiş o da

---

(97) Bakara suresi, 2/62

(98) Âl-i İmran suresi, 3/89

tekrar Müslüman olmuştur.

b- İkrimeden nakledilen diğer bir görüşe göre ise bu âyet-i kerime, Ebu Âmir er-Rahib, Haris b. Süveyd ve bunlar gibi on iki kişi hakkında nâzil olmuştur. Bunlar İslam dininden çıkıp Kureyş müşriklerine katılmışlar daha sonra ise ailelerine mektup yazarak tevbe edip tekrar İslama dönmelerinin mümkün olup omayacağını sormuşlar bunun üzerine bunlar hakkında bu surenin seksen dokuzuncu âyeti nâzil olmuş ve tekrar İslama girebileceklerini beyan etmiştir.

c- Abdullah b Abbas ve Hasan-ı Basriden nakledilen başka bir görüşe göre buradaki İslama girip tekrar çıkanlardan maksat, ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlardır. Çünkü bunlar, kendilerine gelen Tevrat ve İncilde, Hz. Muhammedin sıfatlarını bularak, gelmeden önce ona iman etmişler fakat Hz. Muhammede Peygamberlik geldikten sonra da onu inkâr etmişlerdir.

Taberi diyor ki: "Âyet-i kerimenin zahiri, bu son görüşe daha uygundur. Ancak birinci görüşte olanların sayısı daha fazla ve Kur'ana ait bilgileri daha güçlüdür. Bu itibarla bu âyet-i kerimenin, Haris b. Süveyd gibi, önce Müslüman olup daha sonra dinden çıkan kişiler hakkında inmiş olması mümkündür. Ancak, âyetin genel ifadesi, bu gibi duruma düşen herr insanı kapsadığından Resulullah gelmeden ona iman eden, geldikten sonra da onu inkâra kalkışan ehl-i kitabın da bu âyetin muhteviyatına girdiğini söylemek uygundur.

أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾

87- Bunların cezası, Allahın, meleklerin ve bütün insanların lanetinin, üzerlerine olmasıdır.

Bunların yaptıklarının cezası, Allahın, meleklerin ve bütün insanların lanetinin, onların üzerlerine olması ve Allahın rahmetinden kovulmalarıdır.

* Bu âyet-i kerime gösteriyor ki, dinden çıkan mürtedler, dünyada da âhirette de lanete maruzdurlar. Çünkü bunlar, İslamın yüceliğini gördükleri ve onu iyice bildikleri halde inkâr etmiş ve dinden çıkmışlardır. Bu sebeple onların cezaları daha şiddetlidir.

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٨﴾

88- O lanet içinde ebedi olarak kalacaklardır. Onlardan azap hafifletilmeyecektir. Onlara mühet de verilmeyecektir.

Onlar, Allahın azabı içinde ebedi olarak kalacaklardır. O azap onlardan hafifletilmeyecektir. Onlara, özür dilemek veya tevbe etmek için bir mühlet de verilmeyecektir.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٨٩﴾

89- Ancak, bundan sonra tevbe edip kendilerini düzeltenler müstesnadır. Çünkü Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir.

Günah işledikten veya İslamdan çıktıktan sora tevbe eden ve amellerini düzeltenler müstesnadır. Şüphesiz ki Allah, günahları çokça affeden ve çok merhamet edendir.

* Allahın rahmeti çok geniştir. En büyük suçlardan olan dinden dönme suçunu işleyin kimse dahi tevbe ettikten sonra onun tevbesi kabul edilir. Yeter ki tevbe ihlas ve samimiyetiyle yapılsın.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾

90- Şüphesiz ki iman ettikten sonra inkâr eden sonra da inkârda ileri gidenlerin tevbeleri asla kabul edilmeyecektir. İşte sapıklar onlardır.

Şüphesiz ki Muhammede iman ettikten sonra onu inkâr eden, sonra da Allaha isyanları artırarak inkârda ileri gidenlerin, kâfirlikten dönüp iman etmedikçe tevbeleri asla kabul edilmeyecektir. Hak yoldan sapanlar işte bunlardır.

* Bu âyet-i kerimeyi müfessirler çeşitli şekillerde izah etmişlerdir.

Katade, Hasan-ı Basri ve Ata el-Horasani, burada zikredilen kimselerden maksadın Yahudiler olduğunu söylemişlerdir. Zira bunlar önce Hz. Musaya iman etmişler sonra Hz. İsayı inkâr ederek kafir olmuşlar, daha sonra da Hz. Muhammedi inkâr ederek inkârlarında iyice ileri gitmişlerdir. Bunlar, ölüm sarhoşluğundan önce hakka boyun eğip tevbe etmeyeceklerinden, ölüm anındaki tevbelerinin de kendilerine fayda vermeyeceğindendir ki âyet-i kerime , tevbelerinin kabul edilmeyeceğini beyan etmiştir. Nitekim diğer bir âyet-i kerimede "Günah işleyip te kendisine ölüm gelince "Şimdi tevbe ettim" diyenler ile kâfir

olarak ölenlerin tevbesi kabul olunmaz. İşte bunlar için can yakıcı bir azap hazırladık."(99) buyurulmaktadır.

Refi' ve Ebu Âliyeden nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilenler, daha önceki Peygamberlere iman ettikleri halde Hz. Muhammedi inkâr eden, sonra da günahlarını artıran kimselerdir. Bunlar inkârlarına devam ettikleri müddetçe günahlarından tevbe etmeleri kabul edilmeyecektir.

İkrime ve İbn-i Cüreycden nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilenlerden maksat, Peygamberlerine önce iman ettikten sonra kâfir olan ve kâfirliklerine devam ederek te inkârlarını arttıran kimselerdir. Bunların, kâfir olarak ölmeleri halinde daha önceki iman etmeleri ve o hallerindeyken yapmış oldukları tevbeleri kabul edilmeyecektir. Çünkü onlar, sonunda kâfir olmuşlar ve inkâr üzere ölmüşlerdir.

Süddiye göre ise âyette zikredilenlerden maksat, iman ettikten sonra kâfir olan, daha sonra da inkârlarına devam edip o inkâr üzere ölerek inkârlarını artıran kimselerdir. İşte bunların ölüm anındaki tevbeleri kabul edilmeyecektir.

Taberi bu âyetin izahında, tercih edilen görüşün şöyle olduğunu söylemiştir. "Âyet-i kerime, Hz. Muhammed (s.a.v.) in sıfatlarını Tevratta buldukları için o gönderilmeden önce ona iman eden, gönderildikten sonra da onu inkâr eden ve bu inkârlarında devam ederlerken bir kısım günahlar işleyen Yahudileri beyan etmektedir. Bunların, inkârları halinde işledikleri günahlarından dolayı yaptıkları tevbeler kabul edilmeyecektir. Ta ki Hz. Muhammedi inkârlarından vaz geçip tevbe etsinler.

Taberi devamla diyor ki: Bizim, bu âyette zikredilen insanlardan maksadın, Yahudiler olduğunu söylememimizin nedeni, bundan önceki ve sonraki âyetlerin Yahudileri zikretmesindendir. Âyetleri, kendisinden önceki ve sonraki âyetlerin kapsadığı mânâlarla yorumlamak daha evladır. Bizim burada zikredilen "İnkârlarını artırırlar" ifadesini "İnkâr halindeyken günah işlerler" şeklinde izah etmemizin sebebi de kâfirlerin, kâfirlik halinde yaptıkları tevbelerinin kabul edilmemesidir. Zira, iman etmedikçe kâfirin tevbesinin kabul edilmeyeceği beyan edilmiş, buna mukabil iman ettiği takdirde, herkesin tevbesinin kabul edileceği, Allah teala tarafından vaad edilmiş ve buyurulmuştur ki: "Kullarının tevbesini kabul eden, günahlarını affeden ve yaptıklarını bilen o'dur."(100)

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Bu görüşler içerisinde, ecelleri geldiğinde inkârından tevbe edenlerin tevbeleri kabul edilmeyecektir." diyen görüşü niçin reddetiniz?" denilecek olursa, cevaben deriz ki: "Bunu reddetmemizin sebebi şudur: Evvela, kulun tevbesi hayatta iken sözkonusudur. Öldükten sonra artık tevbe diye bir şey sözkonusu değildir. İkinci olarak, kulun ruhu bedende

(99) Nisa Suresi, 4/18
(100) Şura Suresi, 42/25

olduğu müddetçe tevbesinin kabul edileceği Allah teala tarafından vaadedilmiş ve bu hususta da görüşlerine itibar edilen âlimler icma etmişlerdir. Öyle ki bir kâfir göz açıp kapayıncaya kadar bir zaman kalması anında tevbe edecek olsa ona müslüman muamelesi yapılır. Mesela, cenaze namazı kılınır. Mirasında İslami hükümler uygulanır. Bu sebeple ölüm anında inkârcının inkârından vazgeçerek tevbe etmesinin kabul edilmeyeceğini söyleyen görüş dayanaksızdır. Yine bu görüşler içerisinde, bu âyet-i kerimeden maksat, "Kâfir iken iman edip tevbe eden sonra da tekrar kâfir olup inkâr üzere ölenlerin, önceki iman ve tevbelerinin kabul edilmeyeceği bildirilmek istenmesidir." diyen görüş te isabetli değildir. Zira, âyet-i kerimede zikredilen insanların, önce kâfir sonra mümin sonra da kâfir oldukları zikredilmemekte sadece önce mümin oldukları halde sonra inkâra düştükleri beyan edilmektedir. Bu nedenle önce inkâr ve isyanlarından tevbe etmeleri bahse konu edilmediğinden âyette, kabul edilmediği beyan edilen tevbelerden maksadın o önceki tevbeler olduğu söylenebilsin. Bütün bu nedenlerle âyet-i Kerimenin izahı bizim zikrettiğimiz şekliyle daha isabetli bir izahtır.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ
ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدَىٰ بِهِ ۗ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٩١﴾

91- Şüphesiz inkâr edip kâfir olarak ölenlerin hiçbirinden, yeryüzünü dolduracak kadar altın fidye verseler bile kabul olunmayacaktır. Onlar için can yakıcı bir azap vardır. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur.

Doğrusu Muhammedin Peygamberliğini ve onun getirdiği dini inkâr edip bu inkârları üzere ölen Yahudi, Hristiyan ve Mecusi gibi kâfirler affedilmeleri için, yeryüzü dolusunca altını fidye olarak verseler dahi, bunların hiçbirisinden, bu verdikleri kabul edilmeyecektir. İşte bunlar için can yakıcı bir azap vardır ve bunların, kendilerini Allahın azabından kurtaracak bir yardımcı ve dostları da yoktur.

* Bu hususta Enes, b. Mâlik, Resulullah (s.a.v.) in şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

اَنَّ نَبِيَّ اللّٰهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ يُجَاءُ بِالْكَافِرِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُقَالُ لَهُ اَرَاَيْتَ لَوْ كَانَ لَكَ مِلْءُ الاَرْضِ ذَهَباً اَكُنْتَ تَفْتَدِي بِهِ فَيَقُولُ نَعَمْ. فَيُقَالُ لَهُ قَدْ كُنْتَ

سُئِلْتُ مَا هُوَ أَيْسَرُ مِنْ ذَلِكَ.

"Kıyamet gününde kâfir getirilecek ve ona "Şayet senin yeryüzü dolusu altının olsaydı onu fidye olarak verir miydin?" denilecek o da: "Evet" diyecektir. Bu defa ona "Senden, bu söylediğinden daha kolayı istenmişti." denilecektir.(101)

لَن تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾

92- Sevdiğiniz şeylerden Allah için harcamadıkça asla iyiliğe erişemezsiniz. Ne harcarsanız, Allah onu mutlaka bilir.

Ey müminler, sevdiğiniz ve arzuladığınız şeyleri Allah yolunda harcamadıkça takvaya ve cennete asla ulaşamazsınız. Allah yolunda harcadığınız her şeyi şüphesiz ki Allah çok iyi bilir. Allah, o yaptığınız şeylerin karşılığını size verecektir.

* Âyette zikredilen ve "İyilik" diye tercüme edilen (الْبِرُّ) kelimesinden maksat, Allahın, kullarına yapacağı iyiliktir. Bu nedenle Âmir b. Meymun ve Süddi gibi âlimler buradaki (الْبِرُّ) kelimesini "Cennet" diye tercüme etmişlerdir. Zira, Allahın, kullarına yapacağı en büyük iyilik, onları cehennemden kurtarıp cennetine koymasıdır.

Sahabe-i Kiram bu âyet-i kerimeyi duyunca mallarının en değerlilerini Allah yolunda harcamışlardır. Bu hususta Mücahid diyor ki: "Ömer b. el-Hatab, Ebu Musa el-Eş'ariden, Medain şehri fethedildikten sonra oradan getirilen cariyelerden, kendisi için bir cariye satın alınasını istedi. Cariye gelince Hz. Ömer: "Sevdiğiniz şeylerden Allah için harcamadıkça asla iyiliğe erişemezsiniz." âyetini okudu ve Cariyeyi âzâd etti. Mücahid diyor ki: "Bu âyet-i kerime şu iki âyet gibidir." O samimi müminler, adaklarını yerine getirirler. Şerri yaygın olan bir günden korkarlar."(102) "Daha önce Medineyi yurt edinip imanı kalblerine yerleştirenler, hicret edip kendilerine gelen müminleri severler. Onlara verilen ganimet mallarından dolayı içleride hiçbir çekemezlik duymazlar. İhtiyaç içinde olsalar bile, onları kendilerine tercih ederler. Nefsinin cimriliğinden korunmuş kimseler, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."(103)

Enes b. Malik diyor ki:

(101) Buhari, K. er-Rıkak, bab: 49 / Müslim, K. el-Münafıkın, bab: 52, Hadis No: 2805
(102) İnsan suresi, 76/7
(103) Haşr suresi 59/9

عَنْ أَنَسٍ قَالَ : لمّا نَزَلَتْ هَذِهِ الآيَةُ : (لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ أو ــ مَنْ ذَا الذِى يُقْرِضُ اللّهَ قَرْضاً حَسَناً) قَالَ أَبُو طَلْحَةَ: وَكَانَ لَهُ حَائِطٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ حَائِطِى لِلّهِ ، وَلو اسْتَطَعْتُ أنْ أُسِرَّهُ لَمْ أُعْلِنْهُ فَقَالَ : اجْعَلْهُ فى قَرَابَتِكَ أو أَقْرَبِيكَ.

"Sevdiğiniz şeylerden Allah için harcamadıkça asla iyiliğe erişemezsiniz." âyet inince yahut da: "O kimdir ki Allah için güzel bir ödünç takdime etsin de Allah da ona karşılığını kat kat versin."(104) âyeti inince, bir bahçesi bulunan Ebu Talha dedi ki: "Ey Allahın Resulü, benim bahçem Allah içindir. Şayet ben bunu gizli olarak tasadduk edebilseydim açıkça söylemezdim." Resulullah da buyurdu ki: "Sen o bahçeyi akrabalarına ver."(105)

Diğer bir rivayette Enes b. Mâlik şöyle demiştir:

فَلَمَّا اُنْزِلَتْ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ قَامَ اَبُو طَلْحَةَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّهِ اِنَّ اللّهَ يَقُولُ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَاِنَّ اَحَبَّ اَمْوَالِى اِلَىَّ بَيْرُحَاءِ وَاِنَّهَا صَدَقَةٌ لِلّهِ اَرْجُو بِرَّهَا وَذُخْرهَا عِندَ اللّهِ فَضَعْهَا يَا رَسُولَ اللّهِ حَيْثُ اَرَاكَ اللّهُ قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ بَخْ ذَلِكَ مَالٌ رَايِحٌ ذَلِكَ مَالٌ رَايِحٌ وَقَدْ سَمِعْتُ مَا قُلْتَ وَاِنِّى اَرىٰ اَنْ تَجْعَلَهَا فِى الاَقْرَبِينَ قَالَ اَبُو طَلْحَةَ افْعَلُ يَا رَسُولَ اللّهِ فَقَسَمَهَا اَبُو طَلْحَلةَ فِى اَقَارِبِهِ وَبَنِى عَمِّهِ.

"Sevdiğiniz şeylerden Allah için harmadıkça asla iyiliğe erişemezsiniz. "âyeti inince Ebu Talha dedi ki: "Ey Allahın Resulü, Allah buyuruyor ki: "Sevdiğiniz şeylerden Allah için harcamadıkça asla iyiliğe erişemezsiniz." Benim en sevgili malım Beyruha bahçesidir. Bunu Allah için tasadduk ettim. Ben bu bahçeden, Allah katında iyiliğe erişmeyi ve sevabının birikmesini ümit ediyorum. Ey Allahın Resulü, sen bu bahçeyi, Allahın sana gösterdiği yere tahsis et." Bunun üzerine Resulullah buyurdu ki: "Ne güzel, bu gelip geçici bir maldır. Ne söylediğini işittim. Benim kanaatım şu ki sen bu bahçeyi akrabalarına ver." Enes diyor ki: Ebu Talha dedi ki: "Ey Allahın Resulü, söylediğini yapayım." Sonra Ebu Talha o bahçeyi akrabaları ve amca oğulları arasında taksim et-

(104) Bakara suresi 2/245
(105) Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, sure 3, b.5 HN. 2997

ti."(106)

Meymune b. Mihran diyor ki: "Bir adam Ebu Zer'e "Amellerin hangisi daha üstündür?" diye sordu. Ebu Zer de: "İslamın direği olan namazdır. Cihad ise amellerin zirvesidir. Sadaka da çok acaip bir şeydir. (fazilet çoktur)" dedi. Adam: "Ey Ebu Zer, benim en güvendiğim amelimi zikretmedin." dedi. Ebu Zer de dedi ki: "O da nedir?" Adam: "Oruçtur." dedi. Ebu Zer: "Bu bir, Allaha yaklaşma vasıtasıdır. Faka amellerin üstün olanlarından değildir." Sonra "Sevdiğiniz şeylerden Allah için harcamadıkça asla iyiliğe erişemezsiniz." âyetini okudu.

Amr b. Dinar diyor ki: "Sevdiğiniz şeylerden Allah için harcamadıkça asla iyiliğe erişemezsiniz." âyeti inince Zeyd b. Harise "Sel" diye adlandırılan atını alıp Resulullaha getirdi ve "Ey Allahın Resulü, sen bunu sadaka olarak ver." dedi. Resulullah, atı alıp Zeydin kendi oğlu Üsameye verdi. Bunun üzerine Zeyd "Ey Allahın Resulü, ben bunu sadaka vermenizi istediydim." dedi. Resulullah da: "Sadakan kabul edilmiştir." buyurdu.

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَٰٓءِيلُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ مِن قَبْلِ أَن تُنَزَّلَ التَّوْرَىٰةُ ۗ قُلْ فَأْتُوا۟ بِالتَّوْرَىٰةِ فَٱتْلُوهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٩٣﴾

93- Tevrat inmezden evvel Yakubun kendi nefsine haram kıldığından başka bütün yiyicekler, İsrailoğullarına helal idi. Ey Muhammed de ki: Eğer iddianızda doğru iseniz Tevratı getirip okuyun."

Yakubun neslinden meydana gelen İsrailoğullarına, Musaya Tevrat gelmeden öcne, Yakubun bizzat kendisine haram kıldığı yiyecekler dışında bütün yiyecekler helal idi. De ki: "Ey Yahudi topluluğu, eğer iddianızda doğru iseniz Tevratı getirip okuyun ki yalancı olduğunuz orltaya çıksın.

* Müfessirler, bu âyet-i kerimede "İsrail" diye isimlendirilen Hz. Yakubun, Tevrat gelmeden önce kendisine haram kıldığı şeyin, Tevrat tarafından da haram kılınıp kılınmadığı hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

Süddiye göre Hz. Yakubun, Tevrat inmeden önce kendisine haram kıldığı şeyi, Tevrat inince de İsraioğullarına haram kılmıştır. Şöyle ki "Hz. Yakup geceleri "İrkunnisa" diye adlandırılan sinir (siyatik) hastalığından rahatsızlanıyor, gündüzleri ise iyileşiyordu. Bunun üzerine hastalığında iyileştiği takdirde etlerin içindeki damarları yemeyeceğine dair Allaha yemin etti. Allah da Tevratta, damarları İsrailoğullarına haram kıldı.

(106) Buhari K. Tefsir el-Kur'an sure 3, bab: 5

Dehhaka göre ise Hz. Yakubun, Tevrat inmeden önce kendisine haram kıldığı şeyi Tevrat gelince İsraioğullarına haram kılmıştır. Fakat, İsraioğulları, ataları Hz. Yakuba tabi olarak onun haram kıldığını kendilerine haram kılmışlar sonra da bunun, Allah tarafından kendilerine haram kılındığını iddia etmişlerdir. Âyet-i kerime, onların bu iddialarını yalanlamaktadır.

Abdullah b. Abbasa göre ise, Hz. Yakubun kendisine haram kıldığı şey, tevrat gelince Allah teala tarafından İsrailoğullarına haram kılınmamış ancak Hz. Yakup, kendisine haram kıldığı şeyi, kendi soyundan gelenler için de haram kılmıştır. Bu sebeple Yahudiler, ataları Yakubun emrine uyarak onun haram kıldığı şeyleri yemez olmuşlardır.

Taberi bu son görüşü tercih etmiş, bu görüşün, Abdullah b. Abbasın yanında, Katade tarafından da nakledildiğini söylemiştir. Buna göre, Tevrat inince Hz. Yakup, kendisine haram kıldığı herhangi bir şeyi İsrailoğullarına helal veya haram kılmamış. Ancak Hz. Yakup bazı şeyleri kendisine haram kaldığı gibi evlatlarına da haram kılmıştır. Soyundan gelen evlatları, babalarının bu yasağına uymuşlardır.

Müfessirler Hz. Yakubun Tevrat gelmeden önce kendisine haram kıldığı şeyin ne olduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlrdir.

a- Abdullah b. Abbas, Ebu Miclez, Katade ve Mücahitten nakledilen bir görüşe göre Hz. Yakubun kendisine haram kıldığı şey, etlerin içinde bulunan damarlardır. Şöyle ki, Hz. Yakup siyatik hastalığına yakalandığında, eğer Allah kendisini bu hastalıktan iyileştirecek olursa hiçbir damar yemeyeceğine dair Allaha yemin ederek adakta bulunmuş ve böylece damar yemeyi kendisine haram kılmıştır.

b- Abdullah b. Kesir, Ata b. Ebi Rebah, Hasan-ı Basri ve Mücahidden nakledilen diğer bir görüşe göre Hz. Yakubun, Tevrat inmeden önce kendisine haram kıldığı şeyler, deve etleri ve sütleridir. O, yaklandığı siyatik hastalığından şifa bulduğu takdirde kendisi için en sevimli olan deve eti ve sütünü kendisine haram kılacağına dair adakta bulunmuş ve bunları kendisine haram kılmıştır.

c- Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre Hz. Yakup, hem damar yemeyi hem de deve etlerini yemeyi kendisine haram kılmıştır.

Taberi de bu görüşü tercih etmiş ve buna dair şu hadis-i şerifleri zikretmiştir. Abdullah b. Abbas diyor ki:

قال عبد الله بن عباس حضرت عصابة من اليهود رسول الله ﷺ فقالوا يا أبا القاسم حدثنا عن خلال نسألك عنها لا يعلمهن الا نبي فكان فيما

سألوه أى الطعام حرم اسرائيل على نفسه قبل أت تنزل التوراة قال فانشدكم بالله الذى أنزل التوراة على موسى هل تعلمون أن اسرائيل يعقوب عليه السلام مرض مرضا شديداً فطال سقمه فنذر لله نذراً لئن شفاه الله من سقمه ليحرمن أحب الشراب اليه وأحب الطعام اليه فكان أحب الطعام اليه لحمان الابل وأحب الشراب اليه ألبانها فقالوا اللهم نعم.

Yahudilerden bir topluluk Resulullaha geldiler ve ona: "Ey Ebul Kasım, sana soracağımız bir kısım özel sorularımızı cevaplandır. Bunların cevabını Peygamber olmayan bilemez." dediler. Sorularından biri de şu idi. "Tevrat inmeden önce Yakubun, kendisine haram kıldığı yiyecek nedir?" Resulullah şu cevabı verdi: "Musaya Tevratı indiren Allah hakkı için söyleyin, Yakup (a.s.) ağır bir şekilde hastalınıp ve hastalığı uzun süre devam edince, Allahın k endisini bu hastalıktan kurtarması halinde, kendisi için en sevimli içeceği ve en sevimli yiyeceği haram kılacağına dair Allaha adakta bulunmamış mıydı? Onun en sevdiği yemek deve eti en sevdiği içecek te deve sütü değil miydi? "Bunun üzerine Yahudiler, "Allah için doğru söyledin "dediler.(107) Fakat soru ve cevapları devam etti. Resulullaha Allahtan gelen meleğin Cebrail olduğunu öğrenince

فاخبرنا من صاحبك قال جبريل عليه السلام قالوا جبريل ذاك الذى ينزل بالحرب والقتال والعذاب عدوّنا لو قلت ميكائيل الذى ينزل بالرحمة والنبات والقطر لكان فانزل الله عز وجل من كا عدوّا لجبريل الى آخر الآية.

"Cebrail savaşma, çatışma emirlerini ve Allahın azap emirlerini getiren bir melektir. Bu, bizim düşmanımızdır. Eğer "Allahtan bana gelen melek rahmeti indiren, yağmuru yağdıran ve bitkileri bitiren Mikâildir." deseydin sana uyardırk." dediler ve yine iman etmediler.(108)

Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında şunlar zikredilmektedir:

a- Yahudiler "Dinler, birbirlerinin getirdiği hükümleri neshetmez" iddiası ile Hz. Muhammed (s.a.v.) in getirdiği İslam dinini kabul etmiyorlardı. Çünkü İslam dini, Yahudiliğe ve Hristiyanlığa ait bir takım hükümleri neshediyordu.

(107) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.1 S. 273, 278
(108) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.1 S. 274

Bu âyet-i Celile onlara cevap vererek, kendilerinde de nesih hadisesinin bulunduğunu beyan etmektedir. Çünkü daha önce bütün İsrailoğullarına helal olan yemeklerin bir kısmını, Hz. Yakbun, kendisine haram kıldığını ve ondan sonra gelenlerin de ona uyduklarını beyan etmektedir.

b- Yahudiler: "İlahi dinlerin hükümlerinin birbirine uygun olması gerektiği iddiasıyla da İslamı kabul etmiyorlardı. Bunlar, Hz. Muhammed (s.a.v.) e "Sen, İbrahimin dininde olduğunu iddia ediyorsun. Nasıl oluyor da İbrahimin yemediği deve etini yiyor ve içmediği deve sütünü içiyorsun?" diyorlardı. Bu âyet-i kerime nâzil oldu ve onlara deve eti ve sütünün, İbrahime, İsmaile, İshaka ve Yakuba helal olduğunu, fakat Yakubun belli bir sebepten dolayı bu eti kendisine haram kıldığını, böylece bu âdetin, torunlarında da devam ettiğini beyan etti ve Yahudilere "Aksini iddia ediyorsanız Tevratı getirip okuyun." dedi.

c- "Yahudilerin, zulmetmetleri ve bir çok kimseleri Allah yolundan alıkoymaları, yasakladıkları halde faiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle, daha önce kendilerine helal kılınan temiz şelyeleri onlara haram kıldık.."[109] âyeti ve benzerleri nâzil olunca Yahudiler bunlara kızmışlar ve kendilerine haram kılınan şeylerin, eskidenn beri haram olan şeyler olduğunu ve ilk defa kendilerine haram kılınmadığını iddia etmişlerdir. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzil olmuş ve iddialarında yalancı olduklarını ortaya koymuş ve kendi kitapları olan Tevrata başvurularak gerçeğin ortaya çıkarılacağını beyan etmiştir.

فَمَنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٤﴾

94- Bundan sonra Allaha karşı kim yalan uydurursa işte onlar, zalimlerin ta kendileridir.

Artık Kur'an geldikten sonra kim hâlâ "Tevrattan sonra kitap ve Peygamber gelmeyecek" der de o Tevratın hükümlerini kabul eder ve Cumartesi gününü kutsal sayarsa işte o, Allaha karşı yalan uyduran zalimin ta kendisidir. Veya size Tevrat gelip siz de onun hükümlerini okuduktan sonra artık biz veya sizden kim, Allaha karşı yalan uydurur da Allahın, Tevratta, damarları, deve eti ve sütünü haram kıldığını iddia edecek olursa işte onlar, zalimlerin ta kendileridir.

* Şa'bi, bu âyetin Yahudiler hakkında nâzil olduğunu söylemiştir.

قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾

---

(109) Nisa suresi, 4 / 160, 161

95- De ki: Allah doğru söyledi. Öyleyse hakka yönelen İbrahimin dinine tabi olun. O, müşriklerden değildi.

Ey Muhammed, de ki: "Allah, bize bildirdiği haberlerde doğru söyledi. O halde sizler, Allahın seçtiği din üzere bulunduğunuz iddianızda samimi iseniz, tahrif edilmiş Yahudi ve Hristiyanlığa değil, Allahın dostu olan İbrahimin, hakka yönelen Hanif didine tabi olun. İbrahim hiçbir zaman Yahudi ve Hristiyan müşriklerden değildi. Fakat o, Hanif didine mensuptu, müslümandı. ibadet ve itaatı sadece rabbine yapardı.

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩٦﴾

96- Şüphesiz ki insanlar için yeryüzünde kurulan ilk ev Mekkede bulunan mübarek ve âlemler için bir hidayet kaynağı olandır.(Kâbedir.)

Şüphesiz ki yeryüzünde insanların, Allaha ibadet etmeleri için yapılan ilk mecsid, Mekkede bulunan mübarek Beytül Atik'tir. Yani Kabedir. Burası bütün yaratılanlar için bir hidayet kaynağıdır.

* Müfessirler "İnsanlar için yeryüzünde kurulan ilk ev" ifadesini çeşitli şekillerde izah etmişlerdir.

a- Hz. Ali, Hasan-ı Basri, Matar ve Said b. Cübeyr bu ifadeden maksadın "İnsanların ibadet etmeleri için kurulan ilk ev olduğunu söylemişlerdir. Zira ibadet için kurulmayan evlerin, Kâbeden önce mevcut oldukları bir gerçektir." Bu hususta Halid b. Ar'ara diyor ki: "Bir adam ayağa kalkıp Ali b. Ebu Talibe dedi ki: Sen Beytullahı bana anlatırmısın? O, yeryüzünde yapılan ilk ev midir?" Ali de "Hayır, Nuh kavmi, Hud kavmi ne olacak? (onlar evsiz mi yaşadılar?) Kâbe mübarek bir ev olarak ve hidayet rehberi olarak yapılan ilk evdir" (yani "Ka'be ibadet için) yapılan ilk ev'dir." demiştir.

b- Mücahid Abdullah b. Amr, Süddi ve Katadeye göre ise "İnsanlar için yeryüzünde kurulan ilk ev" ifadesinden maksat, Kâbenin, yeryüzü ver edilmeden önce yaratıldığını beyan etmektir. Bu hususta Abdullah b. Amr'ın şunları söylediği rivayet edilmektedir. "Allah, Kâbeyi yeryüzünden iki bin sene önce

yaratılmıştır. Allahın arşı suyun üzerinde iken Kâbe beyaz bir köpük şeklinde yaratılmış ve bunun ardından, yeryüzü düzenli hale getirilmiştir."

c- Katadeden nakledilen başka bir görüşe göre "İnsanlar için yeryüzünde kurulan ilk ev" ifadesinden maksat, Kâbenin, üzerinde kurulduğu yerin, Allah tealanın yeryüzünde yarattığı ilk yer olmasıdır. Zira Kâbe, Hz. Âdemle birlikte gökten indirilmiş, onun için tayin edilen yere konmuş ve Arşın etrafında tavaf edildiği gibi onun da etrafında tavaf edilmesi emredilmiştir. Orayı ilk tavaf eden Hz. Âdem olmuş, daha sonra da onun soyundan gelenler tavaf etmişlerdir. Ancak Nuh tufanı olunca, yeryüzü sakinlerine gelen felaketin Kâbeye dokunmaması için Allah onu göklere kaldırmış, onu temizlemiş, Kâbe gökte Beytül mamur olmuştur. Yani onu gök ehli tavaf etmeye devam etmiştir. Sonra Hz. İbrahim gelmiş, göğe kaldırılan Kâbenin temelleri üzerine bu günkü Kâbeyi yapmıştır.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, Kâbenin ibadet için yapılan ilk ev olduğunu söyleyen görüştür. Zira bu hususta Resulullah (s.a.v.) den sahih bir haber rivayet edilmiştir. Bu hususta Ebu Zer el-Ğifari diyor ki:

قَالَ سَمِعْتُ اَبَا ذَرٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اَيُّ مَسْجِدٍ وُضِعَ فِي الاَرْضِ اَوَّلَ قَالَ الْمَسْجِدُ الْحَرَامُ قَالَ قُلْتُ ثُمَّ اَيُّ قَالَ الْمَسْجِدُ الاَقْصَىٰ قُلْتُ كَمْ كَانَ بَيْنَهُمَا قَالَ اَرْبَعُونَ سَنَةً.

"Dedim ki" Ey Allahın Resülü, yeryüzünde yapılan ilk mescid hangisidir?" Resulullah buyurdu ki: "Mescid-i Haramdır." dedim ki: "Ondan sonra hangisidir?" buyurdu ki: "Mescid-i Aksa'dır. Dedim ki: "Aralarında ne kadar zaman geçmiştir?" Buyurdu ki: "Kırk yıl."(110)

(110) Buhari, K. el-Enbiya, hab: 10, 40/ Müslim, K. el-Mesacid hab: 1,2 HN : 520

Âyet-i kerimede geçen ve "Mekke" diye tercüme edilen (بَكَّةَ) Bekke kelimesinin asıl mânâsı "Kalabalık" demektir. Kâbe tavaf edilirken, orada çokça izdiham olduğu için mecazi anlamda Mekkenin kendisine "Kalabalık" denmiştir. Asıl mânâsı ise "Kalabalık yer" demektir.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Bekke, insanların kalabalık olduğu dendiğine göre ve kalabalık ta da tavaf ederken meydana geldiğine göre bu kelimeden maksat, sadece Kâbenin kendisi değil aynı zamanda Kâbenin çevresindeki Mescid-i Haramdır. Mescid-i Haramın dışındaki yerler ise Bekke değil Mekkedir. Bu durum böyle olduğuna göre Bekke'den maksadın Mekke vadisi olduğunu, Mekkeden maksadın da Harem bölgesi olduğunu söyleyenin görüşü isabetsizdir. Nitekim Ebu Mâlik el-Gifari, İbrahim en-Nehai, Mücahid, Said b. Cübeyr, Abdullah b. Zübeyr, Katade, Atiyye el-Avfi, Zühri, Ata, ve Damre b. Rabia'ya göre de Bekkeden maksat, Mescid-i Haramdır. Mekkeden maksat ise Mekke vadisidir. Bu hususta Katade de şunu söylemiştir. "Bekke, insanların kalabalık oldukları yerin adıdır. İnsanlar, Mescid-i Haramda çokça kalabalık olduklarından, orada kadın ve erkeğin karışık olarak birbirlerinin önünde ve arkasında namaz kılmaları caiz kılınmıştır. Dehhaka göre ise Bekke'den maksat, Mekkedir.

Âyet-i kerimede, Mescid-i Haram, "Mübarek" olarak sıfatlandırılmıştır. Bunun sebebi, Mescid-i Haramda Kâbeyi tavaf etmenin, günahların affına sebep olmasıdır.

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ ۖ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا ۗ وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ
مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾

97- Orada apaçık deliller vardır. İbrahimin makamı vardır. Kim oraya girerse emniyette olur. Oraya gitmeye gücü yeten herkese, Allah için Kâbeyi haccetmek farzdır. Kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah, âlemlere muhtaç değildir.

Orada Allahın kudretini gösteren ve İbrahimin eserlerini ortaya koyan apaçık alâmetler ve Hacerül Esved ile Hatim arasında İbrahimin makamı vardır. Kim, sığınma isteyerek oraya girerse o, emniyet içinde olur. Oraya gitmeye gücü yeten herkese, Allah için Kâbeyi ziyaret edip Hac yapmak farzdır. Kim de Haccın farz olduğunu inkâr ederse, bilsin ki Allah o kimseye de, yaratıklarından herhangi bir kimseye de asla muhtaç değildir.

Bu âyet-i kerime, Haccın farz olduğunu bildirmektedir. Buna dair başka

âyetler de vardır. Haccın farziyetini ve eda edilişi şeklini belirten hadis-i şerifler ise pek çoktur. Hac, Müslümana ömründe bir kere farzdır.

Peygamber efendimizden bu hususta şu hadis-i şerif rivayet edilmektedir. Hz. Ali diyor ki:

عَنْ عَلِيٍّ قَالَ : لَمَّا نَزَلَتْ: (وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً) قَالُوا : يَا رَسُولَ اللَّهِ فِي كُلِّ عَامٍ ؟ فَسَكَتَ، قَالُوا : يَا رَسُولَ اللَّهِ فِي كُلِّ عَامٍ ؟ قَالَ لاَ، وَلَوْ قُلْتُ نَعَمْ لَوَجَبَتْ.

"Bu âyet nâzil olunca: "Ey Allahın Resulü Hac yapmak her yıl mı gereklidir?" diye sordular. Resulullah cevap vermedi. Tekrar: "Her yıl mı gereklidir?" diye sordular. Resulullah cevap vermedi. Tekrar "Her yıl mı gereklidir?" diye sordular. Resulullah: "Hayır. Şayet "Evet" diyecek olsaydım her yıl farz olurdu." cevabını verdi."[111] Bu hadis-i şerifin benzerini, Nesei, Ebu Hureyre ve İbn-i Abbastan [112] İbn-i Mace İbn-i Abbastan, Hz. Aliden ve Enes b. Mâlikten[113] rivayet etmişlerdir.

Âyet-i kerimede "Orada apaçık deliller vardır." buyurulmaktadır. Müfessirler, apaçık delillerden neyin kastedildiği hususunda çeşitli izahlarda bulunmuşlardır.

Abdullah b. Abbastan nakledilen bir görüşe göre buradaki apaçık delillerden maksat, Hz. İbrahimin makamı, Meş'aril Haram ve benzeri yerlerdir.

Hasan-ı Basriye göre buradaki apaçık deliller'den maksat, Hz. İbrahimin makamı, bir de oraya girenlerin güven içinde olmalarıdır.

Süddiye göre ise, sadece Hz. İbrahimin makamıdır. Katade ve Mücahide göre de Hz. İbrahimin makamı, oradaki apaçık delillerden sadece bir tanesidir. Taberi de bu görüşü tercih etmiş diğer delillerden bazılarının da Hacerül Esved ve Hatim olduğunu söylemiştir.

Âyet-i kerimede "Kim oraya girerse emniyette olur." buyurulmaktadır. Katade, Hasan-ı Basri, Mücahid ve Ata, âyetin bu bölümünü şu şekilde izah etmişlerdir: Kim cahiliye döneminde bir suç işledikten sonra Mescid-i Harama girecek olur idiyse ona ceza uygulanmazdı. O kişi güven içinde olurdu. "Bu izaha göre âyet-i kerime, cahiliye döneminde hakim olan bir örfü beyan etmektedir. İslam geldikten sonra bu örf kaldırılmıştır. Bu itibarla her kim bir hırsızlık yapar veya zina eder yahut haksız yere birisini öldürecek olursa, Kâbeye sığınması onu yakalayıp cezalandırmaya engel değildir.

Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Ubeyd b. Umeyr, Şa'bi, Ata b. Ebi

---

(111) Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, sure 5, bab: 15, Hadis No: 3055

(112) Bkz. Nesei, K. el-Menasik, bab: 1

(113) Bkz. İbn-i Mace, K. el-Menasik, bab: 2, Hadis No: 2884, 2885, 2886

Rebah ve Süddiye göre ise "Kim Mescid-i Harama girerse emin olur." ifadesinden maksat, "Şu anda insanlardan kim Mescid-i Harama girecek olursa o kimse güven içindedir." demektir. Bu görüşte olanlara göre bir insan cinayet işler de Kâbeye sığınacak olursa kendi iradesiyle dışarı çıkmadıkça ona ceza uygulanmaz. Ancak dışarı çıkmasını sağlamak için kendisine bir şey satılamaz ve kimse tarafından barındırılamaz. Bu hususta Mücahid diyor ki. "Abdullah b. Abbas dedi ki. "Bir adam birini öldürdüğünden veya hırsızlık yaptığından dolayı cezayı hak eder de Mescid-i Harama girecek olursa ona bir şey satılamaz ve o kimse barındırılamaz. Ta ki o, açlıktan kıvransın, mescitten çıksın ve kendisine ceza uygulansın." Ben de İbn-i Abbasa dedim ki. "Ben bu kanaatta değilim. Ben şu kanaatteyim. Böyle bir suç işleyen kimse yakalanmalı, dışarı çıkarılıp kendisine ceza uygulanmalı. Zira o kişinin, suç işledikten sonra Mescid-i Harama girmesi onun ancak suçluluğunu artırır. Bu hususta Abdullah b. Ömer de: "Ben Mescid-İ Haramda babam Ömerin katilini görecek olsam onu oradan zorla çıkarmam." demiştir. Ubeyd b. Umeyr ve Şa'bi bu durumdaki kişinin, Mescid-i Haramın içinde suç işlemiş olmasını istisna etmişlerdir. Eğer bir kişi Mescid-i Haramın içinde suç işleyecek olursa ona Mescid-i Haramın içinde, suçunun cezası verilir.

Yahya b. Ca'deye göre ise "Kim Mescid-i Harama girerse güven içinde olur." ifadesinden maksat, "Kim Mescid-i Harama girerse o, cehennem ateşinden güven içinde olur." demektir.

Taberi birinci görüşü tercih etmiş ve "Kim bir suç işler de Mescid-i Harama girecek olursa güven içinde olur. Ta ki kendi iradesiyle oradan çıkıncaya kadar. Oradan çıktıktan sonra ise işlediği suçun cezası ona uygulanır. Ancak Mescid-i Haram içinde suç işleyecek olursa o suçunun cezası Mescid-i Haramın içinde dahi uygulanır." demiştir.

Âyet-i kerimde "Oraya gitmeye gücü yeten herkese Allah için kâbeyi Haccetmek fardır." buyrulmaktadır. Müfessirler, Hacca güç yetirmenin ne demek olduğu hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Hz. Ömer, Amr, b. Dinar, Abdullah b. Abbas, Atâ, Süddi, Said b.Cübeyr, Hasan-ı Basri, Abdulla b. Ömer ve Hz. Aliye göre "Hacca gitmeye güç yetirmek"ten maksat, yol azığı ve bineğin bulunmasıdır.Bunlara göre yol azığına ve Hacca gidecek bineğe sahibolan herkesin Hacca gitmesi farzdır. Zira bu hususta:

فَقَامَ رَجُلٌ آخَرُ فَقَالَ. مَا السَّبِيلُ يَا رَسُولَ اللّهِ؟ قَالَ: الزَّادُ والرَّاحِلَةُ.

Abdullah b. Ömer bir adamın Resulullaha: "Hacca güç yetirmek ne demektir ya Resulullah?" diye sorduğunu, Resulullahın da "Yol azığı ve binek-

tir."[114] buyurduğunu rivayet etmiştir.

عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ « مَنْ مَلَكَ زَاداً وَرَاحِلَةً تُبَلِّغُهُ إِلَى بَيتِ اللّهِ وَلَمْ يَحُجَّ، فَلاَ عَلَيْهِ أَنْ يَمُوتَ يَهُودِيًّا أو نَصْرَانِيًّا. وَذَلِكَ أَنَّ اللّهَ يَقُولُ فِي كِتَابِهِ: وَلِلّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً ».

Hz. Ali de Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Kim kendisini Beytullaha ulaştıracak azığa ve bineğe sahibolur da buna rağmen Hac yapmazsa artık o kimsenin Yahudi veya Hristiyan olarak ölmesi farketmez. Zira Allah, kitabında "Oraya gitmeye gücü yeten herkese Allah için Kâbeyi Haccetmek farzdır." buyurmuştur."[115]

b- Abdullah b. Zübeyr, Dehhak, Ata, Âmir eş-Şa'bi ve Hasan-ı Basriden nakledilen diğer bir görüşe göre "Hacca gitmeye güc yetirmek"ten maksat, "Oraya ulaşacak güce sahibolmaktır." Kişi yürümeyle de bu güce sahibolabilir, binekle de. Bazan da kişi, her ikisinin de bulunmasına rağmen, yol emniyeti olmadığından Hacca gitme gücüne sahibolmayabilir. Kısaca, herhangi bir yolla Hacca gidebilen kimse, oraya gitmeye gücü yeten kimseder. O kişinin Hacca gitmesi farzdır.

c- İkrimeye göre "Hacca gitmeye güç yetirmek"ten maksat, kişinin sıhhatli olmasıdır. Sıhhatli olan herkesin Haccetmesi gerekir.

d- İbn-i Zeyde göre "Hacca gitmeye güç yetirmek"ten maksat, nafaka, vücut salığı ve binek yönünden Hacca gidecek güç ve kuvvette olmaktır. Buna göre, bir kişinin Hacca gidecek kadar nafakası ve bineği olsa dahi vücudu sıhhatli olmazsa onun Hacca gitmesi farz değildir. Keza vücudu sıhhatli olsa da nafaka bulamasa veya bineği olmasa yine onun Hacca gitmesi farz değildir.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olan, Abdullah b. Zübeyr, Atâ, ve arkadaşlarının zikrettikleri ikinci görüştür. Zira, âyet-i kerimede "Haccın yoluna güç yetirenler" ifadesi zikredilmiştir. Bu itibarla, Hacca gitmeye herhangi bir yol bulan kimsenin Haccetmesi farzdır. Bu itibarla, bir kimsenin, kötürüm olması veya âcizliği yahut düşmanın engel olması veya yolda suyun az bulunması, azığın yetersizliği ve kişinin yürümekten âcizliği gibi engeller bulunmadığı takdirde Hacca gidebilen herkes için Hac farzdır. Şayet bu zikredilen engellerden biri bulunacak olursa Hacca gitmeye bir yol bulamayacağı düşünü-

(114) Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, sure 3, bab: 6 Hadis No: 2998
(115) Tirmizi, K. el-Hac, bab: 3, Hadis No: 812

leceğinden, Haccetmesi farz değildir. Taberi sözlerine devamlı diyor ki "Bizim bu görüşü tercih edişimizin sebebi, Allah tealanın, Haccın farziyetini mutlak bir güç yetirmeye bağlamış olmasdır. Allah teala, güç yetirmeyi mutlak bir şekilde zikrettikten sonra, güç yetirmenin belli şeyler olduğunu söylemenin bir mânâsı yoktur. Bu hususta, güç yetirmenin azık ve binekten ibaret olduğunu, Resulullahtan nakleden haberlerin senetleri tartışılabilir olduğundan bu haberleri dini meselelerde delil kabul etmek isabetli değildir.

Âyet-i kerimenin sonunda "Kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah, âlemlere muhtaç değildir." buyurulmaktadır. Âyette, inkâr edilen şeyin ne olduğu açıklanmamaktadır. Bu sebeple müfessirler, bu hususta çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas, Dehhak, Ata, İmran el-Kattan, Hasan-ı Basri ve Mücahide göre burada zikredilen, inkâr edilecek şeyden maksat, Haccın farziyetidir. Yani, kim, haccın farziyetini inkâr ederse bilsin ki, Allahın ona da, yapacağı Hacca da ihtiyacı yoktur. Zira Allahın, âlemlerden hiçbir şeye ihtiyacı yoktur.

b- Mücahid ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre "İnkâr edilecek şey"den maksat, Haccın yapılması halinde sevap kazanılacağını, yapılmaması halinde ise günah işlenmiş olacağını ve cezalandırmayı inkar etmemektir. Buna göre âyetin mânâsı "Kim, Haccettiğinde sevap kazanacağını, etmediğinde de cezalandırılacağını inkâr edecek olursa bilsin ki, Alahın âlemlerden hiçbir şeye ihtiyacı yoktur." şeklindedir.

c- Mücahid, Dehhak, Âmir, Abdullah b. Ömer ve İkrimeden nakledilen diğer bir görüşe göre buradaki "İnkâr edilecek şey"den maksat, Allahı ve âhiret gününü inkâr etmektir. Buna göre âyetin mânâsı "Kim Allahı ve âhiret günün inkâr edecek olursa, bilsin ki, Allahın, âlemlerden hiçbir kimsenin ibadetine ihtiyacı yoktur." demektir. Bu hususta İkrime diyor ki: "Kim, İslamdan başka bir din ararsa o din ondan asla kabul edilmeyecektir."(116) âyeti kerimesi nâzil olunca diğer dinlerde olan insanlar, "Müslüman biziz" dediler. Bunun üzerine Allah teala "Oraya gitmeye gücü yeyten herkese Allah için Kâbeyi Haccetmek farzdır. Kim inkar ederse şüphesiz ki Allah, âlemlere muhtaç değildir." âyetini indirdi. Müminler Hac yaptılar.Kafirler ise Hacca gitmediler. Böylece "Müslüman biziz" iddiaları çürümüş oldu."

d- İbn-i Zeyde göre "İnkâr edilecek şey"den maksat, Kâbedeki apaçık delil sayılan Hz. İbrahimin makamıdır.

e- Ata b. Ebi Rebaha göre buradaki "İnkâr edilecek şey"den maksat Bey-

(116) Âl-i İmran suresi, 3/85

tullahtır.

f- Süddiye göre ise, bundan maksat, ölünceye kadar, Hac yapmamaktır. Buna göre âyetin mânâsı "Kim, hayatı boyunca Hac yapmaz da ölürse bilsin ki, Allahın, âlemlerden hiçbir kimseye ihtiyacı yoktur." demektir.

Taberi bu görüşlerden tercihe şayan olan görüşün, birinci görüş olduğunu, buradaki "İnkâr edilecek şey"den maksadın, Haccın farziyetini inkâr etmek olduğunu söylemiş, buna delil olarak ta "Kim inkâr ederse." ifadesinin, Haccın farz olduğunu belirten ifadenin ardından zikredilmesini göstermiştir. Ayrıca, zikredilen bu görüşlerin, lafızları birbirinden farklı ise de ifade ettikleri mânâların birbirlerine yakın olduklarını söylemiştir. Zira, Haccın farziyetini inkâr eden, onu eda etmenin sevabını ve etmemenin günahını da inkâr etmiş olur. Keza, Haccın farziyetini inkâr eden kimse dinden çıkmış olur. Artık bu kişinin Hacdaki alâmetleri delil kabul etmesi beklenemez.

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾

98- Ey Muhammed, de ki: "Ey kitap ehli, Allahın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz? Halbuki Allah, sizin yaptıklarınıza şahittir.

De ki: "Ey kitap ehli olan Yahudi ve Hristiyanlar topluluğu, Allahın, Muhammedin Peygamberliğinin doğruluğunu gösteren delillerini niçin inkâr ediyorsunuz? Halbuki Allah, yaptıklarınıza, Allahı ve Resulunü kasıtlı olarak inkâr etmenize şahittir.

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنتُمْ شُهَدَآءُ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾

99- De ki: "Ey kitap ehli, niçin iman edeni Allahın yolundan men ediyorsunuz? Hak olduğuna şahitken o yolu eğri göstermeye çalışıyorsunuz? Allah, Yaptıklarınızdan habersiz değildir.

De ki: "Ey kitap ehli, Allah ve Resulüne iman eden müminleri, Allahın doğru yolundan niçin saptırıyor ve o yola gitmelerine engel oluyorsunuz? Siz-ler, engellediğiniz o yolun doğru ve hak olduğuna şahit olduğunuz halde, onu eğri göstermeye, müslümanların ayağını kaydırmaya hidayetten çıkarıp dalalete düşürmeye çalışıyorsunuz. Allah, yaptıklarınızdan asla habersiz değildir. Böyle-

lerin yaptığını cezasız bırakmayacaktır.

* Süddi diyor ki: Ehl-i kitaptan birine "Muhammedin Peygaberliğini Allah tarafından size gönderilen kitaplarda buluyor musunz?" diye sorulduğunda "hayır" derdi. Böylece kendi kitaplarında mevcut olan Hz. Muhammed (s.a.v.) in sıfatlarını saklamak suretiyle insanları ona iman etmekten ve ona tabi olmaktan alıkoyuyorlardı.

Taberi diyor ki: "Bu ve bundan önceki âyet, Evs ve Hazreç kabileleri Müslüman olduktan sonra, onları cahiliye dönemindeki, gibi birbirlerine tekrar düşman olma durumuna çevirmek için bu iki kabileyi birbirine düşürmeye çalışan bir Yahudi hakkında nâzil olmuştur. Allah teala bu iki âyetle o Yahudiyi azarlamış, yaptığı şeyin çirkin bir iş olduğunu bildirmiş ve Resulullahın sahabilerini de bu gibi kışkırtmalarla ihtilafa düşmemeleri hususunda uyurmaştır. Konuyla ilgili olarak, Zeyd b. Eslem diyor ki: "Resulullahın, Evs ve Hazreç kabilesine mensup sahabileri bir yerde oturmuş sohbet ediyorlardı. Onların yanından, inkârcılığı katmerli, müslümanlara karşı kin ve kıskançlık dolu, yaşı ilerlemiş, Şa's b. Kays adındaki bir Yahudi geçti. Müslümanların bir arada olmaları, birbirleriyle kaynaşmaları ve aralarının İslam dini sayesinde düzelmiş olması bu kişiyi öfkelendirdi. Zira Müslüman olmalarından önce bu iki kabile cahiliye döneminde birbirlerinin düşmanlarıydılar. Şa's b. Kays kendi kendine şöyle dedi: "Bu ülkede deve çobanlarının ileri gelenleri bir araya geldiler. Vallahi bunların ileri gelenleri burada bir araya geldikleri müddetçe bizim burada onlarla birlikte kalmamız imkânsızdır. "Sonra Şa's, kendisiyle birlikte bulunan bir Yahudi gencini, Müslümanların yanına gönderdi. O gence "Git yanlarına otur. Onlara, iki kabilenin arasında geçen Buas harbini ve daha önceki savaşları hatırlat ve onların bu savaş hakkında birbirlerine karşı söyledikleri şiirlerini oku." dedi. Genç Yahudi gidip söylenenleri yaptı. Bunun üzerine orada bulunan Müslümanlar tartışmaya başladılar. Birbirlerine karşı övünmeye giriştiler. Öyle ki iki kabileden birer kişi bineklerine bindiler. Bu kişiler, Evs kabilesinden Evs b. Kayzi, Hazreç kabilesinden Cebbar b. Sahr idiler. Bunlar, birbirleriyle ağız kavgası yaptılar. Sonra biri diğerine "Vallahi eğer isterseniz şu anda Buas savaşını başlatabilirz." dedi. Bunun üzerine iki grup ta birbirlerine karşı gazaplandı ve "Savaşarız" dediler ve "Haydin silah başına, Medine meydanında buluşalım." diye bağırıştılar. Çıkıp oraya gittiler. İnsanlar birbirleriyle tartışıyorlardı. Cahiliye döneminde olduğu gibi Evsliler kendi gruplarına katılıp bir tarafta yığınak yaptalır. Hazreçliler de kendi gruplarına katılarak başka bir tarafta toplandılar. Mesele Resulullaha duyuruldu. Bunun üzerine Resulullah, muhacirden olan sahabileriyle çıkıp onların yanına vardı ve onlara "Ey müslümanlar topluluğu, Allahtan korkun, Allahtan. Ben sizin aranızda bulunduğum halde, cahiliye davetlerine mi uyuyorsunuz? Allahın sizi, İslama kavuşturmasından, İslamla size ikramda bulunmasından, İslam ile sizden cahiliye davranışlarını kaldırmasından, onunla sizi

inkârcılıktan kurtarmasından ve İslam ile sizin aranızı kaynaştırmasından sonra da mı, daha önceki inkârınıza döneceksiniz?" dedi. Bunun üzerine taraflar, bu durumun, Şeytanın bir kışkırtması ve düşmanlarının bir tuzağı olduğunu anladılar. Ellerinden silahlarını atıp ağlamaya başladılar. Evs ve Hazreçliler birbirlerinin boynuna sarıldılar. Sonra oradan ayrılarak Resulullah ile birlikte itaat içinde dağılıp gittiler. Allah da, Allah düşmanı Şa's b. Kaysın tuzağını boşa çıkardı ve Şa's'ın hakkında bu iki âyeti indirdi. Evs kabilesinden olan Evs b. Kayzi ve Hazreç kabilesinden olan Cebba b. Sahr ve bunlar gibi davranan kişiler hakkında da bu âyetlerden sonra gelen şu âyeti indirdi.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن تُطِيعُوا۟ فَرِيقًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ كَٰفِرِينَ ﴿١٠٠﴾

100- Ey iman edenler, kendilerine kitap verilenlerin, bir kısmına uyarsanız iman etmenizden sonra sizi kâfirliğe çevirirler

Ey, Allaha ve Peygamberine iman eden müminler, kendilerine Tevrat ve İncil verilen kitap ehlinden bir kısmına uyarsanız onlar sizi, iman etmenizden sonra kâfirliğe döndürürler.

* Allah teala, kitap ehli olan Yahudi ve Hristiyanlardan herhangi bir öğüdün kabul edilmesini veya onlarla istişarede bulunmayı yasaklıyor. Çünkü onlar, içlerinde kin, kıskançlık ve ihanet duyguları taşırlaar.

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُۥ ۗ وَمَن يَعْتَصِم بِٱللَّهِ فَقَدْ هُدِىَ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾

101- Allahın âyetleri size okunup dururken ve aranızda da onun Peygamberi bulunurken, nasıl olur da inkâr edersiniz? Kim, Allahın dinine sımsıkı sarılırsa şüphesiz ki o, doğru yola iletilmiştir.

Sizler, Allahın, Peygambere indirdiği âyetlerini okuyorken içinizde de size doğru yolu gösteren ve sizleri zulüm ve sapıklıktan alıkoyan Peygamberi bulununken nasıl olur da, iman ettikten sonra kâfir olursunuz? İslamdan ayrılır mürted olursunuz? Acaba rabbinizin katında özürünüz ne olacaktır? Kim Allahın dinine ve onun itaatine sımsıkı sarılacak olursa şüphesiz ki o, doğru yol olan

İslama ulaştırılmış olur.

* Abdullah b. Abbas bu âyetin de, İslama girdikten sonra tekrar birbirleriyle dövüşmeye ve savaşmaya girişmek isteyen Evs ve Hazreç kabileleri hakkında nâzil olduğunu söylemiştir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾

102- Ey iman edenler, Allahtan hakkıyla korkun ve ancak müslüman olarak ölün.

Ey iman edenler, Allaha itaat edip ona karşı gelmekten kaçınarak, daima onu hatırdan çıkarmayarak ve verdiği nimetlere karşı şükredip nankörlük yapmayarak Allahtan hakkıyla korkun ve ancak müslümanlar olarak ölün.

* Abdullah b. Mes'ud, Allahtan hakkıyla korkmanın, hiç isyan etmeden ona itaat etmekle, hiç unutmadan onu anmakla ve hiç nankörlük etmeden ona şükretmekle gerçekleşeceğini söylemiştir.

Abdullah b. Abbas ise, Allahtan hakkıyla korkmanın, Allah yolunda hakkıyla cihad etmekle, Allah uğrunda, kınayanın kınamasından korkmamakla, kendileri, babaları ve çocukları aleyhine de olsa adaleti ayakta tutmakla gerçekleşeceğini söylemiştir.

Müfessirler bu âyet-i kerimenin, "Gücünüzün yettiği kadar Allahtan korkun."(117) âyetiyle neshedilip edilmediği hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

Abdullah b. Abbas ve Tâvus'a göre bu âyet-i kerime muhkemdir. Mensuh değildir.

Katade, Reb' b. Enes, Süddi ve İbn-i Zeyde göre ise önce bu âyet-i kerime gelmiş, kullar, Allahtan hakkıyla korkmakla yükümlü kılınmışlar ve bu onlara pek ağır gelmiştir. Daha sonra yaratıklarının âcizliğini bilen Alah teala, lütfu ve rahmetiyle bu emri hafifletmiş ve "Allahtan gücünüzün yettiği kadar korkun" âyetini indirmiştir.

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۚ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ
أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنتُمْ عَلَىٰ شَفَا

(117) Teğabün suresi, 64/ 16

حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

103- Hep birlikte Allahın ipine sımsıkı sarılın ve sakın ayrılığa düşmeyin. Allahın, üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz, birbirinize düşman idiniz, Allah, kalblerinizi birbirine ısındırıp kaynaştırdı da onun nimetiyle kardeşler oldunuz. Siz, bir ateş çukurunun kenarında idiniz, Allah sizi oradan kurtardı. İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklıyor ki hidayete eresiniz.

Ey iman edenler, hep birlikte, Allahın size, sımsıkı sarılmayı emrettiği dine, kelamına yapışın. Allahın dini hususunda sakın ayrılığa düşmeyin. Ona itaatte birleşin ve kaynaşın. Allahın, üzerinizde olan lütfunu ve nimetini hatırlayın. Bir zaman sizler, cahiliye döneminde, birbirinizi öldüren düşmanlardınız. Allah, İslam dini sayesinde kalblerinizi birbirine ısındırıp kaynaştırdı da onun İslam dini nimetiyle samimi kardeşler oldunuz. Artık aranızda kin ve çekemezlik kalmadı. Daha önce sizler, bir ateş çukurunun kenarında bulunuyordunuz. İman etmeniz suretiyle Allah sizi oradan kurtardı. Alah size ayetlerini işte böyle açıklar ki doğru yolu bulmuş olsanız ve hak yolundan sapmayınız.

* Âyette zikredilen "Allahın ipi"nden maksat, Abdullah b. Mes'ud ve Şa'biye göre, İslam topluluğudur. Katade, Süddi, Mücahid, Ata, Abdullah b. Mes'ud ve Ebu Said el-Hudriden nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen "Allahın ipi"nden maksat, Kur'an-ı Kerim ve onda bulunan emirlerdir. Bu hususta Zeyd B. Erkam, Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.

كِتَابُ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ. هُوَ حَبْلُ اللّٰهِ. مَنِ اتَّبَعَهُ كَانَ عَلَى الْهُدَىٰ. وَمَنْ تَرَكَهُ كَانَ عَلَىٰ ضَلاَلَةٍ.

"Aziz ve Celil olan Allahın kitabı, onun gökten yeryüzüne doğru uzanan ipidir. Kim ona uyacak olursa doğru yolda olur. Kim de onu terkedecek olursa sapıklığa düşmüş olur."(118)

Ebu Âliye ve ibn-i Zeyde göre ise burada zikredilen "Allahın ipi"nden maksat, Allahı samimi bir şekilde birlemektir.

Âyet-i kerimede, Müminlere, ayrılığa düşmamaleri emredilmektedir. Bu hususta Katade şöyle demiştir: "Allah, sizlerin ayrılığa düşmenizi çirkin gör-

(118) Müslim, K. Fadail es-Sahabe bab: 37, Hadis No: 2408

müş, sizi ondan sakındırmış ve size onu yasaklamıştır. Buna mukabil Allah sizin dinleyip itaat etmenizi, birbirinizle kaynaşmanızı ve bir cemaat olmanızı istemektedir. Sizler de gücünüz yettiği kadar kendiniz için, Allahın razı olduğu durumu seçin. Kuvvet ancak Allaha aittir.

Enes b. Mâlik te Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ « إِنَّ بَنِى إِسْرَائِيلَ افْتَرَقَتْ عَلَى إِحْدَى وَسَبْعِينَ فِرْقَةً. وَإِنَّ أُمَّتِى سَتَفْتَرِقُ عَلَى ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرقَةً. كُلُّهَا فِى النَّارِ، إِلاَّ وَاحِدَةً. وَهِىَ الْجَمَاعَةُ».

"Şüphesiz ki İsraioğulları yetmiş bir fırkaya ayrılmışlardır. Ümmetim ise yetmiş iki fırkaya ayrılacaktır. Onların hepsi cehennem ateşinde olacak sadece bir fırkası olmayacaktır. O da cemaat halinde olan fırkadır."(119)

Âyet-i kerimede zikredilen "Allahın nimeti'nden maksat, İslamın, müminleri kaynaştırması ve bir araya getirmesidir. Âyette zikredilen "Düşmanlık"tan maksat ise savaş düşmanlığıdır. Zira bu âyet-i kerime, müslüman olmadan önce yüz yirmi yıl birbirlerini yok edercesine savşan Evs ve Hazreç kabilelerine işaret etmektedir. İslam gelince, birbirleriyle savaşan bu iki kabile İslama girip kardeş olmuşlar ve öteden beri süregelen savaşa son vermişlerdir.

Evs ve Hazreç kabilelerinin nasıl müslüman oldukları hakkında, özetle şunlar zikredilmektedir:

İbn-i İshak bu hususta şunları rivayet etmiştir: Evs kabilesinden olan Süveyd b. Samit, Hac veya umre yapmak için Mekkeye gelmişti. Süveyd sabırlı ve metanetli, şair, şerefli ve soylu bir kimse olduğu için kavmi ona "Mükemmel" mânâsına gelen "Kâmil" adını vermişti. Onun Mekkeye geldiğini duyan Resulullah onun önüne çıktı, onu Allaha ve İslama davet etti. Bunun üzerine Süveyd: "Ey Muhammed, belki de sende bulunan şey bende bulunan gibidir." dedi. Resulullah ona, "Sende ne var?" diye sordu. O da "Bende Lokmanın sahifeleri (Yani ona verilen hikmetler) mevcuttur." dedi. Resulullah: "Onu bana gösterirmisin? dedi. Süveyd, sahifeleri Resulullaha gösterdi. Resulullah "Bu, güzel bir sözdür. Fakat bende bulunan bandan daha üstündür. O, Allahın bana gönderdiği Kur'andır. O, bir hidayet ve bir nurdur." dedi. Resulullah ona, Kur'andan âyetler okudu ve onu İslama davet etti. Süveyd İslama soğuk bakmadı ve "Şüphesiz bu güzel bir söz." dedi. Sonra ayrılıp gitti. Medinede kavminin yanına varınca çok zaman geçmeden, Hazreç kabilesinden olanlar onu öldürdüler. Süveydin kavminden olan bir kısım insanlar, onun hakkında şöyle diyorlardı. "Bize göre Sü-

(119) İbn-i Mace, K. elfiten, bab: 17 Hadis No: 3993 / Ahmet

veyd, müslüman olarak öldürüldü." Süveydin öldürülüşü, Evs ile Hazreç arasında geçen Buas harbinden önce idi."[120]

İbn-i İshak, Hazreçlilerin, Mekkeye gelip Resulullah ile görüşmelerini ise şöyle izah etmiştir: Enes b. Râfi', Abdül Eşhel oğullarından, içlerinde İlyas b. Muazın da bulunduğu bazı gençlerle birlikte Mekkeye gelmişlerdi. Bunlar, kavimleri Hazreçin aleyhine, Kureyş kabilesiyle anlaşma yapmak istiyorlardı. Resulullah bunların geldiği duyunca yanlarına varıp oturdu ve onlara "Siz, elde etmek için geldiğiniz şeyden daha hayırlısını istermisiniz?" dedi. Onlar da: "O nedir?" diye sordular. Resulullah: "Ben, Allahın peygamberiyim. O beni, kullarına gönderdi. Ben, kulları, yalnızca Allaha kulluk etmeye, her hangi bir şeyi ona ortak koşmamaya davet ediyorum. Allah bana kitap indirdi." dedi. Resulullah, sözlerine devam ederek onlara islamı anlattı ve Kur'andan âyetler okudu. Bunun üzerine yeni yetişen gençlerden, İlyas b. Muaz şunları söyledi. "Ey kavim, vallahi davet edildiğiniz bu şeyler, elde etmek için geldiğiniz şeyden daha hayırlıdır." Bunun üzerine Enes b. Rafi', Batha'nın topraklarından bir avuç alarak İlyasın yüzüne serpti ve ona "Sen bu işlere karışma. Yemin olsun ki biz, bundan başka bir şey için geldik." dedi. Bunun üzerine İlyas sustu. Resulullah kalkıp gitti. Medineliler de oradan ayrılarak Medineye döndüler. İşte bundan sonra Evs ile Hazreç kabileleri arasında Buas savaşı meydana geldi. Aradan çok zaman geçmeden İlyas b. Muaz öldü. Ölürken tehlil ve tekbir getirdiği, Allaha hamdedip tesbih ettiği nakledilmektedir. Onun Müslüman olarak ölmesinde kavmi şüphe etmemektedir. Evet, böylece İlyas, bulunduğu mecliste Resulullahtan duyduğu sözler sayesinde İslamı hissetmişti.

İbn-i İshak diyor ki: "Aziz ve Celil olan Allah, dinini açığa çıkarmayı, Peygamberini Aziz kılmayı ve vaadini yerine getirmeyi dileyince Resulullah Ensarla karşılaştığı dönemde Mekkede, dışardan gelen insanlara dini tebliğ etmeye başladı. Her mevsimde yaptığı gibi, Ensar ile görüştüğü mevsimde de Arap kabilelerini dine davet etti. O, Akabe mevkiinde bulunurken Hazreç kabilesinden, Allahın kedileri için hayır dilediği bir toplulukla karşılaştı. Resulullah onlara "Sizler kimlersiniz?" diye sordu. Onlar da "Bizler Hazreç kabilesinden bir topluluğuz" dediler. Resulullah "Sizler, Yahudilerle anlaşması bulunan kimselerdenmisiniz?" diye sordu. Onlar da "Evet" dediler. Resulullah, "Oturmazmısınız?, sizinle biraz konuşalım. "dedi." Onlar da: "Evet olur." dediler. Resulullah ile birlikte oturdular. Resulullah onları, Aziz ve Celil olan Allaha davet etti. Onalara İslamı teklif etti ve Kur'an okudu. Allah tealanın, onların İslama girmeleri için sebep kıldığı meselelerden biri de şuydu: Hazreçliler memleketlerinde Yahudilerle birlikte yaşıyorlardı. Yahudiler, kitap ehli ve bilgi sahibiydiler. Hazreçliler ise Allaha ortak koşan ve putlara tapan kimselerdi. Bunlar memle-

(120) Bkz. İbn-i Hişam, Siret, C.1 S. 425 - 427

ketlerinde, Yahudilere galip durumdaydılar. Aralarında bir olay çıktığında Yahudiler onları tehdit ederek şöyle diyorlardı: "Şüphesiz ki pek yakında bir Peygamber gönderilecek, onun zamanı gelmiştir. Biz ona tabi olacağız. Onunla birlikte sizleri Âd ve İrem gibi öldüreceğiz. "Resulullah bu topluluğa konuşup onları Allaha davet edince onlar birbirlerine şöyle demişlerdi: "Ey kavim, vallahi sizler biliyorsunuz ki işte bu Yahudilerin sizi kendisiyle tehdit ettikleri Peygamberdir. Buna sizden önce Yahudiler iman etmiş olmasınlar. "Bunun üzerine Resulullahın davetini kabul ettiler. Onu tasdik ettiler ve Resulullahın kendilerine teklif ettiği İslamı kabullendiler. Ve şöyle dediler: "Biz, geride öyle bir kavim bıraktık ki onların arasındaki düşmanlık ve kötülük hiçbir kavmin arasında yoktur. Umulur ki senin sayende Allah onları birleştirir. Şimdi biz, onların yanına döneceğiz. Onları senin emrine çağıracağız ve senin davetinle kabul ettiğimiz bu dini onlara da arzedeceğiz. Şayet onlar da bu din üzerinde birleşecek olurlarsa artık senden daha güçlü bir kimse olamaz." Bundan sonra Hazreçliler, mümin olarak Resulullahın yanından ayrılıp gittiler. Onlar altı kişiydiler. Bunlar Medineye gidip kavimlerinin yanına varınca onlara Resulullahı anlattılar ve kendilerini İslama davet ettiler. Böylece aralarında İslam yayılmaya başladı. Öyle ki, Ensarın evleriden hiçbir ev kalmadı ki orada Resulullah anılmış olmasın.

Ertesi yıl olunca aynı mevsimde Ensardan on iki kişi geldi. Resulullah ile "Akabe" denen yerde buluştular. Burada birinci Akabe Ibiatını yaptılar. Medineli Ensar, Resulullah ile "Kadınların biatı" diye adlandırılan bir biatta bulundular. Bu da Müslümanlara henüz savaşın farz kılınmadığı bir zamanda idi.

Bu âyette Allah teala, kâfirliği bir cehennem çukuruna, kâfirleri de o çukurun kenarında bulunup oraya düşmeye mahkum olanlara benzetmiştir. İslamı ise o çukura düşmeye engel olan sebep olarak vasıflandırmıştır. Allah, iman edenleri kurtaracak, kâfirler ise layık oldukları cezaya çarpılacaklardır.

Âyet-i kerime, müslümanların birlik ve beraberlik içinde olmaları lazım geldiğini emretmekte ve parçalanmayı, çeşitli hiziplere bölünmeyi yasaklamaktadır. Bu hususta Peygamber efendimiz (s.a.v.) de bir hadisi şerifinde:

فَقَالَ إِنَّهُ سَيَكُونُ بَعْدِى هَنَاتٌ وَهَنَاتٌ فَمَنْ رَأَيْتُمُوهُ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ أَوْيُرِيدُ يُفَرِّقُ أُمْرَ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ ﷺ كَائِناً مَنْ كَانَ فَاقْتُلُوهُ فَانَّ يَدَ اللّٰهِ عَلَى الْجَمَاعَةِ فَانَّ الشَّيْطَانَ مَعَ مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ يَرْكُضُ.

"Benden sonra fitne ve fesat olacaktır. Kimin cemaatten ayrıldığını ve Muhammed ümetinin işlerini karıştırdığını görürseniz onu öldürün. O şahıs kim olursa olsun. Zira, Allahın yardımı cemaatle birlikte olanlaradır. Cemaatten ay-

rılan kişi ile de Şeytan beraber koşar." buyurmuştur. (121)

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

104- İçinizden hayra davet eden, iyiliği emredip kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. Kurtuluşa erenler işte onlardır.

Ey iman edenler, içinizden, insanları islam nizamına davet eden, Muhammede ve getirdiği dine iman etmek gibi iyilikleri emredip, Allahı inkâr ile Peygamberi yalanlama gibi kötülüklerden de men eden bir topluluk oluşsun. İşte kurtuluşa erenler, Allahın cennetini ve nimetlerini kazananlar bunlardır.

* Buradaki "İyilik"ten maksat, şeriatın uygun gördüğü her söz ve iştir. "Kötülük"ten maksat da onun reddettiği her söz ve iştir.

Bu âyet-i kerime, iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın dini bir vecibe olduğunu beyan etmektedir. Bu hususta Resulullah (s.a.v.) de bir hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor.

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللّٰهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقَاباً مِنْهُ ثُمَّ تَدْعُونَهُ فَلاَ يُسْتَجَابُ لَكُمْ.

"Hayatım kudret elinde olan Allaha yemin olsun ki ya iyiliği emredip kötülüğe mani olursunuz veya pek yakın bir zamanda Allah, sizin üzerinize bir ceza gönderir sonra onun kaldırılması için dua ederseniz de duanızı kabul etmez."(122)

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ۚ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾

---

(121) Nesei, K. Tahrim ed-Dem, bab: 6

(122) Tirmizi, K. el-Fiten bab: 9, Hadis No: 2169 / Ahmed b. Hanbel Müsned C.5 S.388, 390, 391

105- Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra bölünen ve ihtilafa düşenler gibi olmayın. İşte onlara büyük bir azap vardır.

Sakın, kendilerine Allahın apaçık âyet ve delilleri geldikten ve hakkı öğrendikten sonra Allahın dininde ihtilafa düşen ve bölük pörçük olan Yahudi ve Hristiyanlar gibi olmayın. İşte ihtilaf ederek parça parça olan bu gibi insanlar için Allah katında büyük bir azap vardır.

* Bu hususta diğer bir âyette de şöyle buyuruluyor: "Ey Muhammed, dinlerini parça parça edip fırkalara ayrılanlarla artık senin bir alakan kalmamıştır. Onların işi Allaha kalmıştır. Sonra Allah, yaptıklarını onlara bildirecektir.(123)

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُم
بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾

106- O gün bazı yüzler ağaracak bazı yüzler kararacaktır. Yüzleri kararanlara şöyle denecektir." İman ettikten sonra inkâr mı ettiniz?" O halde inkâr ettiğinizden dolayı tadın azabı."

Kâfirlere büyük bir azabın verildiği gün, müminlerin yüzleri ağaracak, kâfirlerin yüzleri ise kararacaktır. Yüzleri kararan kâfirlere şöyle denecektir: "Allahın, rabbiniz olduğunu tasdik ettikten sonra onun birliğini inkâr ederek kâfir mi oldunuz? Öyleyse inkârınız sebebiyle cehennem azabını tadın.

* Müfessirler, âyet-i kerimede "İman ettikten sonra inkâr mı ettiniz ?" diye kendilerine hitap edileceği ve âhirette yüzlerinin kararacağı beyan edilen insanlardan kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:

a- Katade ve Süddiye göre âyetin bu bölümünde sıfatları zikredilen bu insanlardan maksat, önce Müslüman olup sonra dinden çıkan kişilerdir. Nitekim Resulullah bu gibi insanlara işaretle şöyle buyurmuştur:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « إِنِّي عَلَى الْحَوْضِ حَتَّىٰ أَنْظُرَ مَنْ يَرِدُ عَلَيَّ مِنْكُمْ. وَسَيُؤْخَذُ أُنَاسٌ دُونِي. فَأَقُولُ: يَا رَبِّ ! مِنِّي وَمِنْ أُمَّتِي. فَيُقَالُ: أَمَا شَعَرْتَ

(123) En'am suresi, 6/159

مَا عَمِلُوا بَعْدَكَ؟ وَاللّهِ! مَا بَرِحُوا بَعْدَكَ يَرْجِعُونَ عَلَىٰ أَعْقَابِهِمْ »

"Şüphesiz ki ben, havuzun (Havz-ı Kevsirin) başında bulunacağım. Sizden, bana gelenlere bakacağım. Bir kısım insanlar, benim arkamdan yakalanıp götürülecekler. Ben de diyeceğim ki "Ey rabbim, bunlar bendendir. Benim ümmetimdendir. "Bana denilecek ki: "Onların, senden sonra ne yaptıklarını bilmiyor musun? Vallahi onlar senden sonra gerisini geri dönmeye devam ettiler. (Dinden çıktılar)"(124)

b- Ebu Ümame el-Bâhilîye göre ise bu âyetten, âhirette yüzleri kararacağı zikredilen kimselerden maksat, Hariciye fırkasıdır.(125)

c- Hasan-ı Basriye göre âhirette yüzleri kararacak olan bu insanlardan maksat, münafıklardır. Bunlar, dilleriyle iman ettiklerini söylemelerine rağmen kalblerinde inkârcılığı saklamışlar ve yaptıkları amelleriyle de kâfir olduklarını hissettirmişlerdir. Bu nedenle âhirette onlara "İman etmenizden sonra kâfir mi oldunuz?" diye sorulacaktır.

d- Übey b.Kâ'b'a göre ise, âhirette yüzleri ak olacak insanlardan maksat, bütün müminler, kararacak olan insanlardan maksat ise bütün kâfirlerdir. Kâfirlere "İman ettikten sonra inkâr mı ettiniz?" denmesinin sebebi, onların, Âdemin sulbünden zerrecikler halinde çıkarıldıklarında, iman ettiklerini söylemeleri, doğup dünyaya geldikten sonra da kâfir olmalarındandır. Taberi bu görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiş ve demiştir ki: "Zira âyet-i kerimenin, âhirette bütün insanları iki sınıfa ayırdığını, bunlardan, yüzleri ak olanların, müminler olduklarına göre, yüzleri kararanların da bütün kâfirleri kapsadığı âşikârdır. Bunların, sadece kâfirlerden bir sınıfı ifade ettiğini söylemenin gereği yoktur. Zira Allah teala âyette umumi bir ifade ile beyanda bulunmuştur.

وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾

107- Yüzleri ağaranlar ise Allahın rahmetindedirler. Onlar orada ebedi kalacaklardır.

İmanlarında kararlı olan ve Tevhid inancına bağlı kalan, yüzleri ağarmış mutlu müminler ise, Allahın bağışladığı cennet ve nimetler içinde olacaklar ve orada ebedi olarak kalacaklardır.

---

(124) Müslim, K. el-fadail, bab: 27, Hadis No: 2293 / Buhari, K. el-fiten
(125) Bkz. Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an sure 2, Hadis No: 3000

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۗ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾

108- İşte bunlar, Allahın âyetleridir. Onları sana hak olarak okuyoruz. Allah, âlemlere zulmetmek istemez.

İşte bunlar, Allahtan gelen öğütler ve onun apaçık delilleridir. Ey Muhammed, biz onları sana, doğru ve kesin olarak bildiriyoruz. Allah, yarattıklarından hiç birisine zulmetmek istemez.

Burada zikredilen "Âyetler"den maksat, Resulullahın sahabilerini, Yahudileri ve diğer ehl-i kitabı anlatan, ahitlerini yerine getirenlere ve ahitlerini bozanlara ne yapılacağını belirten âyetlerdir. Allah teala, bunları Hz. Muhammede, Cebrail vasıtasıyla okuduğunu beyan etmiş, herkese hak ettiği mükaafaat ve cezayı vereceğini bildirmiştir. Yüzleri ak olanların bunu hak ettikleri için ak olduğu, kara olanların da buna layık oldukları için kendilerine böyle davranıldığı, Allah tealanın, hiçbir kimseye zulmetmek istemediği beyan edilmiştir.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾

109- Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allahındır. Bütün işler Allaha döner.

Göklerde ve yerde iyi olsun kötü olsun her ne varsa, iyilik yapan kötülük yapan her kim bulunuyorsa hepsi Allahın yarattığı şeyler ve kimselerdir. Bütün işler sonunda Allaha döner. O halde onlar da Allaha dönecekler ve Allah, herkese hak ettiği ceza veya mükâfaatı verecektir.

* Madem ki göklerde ve yerde bulunan her şey Allaha aittir ve onun hükmüne tabidir o halde Allahın herhangi bir yaratığına zulmetmesi onun şanına yakışmaz. Zira zalim, nüfuzunu artırmak, iktidarını sağlamlaştırmak ve mülküne mülk katmak için zulmeder. Allah tealanın bunları yapmaya ihtiyacı yoktur. Zira o, bütün yaratıkların mutlak maliki ve mutlak hakimidir.

كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ
الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ۗ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُم ۚ مِّنْهُمُ

الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾

110- Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder kötülüğe mani olursunuz ve Allaha iman edersiniz. Eğer kitap ehli de iman etseydi elbetteki onlar için daha hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler varsa da çokları yoldan çıkmışlardır.

Ey Muhammed ümmeti, siz Allah katında ümmetlerin en hayırlısı ve en üstünüsünüz. İnsanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı kimselerseniz. Öyle ki bütün gücünüzle insanları, Allah nizamı olan İslama sokmaya çalışırsınız. Allah ve onun şeriatına iman etme gibi iyilikleri emreder Allaha ortak koşma ve isyan etme gibi kötülüklere mani olur ve Allaha samimiyetle iman edip ona kulluk edersiniz. Kendilerine Tevrat ve İncil gönderilen kitap ehli de Muhammed ve Kur'ana iman etmiş olsalardı, Allah katında kendileri için daha hayırlı olurdu. Bunlardan, Abdullah b. Selam ve Sa'leb b. Saye gibi iman edenler varsa da çoğunluğu, bağlı olduklarını iddia ettikleri dinlerinden de ayrılmışlardır. Zira kendi dinleri de, İslam geldikten sonra herkesin İslama girmesi gerektiğini emretmektedir.

* Hz. Ömer (r.a.) diyor ki: "Kim, insanlık için ortaya çıkarılmış hayırlı ümmetten olmak isterse, Allahın koştuğu şu şartları yerine getirsin. O şartlar, iyiliği emretmek, kötülüğe mani olmak ve Allaha iman etmektir."

Müfessirler bu âyette "Hayırlı Ümmet" olarak zikredilen "İnsanlardan kimlerin kastedildikleri hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Hz. Ömer, Abdullah b. Abbas, İkrime ve Dehhaktan nakledilen bir görüşe göre burada zikredilen "En hayırlı ümmet"ten maksat, Resulullahın sahabilerinden belli bir topluluktur. Bunlar da, Abdullah b. Abbasa göre, Resulullahın sahabilerinden, Mekkeden Medineye hicret edenlerdir. İkrimeye göre bunlar, Abdullah b. Mes'ud, Ebu Huzeyfenin azadlı kölesi Salim, Übey b. Kâ'b ve Muaz b. Cebeldir.

b- Mücahid, Ebu Hureyre ve atiyyeye göre âyette zikredilen sıfatları taşıyan her ümmet, en hayırlı ümmettir.

c- Rebi' b. Enese göre burada zikredilen en hayırlı ümmetten maksat, Muhammed ümmetidir. Zira İslam dinine en çok tabi olanlar Muhammed ümmetidir.

d- Hasan-ı Basriye göre ise, burada zikredilen en hayırlı ümmetten maksat, geçmişteki bütün ümmetleri tamamlayan ve onların en sonuncusu olan Mu-

hammed ümmetidir. Taberi de bu görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiş ve delil olarak şu hadis-i şerifi zikretmiştir.

قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ « إِنَّكُمْ وَفَّيْتُمْ سَبْعِينَ أُمَّةً أَنْتُمْ خَيْرُهَا وَأَكْرَمُهَا عَلَى اللّهِ ».

"Sizler yetmiş ümmeti tamamlayanlarsınız. Siz onların en hayırlısı ve Allah katında en üstünsünüz.(126)

Abdullah b. Mes'ud diyor ki:

عَنْ عَبْدِ اللّهِ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي قُبَّةٍ فَقَالَ اَتَرْضَوْنَ اَنْ تَكُونُوا رُبُعَ اَهْلِ الْجَنَّةِ قُلْنَا نَعَمْ قَالَ اَتَرْضَوْنَ اَنْ تَكُونُوا ثُلُثَ اَهْلِ الْجَنَّةِ قُلْنَا نَعَمْ قَالَ اَتَرْضَوْنَ اَنْ تَكُونُوا شَطْرَ اَهْلِ الْجَنَّةِقُلْنَا نَعَمْ قَالَ والَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ اِنِّي لاَرْجُو اَنْ تَكُونُوا نِصْفَ اَهْلِ الْجَنَّةِ وَذَلِكَ اَنَّ الْجَنَّةَ لاَ يَدْخُلُهَا اِلاَّ نَفْسٌ مُسْلِمَةٌ وَمَا اَنْتُمْ فِي اَهْلِ الشِّرْكِ اِلاَّ كَالشَّعْرَةِ الْبَيْضَاءِ فِي جِلْدِ الثَّورِ الاَسْوَدِ اَوْ كَالشَّعْرَةِ السَّوْداءِ فِي جِلْدِ الثَّوْرِ الاَحْمَرِ.

"Resulullah ile bir çadırda bulunuyorduk. Bize şöyle buyurdu: "Sizler, cennet ehlinin dörtte biri olmaya razı olurmusunuz?" "Evet" dedik. Resulullah: "Üçte biri olmaya razı olurmusunuz? dedi. Evet. dedik. Resulullah "Cennet ehlinin yarısı olmaya razı olur musunuz?" dedi. "Evet" dedik. Sonra şöyle buyurdu: "Muhammedin hayatı, kudret elinde olan Allah'a yemin yemin olsun ki ben sizlerin, cennet ehlinin yarısını teşkil edeceğinizi ümit etmekteyim. Zira cennete ancak müslüman olan kişi girecektir. Sizler, müşriklerin arasında, siyah bir boğanın derisindeki beyaz bir tüy kadarsınız."(127)

لَن يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى ۖ وَإِن يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿١١١﴾

(126) İbn-i Mâce, K. ez-Zühd, bab: Hadis No. 4288/Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.4 S. 447
(127) Buhari, K. er-Rikak, bab: 45, 46 / Tirmizi K. el-Cennet, bab: 13, Hadis No: 2547

111- Onlar, eziyetten başka, size bir zarar veremezler. Sizinle savaştıkları zaman arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez.

Ey iman edenler, o fasıklar size bir şey yapamazlar. Sadece, Allaha ortak koşmak, inkârda bulunmak ve sizleri sapıklığa davet etmek suretiyle size eziyet verirler. O kitap ehli olan fasıklar, sizinle savaştıkları zaman mağlup olup kaçarlar. Sonra da, Allahı ve Peygamberini inkâr ettikleri için, Allah tarafından kendilerine yardım edilmez.

* Bu âyet-i kerime, müminlere bir vaaddir. Allah, vaadinden asla dönmez. Bizler ne zaman hakkıyla iman edersek işte o zaman Allahın vaadine erişmiş oluruz.

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوٓا۟ إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَحَبْلٍ مِّنَ ٱلنَّاسِ
وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلْمَسْكَنَةُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا۟
يَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَيَقْتُلُونَ ٱلْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا۟
وَّكَانُوا۟ يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾

112- Allah ve insanların himayesinde olanlar müstesna, nerede olurlarsa olsunlar, onlara zillet damgası vurulmuştur. Allahın gazabını hak etmişlerdir. Onlara aşağılık damgası vurulmuştur. Bu onların, Allahın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere Peygamberleri öldürmelerindendir. Bu, isyan etmelerinden haddi aşmalarındandır.

Yahudiler, yeryüzünde nerede bulunurlarsa bulunsunlar, onlara zillet de damgası vurulmuştur. O damgadan kurtulamazlar. Allahın himayesi ve insanların himayesinde bulunanlar müstesnadır. Diğerleri Allahın gazabına uğramışlardır. Ayrıca onlara aşağılık ve miskinlik damgası vurulmuştur. Bunların zelil, adi ve miskin olmalarının sebebi, Allahın Peygamberinin doğruluğunu gösteren delillerini inkâr etmeleri ve haksız yere, Allahin, insanlara gönderdiği Peygamberlerini öldürmeleridir. Bir de bunların, allahın emirlerine karşı gelmeleri ve haram kıldıklarını helal, helal kıldıklarını ise haram kılarak haddi aşmalarıdır.

* Âyet-i kerimede geçen "Allahın himeyisi"nden maksat, Allahın emriyle müslümanların, kitap ehlinden cizye alarak onlarla zimmilik sözleşmesi yapmaları ve bu sözleşmenin gereği olarak güven sağlamalarıdır.

Âyette zikredilen ve "Himaye" diye tercüme edilen (اَلْحَبْلُ) kelimesinden maksat, Mücahid, Katade, İkrime, Süddi, Reb' b. Enes, Abdullah b. Abas ve İbn-i Zeyde göre, söz verme ve ahitte bulunmadır. Buna göre âyetin mânâsı "Yahidiler nerede bulunurlarsa bulunsunlar, onların üzerine zillet damgası vurulmuştur. Ancak, Allahın, yaşamalarına dair müsaadesi bulunan ve müminlerin, cizye alarak eman verdikleri kimseler hariçtir. Bunlar, bulundukları yerlerde, canlarını ve mallarını güven içinde hissederler.

لَيْسُوا سَوَآءً ۗ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَآءَ اللَّيْلِ
وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾

113- Onların hepsi bir değildir. Ehl-i Kitaptan bir cemaat vardır ki, dosdoğrudurlar. Gece vakitlerinde Allahın âyetlerini okurlar ve secdeye varırlar.

Kitap ehlinin hepsi eşit değildir. Bir kısmı müslüman, diğerleri gayri-i müslimdir. Kitap ehlinden bazıları hakta kararlıdır, doğru yol üzeredir. Allahın nizamına bağlıdır. Gece vakitlerinde ibadetlerinde Allahın âyetlerini okurlar. Ve secdeye kapanırlar.

* Bu âyet-i kerimenin kimleri anlattığı hususunda iki görüş zikredilmiştir.

a- Abdullah b. Abbas, Katade ve İbn-i Cüreyce göre bu âyet-i kerime, bundan önce, iki sınıfa ayrıldıkları belirtilen ehl-i kitabı beyan etmekte, onlardan, mümin olanların sıfatlarını zikretmektedir. Zira, yüz onuncu âyette ehl-i kitabın bir kısmının mümin olduğu, çoğunluğunun ise İslamı kabul etmeyerek kendi dinlerinden dahi çıktıkları beyan edilmiş, bu âyet-i kerimede de ehl-i kitabın müminlerinin sıfatları zikredilmiş ve övülmüşlerdir. Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: "Yahudilerden Abdullah b. Selam, Sa'lebe b. Saye, Üseyd b. Saye, Esed b. Übeyd ve benzeri kişiler müslüman olunca Yahudilerin Hahamları ve iman etmeyen kâfirleri, müslüman olanlar hakkında şunları söylemeye başladılar. "Muhammede ancak şerlilerimiz iman edip tabi olmuşlardır. Şayet onlar seçkinlerimiz olsalardı atalarının dinini bırakıp başka bir dine gitmezlerdi" İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzil oldu.

b- Abdullah b. Mes'ud ve Süddiye göre ise bu âyet-i kerime, İslamı kabul etmeyen ehl-i kitap ile Muhammed ümmetini anlatmaktadır. Ehl-i kitabın, Muhammed ümmetine eşit olmayacağını ve Muhammed ümmetinin, âyette zikredilen sıfatları taşıdıklarını beyan etmektedir.

Taberi, daha önceki âyetlerle irtibatlı olması bakımından birinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Çünkü yüz onuncu âyette ehl-i kitabın, mümin ve dinden ayrılan fasıklar olarak iki sınıfa ayrıldıkları zikredildikten sonra bu âyette de ehl-i kitabın hepsinin eşit olmadığı, mümin olanlarının, zikredilen sıfatlarla kâfirlerden üstün oldukları beyan edilmiştir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Dosdoğrudurlar" diye tercüme edilen (قَائِمَةٌ) sıfatı, Mücahid tarafından "Adaletlidirler." şeklinde, Katade, Rebi b. Enes ve Abdullah b. Abbas tarafından "Allahın kitabı ve emirleri üzeredirler." şeklinde, Süddi tarafından ise "İtaatkârdırlar." şeklinde izah edilmiştir.

Taberi, "Alahın kitabı ve emirleri üzeredirler." şeklindeki izahı tercih etmiş, diğer görüşlerin de buna yakın olduklarını söylemiştir. Zira, Allahın kitabı ve dini üzere olanlar, aynı zamanda adaletli ve itaakâr olurlar.

Taberi, Numan b. Beşirin Resulullahtan rivayet ettiği şu hadisin ifadesinin bu âyetteki (قَائِمَةٌ) kelimesinin ifade şekline benzediğini söylemiştir. Hadis-i Şerifte buyuruluyor ki:

مَثَلُ الْقَائِمُ عَلىٰ حُدُودِ اللّٰهِ وَالْوَاقِعُ فِيهَا كَمَثَلِ قَوْمٍ إِسْتَهَمُوا عَلىٰ سَفِينَةٍ فَأَصَابَ بَعْضُهُمْ أَعْلاَهَا وَبَعْضُهُمْ أَسْفَلَهَا فَكَانَ الَّذِينَ فِي أَسْفَلِهَا إِذَا إِسْتَقَوْا مِنَ الْمَاءِ مَرُّوا عَلىٰ مَنْ فَوْقَهُمْ فَقَالُوا لَوْ أَنَّا خَرَقْنَا فِي نَصِيبِنَا خَرْقاً وَلَمْ نُؤْذِ مَنْ فَوْقَنَا فَإِنْ يَتْرُكُوهُمْ وَمَا أَرَادُوا هَلَكُوا جَمِيعاً وَإِنْ أَخَذُوا عَلىٰ أَيْدِيهِمْ نَجَوْا وَنَجَوْا جَمِيعاً.

"Allahın koyduğu sınırların önünde durup öteye geçmeyenlerle, o aşanların misali, bir geminin çeşitli bölümlerine binmek isteyen şu topluluk gibidirler. Kavimden bazıları kur'a neticesinde geminin üst tarafına bazıları da alt tarafına düşmüşlerdir. Alt tarafta olanlar su almaya gittiklerinde üst tarafta bulunanların yanından geçmek zorundadırlar. Bu nedenle onlar "Bizler, kendi bulunduğumuz yerde bir delik açsak ta üstümüzde bulunanlara sıkıntı vermesek nasıl olur?" derler, Şayet üstte bulunanlar, altta bulunanları, bu isteklerinde serbest bırakacak olurlarsa (Gemi delinmiş olacağı için) hepsi birden helak olurlar. Şayet üstte bulunanlar alttakilere engel olacak olurlarsa hem kendileri kurtulmuş hem de onlar kurtulmuş olurlar."(128)

Âyet-i kerimede, ehl-i kitaptan olan müminlerin sıfatları zikredilirken

(128) Buhari, K. eş-Şerike, bab: 6

"Gece vakitlerinde Allahın âyetlerini okurlar..." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat, Katade, Rebi' b. Enes ve İbn-i Cüreyce göre, "Gecenin belli vakitlerinde Allahın âyetlerini okurlar." demektir.

Süddiye göre, bundan maksat, "Gecenin içinde Allahın âyetlerini okurlar." demektir. Abdullah b. Mes'uda göre "Yatsı namazını kılarlar." demektir. Mansura göre "Akşamla yatsı arasında namaz kılarlar." demektir.

Taberi diyor ki: "Bu görüşler, zahirde farklı iseler de gerçekte birbirlerine yakındırlar. Zira, Allahın âyetlerini, yatsı namazında okuyan da, yatsıyla akşam namazı arasında kılmış olduğu herhangi bir namazın içinde okuyan da Allahın âyetlerini gecenin bir anında veya içinde okumuş olandır. Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Bu görüşlerin birbirlerine çok yakın olmalarıyla birlikte, görünürde tercihe şayan olanı "Yatsı namazını kılarken Allahın âyetlerini okumaktır." diyen görüştür. Zira, hiçbir ehl-i kitap, yatsı vaktinde namaz kılmamaktadır. Allah teala, bu âyette özellikle Muhammed ümmetini yatsı namazını kılmakla övmektedir.

يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ
الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ ۖ وَأُولَٰئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٤﴾

114- Allaha ve âhiret gününe iman edenler, iyiliği emrederr kötülükten men ederler. Hayır işlerine koşuşurlar. İşte onlar, salihlerdendir.

Bu müminler, Allaha ve âhiret gününe iman ederler. İnsanlara da, Allaha ve Peygamberine iman etmek gibi iyilikleri emrederler. Allahı inkâr etme ve Peygamberini yalanlama gibi kötülüklere mani olurlar ve her türlü hayıra koşarlar. İşte bunlar, salih kullardandır.

وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾

115- Yaptıkları hiçbir hayır asla inkâr edilmeyecektir. Allah, takva sahiplerini çok iyi bilendir.

Bu müminlerin yaptıkları herhangi bir hayır, Allah katında asla zayi edilmeyecek, aksine, Allah onlara, yaptıklarının mükhafaatını tam olarak verecektir. Allah, kendisinden korkan ve karşı gelmekten kaçınanları çok iyi bilendir. Allah onlara, yaptıklarının karşılığını verecektir.

Bu konuda diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyurulmaktadır: "...Şüphesiz ki Allah, iyilik yapanların kükafaatını zayi etmez."(129)

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُم مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَٰئِكَ
أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾

116- Şüphesiz ki inkâr edenlerin malları da evlatları da Allaha karşı kendilerine hiçbir fayda vermeyecektir. İşte onlar, cehennemliktirler. Orada ebedi olarak kalacaklardır.

Şüphesiz ki ehl-i kitaptan fâsık olanların biriktirmiş oldukları malları ve yetiştirmiş oldukları evlatları, Allahın cezalandırması karşısında kendilerine hiçbir fayda sağlamayacaktır. Onlar, cehennemliktirler ve orada ebidi olarak kalacaklardır.

* Allah teala, bu âyet-i kerimede, yüz onuncu âyette geçen, ehli-i kitabın fâsıklarını ve Hz. Muhammedi inkârda, onlara benzeyenleri tehdit etmektedir.

Bu hususta diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyurulmaktadır: "Rablerini inkâr edenlerin amelleri, fırtınalı bir günde rüzgârın savurduğu küle benzer. Kazandıklarını ellerinde tutamazlar. İşte en büyük sapıklık budur.(130)

مَثَلُ مَا يُنفِقُونَ فِي هَٰذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ
قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ ۚ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَٰكِنْ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾

117- Onların, bu dünya hayatında sarfettikleri şeyin durumu, kendilerine zulmeden bir kavmin ekinlerine isabet edip onu yok eden çok soğuk bir rüzgarın durumuna benzer. Onlara Allah zulmetmedi fakat onlar, kendi kendilerine zulmettiler.

Kâfirlerin, bu dünya hayatında, sevap almak için harcadıkları şeyler, çok soğuk bir rüzgarın durumuna benzer. Öyle ki, o rüzgar, kendi kendine zulmeden bir topluluğun ekinlerine isabet etmiş ve onu imha etmiştir. Allah, bu kâfirlerin yaptıkları amelleri bu şekilde yok edecek ve ümitlerini boşa çıkaracaktır. Amel-

(129) Tevbe suresi, 9/120
(130) İbrahim suresi, 14/18

lerini boşa çıkararak Allah onlara zulmetmiş değildir. Fakat kendilerini cehenneme götürecek işler yaparak bunlar kendi kendilerine zulmetmişlerdir.

* Âyet-i kerimede, Kafirlerin Sarf hayır işi gibi görünen harcamalarının aslında faydası olmadığını, aksine onlar için zarara yol açacağını ifade etmektedir.

Âyet-i kerimede geçen "Kâfirlerinsarf ettikleri şey"den maksat, Mücahide göre kâfirlerin dünya hayatındayken hayır işlerinde harcadıkları mallardır. Süddiye göre ise, kâfirlerin, kalben inanmadıkları halde, dilleriyle söylemiş oldukları sözlerdir.

Taberi birinci görüşü tercih etmiş ve kâfirlerin, dünya hayatındayken, sevap kazanmak için harcadıkları mallarından âhirette hiçbir fayda göremeyeceklerini beyan etmiştir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ بِطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا۟ مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ ٱلْبَغْضَآءُ مِنْ أَفْوَٰهِهِمْ وَمَا تُخْفِى صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ ۚ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾

118- Ey iman edenler, sizden olmayanları yakın dost edinmeyin. Onlar size, fenalık yapmaktan geri durmazlar. Sizin, sıkıntıya düşmenizi isterler. Kinleri ağızlarından dökülür. Sinelerinin gizlediği ise daha büyüktür. Eğer sizler, Allahın emir ve yasaklarını, öğüt ve uyarılarını düşünen insanlarsanız, biz size öğüt ve ibret alacağınız âyetlerimizi açıkladık.

* Bu âyette Allah teala müminlere, kâfirlerden dostlar ve samimi arkadaşlar edinip müslümanların sırlarını onlara aktarmalarını yasaklıyor ve kâfirlerin, müminleri aldatıcı hainler ve küstahlar olduklarını bildiriyor ki, müslümanlar kendi kanaatlerince faydalı görseler dahi kâfirlerle dosluk kurmaktan uzaklaşsınlar.

Bu hususta başka âyetlerde de şöyle buyuruluyor. "Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmüyor musun? Onlar sapıklığı satın alıyor ve sizin de doğru yoldan sapmanızı istiyorlar."(131)

"Ey iman edenler, Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar, birbirinin dostudur. Sizden kim, onları dost edinirse, şüphesiz ki onlardan olur. Muhakkak ki Allah, zalim kavmi hidayete erdirmez."(132)

---

(131) Nisa suresi, 4/44
(132) Maide suresi, 5/51

Abdullah b. Abbas, Mücahid, Katade, Rebi' b. Enes, Süddi İbn-i Cüreyc ve İbn-i Zeyde göre bu âyet-i kerime, müminlere, münafıkları yakın dost edinmemelerini emretmektedir. Zira müslümanlardan bazıları, İslam gelmeden önce "Yahudi ve münafıklarla olan dostluklarını sürdürmek istemişler ve onlarla içli dışlı olmaya devam etmişlerdir. Allah teala, bu âyeti indirerek müminlerin, Yahudi ve münafıkları yakın dost edinmelerini yasaklamıştır.

عَنْ أَزْهَرَ بْنِ رَاشِدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ لاَ تَسْتَضِيئُوا بِنَارِ الْمُشْرِكِينَ وَلاَ تَنْقُشُوا عَلَى خَوَاتِيمِكُمْ عَرَبِيًّا.

Bu hususta Ezher b. Raşid diyor ki. "Enes b. Malik, Resulullahın şu hadisini rivayet etti. "Siz, müşriklerin ateşiyle aydınlanmayın ve yüzüklerinize Arapça yazı işletmeyin."(133) Ezher b. Raşit diyor ki: "Biz, bunun ne demek olduğunu anlamadık. Nihayet Hasan-ı Basri yanımıza geldi. İnsanlar bunun mânâsını ondan sordular. O da şu cevabı verdi: "Yüzükleriniz Arapça işletmeyin" ifadesinin manısı "Yüzüklerinize "Muhammed" ismini kazdırmayın." demektir. Şirk ehlinin ateşiyle aydınlanmayın." demek ise "İşlerinizde onlarla istişare etmeyin." demektir. Sonra Hasan-ı Basri "Allahın kitabında bu izahın doğruluğunu beyan eten âyet şudur." dedi ve "Ey iman edenler, sizden olmayanları yakın dost edinmeyin." âyetini okudu.

Taberi diyor ki: Bu âyette zikredilenlerden maksat, sadece münafıklar değil, müslümanların Medinede, çevrelerinde bulunan ve İslama karşı kinleriyle tanınan Yahudilerdir. Zira, müminlere karşı açıkça savaşan müşrikler, müminler tarafından dost edinilmiyorlar, sadece müminlerle anlaşma yapıp onlara dost görünmeye çalışan Yahudileri dost ediniyorlardı. Bu nedenle âyet, müminleri, onları yakın dost edinmekten men etti.

هَا أَنْتُمْ أُولاَءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلاَ يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا

(133) Nesei, K. ez-Ziynet, bab: 51/ Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 3 S. 99

بِغَيْظِكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾

119- Siz o kimselersiniz ki, onları seversiniz. Onlar ise sizi sevmezler. Halbuki siz, kitabın tamamına iman edersiniz. Onlar size rastladıkları zaman "İman ettik." derler. Başbaşa kaldıklarında ise, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar. Onlara de ki: "Kininizden ölün." Şüphesiz ki Allah, kalblerin özünü çok iyi bilendir.

Ey müminler, sizler öyle insanlarsınız ki bu kâfirleri seviyorsunuz. Onlara iyi davranıyor ve onları ziyaret ediyorsunuz. Onlar ise sizleri sevmiyorlar. Bilakis size karşı düşmanlık ve tuzak kurma hisleri besliyorlar. Yine sizler, Allahın, Peygamberine indirdiği kitapların hepsine iman ediyorsunuz, onlar ise size indirilen kitabı inkâr ediyorlar. Siz, müminlerle karşılaştıkları zaman hakkı gizleyerek ve sizden çekinerek "Muhammede geleni tasdik edip iman ettik." diyorlar. Halbuki sizlerin, onları göremeyeceğiniz bir yerde birbirleriyle başbaşa kaldıkları zaman size karşı olan kin ve nefretlerinden dolayı parmak uçlarını ısırıyorlar.

Ey Muhammed, de ki: "Kininizden dolayı geberin, Şüphesiz ki Allah, göğüslerinizin içinde bulunan öfkeyi, sıkıntıyı, hayırı ve şerri çok iyi bilendir. Ve ona göre sizlere layık olduğunuz karşılığı verecektir.

* Allah teala bu âyet-i kerimede müminlerle kâfirlerin birbirlerine karşı olan davranışlarını ve duygularını beyan etmektedir. Müminler, kâfirlere karşı iyi niyetli ve acıma duygusuna sahip iken kâfirler müminlere karşı katı kalbli ve kindardırlar. Bu hususta Katade diyor ki: "Allaha yemin olsun ki, mümin olan insan, münafıkı hoş görür, onu barındırır, ona merhamet eder. Şayet münafık, müminin sahib olduğu şeye sahib olsa müminlerin kökünü kurutur."

إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۖ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا ۗ وَإِنْ تَصْبِرُوا
وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا ۗ إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾

120- Size bir iyilik dokunduğu zaman bu onların kötüsüne gider. Size bir kötülük dokununca da buna sevinirler. Eğer sabreder Allahtan korkarsanız, onların hiyleleri size hiçbir zarar vermez. Şüphesiz ki Allah, onların yaptıklarını ilmiyle kuşatmıştır.

Eğer sizlere, zafer, kaynaşma ve birleşme gibi bir iyilik dokunacak olsa bu onları öfkelendirir ve kötülerine gider. Şayet size mağlubiyet, tartışma ve ih-

tilafa düşme gibi bir kötülük dokunacak olursa onlar bundan memnun kalırlar ve bundan dolayı sevinirler. Eğer siz, Allaha itaatte ve yasakladığı şeylerden kaçınmakta sabredecek ve rabbinizin cezalandırmasından korkacak olursanız, bu isyankâr münafıkların tuzakları sizlere hiç bir zarar veremez şüphesiz ki Allah onların yaptıkları fitne ve fesadı, insanları Allah yolunda alıkoymalarını tesbit ettirmekte ve onlara, layık oldukları cezayı artırmak için kendilerini de yaptıklarını da kuşatmaktadır.

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾

121- Ey Muhammed, sabahleyin erkenden ailenin yanından ayrılıp müminleri savaş yerlerine yerleştirdiğini hatırla. Allah, her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir.

Ey Muhammed, sabahleyin ailenden ayrılıp müminleri, düşmanlarına karşı savaşacakları mevkilerine yerleştirdiğini hatırla. Allah, sözlerinizi çok iyi işiten, içlerinizde olanları ve durumlarınızı çok iyi bilendir.

* Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerime, bundan önce geçen âyet-i kerime ile bağlantılıdır. Bu sebeple âyetin izahı şöyledir. "Ey müminler, eğer bana itaatte ve Peygamberimin emirlerine uymada sabreder ve yasakladığım şeylerden korkup kaçacak olursanız, Yahudi kâfirlerinin tuzakları size hiçbir zarar vermez. Zira Allah size yardım eder. Nitekim Bedir savaşında, zelil halde iken sabretmeniz ve Allahtan korkmanız sebebiyle Allah size yardım etmiş ve sizi, düşmanınıza galip getirmiştir. Şayet sizler, emrime karşı gelir, sizi yükümlü kıldığım vazifeleri yerine getirmekte sabretmez ve yasakladığım şeyden kaçınmayacak olursanız. sizin başınıza, Uhut savaşında gelen olaylar gelir. Hatırlayın o zamanı ki Peygamberiniz, müminleri, sabahın erken saatinde, savaşacakları yere yerleştirmişti.

Müfessirler, bu âyet-i kerimede zikredilen, Resulullahın, savaşçıları yerlerine yerleştirmesi olayında hangi savaşın kastedildiği hakkında iki görüş zikretmişlerdir.

a- Mücahid, Katade, Reb' b. Enes, Abdullah b. Abbas, Süddi ve İbn-i İshaka göre, bu âyette işaret edilen savaş, Uhut savaşıdır.

b- Hasan-ı Basriye göre ise bu savaş Hendek savaşadır.

Taberi, birinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Zira bundan

sonra gelen âyetteki "Nerdeyse bozguna uğrayacak" olan iki topluluktan maksat, bütün müfessirlere göre Ensardan, Beni Seleme ve Beni Harise kabileleridir. Bunların, neredeyse bozguna uğrama halleri, Abdullah b. übey b. Selulün, Uhut savaşında, Resulullahın ordusundan ayrılıp gitmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Bu da göstermektedir ki bu âyet-i kerime, uhut savaşına işaret etmektedir.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Eğer denecek olursa ki" Bu âyette, işaret edilen savaştan maksadın, Uhut savaşı olduğunu nasıl söyleyebilirsin? Çünkü bu Ayette, Resulullahın sabahleyin erkenden ailesinden ayrılıp gittiği ve müminleri savaşacakları yerlere yerleştirdiği zikredilmektedir. Halbuki Resulullah Uhutta Cuma namazı kıldırdıktan sonra müminleri, savaşmak için alıp götürmüştür. Nitekim bu hususta İbn-i İshak, Muhammed b. Mesleme, Muhammed b. Yahya, Asım b. Ömer ve Husayn b. Abdurrahmanın, Resulullahın Cuma günü namazı kıldırdıktan sonra, Ensardan vefat eden bir kişinin de cenaze namazını kıldırıp zırhını giyerek Uhut savaşına gittiğini rivayet ettiklerini zikretmiştir. O halde nasıl olur da Resulullah sabahleyin erkenden Uhuda gitmiş olabilir? Cevaben denilir ki. "Resulullahın, müminleri, savaşacakları yerlere yerleştirmesinden maksat, sahabileriyle, nasıl savaşacağını istişare etmesidir. Zira, Kureyşliler, çarşamba günü gelip Uhut dağının eteğinde karargâh kurmuşlar, perşembe ve Cuma günlerini orada geçirmişler, Resulullah da cuma günü öğleden sonra çıkıp cumartesi günü Uhut dağının eteğine varmıştır. Resulullah, Kureyşlilerin Uhuda geldiklerini duyunca sahabeleriyle Medinenin içinde kalarak, kendilerini savunarak mı yoksa Uhuda gidip düşmanla sahada çarpışarak mı savaş yapılması hususunda sahabileriyle istişare etmiştir. İşte âyet-i kerime Resulullahın, sabahleyin erkenden yaptığı bir istişareye işaret etmektedir.

UHUT SAVAŞI

* Uhut savaşı, Hicretin Üçüncü Yılının Şevval ayında meydana gelmiştir. Uhut savaşının en önemli sebibi şudur: Resulullahın ordusu Bedir savaşında Kureyşin ileri gelenlerini öldürmüş ve büyük ganimetler elde etmiştir. Bunun üzerine, ölen müşriklerin oğulları ile sağ kalan liderler Kureyşin, reislerinden olan Ebu Süfyana: "Bütün servetimizi Muhammedle savaşmak için harca." demişlerdir. Bunun üzerine Ebu Süfyan, çeşitli çevrelerden topladığı paralı askerlerden bir ordu meydana getirmiştir. Sayıları üç bini bulan bu ordu, Mekkeden gelerek Medinenin yakınında bulunan Uhut dağının eteklerinde karargâh kurmuştur. Bu haberi alan Resulullah, Cuma günü, namazı kıldırdıktan sonra, Neccar kabilesine mensup olan Mâlik b. Amr'ın da cenaze namazını kılmış ve ashabıyla, düşmana nasıl karşı koyacaklarını görüşmüştür. Münafıklardan olan Abdullah b. Übeyy, düşmanın üzerine gitmeyip Medinede kalmalarını teklif etmiş

ve demişitir ki: "Düşman, olduğu yerde kalmaya devam ederse kötü bir yerde hapsedilmiş gibi olur. Medineye hücüm ederse erkeklerimiz savaşır, kadınlar ve çocuklar da onlara taşlarla karşı koyarlar. Şayet hiçbir şey yapmadan dönüp giderlerse, ümitsizce dönüp giderler."

Bazı sahabiler, özellikle Bedir savaşına katılmayanlar ise: "Müslümanların, Medineden çıkıp düşmana hücum etmelerini teklif etmişlerdir. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) Zırhını giymiş ve gelmiştir. Düşmanın üzerine gidilmesini teklif edenlerden bazıları, Resulullahı böyle görünce, yaptıkları tekliften dolayı pişman olmuş ve şöyle demişlerdir: "Acaba biz, Resulullahı zorladık mı?" "Ey Allahın Resulü, dilerseh Medinede kalalım." Resulullah da şu cevabı vermiştir: "Bir Peygamber zırhını giydikten sonra Allah, onun karar verdiği hususta hükmünü verinceye kadar geri dönmesi ona yakışmaz."

Peygamber efendimiz, sahabilerden meydana gelen bin kişilik ordusuyla düşmanın üzerine doğru hareket edince, Medinede kalalım teklifini yapan Abdullah b. Übeyy, kendi teklifini kabul edilmemesini bahane ederek, üç yüz kişilik kuvvetiyle ordudan ayrılarak geri dönmüş, kendisi ve arkadaşları şöyle demişlerdir: "Bugün bu ordunun savaşabileceğini bilseydik size tabi olurduk. Fakat bizler, sizin savaşabileceğiniz kanaatinde değiliz."

Resulullah (s.a.v.) geri kalan ordusuyla yola devam etmiş ve Uhut dağının eteklerinde konaklamış, ordusunun arkasını dağa vererek şöyle demiştir: "Kimse ben emir vermeden sakın savaşı başlatmasın."

Resulullah bundan sonra, yediyüz kişilik ordusunu savaş düzenine sokmuş elli kişiden meydana gelen okçuların başına da Abdullah b. Cübeyr'i komutan tayin etmiş ve onlara şöyle demiştir: "Düşmana galip geldiğimizi görseniz de yerinizden ayrılmayın. Düşmanın bize galip geldiğini görseniz yerinizden ayrılıp bize yardımcı olmaya kalkmayın. Kuşların, bizim cesetlerimizi parçalayıp götürdüğünü görseniz de yerinizden ayrılmayın."

Resulullah (s.a.v.) ordunun sancağını Mus'ab b. Umeyr'e vermiş, bir kısım çocukların da savaşa katılmalarına müsade etmiştir.

Düşman ordusu da savaş düzenine girmiş, üçbin kişiden meydana gelen düşman birliklerinin sağ kanadına Halid b. Velid, sol kanadına, Ebu Cehil'in oğlu İkrime tayin edilmiş, sancakları da Mus'ab b. Umeyr'in kardeşi olan Beni Abdüddar oğullarından Ebu Aziz b. Umeyr'e verilmiştir.

İki ordu savaşa mübareze şeklinde başladı. Önce müşriklerden Ebu Âmir, onbeş adamıyla birlikte meydana çıktı ve Müslümanlara meydan okudu. Müşriklerin sancaktarı Talha b. Ebi Talha önce çıktı. Müslümanlardan da Hz. Ali ona karşı çıktı. Vuruştular Hz. Ali Talhayı bir hamlede yere serdi. Bunun üzerine Talhanın kardeşi Osman ileri atıldı. Ona da Hz. Hamza cevap verdi ve onu

da bir hamlede öldürdü. Bundan sonra her iki taraf birbirine girdi ve umumi bir savaş başladı. Saflar birbirine girmiş şiddetli bir vuruşma başlamıştı. Hz. Hamza Ebu Dücane ve diğer bütün İslam kahramanları akıllara durgunluk verecek kahramanlıklar gösteriyor, düşmanı perişan ediyorlardı. İslam ordusu içinde en gözde kahraman Hz. Hamza idi. Hz. Hamza Bedir savaşında da Ebu Süfyanın karısı Hind'in babasını öldürmüştü. Bundan dolayı Hind, Hz. Hamzaya karşı müthiş bir kin besliyor ve onu öldürtmek için fırsat kolluyordu. Bu iş için de Vahşi adındaki bir köle ile anlaşmış Hz. Hamzayı öldürdüğü takdirde kendisini hürriyetine kavuşturacağını vaadetmişti. Vahşi Habeş usulü mızrak atmakta çok usta idi. Savaş sırasında bir kenara siperlenerek Hz. Hamzayı kollamaya başladı. Hz. Hamza saflar arasında kahramanca dövüşüyor iki eliyle tuttuğu kılıcıyla müşrikleri kırıp geçiriyordu. İşte bu sırada Vahşi bir yolunu bularak Hz. Hamzaya bir mızrak fırlatarak karnına sapladı ve Hz. Hamza şehid oldu.

Fakat savaş bütün hızıyla devam ediyor, müşrikler saf dışı kalıyor, Müslümanlar devamlı ilerliyorlardı. Hz. Ali ve Ebu Dücanenin şiddetli saldırışları müşrikleri yerinden oynatıyor onları perişan ediyordu.

Düşman artık nerdeyse hezimete uğramıştı. Fakat henüz iş bitmiş değildi. Bu durumu gören Müslümanların bazıları, düşmanın takibini bırakıp ganimet toplamaya başladı. Ayrıca Peygamber efendimizin, "Yerinizden asla ayrılmayın." diye tenbih ettiği okçular da, düşmanın mağlup olmakta olduğunu görünce, onlar da ganimet toplamak için yerlerini terkettiler. Başlarında bulunan Abdullah b. Cübeyr onlara, Resulullahın tenbihini hatırlattı ise de dinletemedi. Yanında beş on kişi kaldı.

Okçuların yerlerini terkettiklerini gören düşman süvarilerinin başı Halid b. Velid, bu durumdan istifade ederek Müslümanları arkadan çevirmek için harekete geçti. Karşı koyan az sayıdaki okçuları şehit ederek Müslümanları arkadan çevirdiler. Düşman Süvarileri, ganimetle meşgul bulunan Müslümanlara âni bir baskın yaptılar. İşte bu sırada tam bir kargaşa ve panik başladı. Kimin kime vurduğu belli olmuyordu. Bu kargaşa içinde Resulullahın yanında on iki kişi kadar sahabi kalmıştı. Müslümanlar, Peygamber efendimizin nerede olduğunu bilemez duruma gelmişlerdi. Müslümanlar hem düşmanla vuruşuyor hem de Peygamberimizi arıyorlardı. Onu gören Kâ'b b. Mâlik "Ey Müslümanlar Resulullah burada" diye bağırmıştı. Bunun üzerine müşrikler bütün güçleriyle o tarafa doğru hücum ettiler. Hz. Ali ve arkadaşları da bütün güçleriyle Resulullahı koruyorlardı. Bu arada Peygamberimiz, yüzünden ve dudağından yara almıştı. Bunun üzerine sahabe, Resulullahın etrafını sarmış, vücutlarını ona siper yapmışlardı. Bilhassa Ebu Dücane, gelen oklara ve her türlü saldırıya karşı vücudunu siper yapıyordu.

Peygamber efendimiz, yanında bulunanlarla birlikte düşmanın hücumun-

dan kurtulmak için bir tepeye çıkmışlardı. Ebu Süfyan, Müslümanların oraya çıktıklarını görünce oraya da hücüm etmişse de Hz. Ömer ve diğer sahabilerin okla karşı koymaları sebebiyle yaklaşamamıştır.

Ebu Süfyan da Uhut dağının eteğinde, Peygamberimizin çıktığı tepenin karşısında bir tepeye çıkmıştı. "Muhammed içinizde mi?" diye bağırmış cevap veren olmamış "Ebubekir orada mı?" diye sormuş yince cevap alamamış "Ömer aranızda mı?" diye ybağırmış yine cevap alamayınca "Demek ki bunların hepsi ölmüş" diye seslenmiş. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Bunların hepsi buradadır ey Allahın düşmanı." diye cevap vermiştir. Kureyş ordusu, ölülerini toplayıp gömdükten sonra, harp sahasını terkederek çekildi. Müslümanlar, şehitlerini defnetmek için harp sahasına geldiklerinde gördükleri manzara yürekler parçalayıcı idi. Kureyşli müşrikler Müslüman şehitlerin kulaklarını ve burunlarını kesmişler, cesetleri parça parça etmişlerdi. Peygamberimiz, amcası Hz. Hamzayı aramaya başladı. Onu bulunca yüreği parçalandı. Kulakları, burnu kesilmiş karnı deşilmiş, ciğeri çıkarılmış bir haldeydi. Bu durumu gören Peygamberimizin üzüntüsünü tarif etmek mümkün değildi.

Müslümanlar şehitlerini toplayıp defnettiler. Şehitlerin sayısı yetmiş kişiydi. Şehitleri defnettikten sonra mahzun ve mükedder olarak Medineye döndüler.

Kureyş ordusu, Uhuttan çekildikten sonra Revha ya gelmişti. Orada bu işi bitirmek ve Medine üzerine yürümek fikrinde olanlar vardı. Fakat bir yandan da onlar çekilirken, Peygamberimizin emriyle Müslüman gözcüler, onların hareketlerini ve ne yapmak istediklerini takibediyorlardı. Onların tekrar Medineye dönme niyetlerinin anlaşılması üzerine, takibe karar verildi. Müslümanlar tekrar toparlandılar ve düşmanı takibe başladılar. Kureyş ordusu Revha da bulunduğu sırada, Müslümanların da Hamraül Esed'e geldikleri haberini aldılar ve Medineye hücümdan vaz geçerek Mekkeye müteveccihen çekip gittiler. Böylece Müslümanlar savaşı kazanmış olmadılarsa da sonunda tekrar üstünlğü ve nüfuzu elde ettiler.

إِذْ هَمَّت طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾

122- Hani sizden iki topluluk nerdeyse bozguna uğrayacaktı. Halbuki Allah, onların yardımcısıydı. Müminler sadece Allaha güvensinler.

Bir zaman sizden, Harise oğulları ile Seleme oğullarından meydana gelen iki topluluk, düşmanlarının karşısına dikilmekte geveşemeye ve Allahın Resulünü bırakıp başarısızlığa uğramaya yüz tutmuşlardı. Fakat Allah onları korudu. Zira, düşmanlarına karşı onun yardımcısı Allahtı. O halde müminler, bütün işle-

rinde Allaha dayanıp ona güvensinler.

* Buhari, Cabir b. Abdullahın şöyle dediğini rivayet etmektedir.

جَابِرِ بْنَ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَقُولُ فِينَا نَزَلَتْ اِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ اَنْ تَفْشَلاَ وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَا قَالَ نَحنُ الطَّائِفَتَانِ بَنُو حَارِثَةَ وَبَنُو سَلِمَةَ وَمَا نُحِبُّ وَقَالَ سُفْيَانُ مَرَّةً وَمَا يَسُرُّنِي اَنَّهَا لَمْ تَنْزِلْ لِقَوْلِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَا.

"Bu âyet-i kerime, iki topluluk oluşturan biz Harise oğullarıyla Seleme oğulları hakkında nâzil olmuştur. Bu âyetin bizler hakkında nâzil olmayışı beni sevindirmezdi. Çünkü âyetin devamında "Halbuki Allah her ikisinin de yardımcısıdır" buyurulmaktadır.(134)

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾

123- Siz güçsüz iken, şüphesiz ki Allah size Bedir savaşında yardım etti. Allahtan korkun ki şükredesiniz.

Sizin sayınız az, düşmanınızın sayısı da çok olduğu için sizler güçsüz iken, şüphesiz ki Allah, Bedir savaşında düşmanlarınıza karşı size yardım etti. O halde Allaha itaat ederek ve haramlarından kaçınarak ondan korkun ki size verdiği zafere karşılık ona şükretmiş olasınız.

* Bedir mevkiine bu adın verilmesinin sebebi hususunda iki görüş zikredilmiştir. Şa'biye göre Bedire bu adın verilmesinin sebebi, Cüheyne kabilesinden "Bedir" diye adlandırılan bir adamın orada su kuyusu bulunmasındandır. Abdullah b. Cafer ve Muhammed b. Salihe göre ise Bedir o yere verilen addır. Herhangi bir kimsenin adı değildir.

BEDİR SAVAŞI

Bedir, Medineye seksen mil mesafede bulunan, Mekke ile Medine arası da bir yerin adıdır. Suriye ve diğer kuzey memleketlerine giden kervan yo üzerinde bulunmaktadır. İşte Müslümanlarla Mekkeli müşrikler arasında ilk

(134) Buhari, K. Tefsir el-Kur'an, sure 3, bab: 8

vaş burada olmuştur.

Kureyşliler, Mekkeden Medineye hicret eden müslümanları orada da rahat bırakmak istemiyor, onları ortadan kaldırmak için çare arıyorlardı. Bu sebeple Medinelilerden Hz. Peygamberi ve Mekkeden gelen müslümanları Medineden çıkarmalarını istiyor, Medine yakınlarına kadar gelip hayvanlarına ve çobanlarına zarar veriyor onları korkutup sindirmeye çalışıyorlardı.

Müşrikler ayrıca Medineye karşı esaslı bir saldırıya geçmek için hazırlıklara başlamışlar ve bu iş için maddi imkânlar temin etmek için de Ebu Süfyan başkanlığında Suriyeye bir Ticaret Kervanı göndermişlerdi.

Peygamber efendimiz de onların bu niyetlerini çok iyi bildiği için bu kervanın engellenmesi veya ona el konması gerektiğini düşünüyordu. Kervanın otuz kırk kadar muhafızı bulunuyordu. Peygamber efendimiz, Şamdan dönmekte olan bu kervanın takibedilmesini emretmişti.

Diger taraftan Ebu Süfyan da Müslümanların, kervanı vuracakları haberini almış ve yardım istemek için Mekkeye bir haberci göndermişti. Haberci Mekkeye varmış büyük bir feryatla, kervanın Müslümanlar tarafından vurulacağı haberini vermişti.

Mekkeli müşrikler, özellikle Ebu Cehilin teşvikleriyle bin kadar kişi toplayarak Mekkeden hareket etmişlerdi.

Diger taraftan Peygamberimiz de, Ramazan ayının sekizinci gününde Medineden, üç yüz küsur ashabıyla çıkıp Bedirde kervanı yakalamak üzere hareket etti. Zafran vadisine vardıklarında, Kureyşlilerin büyük bir ordu ile hareket ederek Medineye doğru gelmekte olduklarını haber aldılar. Müslümanlar, aslında böyle bir orduyla savaşmak için değil kervanı vurmak için çıkmışlardı.

Hz. Peygamber bu durumda ashabıyla istişare etti ve onların bu yeni durum hakkındaki fikirlerini öğrenmek istedi. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer fikirlerini söyleyerek düşmanla karşılaşılmasını teklif ettiler. Sonra Mikdat ayağa kalktı ve dedi ki:"

- Ey Allahın Resulü, Allahın emrettiği yolda devam et. Biz sana tabiyiz ve itaat ederiz. Biz, İsraioğullarının Musaya dediği gibi: "Sen git de rabbinle birlikte savaş biz burada oturacağız." demeyiz. Biz senin sağında solunda, önünde arkanda seninle beraberiz."

Peygamberimiz bundan sonra Ensarın fikrini öğrenmek istedi. Çünkü o, Ensar ile, Akabe beyatlarında, kendisini Medinede koruyacaklarına dair söz almış, Medine dışında cereyan edebilecek bir savaş hali aralarında söz konusu olmamıştı. Bu sebeple onların bu durumda ne düşündükleri önemliydi. Ensara hitaben:

- "Sizler reyinizi söyleyiniz." Buyurdu. Bunun üzerine Sa'd b. Muaz şöyle konuştu:

- "Ey Allahın Resulü biz sana inandık, Allah tarafından getirdiğin şeyin hak olduğunu kabul ettik, sana tâbi olduk. Artık ne dilersen emrindeyiz. Seni gönderen Allah hakkı için, eğer denize girsen, seninle beraber biz de gireriz, hiçbirimiz geri kalmayız. Biz, düşmana karşı savaşmaktan çekinmeyiz, sabrederiz ve sadakattan ayrılmayız. Allahtan dilerim ki, bizden memnun olacağın işler nasibetsin. Hemen istediğini tarafa gidelim."

Peygamber efendimiz bu sözlerden çok memnun oldu ve bu konuşmalardan sonra Müşriklerle savaşmak üzere Bedire doğru hareket ettiler.

Diğer taraftan Ebu Süfyan, kervanın yolunu değiştirmiş, Bedire uğramadan deniz tarafını takibederek kaçıp gitmişti.

Her iki ordu da Bedire gelip yerlerini aldılar. Ancak Müslümanların tuttukları yer, kumsal ve yürünmesi zor bir yerdi. Fakat o gece yağmur yağdı ve arazi sertleşti. Suları eksik olan müslümanlar sularını doldurdular. Allahın bir lütfu olarak yıkanıp ihtiyaçlarını giderdiler. Müslümanlar Bedire gelinceye kadar çok yorulmuşlardı ve uykusuz kalmışlardı. Düşmanın sayısı kendilerinden çok fazlaydı. Bu halleriyle savaşacak durumda değillerdi. Normalde bu halet-i Ruhiye içinde bulunan insan, uyuyamaz, sıkıntı ve endişeden kurtulmaz. Ancak Allah tarafından bir lütuf olmak üzere, o gece İslam ordusu endişesiz bir şekilde yatıp sabaha kadar çok rahat bir uyku uyudu. Ertesi sabah maneviyatları çok yüksek ve dinç olarak uyandılar.

Müşriklerin sayıları çoktu, fakat savaşma azmi bakımından aralarında bir fikir birliği yoktu. Bazıları: "Nasıl olsa kervan kurtuldu artık niçin savaşalım?" diyor. Bir kısmı, Müslümanlar içinde bulunan akrabalarına karşı savaşmak istemiyor bir kısmı da Müslümanlara yapılanın, haksızlık olduğuna inanıyordu.

Fakat Ebu Cehil ve onun gibi düşünenler tehdit ve tahrikleriyle müşrikleri savaşa razı ettiler. Artık savaş kaçınılmazdı ve her an başlamak üzereydi.

Beri tarafta Resulullah (s.a.v.) Cenab-ı Hakka yalvarıyor ve diyordu ki:

- Ya rabbi, bana vaadettiğin yardımı lütfet. Ya rabbi, bu bir avuç Muvahhit bugün yok olursa, yeryüzünde sana ibadet edecek kimse kalmayacak."

Hz. Ebubekir Resulullahın bu şekilde dua ve yalvarışları karşsında dedi ki

- Ya Resulullah, duan arşı titretti. Allah, vaadini elbette yerine getirecek."

Bu manzara ashabı heyecana getirdi, hepsinin gözlerinden yaşlar boşandı. Peygamberimiz o anda şu âyeti okudu: "Bütün bu toplananlar hezimete uğrayıp

dağılacaklar ve kaçacaklardır."(135)

Her iki taraf savaş durumuna girmişti. Savaş önce mübareze uzulüyle başladı. Müşriklerden Âmir-i Hadrami ortaya çıktı. Öldürülen akrabasının intikamını almak istiyordu. Ona karşı Müslümanlardan, Hz. Ömerin azadlı kölesi Mihca çıktı ve şehid oldu. Sonra müşriklerden Esved çıktı ona karşı da Hz. Hamza çıktı ve Esvedi bir hamlede yere serdi. Sonra onun ardından ortaya çıkan Şeybeyi de yine Hz. Hamza öldürdü. Müşriklerden Utbenin oğlu Velidi de Hz. Ali öldürdü. Durum bu şekilde Müslümanların üstünlüğü ile devam ederken birden her iki taraf birbirine girdi ve umumi bir çatışma başladı. Ramazan ayının on yedisi, günlerden Cuma idi. Bedir meydanında toz duman göklere yükseliyor kılıç şakırtıları ve cenk naraları etrafı inletiyordu.

Kureyşli müşrikler sayıca çok, hazırlık bakımından da üstün oldukları için daha başlangıçta zaferden emin idiler. Fakat maddi hazırlıktan daha önemlisi, manevi güçtü ve imandı. Müşrikler işte bu hususu hesap edememişlerdi.

Çok şiddetli cereyan eden çarpışmalar sonunda müşrikler mağlup oldular. Ebu Cehil dahil olmak üzere reislerini, ileri gelenlerini kaybettiler. Perişan oldular. "Bedire varıp orada içkiler içip kadınlar oynatarak herkese gücümüzü göstermeden geri dönmem" diyen Ebu Cehile, Bedir toprakları mezar olmuştu. Hatta kendisine bir mezar bile nasibolmamıştı. Çünkü sonunda müşrik ölüleri toplanıp bir kuyuya doldurulmuşlardı.

Savaş, Müslümanların çok açık ve kesin zaferiyle sona ermişti.

Bu savaşta Kureyşten yetmiş kişi ölmüş Müslümanlar da on dört şehit vermişlerdi. Bu savaşın teferruatı, incelikleri, hikmetleri ve İslâm tarihindeki büyük önemi Siyer ve Mağazi kitaplarından okunmalıdır.

إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُنزَلِينَ ﴿١٢٤﴾

124- O zaman sen, müminlere: "Rabbinizin, gökten idrilimiş üç bin melekle size yardım etmesi yetmez mi?" diyordun.

Ey Muhammed, sen o Bedir savaşı sırasında müminlere şöyle diyordun: "Düşmanlarınıza karşı savaşmaları için, rabbinizin gökten size yardımcı olarak üç bin melek göndermesi yetmez mi?"

(135) Kamer suresi 54/45

بَلَىٰٓ إِن تَصْبِرُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ ءَالَٰفٍ
مِّنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾

125- Evet, şayet sabreder Allahtan korkarsanız ve düşmanlarınız da hemen o anda üzerinize gelirlerse rabbiniz, özel işaretleri bulunan beş bin melekle size yardım eder.

Şayet düşmanlarınıza karşı sabreder ve Allahtan korkarsanız ve düşmanlarınız da hemen o anda üzerinize gelirlerse rabbiniz, özel işaretleri bulunan beş bin melekle size yardım eder.

* Müfessirler, müminleri dektekleyecekleri bildirilen meleklerin hangi savaşta gelip destek vereceklerinin vaadedildiği ve bu vaadin şartlarının tahakkuk edip etmediği, bu nedenle de meleklerin, fiilen yardıma gelip gelmedikleri hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Âmir eş-Şa'b'ye göre Allah teala, meleklerin, müminlere destek için geleceklerini Bedir savaşında vaadetmiştir. Ancak meleklerin gelmeleri için düşmanların, Müslümanların üzerine üst taraftan saldırmalarını şart koşmuştur. Düşmanları böyle bir saldırıda bulunmadığından, melekler de fiilen müslümanların yardımına gelmemişlerdir.

Bu hususta Âmirin şunları söylediği rivayet edilmektedir: "Bedir savaşında müslümanlara, Kürz b. Cabir el-Muharibin, müşriklere yardım edeceği haberi ulaştı. Bu, müslümanlara ağır geldi. Bunun üzerine, âyet-i kerimelerde belirtildiği gibi, Allah tealanın, üç bin melekle, hatta sabrederlerse beş bin melekle müslümanları destekleyeceği bildirildi. Fakat Kürz'e, müşriklerin mağlup oldukları haberi ulaştı. Kürz de müşrikleri desteklemedi. Allah teala da vaadinde beyan ettiği, düşmanın üzerlerine gelme şartı gerçekleşmediğinden müminleri beş bin melekle desteklemedi.

b- Malik b. Rebia, Abdullah b. Abbas, Ebu Davud el-Mazini, Resulullahın azadlı kölesi Ebu Rafi ve Katadeye göre de Allah teala, müminleri meleklerle destekleyeceğini Bedir savaşında bildirmiştir. Müminler de sabretmişler, Allah tealadan korkmuşlar, Allah teala da onları vaadettiği gibi fiilen meleklerle desteklemiştir. Bu hususta, Malik b. Rebianın, gözlerini kaybettikten sonra şunları söylediği rivayet edilmektedir. "Şayet ben, bu anda sizinle Bedire gitseydim ve gözlerim de görüyor olsaydı meleklerin hangi vadiden çıkıp geldiklerini,

hiç şüphe ve endişe etmeksizin size gösterirdim."[136]

Abdullah b. Abbas da Ğifar oğullarından bir kişinin kendisine şunları anlattığını rivayet etmiştir: "Ben, amcamın oğlu ile birlikte gidip Bedir vadisine bakan bir dağın üzerine çıktık. Biz o zaman müşriktik. Felaketin kimin başına geleceğini gözlüyor ve neticede, yağma yapacaklarla birlikte yağmalamak istiyorduk. Biz, dağın başında bulunduğumuz sırada bize aniden bir bulut yaklaştı. Bulutun içinden at solumaları işittik. Bir kişinin de atına "Haydi Hayzum (Cebrailin atının adı) dediğini duyduk. Bunun üzerine amcamın oğlunun (korkudan) ödü patladı ve orada öldü. Ben de neredeyse helak olacaktım. Kendime zorla hakim oldum."[137]

Abdullah b. Abbas demiştir ki: "Melekler, Bedir savaşının yapıldığı günün dışındaki herhangi bir günde savaşmamışlardır. Bedir savaşının dışındaki günlerde melekler, müslümanların sadece sayılarını çoğaltmak için onlara katılıyor ve onlara destek oluyorlar fakat fiilen vuruşmaya katılmıyorlardı."[138]

Bedir savaşına katılan Ebu Davud el-Mazeni diyor ki: "Ben, Bedir savaşında, boynunu vurmak için bir adamı kovalıyordum. Henüz kılıcım ona dokunmadan, başının önüme düştüğünü gördüm. Böylece anladım ki, onu ben değil başka birisi öldürdü."[139]

Resulullahın azadlı kölesi Ebu Rafi diyor ki: "Ben, Abdulmuttalibin oğlu Abbasın kölesi idim. Bizim eve İslam girmişti. Abbas da karısı Ümmi Fadl da ben de müslüman olmuştuk. Abbas, kavminden korkuyor ve onlara karşı çıkmak istemiyordu. Bu nedenle de müslüman olduğunu gizliyordu. Abbas, kavmine ödünç verdiği bir çok mala sahipti. Ebu Leheb, Bedir Savaşına katılmamış, yerine Hişamın oğlu el-Asi'yi göndermişti. Savaşa gitmeyenler, yerlerine bu şekilde başkalarını gönderiyorlardı. Bu nedenle savaşa katılmayan herkes yerine bir adam göndermişti. Ebu Leheb'e, Bedir'de Kureyşin mağlup olduğu haberi ulaşınca Allah onu zelil düşürdü ve rüsvay etti. Biz ise, kendimizi güçlü ve aziz hissetmeye başladık. Ben, bünyesi zayıf bir kişiydim. Zemzem odasında ok yapıyordum. Allaha yemin olsun ki yine bir gün ben, o odada otumuş oklar yapıyordum. Yanımda da Ümmü Fadl oturuyordu. Biz, gelen haberlerden dolayı sevinçliydik. O sırada Ebu Leheb şerli bir şekilde çıkageldi. Odanın yanında oturdu. Sırtını benim sırtıma dönmüştü. Bu şekilde otururken halktan bazıları "İşte Ebu Süfyan b. el-Haris b. Abdulmuttalib geldi." dediler. Bunun üzerine Ebu Leheb "Hele buraya gel. Hayatım hakkı için gerçek haberler sendedir." dedi. Bunun üzerine Ebu Süfyan b. el-Haris gelip Ebu Lehebin yanına oturdu. Halk baş-

(136) Siret-i İbn-i Hişam, C.1 S. 633
(137) Siret-i İbn-i Hüşam, C.1 S. 633
(138) Siret-i İbn-i Hişam, C.1 S. 634
(139) Siret-i İbn-i Hişam, C.1 S. 633

larına toplanmıştı. Ebu Leheb "Yeğenim söyle bana, mesele nasıl oldu?" dedi. Ebu Süfyan b. el-Haris de şöyle cevap verdi. "Vallahi biz o insanlarla karşılaştık. Sanki onlar bizim omuzumuza binmişlerdi. Bizi diledikleri yerlere sürüp götürüyorlar ve bizlerden dilediklerini de esir alıyorlardı. Allaha yemin olsun ki böyle olduğu halde içimizden hiçbirini kınamadım. Zira bizler, gökle yer arasını dolduran alaca atlar üzerinde bulunan beyaz tenli adamlarla karşılaştık. Vallahi bunlar hiçbir şey bırakmıyorlar, hiçbir şey de bunlara karşı gelmiyordu." dedi. Ebu Rafi diyor ki: "Bunun üzerine dayanamayıp odanın perdesini kaldırarak dedim ki: "Vallahi bunlar meleklerdir."(140)

Abdullah b. Abbas diyor ki:

عن ابن عباس قال كان الذى أسر العباس بن عبد المطلب أبا اليسر بن عمرو وهو كعب بن عمرو أحد بنى سلمة فقال له رسول الله ﷺ كيف أسرته يا أبا اليسر قال لقد أعاننى عليه رجل ما رأيته بعد ولا قبل هيئته كذا هيئته كذا قال فقال رسول الله ﷺ لَقَدْ أعانك عليه ملك كريم.

"Bedir savaşında (Babamı) kendisine "Ebul Yeser" adı verilen, Kâ'b. b. Amr esir almıştı. Resulullah, Kâ'ba "Ey Ebul Yeser, sen bunu nasıl esir alabildin?" dedi. (Zira Ebul Yeser kısa boylu Abbas ise iri yarı birisiydi) Ebul Yeser de "Buna karşı bana daha önce ve daha sonra kendisini hiç görmediğim bir adam yardım etti. Onun şekli şöyle ve şöyle idi." dedi. Bunun üzerine Resulullah "Şüphesiz ki ona karşı sana yüce bir melek yardım etti." buyurdu.(141)

Bedirde müslümanları destekleyen meleklerin sayısı hakkında Katadenin şunları söylediği rivayet edilmektedir. "Önce müslümanlara yardım olarak bin melek gönderildi. Sonra onların sayısı üç bine çıkarıldı. Daha sonra da beş bine çıkarıldı. Evet, Allah, müslümanlara Bedirde beş bin meleği yardımcı olarak gönderdi.

c Abdullah b. Ebi Evfaya göre ise Allah teala müminleri, meleklerle destekleyeceğini Bedir savaşında vaad etmiş ancak, Allaha itaatte, düşmanlarına karşı savaşta sabretmeleri ve Allahın haram kıldığı şeylerden kaçınmaları halinde, meleklerin, her savaşta kendilerini destekleyeceklerini bildirmiştir. Ancak müslümanlar, Allahın istediği böyle bir sabrı ve takvayı sadece Hendek savaşında göstermişler, Allah da onları, Hendek savaşından sonra Beni Kureyza Yahu-

(140) İbn-i Hişam, C. 1 S. 647
(141) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.1 S. 353

dilerini kuşatmasında meleklerle desteklemiştir. Bu hususta, Abdullah b. Ebi Evfanın, şunları söylediği rivayet edilmektedir. "Biz, Kureyza ve Nadr oğulları Yahudilerini Allahın dilediği kadar kuşatma altında tuttuk. Bize fetih ihsan edilmedi. Geri döndük. Resulullah, evinde başını yıkamak isterken Cebrail ona geldi ve "Ey Muhammed, siz silahı bıraktınız ama, melekler techizatlarını bırakmadılar." dedi. Resulullah bir parça bez isteyip başına sardı. O, başını yıkayıp bitirmemişti. Sonra bizi, tekrar silah başına çağırdı. Bizler, yılmış vaziyette, belli olmayan bir maksat için gidiyormuş gibi, Kureyza ve Nadr oğullarına doğru çıkıp gittik. İşte o gün, Aziz ve Celil olan Allah, bizlere destek olarak üç bin melek gönderdi ve bize, fethi ihsan etti. Biz de Allahın bize lutfettiği nimet ve üstünlükle geri döndük.

d- Dehhak, İbn-i Zeyd ve İkrimeye göre ise, Allah teala, müminleri Bedir savaşında bin kadar melekle desteklemiştir. Nitekim bu hususta bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmuştur: "Hani bir zaman rabbinizden yardım dilemiştiniz de, o: "Ben size peşpeşe bin melekle yardım edeceğim" diye dileğinizi kabul etmişti."[142] Buna mukabil Uhut savaşında da sabrettikleri ve Allahtan korktukları takdirde, müminleri üç bin melekle, hatta beş bin melekle destekleyeceğini vaadetmiş fakat müminler bu savaşta sabretmedikleri ve takvaya uygun davranmadıklarından dolayı Allah da onları meleklerle desteklememiştir."

Taberi diyor ki: "bu konuda şöyle denilmesi daha isabetlidir." "Allah teala bu âyetlerde, Peygamberine emretmiştir ki, o, müminlere desin ki: "Rabbinizin sizi üç bin melekle desteklemesi size yetmez mi?" Şayet sabreder ve Allahtan korkarsanız, Allah sizi beş bin melekle desteklemiş olacaktır.

Taberi devamla diyor ki: "Âyetlerin bu ifadelerinde müminlerin üç bin veya beş bin melekle desteklenip desteklenmediklerini ortaya koyan bir delil yoktur. İhtimaldir ki bir kısım ravilerin izah ettikleri gibi, Allah, müminleri, meleklerle fiilen desteklemiştir. Yine muhtemeldir ki başka bir kısım ravilerin zikrettikleri gibi Allah müminleri meleklerle fiilen desteklememiştir. Müminlerin üç veya beş bin melekle desteklendiğini beyan eden sahih bir haber sabit değildir. Bu bakımdan bu konuda delilsiz konuşmak caiz olmadığından iki görüşten birini kabul etmek mümkün değildir. Buna mukabil, Allah tealanın müminleri Bedir savaşında bin melekle desteklendiği şu âyet-i kerimede sabittir. "Hani bir zaman rabbinizden yardım dilemiştiniz de, o, "Ben size peşpeşe bin melekle yadım edeceğim." diye dileğinizi kabul etmişti."[143]

---

(142) Enfal Suresi, 8/9

(143) Enfal suresi, 8/9

Uhut savaşına gelince onda müminlerin, melekler tarafından desteklendiğini söylemektense desteklenmediğini söylemek daha evladır. Zira melekler tarafından desteklenmiş olsalardı kesin bir galibiyet elde ederlerdi.

Âyet-i kerimede, müminlere, yardımcı olarak gelecekleri vaad edilen meleklerin işaretli olacakları zikredilmiştir. Meleklerin işaretlerinin ne olduğu hususunda farklı görüşler zikredilmiştir.

Ebu Üseyd ve Abdullah b. Zübeyrden nakledilen bir görüşe göre meleklerin nişaneleri, ucunu arkaya doğru sarkıttıkları sarı renkli sarıklardır. Zübeyrin sarığı da bu renkte idi.

Mücahide göre ise meleklerin atlarının kuyrukları kısaltılmış, yeleleri yünle veya kırmızı yünle süslenmişti. Yine Mücahidden nakledilen başka bir görüşe göre, meleklerin atlarının yeleleri kısaltılmış, kakül ve kuyrukları ise yünlerle süslenmiştir.

Reb' b. Enese göre, meleklerin atları alaca renkli idi.

Katade, Dehhak ve Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre Meleklerin nişaneleri, atlarının yünlerle süslenmiş olmasdır.

İkrimiye göre ise, meleklerin işaretleri, savaş kıyafetinde olmalarıdır.

Hz. Ali (r.a.) dan rivayet edildiğine göre ise, beyaz renkli yün elbiseler giyerek ve beyaz yeleli atlara binerek geldikleri söylenmektedir. Ebu Hureyreden nakledildiğine göre de, melekler kırmızı yün elbiseler giyerek gelmişlerdir. Daha başka rivâyetlerde de çeşitli renk ve elbiselerle işaretlenmiş olarak geldikleri söylenmektedir. Belki de her mücahid bunları başka başka renklerde görmüştür.

Allah teala, müminlerin, düşmanların saldırılarına maruz kaldıklarında sabretmeleri halinde onlara melekleri yardımcı göndereceğini vaadetmektedir. Bundan sonra da bu şartların tahakkuku halinde yardım edeceği ümit edilir. Yeter ki müminler, Allah düşmanları karşısında sabretsin, can ve mallarını o yolda feta etmeye hazır olsunlar.

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ
عِندِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾

126- Allah bu yardımı size sadece bir müjde olsun ve kalbiniz huzura kavuşsun diye yaptı. Zafer ancak her şeye galip, hüküm ve hikmet sahibi

olan Allah tarafındandır.

Allah, meleklerle size yardım edeceği vaadini sadece bir müjde olsun ve kalbleriniz huzura kavuşup sükuna erişsin diye yaptı. Düşmanınıza karşı muzaffer olmak, sayı ve mühimmat çokluğu ile değil ancak Allah katından olan yardım iledir. Çünkü zafer ancak, her şeye galip olan, hüküm ve hikmet sahibi Allah tarafındandır. O halde sadece Allaha güvenin, ondan yardım isteyin. Sayının çokluğuna aldanmayın. Zira zafer sayı ile değil ancak Allahın yardımı iledir.

لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنقَلِبُوا خَائِبِينَ ﴿١٢٧﴾

127- Böylece Allah, kâfirlerden bir bölümünün kökünü kessin veya onları rüsvay etsin de ümitsiz olarak geri dönsünler.

Allah size Bedir savaşında yardım etti ki böylece, kâfirlerden bir topluluğun kökünü kurutsun veya onları, size karşı galip gelmekten ümitsizliğe düşürerek rüsvay etsin de ümitsiz bir şekilde çekilip gitsinler.

* Süddi, bu âyeti Bedir savaşına değil Uhut savaşına yorumlamış ve âyetin, orada öldürülen on sekiz müşrik'e işaret ettiğini söylemiştir.

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾

128- Senin elinde bir şey yoktur. Allah ya onların tevbelerini kabul eder veya onlara azap eder. Çünkü onlar zalimdirler.

Ey Muhammed, kulların işi hususunda senin elinde bir şey yoktur. Onların işi Allaha aittir. Aralarında dilediği hükmü verir. Dilerse onların tevbelerini kabul eder veya onlara azabeder. Çünkü onlar, azaba layık olan zalimlerdir.

* Enes b. Malik, Hasan-ı Basri, Katade, Rebi' b. Enes, Miksem ve Abdullah b. Abbastan nakledilen bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Resulullahın Uhut savaşında yüzünün yaralanması ve dişinin kırılması sebebiyle, müşriklerin iman edeceklerinden ümit keserek şu hadis-i şerifini buyurması üzerine nâzil olmuştur: "Bu hususta Enes b. Malik diyor ki: "Resulullahın yüzü yaralandı, ön dişi kırıldı. Omuzuna bir ok isabet etmişti. Öyle ki yüzünden kan akmaya başlamıştı. Resulullah yüzünü siliyor ve şöyle diyordu. "Kendilerini Allaha davet eden Peygamberlerine bunu yapan bir ümmet nasıl iflah olabilir?" İşte bunun üzerine Allah teala "Senin elinde bir şey yoktur. Allah, ya onların tevbelerini kabul eder veya onlara azabeder. Çünkü onlar zalimlerdir." âyetini indirdi.

Abdullah b. Ömer, Ebu Hureyre ve Ebubekir b. Abdurrahmana göre ise bu âyetin nüzul sebebi, Resulullahın bir kısım insanlar aleyhine bedduada bulunmasıdır. Bu hususta Abdullah b. Ömer diyor ki:

عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَوْمَ أُحُدٍ: اللَّهُمَّ الْعَنْ أَبَا سُفْيَانَ. اَللَّهُمَّ الْعَنْ الْحَرِثَ بْنَ هِشَامٍ. اللَّهُمَّ الْعَنْ صَفْوَانَ بْنَ أُمَيَّةَ، قَالَ فَنَزَلَتْ: (لَيْسَ لَكَ مِنَ الأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ) فَتَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ فَأَسْلَمُوا فَحَسُنَ إِسْلاَمُهُمْ.

"Resulullah, Uhut savaşında "Ey Allahım, sen Ebu Süfyana lanet et . ""Ey Allahın, sen, Haris b. Hişama lanet et." Ey Allahım sen, Safvan b. Ümeyyeye lanet et." dedi. Bunun üzerine "Senin elinde bir şey yoktur. Allah ya onların tevbelerini kabul eder veya onlara azabeder. Çünkü onlara zalimdirler." âyetini indirdi. Sonra onların tevbelerini kabul etti. Çünkü onlara daha sonra müslüman oldular ve müslümanlıklarını güzel yaptılar.(144)

Bu hususta, Ebu Hureyre de diyor ki:

عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ كَانَ اِذَا اَرَادَ اَنْ يَدْعُوا عَلٰى اَحَدٍ اَوْ يَدْعُوَ لأَحَدٍ قَنَتَ بَعْدَ الرُّكُوعُ فَرُبَّمَا قَالَ إِذَا قَالَ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ اللَّهُمَّ اَنْجِ الْوَلِيدَ بْنَ الْوَلِيدِ وَسَلَمَةَ بْنَ هِشَامٍ وَعَيَّاشَ بْنِ اَبِي رَبِيعَةَ اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلٰى مُضَرَ وَإِجْعَلْهَا سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ يَجْهَرُ بِذَلِكَ وَكَانَ يَقُولُ فِي بَعْضِ صَلاَتِهِ فِي صَلاَةِ الْفَجْرِ اللَّهُمَّ الْعَنْ فُلاَنَاً وَفُلاَنَاً لاَحْيَاءٍ مِنَ الْعَرَبِ حَتَّى اَنْزَلَ اللّٰهُ لَيْسَ لَكَ مِنَ الاَمْرِ شَيْءٌ الآيَةَ.

"Resulullah, bir kişinin aleyhine veya lehine dua etmek istediğinde, rükudan sonra, kunut şeklinde dua ededi. Resulullah, (سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) dedikten sonra şöyle derdi: "Ey Allahım, hamd sana aittir. Ey Allahım, sen, Velidin oğlu Velidi, Hişamın oğlu Selemeyi, Ebi Rebianın oğlu Ayyaşı kurtar. Ey Allahım sen Mudar kabilesine baskı yapmayı artır. Sen onların yıllarını, Yusu-

(144) Tirmizi K. Tesir el-Kur'an, Sure 3, Hadis No: 3004

fun yılları gibi kıtlık yılları kıl. "Ebu Hureyre diyor ki: "Resulullah bu duayı açıktan yapardı. Bazı sabah namazlarında da Arapların bazı kabilelerini kastederek "Ey Allahım, filan ve filana lanet et." derdi. Nihayet Allah teala "Senin elinde bir şey yoktur.." âyetini indirdi.(145)

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٩﴾

129- Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allahındar. O, dilediğini bağışlar, dilediğine de azabeder. Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir.

Ey Muhammed, senin elinde bir şey yoktur. Zira göklerde ve yerde ne varsa hepsi ancak Allaha aittir. O, yarattıklarından dilediğinin tevbesini kabul edip onu bağışlar ve dilediğini de cezalandırıp ona azabeder. Allah, günahları çokça affeden ve kullarına çokça merhametli davranandır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾

130- Ey iman edenler, kat kat afiz yemeyin. Allahtan korkun ki kurtuluşa eresiniz.

Ey iman edenler, cahiliye döneminde birbirinizden kat kat faiz aldığınız gibi müslüman olduktan sonra da faizle muamele yapmayın. Allahtan korkun ki kurtuluşa erip Allahın azabından kurtulasınız.

* Cahiliye döneminde, borcun ödeme vadesi gelince faizci, borçluya şöyle derdi: Ya borcunu ödersin veya faiz iki kat artarak alacağın vadesi uzatılmış olur. "Bu yolla her yıl faizler artıyor ve alacaklar her sene bir misli daha fazlalaşıyordu. Âyet-i kerime, faizli muamelenin yasak olduğunu bildiriyor ve cahiliye teamülünden olan bu çirkin muameleyi kaldırıyor.

وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿١٣١﴾

(145) Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure 3, bab: 9

131- Kâfirler için hazırlanmış cehennem ateşinden sakının,

* Allah teala, faizin yasak olduğunu beyan ettikten sonra "Ey iman edenler, Allahın, kendisini inkâr edenler için hazırladığı o cehennem ateşinden korkun." buyuruyor. Böylece faizcilerin, Allahtan korkup bu huylarından vaz geçmedikleri takdirde, aslında kâfirler için hazırlanmış olan cehennem ateşine onların da gireceklerini beyan etmektedir.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٣٢﴾

132- Allaha ve Peygamberine itaat edin ki merhamet olunasınız.

Allahın size yasaklamış olduğu faizi terkedip bu hususlarda Allaha ve Peygamberine itaat edin ki size merhamet edilsin ve böylece azaba uğratılmayasınız.

* İbn-i İshak bu âyet-i kerimenin, Uhut savaşında Resulullahın emrini dinlemeyen sahabilere sitemde bulunduğunu söylemiştir.

وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾

133- Rabbinizin mağfiretine ve genişliği göklerle yer kadar olan cennete koşuşun. O cennet, Allahtan korkanlar için hazırlanmıştır.

Günahlarınızı örtmeyi ve affettirmeyi gerektiren amellere ve genişliği yedi gök ve yer kadar olan cennete koşuşun. O cennet, Allahın emirlerini tutup yasaklarından kaçınan takva sahipleri için hazırlanmıştır.

* Rivayet edilir ki "Roma İmparatoru Herakliyüs, Peygamber efendimiz (s.a.v.) e mektup yazarak şöyle demiştir: "Sen beni, genişliği göklerle yer kadar olan cennete davet ediyorsun. Acaba cehennem nerede?" Bunun üzerine Resulullah efendimiz şöyle buyurmuştur: "Sübhanallah, gündüz geldiğinde gece nerede olur?" (146)

Resulullah (s.a.v.) bu sözüyle şunu kastetmiştir: "Bizim gündüzleyin ge-

(146) Teberi, C. 3 S. 60

ceyi görmeyişimiz, onun yokluğunu gerektirmez. O, Allahın dilediği yerdedir."

Aslında âyet-i kerime, cennetin genişliğini, insanların aklına yaklaştırmak için, göklerle yerin genişliğini bir misal olarak zirketmiştir. Yoksa cennetin gerçek genişliğinin ne kadar olduğunu ancak Allah bilir.

اَلَّذِينَ يُنفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾

134- O takva sahibi olanlar, bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcarlar. Öfkelerini yenenler ve insanların kusurlarını bağışlarlar. Allah, iyilik yapanları sever.

O takva sahipleri, bolluk zamanlarında da sıkıntı ve darlık zamanlarında da mallarını Allah yolunda harcarlar. Kızdıkları zaman öfkelerini yenerler. İnsanların kusurlarını bağışlarlar. Allah, iyilikte bulunanları sever.

* Âyet-i kerimede, takva sahiplerinin üç sıfatı zikredilmektedir. Bunlardan birincisi cömertliktir. Bu hususta Peygamber efendimizden şu hadis-i şerif rivayet edilmektedir:

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: السَّخِيُّ قَرِيبٌ مِنَ اللّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ. وَالْبَخِيلُ بَعِيدٌ مِنَ اللّهِ بَعِيدٌ مِنَ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ. وَلَجَاهِلٌ سَخِيٌّ أَحَبُّ إِلَى اللّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ عَابِدٍ بَخِيلٍ

"Cömert insan Allaha yakındır, cennete yakındır insanlara yakındır. Cehennemden ise uzaktır. Cimri kişi ise Allahtan uzaktır, cennetten uzaktır, insanlardan uzaktır. Cehenneme ise yakındır. Muhakkak ki Cömert olan cahil kişi, Allaha, âbid olan bir cimriden daha sevimlidir.(147)

Bu sıfatlardan ikincisi: Öfkeyi yenme sıfatıdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bu hususta da şöyle buyurmaktadır:

قَالَ « فَمَا تَعُدُّونَ الصُّرَعَةَ فِيكُمْ ؟ » قَالَ: قُلْنَا: الَّذِى لاَ يَصْرَعُهُ الرِّجَالُ. قَالَ « لَيْسَ بِذَالِكَ. وَلٰكِنَّهُ الَّذِى يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ ».

(147) Tirmizi, K. el-Birr, bab: 40, Hadis No: 1961

"Sizler, içinizden kimi kahraman sayarsınız?" Sahabiler: "Kimsenin yenemediği kişiyi." dediler. Resulullah "Kahraman bu değil, kızdığı zaman öfkesini yenendir."(148)

Üçüncüsü ise başkalarının kusurunu bağışlama sıfatıdır. Resulullah efendimiz bu hususta da şöyle buyurmaktadır:

عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ قَالَ« مَا نَقَصَتْ صَدَقَةٌ مِنْ مَالٍ وَمَا زَادَ اللّٰهُ عَبْداً بِعَفْوٍ إلا عِزًّا. وَمَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلّٰهِ إلاَّ رَفَعَهُ اللّٰهُ ».

"Hiçbir sadaka, malı eksiltmez. Allah, başkasını affeden kulun, mutlaka şerefini artırır. Allah, kendi rızası için alçak gönüllü davranan bir kulun ise derecesini mutlaka yükseltir."(149)

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾

135- Onlar, bir hayasızlık yaptıkları veya nefislerine zulmettikleri zaman Allahı hatırlarlar ve hemen günahlarının bağışlanmasını isterler. Günahları Allahtan başka kim bağışlar? Yaptıkları kötülükte bile bile ısrar etmezler.

Onlar, bir hayasızlık yaptıklarında veya Allaha isyan edip cezayı hak ederek kendilerine zulmettiklerinde, işledikleri günaha dair Allahın tehdidini hemen hatırlarlar. Rablerinden, günahlarının bağışlanmasını, cezaya uğratılmamalarını dilerler. Allahtan başka günahları kim bağışlar ki?

Onlar, işlemiş oldukları günahlarda Allahın kendilerini cezalandıracağını bile bile ısrar etmezler. Bilakis tevbe eder ve affedilmelerini isterler.

* Bu âyet-i kerimede de takva sahiplerinin, bir günah işlemeleri halinde hemen tevbe ederek Allahtan, bağışlanmalarını istedikleri ve günahlarında ısrar

(148) Müslim, K. el-Birr, bab: 106, Hadis No: 2608
(149) Müslim K. el-Birr, bab: 69 Hadis No: 2588

etmedikleri beyan edilmektedir.

Resullah (s.a.v.) buyurmaktadır ki:

قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ « يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللّهِ فَإِنِّى أَتُوبُ فِى الْيَوْمِ إِلَيْهِ مِائَةَمَرَّةٍ »

"Ey insanlar, Allaha tevbe edin. Zira ben ona günde yüz kere tevbe ediyorum."(150)

Âyette zikredilen ve "Hayasızlık" diye tercüme edilen (فاحِشَةً) kelimesinin asıl mânâsı "Çirkin amel ve Allahın izni dışında yapılan işler"dir.

Cabir b. Abdullah ve Süddiye göre burada zikredilen (فاحِشَةً) kelimesinden maksat, zina etmektir.

Ata b. Ebi Rebah ve Abdullah b. Mes'uda göre bu âyet-i kerime müslümanlara, günahların affedilmesi hususunda İsraioğullarına tanınan imkândan daha büyük bir imkânın tanındığını beyan etmek için idrilmiştir. Zira İsraioğulları günah işledikleri zaman, sabahleyin kapılarına, işledikleri günah ve keffareti yazılırdı. İsrailoğulları, kendilerinden istenen keffareti yerine getirerek günahlarını affetirme imkânına sahib oluyarlardı. Halbuki, müslümanların, günahlarını affettirmeleri, sadece dilleriyle, rablerinden af dilemeleri şeklinde olmaktadır. İşte âyet-i kerime, müslümanlara verilen bu özelliği beyan etmektedir.

Tevbe edilerek günahların affını dileme hususunda:

وَإِذَا حَدَّثَنِى رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ اسْتَحْلَفْتُهُ. فَإِذَا حَلَفَ لِى صَدَّقْتُهُ. وَإِنَّهُ حَدَّثَنِى أَبُو بَكْرٍ وَصَدَقَ أَبُو بَكْرٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: مَا مِنْ رَجُلٍ يُذْنِبُ ذَنْباً ثُمَّ يَقُومُ فَيَتَطَهَّرُ، ثُمَّ يُصَلِّى، ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللّهَ إِلاَّ غَفَرَ لَهُ،ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الآيَةَ: (وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّهَ) إِلَى آخِرِ الآيَةِ.

Hz. Alinin şunları söylediği rivayet edilmektedir. "Bana, herhangi bir

(150) Müslim, K. ez. Zikr, bab: 42, Hadis No: 2702

kimse Resulullahtan bir şeyi anlattığında ben ona, anlattığını, Resulullahtan duyduğuna dair yemin ettirirdim. Yemin ederse ona inanırdım. Ebubekir bana dedi ki: (O doğru söylerdi:) "Ben, Resulullahın şöyle dediğini işittim: "Hiçbir adam yoktur ki, bir günah işlesin sonra da kalkıp temizlensin, namaz kılsın. Daha sonra da, Allahtan kendisini affetmesini istesin de Allah da onu affetmesin." Sonra da Resulullah "Onlar, bir hayasızlık yaptıkları veya nefislerine zulmettikleri zaman Allahı hatırlarlar ve hemen günahlarının bağışlanmasını isterler." âyetini okudu.(151)

Âyet-i kerimede "Yaptıkları kötülükte bile bile ısrar etmezler." buyrulmaktadır.

Katadeye göre bu ifadeden maksat, "Yaptıkları günahta devam etmezler. Ondan vaz geçip Allahtan affedilmelerini dilerler." demektir.

Hasan-ı Basri ve Mücahide göre bu ifadeden maksat, "Günah işlemeyi kasteder fakat onu işlemezler." demektir. Bunlara göre bir günahı fiilen işleyen, onda ısrar etmiş sayılır.

Süddiye göre ise "Günahta ısrar"dan maksat, günah işledikten sonra tevbe etmemek ve susup kalmaktır.

Taberiye göre, tercihe şayan olan görüşün, "Günahta ısrar etmekt"en maksadın "Günah işlemeye devem etmek"tir. Diyen veya "İşlenen günahtan tevbe etmemektir" diyen görüşlerdir. Günah işlemeyi kastedip sonra da fiilen günah işlemeyi "günahta ısrar" saymanın bir mânâsı yoktur. Zira günah işlemeyene "Günahkâr" denilmez. Ta ki, onu işleyene, "Günahında ısrar eden" densin. Nitekim bu hususta:

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا أَصَرَّ مَنِ اسْتَغْفَرَ وَلَوْ فَعَلَهُ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً.

Peygamber efendimiz buyurmuştur ki: "Af dileyen, ısrar etmiş sayılmaz. O günahı bir günde yetmiş kere işlemiş dahi olsa."(152)

أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُم مَّغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿١٣٦﴾

(151) Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an sure 3, Hadis No: 3006
(152) Tirmizi, K. ed-Dâvât, bab: 107, Hadis No: 3559

136- İşte bunların mükâfaatı, rableri tarafından bağışlanmak, altlarından ırmaklar akan ve içinde ebedi olarak kalacakları cennetlerdir. Çalışanların mükâfaatı ne güzeldir.

İşte sıfatları zikredilen bu insanların itaatlarına karşı sevap ve mükâfaatları, rableri tarafından günahlarının affedilip cezalarının kaldırılması ve altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi olarak kalacakları cennete girmeleridir. Allah için çalışanlara bu cennetler ne güzel bir mükâfaattır.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾

137- Sizden önce de Allahın nice kanunları gelip geçmiştir. Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların hali nice olmuş bir görün.

Ey Muhammed ümmeti, sizden önce nice ümmetlerin olayları gelip geçmiştir. Onların yurtlarında gezip dolaşın. Peygamberlerini yalanlayanların akıbetlerinin nasıl olduğunu bir görün. Helak olmuş ve hüsrana uğratılmışlardır.

* Ey müminler, sizler Uhut savaşında galip gelmeyişinize üzülmeyin Zira bu, kâfirlere bir mühlet vermedir. Onların âkıbeti de Nuh, Lut ve Salih kavimleri gibi geçmiş ümmetlerin âkıbetine benzeyecektir." Görüldüğü gibi, bu âyet-i kerime, Uhut savaşında müşriklere galip gelemeyen müslümanları teselli etmekte ve müşriklerin âkıbetlerinin kötü olacağını bildirmektedir.

هَٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾

138- Bu, insanlara bir açıklama ve Allahtan korkanlar için bir hidayet rehberi ve öğüttür.

Size beyan ettiğim bu şey, insanlara bir açıklama, hak yolu gösterme, takva sahiplerine de bir öğüt ve hatırlatmadır.

* Müfessirler, bu âyet-i kerimeyi iki şekilde izah etmişlerdir:

Hasan-ı Basri ve Rebi' b. Enese göre buradaki ism-i işaretten maksat, Kuran-ı Kerimdir. Buna göre de âyetin mânâsı şöyledir "Bu Kur'an, insanlar için, hükümleri ve geçmişteki hadiseleri açıklayan bir rehber, takva sahipleri için ise

doğru yolu gösteren bir kılavuz ve bir öğüttür."

İbn-i İshaka göre ise, buradaki ism-i işaretten maksat, yukarıda zikredilen meselelerdir. Buna göre ayetin mânâsı şöyledir: "Ey müminler, size izah ettiğim bu husus ta, insanlar için bir açıklamadır. Takva sahipleri için ise, hak yola ileten bir rehber ve bir öğüttür."

Taberi, bu son izah şeklini tercih etmiştir.

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾

139- Müminler, gevşemeyin, üzülmeyin. Eğer iman ediyorsanız en üstün sizsiniz.

Ey iman edenler, gevşemeyin, Uhut savaşında verdiğiniz kayıplardan dolayı sızlanmayın. Eğer size vadettiği hususlarda Muhammede inanıyorsanız bilin ki sonunda galip gelecek olan sizlersiniz.

* Allah teala bu âyet-i kerimede müminleri, Uhut savaşında verdikleri kayıplardan dolayı teselli etmekte, en sonunda yine onların galip geleceklerini haber vermektedir.

Bu hususta İbn-i Cüreyc diyor ki: "Resulullahın sahâbileri Uhut vadisinde yenilgiye uğradılar. Onlar birbirlerine "Filan ne yaptı, falan ne yaptı? dediler. Birbirlerine ölenleri bildirdiler. Ve Resulullahın öldürüldüğünü de birbirlerine anlattılar. Bu sebeple büyük bir üzüntü içine düştüler. Onlar bu haldeyken Halid b. Velid, müşriklerin süvarileriyle birlikte Uhut dağının üstüne çıktı. Müslümanlar ise dağın eteğinde idiler. O sırada müslümanlar, Resulullahın sağ olduğunu gördüler ve çok sevindiler. Resulullah, Allaha dua ederek "Ey Allahım bizim senden başka hiçbir gücümüz yoktur. Bu beldede şu topluluk dışında sana kulluk edecek hiçbir kimse de yoktur." dedi. Bunun üzerine müslümanların okçularından bir topluluk harekete geçip dağa çıktılar. Müşriklerin süvarilerine ok attılar. Böylece Allah onları mağlup etti ve dağın üstüne müslümanlar çıkmış oldular. İşte âyet-i kerimenin "Eğer inanıyorsanız en üstünsünüz" bölümü bu olaya işaret etmektedir.

Abdullah b. Abbas da diyor ki: "Halid b. Velid Uhut dağının üzerine çıkmaya yöneldi. Resulullaha da "Ey Allahım, bizim üst tarafımıza onlar çıkmasın." diye dua etti. İşte bunun üzerine Allah teala "Müminler, gevşemeyin, üzülmeyin. Eğer iman ediyorsanız, en üstün sizlersiniz." âyetini indirdi.

إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا

بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ شُهَدَاءَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ
الظَّالِمِينَ ﴿١٤٠﴾

140- Eğer siz, bir yara almışsanız, aynı yarayı düşmanlarınız olan topluluk ta almıştır. Biz bu günleri insanlar arasında evirip çeviriz ki Allah, iman edenleri belirtsin. İçinizden şahitler meydana çıkarsın. Allah, zalimleri sevmez.

Ey müminler topluluğu, sizler, savaşta zayiat verdiyseniz düşmanlarınız olan toplulukta ta aynı zayiatı vermiştir. Biz bu günleri insanlar arasında değiştiririz. Bazan mağlup olur bazan da galip gelirsiniz. Bunun sebebi de Allahın, sizden mümin olanları münafıklardan ayırması ve içinizden bir kısmınızı şahitler edinmesidir. Yani sizlerden bazılarını şahitler yapmak istemesi ve şahitlik mertebesine eriştirmesi içindir. Allah, günah işleyip cezayı hak ederek kendilerine zulmedenleri sevmez. O halde ümitsizliğe düşmeyin. Yeri geldiğinde cihada çıkmaktan asla geri durmayın.

Âyette zikredilen ve "Yara" diye tercüme edilen (قَرْح) kelimesi, mücahih, Hasan-ı Basri, Katade, süddi, İbn-i ishak ve Abdullah b. Abbasa göre "Yaralanma ve öldürülme" mânâlarına gelmektedir. Burada, âyet-i kerime uhut savaşında, arkadaşları öldürülen ve yaralanan müminlere hitabetmekte ve onları teselli etmektedir. Çünkü müminler, Uhut savaşında öldürülmüş ve yara almışlarsa kâfirlerde Bedir savaşında aynı şeylere uyratılmışlardır. O halde müminlerin, mağlubiyetten sonra ümitsizliğe kapılmamaları gerekmektedir.

Âyet-i kerimede "Biz bu günleri insanlar arasında evirip çevririz." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat, savaşta galip gelmenin, taraflar arasında el değiştirmesidir. Bedir savaşında galibiyet müminlerin olmuş, Uhut savaşında da müşriklere kaymıştır. Bunun hikmeti ise Allah tealının, mağlubiyetle imtihan ettiği müminlerin, gerçekten mümin olanlarını münafıklardan ayırması ve bir kısım müminlere de şehadet şerbetini tattırmasıdır.

Abdullah b. Abbas, âyetin "Biz bu günleri insanlar arasında evirip çevririz." bölümünün izahında şunları söylemiştir. "Uhut savaşı sonunda müslümanların verdikleri zayiattan sonra Resulullah, Uhut dağının üzerine çıktı. Ebu Süfyan da oraya geldi ve "Ey Muhammed, ortaya çıksana, ortaya çıksana harp nöbetleşedir. Bir gün bizim lehimize, bir gün de sizin lehininizedir." dedi. Bunun üzerine Resulullah sahabilerine "Buna cevap verin" dedi. Sahabiler de "Eşit değli, eşit değil. bizden öldürülen cennette, sizden öldürülenler ise cehennem ateşindedirler." dediler. Ebu Süfyan da "Bizim Uzza putumuz var. Sizin Uzzanız yoktur." dedi. Resulullah da buyurdu ki "Deyin ki" Bizim dostumuz Allah-

tır. Sizin ise dostunuz yoktur." Ebu Süfyan da "Hübel putu sen yücel." dedi. Resulullah da buyurdu ki "Deyin ki "En yüce ve en büyük olan Allahtır." Ebu Süfyan dedi ki: "Bizim de sizin de buluşacağımız yer, küçük Bedirdir." İşte âyet-i kerimenin bu bölümü bu durumu izah etmektedir.

وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ ﴿١٤١﴾

141- Ve Allah, iman edenleri arındırsın. Kâfirleri mahvetsin.

Allahın, sizi Uhut savaşında mağlup edip Bedir savaşında da galip getirmesinin sebeplerinden biri de, iman edenleri imtihan edip, gerçekten inananları münafıklardan seçip arındırmak ve kâfirleri mahvetmek istemesindendir. Zira münafıkların dilleriyle söylediklerinin, kalblerindeki inançlara uymadığı, müminlerin mağlup olma durumlarında ortaya çıkmaktadır.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٢﴾

142- Yoksa Allah, içinizden, cihad edenleri belirtmeden ve sabredenleri ortaya çıkarmadan cennete gireceğinizi mi zannettiniz?

Yoksa Allahın, mümin kullarına, Mücahid olanları belirtmesinden ve sabredenlerinizi bildirmesinden önce cennet gibi yüce makamlara ereceğinizi mi zannediyorsunuz?

* Bu hususta başka âyetlerde de şöyle buyurulmaktadır: "Yoksa siz, başı boş bırakılacağınızı ve içinizden cihad edenleri ve Allahtan, Peygamberden ve müminlerden başkasını sırdaş edinmeyenleri, Allahın bilmediğini mi sandınız? Şüphesiz ki Allah, bütün yaptıklarınızı bilir."(153)

"İnsanlar sadece iman ettik demekle bırakılıp imtihan edilmeyeceklerini mi sanıyorlar?"(154)

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ

(153) Tevbe suresi, 9/16
(154) Ankebut suresi, 29/2

تَنظُرُونَ ﴿١٤٣﴾

143- Gerçekten siz, ölümle karşılaşmadan evvel onu arzu ediyordunuz. İşte onu gördünüz. Fakat hâlâ bakıp duruyorsunuz.

Ey Muhammed ümmeti, düşmanlarınızla savaşmadan ve ölümü görmeden önce, Bedir savaşına katılan müminler gibi, sevaplara nail olasınız diye, ölmeyi arzuluyordunuz. İşte siz, ölümü yakından gördünüz. Hâlâ bekleyip duruyorsunuz.

* Mücahid, Katade, Rebi' b. Enes, Hasan-ı Basri, Süddi ve ibn-i İsahaka göre bu âyet-i kerime, Bedir savaşında bulunmayıp ta kâfirlerle savaşmak isteyen ve Uhut savaşına katıldıklarında da istedikleri gibi savaşmayan müslümanlara işaret etmekte ve savaşta bozguna uğrayanlara sitem etmektir.

Katade diyor ki: "Müminler, müşriklerle karşı karşıya gelip savaşmayı istiyorlardı. Uhut savaşında düşmanla karşılaşınca bozguna uğradılar. Bu sebeple kaçanlara sitem edildi ve sabredip direnenler övüldü."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor:

لاَ تَمَنَّوا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَسَلُوا اللّهَ الْعَافِيَةَ فَإِذَا لَقَيْتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلاَلِ السُّيُوفِ.

"Gereksiz yere düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin. Allahtan âfiyet dileyin. Şayet karşılaşacak olursanız da sabırlı olun ve bilin ki cennet, kılıçların gölgesi altındadır."(155)

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِن مَّاتَ أَوْ قُتِلَ
انقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا
وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

(155) Buhari, K. el-Cihad, bab: 156 / Müslim, K. el-Cihad bab: 20, Hadis No: 1742

144- Muhammed ancak bir Peygamberdir. Ondan önce de Peygamberler gelip geçti. Şimdi o ölür veya öldürülürse, ökçelerinizin üzerine geri mi döneceksiniz? Kim ökçesi üzerine geri dönerse Allaha hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfaatlandıracaktır.

Muhammed de ancak kendisinden önce gelen ve vadeleri yeterek ölüp dünyadan giden Peygamberler gibi bir Peygamberdir. Şayet o ölür veya öldürülürse Allaha iman ettikten sonra tekrar inkâra mı döneceksiniz? Dinden çıkıp mürted mi olacaksınız? Sizden kim iman ettikten sonra dinden çıkar ve kâfir olursa, elbette ki o, Allaha hiçbir zarar veremez. O kimse ne Allahın azametine bir küçüklük ne de mülküne bir eksiklik verebilir. Allah, kendisine şükredenleri, hakta kararlı oldukları ve dine sarıldıkları için mükâfaatlandırılacaktır.

* Hz. Ali (r.a.) "Allah, şükredenleri mükâfaatlandıracaktır." ifadesindeki "Şükredenler" den maksadın, dinlerinde karar kılanlar olduğunu, bunların da Ebubekir ve arkadaşları olduğunu söylemiştir. Hz. Ali (r.a.) derdi ki: "Ebubekir, şükredenlerin önderi ve Allahın dostlarının önderidir. O, insanların, Allaha en çok şükredeni ve en çok sevimli olanıdır."

Müfessirler diyorlar ki: Müşrikler, Uhut savaşında Resulullahın öldürüldüğüne dair yalan haberi yayınca müminlerin kalbine bir gevşeme ve zafiyet inmişti. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzil oldu ve gevşekliklerinden dolayı müminlere sitem etti.

Bu hususta Katade diyor ki: "Bu âyet, Uhut savaşında yaralanan ve arkadaşları öldürülen müminlere işaret etmektedir. Zira bunlar Resulullah hakkında tartışmaya girişmişlerdir. Bir kısım insanlar, "Eğer bu hak Peygamber olmuş olsaydı öldürülmezdi." dediler. Sahabilerin ileri gelenleri ise "Sizler, Peygamberiniz Muhammedin savaştığı gibi savaşın. Ta ki, Allah size fethi ihsan etsin veya siz de Peygamberinize kavuşmuş olasınız." dediler. İşte bunun üzerine bu âyet,i Celile nâzil oldu.

Rebi' b. Enes diyor ki: "Savaş sırasında muhacirlerden bir adam Ensardan olan bir adamın yanından geçti. Ensardan olan adam kana bulanmış bir haldeydi. Muhacirlerden olan adam ona "Ey filan, sen Muhammedin öldürüldüğünü hissettin mi?" dedi. Ensardan olan adam da ona "Eğer Muhammed öldüyse o tebliğ ederek vazifesini yaptı. Siz, dininiz uğrunda savaşın." dedi. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

Süddi diyor ki: "Resulullah, Uhut gününde müşrikleri görünce, okçulara, müşriklerin suvarilerinin karşısında, Uhut dağının altında mevzilenmelerini emretti ve onlara "Bizim onlara galip geldiğimizi görseniz dahi yerinizden ayrılmayın. Zira sizler, yerinizde kaldığınız müddetçe bizim onlara galip gelmemiz devam eder." dedi. Okçuların başına da, Havvat b. Cübeyrin kardeşi Abdullah b.

Cübeyri emir tayin etti. Zübery b. el-Avvam ve Mikdat b. el-Esved müşriklerin üzerine hamle yaparak onları hezimete uğrattılar. Resullah ve diğer sahabileri de hamle yaparak Ebu Süfyanı mağlup ettiler. Müşriklerin süvarilerinin başında bulunan Halid b. Velid, müşriklerin mağlubiyetini görünce ilerlemeye çalıştı. Fakat müslümanların okçularının ok atmaları üzerine ilerleyemedi. Fakat müslüman okçular, Resulullahın ve sahabilerinin, müşriklerin ordusunun içinden ganimet topladıklarını görünce bazıları, "Biz buradan ayrılmayalım, Resulullahın emrine karşı gelmeyelim." dedilerse de çoğunluk yerlerini terkedip ordunun içine gittiler. Halid b. Velid, okçuların ayrıldığını görünce atlılara seslendi, hücuma geçtiler. Okçuları öldürdüler ve Resulullahın diğer sahabilerine karşı hücum geçtiler. Müşrikler de süvarilerinin savaştıklarını görünce onlar da savaş giriştiler. Müslümanlara karşı yoğun bir saldırı başlattılar. Onların bir kısmını öldürerek mağlup ettiler. Haris oğullarından "İbn-i Kamie" diye adlandırılan Abdullah gelip Resulullaha bir taş attı. Onun ön dişlerinden birini ve burnunu kırdı. Yüzünü yaraladı. O anda Resulullahın sahabileri dağılıp çeşitli yerlere gitmişlerdi. Bazıları Medineye dönmüş bazıları da dağın yamacındaki kayanın üzerine çıkmış bakıyorlardı. Resulullah da müminleri kendisine çağırıyor ve "Ey Allahın kulları bana yönelin ey Allahın kulları bana yönelin." diyordu. Bunun üzerine Resulullahın etrafında otuz kadar insan toplandı. Onlar Resulullahın önünde gidiyorlardı. Fakat Resulullahın önünde ancak Talha ve Sehl b. Huneyf durabilmişlerdi. Talha, Resulullahı atılan oklara karşı koruyordu. Koluna isabet eden bir ok'tan dolayı daha sonra kolu çolak kalmıştı. Bir ara müşriklerden Übey b. Halef el-Cumahi çıkıp geldi. Bu kişi, Resullahı öldüreceğine dair yemin etmişti. Resulullah da ona "Bilakis ben seni öldüreceğim." dedi. O da "Ey yalancı nereye kaçıyorsun?" dedi. Bunun üzerine Resulullah ona hamle yaptı. Zırhının kenarından onu hafifçe yaraladı. Übey yere düştü ve öküz gibi böğürmeye başladı. Onu alıp götürdüler ve ona: "Sende yara yok." dediler. O da "O demedi mi ki "Ben seni öldüreceğim." Vallahi bu yara, bütün Rabia ve Mudar kabilelerinde bulunacak olsa onların hepsini öldürür." dedi. Ve bir gün veya daha az bir zaman sonra, müşrikler Mekkeye dönerken "Serif" denen yerde bu yaradan öldü.

Savaş sırasında Resulullahın öldüğü haberi yayılmıştı. Uhuttaki kayaya sığınan insanlardan bazıları "Bizim, Abdullah b. Übeye göndereceğimiz bir elçimiz olsa da gelip bizim için Ebu Süfyandan eman alsa. Ey kavim şüphesiz ki Muhammed öldürüldü. Gelip sizi de öldürmelerinden önce geri dönüp kavminize gidin." dediler. Enes b. Nadr ise "Ey kavim, şayet Muhammed öldürüldüyse onun rabbi de öldürülmedi ya. Muhammed (s.a.v.) niçin savaştıysa siz de onun için savaşın. Ey Allahım, ben şunların söylediklerinden beriyim. Ve şu müşriklerin de yaptıklarından beriyim." dedi. Sonra da kılıcıyla savaşa girişti ve öldürülünceye kadar savaştı Resulullah, insanları çağırmaya devam eti. Nihayet ka-

yanın üzerinde bulunan insanların yanına vardı. Onlar Resulullahı görünce tanıyamadılar. İçlerinden biri yayına ok yerleştirerek Resulullaha atmak istedi. Resululla da "Ben Allahın Resulüyüm." dedi. Bunun üzerine kayanın üstünde bulunan müslümanlar Resulullahın sağ olduğunu görünce çok sevindiler. Resulullah da sahabilerinden, düşmana teslim olmayanları görünce o da buna sevindi. Onlar, Resulullahın etrafında toplanınca üzüntüleri gitti. Ve onlar, zaferden, ona ulaşmaktan ve sahabilerin öldürülmelerinden konuşmaya başladılar. Allah teala da: "Muhammed öldürüldü, artık kavminize dönün." diyenlere karşı "Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçti. Şimdi o ölür veya öldürülürse ökçelerinizin üzerine geri mi döneceksiniz?" âyetini indirdi.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا ۗ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ
الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا ۚ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا ۚ وَسَنَجْزِي
الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾

145- Allahın izni olmadan hiçbir nefsin ölmesi mümkün değildir. Bu yazılmış bir eceldir. Kim dünya menfaatini isterse ondan kendisine veririz. Şükredenleri mükâfaatlandıracağız.

Allahın takdir ettiği ecele ulaşmadan, Muhammed dahil, hiçbir nefsin ölmesi mümkün değildir. Bu, Allah tarafından yazılmış bir eceldir. Hiçbir kimse vadesi gelmeden ölmeyecektir. Kim, işlediği amellerle dünya mükâfaatını isterse, ona dünya hayatında kendisi için takdir edileni veririz. Artık onun, Allahın ikramlarından bir payı yoktur. Kim de yaptıklarıyla, Allahın, salih ameller işleyenler için hazırladığı âhiret mükâfaatını isterse biz onu, dünyada da rızıklandırmakla birlikte ona âhiret mükâfaatları veririz. Evet şükredenleri bu bol mükâfaatlarla mükâfaatlandıracağız

* Âyet-i Kerimede, her canlı için bir ecel takdir edildiği beyan edilmektedir. Bu hususta diğer âyetlerde de şöyle buyurulmaktadır:

"Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri geldiği zaman onu ne bir an geri bırakabilirler ne de ileri alabilirler."(156)

"De ki: "Allahın dilediğinin dışında benim, kendime ne bir zarar ne de bir fayda sağlamaya gücüm yeter. Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri geldiğinde

(156) A'raf suresi 7/34

onu ne bir an geciktirebilirler ne de öne alabilirler."(157)

"Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden, hemen cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat Allah, onları belli bir vakte kadar erteler. Vâdeleri geldiğinde onu ne bir an erteleyebilirler ne de bir an öne alabilirler."(158)

"Hiçbir ümmet ecelini ne öne alabilir, ne de erteleyebilir."(159)

وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾

146- Nice Peygamberler vardır ki, rablerine ihlasla kulluk eden bir çok kimseler onlarla birlikte savaşmışlardır. Allah yolunda kendilerine isabet eden zorluklara aldırmamışlar, zayıflık göstermemişler ve boyun eğmemişlerdir. Allah, sabredenleri sever.

Nice Peygamberler gelip geçmiştir ki onlarla beraber bir çok ihlaslı ve samimi insanlar savaşmışlardır. O insanlar zayıflık göstermemiş ve düşmanlarına boyun eğmemişlerdir. Allah, cihadda sabredenleri sever. Gevşeyip zaafiyete düşenleri değil.

عَنْ خَبَّابِ بْنِ الأَرَتِّ قَالَ شَكَوْنَا إِلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَهُوَ مُتَوَسِّدٌ بُرْدَةً لَهُ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ قُلْنَا لَهُ أَلاَ تَسْتَنْصِرُ لَنَا أَلاَ تَدْعُوا اللّهَ لَنَا قَالَ كَانَ الرَّجُلُ فِيمَنْ قَبْلَكُمْ يُحْفَرُ لَهُ فِي الأَرْضِ فَيُجْعَلَ فِيهِ فَيُجَاءُ بِالْمِنْشَارِ فَيُوضَعُ عَلَى رَأْسِهِ فَيُشَقُّ بِاثْنَتَيْنِ وَمَا يَصُدُّهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ وَيُمْشَطُ بِأَمْشَاطِ الْحَدِيدِ مَا دُونَ لَحْمِهِ مِنْ عَظْمٍ أَوْ عَصَبٍ وَمَا يَصُدُّهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ وَاللّهِ لَيَتِمَّنَّ هَذَا الأَمْرُ حَتَّى يَسِيرَ الرَّاكِبُ مِنْ صَنْعَاءَ إِلَى حَضْرَمُوتَ لاَ يَخَافُ إِلاَّ اللّهَ أَوالذِّئْبَ عَلَى غَنَمِهِ وَلَكِنَّكُمْ تَسْتَعْجِلُونَ.

*Habbab b. Eret diyor ki: "Bir gün Resulullah (s.a.v.) Kâbenin gölgesin-

(157) Yunus suresi 10/49
(158) Nahl suresi, 16/61
(159) Hicr Suresi 15/5

de hırkasını yastık yapmış yaslanırken biz ona dedik ki: "Ey Allahın Resulü, bizim için yardım dilemez misin? Bizim için dua etmez misin? Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Sizden önceki ümmetlerden, kişi alınıp götürülüyor, onun için bir çukur kazılıyor, içine konuyordu. Testere ile vücudu başından aşağı ikiye bölünüyordu. Bütün bunlar onu dininden ayıramıyordu. Etinin altındaki sinir ve kemikleri demir taraklarla taranıyor bu da o kimseyi dininden ayıramıyordu. Allaha yemin olsun ki bu iş tamam olacaktır. Öyle ki bir yolcu san'adan Hadramuta kadar yürüyecek, bu yolculukta başka kimseden değil sadece Allahtan korkar olacak bir de sürüsü için kurdun saldırmasından korkacaktır. Fakat siz acele ediyorsunuz."(160)

Âyet-i kerimede geçen ve "Rablerine ihlasla kulluk edenler." diye tercüme edilen (رِبِّيُّونَ) kelimesi, âlimler tarafından çeşitli şekillerde tefsir edilmiştir.

a- Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Abbas, Hasan-ı Basri, Katade, İkrime, Mücahid, Rebi' b. Enes, Dehhak, Süddi ve İbni-i İshaka göre (رِبِّيُّونَ) kelimesinden maksat, "Topluluklar ve binlerce insan" demektir. Bu izaha göre âyetin mânâsı, "Nice Peygamberler vardır ki onlarla birlikte bir çok topluluklar, binlerce insan savaşmışlardır." şeklindedir.

b- Abdullah b. Abbas ve Hasan-ı Basriden nakledilen diğer bir görüşe göre bu kelimeden maksat, "Âlimler ve fakihler" demektir.

c- İbn-i Mübarekten nakledilen başka bir görüşe göre bu kelimeden maksat, "Sabırlı takva sahipleri" demektir.

d- İbn-i Zeyde göre bu kelimeden maksat, "Uyanlar ve tabi olanlar" demektir.

e- Bazı Basralı Nahivcilere göre bu kelimeden maksat, "Rablerine kulluk edenler" demektir.

f- Bazı Kûfe âlimlerine göre ise bu kelimeden maksat, "Âlimler ve binlerce insan" demektir.

Taberi (رِبِّيُّونَ) nun, (رِبِّيٌّ) kelimesinin çoğulu olduğunu, mânâsının da "Sayısı çok bir cemaat" demek olduğunu söylemiştir.

وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ

(160) Buhari, K. el-Menakıb, bab: 25, K. el-İkrah, bab: 1/Ebu Davud, K-el-Cihad bab: 97, Hadis No: 2649

أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾

147- Onların sözü sadece: Rabbimiz, günahlarımızı ve işlerimizde aşırı davranışımızı bağışla. Ayaklarımızı yerinde sabit tut. Kâfir kavme karşı bize yardım et." demektir.

O Peygaberlere tabi olan "Ribbiyyûn"un sözleri: "Ey rabbimiz, günahlarımızı, hata işleyerek haddi aşmamızı affet. Savaşta ayaklarımızı kararlı kı. Senin birliğini ve Resulünün Peygamberliğini inkâr eden kâfir topluluğa karşı sen bizi muzaffer kıl." şeklindedir.

* Bu âyet-i kerime, geçmiş ümmetlerin sabır ve metanetlerini anlatarak Uhut savaşında düşmanın önünden kaçan müminleri kınamakta ve sabredenleri ise övmektedir.

فَآتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾

148- Allah onlara hem dünya nimetini hem de âhiretin özel sevabını verdi. Allah, iyilik yapanları sever.

Allah onlara, düşmanlarına gâlip getirerek, dünya nimetlerinin en hayırlısını verdi. Ve âhiret nimetlerinin en güzeli olan cenneti de bahşederek hahiretin güzel sevabını verdi. Bu, onların yapmış oldukları salih amellerin karşılığıdır. Allah, iyilik yapanları sever.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

149- Ey iman edenler, eğer kâfirlere itaat ederseniz sizi gerisin geri küfre çevirirler de hüsrana uğrayanlardan olursunuz.

Ey iman edenler, şayet sizler, Peygamberinizin Peygamberliğini inkâr eder, Yahudi ve Hristiyan kâfirlere itaat edecek olursanız, onlar sizi, iman etmenizden sonra kâfirliğe döndürürler de dünya ve âhiretinizi kaybeder ve hüsrana uğrayanlardan olursunuz.

* Âyet-i kerime, müminlerin hiçbir zaman kâfirlerin yaldızlı söz ve vaadlerine kanarak onlara uymamalarını tavsiye etmekte aksi halde sonuçta dinden

çıkarak hüsrana düşeceklerini ihtar etmektedir. Zira kâfirin müslüman için hayır düşünmesi mümkün değildir.

بَلِ اللَّهُ مَوْلَىٰكُمْ ۖ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ ﴿١٥٠﴾

150- Hayır, yardımcınız Allahtır. O yardım edenlerin en hayırlısıdır.

Hayır, o din düşmanlarının sözleri de doğru değildir, özleri de. O halde kâfirleri dost edinmeyin. Sizin dostunuz ve yardımcınız Allahtır. Sadece ona sığının. O yardım edenlerin en hayırlısıdır.

سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ
مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا ۖ وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ ۖ وَبِئْسَ
مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾

151- Allahın, hakkında hiçbir şey indirmediği şeyleri ona ortak koştuklarından dolayı, yakında kâfirlerin kalblerine korku salacağız. Onların varacağı yer ateştir. Zalimlerin karargahı ne kötü bir yerdir.

Allahın, haklarında hiçbir delil indirmediği putları, Allaha ortak koşmaları sebebiyle, Uhutta size karşı savaşan kâfirlerin kalblerine yakında korku salacağız. Kıyamet gününde onların sığınakları cehennem ateşidir. Zalimlerin makamı olan o ateş ne kötü bir yerdir.

* Allah teala bu âyet-i kerimede, Resulullahın, sahabilerine, düşmanlarına karşı yardım edeceğini, sonunda düşmanlarını cehennem azabına koyacağını vaadetmektedir. Yeter ki müminler, Allaha verdikleri sözden ayrılmasınlar. Ona itaate sımsıkı sarılmış olsunlar.

Süddi bu âyet-i kerimenin, Hamrâul Esed hadisesine işaret ettiğini söylemiştir. Şöyle ki, Ebu Süfyan ve müşrikler Uhut savaşından sonra Mekkeye giderlerken Müslümanları tamamen mağlup etmeden geri dönmelerinden dolayı pişman olmuşlar ve kendi kendilerine şöyle demişlerdir. "Ne kötü bir iş yaptık. Onları öldürdük. Fakat sıra Mekkeden kovulanlara gelince onları bıraktık. Haydi geri dönelim ve onların kökünü kazıyalım." Fakat Allah onların kalblerine korku saldı ve onlar mağlup oldular. Şöyle ki onlar bir Bedevi ile karşılaştılar. Ona ücret vererek dediler ki: "Sen Muhammedi görecek olursan, O'na karşı ne

kadar asker hazırladığımızı bildir." Aziz ve Celil olan Allah, Kureyşlilerin bu durumunu Resulullaha bildirdi. Resulullah Kureyşlileri takibe başladı. "Hamrâul Esed" denen yere varınca Kureyşliler korkup yollarına devam ettiler. İşte bu âyet-i kerime onların bu halini tasvir etmektedir.

Resulullah efendimiz de kâfirlerin kalblerine korkunun nasıl salındığını beyan ederek buyuruyor ki:

اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ اُعْطِيتُ خَمْساً لَمْ يُعْطَهُنَّ اَحَدٌ قَبْلِي نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ وَجُعِلَتْ لِيَ الاَرْضُ مَسْجِداً وَطَهُوراً فَاَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ اُمَّتِي اَدْرَكَتْهُ الصَّلاَةَ فَلْيُصَلِّ وَاُحِلَّتْ لِيَ الغَنَائِمُ وَلَمْ تَحِلَّ لاَحَدٍ قَبْلِي وَاُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ وَكَانَ النَّبِيُّ يُبْعَثُ اِلَىٰ قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعِثْتُ اِلَى النَّاسِ عَامَّةً.

"Bana, benden önce hiçbir Peygambere verilmeyen beş şey verilmiştir. Bir aylık mesafede bulunan düşmanın kalbine korku salınarak bana yardım edilmiştir. Yeryüzü benim için mescid ve temiz kılınmıştır. Ümmetimden kim namaz vaktine erişirse namazını kılsın. Bana ganimet helal kılınmış benden önce ise hiçbir kimseye helal kılınmamıştır. Bana, şefaat etme verilmiştir. Benden önceki Peygamberler sadece kendi kavimlerine gönderilirlerken ben bütün insanlık için Peygamber olarak gönderildim."(161)

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا
فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ
مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ ۚ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ
مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ وَلَقَدْ
عَفَا عَنْكُمْ ۗ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾

152- Allahın izniyle kâfirleri öldürdüğünüz zaman, Allah size verdiği

(161) Buhari, K. et-Teyemmüm, bab: 1, K. es-Salah, bab: Müslim, K. el-Mesacid bab: 3,5,8 Hadis No : 521

vaadinde durdu. Ne zaman ki başarısızlığa düştünüz, savaş hususunda münakaşa ettiniz, Allah size, sevdiğiniz zaferi gösterdikten sonra isyan ettiniz. Kiminiz dünyayı istedi kiminiz de âhireti diledi. Sonra Allah, imtihan etmek için sizi onlardan uzaklaştırdı ve sizi affetti. Allah, müminlere karşı lütuf sahibidir.

Ey, Uhut savaşına katılan Resulullahın sahabileri, Allahın hükmü ve müsaadesiyle düşmanlarınızı öldürdüğünüz zaman Allah, düşmanlarınıza galip geleceğinize dair olan vaadinde durdu. Ne zaman ki gevşediniz, korktunuz, başarısızlığa uğradınız ve Allahın emri olan savaş hakkında tartışmaya giriştiniz. Allah, arzuladığınız zaferi size gösterdikten sonra, Peygamberimizin emrine karşı gelip savaş için yerleştirildiğiniz mevzileri terkettiniz. İşte o zaman içinizden bazıları dünya ganimetini istiyor, yerlerinden ayrılıyor diğer bazılarınız ise âhiret sevabını arzuluyordu. Mağlup olmanızdan sonra Allah, imanlarınız hakkında sizi imtihan etmesi, samimi olanlarınızı münafıklardan ayırdetmesi için sizi, düşmanlarınız olan müşriklerden uzaklaştırdı. Şüphesiz ki Allah, günahlarınız sebebiyle sizi cezalandırmaktan vaz geçip affetti. Zira savaşta sizi helak etmedi. Allah, iman edenlere karşı lütuf sahibidir.

* Bu âyet-i kerimede, Uhut savaşındaki okçuların durumuna işaret edilmektedir. Bilindiği gibi Uhut savaşında Peygamber efendimiz (s.a.v.) müslümanları arkadan korumaları için yetmiş tane okçuyu Uhut dağına yerleştirdi ve onlara "Biz, galip gelsek te mağlup olsak ta yerlerinizden ayrılmayın." buyurmuştu. Fakat okçular ilk anda müslümanların galip geldiklerini görünce onlardan bir çoğu yerlerini bırakıp ganimet toplamaya koştular. Böylece Resulullahın emrine muhalefet ettiler. Müşrikler, okçuların, yerlerini terkettiklerini görünce, arkadan hücuma geçtiler. Ve müslümanların dağılmalarını sağladılar. Böylece Peygamber (s.a.v.) in emrine muhalafet sebebiyle felakete düşmüş oldular."

Müfessirlere göre bu âyet-i kerimenin: "Allahın izniyle kâfirleri öldürdüğünüz zaman Allah, size verdiği vaadinde durdu." cümlesindeki "Vaadinde durdu" ifadesinden maksat, Resulullahın, okçuların, yerlerinde durmaları halinde müminlerin galip geleceklerini bildirmesidir. Zira, okçular yerlerinde iken müslümanları arkalarından kuşatmak isteyen müşrik süvarilerini geri çekilmeye mecbur etmişler böylece müslümanlar, müşrikleri mağlup etmiş ve Allah tealanın, Peygamberinin diliyle vadettiği zafer gerçekleşmiştir.

Âyet-i kerimenin "Ne zaman ki başarısızlığa düştünüz, savaş hususunda münakaşa ettiniz, Allah size, sevdiğiniz zaferi gösterdikten sonra isyan ettiniz." bölümü de Resulullahın, "Bizim galip geldiğimizi de mağlup olduğumuzu da göresiniz yerinizden ayrılmayın." emrine okçuların uymadıklarını beyan etmektedir. Zira, okçuların başında bulunan Abdullah b. Cübeyr ve onların az bir kıs

mı, Resulullahın emrine bağlı kalarak yerlerinden ayrılmamayı isterlerken, okçuların çoğunluğu, savaşın zaferle neticelendiği ve ganimet toplamaya imkân doğduğu gerekçesiyle, Abdullaha ve arkadaşlarına muhalefet etmişler ve yerlerini terkederek savaş alınında ganimet toplamaya gitmişler, neticede de müminlerin mağlup olmalarına sebep olmuşlardır.

Âyet-i kerimenin devamında okçuların bu iki gurubu tasvir edilerek ganimete gidenlerin, dünyayı istedikleri, yerlerinde kalanların da âhireti istedikleri beyan edilmektedir. Bu hususta Abdullah b. Mes'udun şunu söylediği rivayet edilmektedir. "Uhut savaşı oluncaya kadar Resulullahın sahabilerinden herhangi birinin, ünyayı ve metaını istediğini tahmin etmiyordum."

yine âyet-i kerimenin devamında "Sonra Allah, imtihan etmek için sizi onlardan uzaklaştırdı." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat, şudur "Sonra Allah, sizleri imtihan edip gerçekten mümin olanlarınızı, münafık olanlardan ayırdetmek için, zafere erişmenizden sonra sizin elinizi müşriklerin üzerinden çekip aldı. Sizler galip iken, Peygamberin emrine karşı geldiğiniz için sizi mağlup etti. Çeşitli kayıplar verdiniz."

Âyet-i kerimenin sonunda "Ve Allah sizi affetti." buyurulmaktadır.

Hasan-ı Basri, İbn-i Cübeyr ve İbn-i İshaka göre bu ifadeden maksat, "Allah yine de sizi korudu. Hepinizi toptan yok etmedi." demektir. Bu hususta Hasan-ı Basrinin şunları söylediği rivayet edilmektedir. "İçlerinde Resulullahın amcası bulunan yetmiş kişinin öldürülmesine Resulullahın ön dişinin kırılıp yüzünün yaralanmasına rağmen Allah onları nasıl affetmiş olabilir? Evet, Allah onların kökünü kurutmayarak affetmiştir. Bunlar, Allahın Resulüyle birlikte olan, Allah yolunda Allah düşmanlarına karşı savaşan ve kendilerine yasaklanan bir şeyi yaptıkları için bu kadar üzüntüye sokulmadan bırakılmamışlardır. Günümüzde ise fasıkların en fasıkı, her türlü büyük günahı işlemeye cesaret göstermekte, her türlü kötülüğü irtikabetmekte, bununla birlikte bunları yapmasının bir mahzuru olmadığını sanmaktadır. Bu fasık kişi, neyin en olduğunu elbette anlayacaktır."

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَىٰٓ أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِىٓ
أُخْرَىٰكُمْ فَأَثَٰبَكُمْ غَمًّۢا بِغَمٍّ لِّكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا
فَاتَكُمْ وَلَا مَآ أَصَابَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

153- O zaman sizler uzaklara kaçıyor kimseye dönüp bakmıyordunuz. Halbuki Peygamber sizi arkanızdan çağırıyordu. Kaybettiğinize ve

başınıza gelene üzülmeyesiniz diye Allah size, üzüntü üstüne üzüntü verdi. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

O zaman sizler, vadilere ve dağlara doğru koşuyor, düşman korkusundan birbirinize dönüp bakmıyordunuz bile. Halbuki Peygamber arkanızdan, kendisine doğru gitmeniz için sizi çağırıyordu. Böylece Allah sizleri ve Peygamberden uzaklaşmanız ve rabbinize isyan etmeniz sebebiyle üzüntü üstüne üzüntü vererek cezalandırdı ki elde edemediğiniz zaferlerden dolayı üzülmeyesiniz ve verdiğiniz kayıplardan dolayı kederlenmeyesiniz. Allah, yaptıklarınızdan çok iyi haberdardır. İyilik edeni de bilir kötülük edeni de.

* Âyet-i kerimenin başında geçen ve "Uzaklara kaçıyordunuz." diye tercüme edilen (إِذْ تُصْعِدُونَ) cümlesi, iki şekilde okunmuştur.

a- Hicaz, Irak ve Şam kurraları bu kelimeyi (إِذْ تُصْعِدُونَ) şeklinde okumuşlardır. Zira, bu kıraat şekline göre bu cümlenin mânâsı "Sizler düz arazide veya yukarıdan aşağıya doğru koşuyordunuz." demektir. Uhut savaşında müminler düz vadilere ve aşağılara doğru koştuklarından bu kıraat şeklinin daha isabetli olduğunu söylemişler, Taberi de bu kıraat şeklini tercih etmiştir.

b- Hasan-ı Basri ise bu cümleyi (إِذْ تَصْعَدُونَ) şeklinde okumuştur. Bu kıraata göre cümlenin mânâsı "O zaman sizler, yukarılara doğru tırmanıyordunuz." demektir. Bu kıraatı tercih edenler, Süddi, Mücahid ve Abdullah b. Abbasın, Uhut savaşında müminlerin mağlubiyetten sonra dağa yukarı kaçtıklarını söylemelerine binaen tercih etmişlerdir.

Âyet-i kerimede "Kaybettiğinize ve başınıza gelene üzülmeyesiniz diye Allah size, üzüntü üstüne üzüntü verdi." buyurulmaktadır. Burada ağır basan üzüntülerin, daha hafif olanlarını unutturduğu ifade edilmektedir. Müfessirler. âyette zikredilen "Üzüntü üstüne üzüntü" ifadesindeki üzüntülerden neyin kastedildiği ve birincisinin hangi şeye ikincisinin neye delalet ettiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Katade ve Mücahide göre, müslümanların hissettikleri birinci üzüntü, Hz. Muhammed (s.a.v.) in öldürüldüğünü duymalarıdır. İkinci üzüntü ise Müslümanların uğradıkları, öldürülme olayları ve aldıkları yaralardır.

b-Yine Katade ve Rebi' b. Enesten nakledilen diğer bir görüşe göre Müslümanların hissettikleri birinci üzüntüden maksat, arkadaşlarının öldürülmeleri ve yaralanmalarıdır. İkinci üzüntüden maksat ise Resulullahın öldürülüğünü duymalarıdır.

Süddi ve diğer bir kısım âlimlere göre Müslümanların hissettikleri birinc üzüntünün sebebi, zafere ulaşmamaları ve ganimet elde edememeleridir. İkinc üzüntünün sebebi ise savaşın sonunda Ebu Süfyanın, dağın başına tırmanarak müslümanlara karşı böbürlenmesidir. Bu hususta Süddi diyor ki: "Uhut savaşın-

daki yenilgiden sonra Resulullah harekete geçmişti. O, kendisinden uzak düşen sahabilerini toparlanmaya çağırıyordu. Resulullah bu çağırısına devam ederken kayaların üzerine çıkan sahabilerinin yanına yaklaştı. Onlar ilk anda Resulullahı tanıyamadıkları için içlerinden biri okunu yayına yerleştirerek Resulullaha atmak istedi. Bunun üzerine Resulullah "Ben Allahın Resulüyüm" dedi. Onun sağ olduğunu gören müslümanlar çok sevindiler. Sahabilerinden düşmana karşı koyacak birinin bulunması da Resulullahı sevindirmişti. Sahabiler gelip Resulullahın etrafında toplandılar. O anda üzüntüleri gitmişti. Onlar, zafere erişemediklerini, ganimet elde edemediklerini ve bir kısım arkadaşlarının öldürülmelerini konuşuyorlardı. İşte o anda Ebu Süfyan gelip onların üst tarafına çıktı. Müslümanlar Ebu Süfyanı kendilerinin üst tarafında görünce daha önceki üzüntülerini unuttular. Ebu Süfyanın oraya çıkmış olmasından dolayı üzüldüler. Resulullah, müslümanlara: "Onlar bizden yukarı çıkmamalıydılar. Ey Allahım eğer sen bu topluluğu öldürecek olursan artık sana kulluk edecek kimse kalmaz." dedi. Sonra sahabilerine emir verdi. Onlar, Ebu Süfyan ve arkadaşlarına taş attılar ve onları aşağa inmeye mecbur ettiler. İşte o sırada Ebu Süfyan: "Ey Hübel putu sen yücel, Hanzalya karşılık bir Hanzala Bedir gününe karşılık bir gün.." dedi. Zira bu savaşta Hanzala b. Rahib öldürülmüştü. Bedir savaşında da Ebu Süfyanın oğlu Hanzala öldürülmüştü.

d- Adullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre Müslümanların hissettikleri birinci üzüntü, mağlup olmalarından, ikinci üzüntü ise düşmanlarının, tekrar kendilerine saldırma ihtimalindendir. Müslümanlar, daha sonra hissettikleri bu ikinci üzüntü ile, önceden ölülerine ve yaralılarına olan üzüntülerini unutmuşlardır. Bu izaha göre, âyette "Kaybettiğinize" diye belirtilen ifadeden maksat, "Kaybettiğiniz ölülere" demektir. "Başınıza gelen diye" belirtilen ifadeden maksat ise, yaralanmalarıdır. Yani müslümanlar mağlup olma ve düşmanın tekrar toparlanması üzüntüsünden, arkadaşlarının öldürülmesini ve yaralanmalarını unutmuşlardır.

Taberi diyor ki "Bu görüşlerden tercihe şayan olan görüş, şöyle diyen görüştür. "Müslümanların, hissettikleri birinci üzüntünün sebebi, Resulullahın öldürüldüğünü zannetmeleridir. İkinci üzüntünün sebebi ise, savaşın sonunda tekrar düşmanın, kendilerine saldıracaklarını zannetmeleridir. Müslümanların hissettikleri bu iki üzüntü onlara, kaçırdıkları zaferi, ganimeti ve uğradıkları öldürülme ve yaralanmayı unutturmuştur."

Âyet-i kerimede "Kaybettiğinize ve başınıza gelene üzülmeyesiniz diye." buyurulmaktadır. Müfessirler burada müminlerin kaybettikleri şeyden ve başlarına gelen şeyden neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

ثُمَّ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنۢ بَعْدِ ٱلْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَىٰ طَآئِفَةً مِّنكُمْ ۙ وَطَآئِفَةٌ قَدْ
أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِٱللَّهِ غَيْرَ ٱلْحَقِّ ظَنَّ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ ۖ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ
ٱلْأَمْرِ مِن شَىْءٍ ۗ قُلْ إِنَّ ٱلْأَمْرَ كُلَّهُۥ لِلَّهِ ۗ يُخْفُونَ فِىٓ أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبْدُونَ
لَكَ ۖ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَٰهُنَا ۗ قُل لَّوْ كُنتُمْ فِى بُيُوتِكُمْ
لَبَرَزَ ٱلَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ ۖ وَلِيَبْتَلِىَ ٱللَّهُ مَا فِى
صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِى قُلُوبِكُمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾

154- Sonra o üzüntünün arkasından Allah, üzerinize bir emniyet bir uyku indirdi. O uyku içinizden bir cemaati bürüyordu. Diğer bir cemaat ise canlarının derdine düşmüşlerdi. Allah hakkında gerçekle ilgisi olmayan cahiliyet zannında bulunuyorlardı. "Bu işte bizim bir düşüncemiz var mı?" diyorlardı. Ey Muhammed, de ki: "Bütün işler Allaha aittir." Onlar, içlerinde sana açıklamadıkları şeyleri saklıyorlar. "Eğer bu işte bizim bir düşüncemiz olsaydı burada öldürülmezdik." diyorlar. De ki: "Evlerinizde bile olsanız, kendilerine öldürülmek takdir edilenler, düşüp ölecekleri yere varırlar. Allah bunları, içinizde gizlediklerinizi denemek ve kalblerinizdeki kötülükleri temizlemek için yaptı. Allah, kalblerin özünü çok iyi bilendir.

Sonra Allah, size gelen o üzüntünün arkasından, ihlaslı insanlara bir emniyet ve uyku gönderdi. Bu uyku, içinizde imanlı olan topluluğu bürüyordu. Münafık olan diğer bir topluluk ise sadece canlarının derdine düşmüş ve gözlerinden uyku kaçmıştı. Onlar, Allahın emirlerinde şüphe ettikleri ve Peygamberini yalanladıkları için Allah hakkında haksız yere cahiliye topluluğunun zanlarında bulunuyorlar ve bu münafıklar şöyle diyorlardı: "Bu işte bizim bir düşüncemiz yok. Eğer bu hususta bizim fikrimiz sorulsaydı savaşa çıkmazdık."

Ey Muhammed, bu münafıklara de ki: "Bütün işler Allaha aittir. O, dilediği gibi tasarrufta bulunur. Onlar, içlerinde sana açıklamadıkları inkâr ve şüp-

heyi gizliyorlar ve diyorlar ki: "Müşriklerle savaşma hususunda bizim de düşüncemiz alınsaydı onların karşısına çıkmazdık ve bu savaşta bizden herhangi bir kimse öldürülmemiş olurdu." Ey Muhammed onlara de ki: "Şayet sizler, müminlerle beraber savaşa çıkmayıp evlerinizde kalsaydınız bile yine de kindilerine öldürülmek takdir edilen insanlar, düşüp ölecekleri yere varıp orada öldürüleceklerdi. Allah bunları, içinizde gizlediğiniz şüpheyi denemek, münafıklığınızı müminlere açıklamak ve kalblerinizdeki bozuk inançlarınızı açığa çıkarıp net bir şekilde göstermek için yaptı. Allah, yarattıklarının kalbinde bulunan hayırı da şerri de, imanı da inkârı da çok iyi bilendir.

* Ebu Talha (r.a.) diyor ki:

اَنَّ اَبَا طَلْحَةَ قَالَ غَشِيَنَا النُّعَاسُ وَنَحْنُ فِي مَصَافِّنَا يَوْمَ اُحُدٍ قَالَ فَجَعَلَ سَيْفِي يَسْقُطُ مِنْ يَدِى وَآخُذُهُ وَيَسْقُطُ وَآخُذُهُ.

"Biz, Uhut savaşında düşmanın karşısında saf halindeyken bizi uyku kaplamıştı. Öyle ki, kılıcım elimden düşüyor onu alıyordum. Tekrar düşüyor tekrar alıyordum."(162)

Sahabe-i Kirmanın savaşta uyumaları, müminlerin enerji ve güçlerini toplamaları ve Allahın zaferinin geleceğine güven duymaları içindi. Çünkü uyku, güven alametidir. Korkan kişinin gözüne uyku girmez.

Bu hususta Süddi diyor ki: "Müşrikler Uhut savaşında ayrılıp giderken, gelecek yıl Bedir mevkiinde tekrar müslümanlarla karşı karşıya geleceklerini söylediler. Resulullah da "Evet, olur." dedi. Bunun üzerine Müslümanlar, müşriklerin, Medineye baskın yapacaklarından korktular. Resulullah, müşriklerin arkasından birini gönderdi ve ona şöyle tenbih etti: "Git bak, eğer onların, yüklerinin yanında oturduklarını ve atlarından uzak olduklarını görürsen bil ki, onlar çekilip gitmekteler. Şayet onları, atlarına binmiş ve yüklerinden uzakta görürsen bil ki onlar Medineye baskın yapacaklardır." Müminlere de "Allahtan korkun, sabredin." dedi ve onları, savaşta sabırlı olmaya teşvik etti. Resulullah, müşriklerin, hemen gidip yüklerinin yanında oturduklarını öğrenince sesinin çıkabildiği en yüksek sesiyle, müşriklerin geçip gittiklerini ilan etti. Bunu işiten müminler, Peygambere inanarak rahatladılar ve uykuya daldır. Münafıklar ise Resulullaha inanmadıklarından, müşriklerin, kendilerine baskın yapacağı korkusuyla canlarının derdine düştüler.

Görüldüğü gibi münafıklar, Resulullaha inanmadıklarından dolayı Uhut savaşından sonra korku içinde kalmışlar ve kendi kendilerine "Şayet, savaşmaya

(162) Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure 3, bab: 11, K. el-Mağazi, bab: 20

dair bizim görüşümüz alınsaydı bu şekilde mağlup olmazdık." demeye başlamışlardı. Bu sözü söyleyenlerden biri de Muattıp b. Kuşeyr idi. Allah teala ise münafıkları bu şekilde rüsvay etmiş, içlerinde gizledikleri şeyleri Resulullaha ve ümmetine bildirmiştir.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا
كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾

155- İki topluluk karşılaştığı gün, içinizden, savaştan yüzçevirenlerin yaptıkları bazı günahlardan dolayı Şeytan, ayaklarını kaydırmak istemişti. Allah onları affetti. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan ve kullarına yumuşak davranandır.

Müslüman toplulukla müşriklerin karşılaştığı Uhut savaşında içinizden, savaştan kaçarak mağlubiyete sebep olanlarınızın işledikleri bazı günahlardan dolayı Şeytan, ayaklarını kaydırmak ve onları hatalara sürüklemek istiyordu. Allah onları artık affetti. Cezalandırmaktan vaz geçti. Şüphesiz ki Allah, günahları çokça affeden ve çok yumuşak davranandır. Emrine karşı gelenlerin cezasını vermekte acele etmez.

* Müfessirler, bu âyette, Uhut savaşı sırasında kaçtıkları zikredilen kişilerden kimlerin kastedildiği hususunda şunları zikretmişlerdir.

a- Hz. Ömer, Katade ve Rebi' b. Enesten nakledilen bir görüşe göre bu âyette, kaçtıkları zikredilen insanlardan maksat, Uhut savaşı esnasında kaçan bütün müminlerdir.

b- Süddiye göre ise bu âyette, kaçtıkları zikredilen kişiler, Uhut savaşından kaçarak Medineye gidenlerdir. Zira, Uhut savaşından kaçanların bazıları dağdaki kayanın üzerine çıkmışlar, diğer bazıları ise Medineye gitmişlerdir. Âyet-i kerime bu sonuncuları zikretmektedir.

c- İkrimeye göre burada, kaçtıkları zikredilen kişiler, Rafi' b. Mualla, Ebu Huzeyfe b. Utbe ve diğer belli kişilerdir. Bu hususta daha başka rivayetler de vardır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ
إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى لَّوْ كَانُوا عِندَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا

لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾

156- Ey iman edenler, siz, inkâr eden ve yeryüzünde sefere çıkan ya da savaşa giden kardeşleri için "Eğer yanımızda olsalardı ölmez ve öldürülmezlerdi." diyenler gibi olmayın. Onların bu sözleri, Allahın, kalblerinde bir üzüntü meydana getirmesi içindi. Dirilten de öldüren de Allahtır. Allah, yaptıklarınızı çok iyi görendir.

Ey iman edenler, Abdullah b. Selulün arkadaşları olan şu münafık kâfirler gibi olmayın. Onlar, ticaret maksadıyla bir yere gidip te orada ölen veya gaziler olarak sefere çıkıp ta orada öldürülen, inkârcılıkta beraber oldukları kardeşleri için şöyle demişlerdi. "Eğer yanımızda olsalardı, yolculukta ölmez veya savaşta öldürülmezlerdi." Böylece Allah, onların bu sözlerini kalblerinde bir üzüntü vesilesi olarak bıraktı. Dirilten de öldüren Allahtır. Allah, yaptıklarınızı çok iyi görendir.

* Bu âyet-i kerime, müminleri cihada teşvik etmekte, münafıkların da cihad etmekten korktuklarını beyan etmektedir.

Bu âyette zikredilen ve müminlerin, kendilerine benzememeleri emredilen kişilerden maksat, Süddi ve Mücahide göre, Abdullah b. Übey b. Selul'dür. İbn-i İshaka göre ise bütün münafıklardır.

Yine bu âyette zikredilen "Yeryüzünde sefere çıkan" ifadesinden maksat, Süddiye göre "Ticaret için çıkan" demektir. İbn-i İshaka göre ise "Allaha ve Resulüne itaat için çıkan" demektir.

وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾

157- Yemin olsun ki, eğer Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, Allahın bağışlaması ve rahmeti, biriktirdiğiniz şeylerden daha hayırlıdır.

Ey müminler, şüphesiz ki ölüm mutlaka gerçekleşecektir. Ancak, Allah yolunda ölmek veya öldürülmek, kazançlı bir ölümdür. Böyle bir ölüm insanlar için, biriktirecekleri geçici dünya mallarından elbetteki daha hayırlıdır. O halde sizler de münafıklar gibi Allah yolunda cihad etmekte tereddüt etmeyin.

* Bu hususta diğer bir âyet-î kerimede şöyle buyurulmuştur: "Şüphesiz ki Allah, cihad eden müminlerin canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar, Allah yolunda savaşırlar, Öldürürler ve öldürülürler. Bu, Allahın, Tevratta, İncilde ve Kur'anda olan gerçek vaadidir. Allahtan daha fazla kim ahdine vefa gösterir? Öyleyse yaptığınız bu alış verişe sevinin. İşte büyük kurtuluş budur."(163)

وَلَئِن مُّتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾

158- Yemin olsun ki eğer ölür veya öldürülürseniz mutlaka Allahın huzurunda toplanacaksınız.

Ey müminler, şüphesiz ki, ölseniz de veya başkaları tarafından öldürülseniz de sonunda mutlaka, Allahın huzurunda bir araya getirileceksiniz. Allah sizlere, amellerinizin karşılığını verecektir. O halde sizler, Allaha yaklaştıran cihad etme ve Allaha ittaatta bulunma gibi amelleri, dünyaya gönül vermeye ve geçici dünya malıyla meşgul olmaya tercih edin. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın.

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ
فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

159- Allahın rahmeti sebebiyle onlara yumuşak davrandın. Eğer sen kaba ve katı kalbi olsaydın, muhakkak ki insanlar etrafından dağılır giderlerdi. Öyleyse onları affet ve bağışlanmalarını dile. İşlerde onlarla istişare et. Bir işe de azmettin mi Allaha tevekkül et. Şüphesiz ki Allah, tevekkül edenleri sever.

Ey Muhammed, Allahın, senin kalbine yerleştirdiği merhamet duyğusu sebebiyle arkadaşlarına yumuşak davrandın, onların kusurlarına katlandın. Eğer sen, sert ve katı kalbli birisi olsaydın, muhakkak ki insanlar etrafından dağılır giderler ve seni tek başına bırakırlardı. Fakat Allah sana lütufta bulundu ve ahlakını güzelleştirdi, kalbini yumuşattı. Öyleyse onları affet ve Allahın, onları

(163) Tevbe suresi, 9/111

bağışlamasını dile. Başınıza gelecek sıkıntılarda seni dinlemeleri için, kalblerini ısındırman ve gönüllerini alman için, ortaya çıkan ciddi işlerde onlarla istişare et. Kesin olarak karar verdikten sonra da, arkadaşlarının görüşlerine uysa da uymasa da bu kararını tatbik et ve bütün işlerinde Allaha tevekkül et, ona güven. Şüphesiz ki Allah, kaza ve kadere rıza gösteren, hükmüne boyun eğen ve bütün işlerinde kendisine güvenenleri sever.

* Peygamber efendimiz, önemli meselelerde Allah tealanın emrine uyarak sahabe ile istişarede bulunmuştur. Nitekim Bedir, Uhut, Hendek ve Hudeybiye gibi savaşlarda sahabe ile istişarede bulunduğu bilinmektedir.

Müfessirler, Resulullaha vahiy gelip yol gösterdiği ve yanlış davrandığında uyarılıp davranışları düzeltildiği halde, Allah tealanın ona, sahabileriyle istişare etmesini emretmesindeki hikmeti, farklı şekillerde izah etmişlerdir.

a- Katade, Rebi' b. Enes ve İbn-i İshaka göre, Resulullahın, sahabileriyle istişare etmesinin emredilmesinin sebebi, sahabilerin gönlünün hoşnut edilmesi ve onların dine karşı bağlılıklarının kuvvetlendirilmek istenmesidir. Zira, Resulullah, savaş gibi tehlikeli işlerde sahabileriyle istişare edince onlar, Resulullahın, kendilerini dinlediğini ve onlarla yardımlaştığını hisseder, böylece huzur içinde onun kararına boyun eğmiş olurlardı. Aslında Allah teala, Resulullahı vahiy ile destekleyerek herhangi bir kimse ile istişare etmesine ihtiyaç bırakmamıştır.

b- Dehhak ve Hasan-ı Basriye göre ise, Allah tealanın, Resulullaha sahabeleriyle istişare etmesini emretmesinin sebebi, istişare etmenin faziletli bir iş olduğunu belirtmesi içindir.

c- Süfyan b. Uyeyneye göre ise, Allah tealanın Resulullaha, sahabileriyle istişare etmesini emretmesinin sebebi, Resulullahtan sonra gelen müminlerin de kendi aralarında istişareye başvurmalarının gerekliliğini öğretmelidir. Zira, Allah teala, vahiy ile Resulullaha yol göstermiştir. Ondan sonra gelen müminler için böyle bir imkân olmadığından, Allah teala, Resulullaha istişare yaptırarak onlara doğruyu bulma yolunu göstermiştir. Ta ki müminler, birbirleriyle istişare edip hakka ulaşsınlar.

Taberi diyor ki: "Allah tealanın Resulullaha, müminlerle istişare etmesini emretmesinin sebebi, hem şeytanın vesvesesine kapılma tehlikesine maruz kalabilecek olan müminlerin gönüllerini hoşnut etmektir. Hem de müminlere, bir sıkıntı anında nasıl davranacaklarını öğretmektir. Böylece müminler, Resullahın hayatında olduğu gibi, ondan sonra da zor meselelerde aralarında istişare etsinler, heva ve heveslerine kapılmadan doğruyu bulsunlar.

Âyet-i kerimenin sonunda, "Bir işe de azmettin mi Allaha tevekkül et." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat şudur: "Ey Muhammed sana bir mesele

hakkında, bizim emrimiz geldiği için bir işi yapma hususunda karar verdin mi artık Allaha tevekkül et ve onu yap. Bunu yapman, sahabilerinin görüşüne uygun olsa da olmasa da farketmez.

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾

160- Eğer Allah size yardım ederse, size galip gelecek kimse yoktur. Şayet sizi yardımsız bırakırsa ondan sonra size kim yardım edecek? Müminler sadece Allaha güvensinler.

Ey iman edenler, eğer Allah, düşmanlarınıza karşı size yardım ederse, onlar aleyhinizde birleşseler dahi size galip gelecek hiçbir kimse yoktur. Şayet Allah sizi yardımsız bırakırsa ondan başka size kim yardım edebilir? O halde müminler, insanlara değil yalnızca Allaha güvensinler ki Allah, yardım ve zaferiyle onları kurtarsın. Kimseye muhtaç etmesin.

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ ۚ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾

161- Hiçbir Peygambere, ganimet malına (Ümmet malına) hıyanet etmesi yakışmaz. Kim, hıyanet ederse, kıyamet gününde hıyanet ettiği şeyle gelir. Sonra herkese kazandığının karşılığı tam olarak verilir. Onlara zulmedilmez.

Hiçbir Peygabere, ganimet malından bir şeye hıyanet etmesi yakışmaz. Kim, müslümanlara ait ganimet malından bir şeye hıyanet ederse, kıyamet günü o hıyanet ettiği şeyi boynunda taşıyarak mahşer yerine gelecektir. Sonra herkese kazandığının karşılığı tam olarak verilecek ve hiçbir kimseye zulmedilmeyecektir

* Kurralar, bu âyette geçen ve "Hıyanet etme" diye tercüme edilen (يَغُلَّ) fiilini iki şekilde okumuşlardır.

1- Hicaz ve Irak kurralarından bir topluluk bu fiili, Kur'an-ı Kerimede tesbit edildiği şekliyle (أَنْ يَغُلَّ) şeklinde okumuşlardır. Bu kıraatı esas alan

müfessirler ayet-i kerimenin bu bölümünü, çeşitli şekillerde izah etmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas ve Said b. Cübeyr, bu âyet-i kerimenin Bedir savaşındaki ganimet mallarından, kırmızı renkli bir kadife kumaşın kaybolması üzerine, bir kısım insanların "Belki de onu Resulullah almıştır." demeleri üzerine nâzil olduğunu söylemişlerdir.

Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki:

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ نَزَلَتْ هَذِهِ الآيَةُ: (مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ) فِي قَطِيفَةٍ حَمْرَاءَ أُفْتُقِدَتْ يَوْمَ بَدْرٍ فَقَالَ بَعْضُ النَّاسِ: لَعَلَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَخَذَهَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: (مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ) إِلَى آخِرِ الآيَةِ.

"Bu âyet-i kerime Bedir savaşında nâzil olmuştur. Savaştan sonra ganimet mallarından, kırmızı renkli bir kadife kumaş kaybolmuş ve bazı kişiler şöyle demişlerdi. "Belki onu, Allahın Resulü almıştır." işte bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur."(164)

b- Yine Abdullah b. Abbas ve Dehhaktan nakledilen diğer bir görüşe göre, onlar, âyetin bu kıraat şeklini esas almışlar ve bu âyetin iniş sebebinin, Resulullahın göndermiş olduğu bir müfrezenin getirdiği ganimetleri alıp onlara teslim etmemesi üzerine nâzil olmuştur.

Bunlara göre âyet-i kerime, Resulullaha gelen ganimetleri, müfrezeler dahi getirmiş olsa, o ganimeti, hak edenlere adil bir şekilde dağıtmasını emretmektedir.

c- Yine bu kıraatı esas alan İbn-i İshak, Süddi ve Mücahide göre Allah teala bu âyet-i kerimede Hz. Muhammedin, kendisine vahyedilen şeylerden herhangi bir şeye ihanet etmediğini bildirmektedir. Bunlara göre (يَغُلَّ) fiili mutlak ihanet etmek mânasındadır.

2- Medine kurralarının çoğunluğu ile Kûfe kurraları ise bu fiili (أَنْ يُغَلَّ) şeklinde okumuşlardır. Bu kıraatı esas alanlar da kendi aralarında âyete farklı mânâlar vermişlerdir.

a- Hasan-ı Basri, Katade ve Rebi' b. Enese göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir. "Sahabilerinin, ganimet malını alarak peygambere ihanet etmeleri onlara yakışmaz. Bu görüşte olanlara göre bu âyet-i kerime, Bedir savaşında elde edilen ganimet mallarından bir kısmını saklayan sahabiler hakkında nâzil olmuş ve onlar Peygambere karşı olan bu davranışlarından dolayı uyarılmışlar-

(164) Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an sure 3, Hadis No : 3009 / Ebu Davud K. el-Haruf bab: 1 Hadis No : 3971

dır.

b- Diğer bazılarına göre, âyetin bu bölümünün mânâsı "Bir Peygamberin ganimetten mal almakla itham edilmesi yakışmaz." demektir.

Taberi birinci kıraat şeklini tercih etmiş ve âyetin mânâsının da "Ganimet mallarından herhangi bir şeye ihanet etmek, Peygamberlerin sıfatlarından değildir. Böyle bir şeyi yapan da Peygamber değildir." demek olduğunu söylemiştir. Zira, âyetin son bölümü, bu mânâya uygun düşmektedir.

Âyet-i kerimede "Kim hıyanet ederse kıyamet gününde hıyanet ettiği şeyle gelir." buyurulmaktadır. Resulullahın, ganimet mallarından herhangi bir şeye ihanet edenin, kıyamet günündeki halini beyan ederek şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir. Ebu Hureyre (r.a.) diyor ki:

أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَامَ فِينَا النَّبِيُّ ﷺ فَذَكَرَ الْغُلُولَ فَعَظَّمَهُ وَعَظَّمَ أَمْرَهُ قَالَ لاَ أَلْفِيَنَّ أَحَدَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلٰى رَقَبَتِهِ شَاةٌ لَهَا ثُغَاءٌ عَلٰى رَقَبَتِهِ فَرَسٌ لَهُ حَمْحَمَةٌ يَقُولُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَغِثْنِي فَأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئاً قَدْ أَبْلَغْتُكَ وَعَلٰى رَقَبَتِهِ بَعِيرٌ لَهُ رُغَاءٌ يَقُولُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَغِثْنِي فَأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئاً قَدْ أَبْلَغْتُكَ وَعَلٰى رَقَبَتِهِ صَامِتٌ فَيَقُولُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَغِثْنِي فَأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئاً قَدْ أَبْلَغْتُكَ أَوْ عَلٰى رَقَبَتِهِ رِقَاعٌ تَخْفِقُ فَيَقُولُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَغِثْنِي فَأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئاً قَدْ أَبْلَغْتُكَ.

"Resulullah bir gün kalkıp aramızda bir hutbe irad etti. Ganimetten bir şeye ihanet etme meselesini anlattı ve bu hususun büyük bir mesele olduğunu bildirdi ve şöyle buyurdu: "Sakın sizden birinizi, kıyamet gününde boynunun üzerinde meleyen bir koyunla veya kişneyen bir at ile karşılaşmış olmıyayım. O kimse "Ey Allahın Resulü, sen beni kurtar." diyecek ben de "Sana bir şey yapacak güçte değilim. Çünkü ben sana tebliğ etmiştim." diyeceğim. Yine sizden birinizi boynunun üzerinde böğüren bir deve ile karşılamış olmıyayım. O kişi bana "Ey Allahın Resulü, beni kurtar." diyecek ben de ona: "Sana bir şey yapacak güçte değilim. Çünkü ben sana tebliğ etmiştim." diyeceğim. Yine sizden birinizi, boynunun üzerinde, altın veya gümüş bulunarak karşılaşmış olmıyayım." O kişi bana "Ey Allahın Resulü, beni kurtar." diyecek ben de ona "Sana bir şey yapacak güçte değilim. Çünkü sana tebliğ etmiştim." diyeceğim veya sizden birinizi, boynunun üzerinde sallanan bir parça elbise ile karşılamış olmıyayım. O

kimse "Ey Allahın Resulü beni kurtar" diyecek. Ben de ona: "Sana bir şey yapacak güçte değilim. Çünkü sana tebliğ etmiştim." diyeceğim.(165)

Ebu Humeyd es-Saidi diyor ki:

عَنْ اَبِي حُمَيْدٍ السَاعِدِيِّ، قَالَ: اسْتَعْمَلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ رَجُلاً مِنَ الاَسَدِ يُقَالُ لَهُ ابْنُ اللُّتْبِيَّةِ (قَالَ عَمْرٌو وَابْنُ اَبِي عُمَرَ: عَلَى الصَّدَقَةِ) فَلَمَّا قَدِمَ قَالَ: هَذَا لَكُمْ. وَهَذَا لِي، أُهْدِيَ لِي. قَلَ فَقَامَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَلَى الْمِنْبَرِ. فَحَمِدَ اللّهَ وَاَثْنَىٰ عَلَيْهِ. وَقَالَ« مَا بَالُ عَامِلٍ اَبْعَثُهُ فَيَقُولُ: هَذَا لَكُمْ وَهَذَا أُهْدِيَ لِي! اَفَلاَ قَعَدَ فِي بَيْتِ اَبِيهِ اَوْ فِي بَيْتِ أُمِّهِ حَتَّى يَنْظُرَ اَيُهْدَىٰ اِلَيْهِ اَمْ لاَ. وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ! لاَ يَنَالُ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنْهَا شَيْئاً اِلاَّ جَاءَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَحْمِلُهُ عَلَىٰ عُنُقِهِ، بَعِيرٌ لَهُ رُغَاءٌ. اَوْ بَقَرَةٌ لَهَا خُوَارٌ. اَوْ شَاةٌ تَيْمِرُ» ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى رَأَيْنَا عُفْرَتَى اِبْطَيْهِ ثُمَّ قَالَ «اللَّهُمَّ ! هَلْ بَلَّغْتُ؟» مَرَّتَيْنِ.

"Resulullah, Esed kabilesinden, İbn-i el-Lutbiyye isimli bir kişiyi zekat toplamak için memur tayin etti. O kişi dönüp gelince zekattan topladığı mallar için "Bu sizindir. Bu da bana aittir. Çünkü bu bana hediye edilmiştir." dedi. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) minbere çıktı. Allaha hamdedip onu övdükten sonra şöyle buyurdu: "Ne oluyor bir vazifeliye ki, ben onu gönderiyorum o da döndüğünde "Bu mallar sizindir, bunlar da bana hediye edildi." diyor. Babasının veya annesinin evinde otursun da görsün bakalım, ona hediye ediliyor mu, edilmiyor mu? Muhammedin nefsi, kudret elinden olan Allaha yemin olsun ki, sizden herhangi bir kimse o sadakalardan bir şey olacak olursa o kimse, kıyamet gününde o sadakayı mutlaka boynunda taşıyarak gelecektir. Onun boynunda, böğüren bir deve veya böğüren bir sığır, yahut meleyen bir koyun şeklinde olacaktır." Sonra Resulullah ellerini yukarı kaldırdı. Öyle ki biz onun koltuk altı beyazlarını gördük. O şöyle buyurdu: "Ey Allahım tebliğ ettim mi? Ey Allahım tebliğ ettim mi?"(166)

Abdullah b. Ömer diyor ki: "Bir zaman Resulullah, Sa'd b. Ubadeyi zekat

(165) Buhari, K. el-Cihad bab: 189 Müslim K. el-İmara bab: 24 Hadis No : 1831
(166) Müslim, K. el-İmara, bab: 26 Hadis No: 1832

toplamakla vazifelendirdi ve ona "Ey Sa'd, sakın sen kıyamet gününde böğüren bir deveyi sırtında taşıyarak gelmiş olma." dedi. Sa'd da "Ben ne o deveyi alırım ne de kıyamet gününde onu yüklenerek getiririm." dedi. Bunun üzerine Resulullah onu vazifeden muaf tuttu.

أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾

162- Allahın rızasına tabi olanla Allahın gazabına uğrayan kimse bir olur mu? Gazaba uğrayanın yeri cehennemdir. O ne kötü bir varılacak yerdir.

Allahın emirlerini tutup yasaklarından kaçarak, onun rızasını kazananla, onun gazabına uğrayan hiç bir olur mu? Gazabına uğrayının sığınağı cehennemdir. O cehennem ne kötü bir yerdir.

* Dehhak, bu âyet-i kerimeyi, bir önceki âyetle irtibatlayarak buna şu şekilde mânâ vermiştir. "Ganimetten herhangi bir şeye ihanet etmeyerek Allahın rızasına tabi olan kimse, ganimetten herhangi bir şeye ihanet ederek, Allahın gazabına uğrayan kimse gibi olur mu? Allahın gazabına uğrayanın, varacağı yer cehennemdir. Orası ne kötü varılacak bir yerdir.

İbn-i İshak ise bu âyeti genel mânâda alarak şu şekilde mânâ vermiştir. "İnsanların hoşuna gitse de gitmese de, Allahın rızasına tabi olan kimse ile sırf insanları razı etmek ve onları kızdırmamak için Allahın gazabına uğrayan kimse bir midir? Allahın gazabına uğrayanın sığınacağı yer cehennemdir. Orası ne kötü varılacak bir yerdir.

Taberi, önceki âyetle irtibatlı olması hasebiyle, birinci izah şeklinin tercihe şayan olduğunu söylemiştir.

هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾

163- Onların, Allah katında kendilerine göre dereceleri vardır. Allah, onların yaptıklarını çok iyi görendir.

Allahın rızasına tabi olanlarla gazabına uğrayanların, Allah katındaki dereceleri farklıdır. Allahın rızasına tabi olanlara ikramda bulunulur ve sevaplar verilir. Allahın gazabına uğrayanlar ise hor ve hakir düşürülür ve cezaya çarptı-

nlırlar. Allah, onların yaptıklarını çok iyi görendir. Bütün insanların yaptıklarını zaptettirmektedir. Hiçbir şey ona gizli değildir.

İbn-i İshak ve Abdullah b. Abbas, âyeti bu şekilde izah etmişler âyette geçen "Onlar" zamirinin hem Allahın rızasına tabi olanları hem de gazabına tabi olanları ifade ettiğini zikretmişlerdir.

Mücahid ve Süddi ise, âyette geçen "Onlar" zamirinin sadece, Allahın rızasına tabi olanlara ait olduğunu, bu nedenle âyetin mânâsının şöyle olduğunu söylemişlerdir: "Allahın rızasına tabi olanların Allah katında üstün dereceleri vardır.."

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ
آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ
قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١٦٤﴾

164- Şüphesiz ki Allah, müminlere lütufta bulundu. Zira daha önce onlar açık bir sapıklık içinde bulunuyorken onlara, içlerinden, kendilerine Allahın âyetlerini okuyan, kendilerini temizleyen ve kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber gönderdi.

Allah, müminlere lütuf ve ihsanda bulunmuştur. Çünkü Allah onlara kendi içlerinden bir Peygamber göndermiştir. O Peygamber müminlere, Allahın âyetleri olan Kur'anı okur, onları mânevi kirler olan günahlardan temizler. Onlara Allahın kitabını ve Resulullahın, hikmet kaynağı olan sünnetini öğretir. Halbuki onlar, Peygamber gönderilmeden önce apaçık bir sapıklık ve koyu bir cehalet içindeydiler.

* Allah tealanın, kullarına en büyük lütuf ve nimeti, aydınlatıcı bir nur olan Peygamber efendimiz (s.a.v.)i göndermesidir. Allah teala bütün bu kainatı ve kainatın içinde bulunan gökleri ve yeri, ayı ve güneşi, yıldızları ve diğer gezegenleri, denizleri ve ırmakları, dağları ve bitkileri yaratmış, bunların bizim için bir lütuf olduğunu söylememiş fakat Peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.v.)i gönderme nimetinin büyük bir lütuf olduğunu beyan etmiştir. Bu da bu nimetin büyüklüğünü göstermektedir.

أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّىٰ هَٰذَا قُلْ هُوَ مِنْ

عِندِ أَنفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾

165- Düşmanlarınızı iki katına uğrattığımız bir musibet size gelince mi "Bu bize nereden geldi." dediniz? Ey Muhammed, onlara de ki: "bu başınıza gelen kendinizdendir. Şüphesiz ki Allah her şeye kadirdir."

Bedir savaşında, düşmanlarınızı iki katına uğrattığımız bir musibetin Uhut savaşında size bir katı dokununca mı: "Biz, müslümanız bu bize nereden geldi?" diyorsunuz? Ey Muhammed, onlara de ki: "İtaat etmeyi bırakıp benim emrime de karşı gelmeniz sebebiyle başınıza gelen bu musibet kendi nefsinizdendir. Şüphesiz ki Allah her şeyi yapmaya kadirdir."

* Müminler Bedir savaşında, müşriklerden yetmiş kişi öldürüp yetmiş kişiyi de esir almışlardır. Uhutta ise müminlerden sadece yetmiş kişi öldürülmüştür. Bu sebeple müminlerin uğradıkları zararın iki katını müşriklere verdikleri zikredilmektedir.

Âyet-i kerimede geçen "Başınıza gelen, kendinizdendir." ifadesi, iki şekilde izah edilmiştir:

a- Katade, İkrime Hasan-ı Basri ve İbn-i Cüreyce göre "Kendinizdendir." ifadesinden maksat, Uhut savaşında, Resulullahın "Medinede kalarak kendinizi savunun." emrine karşı gelmeleri ve Uhuta gitmekte ısrar etmeleridir. Bu yüzden kendi kusurlarının karşılığını görmüşler ve mağlup olmuşlardır.

b- Ubeyde es-Selmaniye göre ise bu ifadeden maksat, Bedir savaşında, müşrikleri öldürme yerine oları esir almaları ve fidye karşılığında salıvermeleridir. Bu hususta Hz. Alinin şunları söylediği rivayet edilmektedir:

Müslümanlar Bedir savaşında müşriklerden yetmiş kişi öldürmüş, yetmiş kişiyi de esir almışlardı. Resulullah (s.a.v.) bu esirler hakkında sahabileri ile istişare etmiş, Allah tealanın, kendisine, bunların ya boyunlarının vurulmasını veya ilerde bunların sayısı kadar ölü vermek karşılığında fidye alarak serbet bırakabileceklerini emrettiğini söylemiştir.

Sahabilerden bazıları, bunların boyunlarının vurulmasını isterken diğerleri "Ey Allahın Resulü, bunlar bizim akrabalarımız ve kardeşlerimizdir. Biz bunlardan fidye alıp serbest bıraksak, aldığımız fidye ile de düşmana karşı güçlensek, içimizden ilerde bunların sayısı kadar da şehit vermiş olsak olmaz mı?" dediler. Ve sonuçta esirlerden fidye alınarak serbest bırakıldı.

Daha sonra Uhut savaşında müslümanlardan yetmiş kişi öldürüldü. Böylece Bedirde serbest bırakılan yetmiş esire karşılık yetmiş müslüman öldürülmüş oldu. Âyet-i kerime buna işaretle "Bu başınıza gelen kendinizdendir." bu-

yurdu.

وَمَآ أَصَابَكُمْ يَوْمَ ٱلْتَقَى ٱلْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ ٱللَّهِ وَلِيَعْلَمَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ
نَافَقُوا۟ ۖ وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا۟ قَٰتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَوِ ٱدْفَعُوا۟ ۖ قَالُوا۟ لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا
لَّٱتَّبَعْنَٰكُمْ ۗ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَٰنِ ۚ يَقُولُونَ بِأَفْوَٰهِهِم مَّا
لَيْسَ فِى قُلُوبِهِمْ ۗ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾

166-167- İki topluluğun karşılaştığı günde size gelen musibet Allahın izniyledir. Ve müminleri ortaya çıkarması, münafıkları da belirtmesi içindir. Münafıklara "Gelin Allah yolunda savaşın veya kendinizi savunun." denildiği halde şöyle dediler: "Biz savaşmayı bilseydik size tabi olurduk." O gün onlar inkâra imandan daha yakındırlar Ağızlarıyla, kalblerinde olmayan şeyi söylüyorlar. Allah, onların gizlediklerini çok iyi bilir.

Müslüman ve müşrik, iki topluluğun karşı karşıya geldiği Uhut savaşında, sizin başınıza gelen öldürme ve yaralanma felaketleri, Allahın izni ve onun kaza ve kaderiyledir. Ve ayrıca Allahın, müminleri ortaya çıkarması, münafıkların belirtmesi içindir. Münafıklara: "Gelin bizimle beraber müşriklere karşı Allah yolunda savaşın veya kalabalık sayınızla bizi savunun." denildiği halde onlar, "Biz savaşmayı bilseydik elbette ki size tabi olurduk." dediler.

Abdullah b. Übey b. Selul ve arkadaşlarından oluşan ve Uhut savaşında Allahın Resulünden geri kalan bu münafıklar, o savaş günü, inkâra imandan daha yakın idiler. Ağızlarıyla, kalblerinde olmayan şeyi söylüyorlardı. Allah ise onların gizlediklerini çok iyi bilendir.

* Bu âyet-i kerimenin, Abdullah b. Übey b. Selul ve benzerleri hakkında nâzil olduğu söylenmektedir. Bilindiği gibi İbn-i Selul, daha Uhut'a varmadan "Şevt" denen yerde, kendisine tabi olan üç yüz kişiyle birlikte Resulullahın ordusundan ayrıldı.

Âyet-i kerimede geçen ve "Kendinizi savunun" diye tercüme edilen (ادفعوا) ifadesinden maksat, Süddi ve İbn-i Cüreyce göre "Sayınızı çoğaltın. Böylece düşmanınızı defetmiş olursunuz." demektir. Ebu Avn el-Ensariye göre ise "Düşmanın önünde durun." demektir.

ٱلَّذِينَ قَالُوا۟ لِإِخْوَٰنِهِمْ وَقَعَدُوا۟ لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا۟ ۗ قُلْ فَٱدْرَءُوا۟ عَنْ أَنفُسِكُمُ

الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾

168- Kendileri oturup kaldıkları halde kardeşleri için "Eğer bize uysalardı öldürülmezlerdi." dediler. Onlara şöyle de. "Eğer iddianızda doğru iseniz haydi kendinizden ölümü uzaklaştırın."

O münafıklar, Uhut savaşına gitmeyerek oturup kaldıkları halde, münafık kardeşleri için dediler ki: "Eğer sözümüzü dinleselerdi orada öldürülmezlerdi." Ey Muhammed, sen bu münafıklara de ki: "Eğer bu iddianızda doğru iseniz ölümü kendinizden uzaklaştırın. Yani, "Bizi dinleselerdi öldürülmezlerdi." diyorsunuz. Siz bırakın bu iddiayı da şayet gücünüz yetiyorsa ölümü önce kendinizden uzaklaştırın. Buna gücünüz yetmeyeceği muhakkaktır. Zira ölüm sizi nerede olursanız yakalayacaktır. O halde böyle konuşmanızın ne mânâsı vardır?

Bu âyet de Abdullah b. Übey ve arkadaşları hakkında nâzil olmuştur.

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾

169- Allah yolunda öldürülenleri, sakın ölüler zannetmeyin. Bilakis onlar diridirler. Rableri katından rızıklandırılmaktadırlar.

Sakın Allah yolunda şehit düşenleri, bir şey hissetmeyen, herhangi bir şeyden zevk almayan, nimetlerden istifade etmeyen ölüler zannetmeyin. Bilakis onlar diridirler, rableri katından rızıklandırılmaktadırlar.

* Bir hadis-i şerifte Peygamber efendimiz şöyle buyurmaktadır:

قَالَ رسول الله ﷺ: « لما أُصيب إخوانكم بِأُحُد جعل الله أرواحهم فى جوْف طير خُضْر ترد أنهارالجنة: تأكل من ثمارها، وتأوى إلى قناديل من ذهب مُعلَّقة فِى ظل العرش، فلما وجَدوا طيب مأكلهم ومشربهم ومقيلهم قالوا: من يبلّغ إخواننا عنا أنا أحياء [فى الجنة] نُرزق لئلا يزهدوا فى الجهاد ولا ينكلوا عند الحرب؟ فقال الله سبحانه: أنا أُبلغهم عنكم، قال: فأنزل الله (ولا تحسبنَّ الذين قتلوا فى سبيل الله) ألى آخر الآية »

"Kardeşleriniz Uhut savaşında canlarını kaybedince, Allah onların ruhlarını, yeşil renkli kuşlar şeklindeki yaratıklara verdi. Onlar cennetin ırmaklarına gelir su içerler, onun meyvelerinden yerler ve arşın gölgesindeki, altından yapılmış kandillerin çevresinde konaklarlar. Onlar, yiyecek ve içeceklerinin temiz ve lezzetli oluşunu, konaklarının da güzelliğini görünce şöyle dediler: "Bizim diri olduğumuzu ve cennette rızıklandırıldığımızı, mümin kardeşlerimze kim tebliğ ederki onlar, cihaddan geri kalmasınlar ve savaştan çekinmesinler." Bunun üzerine Allah teala "Bunu kullarıma, sizin yerinize ben bildireyim." dedi. Ve bu âyet-i kerimeyi indirdi.(167)

Abdullah b. Abbas, Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

عن ابن عباس قال قال رسول الله ﷺ الشهداء على بارق نهر بباب الجنة فى قبة خضراء يخرج عليهم رزقهم من الجنة بكرة وعشيا.

"Şehitler, cennetin kapısındaki nehirin aydınlattığı yerde yeşil bir kubbenin içindedirler. Onlara, sabah akşam rızıkları cennetten getirilmektedir.(168)

Cabir b. Abdullah diyor ki: "Ben, Resulullahın şöyle buyurduğunu işittim."Ey Cabir, ben, seni müjdelemiyeyim mi?" Dedim ki: "Evet müjdele ey Allahın Resulü." Dedi ki: "Ey Cabir, senin babanı Uhutta öldürüldüğü yerde Allah tekrar diriltti. Sonra ona "Ey Amr'ın oğlu Abdullah, sana ne yapmamı arzu edersin?" dedi. Baban da dedi ki: "Ey rabbim, beni tekrar dünyaya döndürmeni isterim. Ta ki, senin uğrunda savaşıp tekrar öldürülmüş olayım."

Abdullah b. Mes'ud, Katade, Rebi' b. Enes ve Dehhaka göre bu âyet-i kerime, Uhut savaşında şehit düşenlerin nerede olduklarını soran kişelere cevap olarak inmiştir.

Enes b. Malike göre ise, B'ir-i Maune hadisesinde şehit düşen sahabiler hakkında nâzil olmuştur.

فَرِحِينَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِٱلَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا۟ بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ ۙ
أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾

(167) Ebu Davud, K. el-Cihad bab: 25 Hadis No : 2520
(168) Ahmed b. Hanbel, Müsned ,C.1 S. 266

170- Allahın, kendilerine lütfundan verdiği şeylerle sevinç içindedirler. Geride kalıp kendilerine yetişemeyelere, onlar için bir korku ve üzüntü olmadığını müjdelerler.

Onlar, Allahın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerden dolayı sevinç içindedirler. Ölmeyip geride diri kalan ve kendilerine yetişemeyen kardeşlerine "Onlar için bir korku yoktur. Onlar, üzülmeyeceklerdir de." müjdesini verirler. Zira kardeşlerinin de kendileri gibi Allahın düşmanlarına karşı cihad ettiklerini ve öldürüldüklerinde, onların da nimetlere kavuşturulacaklarını bilirler.

* Süddi diyor ki: "Şehide bir mektup getirilir. Onda, dünyadan göçüp âhirete giden kardeşleri ve aile efradının geldikleri bildirilir ve ona denir ki: "Filan günde filan kişi, falan günde falan zat gelecek." O da, dünyada kaybolanların bulunmaları halinde sevindiği gibi sevinir.

يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾

171- Allahın nimetini, lütfunu ve Allahın, müminlerin ecrini zayi etmeyeceğini müjdelerler.

Allah yolunda öldürülenler, Allahın nimetini, lütfunu ve Allahın, müminlerin mükâfaatını asla zayi etmeyeceğini, diğer müminlere müjdelerler. Kendileri de bunlara sevinirler.

* Peygamber efendimiz, şehitlere cennette nasıl ikram edileceğini beyan ederek buyuruyor ki:

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَا مِنْ عَبْدٍ يَمُوتُ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ يَسُرُّهُ اَنْ يَرجِعَ اِلَى الدُّنْيَا وَاَنَّ لَهُ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا اِلاَّ الشَّهِيدَ لِمَا يَرىٰ مِنْ فَضْلِ الشَّهَادَةِ فَاِنَّهُ يَسُرُّهُ اَنْ يَرْجِعَ اِلَى الدُّنْيَا فَيُقْتَلَ مَرَّةً اُخْرىٰ.

"Öldükten sonra Allah katında ikram gören hiçbir kul, bütün dünya ve içindekiler kendisine verilse dahi tekrar dünyaya dönmek istemez. Ancak şehit müstesnadır. O, şehitliğin üstünlüğünü gördüğü için, tekrar dünyaya dönüp bir daha öldürülmeyi (Tekrar şehit olmayı) arzular."(169)

(169) Buhari K. El-Cihad, bab: 6 / Müslim K. el-İmare, bab: 108, Hadis No: 1877

الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا
مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾

172- O müminler, kendilerine yara isabet ettikten sonra da Allah ve Resulünün davetine uydular. Onlardan iyilik yapıp Allahtan korkanlar için büyük bir mükâfaat vardır.

* Burada zikredilen müminler, Uhut savaşı bittikten sonra "Hamraul Esed" denilen yerde tekrar Resulullahın çağırısına uyup ona tabi olanlardır.

Uhut savaşında Peygamber efendimiz yaralandıktan sonra, müşrikler oradan uzaklaşınca, Peygamber efendimiz düşmanın tekrar geri dönebileceğini düşünerek "Bunların izini kim takibedecek?" dedi. Hz. Ebubekir ve Zübeyr b. Avvamın da içinde bulunduğu yetmiş kişi kadar olan bir gurup Resulullahın bu çağırısına uydular ve Hamraul Esede kadar yürüdüler. Bunları gören müşriklerin kalbine Allah bir korku saldı ve mağlup bir şekilde kaçıp gittiler. Ve Müslümanlar emniyet içinde Medineye döndüler.(170)

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ
إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾

173- İnsanlar onlara: "Düşmanlarınız size karşı ordu topladı. Onlardan korkun." dediklerinde bu, onların imanını artırmıştır ve şöyle demişlerdir: "Allah bize yeter o ne güzel vekildir."

* Müşrikler, Uhut savaşının sona ermesinden sonra Mekkeye doğru yola çıktıklarında Ebu Süfyan: "Medineye dönüp müslmanların kökünü kazımadan niçin geri dönüyoruz?" diyerek geri dönüp tekrar hücum etmek istemiş ve yanlarından geçen bir Bedeviye bahşiş de vererek "Git Muhammede söyle tekrar geliyoruz." demiş bu sırada Allah teala, durumu Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)e bildirmiş o da ordusunu hazırlayarak Hamraul Esede doğru yürümüş ve orada o Bedevi ile karşılaşmış. Bedevi kendisine söyleneni onlara iletmiştir. İşte gelen bu haber üzerine müminlerin aldıkları tavırı âyet-i kerime şöy-

(170) Bkz. Buhari, K. el-Magazi bab: 25

le beyan etmektedir.

İnsanlar o müminlere: "Düşmanlarınız size karşı koymak ve sizinle savaşmak için asker topladılar. Onlardan korkun çünkü onlara karşı sizin gücünüz yoktur." dediklerinde bu, onların imanlarını artırdı ve onlar: "Allah bize yeter, Allah kendisini dost edinenlere ne güzel bir vekildir." diye cevap verdiler.

Müfessirler, Resulullahın sahabilerine "Düşmanlarınız size saldırmak üzere toplandılar." sözünün ne zaman ve kimler tarafından söylendiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- İbn-i İshak, Süddi, Abdullah b. Abbas ve Katadeden nakledilen bir görüşe göre sahabilere bu söz Uhut savaşından sonra, müşriklerin takibine çıkan Resulullaha Hamraul Esed mevkiinde, Abd-i Kays oğullarına ait Kervan tarafından söylenmiştir.

Bu hususta, Muhammed b. İshak, şunları anlatmaktadır.: Mabed b. Ebu Mabed el-Huzai, Hamraul Esed mevkiinde, Resulullahın yanından geçiyordu. O sırada Mabed müşrikti. Ancak Hazaa oğullarının müslümanları da müşrikleri de Tihame bölgesinde, Resulullahın sırdaşları ve müttefikleriydiler. Orada olup biten şeyleri Resulullahtan saklamazlardı. Mabed dedi ki: "Ey Muhammed, vallahi senin uğradığın şey, bizim ağırımıza gitti. Bizler Allahın seni muhafaza etmesini isterdik." Sonra Mabed, Resulullahı Hamraul Esed'de bırakıp yoluna devam etti. "Revha" denen yerde Ebu Süfyan ve arkadaşlarına kavuştu. Onlar, tekrar, Resulullah ve sahabileriyle savaşmak üzere hazırlık yapıyorlardı ve kendi kendilerine şöyle demişlerdi: "Biz Muhammedin arkadaşlarını, onların ileri gelenlerini ve komutanlarını Uhutta öldürdükten sonra onların kökünü kurutmadan geri mi dönelim? Onların geride kalanlarına tekrar hücum edelim ve onlardan kurtulalım." Eb Süfyan, Mabedi görünce: "Ey Mabed, arkanda ne var?" dedi. Mabed de: "Arkamda Muhammed var. Arkadaşlarıyla birlikte yola çıkmışlar. Daha önce benzerini görmediğim bir kalabalıkla sizi arıyorlar. Onlar size karşı ateş püskürüyorlar. Karşılaştığınız zaman, Muhammedden geri kalmış olanlar onun yanında toplanmışlar. Daha önce yaptıklarına pişman olmuşlar. Onların içinde size karşı öyle bir kin var ki, ben bundan önce böyle bir kin görmemiştim." Ebu Süfyan ise "Vay haline, sen ne diyorsun?"dedi. Mabed: "Vallahi senin (Medine) tarafına gitmemeni, böylece senin atlarının kaküllerini görmeyi istiyorum. (Yani, gidersen öldürülürsün. Ben de senin atlarının kaküllerini görmez olurum.) dedi. Ebu Süfyan "Vallahi onların geri kalanlarının kökünü kurutmak için toplanıp hücuma hazırlanmıştık." dedi. Mabed: "Ben senin, bunu yapmamanı isterim." dedi. Ebu Süfyan "Vallahi onlardan gördüğüm halleri, beni onlar hakkında şiir söylemeye sevketti" diye ilave etti. Mabedin bu telkinleri Ebu Süfyanı ve onunla beraber olanları Medine üzerine yürümekten vaz geçirdi. Ebu Süfyanın yanından Abd-i Kays oğullarına ait bir Kervan geçiyordu. Ebu

Süfyan: Nereye gidiyorsunuz?" dedi. Onlarda "Medineye gidiyoruz." dediler. Ebu Süfyan "Niçin?" dedi. Onlar: "Biz, yiyecek maddeleri almak için gidiyoruz." dediler. Ebu Süfyan: "Sizler, benden bir mektup götürüp Muhammede verir misiniz? Bunun karşılığında ben size daha sonra Ukaz panayırında şuna kuru üzüm yükliyeyim." dedi. Onlar da "Evet, olur." dediler. Ebu Süfyan: "Ona deyin ki, biz onların geride kalanlarının kökünü kurutmak için toplanıp ona ve sahabilerine doğru geliyoruz." dedi. Resulullah, Hamraul Esed mevkiinde iken bu Kervan gelip ona Ebu Süfyanın söylediklerini anlattı. Resulullah da: (حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ) "Allah bize yeter o ne güzel vekildir." dedi. İşte âyet-i kerime bu olayı anlatmaktadır.

Bu izaha göre âyete zikredilen "İnsanlar"dan maksat, Abd-i Kays oğullarına ait olan Kervandır. "Ordu toplayan düşman"dan maksat ise Ebu Süfyan ve ordusudur.

b- Mücahid ve İkrimeye göre ise, düşmanlarının bir araya gelerek kendilerine saldıracağı haberi, Resulullaha ve sahabilerine, Uhut savaşından bir sene sonra gittikleri küçük Bedir mevkiinde söylenmiştir. Zira, Uhut savaşı bittikten sonra Ebu Süfyan, Resulullaha "Gelecek yıl, karşılacağımız yer, adamlarımızı öldürdüğünüz Bedir mevkii olsun." demiş Resulullah da "Evet, olur." demişti. Resulullah verdiği sözün gereğini yerine getirerek ertesi yıl, küçük Bedir mevkiine gitti. Onlar, müşriklerle karşılaştıklarında Kureyşin ne yaptığını soruyorlardı. Müşrikler de müminlerin kalbine korku salmak için "Onlar sizinle savaşmak için çokça adam topladılar. Onlardan korkun." diyorlardı. Fakat müminler onlardan korkmuyorlar (حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ) "Allah bize yeter o ne güzel vekildir." diyorlardı. İşte orada müslümanlar, Bedir mevkiinde panayıra rastladılar. Oradan alış veriş edip ticaret yaptılar. Bu sebeple bundan sonra gelen âyet, onların bu durumunu tasvir ederek "Kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan Allahın nimeti ve lütfuyle geri döndüler." buyurmaktadır.

Taberi bu görüşlerden birinci görüşün daha evla olduğunu, zira bundan önce geçen âyetin, Resulullaha tabi olan kişilerin yaralı olduklarını beyan ettiğini, müminlerin ise Uhut savaşını müteakiben yaralı oldukları muhakkaktır. Bir yıl sonra meydana gelen Bedir olayında, yaralıların bulunmadığı bilinmektedir.

فَانقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ

ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾

174- Kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan, Allahın nimeti ve lütfuyla geri döndüler ve Allahın rızasına uydular. Allah, büyük lütuf sahibidir.

Resulullah ve sahabileri düşmanı Hamraul Esede kadar takibettikten sonra, kendilerine hiçbir eziyet ve kötülük dokunmadan, Allahın nimeti ve lütfuyla evlerine geri döndüler. Ve Allahın Peygamberine itaat ederek Allahın rızasına uydular. Allah, yarattıklarına karşı büyük lütuf sahibidir.

إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِن كُنتُم
مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾

175- O kişi ancak dostlarını korkutmak isteyen bir şeytandır. Onlardan korkmayın. Eğer mümin iseniz benden korkun.

Sizi korkutmak isteyen o kişinin (Bedevinin) yaptığı ancak kendisini dost edinenler vasıtasıyla korku salmak isteyen şeytanın yaptığı bir iştir. Siz onların topluluğundan korkmayın. Çünkü ben size zaferi garanti ediyorum. Fakat sizler, hakkıyla iman edenlerseniz. Benim emrime karşı gelmekten korkun.

وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ ۚ إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ۗ يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا
يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾

176- İnkâra koşuşanlar seni üzmesin. Onlar, Allaha hiçbir zarar vermezler. Allah onlara, âhirette bir pay vermemek istiyor. Onlar için büyük bir azap vardır.

Ey Muhammed, inkâra koşuşan şu münafık kafirler seni üzmesin. Çünkü onlar dinden çıkıp kâfir olmalarıyla Allaha hiçbir zarar veremezler. Ancak kendilerine zarar verirler. Allah bunlara âhiret sevabından bir pay vermemek istiyor. Onlar için büyük bir azap vardır. O da cehennem ateşidir.

إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾

177- Şüphesiz ki imana karşılık inkârı satın alanlar, Allaha hiçbir zarar veremezler. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.

Şüphesiz ki imanı verip kâfirliği alan bu münafıklar, dinden çıkmakla Allaha hiçbir zarar vermezler. Onlara, bu yaptıklarından dolayı can yakıcı bir azap vardır.

* Allah teala, bundan önceki âyetlerde, mümin kullarını samimi olmaya, bütün işlerinde kendisine yönelmeye ve emirlerine boyun eğmeye teşvik etmekte ve onları dümanlarına karşı cihad etmeye, dostlarını yalnız bırakmayıp onlara yardım etmeye davet etmektedir. Bu âyetlerde ise, münafıkların hallerini tasvir etmekte, onların, Allaha hiçbir zarar veremeyeceklerini beyan etmekte ve onların cehenneme gireceklerini haber vermektedir.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا
إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٧٨﴾

178- Kâfirler, kendilerine mühlet vermemizin, sakın kendileri için hayırlı olduğunu zannetmesinler.Biz onlara mühleti ancak, günahlarını artırsınlar diye veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

İnkâr edenler, ömürlerini uzatarak kendilerine mühlet vermemzin sakın kendileri için hayırlı olduğunu zannetmesinler. Biz onların ecellerini, ancak günahlarının artması için uzatıyoruz. Onlar için hor ve hakir düşüren bir azap vardır.

* Bu hususta diğer âyetlerde de şöyle buyuruluyor: "Onlar, kendilerine mal ve oğullar lutfederken, iyiliklerine koştuğumuzu mu zannediyorlar?(171) "Onların mal ve çocukları seni imrendirmesin. Çünkü Allah, bunlarla dünya hayatında onlara ancak azabetmeyi ve canlarının kâfir olarak çıkmasını ister."(172)

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ۗ
وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِن رُّسُلِهِ مَن يَشَاءُ

(171) Müminun suresi, 23/55, 56
(172) Tevbe suresi, 9/85

فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۚ وَإِن تُؤْمِنُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾

179- Allah, müminleri, içinde bulunduğunuz şu durumda bırakacak değildir. Nihayet, murdarı temizden ayıracaktır. Allah sizi gayba vâkıf kılacak da değildir. Fakat Allah, Peygamberlerinden dilediğini seçip gaybı bildirir. O halde Allaha ve Peygamberine iman edin. Eğer iman eder ve Allahtan korkarsanız, sizin için büyük birmükâfaat vardır.

Allah, müminleri, içinde bulunduğunuz, müminin münafıktan ayırdedilmediği bu karışık durumda bırakacak değildir. Nihayet zorluklarla imtihan ederek temiz olan mümini, murdar olan münafıktan ayıracaktır. Allah sizi, gayba vâkıf kılarak kullarının kalbindekini size bildirecek değildi ki mümini münafıktan ve kâfirden ayırabilesiniz. Fakat Allah, Peygamberlerinden dilediğini seçip ona, kullarının kalbinde olan bazı gaybları bildirir. O halde Allaha ve Peygamberine iman edin. Şayet Peygamberlere iman eder ve Allahtan korkarsanız sizin için büyük bir mükâfaat vardır.

* Mücahid diyor ki: "Allah teala, münafıklarla müminleri Uhut savaşı imtihanı ile birbirlerinden ayırmıştır.

Katade ve Süddi ise: "Allah teala bu âyette, hicret ve cihadla müminleri kâfirlerden ayırdedeceğini beyan etmiştir." demişlerdir.

Taberi, daha önceki âyetlerin, münafıklar hakkında olması hasebiyle birinci görüşü tercih etmiştir.

Bu âyet-i kerime, Allahtan başka hiçbir kimsenin gaybı bilemeyeceğini, bu nedenle kimin gerçek mümin kimin de münafık olduğunun kesin olarak anlaşılamayacağını, bu sebeple de Allahın, insanları bir takım imtihanlardan geçirip gerçek müminle münafıkı ortaya çıkaracağını beyan etmekte, ayrıca seçmiş olduğu Peygamberine, gayba ait bazı olayları haber vereceğini bildirmektedir.

Bu hususta diğer âyetlerde de şöyle buyurulmaktadır: "Gaybı o bilir. Kimseye gaybı göstermez." "Ancak, Peygamber olarak seçtiği kimse bunun dışındadır. Çünkü Allah, seçtiği Peygamberin önüne ve ardına gözetleyici koyar."(173)

Bu hususta Süddi diyor ki: "Allah sizi gayba vâkıf kılacak ta değildir." ifadesinden maksat, "Allah, Muhammedi gayba vâkıf kılacak değildir." demektir.

İbn-i İshak da diyor ki: "Allah sizi, gayba vâkıf kılacakta değildir." ifadesinden maksat, "Ey müminler, Allah sizleri, imtihan edeceği gayba ait olaylara

(173) Cin suresi, 72/26,27

vâkıf kılacak değildir ki, o olayların, aleyhinize olanlarından kaçınasınız." demektir.

Taberi diyor ki: "Bu ifadenin izahında tercihe şayan olan görüş şudur. "Ey müminler, Allah sizleri, kullarının kalbindekine vâkıf kılacak değildir ki, onlardan mümin olanları, münafık ve kâfirlerden ayıredebilesiniz. Bu sebeple Allah, kullarını bir kısım sıkıntı ve belalarla birbirlerinden ayırır. Nitekim Uhut savaşında düşmana karşı savaşma yoluyla onları birbirlerinden ayırdetmiştir. Böylece sizler, müminleri kâfir ve münafıklardan ayırdedebilesiniz. Ancak Allah, Peygamberlerinden bazılarını vahiy yoluyla, kullarının kalbinde bulunan şeylere vâkıf kılar."

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُم ۖ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾

180- Allahın, kendilerine lütfundan verdiği nimetlere karşı cimrilik yapanlar, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sakın zannetmesinler. Bilsinler ki bu, onlar için bir şerdir. Cimrilik yaptıkları şey, kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allaha aittir. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

Allahın, dünyada kendilerine verdiği nimetler hususunda cimrilik yaparak, zekatlarını vermeyenlerin tutumlarının, kendileri için kıyamette hayırlı olacağını sakın zannetmesinler. Bilakis bu onlar için bir şerdir. Cimrilik yaptıkları o mal, kıyamette onların boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası ancak Allaha aittir. Çünkü o, devamlı diridir ve sonu olmayandır. O, yaptığınız her şeyden haberdardır. İyilikte bulunanı iyiliği ile mükâfaatlandıracak, kötülükte bulunanı da kötülüğü ile cezalandıracaktır.

* Âyet-i kerimede geçen ve "Zannetmesinler" diye tercüme edilen (وَلَا يَحْسَبَنَّ) fiili iki şekilde okunmuştur.

a- Hicaz ve Irak kurralarından bir topluluk bu fiili (وَلَا يَحْسَبَنَّ) şeklinde okumuşlardır. Bu kıraata göre âyetin mânâsı mealde zikredildiği gibidir.

b- Diğer bazı kurralar ise bu fiili (وَلَا يَحْسَبَنَّ) şeklinde okumuşlardır. Taberi de bu kıraat şeklini tercih etmiştir. Âyeti bu şekilde okuyanlar, ona çeşitli şekillerde mânâ vermişlerdir

Süddiye göre bu ifadenin izahı şöyledir: Ey Muhammed, Allahın, dünya-

da kendilerine verdiği mallar hakkında cimri davrananların ve bu mallarından, Allahın farz kıldığı zekatı vermeyenlerin bu cimriliklerinin, kendileri için kıyamet gününde hayırlı olacağını zannetme. Bilakis, âhirette onların bu cimri davranışları kendileri için şer olacaktır.

Abdullah b. Abbas ve Mücahide göre ise bu ifadenin mânâsı şöyledir: "Ey Muhammed, sakın sen, Allahın, lütfundan, kendilerine verdiği Tevratta, senin sıfatlarını insanlara anlatmakta cimri davranan Yahudilerin bu cimriliklerinin kendileri için hayırlı olacağını zannetme."

Taberi, ikinci kıraattaki birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, buradaki cimrilikten maksadın, "Zekat vermemek" demek olduğunu söylemiştir. Zira bu âyetin devamındaki "Cimrilik yaptıkları şey, kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır." ifadesini, Resulullahın, zekat vermemek olarak izah ettiği, bir çok hadislerde zikredilmiştir. Ayrıca bundan sonra gelen âyette, müşrik ve Yahudilerin, zekat vermemek için "Şüphesiz ki Allah fakirdir, bizler zenginiz." dedikleri ve böylece zekatla alay ettikleri belirtilmektedir. Bu da gösteriyor ki, buradaki cimrilik yapılan şeyden maksat, zekattır.

Âyet-i kerimenin devamında "Cimrilik yaptıkları şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır." buyurulmaktadır. Müfessirler, âyetin bu bölümünü çeşitli şekillerde izah etmişlerdir.

a- Bazılarına göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: Allah, kıyamet gününde farz olan zekatı vermeyenin zekatını, gerdanlık gibi boynuna dolayacaktır. Bu hususta Resulullahtan şu hadis-i şerifler zikredilmiştir. Muaviye b. Hiyde diyor ki:

قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ لاَ يَأْتِى رَجُلٌ مَوْلاَهُ يَسْأَلُهُ مِنْ فَضْلٍ عِنْدَهُ فَيَمْنَعُهُ إِيَّاهُ إِلاَّ دُعِىَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعٌ أَقْرَعُ يَتَلَمَّظُ فَضْلَهُ الَّذِى مَنَعَ

"Ben, Resulullahın şöyle buyurduğunu işittim." Herhangi bir kimse gelir de efendisinden arta kalan malını ister o da onu vermezse kıyamet gününde o kimse için dilini dışarı çıkarıp onu yalayan kel bir yılan çağırılır. O yılan, onun vermediği arta kalan malıdır."(174)

(174) Nesei K. ez. Zekat bab: 71/Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 5 S. 3

عَنْ عَبْدِ اللّهِ بْنِ مَسْعُودٍ يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: مَا مِنْ رَجُلٍ لاَ يُؤَدِّى زَكَاةَ مَالِهِ إِلاَّ جَعَلَ اللّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِى عُنُقِهِ شُجَاعاً، ثُمَّ قَرَأَ عَلَيْنَا مِصْدَاقَهُ مِنْ كِتَابِ اللّهِ عَزَّ وَجَلَّ (وَلاَ يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللّهُ مِنْ فَضْلِهِ) الآيَةَ. وَقَالَ مَرَّةً: قَرَأَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ مِصْدَاقَهُ: (سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)

Abdullah b. Mes'ud Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Malının zekatını vermeyen hiçbir kimse yoktur ki Allah, kıyamet gününde, vermediği o zekatını, boynunda büyük bir yılan haline getirmiş olmasın." Sonra Resulullah, Aziz ve Celil olan Allahın kitabından bunun doğruluğunu ortaya koyan "Allahın kendilerine lütfundan verdiği nimetlere karşı cimrilik yapanlar, bunun kendileri için hayırlı olduğunu zannetmesinler. Bilsinler ki bu onlar için bir şerdir. Cimrilik yaptıkları şey, kıyamet gününde onların boyunlarına dolanacaktır." âyetini okudu.(175)

Hicr b. Beyan Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. "Herhangi bir kimse akrabasına gider de ondan, Allahın kendisine verdiği şeylerden arta kalanı ister, o akrabası da o şeyi vermekte cimri davranacak olursa kıyamet gününde Allah, o kimse için cehennem ateşinden, dilini dışarı atan büyük bir yılan çıkarır, o yılan sonunda o kişinin boynuna dolanır." Resulullah bundan sonra bu âyeti okudu.

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ مَنْ آتَاهُ اللّهُ مَالاً فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ مُثِّلَ لَهُ مَالُهُ شُجَاعاً اَقْرَعَ لَهُ زَبِيبَتَانِ يُطَوَّقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَأْخُذُ بِلِهْزِمَتِهِ يَعْنِى بِشِدْقَيْهِ يَقُولُ اَنَا مَالُكَ اَنَا كَنْزُكَ ثُمَّ تَلاَ هَذِهِ الآيَةَ

Ebu Hureyre de Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Allah kime mal verir de o da malının zekatını vermezse, o malı, gözlerinin üzerinde iki siyah nokta bulunan büyük bir yılan şekline sokulur ve kıyamet gününde o yılan onun boynun dolanır. Yılan o kişiyi iki avurdundan yakalar ve şöyle der: "İşte senin malın benim. Senin hazinen benim." Sözünü bitirdikten sonra Resulullah efendimiz, bu âyet-i kerimeyi okumuştur."(176)

b- İbrahim en-Nehaiye göre bu ifadenin mânâsı şöyledir: "Cimrilik yaptıkları şey kıyamet gününde ateşten bir gerdanlık olarak onların boynuna dola-

(175) Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an sure 3 Hadis No: 3012

(176) Buhari, K. Tefsir el-Kur'an, Sure 3, bab: 14 K. ez-Zekât, bab: 3 / Nesei K. ez-Zekât bab: 20

nacaktır.

c- Abdullah b. Abbasa göre bu ifadenin mânâsı şöyledir: "Muhammedin Peygamberliğini gizleyen Yahudi Hahamları, kıyamet gününde, gizledikleri bu şeyin günahını sırtlarında taşıyacaklardır.

d- Mücahide göre, bu ifadenin mânâsı şöyledir: "Dünyadayken cimrilik yaptıkları şeyi kıyamet gününde getirmeye zorlanacaklardır."

Taberi diyor ki: Tercihe şayan olan görüş buradaki, cimrilik ettikleri beyan edilen şeyden maksat, zekat mallarıdır." diyen görüştür. Zira zikredilen hadisler ve rivayetler bunu ifade etmektedir.

Âyet-i kerimede: "Göklerin ve yerin mirası ancak Allaha aittir." buyurulmaktadır. Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki, "Miras, ölen bir malikin mülkünün, sağ kalan mirasçılarına intikal etmesidir. Yaratıklar yok olmadan önce de bütün göklerin ve yerin mülkiyeti Allaha ait olduğuna göre, Allahın göklere ve yere mirasçı olması ne demektir?" Cevaben denilir ki, "Allah teala bu ifade ile kendisinin devamlı olarak diri olduğunu, baki olduğunu, diğer bütün yaratıkların ise yok olacaklarını beyan etmiştir. Bu itibarla, dünyada iken bir takım eşyaya sahip gibi görünenlerin de sonunda öleceklerini ve sahiboldukları şeylerin gerçek malikinin de Allah teala olduğu gerçeğinin ortaya çıkacağını beyan etmektedir.

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ
مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾

181- "Şüphesiz ki Allah fakirdir, biz ise zenginiz." diyenlerin sözünü Allah elbette işitmiştir. Onların söylediklerini ve Peygamberleri haksız yere öldürmelerini yazacağız ve şöyle diyeceğiz: Tadın o yakıcı azabı."

Allah, Yahudilerin "Şüphesiz ki Allah fakirdir biz ise zenginiz." sözlerini duymuştur. Biz onların yapmış oldukları iftiraları ve Peygamberleri haksız yere öldürmelerini yazacağız ve "İftiranızın cezası olarak tadın o yakcı azabı," diyeceğiz.

Abdullah b. Abbas, Süddi, Mücahid, Hasan-ı Basri, Katade ve İbn-i Zeyd bu âyet-i kerimenin ve bundan sonra gelen bir kısım âyetlerin, Resulullahın döneminde bulunan Yahudiler hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Bu hususta Abdullah b. Abbas, diyor ki "Ebubekir es-Sıddiyk, Yahudilere ait olan ve "Beytül Makdis" diye adlandırılan, Yahudilerin, içinde kitap okudukları Medre-

seye girdi. Yahudilerden bir çoğunun âlimleri ve Hahamları olan "Finhas" isimli birinin etrafında toplandıklarını gördü. Onun yanında yine, Hahamların ileri gelenlerinden biri olan Eşya' da bulunuyordu. Ebubekir, Finhasa "Vay haline ey Finhas, Allahtan kork ve müslüman ol. Allaha yemin olsun ki siz, Muhammedin, Allahın Peygamberi olduğunu ve Allah katından size, doğru olanı getirdiğini biliyorsunuz. Siz onun, yanınızda bulunan Tevrat ve İncilde de yazılı olduğunu görüyorsunuz." dedi. Finhas da Ebubekire "Vallahi, ey Ebu bekir, bizim , Allaha bir ihtiyacımız yoktur. Biz fakir değiliz. O bize muhtaçtır. Bize göre o fakirdir. Onun bize yalvardığı gibi biz ona yalvaramayız. Bizim ona ihtiyacımız yoktur. O ise bize karşı ihtiyaçsız değildir. Şayet onun bize ihtiyacı olmasaydı, arkadaşınız Muhammedin zannettiği gibi biz ona mallarımızı ödünç olarak vermezdik. O, (Allah) size faizi yasaklerken bize faiz veriyor. Şayet onun bize ihtiyacı olmasaydı bize faiz vermezdi." dedi. Bunun üzerine Ebubekir hiddetlendi ve Finhasın yüzüne dehşetli bir tokat indirdi ve şöyle dedi: "Hayatım kudret elinde olan Allaha yemin olsun ki, eğer bizimle sizin aranızda anlaşma olmasaydı, ey Allah düşmanı elbette ki senin boynunun vururdum." Bunun üzerine Finhas, Resulullaha gitti ve ona : "Ey Muhammed, bak arkadaşın bana ne yaptı?" dedi. Resulullah Ebubekire "Seni bunu yapmaya sevkeden sebep nedir?" diye sordu. Ebubekir de dedi ki: "Ey Allahın Resulü, bu Allah düşmanı aşırı bir söz söyledi. Bu zannediyor ki Allah fakir de kendileri zengin. İşte böyle söyleyince sözleriden dolayı kızdım ve yüzüne vurdum." Finhas bunu inkâr etti. "Ben böyle bir şey söylemedim." dedi. İşte bunun üzerine Allah teala Finhası yalanlayıp Ebubekiri tasdik ederek "Şüphesiz ki Allah fakirdir biz ise zenginiz." diyenlerin sözünü Allah elbette işitmiştir. Onların söylediklerini ve Peygamberleri haksız yere öldürmelerini yazacağız ve şöyle diyeceğiz. "Tadın o yakıcı azabı." âyetini indirdi.(177)

ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾

182- Bu azap, sizin yaptıklarınızdan dolayıdır. Yoksa Allah kullarına asla zulmedici değildir.

Ey "Allah fakirdir biz ise zenginiz." diyen ve haksız yere Peygamberleri öldüren Yahudiler, kıyamet gününde size "Can yakıcı azabı tadın." diyeceğiz. Böyle deyişimizin sebebi, sizin, dünya hayatındayken işlediğiniz amellerdir. Yoksa Allah âdildir, haksız yere herhangi bir kimseyi cezalandırarak zulmetmez. Zira Allah, kullarına asla zulmedici değildir.

(177) Bakanız. Siret-i İbn-i Hişam, C.1 S. 558, 559

الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا
بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ ۗ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ
وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٨٣﴾

183- Onlar: "Ateşin yiyeceği bir kurbanı bize getirmedikçe hiçbir Peygambere iman etmememiz hususunda Allah bize ahit verdi." derler. Ey Muhammed, onlara şöyle de: "Benden önce de size Peygamberler apaçık delillerle ve bu söylediğinizle geldi. O halde iddianızda samimi iseniz niçin onları öldürdünüz?

Onlar şöyle diyorlardı: "Bize, Allaha yaklaştıran bir kurban getirip, kestiği o kurbanı da gökten bir ateş inip yemedikçe hiçbir Peygambere iman etmeyeceğimize dair Allah bize ahit verdi. Ey Muhammed, onlara de ki: "Benden önce size, Peygamberliklerinin doğruluğunu gösteren delillerle ve sizin iddia ettiğiniz kurban mucizesi ile Peygamberler geldi. Eğer iman etme iddianızda samimi iseniz, bütün deliller ortaya çıktıktan sonra o Peygamberleri niçin öldürdünüz? O halde sizler, gerçekten iman etmek için delil aramıyor, inadınızdan böyle yapıyorsunuz.

* Abdullah b. Abbas ve Dehhak diyorlar ki: "Önceki ümmetlerde bir kişi, tasaddukta bulunur da, sadakası kabul edilirse, gökten bir ateş iner onun sadakasını yerdi. Bu da o kişinin, iddiasında haklı olduğunu gösterirdi. Yahudiler, bu âyet-i kerimede zikredildiği gibi, Resulullahtan böyle bir mucize istemişlerdir. Fakat Allah teala, Yahudilere, bu gibi mucizelerle gelen Peygamberleri de öldürdüklerini hatırlatarak istediklerinde samimi olmadıklarını, sadece Hz. Muhammedi yalanlamak için bu gibi şöyleri ile sürdüklerini beyan etmiştir.

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ
وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾

184- Şayet seni yalanlıyorlarsa, senden önce apaçık deliller, sahifeler ve aydınlatıcı kitap ile gelen Peygamberler de yalanlanmıştı.

Ey Resulüm, şayet onlar seni yalanlıyorlarsa buna üzülme, zira senden

önce gelen Peygamberler de bunlar tarafından yalanlanmışlardı. Halbuki o Peygamberler onlara, kesin ve açık delillerle, ilahi kitaplarla ve yolları aydınlatan Tevrat ve İncil gibi kitaplarla gelmişlerdi.

*Bu âyet-i kerime, Peygamber efendimizi, Yahudilerden ve diğer müşriklerden görmüş olduğu sıkıntılara karşı teselli etmektedir.

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۖ فَمَن زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾

185- Her nefis ölümü tadacaktır. Kıyamet gününde yaptıklarınızın karşılığı size mutlaka eksiksiz verilecektir. Kim, cehennem ateşinden uzaklaştırılıp cennete konursa, şüphesiz o, kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı ise aldatıcı menfaatten başka bir şey değildir.

Allahın Peygamberini yalanlayan ve Allaha karşı iftiralarda bulunan bu Yahudilerin âkıbeti de diğer bütün yaratıklar için takdir edilen âkıbet gibi olacaktır. Zira, her nefis ölümü tadacaktır. O halde ey Muhammed, seni yalanlayan ve Allaha karşı iftirada bulunan o Yahudilerin ve müşriklerin, yalanlama ve iftiralarına karşı üzülme. Ey insanlar, biz kıyamet gününde size, yaptıklarımızın karşılığını tam olarak vereceğiz. Hayır işleyene hayır, şer işleyene de şer vereceğiz. Kim de cehennem azabından kurtulur ve cennete konacak olursa işte gerçekten kurtuluşa eren o'dur. Dünyanın lezzeti, ziynetleri ve zevkleri ise aldatıcı ve geçici şeylerden başkası değildir. Sizler, bu aldatıcı ve geçici dünya metaı ile zevke dalarsınız. Halbuki o, neticede sizin başınıza felaketleri, müsibetleri ve sevmediğiniz şeyleri getirir.

* Taberi diyor ki: "Abdurrahman b. Sabit, bu âyette zikredilen (غُرُورٌ) kelimesini "Değersiz ve az bir şey" mânâsında almışsa da aslında bu kelimenin mânâsı "Aldatmak"tır. Bu itibarla, dünya malı az olsun çok olsun, aldatıcıdır. Kulun, kendisini ona kaptırarak rabbinin emir ve yasaklarından gafil olmaması gerekir.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : إِنَّ مَوْضِعَ سَوْطٍ فِي الْجَنَّةِ لَخَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا إِقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ: (فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ

فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلاَّ مَتَاعُ الْغُرُور)

Ebu Hureyre, Resulullahın, bu âyetin izahında şunu buyurduğunu rivayet etmiştir. "Şüphesiz ki, cennette bir kamçı kadar yer, dünyadan ve onun içinde bulunan şeylerden daha hayırlıdır. İsterseniz şu âyeti okuyun. "Kim, cehennem ateşinden uzaklaştırılıp cennete konursa şüphesiz o kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı ise aldatıcı menfaatten başka bir şey değildir."(178)

Bu hususta, Peygamber efendimiz diğer bir hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor:

فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُزَحْزَحَ عَنِ النَّارِ وَيُدْخَلَ الْجَنَّةَ، فَلْتَأْتِهِ مَنِيَّتُهُ وَهُوَ يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ. وَلْيَأْتِ إِلَى النَّاسِ الَّذِى يُحِبُّ أَنْ يُؤْتَىٰ إِلَيْهِ.

"Kim, cehennem ateşinden uzaklaştırılıp cennete konulmayı istiyorsa, Allaha ve âhiret gününe iman etmiş olarak ölsün ve insanlara, kendisine yapılmasını arzuladığı şeyleri yapsın."(179)

لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا وَإِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

186- Şüphe yok ki, siz, mallarınız ve canlarınız hususunda imtihan olacaksınız. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allaha ortak koşanlardan mutlaka birçok eziyet verici sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allahtan korkarsanız, bilin ki bu azmi gerektiren işlerdendir.

Mallarınız ve canlarınıza gelen felaketlerle mutlaka imtihan olacak, sizden önce kendilerine kitap verilen Yahudi ve Hristiyanlardan ve Allâha ortak koşan müşriklerden bir çok eziyetler göreceksiniz. Şayet bu eziyetlere karşı sabreder ve Allaha itaat ederek ondan korkarsanız şüphesiz ki bu davranışınız, az-

(178) Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an sure 3, Hadis No: 3013
(179) Müslim, K. el-İmare bab: 49, Hadis No: 1488 / Neseî, K. el-Bey'a, bab: 25

mi gerektiren işlerdendir.

* Yahudilerin inciticî lafları: "Şüphesiz ki Allah, fakirdir." Allahın eli bağlıdır, cimridir." gibi sözleridir. Hristiyanların sözleri ise "İsa Mesih Allahın oğludur." "Allah, üç ilahın üçüncüsüdür." gibi sözlerdir.

Ehl-i kitap bu gibi sözleri söylüyor diğer müşrikler de Resulullaha, söz ve davranışlarıyla eziyet ediyorlardı. İşte âyet-i kerime bütün bunlara işaret etmektedir.

Müfessirler, bu âyet-i kerimenin kimin hakkında nâzil olduğu hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- İkrime diyor ki: Bu âyet, Resulullah, Ebubekir ve Kaynuka oğullarının lideri olan Yahudi Finhas hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki: Resulullah, Ebubekir es-Sıddıkı Finhasa göndermiş ve ondan maddi destek talep etmiş ve ona bir de mektup yazmıştır. Resulullah, Ebubekire "Benim yanıma dönünceye kadar sakın kendi görüşünle hareket etme." dedi. Ebubekir, kılıcını kuşanarak Finhasa gitti. Mektubu ona verdi. Finhas mektubu okuyunca "Rabbiniz, kendisine yardım etmenize mi muhtaç oldu?" dedi. Bunun üzerine Ebubekir, "Onun boynunu kılıçla vurmak istedi. Fakat o, Resulullahın "Dönünceye kadar sakın kendi görüşünle hareket etme." sözünü hatırladı ve vurmaktan vaz geçti. İşte bunun üzerine bu âyet ve bundan önceki âyetler nâzil oldu.

b- Zühriye göre ise bu âyet-i kerime, Kâ'b b. el-Eşref hakkında nâzil olmuştur. Bu kişi, şiirleriyle müşrikleri, Resulullaha ve sahabilerine karşı kışkırtıyor ve Resulullahı kötülüyordu. Bu sebeple, içlerinde Muhammed b. Mesleme ve Ebu Abs'ın da bulunduğu, Ensardan beş kişi, Kâb b. el-Eşrefe gittiler. Kâ'b, Medinenin üst tarafında, kavminin meclisinde bulunuyordu. Gelenleri görünce içine korku düştü ve hallerini beğenmedi. Onlar, "Biz sana bir ihtiyaç için geldik." dediler. Kâ'b "Biriniz bana yaklaşsın ve ihtiyacınızı anlatsın." dedi. İçlerinden biri ona yaklaşarak "Biz sana, zırhlarımızı satarak bedellerini alıp infak edelim diye geldik." dedi. Kâ'b da dedi ki: "Vallahi eğer bunu yapacak olursanız, bu adam gelip size konakladığından beri büyük bir sıkıntıya düştüğünüz belli" dedi. Onlar, geceleyin ortalığın sakinleştiği bir vakitte Kâ'bın yanına tekrar gideceklerine dair sözleştiler. Sonra gelip Kâ'bı seslediler. Karısı ona "Bunlar bu saatte sana, hoşuna gidecek bir şey için gelmiş olamazlar" dedi. Kâ'b "Onlar bana meselelerini anlatmışlardı." dedi. ve çıkıp onlarla konuştu. Onlara "Size vereceğim hurma karşılığında rehin olarak çocuklarınızı bana verirmisiniz?" dedi. Onlar, "Bizler, çocuklarımız hakkında "Bu bir vesk karşılığında rehin verilmiştir." "Şu iki vesk karşılığında rehin verilmiştir." şeklinde söylenilerek ayıplanmalarından utanırız." dediler. Kâ'b, "Kadınlarınızı bana rehin olarak verir misiniz?" dedi. Onlar, "Sen insanların en yakışıklı olanısınız. Biz sana güvenemeyiz. Bu yakışıklılığın karşısında hangi kadın sana karşı diretebilir ki?

Fakat biz sana silahlarımızı rehin verebiliriz. Bizim bugün silahlara da ne kadar ihtiyacımız olduğunu biliyorsun." dediler. Kâ'b "Haydi silihlarınızı getirin ve istediğinizi yüklenip götürün." dedi. Onlar, "Aşağı in de sen bizden teslim al biz de senden teslim alalım." dediler. Kâ'b inmek isterken karısı ona yapıştı ve ona "Kavmine bir kişi gönder de senin de bunlar gibi adamların gelip yanında bulunsunlar." dedi Kâ'b "Bunlar, benim uyuduğumu görseler beni uyandırmazlar." dedi. Karısı" "Sen onlara evin içinden konuş" dedi. Kâ'b dinlemedi, onların yanına indi. Ondan güzel kokular saçılıyordu. Müslümanlar "Nedir bu kokular?" dediler. Kâ'b "Bu, (Karısını kastederek) filanın annesine ait olan kokudur." dedi. Müslümanlardan biri onun kokusunu koklamak gerekçesiyle ona yaklaştı ve onu kucakladı. Sonra arkadaşlarına: "Öldürün bu Allah düşmanını." dedi. Bunun üzerine Ebu Abs, Kâ'bın böğrüne mızrağını sapladı. Muhammed b.Meslema de kılıçla boynunu vurdu ve dönüp gittiler. Bunun üzerine Yahudiler korkuya kapıldılar. Resulullaha varıp "Bizim efendimiz, süikastla öldürüldü." dediler. Resulullah da onlara, Kâ'bın yaptıklarını, müşrikleri müslümanların aleyhine kışkırttığını ve onlara eziyet ettiğini anlattı.(180)

c- Üsame b. Zeyd ise, bu âyet-i kerimenin, Abdullah b. Übey vb. müşriklerin ve ehl-i kitabın hakkında nâzil olduğunu söylemiştir. Abdullah b. Übey, müslüman olmadan önce, Resulullah kendisini İslama davet etmek üzere merkeple yanına varınca, merkebinin dışkısını kastederek "Bu bizi rahatsız etti." diyerek Resulullahı hoş karşılamamıştır. Bu sebeple onu üzmüştür. İşte âyet-i kerime bunun gibi meseleler hakkında nâzil olmuştur.(181)

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ
فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾

187- Bir zaman Allah, kendilerine kitap verilenlerden, onu insanlara açıklayacaklarına, onda olanları gizlemeyeceklerine dair ahit almıştı. Onlar ise bunu arkalarına attılar ve az bir değere değiştiler. Bu alış verişleri ne kötüdür.

Ey Muhammed, Allahın, kendilerine kitap verilen Yahudi ve Hristiyanlardan, Tevrat ve İncilde, senin Peygamberliğini insanlara açıklayacaklarına ve bu kitaplarda bulunanları gizlemeyeceklerine dair kesin söz aldığı zamanı hatırla. O, kendilerine kitap verilenler bunu arkalarına attılar. Allahın emrini bırakıp

---

(180) Bakınız. Buhari, K. el-Magazi, bab: 15

(181) Bkz. Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure 3 bab: 15

"Resulullah, Yahudileri çağırdı ve onlara bir şey sordu. Onlar, sorduğu şeye doğru cevap vermeyip gerçeği gizlediler ve başka bir cevap verdiler. Resulullahın yanından ayrılırken de, soruya doğru cevap vermiş gibi görünerek ayrıldılar ve bundan dolayı takdir edilmelerini istediler. Ayrıca doğru cevap vermemelerinden dolayı da sevindiler. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.(182)

ff- Katadeye göre ise bu âyet-i kerime, Hayber Yahudileri hakkında nâzil olmuştur. Onlar, Resulullaha gelmişler, sapıklıklarına bağlı oldukları halde, Resulullaha tabi imişler gibi görünmüşler ve gerçekte iman etmedikleri halde Resulullahın kendilerini övmesini istemişlerdir. İşte âyet-i kerime bunları ifade etmektedir.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olan görüş, bu âyet-i kerimenin bundan önceki âyette belirtilen ehl-i kitap hakkında nâzil olduğunu söyleyen görüştür.

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾

189- Göklerde ve yerde olanların mülkü ancak Allahındır. O, her şeye kadirdir.

Yahudiler: "Şüphesiz ki Allah fakirdir biz ise zenginiz."(183) diyorlardı. Halbuki, göklerde ve yerde bulunan her şeyin mülkü sadece Allaha aittir. O halde o nasıl fakir olabilir? Allah her şeye kadirdir. Her yalancı ve iftiracının cezasını derha vermeye de gücü yetendir.

اِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيٰتٍ لِّاُولِي الْاَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾

190- Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün değişmesinde, akıl sahipleri için şüphesiz deliller vardır.

Ey insanlar ibret alın. Şüphesiz ki göklerin ve yerin yaratılışında ve bunların içinde ihtiyacınız olan şeyleri var etmesinde, gece ile gündüzün birbirin ardınca gelmesinde akıl sahipleri için ibretler vardır. Gece ile gündüzün birbiri ar-

(182) Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure 3 bab: 16 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an sure 3, Hadis No: 3014

(183) Âl-i imran suresi, 3/181

dınca gelmesi, gündüzün çalışıp rızık temin etmeniz, geceleyin de istirahat etmeniz içindir. Allah bunları sizin menfaatiniz için böyle takdir etmiştir. Bunu ancak, aklı selim sahipleri idrak ederler.

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي
خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ
النَّارِ ﴿١٩١﴾

191- Onlar, ayakta iken, otururken, yanları üzerine yatarken Allahı zikrederler. Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler ve şöyle derler. "Rabbimiz, sen bunu boş yere yaratmadın. Seni tesbih ve tenzih ederiz. Bizi, cehennem ateşinden koru."

O akl-ı selim sahipleri, Allahı namazda, ayakta dururken, otururken, istirahat sırasında, yanları üstüne yatarken anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında ve bunların, kendilerini yaratanın büyüklüğünü göstermesi hususunda düşünürler ve şöyle derler: "Ey rabbimiz, sen bu yaratılanları boş yere ve eğlence olsun diye yaratmadın. Elbette ki sen bunları çok önemli bir sebeple yarattın. Gökleri ve yeri, orda yaşayan yaratıklarını, amellerine göre mükâfaatlandırmak veya cezalandırmak için yarattın. Ey rabbimiz biz seni, boş işler yapmaktan tezih ederiz. Sen bizi, cehennem ateşinden koru."

İbn-i Cüreyc diyor ki: "Burada , ayakta dururken, otururken ve yatarken Allahı zikretmekten maksat, onu namazda, namazın dışında ve kur'an okurken anmak demektir.

رَبَّنَا إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ ۖ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿١٩٢﴾

192- Rabbimiz, sen kimi cehennem ateşine koyarsan, şüphesiz onu rezil etmişsindir. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur.

Yine onlar şöyle derler: "Ey rabbimiz, kullarından kimi cehennem ateşine sokarsan şüphesiz ki sen, onu hor ve hakir etmişsindir. Zalimler için, ne kendilerine yardım edecek bir yardımcı, ne de onları, Allahın azabından kurtaracak bir kurtarıcı vardır.

* Müfessirler bu âyet-i kerimede zikredilen ve Allahın, cehennem azabına soktuktan sonra hor ve hakir ettiği belirtilen kişilerden kimlerin kastedildiği

hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Enes b. Malik, Said b. el-Müseyyeb ve İbn-i Cüreyce göre burada zikredilen insanlardan maksat, devamlı olarak cehennemde kalacak olan kâfirlerdir. Zira, rezil ve rüsvay edilenler bunlardır. Sonunda cennete girecek olan müminler önceden, günahları icabı cehenneme girmiş olsalar da, rezil ve rüsvay edilenlerden sayılmazlar ve bu âyetin kapsamına girmezler.

b- Cabir b. Abdullaha göre ise bu âyette, rezil ve rüsvay edilecekleri belirtilen insanlardan maksat, cehennem azabına girecek olan herkestir. İster orada ebedi olarak kalsın isterse sonradan oradan çıkarılmış olsun. Zira, cehenneme sokmaktan daha büyük bir rezil etme olamaz.

Taberi, Cabirin görüşünü tercih etmiş ve rezil etme mânâsının bu görüşe daha uygun olduğunu söylemiştir.

رَبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَٰنِ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِرَبِّكُمْ فَـَٔامَنَّا ۚ
رَبَّنَا فَٱغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ ٱلْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾

193- Rabbimiz, biz: "Rabbinize iman edin." diyerek imana davet eden bir davetçiyi işittik ve iman ettik. Rabbimiz, günahlarımızı bağışla. Kötülüklerimizi ört, Canımızı iyilikte bulunanlarla beraber al.

Rabbimiz, biz, "Rabbinize iman eden" diyerek iman etmeye çağıran bir davetçiyi işittik ve onu tasdik ettik. Ey rabbimiz sen bizim günahlarımızı bağışla. Kıyamet gününde bizi rüsvay etme. Kötü amellerimizi lütfunla ve merhametinle ört ve bizleri, kendilerinden razı olduğun kullarınla beraber öldür."

* Müfessirler, bu âyette zikredilen "Davet eden"den neyin veya kimin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Muhammed b. Kâ'b el-Kureziye göre burada zikredilen "Davet eden"den maksat, kur'an-ı Kerimdir. Çünkü, bütün müminler Resulullahı görüp onu işitmemişlerdir.

b- İbn-i Cüreyce ve İbn-i Zeyde göre ise, buradaki "Davet eden"den maksat, Hz. Muhammed (s.a.v.)dir.

Taberi birinci görüşün daha doğru olduğunu söylemiştir. Zira bu âyette sıfatları belirtilen insanlardan çoğu, Resulullahı görmemişler ve onun davetini de işitmemişlerdir. Bu âyette zikri geçen "Davet eden"den maksadın Kur'an-ı Kerim olduğu, Cin suresindeki âyetlerden de anlaşılmaktadır. Bu âyetlerde şöy-

le buyuruluyor: "Ey Muhammed de ki: "Bana şu vahyedildi: "Cinlerden bir topluluk Kur'an okumamı dinlemiş ve şöyle demişler: "Gerçekten biz, benzerini hiç duymadığımız, hidayete ileten, eşsiz bir Kur'an işittik ve ona iman ettik."(184)

رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَّنَا عَلٰى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾

194- Rabbimiz, Peygamberlerin vasıtasıyla bize vaadettiklerini ver. Kıyamet gününde bizi rezil etme. Şüphesiz sen vaadinden dönmezsin.

Rabbimiz, Peygamberlerin vasıtasıyla bize vaadettiğin zaferi hemen ver. Günahlarımız yüzünden kıyamette bizi rezil ve rüsvay etme. Şüphesiz ki sen, vaadinden dönmezsin.

* Müfessirler, akl-ı Selim sahibi olan müminlerin, Allah Tealanın, vaadettiği şeyden dönmeyeceğini bildikleri halde "Ey rabbimiz, sen bize Peygamberlerin vasıtasıyla vaadettiklerini ver." şeklinde duada bulunlarının sebebinin ne olduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Bir kısım âlimlere göre, her ne kadar âyetteki ifade istek şeklindeyse de aslında bu ifadeden maksat, haber vermedir. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey rabbimiz, biz, iman etmeye çağıran bir davet edeni işittik ve iman ettik. Ey rabbimiz, bizim günahlarımızı affet, kötülüklerimizi ört. Bizi takva sahipleriyle birlikte vefat ettir ki, Peygamberlerinin diliyle vaadettiğin şeyleri bizlere vermiş olasın ve bizi kıyamet gününde rüsvay etmeyesin."

b- Diğer bir kısım müfessirlere göre ise, burada zikredilen ifade, istek bildirmektedir. Ancak, bunu isteyen müminler Allahın vaadini yerine getireceğinden şüphe ettiklerinden dolayı bunu istemiş değiller, fakat onlar, kendilerini buna layık görmeyerek Allahın, mümin kullarına vaadettiği şeyleri, kendilerine de vermesini istemişlerdir. Bunların izahına göre âyetin mânâsı şöyledir: Ey rabbimiz, sen Peygamberinin diliyle, mümin kullara vermeyi vaadettiğin nimetleri bize de ver."

c- Başka bir kısım âlimlere göre de buradaki ifade istek bildirmektedir. Fakat müminlerin isteği, Allahın, kâfirlere karşı müminlere vaadettiği zaferi acele olarak vermesini istemektir. Burada müminler, Allahın, vaadinden döne-

(184) Cins suresi, 72/1,2

ceğinden şüphe etmemişler fakat onlar Allahın vaadinin, zaman geçmeden acele olarak gerçekleşmesini istemişlerdir.

Taberi de bu son görüşün tercihe şayan olduğunu beyan etmiş ve özetle şunları söylemiştir: "Bu ayette zikredilen sıfatlar, Resulullahın sahabilerinden, vatanını, evini ve ailesini bırakarak Allaha ve Resulüne hicret eden müminlerin ve Resulullaha tabi olan diğer müminlerin sıfatlarıdır. Bu müminler, Allahın ve kendilerinin düşmanlarına karşı, rablerinden kendilerini derhal zafere ulaştırmasını istemişler artık düşmana karşı sabırlarının kalmadığını ve Allah tealanın "Halim" sıfatının gereği olarak düşmanlarına mühlet vermesinin kendilerini güç duruma düşüreceğini söylemek istemişlerdir. Nitekim bundan sonra gelen âyet-i kerime, hicret eden, yurtlarından çıkarılan, Allah yolunda eziyet gören, savaşan ve öldürülen müminlerin dilediklerinin kabul edildiğini beyan etmektedir ki bu âyette de zikredilen müminler aynı müminlerdir. İstekleri de, zaferin acele olarak verilmesidir.

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ
بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا
لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

195- Rableri onların dualarını kabul edip şu cevabı verdi: "Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun içinizden amel işleyen hiçbir kimsenin amelini zayi etmem. Sizler birbirinizdensiniz. Hicret edenlerin, memleketlerinden çıkarılanların, benim yolumda eziyete uğrayanların, savaşanların ve öldürülenlerin günahlarını mutlaka örteceğim ve onları Allah katından bir mükâfaat olarak, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfaatın en güzeli Allah katındadır.

Rableri onların dualarını kabul etti ve dedi ki: "Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun, içinizden amel eden herhangi bir kimsenin amelini zayi etmem. Sizler birbirinize destek olmakta ve aynı dine mensup olmakta ve benim sevabıma erişmekte aynı durumdasınız. Topluluklarını ve aşirtlerini bırakıp hicret edenlerin, müşrikler tarafından yurtlarından çıkarılanların, bana itaat ve ibadeti sebebiyle kendilerine eziyet edilenlerin, Allahın kelamını yüceltmek için savaş anların ve Allah yolunda şehit düşenlerin günahlarını mutlaka affedeceğim. Kötülüklerini örteceğim. Onların, Allah yolunda verdikleri imtihanlara karşılık,

altlarında ırmaklar akan cennetlere mutlaka koyacağım. Gözlerinin görmediği, kulaklarının işitmediği, herhangi bir insanın hatrına gelmeyen güzel nimetler, ancak Allah katındadır.

* Mücahid ve Ümmü Selemenin çocuklarından birinin rivayet ettiğine göre Ümmü Seleme, Resulullaha "Ey Allahın Resulü, hicret etme hususunda erkekler zikrediliyor fakat bizler zikredilmiyoruz." demiş, bunun üzerine "Rableri onların dualarını kabul edip şu cevab vermiş ve "Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun içinizden, amel işleyen hiçbir kimsenin amelini zayi etmem." âyetini indirmiştir.

Âyet-i kerimede, hicret eden, Allah yolunda eziyet gören, savaşan ve öldürülen müminlerin, bağışlanıp cennete konacakları zikredilmektedir. Bu hususta Abdullah b. Amr b. el-Ass, Resulullah (s.a.v.)in şöyle buyurduğunu işittiğini rivayet etmektedir.

حدّثنا عبد الله حدثنى أبى حسن ثنا ابن لهيعة ثنا أبو عشانة انه سمع عبد الله بن عمرو يقول سمعت رسول الله ﷺ يقول ان أول ثلة تدخل الجنة لفقراء المهاجرين الذين يتقى بهم المكاره واذا امروا سمعوا وأطاعوا واذا كانت لرجل منهم حاجة الى السلطان لم تقض له حتى يموت وهى فى صدره وان الله عز وجل يدعو يوم القيامة الجنة فتاتى بزخرفها أو زينتها فيقول أى عبادى الذين قاتلوا فى سبيلى وقتلوا وأوذوا فى سبيلى وجاهدوا فى سبيلى أدخلوا الجنة فيدخلونها بغير حساب ولا عذاب

"Şüphesiz ki cennete girecek olan iki fırka, kendileriyle sevilmeyen şeyler uzaklaştırılan (Kendilerine zor işler yaptırılan) muhacirlerin fakirleridir. Onlara bir şey emredildiğinde dinler ve itaat ederler. Onlardan birinin, Devlet başkanına bir ihtiyacı olsa, ölünceye kadar onun ihtiyacı karşılanmaz ve o ihtiyaç içinde ölür gider. Şüphesiz ki Aziz ve Celil olan Allah, kıyamet gününde cennete çağırır O da cennet de bütün süs ve ziynetleriyle gelir. Allah, "Ey yolumda savaşan, öldürülen ve eziyet gören ve yine benim yolumda cihad eden kullarım, siz cennete girin" buyurur. Onlar cennete, hesaba çekilmeden ve herhangi bir

azap görmeden gireceklerdir."(186)

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ
وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾

196-197- Ey Muhammed, kâfirlerin, diyar diyar dolaşmaları seni aldatmasın. Bu, az bir geçimliktir. Sonra onların varacakları yer, cehennemdir. O ne kötü bir döşektir. •

Ey Muhammed, kâfirlerin, ülke ülke gezip dolaşmaları, Allahın onlara, inkârlarına rağmen mühlet vermesi, sakın seni aldatmasın. Bu onların, dünyada gelip geçici az bir geçimlikleridir. Sonra onların varıp sığınacakları yer, cehennemdir. O ne kötü bir döşek, ne kötü bir yatılacak yerdir.

* Allah teala bu âyet-i kerimede Resulullaha hitabetmektedir. Ancak asıl muhataplar, kâfirlerin dünya hayatındaki rahatlıklarına hayret eden müminlerdir. Onlara kâfirlerin bu hallerine aldanmamaları bildirilmektedir.

لَٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا
مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۗ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾

198- Fakat rablerinden korkanlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Orada ebedi olarak kalacaklardır. Allah tarafından ağırlanacaklardır. İyilikte bulunanlar için Allah katında olan şeyler daha hayırlıdır.

Fakat rablerinin emirlerini tutup yasaklarından kaçınarak ondan korkanlar için, altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Onlar orada ebedi olarak kalacaklardır. Bu onlara, Allahın katından bir ikramdır. Allah katında olan hayat, ikram ve güzel meskenler, takva sahipleri için, bu kafirlerin, içinde yüzdükleri geçici dünye nimetlerinden daha hayırlıdır. O halde kâfirlerin sürdürdükleri geçici dünya safası sizleri sakın imrendirmesin.

(186) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.2 S. 168

وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ
خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ
عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾

199- Kitap ehlinden, Allaha boyun eğerek, Allaha, size indirilene ve kendilerine indirilene iman edenler vardır. Allahın âyetlerini az bir değere değişmezler. İşte onların, rableri katında mükâfaatları vardır. Şüphesiz ki Allah, hesabı süratli olandır.

Kendilerine Tevrat ve İncil verilen ehl-i kitaptan, Allaha itaatta boyun eğerek Allahın birliğine, size indirilen Kur'ana ve kendilerine indirilen Tevrat ve İncile iman edenler vardır. Onlar, kendilerine indirilen kitapta mevcut olan, Muhammedin sıfatları gibi bazı âyetleri tahrif etmek karşlığında az bir dünya değerini satın almazlar. İşte onlar için, itaatlerinin ve amellerinin karşılığı olarak kıyamet gününde rableri katında mükâfaatları vardır. Şüphesiz ki Allah, kullarını süratle hesaba çekendir. Çünkü onun, hesap işlemleri yapmaya ve bunun için bir zamana ihtiyacı yoktur. İrade ettiği an hesaplar bitiverir.

* Müfessirler bu âyet-i kerimenin kimin hakkında nâzil olduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Cabir b. Abydullah, Katade ve İbn-i Cüreyce göre bu âyet-i kerime, Resulullahın döneminde Habeşistan Kralı olan Necaşi hakkında nâzil olmuştur. Zira Necaşi ölünce Resulullah sahabilerine, onun gıyabında cenaze namazı kılmalarını emretmiş, münafıklar da "Bakın şuna, hiç görmediği Hristiyan bir adamın cenaze namazını kılıyor." demişler bunun üzerine de bu âyet-i kerime nâzil olmuş ve ehl-i kitaptan, müminlerin bulunduğunu bildirmiştir.

Peygamber efendimizin, Necaşi hakkında şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir:

قال صلوا على أخ لكم مات بغير بلادكم قال فصلى عليه رسول الله ﷺ وأصحابه

"Memleketinizde bulunmayan kardeşiniz Necaşi öldü. Onun cenaze namazını kılın."(187)

(187) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.3 S. 369, 400

b- İbn-i Cüreyc ve İbn-i Zeyde göre ise bu âyet-i kerime, Yahudilerden müslüman olan Abdullah b. Selam vb. kişiler hakkında nâzil olmuştur.

c- Mücahide göre ise bu âyet-i kerime, Yahudi ve Hristiyanlardan müslüman olan bütün insanlar hakkında nâzil olmuştur. Taberi de âyet-i kerimenin genel ifadesini gözönünde bulundurarak Mücahidin bu görüşünü tercih etmiş, "Necaşi hakkında nâzil oldu" diyenlerin görüşlerinin buna ters düşmeyeceğini söylemiştir. Zira, özel bir mesele hakkında inmiş olsa da âyetin mânâsının genel olduğu muhakkaktır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱصْبِرُواْ وَصَابِرُواْ وَرَابِطُواْ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

200- Ey iman edenler, sabredin. (Düşmanlarınıza karşı) sabırlı olun. (Hudutlarınızda) nöbet bekleyin. Allahtan korkun ki kurtuluşa eresiniz.

Ey iman edenler, dininiz hususunda, rabbinize itaatte ve bütün emir ve yasakların gereğini yapmakta sabırlı olun. Düşmanlarınıza karşı tahammül gösterin ki zafere erişesiniz. Sınırlarda düşmanlarınıza ve din düşmanlarına karşı nöbet bekleyin. Müslümanları koruyun. Allahtan korkun ve emirlerine karşı gelmeyin ki kurtuluşa erip ebedi olan nimetlere kavuşasınız.

* Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor:

اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ رِبَاطُ يَوْمٍ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا وَمَوْضِعُ سَوْطِ اَحَدِكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا وَالرَّوْحَةُ يَرُوحُهَا الْعَبْدُ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَوِ الْغَدْوَةُ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا

"Allah yolunda sınırda bir gün nöbet tutmak, dünyadan ve onun içinde bulunan şeylerden daha hayırlıdır. Sizden birinizin cennette sahibolacağı bir kamçı boyu yer, dünyadan ve onun içinde bulunanlardan daha hayırlıdır. Allah yolunda akşam ve sabah yürümek, dünya ve onun içinde bulunanlardan daha hayırlıdır."(188)

Müfessirler, bu âyet-i kerimeyi çeşitli şekillerde izah etmişlerdir:

---

(188) Buhari, K. el-Cihad, bab: 73

a- Hasan-ı Basri, Katade, İbn-i Cüreyc ve Dehhaka göre bu âyetin mânâsı şöyledir: "Ey iman edenler, dininizin hükümlerine sabredin. Kâfirlere karşı sabırlı olun ve kâfir ve müşriklerin karşısında nöbet tutun."

b- Muhammed b. Kâ'b el-Kureziye göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey iman edenler, dininizin hükümlerine karşı sabredin. İtaatınız karşılığında size vermeyi vaadettiğim şeyleri beklemekte sabırlı olun ve düşmanınızın karşısında nöbet tutun."

c- Zeyd b. Esleme göre bu âyetin mânâsı şöyledir. "Ey iman edenler, cihatta sabırlı olun. Düşmanınıza karşı sabredin ve onların karşısında nöbet tutun." Zeyd b. Eslem diyor ki: "Bir zaman Ebu Ubeyde b. el-Cerreh, Ömer b. el-Hattaba mektup yazarak ona, Rumların askerî yığınak yaptıklarını ve onlardan herkesin korkar durumda olduğunu belirtmiştir. Ömer de ona şu cevabı yazmıştır: "Mümin bir kula ne kadar sıkıntı gelse de, Allah o sıkıntıyı ondan alır. Elbette ki bir zorluk iki kolaylığa galip gelemez. Allah teala kitabında şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler, sabredin (düşmanlarınıza karşı) sabırlı olun. (hudutlarınızda) nöbet bekleyin. Allahtan korkun ki kurtuluşa eresiniz."

d- Ebu Seleme b. Abdurrahman ise, bu âyeti şu şekilde izah etmiştir. "Ey iman edenler, sabredin. İnsanlara karşı sabırlı olun. Ve namaza bağlı kalın. Bir vakti kıldıktan sonra diğer vakti bekleyin." Bu hususta Ebu Hureyrenin, Resulullahın şöyle buyurduğunu zikrettiği rivayet edilmektedir.

أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ « أَلاَأَدُلُّكُمْ عَلَى مَا يَمْحُو اللّهُ بِهِ الْخَطَايَا وَيَرْفَعُ بِهِ الدَّرَجَاتِ ؟ » قَالُوا بَلَىٰ يَا رَسُولَ اللّهِ! قَالَ « إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عَلَى الْمَكَارِهِ. وَكَثْرَةُ الْخُطَا إِلَى الْمَسَاجِدِ. وَانْتِظَارُ الصَّلاَةِ بَعدَ الصَّلاَةِ. فَذَلِكُمُ الرِّبَاطُ»

"Ben sizlere, Allahın, kendisiyle hataları sildiği ve dereceleri yükselttiği bir şeyi göstereyim mi?" Sahabiler "Evet, ey Allahın Resulü." demişler Resulullah da "Zorluklara rağmen, abdesti mükemmel bir şekilde almak, mascitlere çokça adımlarla gitmek ve bir namazdan sonra diğer bir namazı beklemektir. İşte "İrtibatlı" olmak bu demektir.(189)

Taberi, âyetin izahında, bu görüşlerden tercihe şayan olanının şöyle diyen görüşe olduğunu söylemiştir. "Ey iman edenler, dininize ve rabbinize itaatte sabredin. Düşmanlarınıza karşı sabırlı olun ve onların karşısında nöbet tutun." Taberi bu görüşü tercih edişine gerekçe olarak ta özetle şunları zikretmiştir. "Âyette zikredilen, birinci sabır, mutlak olarak zikredilmiştir. Bu itibarla her

(189) Müslim, K. et-Taharet, bab: 41, Hadis No: 251

türlü sabır bu ifadedanin içine girer. İkinci sabır ise müşareket ifade eden bir siyga ile ifade edilmiştir. Bu da, insanlar arasında karşılıklı olarak cereyan eder ki bundan maksat da müslümanların, kâfirler karşısında metanet göstermeleri demektir. "Nöbet bekleyin" diye tercüme edilen (رَابِطُوا) kelimesinin kökü (رِبَاطْ)dır. Bu da diğer bir âyette de zikredildiği gibi düşmanla savaşmak maksadıyla at beslemek ve muhafaza etmektir. Düşmanın önünde nöbet tutan insanlar, kendilerini sınırlarda hapsettiklerinden ve oradan ayrılmadıklarından, onlara da bu sıfat verilmiştir.

Kur'an-ı Kerimde zikredilen kelimeleri, Arapçadaki asıl mânâlarından çıkarıp başka mânâlarda, herhangi bir delile dayanmadan kullanmak elbette ki isabetli değildir. Bu itibarla (رَابِطُوا) kelimesinden maksadın, Nöbet tuttunuz" demek olduğu muhakkaktır.

NİSA SURESİ

Nisa Suresi yüz yetmiş altı âyettir ve Medinede nâzil olmuştur. Bu sure-i Celile, toplum hayıtını düzene koyan bazı önemli temel kaideleri beyan edmiş, insanların hayatını ilgilendiren çok önemli hususları hükme bağlamıştır.

Sure-i Celile, biz insanların nasıl var edildiğimizi ve var ediliş şeklimizin nasıl olduğunu beyan edip Allahtan korkmamızı ihtar ederek şöyle başlıyor: "Ey insanlar, sizi tek bir candan yaratan, ondan eşini var eden ve her ikisinden de bir çok erkek ve kadın türetip yeryüzüne yayan rabbinizden korkun. Kendisinin adını öne sürerek dilekte bulunduğunuz Allahtan ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz ki Allah, sizin üzerinizde devamlı gözetleyicidir."(1)

Sure-i Celilede bu çok önemli hatırlatma yapıldıktan sonra özellikle İslam gelmeden önce cahiliye döneminde, haklarına riayet edilmeyen yetimlerin meselelerine tema ediliyor ve onların mallarının yenmemesi ihtar ediliyor. Yetim kızlarla evlenildiğinde ve onlara adaletli davranılmaması halinde diğer kadınlardan dörde kadar evlenilebileceği beyan ediliyor.

Cahiliye toplumunda, özellikle kadınların haklarına riayet edilmiyor, evlilik sırasında, tabii hakları olan mehirleri kendilerine verilmiyordu. İşte sure-i Celilede bu çok önemli husus ta şöyle hükme bağlanıyor. "Kadınların mehirlerini gönül hoşluğu ile verin. Eğer kendi istekleriyle mehirin bir kısmını size bağışlarlarsa onu âfiyetle yeyin."(2)

Hayayatımızda çok önemli bir yeri olan, hayatımızı devam ettirerbilmemiz için ihtiyaç duyduğumuz malları iyi muhafaza etmemiz, onları aklı zayıf olanlara vererek zayi etmememiz emrediliyor. Yine yetimlerin mallarını da iyi muhafaza etmemiz, rüştlerine erinceye kadar o malları koruyup o malları gereği gibi idare edecek yaşa gelince kendilerine teslim edilmesi lazım geldiği beyan ediliyor.

Bundan sora mirasın nasıl taksim edileceği hususu açıklanıyor. Ölen kişinin geride bıratığı akrabalarına, mallarının nasıl ve hangi ölçülerde taksim edilecği bütün teferruatıyla beyan ediliyor ve buyuruluyor ki: "İşte bunlar Allahın koyduğu sınarlardır. Kim, Allaha ve Resulüne itaat ederse Allah onu, altından

(1) Nisa suresi, 4/1
(2) Nisa Suresi, 4/4

ırmaklar akan cennetlere koyar. Orada ebedi kalacaklardır. İşte büyük kurtuluş budur."(3) "Kim, Allaha ve Resulüne isyan eder ve Allahın k oyduğu sınırları aşarsa Allah onu, ebedi kalacağı cehennem ateşine koyar ve onun için alçaltıcı bir azap vardır."(4)

Sure-i Celilede bundan sonra, insanlık hayatında toplumun en büyük dertlerinden olan zina meselesi ele alınıyor. Zinanın haram olduğu beyan ediliyor. İnsan neslinin devamı ve toplum düzeninin bozulmadan yürümesi için en önemli hususlardan biri olan evlenme meselesine temas ediliyor ve kimlerin kimlerle evlenebilecekleri, hangi dereceye kadar akrabalarla, bunun dışında daha başka kimlerle evlenmenin haram olduğu, dolayısiyle de kimlerle evlenmenin helal olduğu ve bu hususta uyulması gereken kaideler bütün teferruatıyla beya ediliyor ve buyuruluyor ki: "Allah size, dininizin hükümlerini açıklamak, sizden öncekilerin yollarını göstermek ve tevbenizi kabul etmek istiyor. Allah, her şeyi çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."(5)

Sure-i Celilede devamla, hayatımızda tatbik edeceğimiz diğer bir kısım kurallar beyan ediliyor, mallarımızı aramızda haksızlıkla yemememiz emrediliyor. Ölen kişilerin mirasçılarının hangi kişiler olacağı haber veriliyor. Karı kocanın arasında bir geçimsizlik çıktığında bunun nasıl halledileceği beyan ediliyor.

Kitap ehlinin, özellikle Yahudilerin, İslam dini ile alay edişleri ve yaptıkları çeşitli kötülükler ortaya konuyor ve Allah tealanın, bunlara lanet ettiği beyan ediliyor.

Sure-i Celilede, Allaha, Peygambere ve mümin olan idareciye itaat etmek gerektiği emrediliyor. Müminlerin, düşmana karşı cihattan geri durmamaları, cihattan kaçmanın ölümü engellemeyeceği, insanın başına gelen iyiliğin de kötülüğün de Allahtan geldiği haber veriliyor.

Bir müminin diğer bir mümini öldürmesinin haram olduğu, bunun cezasının da ebedi cehennem azabı olduğu ifade ediliyor. Savaş sırasında düşmanla çarpışırken namazın nasıl kılınacağı açıklanıyor.

Sure-i Celilede, şeytanın hiylelerine dikkat çekiliyor ve hiylelere aldanılmaması gerektiği beyan ediliyor.

Ehl-i Kitap olan Yahudi ve Hristiyanların sapıklık içinde bulundukları, onların Allahın Peygamberlerine ve onların ailelerine karşı takındıkları çirkin tavırları beyan ederek onları kınayan sure-i celile, şu âyetlerle son buluyor. "Ey insanlar, size rabbinizden bir delil. Ve size apaçık bir nur indirdik." Allaha iman eden ve emirlerine sımsıkı sarılanlara gelince, Allah onları rahmet ve lütfuna sokacak ve onları kendisine kavuşturacak olan dosdoğru bir yola iletecektir."(6)

---

(3) Nisa suresi 4/13
(4) Nisa suresi 4/14
(5) Nisa suresi 4/26
(6) Nisa suresi, 4/174, 175

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahim olan Allahın adıyla

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾

1- Ey insanlar, sizi tek bir candan yaratan, ondan eşini var eden ve her ikisinden de bir çok erkek ve kadın türetip yeryüzüne yayan rabbinizden korkun. Kendisinin adını öne sürerek, birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allahtan ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz ki Allah, sizin üzerinizde devamlı gözetleyicidir.

Ey insanlar, emirlerini tutup yasaklarından kaçınarak rabbinizden korkun. O sizi, tek bir can olan Âdemden yarattı. Onun kaburgalarının birinden de eşi Havvayı yarattı. O ikisinden de birçok erkekler ve kadınlar meydana getirip dünyaya yaydı. "Allah için şunu bana ver." gibi sözlerle adını anarak birbirinizden istekte bulunduğunuz Allahtan korkun. Akrabalık bağlarını koparmaktan da sakının. şüphesiz ki Allah, sizin üzerinizde devamlı gözetleyicidir. Yaptığınız her şeyi bilir ve hepsini zaptettirir.

* Taberi diyor ki: "Allah bu âyet i kerimede, bütün insanları tek bir kişiden yaratanın, yalnızca kendisi olduğunu beyan etmiş ve insanlara ilk yaratılışlarını hatırlatmıştır. Ta ki insanlar, tek bir ana ve babadan geldiklerini, bu nedenle birbirlerinin kardeşleri olduklarını bilsinler, herbirinin diğerinin üzerinde kardeşlik hakkı olduğunu anlasınlar, böylece birbirlerine karşı insaflı ve merhametli davransınlar, haksızlık yapmasınlar, zayıf olanlarını gözetsinler, onun ezilmesini önlesinler.

Âyette zikredilen "Tek can"dan maksat, Süddi, Katade ve Mücahidin de

açıkladıkları gibi beşerin ilk atası olan Hz. Âdemdir. O candan yaratılan eş'den maksat ise Hz. Havvadır. Süddi diyor ki: "Âdem Cennette oturmaktaydı. Orada eşi olmaksızın yalnız başına dolaşıyordu. Bir ara uyudu. Sonra uyandı ve başucunda oturan bir kadın gördü. Allah teala o kadını Hz. Âdemin kaburgasından yaratmıştı. Âdem ona ne olduğunu sordu. O da "Ben bir kadınım" dedi. Âdem ona: "Niçin yaratıldın?" dedi. Kadın: "Sen benimle yaşayasın diye yaratıldım." dedi.

Âyet-i kerimede geçen ve "Kendisinin adını öne sürerek birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allahtan ve akrabalık bağını koparmaktan sakının." diye tercüme edilen (وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِى تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ) cümlesi, müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

Dehhak ve Rebi' b Enes bu cümlenin: "Kendisinin adını öne sürerek rabbinizden dilekte bulunduğunuz Allahtan korkun." bölümünü şu şekilde izah etmişlerdir. "Sizler birbirinizden bir şey istediğinizde Allahı vasıta kılarak: "Allah hakkı için, Allah rızası için bunu bana ver." dersiniz. İşte sizler, isteklerinize vasıta kıldığınız bu Allahtan korkun.

Bu cümlenin "Akrabalık bağını koparmaktan sakının." şeklinde tercüme edilen bölümü ise müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir:

a- İbrahim en-Nehai ve Hasan-ı Basriye göre bu cümlenin mânâsı şöyledir: "Allahı ve akrabalık bağını ileri sürerek birbirinizden herhangi bir şey istersiniz. O halde isteklerinize vasıta kıldığınız Allahtan korkun." Görüldüğü gibi bu izaha göre bu âyette akrabaların talep vasıtası olarak kullanıldığı beyan edilmektedir.

b- Süddi, Katade, Abdullah b. Abbas, Hasan-ı Basri, Mücahid, Dehhak, Rebi' b. Enes ve İbn-i Zeyde göre ise bu cümlenin mânâsı şöyledir: "Birbirinizden olan isteklerinizde vasıta kıldığınız Allahtan korkun ve akrabalık bağını koparmak hususunda da Allahtan korkun ve akrabalarınızla ilgiyi kesmeyin."

Bu hususta Resulullahın şöyle buyurduğu rivayet edilmekterir:

عن عبد الله بن سلام قال لما قدم النبي ﷺ انجفل الناس عليه فكنت فيمن انجفل فلما تبينت وجهه عرفت ان وجهه ليس بوجه كذاب فكان أول شئ سمعته يقول افشوا السلام واطعموا الطعام وصلوا الارحام وصلوا والناس نيام تدخلوا الجنة بسلام

"Resulullah Medineye hicret edince Yahudilerden, onu görüpte Müslüman olan Abdullah b. Selam diyor ki: "Resulullah Medineye gelince insanlar ona doğru koştular. Ben de onlardan biriydim. Ben onun yüzün görünce yüzü-

nün, yalancı bir insanın yüzü olmadığını anladım. Benim ondan işittiğim ilk şey şu söz oldu." Selamı yayın, yemek yedirin. Akrabalara ilgi gösterin ve insanlar uyurken namaz kılın ki selametle cennete giresiniz."(7)

Taberi de bu son izah şeklini tercih etmiştir. Zira cümlenin, Arapça gramere göre tahlili bu görüşü desteklemektedir.

وَءَاتُوا۟ ٱلْيَتَٰمَىٰٓ أَمْوَٰلَهُمْ ۖ وَلَا تَتَبَدَّلُوا۟ ٱلْخَبِيثَ بِٱلطَّيِّبِ ۖ وَلَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَهُمْ إِلَىٰٓ أَمْوَٰلِكُمْ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿٢﴾

2- Yetimlerin mallarını verin. Temizi pis ile değiştirmeyin. Yetimlerin mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Şüphesiz bu, büyük bir günahtır.

Ey yetimlerin velileri, yetimler akıl baliğ olup rüşdüne erince, onların mallarını kendilerine verin. Helal olan kendi temiz mallarınızı, size haram olan hoşunaza giden yetim mallarıyla değiştirmeyin. Yetimlerin mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Şüphesiz ki yetimlerin mallarını yemek büyük bir günahtır.

* Âyet-i kerimede geçen "Temizi pis ile değiştirmeyin." ifadesi müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

a- İbrahim en-Nehai, Said b.el-Müseyyeb. Zühri, Dehhak ve Süddiye göre bu ifadenin mânâsı şöyledir: "Ey yetimlerin velileri, sizler, yetimlerin iyi mallarını alıp, yerine kendinize ait kötü ve adi malları vermeyin."

b- Mücahid ve Ebu Salihe göre bu ifadenin mânâsı şöyledir: "Ey veliler, sizin için takdir edilen helal mallarınıza ulaşmadan önce, sizin için haram kılınan şeyleri hemen elde etmeye koşmayın."

c-İbn-i Zeyde göre bu ifadenin mânâsı şöyledir: "Ey mirasçılar, ölünün malının tümünü büyük çocuğa verip diğer mirasçıları mahrum etmeyin. Böylece bütün malı alan kişi mirasta asıl hakkı olan temiz malını bırakıp mirasın tamamını almak suretiyle pis bir mal almış olur.

Taberi, bu görüşlerden birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, âyetin mânâsının "Ey yetimlerin velileri, siz, yetimlerinizin size haram olan mallarını, sizin öz mallarınızla değiştererek temiz mallarınızı murdar şeylerle değiştirmiş

(7) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 5 S. 451

olmayın." şeklinde olduğunu söylemiştir. Zira "Değiştirme" ifadesi, bir şeyi verip başka bir şeyi almaktır ki bu da bu görüşün doğru olduğunu gösterir. Halbuki "Helal mal elde etmede" önce haram mal elde etmeden acele etmek" şeklindeki ikinci görüşte ve "Büyük çocuğun mirasın tümünü alarak diğer mirasçıları mahrum etmesi" şeklindeki ikinci görüşte de "Değiştirme" diye bir şey sözkonusu değildir.

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ ۖ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا ﴿٣﴾

3- Eğer yetim kızlar hakkında adaleti yerine getirememekten korkarsanız, diğer kadınların size helal ve hoşunuza gidenlerinden, iki üç ve dörde kadar nikahlayın. Eğer aralarında adaleti yerine getirememekten korkarsanız o zaman bir kadınla evlenin. Yahut da sahip olduğunuz cariyelerle yetinin. Adaletsizlik yapmamanız için en yakın yol budur.

Yetimlerin mallarını muhafaza hususunda haktan ayrılmamanız gerektiği gibi, yetim kızlarla evlendiğinizde de adaletli davranın. Şayet yetim kızlarla evlendiğinizde adaleti yerine getirememekten korkarsınız diğer kadınların size helal olan ve hoşunuza gidenlerinden iki, üç ve dörde kadar evlenin. Eğer evlendiğiniz birden fazla kadın arasında adaleti yerine getirememekten korkarsanız o takdirde tek bir kadınla evlenin veya sahibi bulunduğunuz cariyerlerle yetinin. Böyle davranmanız, haktan ayrılmamanıza daha uygundur.

* Müfessirler, bu âyet-i kerimeyi çeşitli şekillerde izah etmişlerdir. Bazılarına göre bu âyetin mânâ şöyledir: "Ey yetim velileri, şayet sizler, yetimlerin mehirleri hususunda adaletli davranamayacağınızdan ve onlara, emsallerine verilen kadar mehir veremeyeceğinizden korkacak olursanız, sizler o yetimlerle evlenmeyin. Onları bırakıp, Allahın size helal kıldığı başka kadınlarla, birden dörde kadar evlenin. Bu kadınların da arasında adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız o takdirde onlardan sadece bir tanesiyle evlenin. Veya sahibi olduğunuz cariyelerle evlenin." Nitekim Hz. Aişe (r.anh.) Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında şunları zikretmektedir:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ رَجُلاً كَانَتْ لَهُ يَتِيمَةٌ فَنَكَحَهَا وَكَانَ لَهَا عَذْقٌ وَكَانَ يُمْسِكُهَا عَلَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ لَهَا مِنْ نَفْسِهِ شَيءٌ فَنَزَلَتْ فِيهِ وَإِنْ خِفْتُمْ اَنْ لاَ تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامىٰ

"Bir kişinin himayesinde yetim bir kız bulunmaktaydı. Adam o kızla evlendi. Kızın bir de hurmalığı vardı. Adam aslında bu kızla, hurmalığı için evlenmişti. Yoksa kızı istediğinden değil. İşte bu âyet bu olay üzerine nâzil oldu."(8)

أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ عَنْ قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَىٰ وَإِنْ خِفْتُمْ أَنْ لَا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَقَالَتْ يَا ابْنَ أُخْتِي هٰذِهِ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حَجْرِ وَلِيِّهَا تَشْرَكُهُ فِي مَالِهِ وَيُعْجِبُهُ مَالُهَا وَجَمَالُهَا فَيُرِيدُ وَلِيُّهَا أَنْ يَتَزَوَّجَهَا بِغَيْرِ أَنْ يُقْسِطَ فِي صَدَاقِهَا فَيُعْطِيَهَا مِثْلَ مَا يُعْطِيهَا غَيْرُهُ فَنُهُوا عَنْ أَنْ يَنْكِحُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يُقْسِطُوا لَهُنَّ وَيَبْلُغُوا لَهُنَّ أَعْلَىٰ سُنَّتِهِنَّ فِي الصَّدَاقِ فَأُمِرُوا أَنْ يَنْكِحُوا مَا طَابَ لَهُمْ مِنَ النِّسَاءِ سِوَاهُنَّ

Hz. Zübeyirin oğlu Urve. Hz. Aişeden: "Eğer yetim kızlar hakkında adaleti yerine getirememekten korkarsanız." âyeti hakkındı sormuş Hz. Aişe de ona şu cevabı vermiştir: "Ey kızkardeşimin oğlu, buradaki "Yetim"den maksat, velisinin himayesi altında bulunan ve velisiyle mal ortaklığı olan yetim kızdır." Kendisine nikâh düşen velisi, bu yetimin malı ve güzelliği hoşuna gittiği için, mehirde layık olduğu kadarını ve başkalarının verebileceği miktarı vermeksizin evlenmek ister. İşte bu âyet-i kerime gelmiş ve bu tür insanların evlenmek istedikleri yetim kazıların, layık oldukları mehirlerini vermeden, hatta rayiç mehir bedelnin en fazlasını vermeksizin evlenmelerini yasaklamıştır. Ve onlara bu takdirde yetimlerin dışındaki kadınlarla evlenmeleri emredilmiştir.(9)

İkrime ve Abdullah b. Abbas göre ise bu âyetin mânâsı şöyledir: "Ey yetimlerin velileri, eğer sizler, çok evlenmenizden dolayı, masrafınızın artmasından ve bu yüzden yetimlerin malını muhafaza etmeyip ailenize harcayacağınızdan korkarsanız, kadınlardan iki, üç ve dörde kadar evlenin, dörtten fazla evlenmeyin."

Bu hususta İkrime diyor ki: "Kureyşlilerden bazı kşiler, çok kadınla evlenirlerdi. Bunların velayetleri altında yetimler de bulunuyordu. Bunlar, yeteri kadar harcayacak mal bulamayınca, yetimlerin mallarından alıp kendi ailelerine harcalarlardı. Bu âyet-i kerime geldi ve erkeklerin çokça evlenerek yetimlerin mallarını ailelerine haracamaları yasaklandı.

Said b. Cübeyr, Süddi, Katade, Abdullah b. Abbas, Dehhak ve Rebi' b.

(8) Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure 4. bab: 1
(9) Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure 4. bab: 1

Enesten nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyetin mânâsı şöyledir: "Ey insanlar, nasıl ki sizler, yetimlerin malında adaletli davranamayacağınızdan korkuyorsanız, kadınlar hakkında da adaletli davranamayacağnızdan Korkun. O kadınlardan birden dörde kadar evlenin ve dördün üzerine çıkmayın. Bunlar arasında da adaletli davranamayacağınızdan korkacak olursanız yalnız bir kadınla veya sahibi olduğunuz cariyelerle evlenin.

Süddi diyor ki: "Bu âyet inmeden önce, insanlar, yetimler hakkında titiz davranıyorlardı fakat kadınlar hakkında bu titizliği göstermiyorlar, çok kadınla evleniyorlar ve onların da aralarında adaletli davranmıyorlardı. Bu sebeple Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi ve erkeklere, yetimlere gösterdikleri titizliği kadınlar arasında da göstermelerini emretti. Ancak dörde kadar evlenebileceklerini, adalet yapamayacaklarından korkarlarsa sadece bir kadınla veya sahip oldukları cariyelerle evlenmelerini emretti."

Mücahide göre bu âyetin mânâsı şöyledir: "Ey insanlar, sizler, yetimler hakkında korktuğunuz ve onlara karşı titiz devrandığınız gibi kadınlar hususunda da korkun, onlarla zina etmeyin ve onları nikâhlayarak evlenin. Evleneceğiniz kadınlar, iki üç ve dörde kadar olabilir.

Hz. Aişe ve Hasan-i Basriden nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyetin mânâsı şöyledir: "Ey yetimlerin velileri, şayet sizler, malları başkasına gitmesin diye velayetiniz altındaki yetimleri, başkalarıyla evlendirmekten çekiniyorsanız hiç olmazsa onlarla siz evlenin de onlara zarar vermiş olmayın."

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercih edileni, âyete şu şekilde mânâ verenidir." Ey insanlar, nasıl ki sizler, yetimlerin mallarında, adaletli davranamayacağınızdan korkuyorsunuz, üzerinize vacip olan, kadınların hakları hususuda da Allahtan korkun. Onlardan sadece, adaletsizliğe düşmeyeceğiniz sayıda evlenin. Bu sayı da iki, üç veya dört olur. Bunlar hakkında da adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız tek bir kadınla evlenin. Bunun hakkında da adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız sahip olduğunuz cariyelerle evlenin.

Taberi diyor ki: "Bu görüşün tercihe şayan oluşunun sebebi, bundan önceki âyetin, yetimlerin hakkına riayet etmeyi emretmesidir. Bu âyette de, yetimlerin hakkına riayet emredildiği gibi, kadınların hakkına da riayet edilmesi emredilmiştir.

Taberi diyor ki: Eğer denilecek olursa ki, "Bilindiği gibi kendileriyle evlenilecek olan hür kadınların sayısı dörttür. Bununla beraber" Kadınların size helal olan ve hoşunuza gidenlerinden iki, üç ve dörde kadar nikahlayın." buyurulmaktadır. Bunların toplam sayısı da dokuz eder." Buna cevaben denilir ki: "Bu âyetin mânâsı şöyledir: "Sizler, kadınların, size helal ve temiz olanlarından ya iki tane evlenin veya üç tane evlenin yahut da dört tane evlenin. Nitekim:

"Şayet adaletli davranamayacağınızdan korkacak olursanız bir kadınla evlenin." ifadesi âyetin mânâsının, izah ettiğimiz gibi olduğunu göstermektedir. Zira bu ifade: "İki kadın ile evlendiğinizde adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız bir kadınla evlenin. Bir kadınla evlendiğinizde de adaletli davranamayacağınızdan korkacak olursanız, sahibi olduğunuz cariyelerle evlenin." demektir.

Taberi diyor ki: "Allah tealanın emirleri, mendup ve irşad için oldukların-na dair herhangi bir delil bulunmadığı takdirde farziyet ifade ederler ve bağlayıcıdırlar. Eğer denilecek olursa ki: "Allah teala burada: "Size helal olan ve hoşunuza giden kadınlardan evlenin." şeklinde emretmektedir. Bu emrin farziyet ifade etmediğine ve bağlayıcı olmadığına dair herhangi bir delil ver mıdır?" Cevaben denilir ki: "Evet, buradaki emrin farziyet ifade etmediğine dair delil vardır. O da: Eğer aralarında adaleti yerine getirmemekten korkarsanız o zaman bir kadınla evlenin yahut da sahib olduğunuz cariyelerle yetinin." ifadesidir. Bu ifade göstermektedir ki, iki, üç veya dört kadınla evlenmeyi zikreden emirler farziyet değil, bu emri yerine getiremeyenler için bir yasaklama ifade ederler. Yani, evlendiği kadınlar hakkında adaletli davranamaycak kimsenin birden fazla kadınla evlenmesi yasaklanmıştır.

Arapçada bazı emirlerin yasaklama ve tehdit ifade ettikleri vakidir. Nitekim şu âyet-i kerimelerde zikredilen emirler bu kabildendir. "Artık dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin."(9/a) "Böylece onlara verdiğimiz nimetlere karşı nankörlük etsinler."(10) Görüldüğü gibi bu âyetlerdeki "Dileyen inkâr etsin." ve "Nankörlük etsin" ifadeleri her ne kadar emir şeklindeyse de aslında bunlardan maksat tehdittir ve yasaklamadır. İşte, kadınlardan iki, üç ve dört tanesi ile evlenmeyi emreden ifade de bunlar gibidir. Yani, adaletli davranamayan kimsenin, birden fazla kadınla evlenmesi yasaklanmaktadır. Nitekim Katade, Süddi, Rebi b. Enes ve Dehhak, âyet-i kerimenin: "Eğer adaleti yerine getirmekten korkarsanız o zaman bir kadınla evlenin yahut da sahibolduğunuz cariyelerle yetinin." bölümünü şu şekilde izah etmşlerdir: "Şayet bir kadınla evlendiğiniz takdirde de adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız o zaman sahibolduğunuz cariyerlerle yetinin."

وَءَاتُوا۟ ٱلنِّسَآءَ صَدُقَٰتِهِنَّ نِحْلَةً ۚ فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَىْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيٓـًٔا مَّرِيٓـًٔا ﴿٤﴾

4- Kadınların mehirlerini gönül hoşluğu ile verin. Eğer kendi istekleriyle mehirin bir kısmını size bağışlarlarsa onu âfiyetle yeyin.

Kadınların mehirlerini bir farz olarak ve dini vecibe olarak verin. Şayet

(9/a Kehf suresi, 18(/29
(10) Nahl Suresi 16/55

onlar, mehirin bir kısmını gönül hoşluğu ile size bağışlarlarsa siz onu âfiyetle yeyin.

* Mealde "Gönül hoşluğu" olarak tercüme edilen (نِحْلَةً) "Nihle" kelimesinin mânâsı hakkında müfessirler farklı görüşler beyan etmişlerdir.

Katade diyor ki: "Nihle kelimesi, "Farz olan şey" demektir. İbn-i Abbasa göre ise bu kelime "Mehir" demektir. İbn-i Cüreyce göre de "Takdir edilen ve verilmesi farz olan mehir." mânâsınadır. İbn-i Zeyde göre ise "Yapılması gereken dini bir vecibedir."

Taberiye göre ise "Nihle" kelimesinden maksat, "Verilmesi gereken bir hediye ve farz olan bir ödemedir. Âyet-i kerimenin izahı bu görüşe göre yapılmıştır.

Diğer bir kısım âlimler de "Nihle" kelimesinin "Gönül boşluğu ile verilen bir şey ve bir hediye" olduğunu söylemişlerdir.

Müfessirler, âyette geçen "Kadınların mehirlerini verin" emrinin kime hitabettiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

a- Katade, Rebi' b. Enes, Abdullah b. abbas, İbn-i Cüreyc ve İbn-i Zeyde göre bu emir, kadınlarla evlenmek isteyen erkeklere hitabeden bir emirdir. Erkekler, evlendikleri kadınların mehirlerini vermekle yükümlüdürler.

b- Ebu Salihe göre buradaki emir, kadınların velilerine verilen bir emirdir. Zira bir kısım veliler, evlendirdikleri kadınların mehirlerini alıp, kadınların kendilerine vermiyorlardı. Âyet-i Kerime bu velilere, mehirleri sahiplerine vermelerini emretmektedir.

c- Hadremiye göre ise buradaki emir, karşılıklı olarak birbirlerinin kızkardeşleriyle evlenen kişilere hitab etmektedir. Zira bunlar, kendi kızkardelerini, karşı tarafa verdikleri için mehir almaktan, karşılıklı olarak vaz geçerlerdi. Böylece mehirin asıl sahibi olan kadınlar, mağdur edilirlerdi. Bu sebeple âyet böyle yapanların bu davranışlarını yasaklamıştır. Taberi, bundan sonraki âyetin erkeklere, kadınlarla evlenmeyi emretmeleri sebebiyle birinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir.

Âyet-i kerimede "Eğer kendi istekleriyle mehirin bir kısmını size bağışlarlarsa onu âfiyetle yeyin." şeklinde zikredilen "Âfiyetle yeyin." emrinin muhatabının kimler olduğu hususu da ihtilaflıdır.

a- İkrime, Said b. Cübeyr, İbrahim en-Nehai, Alkame, Abdullah b. Abbas, İbn-i Cüreyc, İbn-i Zeyd ve Hadremiye göre buradaki emir, kadınların kocalarınadır. Kadınlar, mehirlerinden veya mallarından herhangi bir şeyi kocalarına, gönül hoşluğu ile vermeleri halinde kocaların, o malları alıp yemelerinin bir mahzuru yoktur. Zira bu ayet inmeden önce bazı kişiler, karılarına verdikleri şeyleri tekrar geri almayı günah sayıyor ve almıyorlardı. Âyet-i kerime, ka-

dınların, gönül hoşluğu ile vermeleri halinde bunu almanın helal olduğunu beyan etti.

b- Ebu Salihe göre ise buradaki "Yeyin" emrinin muhatabı kadınların velileridir. Şayet kadınlar aldıkları mehirleri gönül hoşluğu ile velilerine verecek olurlarsa, velilerin onu alıp yemelerinin bir mahzuru yoktur. Taberi birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, zira âyetin başındaki hitabın da kadınların kocalarına ait olduğunu, bu nedenle, sonundaki emrin de kocalara ait olduğunu ifade etmesinin daha uygun olacağını söylemiştir.

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ
وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ۝٥

5- Allahın, yaşayışınızın sebebi kıldığı mallarınızı, aklı zayıf olanlara vermeyin. Ancak onları o mallardan yedirin ve giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.

Ey insanlar, Allahın, sizin hayatınız için yaşama sebebi kıldığı mallarınızı, çocuk ve benzeri gibi aklı zayıf olanlara vermeyin. Aksi takdirde o malı zayi ederler. Fakat mallardan onlara harcayın ve onları o mallarla yedirip giydirin ve onlara: "Düzelir de rüştünüze ererseniz mallarınızı size teslim edeceğiz." şeklinde güzel sözler söyleyin.

* Âyet-i kerimede geçen ve "Aklı zayıf olanlar" diye tercüme edilen (السُّفَهَاءَ) kelimesinden hangi çeşit insanların kastedildiği hakkında farklı görüşler zikredilmiştir.

a- Said b. Cübeyr, Hasan-ı Basri, Süddi, Dehhak, Mücahid, Hakem, Katade, Ebu Malik ve Abdullah b. Abbastan nakledilen bir görüşe göre bu âyette zikredilen "Aklı zayıf olanlar"dan maksat, kadınlar ve çocuklardır. Âyet-i kerime, insanların, yaşama vasıtası olan mallarını bunlara vermemelerini emretmiştir. Ta ki malları zayi etmesinler.

b- Said b. Cübeyr ve Hasan-ı Basriden nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen "Aklı zayıf olanlar"dan maksat, yalnızca çocuklardır.

c- Ebu Malik, İbn-i Zeyd ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen "Aklı zayıf olanlar"dan maksat, kişinin, aklı kıt olan çocuğudur. Bu hususta Ebu Musa el-Eş'arinin şunları söylediği rivayet edilmiştir. "Üç kimse vardır ki onlar, Allaha dua ederler. Allah onların dualarını kabul etmez. Onlar, kötü ahlaklı karısı bulunduğu halde onu boşamayan, malını,

Allah teala "Mallarınızı aklı zayıf olanlara vermeyin." buyurduğu halde bu gibi kimselere veren ve bir başkasında alacağı olduğu halde buna dair şahit tutmayandır."

d- Hadremi, Mücahid ve Dehhakka göre ise bu âyette zikredilen "Aklı zayıf olanlar"dan maksat, sadece kadınlardır.

Taberi, âyet-i kerimede geçen (السُّفَهَاءَ) kilemesinin mutlak olarak zikredildiğini, bu itibarla bütün aklı zayıf olanları kapsar mahiyette olduğunu, bu kelimeyi, aklı zayıflardan sadece bir sınıfa tahsis etmenin delilsiz bir dâvâ olacağını zikretmiştir.

Âyette zikredilen "Mallarınız" ifadesinden maksat, Süddi, Abdullah b. Abbas ve İbn-i Zeyde göre "Sefih olmayan insanların mallarıdır. Yani Allah teala, aklı başında olan kimselere, mallarını aklı yetersiz insanlara vermemelerini emretmiştir.

Said b. Cübeyre göre ise buradaki "Mallarınız" ifadesiden maksat, aklı zayıf olanların mallarıdır. Bu izaha göre Allah, aklı zayıf olanların velilerine, idare ettikleri, bu aklı zayı olan kişilerin mallarını, kendilerine vermemelerini emretmiştir. Zira onlar, kendi malları hakkında nasıl davranacaklarını bilemezler ve mallarını zayi etmiş olurlar.

Tabeberi, buradaki "Mallarınız" ifadesine hem aklı zayıf olanların mallarının hem de onları idare eden aklı sağlam olan kişilerin mallarının girebileceğini bu itibarla buradaki "Mallarınız" ifadesini sadece belli bir zümreye tahsis etmenin isabetli olmayacağını söylemiştir.

Âyet-i kerimenin devamında: "Onları, o mallarından yedirin ve giydirin." buyurulmaktadır. Burada ifade edilen "Mallar"dan maksadın, kime ait olan mallar olduğu hususu da yukarıda zikredilen şekildedir.

Mücahid, Abdullah b. Abbas, Süddi ve İbn-i Zeyde göre bu mallar aklı zayıf olanları sevk ve idare edenlerin mallarıdır. Bunlara göre, âyetin bu bölümünün izahı şöyledir: "Ey aklı beşında olan insanlar, sizler öz mallarınızdan, aklı hafif olanların yemelerine ve giymelerine harcayın."

Diğer bir kısım âlimlere göre ise buradaki "O mallardan" ifadesinden maksat, zayıf akıllı olanlara ait mallardır. Buna göre, Allah teala, bu gibi insanları sevk ve idare edenlere bunların mallarından, yiyecek ve giyeceklerine harcamalarını emretmiştir.

Taberi buradaki "O mallardan" ifadesinden maksadın hem aklı zayıf olanların mallarının hem de onları idare edenlerin mallarının kastedilmiş olabileceğini, bu itibarla âyeti genel anlamda yorumlamanın daha isabetli olacağını söylemiştir.

Âyet-i kerimenin sonunda "Ve onlara güzel söz söyleyin" buyurulmaktadır. Burada zikredilen "Güzel söz"den maksat, Mücahide göre aklı zayıf olanlara, bir kısım vaadlerde bulunmak ve onların gönlünü almaktır.

İbn-i Zeyde göre ise bu ifadeden maksat, aklı zayıf olanlara "Allah bize de size de âfiyet versin. Maşallah." şeklinde dualarda bulunmaktır.

Taberi ise birinci görüşün daha evla olduğunu söylemiş, aklı zayıf olanlara söylenecek güzel sözden maksadın da "Eğer düzelir, olgunluk çağınıza erişirseniz malınızı tamamen size teslim edeceğiz. Kendiniz ve mallarınız hakkında Allahtan korkun." şeklindeki sözler olacağını söylemiştir.

وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُم مِّنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ
أَمْوَالَهُمْ ۖ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَن يَكْبَرُوا ۚ وَمَن كَانَ غَنِيًّا
فَلْيَسْتَعْفِفْ ۖ وَمَن كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ
فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

6- Evlenme çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin. Eğer rüşde erdiklerini açıkça görürseniz mallarını kendilerine verin. Onların mallarını israf ederek ve büyürler diye tez elden yemeyin. Zengin olan, onların malına karşı iffetli olsun. Fakir olan ise meşru suratte yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman, verdiğinize dair şahit tutun. Hesap görücü olarak Allah yeter.

Yetimleri, büluğa erinceye kadar, akli yetenekleri, mallarını sevk ve idareleri, dini vacibelerini yerine getirmeleri hususunda deneyin, Şayet onların akli yetenekleri ve mallarını sevk ve idare edecekleri hususunda rüşdlerine erdiklerini görürseniz mallarını kendilerine verin, yanınızda tutmayın. Onların malını israf ederek ve büyüdükten sonra sizden alacaklarından korkarak aceleye getirip yemeyin. İçinizden zengin olanlar, yetimin malından elini çeksin. Fakir olanlarınız ise, zaruri hallerde ihtiyacı kadarını ödünç olarak o yetim mallarından alıp yesin. Yetimlere, kendi mallarını teslim ettiğinizde şahit tutun ki teslim aldıklarını inkâr etmesinler. Hesap görücü olarak Allah yeter.

Mealde "Meşru surette yesin" diye tercüme edilen ifadeden neyin kastedildiği, müfessirler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Bunu şu şekilde özetlemek mümkündür.

Bazılarına göre "Meşru surette yemek"ten maksat, ihtiyacı olduğu takdirde, yetimin malından ödünç alıp yemesi ve daha sonra gücü yettiğinde de onu ödemesidir.

Diğer bazılarına göre de, bundan maksat, yetimin malından, açlığını giderecek kadarını yemesidir. Bu yediğini ödemesi gerekmez.

Bu hususta Hz. Aişe (r.anh.)dan şunlar rivayet edilmektedir. Hz. Aişe diyorki:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهَا فِي قَوْلِهِ تَعَالٰى وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيراً فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنَّهَا نَزَلَتْ فِي مَالِ الْيَتِيمِ إِذَا كَانَ فَقِيراً أَنَّهُ يَأْكُلُ مِنْهُ مَكَانَ قِيَامِهِ عَلَيْهِ بِمَعْرُوفٍ

"Bu âyeti-i kerime, yetimin mallarını idare eden veliler hakkında nâzil olmuştur. Bunlar fakir iseler, o malları idare etmelerinin ücreti olarak onlardan örfe göre yiyebilirler."(11)

Âyet-i kerimede zikredilen "Rüşde ermek" ifadesinden neyin kastedildiği hususunda, müfessirler çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Süddi ve Katadeye göre buradaki "Rüşde ermek"ten maksat, aklın idrak etmesi ve kişinin dininde salih olmasıdır.

b- Hasan-ı Bari ve Abdullah b. Abbasa göre ise, kişinin dininde salih olması ve malını güzelce sevk ve idare etmesidir.

c- Mücahid ve Şa'biye göre ise, kişinin, aklının idrak eder olmasıdır.

d- İbn-i Zeyde göre ise, kişinin salih bir kimse olması ve kendisi için neyin faydalı olacağını bilmesidir.

Taberiye göre burada tercihe şayan olan görüş, rüşdün, aklın idraki ve malın güzelce sevk ve idare edilmesi olduğunu söyleyen görüştür. Zira, aklı yeten ve mallarını güzelce sevk ve idare eden bir insanın, facir dahi olsa, hacr altına alınamayacağı ittifakla kabul edilen bir husustur. Çocuklar da bu iki sıfata sahiboldukları takdirde artık mallarının kendilerine verileceği muhakkaktır.

Âyet-i kerimede, yetimlerin mallarının israf edilerek yenilmemesi emredilmektedir. Burada geçen "İsraf"tan maksat, bunların mallarını, Allahın mübah kıldığı yerlerin dışına harcamaktır.

Yine âyet-i kerimede geçen ve "Büyürler diye tez elden yemeyin." şek-

(11) Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure 4 bab: 2

linde tercüme edilen (وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا) ifadesinden maksat, "Büyüyecekler ve mallarına sahib olacaklar kuşkusuyla alel acele onların mallarını yemeye girişmeyin." demektir. Nitekim Abdullah b. Abbas ve Süddi bu ifadeyi bu şekilde izah etmişlerdir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Fakir olan veli yetimin malından meşru surette yesin." şeklinde tercüme edilen (فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ) ifadesi müfessirler tarafından çeşitli şekillerde tefsir edilmiştir.

1- Hz. Ömer (r.a.) Abdullah b. Abbas, Ubeyde es-Selmani, Said b. Cübeyr, Mücahid ve Ebu Âliyeye göre buradaki "Meşru şekilde yesin" ifadesinden maksat, ihtiyacı halinde yetimin malından ödünç olarak yemektir.

Bu hususta Harise b. Musarrif, Hz. Ömerin şunları söylediğini rivayet etmektedir. "Ben, Allahın malı olan Beytül Malı bir yetim malı olarak kabul ederim. İhtiyacım olmadığında ona karşı iffetli davranırım. Onu, muhtaç olduğumda da, meşru bir şekilde (örfe göre) yerim. Sıkıntıdan kurtulduğumda ise onu öderim." Hammad diyor ki: "Ben, Said b. Cübeyre, "Kim de fakir ise meşru bir şekilde yesin." âyetini sordum. O da dedi ki: "Yetimin malından ödünç alarak ve zaruret miktarınca alır daha sonra, eli genişlerse borcunu öder. Şayet eli genişlemeden ölüm gelip çatacak olursa, yetimden, hakkını helal etmesini ister. Şayet yetim küçük ise onun velisinden helallık ister."

Görüldüğü gibi bu görüşte olanlar, yetimin malının, fakir veliler tarafından ancak ödünç alınabileceğini ve imkanları müsait olur olmaz velinin onu derhal ödemesi icabettiğini söylemişlerdir. Bunlar, görüşlerine delil olarak, aynı âyetin devamında "Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman verdiğinize dair şahit tutun." şeklinde zikredilen hükmü göstermişler. Zira bu hüküm, fakirlerin, yetimlerin mallarından meşru bir şekilde yiyebileceklerini ifade eden hükümden sonra zikredilmiştir. Bu da gösteriyor ki, yetimin malı ancak ödünç olarak alınabilir.

2- Diger bir kısım müfessirlere göre fakir olan velinin, yetimin malından "Meşru bir şekilde yemesi"nden maksat, israfa kaçmaksızın onun malından yemesi ve bunu geri ödemekle yükümlü olmamasıdır. Ancak bu görüşte olan müfessirler, fakir olan velinin, yetimin hangi malından ve ne kadar yiyebileceği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas, Süddi Ata ve İkrimeye göre, fakir olan veli, yetimin malından ancak parmaklarının ucuyla yiyebilir ve onun malından herhangi bir elbise giyemez.

b- İbrahim en-Nehai ve Mekhul'e göre ise, fakir veli, yetimin malından ancak açlığını giderebilecek kadar yiyebilir ve avret mahallini kapatacak kadar giyebilir.

c- Abdullah b. Abbas, Kasım b. Muhammed, Ebul Âliye, Hasan-ı Basri, Şa'bi Katade ve Dehhaka göre ise fakir olan veli, yetimin meyvelerinden yiyebilir. Bakıp gözettiği hayvanlarının sütlerinden içebilir ve onlardan binek olarak faydalanabilir. Fakat o, yetimin, altın gümüş ve hayvan gibi mallarını, ancak ödünç olarak alabilir.

d- Hz. Ömer, Ata b. Ebi Rebah, İbrahim en-Nehai, Hasan-ı Basri, Hz. Aişe ve İbn-i Zeydden nakledilen diğer bir görüşe göre fakir bir veli, yetimin bütün mallarından yiyebilir. Yediği şeyleri geri ödemesi gerekmez. Yeter ki, kendi mallarını yetimin malına tercih etmesin ve yetimin malını kendisine mal edinmesin.

Taberi bu görüşlerden tercihe taşayan olan görüşün, âyette zikredilen "Meşru surette (örfe göre) yesin." ifadesini "Yetimin malından, zaruret halinde ödünç olarak yesin" şeklinde izah eden görüş olduğunu söylemiştir. Veli, yetimin malını muhtaç olduğunda, ancak ödünç olarak alıp yiyebilir. Bunun dışında herhangi bir şekilde yemesi caiz değildir. Zira, bütün âlimler, yetimin velisinin, yetimin mallarını, sevk ve idare etme dışında, onlar üzerinde herhangi bir yetkisi olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Madem ki veli, yetimin mallarının maliki değildir o halde, malik olmayan birinin, başkasına ait mallardan yemesi caiz değildir. Bu itibarla yetimin malından herhangi bir şeyi harcayacak olursa, onu ödemekle yükümlü olur. Bu da gösteriyor ki, fakir olan veli, yetimin malını ancak ödünç olarak alabilir.

Fakir olan velinin yetimin mallarını idare etmesinin karşılığı olarak o mallardan yiyebileceğini söylemek isabetli değildir. Zira, veli, sevk ve idare etmesinin karşılığında teamülü esas alarak yetimin malından belli bir ücret alabilir. Bu, velinin hakkıdır. Yetimin malı sayılmaz.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ
وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧﴾

7- Ana baba ve akrabaların, miras olarak bıraktıklarında erkeklerin hissesi vardır. Kadınların da, ana baba ve akrabların bıraktıklarında hisseleri vardır. Bunlar az olsun çok olsun, farz kılınmış bir hissedir.

* Katade diyor ki: "İslamdan önce kadınlara mirastan pay verilmiyordu. Bu âyet-i kerime indi ve bu âdeti kaldırarak onlara da miras haklarının verilmesini hükme bağladı.

İkrime ise bu âyet-i kerimenin, Ensardan olan Ümmü Kühhe, onun kızı

Kühhe, Sa'lebe ve Evs b. Süveyd hakkında nâzil olduğunu söylemiştir. "Sa'lebe veya Evsten biri Ümmü Kühhanın kocası, diğeri ise çocuğunun amcası idi. (Yani kayın biraderi idi) Kadın, Resulullaha geldi ve dedi ki: "Ey Allahın Resulü, kocam öldü. Geriye beni ve kızımızı bıraktı. Bizi, mirasçı saymadılar." Bunun üzerine, çocuğun amcası şöyle dedi: "Ey Allahın Resulü, bu kadın ata binmez, âcizlerin yükünü yüklenmez, düşmana karşı savaşamaz, tüketir, üretmez." İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُم مِّنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٨﴾

8- Miras taksim olurken (Mirasçı olmayan) akrabalar, yetimler ve fakirler de bulunursa mirastan onlara da verin ve onlara güzel söz söyleyin.

Mirasın taksimi sırasında ölenin akrabaları, yetimler ve yoksullardan da orada bulunanlar olursa onlara da gönlünüzden kopan bir şeyler verin ve onlara güzel söz söyleyin.

* Müfessirler bu âyet-i kerimenin, mensuh mu (Hükmü kaldırılmış mı) Yoksa muhkem mi (Hükmü baki mi) olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas, İbrahim en-Nehai, Şa'bi Mücahid, Said b. Cübeyr, Hasan-ı Basri, Zühri ve Yahya b. Ya'mur İbn-i Sirin, Ebu Musa el-Eş'arî Urve b. Zübeyr ve Alâ b. Bedr'e göre bu âyet-i kerimenin hükmü bakidir, mensuh değildir. Mirasçıların miras taksim ederlerken orada hazır bulunan akrabalara, yetimlere ve yoksullara, gönüllerinden koptuğu kadar bir şeyler vermeleri farzdır. Bu hususta Said b. Cübeyrin şunları söylediği rivayet edilmektedir: "İnsanlar bu âyetin hükmünü umursamamaktadırlar. Ölenin akrabaları iki çeşittir. Birincisi ona mirasçı olan akrabaları, ikincisi ise mirasçı olmayan akrabalarıdır. Âyet-i kerime, ölünün mirasçılarına, mirastan payı olan akrabalara paylarını vermelerini emretmiş mirasçı olmayan akrabalara ise güzel sözler söylemeyi emretmiştir. Bu itibarla âyet muhkemdir, mensuh değildir."

Görüldüğü gibi Said b. Cübeyr, bu âyetin, mirasın taksimini emreden bu surenin on birinci, on ikinci ve yetmiş altıncı âyetleriyle çelişmediğini kabul etmiş, bu itibarla mensuh olmadığını söylemiştir.

Yahya b. Ya'mur da bu âyet hakkında şunları söylemiştir: "Medinede inen üç muhkem âyet vardır ki insanlar bunlarla amel etmeyi bırakmışlardır. İş-

te bu âyetler, Nisa suresinen bu âyeti, yatak odasına girmek için izin istemeyi emreden Nur suresinin eli sekizinci âyeti ve insanların birbirleriyle tanışmalarını emreden. Hucurat suresinin on üçüncü âyetidir.

Ancak bu görüşte olan âlimler, mirası taksim edenlerin, mirasta payları bulunup bulunmaması ve mirasçıların büyük veya küçük olmaları bakımından hükümlerin farklı olup olmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

aa- Said b. Cübeyr, İkrime ve Süddiye göre, şayet mirası taksim eden kimsenin mirasta herhangi bir payı yoksa ve miras da küçük çocuklara ait ise, mirası taksim eden böyle bir kimsenin, yetimlerin mallarından, mirasın taksimi sırasında hazır bulunan, akrabalara, yetimlere ve yoksullara herhangi bir şey vermesi caiz değildir. Onlara sadece "Bu mal küçüklere aittir, ben bundan size herhangi bir şey verme yetkisine sahip değilim." şeklinde güzel sözler söyler.

bb-Ubeyde es-Selmani ve İbn-i Sîrîne göre ise, mirası taksim eden kimsenin mirastan payı olmasa, miras da çocuklara ait olsa yine de mirası taksim eden velinin, mirastan, akrabalara, yetimlere ve yoksullara bir şeyler vermesi gerekir. Mirasçıların büyük veya küçük olmaları farketmez. Ancak mirasçılar büyük iseler, bizzat kendileri verirler. Küçük iseler velileri verir.

Bu hususta Muhammed b. Sîrîn diyor ki: "Ubeyde es-Selmani, bazı yetimlerin mallarını taksim etti. Onların mallarından bir koyun alınmasını ve pişirilip yemek yapılmasını emretti ve dedi ki: "Şayet bu âyet olmasaydı ben bu koyunun ve yemeğin, kendi malımdan olmasını isterdim." Sonra Ubeyde "Miras taksim olurken (mirasçı olmayan) akrabalar, yetimler, ve fakirler bulunursa onlara da verin." âyetini okudu.

Taberi diyor ki: "Birinci görüşte olanlar, "Verin" diye tercüme edilen (فَارْزُقُوهُمْ) ifadesini, "Mirastan bir şeyler verin." mânâsında anlamışlar, ikinci görüşte olanlar ise bunu "Mirastan bir şeyler yedirin." mânâsına almışlardır.

b- Said b. el Müseyyeb, Ebu Malik, Abdullah b. Abbas ve Dehhaktan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, bu suresinin on bir, on iki ve yetmiş altıncı âyet-i kerimeleriyle neshedilmiştir. Zira bu âyet-i kerime, miras paylarını belirten âyetlerden önce nâzil olmuş, akrabalara, yetimlere ve yoksullara mirastan mal verilmesini emretmiştir. Daha sonra mirasın pay sahiplerini belirten âyetler nâzil olunca bu âyetin hükmü neshedilmiş ve kaldırılmıştır.

c- Abdullah-b. Abbas, Said b. el- Müseyyeb ve İbn-i Zeydden nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime mensuh değildir. Fakat mirası değil vasiyeti kastetmektedir. Yani malını vasiyet eden kimsenin vasiyeti yapma anında, âyette zikredilen kişiler bulunuyorsa malını bunlara vasiyet etmesi emredilmiştir. Bunlara göre âyette zikredilen "Mirasın taksimi" ifadesinden maksat, vasiyet yapılmasıdır.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, bu âyet-i kerimenin muhkem olduğunu söyleyen ve bundan maksadın, akrabalara vasiyet etmek olduğunu, yetimlere ve miskinlere de güzel söz söylemek olduğunu söyleyen görüştür. Zira bir âyetin mensuh olduğuna hüküm verebilmek için başka bir âyetle tamamen çelişir olması veya neshedildiğine dair kesin bir delilin bulunması gerekir. Bu âyeti kerimeden maksadın, vasiyet etmek olduğu söylendiği takdirde miras âyetleriyle neshedildiği söylenemez. Zira bunlar arasında çelişme söz konusu olamaz. Diğer yandan bu âyetin neshedildiğine dair ne kitaptan ne de sünnetten bir delil vardır. O halde bu âyetin, isabetli olan tefsiri şöyledir: "Vasiyet eden kimse vasiyetini düzenlerken akrabaları, yetimler ve miskinler bulunacak olursa vasiyetten akrabalarına pay versin. Yetimlere ve miskinlere de güzel söz söylesin."

Âyet-i kerimenin sonunda "Onlara güzel söz söyleyin" buyurulmaktadır. Said b. Cübeyre göre âyetin bu bölümü, küçük çocukların, yetimlerin veya mirastan payı olup ta orada bulunmayanların miraslarını taksim eden idarecileri kastetmektir. Bunlar bu gibi insanların miras paylarından akrabalara, yetimlere ve yoksullara herhangi bir şey vermeyeceklerinden onlara güzel sözler söylerler."Her ne kadar bu maldan bir şeyler alma hakkınız varsa da biz size bir şey verme yetkisine sahip değiliz." şeklinde konuşurlar.

Diğer bir kısım âlimlere göre ise âyetin bu bölümünde, güzel sözler söylemesi emredilen kişi, ölmeden önce malının üçte birini vasiyet eden kimsedir. Bu kimse malının üçte biri gibi belli bir miktarını, yakın akrabalarına, yetimlere ve miskinlere vasiyet eder de, vasiyet etmesi icabeden daha başka kimseler de bulunacak olursa o kimselere de güzel sözler söyler

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ
وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾

9- Öldükten sonra geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlara bir kötülük gelmesinden korkanlar (başkaları için de öylece) korksunlar. Allahtan sakınsınlar ve doğru söz söylesinler.

İnsanlar ölüp te geriye, himayeye muhtaç çocuklar bıraktıkları taktirde o çocukların, fakirlik ve mağduriyete düşmelerinden nasıl korkuyorlarsa, himayeye muhtaç olan yetimlerin işlerini yürütmeyi üzerlerine aldıkları zaman da onlar

hakkında öylece Allahtan korksunlar. Onlara güzel ve doğru söz söylesinler.

* Müfessirler bu âyet-i kerimeye çeşitli şekillerde mânâ vermişlerdir:

a- Abdullah b. Abbas, Katade, Süddi, Said b. Cübeyr, Dehhak ve Mücahid bu âyeti şu şekilde izah etmişlerdir: "Ölümü anında malını vasiyet eden kişinin yanında bulunan kimseler, vasiyet edenin malını dağıtarak geriye kalan mirasçılarını mağdur etmesinler. Ona malından, mirasçılarını mağdur etmeyecek kadarını vasiyet etmesini söylesinler. Zira, kendileri vasiyet eden kişinin durumunda olsalardı geriye bırakacakları çocuklarının mağdur edilmemelerini arzular ve kendilerine bu gibi şeylerin söylenmesini isterlerdi. O halde başkalarının vasiyet etmesi durumunda onların çocuklarını da kendi çocukları gibi görsünler. Onlara, mallarının çoğunu veya yarısını yahut üçte birinden daha fazlasını vasiyet etmesini söylemesinler.

b- Miksem ve Hadremiye göre ise bu âyetin izahı şöyledir: "Ölümü anında malını vasiyet edenin yanında bulunan kimseler, vasiyet edenin akrabalarına, yetimlere ve yoksullara malının bir kısmını vasiyet etmesine engel olmasınlar. Halbuki onlar, ölünün akrabası veya yetim yahut yoksul durumda olsalar da vasiyetin kendi lehlerine yapılacağını bilmiş olsalar, vasiyet edenin böyle bir vasiyeti yapmasını isterler ve onu bu vasiyeti yapmaya teşvik ederler. O halde başkalarına yapılacak olan vasiyete de engel olmasınlar.

c- Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyetin izahı şöyledir: "Yetimlerin velisi olan kişiler, onlara iyi davransınlar, mallarını yemesinler, nasıl ki kendileri ölüp te geride âciz ve mağdur çocuklar bırakmaktan korkuyorlarsa ve onlara güzel davranılmasını, mallarının yenilmemesini istiyorlarsa başkalarının geride bıraktıkları yetimlere de öyle davransınlar.

d- Diğer bir kısım âlimlere göre bu âyetin izahı şöyledir: "Öldükten sonra geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde onlara bir kötülük gelmesinden korkanlar korksunlar, Allahtan sakınsınlar ve doğru söylesinler. Bu taktirde ölümlerinden sonra, Allah onların çocukları için yeterlidir.

Bu hususta Şeybani diyor ki: "Abdülmelikin oğlu Meslemenin zamanında İstanbulda bulunuyorduk. İçimizde İbn-i Muhayriz, İbn-i Deylemi ve Hani b. Gülsüm de bulunuyordu. Biz, aramızda, âhir zamanda ortaya zçıkacak şeyleri konuşuyorduk. Ben, duyduklarımdan dolayı sıkıntıya düştüm ve İbn-i Deylemiye dedim ki: "Ey Eba Bişr, ben isterim ki hiç çocuğum olmasın." Bunun üzerine o eliyle omuzuma vurdu ve dedi ki: "Yeğenim sen bunu söyleme. Zira, Allahın bir kişinin sulbünden gelmesini takdir ettiği nesil mutlaka onun sulbünden gelecektir. İster dilesin isterse dilemesin. Şimdi ben sana, bir şeyi öğreteyim mi ki, sen onu yaparsan Allah seni fitnelerden korur. Şayet sen ölüp te geriye çocuk bırakacak olursan, senin yerine onları Allah korur." Ben de dedim ki:

"Evet öğret." İşte bunun üzerine Şeybani "Öldükten sonra geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde onlara bir kötülük gelmesinden korkanlar kork sunlar. Allahtan sakınsınlar ve doğru söz söylesinler." âyetini okudu.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olan görüş, âyeti şu şekilde izah eden görüştür: "Hayatta iken mallarını harcayıp bitirmeleri halinde veya ölürken akrabalarına, yetimlere ve miskinlere vasiyet ederek mallarını dağıtmaları halinde, ölmelerinden sonra geriye bıraktıkları zayıf çocuklarının muhtaç olacaklarından korkanlar, başkalarının vasiyetinde hazır bulundukları zaman, vasiyet edene, itidalli davranmasını ve geriye bırakacağı zayıf çocuklarını başkalarına muhtaç etmemesini söylesinler. Allahtan korksunlar ve vasiyet edene Allahın mübah kıldığı şekilde vasiyette bulunmasın tavsiye etsinler. Böylece doğru sözü söylemiş olurlar."

Taberi diyor ki: "Bu görüşü tercih etmemizin sebebi, bundan önceki âyetin de vasiyet edenler hakkında olduğunu tesbit etmemizdir. Âyetleri birbiriyle irtibatlı bir şekilde izah etmek daha evladır.

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾

10- Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, karınlarına sadece ateş tıkamışlardır. Onlar yakında alev alev yanan bir ateşe sokulacaklardır.

Şüphesiz ki dünyadayken haksız yere yetimlerin mallarını yiyenler, kıyamet gününde karınlarına ateş dolduracaklardır ve cehenneme gireceklerdir.

* Süddi, bu âyetin izahında şöyle demiştir: Bir kişi haksız yere yetim malını yeyince kıyamet gününde diriltildiğinde ağzından, kulaklarından, burnundan ve gözlerinden ateş çıkacaktır. Onu görenler, yetim malı yiyen biri olduğunu anlayacaklardır.

Ebu Said el-Hudri diyor ki: "Resulullah İsra hadisesini anlatırken buyurdu ki: "Orada bir topluluk gördüm. Onların, deve dudukları gibi dudakları vardı. Onların dudaklarını tutup ağızlarına ateşten kayalar atan kimseler vazifelendirilmişti. Atılan taşlar, onların altlarından çıkıyordu. Dedim ki: Ey Cebrail bunlar kimdir? Dedi ki: "Bunlar, haksız yere yetim malını yiyenlerdir. Bunlar yetim

malını yerken karınlarına sadece ateş tıkamış olurlar."

İbn-i Zeyd ise bu âyetin, yetimleri mirasçı kılmayan ve onların mallarını yiyen müşrikler hakkında nâzil olduğunu söylemiştir.

Yetim malı yemek en büyük günahlardan biridir. Bu hususta Resulullah (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor:

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ إِجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللّهِ وَمَا هُنَّ قَالَ الشِّرْكُ بِاللّهِ وَالسِّحْرُ وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ وَأَكْلُ الرِّبَا وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلاَتِ

"Helake sürükleyen yedi şeyden kaçının." Sahabiler: "Ey Allahın Resulü onlar nedir?" diye sorunca Resulullah (s.a.v.) şu cevabı vermiştir: "Onlar, Allaha ortak koşmak, sihir yapmak, Allahın öldürülmesini haram kıldığı insanı haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak ve iffetli ve zina ile bir alakası olmayan mümin kadınlara zina iftirasında bulunmaktır."(12)

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ ۚ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ
اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۖ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ۚ
وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ ۚ
فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ۚ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ
فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ آبَاؤُكُمْ
وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ۚ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ

(12) Buhari, K. el-Vasâyâ. bab: 23, K. el-Hudud, bab: 44/Müslim, K. el-iman, bab: 145 Hadis No: 89/Ebu Davud, K. el-Vasâya, bab: 10, Hadis No: 2874 / Neseî, K. el-Vasîya b. 12

كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

11- Allah size, evlatlarınızın miras taksimi hususunda, erkeklerin paylarının, kadınların iki katı olmasını emretmektedir. Eğer bütün çocuklar kız olup, ikiden fazla olursa, bunların payı, ölenin bıraktığı malın üçte ikisidir. Eğer mirasçı bir tek kız ise mirasın yarısı onundur. Eğer ölen, ana ve baba ile birlikte çocuklar da bırakmışsa, ana ve babanın her birinin terekeden payı, altıda birdir. Şayet ölenin çocuğu yok da kendisine ana ve babası mirasçı oluyorsa, ananın payı sadece üçte birdir. Eğer ölenin kardeşleri varsa, terekenin altıda biri ananındır. Bu paylar, ölenin vasiyeti yerine getirilip veya borcu ödendikten sonra hak sahiplerine verilir. Bababalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu size bilemezsiniz. Bu Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz ki Allah, her şeyi çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Çocuklarınıza miras taksimi hususunda Allah şöyle emreder: Sizden biriniz ölür de geriye erkek ve kız çocuklar bırakırsa, erkeklerin miras payı iki, kızların ki ise birdir. Şayet ölenin bütün çocukları ikiden fazla ise ve hepsi de kız ise, bunların hepsinin payı mirasın üçte ikisidir. Eğer mirasçı sadece bir kız ise mirasın yarısı onundur. Eğer ölen kimsenin çocuklarıyla beraber anne ve babası da bulunursa, anne ve babasının herbirinin mirastan payı, altıda birdir. Şayet ölenin çocuğu yoksa ve mirasçısı da anne ve babası ise annenin mirastan payı sadece üçte bir geri kalan ise babanındır. Eğer ölenin iki veya daha fazla kardeşi varsa, terekenin altıda biri ananındır. Geriye kalan da babanındır. Bu paylar, ölenin borçları ödenip ve malının üçte biri için geçerli olan vasiyeti yerine getirildikten sonra hak sahiplerine verilir. Dünya ve âhirette faydalı olmak bakımından, babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size daha yakın olacağını bilemezsiniz. Bu hükümler, Allah tarafından size farz kılınmıştır. Şüphesiz ki Allah, her şeyi çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

* Süddi ve Abdullah b. Abbastan nakledilen bir görüşe göre cahiliye döneminde, küçük çoculara ve kadınlara mirastan pay vermiyorlar ve onlar için şöyle diyorlardı: "Ata binmeyene, eli kılıç tutmayana ve düşmanla savaşmayana nasıl mal verebiliriz?"

İslam geldikten sonra bu âyet nâzil oldu, küçüğün, büyüğün, kadının ve erkeğin mirasta payları olduğunu açıkladı.

Mücahid ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir rivayete göre bu âyetin nüzul sebebi, ölenin malının, sadece çocuklarına verilmesi, vasiyetin de

sadece anne ve babaya yapılmasıdır. Allah teala, bu âyet-i kerimeyi göndererek, anne baba dahil bütün mirasçıların paylarını belirtmiş ve daha önce yapılanlardan dilediğini neshetmiştir.

Bu âyet-i kerimenin nüzulu hakkında Cabir b. Abdullah diyor ki:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ عَادَنِي النَّبِيُّ ﷺ وَأَبُوا بَكْرٍ فِي بَنِي سَلِمَةَ مَاشِيَيْنِ فَوَجَدَنِي النَّبِيُّ ﷺ لاَ أَعْقِلُ فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ مِنْهُ ثُمَّ رَشَّ عَلَيَّ فَأَفَقْتُ فَقُلْتُ مَا تَأْمُرُنِي أَنْ أَصْنَعَ فِي مَالِي يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَنَزَلَتْ يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي أَوْلاَدِكُمْ.

"Resulullah ve Ebubekir, Seleme oğullarının kaldıkları yerlerden geçerlerken hasta olduğum için beni ziyarete gelmişler ve Resulullah beni baygın vaziyette bulmuş. Resulullah su istemiş ve abdest almış sonra o sudan bana serpmiş. Bunun üzerine ben ayıldım. Ve dedim ki: "Ey Allahın Resulü, malım hakkında ne yapmamı emredersiniz?" İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.(13)

Taberi diyor ki: ""Eğer denilecek olursa ki "Âyet-i kerimede, ölenin yalnız bir kızı varsa ona mirasın yarısının verileceği, ikiden fazla kızı varsa mirasın üçte ikisinin verileceği beyan ediliyor fakat ölenin iki kızı varsa onların paylarının ne olacağı belirtilmiyor." Cevaben denilir ki: "Bu iki kızın payının da, ikiden fazla olan kızlar gibi olduğu, şüphe götürmeyecek derecede kuvvetli olan sünnetle sabittir.

Yine Taberi diyor ki: "Âyet-i kerimede, ölenin çocuğunun bulunması halinde anne ve babadan herbirinin, mirastaki paylarının altıda bir olduğu zikredilmektedir. Buna göre, ölen kişinin, sadece bir kızı bir da babası bulunacak olursa kız, terekenin yarısını baba da altıda birini alacaklardır. Terekenin geriye kalan altıda iksi ne olacaktır?" Cevaben denilir ki: "Mirasta payları bulunanlar, haklarını aldıktan sonra terekeden bir miktar artacak olursa bu miktar, Resulullah (s.a.v.)in beyan etmesiyle ölenin en yakın olan erkek akrabasına verilir. Bu itibarla misalde zikredilen halde kız terekenin yarısını aldıktan sonra geri kalan kı sım tamamen babaya verilir. Baba terekenin altıda birini, hak sahibi olarak alır

(13) Buhari, K. Tefsir el-Kur'an, sure 4 bab: 4 / Müslim, K. el-Faraiz, bab: HN. 1616

altıda ikisini ise, ölenin en yakın erkek akrabası olarak alır.

Taberi diyor ki: "Eğer denilirse ke Âyet-i kerimede ölenin mirasçıları yalnızca anne ve baba olursa, terekenin üçte birini annenin alacağı zikrediliyor, geriye kalanın ne olacağı belirtilmiyor." Cevaben denilir ki: "Yukarıda da zikredildiği gibi bu durumda da baba, ölen kişiye en yakın akrabadır. Bu itibarla hak sahibi anne, mirastan üçte bir payını aldıktan sonra terekenin geriye kalanı babaya aittir.

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki âyet-i kerimede "Eğer ölenin kardeşleri varsa, terekenin altıda biri ananındır." buyurulmakta ve ölenin birden çok kardeşinin bulunması durumu zikredilmekte, tek kardeşinin bulunması durumu zikredilmemektedir. Acaba ölenin, anne ve babasıyla birlikte tek kardeşi varsa annenin bu durumda mirastaki payı ne olacaktır? Cevaben denilir ki: "Âyet-i kerimede anne ve babayla birlikte, ölenin birden çok kardeşi bulunması halinde annenin mirastaki payının değişerek üçte birden altıda bire düşeceği zikrediliyor ve bundan da anlaşılıyor ki, ölenin yalnızca bir kardeşi bulunursa annenin mirastaki üçte bir payı değişmemektedir. Zira bu hüküm daha önce zikredilmiş fakat değişeceğine dair bir şey de zikredilmemiştir. O halde bir insan ölür de geriye anne baba ve bir de kardeş bırakacak olursa anne mirasın üçte birini alacak mirasın geri kalan üçte ikisi en yakın erkek akraba olarak babaya ait olacaktır.

Âyet-i kerimenin "Eğer ölenin kardeşleri varsa" bölümündeki "Kardeşler" kelimesi çoğul olarak (إِخْوَةٌ) şeklinde zikredilmektedir. Arapçada çoğul, ikiden daha fazla sayılar için kullanıldığından, âlimler buradaki çoğulun, gerçek anlamda mı kullanıldığı yoksa birden fazla olan iki kardeşin de bu ifadenin içine girip girmeyeceği hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Sahabi, Tabiin ve onlardan sonra gelen âlimlerin çoğunluğu, âyetin bu bölümünde zikredilen (إِخْوَةٌ) "Kardeşler" kelimesine iki kardeşin de girdiği görüşündedirler. Bunlara göre, bir kişi ölür de geride anne baba ve birden fazla kardeş bırakacak olursa annenin mirastan payı altıda birdir. Geri kalanı babanındır. Bu görüşte olanlar delil olarak ümmetin geçmişlerinden bu meselenin böyle olduğunun yaygın bir şekilde nakledildiğini, bu nedenle şüphe götürmediğini söylemişlerdir.

b- Abdullah b. Abbas ise, iki kardeşin, burada zikredilen (إِخْوَةٌ) "Kardeşler" ifadesine dahil edilemeyeceğini, zira Arapçada "İkil"in ayrı bir kalıp olduğunu söylemiş Hz. Osmanın, iki kardeşi de, ikiden çok kardeşler gibi saymasına karşı çıkmıştır. Abdullah b. Abbasa göre, bir kişi ölür de geriye anne, baba ve iki de kardeş bırakacak olursa terekenin üçte birini anne alır. Geriye kalan babaya verilir.

Taberi birinci görüşün, sahabi ve onlardan sonra gelen ümmetten yaygın bir şekilde nakledilmiş olması hasebiyle tercihe şayan olduğunu ve Arapçada bazen ikil yerine çoğul kelimelerin kullanıldığını, âyetin bu bölümünde de aynı durumun söz konusu olduğunu söylemiştir. İkil kelime yerine çoğul kelime kullanılmasına misallerden biri de şu âyettir. "Ey Peygamber hanımları, eğer ikiniz de Allaha tevbe ederseniz kalbleriniz gerçeğe yönelmiş olur."(14) Bu âyette geçen (إِنْ تَتُوبَا) kelimesi ikil olarak zikredilmiş (قُلُوبُكُمَا) kelimesi ise çoğul olarak zikredilmiştir. Bu da gösteriyor ki Arapçada bazen çoğul kelimeler ikil kelimelerin yerine de kullanılmaktadır.

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Ölenin, iki veya daha çok kardeşi bulunması halinde annenin payının üçte birde altıda bire düşürülmesinin sebebi nedir? Cevaben denilir ki: Bu hususta âlimler, farklı görüşler beyan etmişlerdir:

Katadeye göre bunun sebebi, çocukların nafakalarının, babalarına ait olmasıdır. Bu nedenle baba, buradaki durumda oğlunun mirasından daha fazla pay almaktadır.

Abdullah b. Abbastan, Tavusun naklettiğine göre ise ölenin kardeşlerinin çok olması halinde annenin mirastaki payının, üçte birden altıda bire düşüüşünün sebebi, annenin payından kesilen miktarın, kardeşlere verilmesi içindir.

Taberi diyor ki: "Bu hususta doğru olan söz şudur: Allah teala, ölenin kardeşlerinin, birden çok olması halinde annenin mirastaki payının üçte birden altıda bire düşeceğini belirtmiş ve bunun hikmetini bize bildirmemiştir. Allah teala, yaratıkları için neyin daha faydalı olacağını çok iyi bildiğinden, bunu böyle yapmıştır. Bizler bunu bilmekle yükümlü değiliz. Olabilir ki bu durumda annenin, mirastaki payının düşürülmesi babaların, çocukları bakmakla yükümlü olmalarındandır. Veya başka bir sebeptendir. Bununla birlikte Tavusun, Abdullah b. Abbastan naklettiği "Anneden kesilen payın, kardeşlere verilmesi içindir." şeklindeki görüş, ümmetin icmaı hilafına olduğundan şazdır. Reddedilir. Zira ümmet, ölenin babası bulunduğu sürece, mirasından kardelerine pay düşmeyeceği hususunda icma etmiştir. Ayrıca Hasan b. Muhammedin, Abdullah b. Abbastan, kardeşlerin mirasçı oldukları "Kelale" durumunu, ölenin babası ve çocuğu olmama" şeklinde izah ettiğini rivayet etmiştir. Bu rivayet de, Tavusun rivayetine muhaliftir.

Âyet-i kerimenin devamında "Bu paylar, ölenin vasiyeti yerine getirilip veya borcu ödendikten sonra hak sahiplerine verilir." buyurulmaktadır. Burada, her ne kadar, vasiyetin yerine getirilmesi, borçların ödenmesinden önce zikredilmişse de Hz. Alinin de Resulullahtan naklettiği gibi ölenin önce borçları öde-

(14) Tahrim Suresi, 64/4

nir daha sonra vasiyeti yerine getirilir. Buna göre bir insan öldüğünde önce bütün borçları ödenir. Bu borçlar, terekenin tümünü bitirse dahi borçlar ödendikten sonra, geriye kalan terekeden, ölenin terekesinin üçte birini aşmamak şartıyla vasiyeti yerine getirilir. Terekenin üçte birini aşan vasiyet için, ölenin mirasçılarının izni gerekir. Onlar izin vermezlerse, terekenin üçte birinin üzerindeki vasiyet geçersizdir. Borçlar ödenip vasiyetler yerine getirildikten sonra, geriye kalan tereke, mirasçılar arasında kitap ve sünnetin belirttiği şekilde taksim edilir.

Âyet-i kerimede "Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu siz bilemezsiniz." buyurulmaktadır.

Abdullah b. Abbas buradaki "Yakınlık"tan maksadın, âhirette görülecek yakınlık olduğunu, zira orada, Allah tealanın, kullarından bazılarını, diğerlerine şefaatçi kılacağını söylemiştir.

Mücahid ise, buradaki yakınlıktan maksadın, dünyada görülecek yakınlık olduğunu söylemiş, İbn-i Zeyd de, bu yakınlığın hem Allaha yakınlık hem de dünyadaki davranışlarla gösterilecek yakınlık olduğunu söylemiştir.(15)

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَإِن
كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِن بَعْدِ
وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۚ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِن لَّمْ يَكُن

(15) Denebilir ki, kadın erkekten daha zayıf ve mala daha fazla muhtaç iken mirastaki payı niçin erkeğin payının yarısı kadardır? Deriz ki: "Şunu unutmamak gerekir ki: "İslam dini her zaman ihtiyaçları göz önünde bulundurmuştur. İslamada erkeğin malî mükellefiyetleri katından kat kat fazladır. Çocukların nafakası, tedavi masrafları, eğitim giderleri vb. masraflar her erkeğe aittir. Kadının mehiri, konutu, yeyip içeceği, giyeceği ve diğer masrafları da erkeğe aittir. Kadında böyle bir sorumluluk yoktur. Kadın satece alır fakat vermez. Verme mükellefiyeti yoktur. Külfetsiz nimete konar. İslam ona bu imtayazı vermiştir. Kadının, biriktirdiği maddi varlığını harama zemini azdır.

İnsanın yaradılışı icabı, kadının vazifeleri evin iç işleriyle ilgilidir. Evin iç işlerini yürütmek, çocuklara bakıp onları büyütmek, onun vazifesidir. Buna mukabil, yine yaradılış özellikleri icabı dışişleri üstlenmek te erkeğin vazifesidir. Ailenin bütçesinden o sorumludur. Bu itibarla mali yükümlülükleri de denk değildir. İşte bu durum muvacehesinde erkekle kadını miras payında eşit tutmak elbette ki hakkaniyete uymamaktadır. Bu sebeple İslam, mirasta erkeğe iki, kadına bir pay hükümünü koymuştur. Rejimler bir bütündür. Bir müessesesi alınarak diğerleri nazır-ı itibare alınmadan üzerinde yorum yapılamaz.

لَكُمْ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ ٱلثُّمُنُ مِمَّا
تَرَكْتُم مِّنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ ۗ وَإِن كَانَ
رَجُلٌ يُورَثُ كَلَٰلَةً أَوِ ٱمْرَأَةٌ وَلَهُۥٓ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ
وَٰحِدٍ مِّنْهُمَا ٱلسُّدُسُ ۚ فَإِن كَانُوٓا۟ أَكْثَرَ مِن ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَآءُ
فِى ٱلثُّلُثِ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ ۙ غَيْرَ مُضَآرٍّ ۚ وَصِيَّةً
مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾

12- Eğer hanımlarınızın çocukları yoksa, bıraktıkları mirasın yarısı sizindir. Şayet çocukları varsa, bıraktıkları mirasın dörtte biri sizindir. Bu paylar, ölenin vasiyeti yerine getirildikten ve varsa borcu ödendikten sonra verilir. Eğer siz, çocuk bırakmadan ölürseniz, geriye bıraktığınız mirasın dörtte biri hanımlarımızındır. Şayet çocuklarınız varsa, bıraktığınız mirasın sekizde biri hanımlarınızındır. Bu paylar, yaptığınız vasiyetler yerine getirilip ve varsa borcunuz ödendikten sonra verilir. Eğer ölen bir erkek veya kadın, usul ve füruu olmayıp zayıf bir derece ile varis olunuyorsa, kendisinin bir erkek veya kız kardeşi bulunuyorsa, bunlardan herbirinin miras payı, terekenin altıda biridir. Eğer mevcut olan kardeşler bundan daha çok iseler, bu takdirde kardeşler mirasın üçte birini, eşit olarak taksim ederler. Bu paylar, ölenin vasiyeti yerine getirilip ve varsa borcu ödendikten sonra verilir. Ancak mirasçılar zarara uratılmamalıdır. Bunlar, Allah tarafından bir emirdir. Allah, her şeyi bilen ve yarattıklarına çok yumuşak davranandır.

Ey erkekler, karılarınız ölür de geride çocuk bırakamayacak olursa onların terekelerinin yarısı sizindir. Onların çocuğu varsa, bıraktıkları mirasın dörtte biri size aittir. Bu taksim de onların meşru ölçüler içinde yaptıkları vasiyetlerin yerine getirilmesinden ve borçlarının ödenmesinden sonra yapılır. Kadınların, ölen kocalarından kendilerine düşen miras payları ise siz kocaların, herhangi bir çocuğunuz olmadığı zaman bıraktığınız mirasın dörtte biridir. Eğer çocuğunuz varsa, kadınların payı mirasınızın sekizde biridir. Bu taksim de, yaptığınız meş-

ru vasiyetlerinizin yerine getirilmesinden ve borçların ödenmesinden sonra yapılır. Eğer bir erkeğe veya kadına babası ve çocukları dışındaki kimseler mirasçı oluyorsa bunların da mirastan payı altıda birdir. Şayet, anneden kardeşler iki ise her biri mirasın altıda birini alır. Bu kardeşler ikiden fazla iseler hepsi müştereken mirasın üçte birini alırlar. Bunlar, anne tarafından kardeşler oldukları için mirasta erkek ve kız ayırımı yapılmaz. Bu taksimat da, yapılan meşru vasiyetin yerine getirilmesinden ve borçların ödenmesinden sonra yapılır. Vasiyet yapılırken mirasçılara zarar verilmez. Bu hükümler, Allah tarafından bir emirdir. allah, her şeyi bilendir ve yaratıklarına çok yumuşak davranandır.

* Âyet-i kerimede geçen ve "Eğer, ölen bir erkek veya kadın, usul ve füruu olmayıp zayıf bir derece ile varis olunuyor da" diye tercüme edilen (وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ) cümlesindeki (كَلَالَةً) kelimesinin mânâsı hakkında âlimler, farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Abdullah b. Abbas, Süleym b. Abd es-Seluli, Katade, Hakem, İbn-i Zeyd, Zühri ve İbn-i İshaktan nakledilen bir görüşe göre "Kelale" demek, çocuk ve babanın dışında olan kimse" demektir. Bu hususta şa'bi diyor ki: "Ebubekir (r.a.)dan Kelalenin mânâsı soruldu. O da dedi ki: "Ben bu kelimenin mânâsı hakkında kendi görüşümü söyleyeceğim. Eğer doğruysa Allahtandır. Yanliş ise benden ve Şeytandandır. Kanaatimce Kelale, baba ve çocuğun dışındaki akrabalardır." Şa'bi diyor ki: "Ömer (r.a.) Halife olunca o da şöyle dedi: "Ben, Ebubekirin söylediği bir şeyi reddetmekten dolayı Allahtan utanırım.

b- Tavusun, Abdullah b. Abbastan naklettiğine göre ise "Kelale"den maksat, çocuğun dışındaki akrabalardır. Abdullah b. Abbastan nakledilen bu görüşe göre bir kişi ölür de geride anne baba ve anne bir kardeşler bırakacak olursa, anne, terekenin altıda birini alır. Anne bir kardeşler de terekenin altıda birine mirasçı olurlar. Çünkü bu görüşe göre, babası bulunan kimse "Kelale" yoluyla mirasçı olma durumundadır.

c- Hakeme göre ise "Kelale" babanın dışındaki akrabalardır. Müfessirler, ölüp geriye, baba ve evlat dışındaki mirasçıları bırakan kimsenin, bu durumuna "Kelale" durumu denildiğini ancak "Kelale"nin ölen kişinin kendisini sıfatı mı yoksa baba ve çocukları dışındaki mirasçılarının sıfatı mı olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

Süddi ve Abdullah b. Abbasa göre Kelale, ölen kişinin sıfatıdır. Babası ve çocukları bulunmayarak ölen kişiye "Kelale" denir.

Diğer bir kısım âlimlere göre ise "Kelale", ölenin babası ve çocukları olmaması halinde diğer mirasçılara verilen bir sıfattır. Bu durumda ölen bir kişinin kardeşine, bacısına ve diğer mirasçılarına "Kelale" denir.

İbn-i Zeyde göre ise "Kelale" baba ve çocuğu almayarak ölen kişinin hem kendisine hem de mirasçılarına verilen bir sıfattır.

Taberi bu görüşlerden, "Kelale"den maksat mirasçılardır." diyen görüşün tercihe şayan olduğunu zira bu hususta Resulullahtan rivayet edilen şu sahih hadislerin, mirasçılara "Kelale" dendiğini ifade ettiklerini söylemiştir.

Cabir b. Abdullah diyor ki:

فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ لِمَنِ الْمِيرَاثُ إِنَّمَا يَرِثُنِي كَلَالَةٌ فَنَزَلَتْ آيَةُ الْفَرَائِضِ

"Dedim ki: "Ey Allahın Resulü, mirasın kime ait olacak? Zira bana ancak "Kelale" durumundaki kimseler mirasçı oluyorlar." Bunun üzerine mirasçıların payların paylarını bildiren âyet nâzil oldu.(16)

Amr b. el-Kari diyor ki:

عمرو بن القارى ان رسول اللّٰه ﷺ قدم فخلف سعدا مريضا حيث خرج الى حنين فلما قدم من جعرانه معتمرا دخل عليه وهو وجع مغلوب فقال يا رسول اللّٰه ان لى مالا وانى أورث كلالة أَفَأُوْصِي بمالى كله أو أتصدق به قال لا

"Resulullah, "Cirane"denen yerden, Umre yapmak üzere Mekkeye geldiğinde acı çeken ve düşkün bir halde olan Sa'dı ziyaret etti. Sa'd dedi ki: "Ey Allahın Resulü, benim malım var. Bana mirasçılar "Kelale" olarak mirasçı olacaklar. Ben, malımın hepsini vasiyet edeyim mi? Veya tasaddukta bulunayım mi? "Resulullah: "Hayır" dedi.(17)

Alâ b. Ziyad diyor ki:

(16) Buhari, K. el-Vudu, bab: 44
(17) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.4 S. 60

عن العلاء بن زياد ان رجلا سأل عمر بن الخطاب فقال ان وارثي كلالة أفأوْصي بالنصف قال لا

"Bir adam Ömer b. el-Hattaba soru sordu ve dedi ki: "Benim mirasçılarım "Kelale"dir. Ben malımın yarısını vasiyet edeyim mi? Ömer "Hayır" dedi.(18)

Âyet-i kerimede geçen "Eğer ölen bir erkek veya kadın, usul ve füruu olmayıp zayıf bir derece ile varis olunuyor da, kendisinin bir erkek veya kızkardeşi bulunuyorsa, bunların herbirinin miras payı, terekenin altıda biridir." ifadesindeki "Erkek ve kızkardeş"ten maksat, Sa'd b. Ebi Vakkasın kıraatında da zikredildiği gibi ölenin anne bir erkek kardeşi veya kızkardeşidir. Bu kardeşler, kadın olan anneleri yoluyla mirasçı oldukları için, erkek kardeşle kızkardeşin payı eşittir.

Âyet-i kerimede: "Ancak mirasçılar zarara uğratılmamalıdır." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat, miras bırakan vasiyet ederken mirasçılarına zarar vermeyecek bir şekilde vasiyet etsin." demektir.

Abdullah b. Abbas: "Vasiyet ederken mirasçılara zarar vermek büyük günahlardandır." demiştir. Bu hususta Ebu Hureyre de Resulullah (s.a.v.)in şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

أن أبا هريرة حدثه، أن رسول اللّه ﷺ قال: « إنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ وَالْمَرْأَةُ بِطَاعَةِ اللّهِ ستِّينَ سَنَةً ثُمَّ يَحْضرهُما الْمَوْتُ فيضارَّانِ فِي الوصِيةِ فتجب لهما النار » قال: وقرأ عليَّ أبو هريرة من هٰهنا (من بعد وصية يوصي بها أو دين غير مضار)

"Bir erkek veya kadın, altmış sene Allaha itaatla amel ederler. Sonra bu ikisine ölüm gelir çatar. Vasiyet ederken mirasçılarına zarar verirler. Böylece ikisi için de cehennem ateşi vacib olur." Ebu Hureyre bundan sonra bu âyetin "Ancak mirasçılar zarara uğratılmamalıdır." bölümünü okumuştur.(19)

(18) Darimi, K. el-vasaya, bab: 8
(19) Ebu Davud, K. el-Vasâya, bab: 3, Hadis No: 2867

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۚ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾

13- İşte bunlar, Allahın koyduğu sınırlardır. Kim Allaha ve Resulüne itaat ederse, Allah onu, altından ırmaklar akan cennetlere koyar. Orada ebedi kalacaklardır. İşte büyük kurtuluş budur.

Allahın size gönderdiği bu hükümler, ona itaatla isyan arasına koyduğu sınırlardır. Bunları aşmayın. Kim, Allahın emirlerini tutup yasaklarından kaçınarak Allaha ve Peygamberine itaat ederse, Allah onları altından ırmaklar akan cennetlerine koyar. Onlar orada ebedi olarak kalırlar. Orada ne ölüm vardır ne de oradan çıkmak. İşte en büyük kurtuluş budur.

* Âyette geçen ve "Allahın koyduğu sınırlar" diye tercüme edilen (حُدُودُ اللّٰهِ) ifadesi Süddi tarafından "Allahın zikrettiği şartlardır." şeklinde Abdullah b. Abbas tarafından, "Allaha itaat yollarıdır." şeklinde izah edilmiştir. Bazılarına göre ise bu ifadeden maksat, Allahın sünneti emirleridir. Bazılarına göre ise "Allahın beyan ettiği farzlardır." şeklinde izah edilmiştir. Taberi ise (حُدُودُ) kelimesinin mânâsının, "iki şeyin arasını ayıran sınır." demek olduğunu, bu nedenle buradaki (حُدُودُ اللّٰهِ) dan maksadın "Allaha itaatle itaatsizliğin arasını ayıran sınırlar." demek olduğunu söylemiştir. Yani, Allahın, mirasa dair zikrettiği hükümler, Allaha itaatle isyanın arasını ayırıp belirleyen sınırlardır. Nitekim, âyetin sonunda, Allaha itaat edenlerin mükâfaatlandırılacaklarının zikredilmesi ve bundan sonra gelen âyette de isyan edenlerin cezalandırılmalarının zikredilmesi, bu izahın doğru olduğunu göstermektedir.

وَمَن يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا
فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٤﴾

14- Kim, Allaha ve Resulüne isyan eder ve Allahın koyduğu sınarları aşarsa Allah onu, ebedi kalacağı cehennem ateşine koyar ve onun için al-

çaltıcı bir azap vardır.

Kim, Allahın emirlerine karşı gelip, haram kıldıklarını işleyerek miras hükümlerine aykırı davranarak Allaha ve Peygamberine isyan eder ve Allahın koymuş olduğu hudutları aşıp yasakladığı şeyleri işlerse, Allah onu, ebedi olarak içinde kalacağı, azap görmekle ölmeyeceği cehenneme koyacaktır. Onun için, hor ve hakir düşüren bir azap vardır.

* Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Mirasın taksiminde Allahın emirlerine uymayan kimse ebedi olarak cehennemde kalacak mıdır ki miras hükümlerini belirten âyetlerden sonra zikredilen bu âyette, Allaha isyan edenin, ebedi olarak cehennemde kalacağı beyan diliyor?" Cevaben denilir ki: "Şayet miras taksiminde, Allahın emirlerine uymayan kimse bu haliyle birlikte Allahın farz kıldığı miras hükümlerinde şüphe edecek olursa veya Allaha karşı meydan okuyacak olursa, elbette ki böyle bir kimse, ebediyen cehennemde kalır. "Nitekim, Abdullah b. Abbasın da zikrettiği gibi, miras hükümlerini belirten âyet-i kerimeler inince bir kısım münafık insanlar bu âyetlerin hükmünde şüphe etmişler diğer bazıları ise bu âyetin hükümlerine karşı çıkmışlardır.

وَالَّتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِن نِّسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً
مِّنكُمْ فَإِن شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ
أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾

15- Zina yapan kadınlarınıza karşı içinizden dört şahit getirin. Şahitlik yaparlarsa ölüm onların alıncaya veya Allah, onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun.

Evli olsun veya olmasın, kadınlarınızdan zina yapanlar aleyhine dört müslüman erkeği şahit tutun. Eğer bu erkekler, kadının zina ettiğine dair şahitlik yaparlarsa, ölüm onları alıncaya veya Allah bir yol açıncaya kadar onları evlere hapsedin.

* Âyet-i kerimede: "Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun." buyurulmaktadır.Bu âyet, evli veya bekâr olarak zina eden erkek ve kadının cezalarının, Allah teala tarafından beyan edilmesinden önce nâzil olmuştur. Bu âyete göre zina eden evli veya bekâr kadınlar evlere hapsedilip tutuluyordu. Kendileri için çıkar bir yol bekleniyordu. Daha sonra inen âyetler, evli olarak

zina eden erkek ve kadının cezalarını veya bekâr olarak zina eden erkek ve kadınların cezalarını beyan etti. Böylece bu âyette zikredilen yol açılmış oldu. Bu âyette açılmasının beklenmesi istenen ve daha sonra açılan yolun, yani cezanın ne olduğu hususunda çeşitli görüşler zikredilmiştir.

a- Abdullah b. Abbas, Ata b. Ebi Rebah, Abdullah b. Kesir, Süddi, İbn-i Zeyd ve Dehhaka göre, zina edenler için daha sonra açılan yol ve kesinleşen ceza şudur: Zina eden erkek olsun kadın olsun bekâr ise kendisine yüz sopa vurulur. Bu husus şu âyet-i kerimede zikredilmektedir. "Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüzer değnek vurun."(20)

Zina edenler erkek olsun kadın olsun evli iseler taşlanarak öldürülürler. Nitekim Resululahın tatbikatı böyle olmuştur.

b- Katade ve Ubade b. Samite göre zina edenler için açılan yol ve kesinleşen ceza şudur: Zina eden erkek veya kadın bekâr ise her birine yüzer sopa vurulur. Ve bir yıl sürgün edilir. Evli iseler herbirine yüzer sopa vurulur. Daha sonra taşlanarak öldürülürler. Bu hususta Ubade b. Samit şunları söylemiştir:

عَنْ عُبَادَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ: كَانَ نَبِيُّ اللّهِ ﷺ إِذَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ كُرِبَ لِذَلِكَ وَتَرَبَّدَلَهُ وَجْهُهُ قَالَ: فَأُنْزِلَ عَلَيْهِ ذَاتَ يَوْمٍ فَلُقِيَ كَذَلِكَ. فَلَمَّا سُرِّيَ عَنْهُ قَالَ « خُذُوا عَنِّي. فَقَدْ جَعَلَ اللّهُ لَهُنَّ سَبِيلاً. الثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ وَالْبِكْرُ بِالْبِكْرِ. الثَّيِّبُ جَلْدُ مِائَةٍ. ثُمَّ رَجْمٌ بِالْحِجَارَةِ. وَالْبِكْرُ جَلْدُ مِائَةٍ ثُمَّ نَفْيُ سَنَةٍ ».

"Resulullah âyet indiğinde sıkıntı içine girerdi. Yüzünün rengi değişirdi. Yine bir gün ona âyet indirildi. Kendisinin o hale girdiği görüldü. Daha sonra bu sıkıntıdan açılınca şöyle buyurdu: (Şu hükmü) benden alın. Allah, zina eden kadınlar için yol belirledi. Evlinin evli ile zina etmesi cezasını da, bekârın bekâr ile zina etmesinin cezasını da belirtti. Evli olarak zina edene önce yüz sopa vurulur daha sonra taşlanarak öldürülür. Bekâr olarak zina edene ise yüz sopra vurulur sonra bir yıl sürgün edilir."(21)

Taberi diyor ki: Tercihe şayan olan görüş "Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun." ifadesindeki, açılması beklenen ve daha sonra açılan yol-

---

(20) Nur suresi, 24/2

(21) Müslim, K. el-Hudud, bab: 13, Hadis No: 1690 / Ebu Davud, K. el-Hudud, bab: 23, Hadis No: 4413

dan maksat, evli olarak zina edenlerin taşlanarak öldürülmeleri, bekâr olarak zina edenlere de yüz sopa vurulması ve bir yıl sürgün edilmeleridir." diyen görüştür. Zira Resulullahın, evli olarak zina edenlere yüz sopa vurmadığına sadece recmettiğine dair nakledilen haberler sahihtir. Keza Resulullahın, bekâr olarak zina edenler yüzer sopa vurulmasına ve bir yıl sürgün edilmelerine dair hüküm verdiği sahih olarak nakledilen haberlerdendir. Bu haberler Ubade b. Samitten nakledilen, evli olarak zina edenlere, recmedilmelerinden önce yüz sopa vurulmasını beyan eden haberin zayıf olduğunu göstermektedirler.

Abdullah b. Abbas diyor ki: "İslamın ilk zamanlarında kadın zina edince ölünceye kadar eve hapsedilirdi. Sonra Allah teala "Zina eden erkekle zina eden kadından herbirine yüzer sopa vurun." âyetini gönderince Resulullah, evli olduğu halde zina edenleri recmederek öldürttü. Böylece Allah teala, zina edenlere verilecek cezayı göstermiş oldu.

وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنكُمْ فَـَٔاذُوهُمَا ۖ فَإِن تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا
عَنْهُمَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿١٦﴾

16- Sizden fuhuş yapan kadın ve erkeğe eziyet edin. Tevbe edip kendilerini ıslah ederlerse onlardan vaz geçin. Şüphesiz ki Allah, tevbeleri kabul eden ve çok merhamet edendir.

Fuhuş yapan bekâr kadın ve bekâr erkeğe, ayıplayarak,, azarlayarak, döverek eziyet edin. Şayet onlar tevbe eder ve Allahın rızasını kazanacak şekilde ameller işleyerek kendilerini düzeltirlerse onları bırakın. Şüphesiz ki Allah, tevbeleri çokça kabul eden ve çokça merhamet edendir.

* Âyet-i kerimede "Sizden fuhuş yapan kadın ve erkeğe eziyet edin" buyurulmaktadır. Müfessirler bu âyette, fuhuş yaptıkları belirtilen kişilerin kimler oldukları hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Süddi ve İbn-i Zeyde göre bu âyette, fuhuş yaptıkları zikredilen kişilerden maksat, erkek olsun kadın olsun bekâr olarak zina edenlerdir. Zira bundan önceki âyette, evli olarak zina yapanların hükümleri zikredilmiş ve onların hapsedilmeleri emredilmiştir. Bu âyette de bekâr olarak zina edenler zikredilmiş ve kendilerine eziyet edilmesi emredilmiştir.

b- Mücahide göre ise bu âyette, fuhuş yaptıkları zikredilen kimselerden

mksat, birbirleriyle livata yapan cinsel erkeklerdir.

c- Ata, İkrime, Hasan-ı Basri ve Abdullah b. Kesire göre ise bu âyeti kerimede, fuhuş yaptıkları beyan edilen kişilerden maksat, evli veya bekâr zina eden erkek ve kadındır.

Taberiye göre bu görüşlerden daha doğru olanı, bu âyette zikredilen "Fuhuş yapanlardan maksat, bekâr olarak zina eden erkek ve kadınlardır." diyen görüştür. Zira bu âyette, fuhuş yapanlar tesniye (İkil) olarak zikredilmişlerdir. Şayet bundan önceki âyet kadınlara, bu âyet de erkeklere ait hükümleri beyan etmiş olsalardı bu âyette ya çoğul kalıbı kullanılarak (وَالَّذِينَ) denirdi veya tekil kalıbı kullanılarak (وَالَّذِى) denirdi. Durum böyle olmadığına göre bu âyetin sadece erkeklere ait hükmü beyan ettiğini söylemek isabetli değildir.

Diğer yandan, bundan önceki âyette de, fuhuş yapanların cezası belirtildiğine göre bu âyette zikredilen "Fuhuş yapanlar"ın, evlilerden farklı kimseler oldukları muhakkaktır. Önceki âyette zikredilenlerin cezası hapsedilme, bu âyette zikredilenlerin cezası da eziyet etme olduğuna göre ve hayat boyu hapsedilme, eziyet görmeden daha ağır bir ceza olduğuna göre, önceki âyet, evli olarak zina edenlerin cezasını, bu âyette de bekâr olarak zina edenlerin cezası belirtilmiştir. Nitekim daha sonra da, evli olarak zina edenlerin cezası, bekâr olarak zina edenlerden daha ağır olarak belirlenmiştir. Evliler taşlanarak öldürülür bekârlar ise yüz sopa vurulur ve sürgün edilir.

Âyet-i kerimede, fuhuş yapanlara eziyet edilmesi emredilmektedir. Müfessirler bu eziyetten neyin kastedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Katade ve Süddiye göre burada zikredilen eziyetten maksat, sözle ayıplama ve kınamadır. Bu hususta Süddi diyor ki: "Cezalar gelmeden önce zina eden bir genç erkek azarlanır ve ayıplanırdı. Ta ki bu işi bıraksın"

b- Mücahide göre ise burada zikredilen eziyetten maksat, zina edenlere sövmmektir.

c- Abdullah b. Abbasa göre ise buradaki eziyetten maksat, hem sözle ayıplamak hem de sövmektir.

Taberi diyor ki: "Allahü teala bu âyet-i kerimede müminlere, zina eden erkek ve kadınlara eziyet etmelerini emretmiştir. Aslında eziyet, insanın görmüş olduğu ve sevmediği bir muameledir. Bu şey, bir kötü söz de olabilir bir kötü davranış da. Buradaki eziyetten neyin kastedildiği hususunda kesin bir delil olmadığına göre bunu herhangi bir eziyete tahsis etmek doğru değildir. Bizim bu eziyetin ne olduğunu bilmemizde de hiçbir fayda yoktur. Zira burada zikredilen eziyet, Nur suresinde beyan edilen sopa atma ve Resulullahın yaptığı recmetme cezalarıyla neshedimiş ortadan kaldırılmıştır. Nitekim Mücahid, İkrime, Hasan-ı

Basri, Abdullah b. Abbas, Süddi, Dehhak, Katade ve İbn-i Zeyd bu âyetin, ve bundan önceki âyetin, Nur suresinin ikinci âyeti ve Resulullahın sünnetiyle neshedildiğini zikretmişlerdir.

Hasan- Basri diyor ki: "Zina cezasıyla ilgili olarak inen ilk âyet budur. Bu âyet, zina yapanlara sadece eziyet edilmesini emretmektedir. Bundan önceki on beşinci âyet ise hapis cezası verilmesini hükme bağlamaktadır. Nur suresinin ikinci âyetinden onuncu âyetine kadar olan âyetler ise fuhuş hakkında inen en son âyetlerdir. Bu itibarla zine yapanlar bekâr iseler, kendilerine yüz sopa vurulur. Eğer biri evli diğeri bekâr iseler, kendilerine yüz sopa vurulur. Eğer biri evli diğeri bekâr ise evliye recm bekâra sopa cezası tatbik edilir. B sebeple bu surenin on beşinci ve on altıncı âyetleri mensuhtur."(22)

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ
فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾

17- Allah katında makul olan tevbe, ancak cehaletle kötülük işleyip, hemen tevbe edenlerin tevbesidir. İşte onların tevbesini Allah kabul eder. Allah, her şeyi çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Allah katında makul olan tevbe ancak, Allaha iman ettikleri halde bilmeyerek kötülük işleyip sonra da kendilerine ölüm gölmeden önce derhal tevbe edenlerin tevbesidir. Allah işte böyle insanların tevbesini kabul eder. Allah, kullarından kendisine yönelenleri çok iyi bilendir, yaptıklarında ve sevk ve idaresinde hükümve hikmet sahibidir.

* Âyet-i kerimede geçen ve "Cehaletle kötülük işleyen" diye tercüm e edilen (يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ) ifadesindeki (بِجَهَالَةٍ) "Cehaletle" kelimesinden neyin kastedildiği hususunda müfessîrler çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Ebul Âliye, Katade, Mücahid, Süddi, Abdullah b. Abbas, Ata b. ebi Rebah ve İbn-i Zeydden nakledilen bir görüşe göre, buradaki "Cehaletle" ifadesinden maksat, kulun, günah işleme halidir. Bu hususta Ebul Âliyenin şunu söylediği rivayet edilmiştir: "Resulullahın sahabileri derlerdi ki "Kulun günah işlemesi cehaletin kendisidir." Katade de şöyle demiştir: "Resulullahın sahabileri, kasıtlı olsun kasıtsız olsun, herhangi bir şekilde günah işlenecek olursa onun cehalet olduğu hususunda ittifak etmişlerdir." Bu izaha göre, âyetin bu bölümünün mânâsı: "Allah katında makbul olan tevbe, ancak cahilce kötülük işleyip..." şek-

(22) Ebu Müslime göre ise on beşinci âyet, sevicilik yapan kadınlar hakkındır. On altıncı âyet birbirleriyle livata yapan eş cinsel erkekler hakkındıdır. Nur suresinin ikinci âyetinden onuncu âyetine kadar olan âyetler ise zina yapan erkek ve kadınlar hakkındadır.

Ebu Müslim, Mücahidin de bu görüşte olduğunu söylemiştir. Bu görüşe göre âyetler mensuh değildir. Müfessirlerin çoğunluğu ise bu görüşün tutarsız olduğunu söylemiştir.

lindedir.

b- Mücahid ve Dehhaktan nakledilen diğer bir görüşe göre buradaki (بِجَهَالَةٍ) "Cehaletle" ifadesinden maksat, "Kasıtlı olarak günah işleyen" demektir.

c- Dehhaka göre ise buradaki (بِجَهَالَةٍ) "Cehaletle" ifadesinden maksat, dünyada işlenen günahtır.

Taberi bu görüşlerden, tercihe şayan olanı "Cehaletle" ifadesinden maksat, "Kötülüğü işlemektir" şeklindeki görüş olduğunu söylemiştir. Günah işleyenin, kasıtlı ve kasıtsız olması farksızdır. Aksi takdirde, kasıtlı bir şekilde günah işleyenin günahının affedilmeyeceğini söylemek icabeder ki, bu da, Resulullahtan geldiği sabit olan "Her tevbe edenin, tevbesinin kabulünün ümit edildiği ve güneş batıdan doğmadıkça tevbe kapısının açık olduğunu" şeklindeki hadislere ters düşmekte ve Allah tealanın şu âyetine muhalif olmaktadır. "Fakat tevbe edip, iman eden ve salih amel işleyen bunun dışındadır. İşte onlar cennete girecekler ve hiçbir haksızlığa uğratılmayacaklardır.."[23]

Âyet-i kerimede zikredilen ve "Hemen tevbe ederler" diye tercüme edilen (ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ) cümlesindeki (مِنْ قَرِيبٍ) ifadesinden neyin kastedildiği hususunda müfessirler çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Süddi ve Abdullah b. Abbasa göre "Hemen" diye tercüme edilen (مِنْ قَرِيبٍ) ifadesinden maksat, "Hayatta ve sıhhatlı iken" demektir.

b- Abdullah b. Abbas, Ebu Miclez, Muhammed b. Kays ve Dehhaktan nakledilen diğer bir görüşe göre bu ifadeden maksat, "Ölüm meleğini görmeden önce" demektir. Dehhak, kulun tevbesi, ölüm meleğini görünceye kadar geçerlidir. Ölüm meleğini gördükten sonra artık onun için tevbe imkanı yoktur." demiştir.

c- Dehhak, İkrime, İbn-i Zeyd, Ebu Kılabe ve Hasan-ı Basriden nakledilen diğer bir görüşe göre "Hemen" diye tercüme edilen (مِنْ قَرِيبٍ) ifadesinden maksat, "Ölüm gelmeden önce tevbe etmektir" Bu hususta Ebu Kılabe diyor ki: "Allah tebareke ve teala, İblise lanet edince, İblis ondan kendisine mühlet vermesini istedi. Allah teala da ona, kıyamet gününe kadar mühlet verdi. Bunun üzerine İblis "İzzetine yemin olsun ki ben, Âdemoğlunun vücudunda can bulunduğu müddetçe onun kalbinden çıkmayacağım." dedi. Allah teala da "Ben de izzetime yemin ederim ki, onun vücudunda can bulunduğu müddetçe ben onun için tevbe kapısını kapatmayacağım." buyurdu.

Hasan-ı Basri diyor ki: "Bana ulaştığına göre, Resulullah buyurmuştur ki "İblis, Âdemin vücudunun içinin boş olduğunu görünce şöyle demiştir: "İzzeti-

---

(23) Meryem suresi, 19/60

ne yemin olsun ki, onun vücudunda can bulunduğu müddetçe ben onun içinden çıkmayacağım." Allah teala da buyurmuştur ki "Ben de izzetime yemin ederim ki, onun vücudunda can bulunduğu müddetçe onunla tevbesi arasına girmeyeceğim."

Abdullah b. Ömer de Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ

مَا لَمْ يُغَرْغِرْ

"Şüphesiz ki Allah, "Can boğaza gelip dayanarak göğüse hırıltı düşmedikçe, kulun tevbesini kabul eder."(24)

Taberi diyor ki: "Burada, "Hemen tevbe ederler" diye tercüme edilen (مِنْ قَرِيبٍ) ifadesini "Ölüm gelip çatmadan önce Allahın emir ve yasaklarını anlayabilecek haldeyken tevbe ederler." diye izah eden görüş daha isabetlidir. Zira tevbenin mânâsı, işlemiş olduğu günahlardan dolayı pişman olmak ve bir daha yapmamaya dair karar vermektir. Kişinin, ölümünden önce böyle bir karar vermesi, her zaman için mümkündür. Ancak, böyle bir karar verebilmesi için aklının yerinde olması, ölüm sarhoşluğu ve can verme meşakkati içinde olmaması gerekir. Nitekim Resulullah "Göğüse hırıltı düşünceye kadar" tevbenin kabul edileceğini beyan etmiştir. Önemli olan, kişinin, aklı başındayken bilinçli bir şekilde tevbe etmesidir.

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ
قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ ۚ أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا
لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾

18- Günah işleyip te kendisine ölüm gelince "Şimdi tevbe ettim." diyenler ile kâfir olarak ölenlerin tevbesi kabul olmaz. İşte bunlar için can

(24) Tirmizi, K. ed-Davât, bab: 99 Hadis No: 3537/İbn-i Mace, K. ez-Zühd, bab: 30, Hadis No: 4253

yakıcı bir azap hazırladık.

Allaha isyanda ısrar edip sonra ölüm gelip kendisine çattığında öleceğini hissederek "Şimdi ben tevbe ettim." diyenler ile kâfir olarak ölenlerin tevbeleri Allah katında, kabul edilen tevbelerden değildir. Biz, işte onlar için can yakıcı bir azap hazırladık.

* Kul, ölüm sarhoşluğu halindeyken, canını almak isteyen meleği ve diğer varlıkları görür de "Şimdi ben tevbe ettim." derse böyle tevbeler Allah katında makbul değildir.

Nitekim Abdullah b. Ömer, Resulullah (s.a.v.)in şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغَرْغِرْ

"Şüphesiz ki Allah, kulunun tevbesini, can çekişme haline düşüp boğazına hırıltılar gelmeden evvel kabul eder."(25)

Müfessirler "Günah işleyip te kendisine ölüm gelince 'şimdi tevbe ettim' diyenler." ifadesinde zikredilen kişilerden kimlerin kastedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Rebi' b. Enese göre burada işaret edilen kimseler münafıklardır. Zira bundan önceki âyette müminlerin, âyetin bu bölümünde münafıkların ve sonunda da kâfirlerin tevbe etme durumları zikredilmiştir.

b- Süfyan es-Sevriye göre ise burada işaret edilen kişilerden maksat, müslümanlardır. Zira münafıkların da dahil oldukları kâfirlerin tevbe etme durumları âyetin sonunda zikredilmiştir.

c- Abdullah b. Abbasa göre ise âyetin bu bölümünde zikredilen kişilerden maksat, müslümanlardır. Ancak âyetin bu bölümü neshedilmiştir. Zira Allah teala bu âyetten sonra "Şüphesiz ki Allah, kendisine ortak koşanları bağışlamaz. Bunun dışında dilediğini bağışlar.."(26) âyetini indirmiştir. Kâfir olarak ölenlere affedilmeyi haram kılmış, tevhid ehlinin tevbesini ise kendi iradesine bağlamıştır. Onları, af hususunda ümitsizliğe düşürmemiştir.

Taberi bu görüşlerden ikinci görüş olan Süfyan es-Sevrinin görüşünün tercihe şayan olduğunu, âyet-i kerimenin, can verme sarhoşluğundaki müslümanların tevbelerinin kabul edilemeyeceğini beyan ettiğini söylemiştir. Zira

(25) Tirmizi, K. ed-Davad, bab: 99 Hadis No: 3537 / İbn-i âce, K. ez-Zühd, bab: 30 Hadis No: 4253

(26) Nisa suresi, 4/116

münafıkların da gerçekten kâfir olduklarından âyetin sonunda, tevbeleri kabul edilmediği beyan edilen kâfirlere dahil olduklarını bu nedenle âyetin bu bölümünden maksadın münafıklar olduğu söylendiği takdirde âyette yersiz tekrar olduğu kabul edileceğini zikretmiştir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَرِثُوا۟ ٱلنِّسَآءَ كَرْهًا ۖ وَلَا
تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا۟ بِبَعْضِ مَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّآ أَن يَأْتِينَ بِفَٰحِشَةٍ
مُّبَيِّنَةٍ ۚ وَعَاشِرُوهُنَّ بِٱلْمَعْرُوفِ ۚ فَإِن كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰٓ أَن
تَكْرَهُوا۟ شَيْـًٔا وَيَجْعَلَ ٱللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾

19- Ey iman edenler, istemedikleri halde kadınlara zorla vâris olmanız size helal değildir. Açık bir hayasızlık yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın. Onlara iyilikle muamele eden. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, olabilir ki hoşunuza gitmeyen bir şeyde Allah sizin için çok hayır takdir etmiştir.

Ey iman edenler, akrabalarınızdan herhangi biri ölür de geriye hanımı kalırsa o hanımı rızası olmadan miras yoluyla, zorla o hanımla evlenmeye kalkmayın. Zina, isyankârlık gibi açık bir hayasızlık yapmadıkça, onlara vermiş olduğunuz mehir ve benzeri şeyleri geri almak için onları sıkıştırmayın, onlara eziyet etmeyin. O kadınlara iyilikle muamele edin. Allahın size emrettiği gibi davranın. Şayet o kadınlardan hoşlanmıyorsanız onları hemen boşamayın, bekleyin.Belki hoşunuza gitmeyen şeylerde Allah sizin için çok hayır takdir etmiştir.

* Müfessirler, âyet-i kerimenin "Ey iman edenler, istemedikleri halde zorla kadınlara varis olmanız size helal değildir." bölümünde zikredilen "Varis olma" ifadesini iki şekilde izah etmişlerdir:

Abdullah b. Abbas, Sehl b. Haniyf, İkrime, Hasan-ı Basri, Ebu Miclez, Ata b. Ebi Rebah, Mücahid, Süddi, Dehhak, İbn-i Zeyd ve Miksem, burada zikredilen "Vâris olma" ifadesinden maksadın, ölen akrabanın karısıyla evlenmeye varis olma anlamında olduğunu söylemişlerdir. Zira cahiliye döneminde bir kişinin babası veya kardeşi yahut oğlu gibi akrabaları ölür de geriye karısı kalacak olursa bu kişi bu akrablarının karısıyla evlenme hakkına varis olduğunu ka-

bul eder, onunla, mehir vermeksizin evlenirdi. Veya başka birisiyle evlendirir mehirini de kendisi alırdı. Yahut da ölünceye kadar onun evlenmesine engel olurdu ki kadın ancak ölen kocasından aldığı mehiri geri vererek evlenme hakkına sahib olabilsin.

Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: "İslamdan önceki cahiliye döneminde bir erkek ölür de geride hanımı kalırsa, ölen kişinin akrabaları kendilerini, o kadını almaya daha layık kabul ediyorlardı. İsterlerse kendileri o kadınlarla evleniyorlar veya başkalarıyla evlendiriyorlar, isterlerse de o kadının, ölünceye kadar başkalarıyla evlenmesine mâni oluyorlardı. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu ve bu âdeti yasakladı.

b- Abdullah b. Abbas ve Zühriden nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen "Vâris olma"dan maksat, kadınların mallarına zorla vâris olmadır. Zira, cahiliye döneminde, kadınlar istemedikleri halde velileri onların evlenmelerine engel oluyor, evlerinde hapsediyorlardı. Ta ki öldüklerinde onların mirasların sahibolsunlar.

Bu hususta da Abdullah b. Abbas diyor ki: "Kişi ölür de geriye karısı kalacak olursa, ölen adamın akrabası gelir, elbisesini o kadının üzerine atar böylece başkalarına engel olurdu. Eğer kadın güzel ise onunla evlenirdi. Çirkin ise, öldüğünde malına mirasçı olmak için onu evinde haphsederdi.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden, tercihe şayan olan görüş, burada zikredilen vâris olmadan maksadın, akrabaların karılarının nikâhlarına varis olduğunu söyleyen görüştür. Zira, Allah teala, mirasın hükümlerini belirten âyetlerde, erkek olsun, kadın olsun, akrabaların birbirlerine nasıl mirasçı olacaklarını beyan etmiştir. Ayrıca bu âyette, erkeklerin,kadınlara zorla varis olmalarının yasaklamasına gerek yoktur, Bundan da anlaşılmaktadır ki, bu âyetle, yasaklanması istenen, ölen akrabaların hanımlarının nikâhına mirasçı olma düşüncesidir. Böylece Allah teala, kişinin, evlendiği hanımından faydalanma hakkının, ölmesiyle sona ermiş olacağını ve bu faydalanma hakkının diğer eşyalardan faydalanma hakkı gibi, mirasçılarına intikal etmeyeceğini beyan etmiştir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Kadınlara verdiklerinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın." şeklindeki tercüme edilen ifade müfessirler tarafından farklı şekillerde izah edilmiştir.

a- Abdullah b. Abbas, Hasan-ı Basri ve İkrime gibi bir kısım âlimlere göre burada hitap, ölen erkeğin mirasçılarıdır. Ve bu ifadeden maksat şudur: Ey ölen erkeklerin mirasçıları siz, ölen akrabanızın sağ kalan karısının, kocasından aldığı mehire mirasçı olmanız için onun evlenmesine engel olup onu ölünceye kadar hapsetmeyin."

Abdullah b. Abbas, Katade, Said b. Cübeyr, Süddi ve Dehhaktan nakledi-

len diğer bir görüşe göre burada hitap kocalaradır ve bu ifadeden maksat şudur: "Ey insanlar, sizler, kendilerine ihtiyaç hissetmediğiniz kadınları istemeyerek nikâhınız altında tutup, kendilerine verdiğiniz mehirleri tekrar size iade etmeleri için onları sıkıştırmayın.

Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: Kişi evlendiği hanımı sevmediği için ondan ayrılmak ister fakat verdiği mehiri geri almak için ayrılmadan önce onu sıkıştırır veya herhangi bir eziyette bulunursa, o kişi işte bu âyetin muhatabıdır. Allah teala, böyle davranmayı yasaklamıştır.

c- Mücahide göre ise, buradaki hitap, kadınların velilerinedir. Allah teala, Bakara suresinin iki yüz otuz ikinci âyetinde, velilere, kadınların evlenmelerine engel olmalarını yasakladığı gibi bu âyette de velilere, kadınların evlenmelerine engel olmalarını yasaklamıştır.

d- İbn-i Zeyde göre ise, âyetin bu bölümündeki hitap, karılarını boşayan kocalarına aittir. Zira, Mekkede bulunan Kureyşliler, şerefli kadınlarla evleniyorlar sonra da geçinemedikleri oluyordu. Bu takdirde koca kendisi izin vermeden, başkasıyla evlenemeyeceğine dair kadından yazılı bir belge alıyordu. Bir kimse gelip o kadınla evlenmek isteyecek olursa kadın, bir şeyler vererek eski kocasını razı ederse kadının evlenmesine müsaade ederdi. Aksi takdirde onun evlenmesine engel olurdu. İşte bu âyet-i kerime indi ve karılarını boşayan kocaların böyle davranmalarını yasakladı.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olan görüş, buradaki hitabın, evli olan kocalara yapıldığını söyleyen görüştür. Allah teala, karısını sevmediği ve ondan ayrılmak istediği halde, onu boşamayan, sadece verdiği mehiri geri alması için onu nikahı altında tutan ve onu sıkıştıran kocalara, bu şekilde davranmalarını yasaklamıştır. Ancak, karıları açık bir hayasızlık yaptıkları takdirde, böyle bir tazyike baş vurarak verdikleri mehirleri geri alabileceklerine izin vermiştir.

Taberi devamla diyor ki: "Bu görüşü tercih etmemizin sebebi şudur: "Kadını sıkıştıracak ve hapsedecek iki kısım erker vardır. Bunlardan biri, kocasıdır. Koca, sevmediği halde sırf verdiği mehiri geri almak için kadını, nikahı altında tutar ve aynı zamanda ona kötü davranır ki kadın mehiri geri verip boşansın. Diğeri ise, kadının evlendirmede velisidir. Madem ki, kadını hapsedecek olan bu iki kısım erkektir, bunlardan, velinin kadına verdiği bir şeyi geri alması söz konus değildir. Âyet-i kerime, sıkıştıran kişinin, verdiği şeyi geri alma maksadı ile sakıştırdığını beyan etmektedir. O halde buradaki muhatabın, kadının kocası olduğu muhakkaktır.

Siz o malı bir iftira sonucu ve açık bir günah olarak mı geri alacaksınız?

* Cahiliye döneminde, karılarını boşamak isteyen bazı erkekler, evlendikleri zaman, tamamını vermeyip bir kısmını üzerlerinde bıraktıkları mehirini vermekten kurtulmak için, kadına zina isnad eder böylece ona iftirada bulunurlardı. İşte bu âyet-i kerime, bu davranışın çirkinliğine işaret etmektedir.

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُۥ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنكُم مِّيثَٰقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾

21- Birbirinizle kaynaşıp başbaşa kalmışken ve onlar sizden kuvvetli bir ahit almışken verdiğinizi nasıl geri alabilirsiniz?

O kadınlara vermiş olduğunuz mehirleri nasıl geri alabilirsiniz? Sizler, birbirinizle kaynaşıp başbaşa kaldınız. O kadınlar, sizden evlenirken kendilerini ya iyilikle nikâhınız altında tutacağınıza veya özellikle bırakacağınıza dair kuvvetli bir söz almışlardır.

* Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Süddiye göre buradaki "Başbaşa kalma" ifadesinden maksat, cima etmektir. Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: "Âyette geçen "Birbirinizle kaynaşmışken" ifadesinden maksat, cinsi yaklaşımdır. Fakat Allah teala bunu, yüceliği gereği üstü kapalı bir şekilde ifade buyurmuştur.

Âyet-i kerimede geçen ve "Onlar sizden kuvvetli bir ahit amışken." ifadesindeki "Kuvvetli ahit"ten neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikredilmiştir.

a- Dehhak, Katade, Süddi, Hasan-ı Basri ve Muhammed b. Sirine göre burada, kadınların aldıkları zikredilen kuvvetli ahitten maksat, Allah tealanın beyan ettiği gibi, nikah akdi yaparken, erkeklere, ya kendilerini iyilikle tutmalarını veya güzellikle serbest bırakmalarını şart koşmalarıdır. Âyet-i kerime, erkeklere, bu vaadlerinde durmalarını emretmektedir.

b- Mücahid, Muhammed b.Ka'b el-Kurezi ve İbn-i Zeyde göre bu âyet de zikredilen "Kuvvetli ahit"den maksat, kadınları erkeklere helal kılan nikah akdidir.

c- Cabir, İkrime ve Rebi' b. Enese göre ise bu âyette zikredilen "Kuvvetli ahit"ten maksat, Resulullahın şu hadisinde beyan ettiği ifadelerdir.

فَاتَّقُوا فِي النِّسَاءِ. فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانِ اللَّهِ. وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ.

"Kadınlar hakkında Allahtan korkun. Çünkü siz onları Allahın emanet etmesiyle aldınız ve Allahın emriyle avret mahallerini kendinize helal edindiniz."(29) Bu izaha göre: "Kadınlar sizden kuvvetli bir ahit almışlardır." demek, "Siz kadınları Allahın size emanetiyle aldınız ve onların avret mahallerini Allahın emriyle kendinize helal edindiniz." demektir.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olan, burada zikredilen kuvvetli ahitten maksat, kadınların, evlenirken kocalarından, kendilerini iyilikle tutacaklarına veya güzellikle serbest bırakacaklarına dair söz almalarıdır." diyen görüştür.

Müfessirler, bu âyet-i kerimenin mensuh olup olmadığı hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bazılarına göre bu âyet-i kerime muhkemdir, mensuh değildir. Bu itibarla, koca karısını boşarken, ona verdiği mehirden herhangi bir şeyi geri alması caiz değildir. Ancak koca değil de kadın boşanmak isterse bu takdirde bir muhalaa olarak caizdir. Bekir b. Abdullah el-Müzeniye göre ise, boşanmayı kadın isterse dahi erkeğin, kadını boşama karşılığında herhangi bir şey alması caiz değildir. İbn-i Zeyde göre ise kadınlara verilen mehiri geri almayı yasaklayan bu âyet-i kerime, Bakara suresinde zikredilen şu âyet-i kerime ile neshedilmiştir "Kadınlara verdiğiniz mallardan herhangi bir şeyi geri almanız, size helal değildir. Ancak eşlerin, Allahın koyduğu hudutları koruyamamaktan korkmaları hali müstesnadır. Şayet, Allahın koyduğu sınırları koruyamamalarından korkarsanız, kadının boşanması için bir bedel vermesinde, her iki eşe de bir günah yoktur.."(30)

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, kadınlara verilen mehirin boşanma halinde geri alınmayacağını beyan eden bu âyetin mensuh olmadığını söyleyen ve karısını boşayan kocanın, karısına verdiği mehirden bir şeyi geri almasının caiz olmayacağını, ancak karının boşanmayı istemesi halde caiz olabileceğini zikreden görüştür.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Bu âyet-i kerimenin, Bakara suresinde geçen âyetle neshedildiğini söyleyebilmek için her iki âyetin hükümlerinin birbirlerine muhalif olmada ve bağdaştırılmalarının imkânsız olması durumunda söz konusu olabilir. Halbuki bu âyetlerin hükümleri, birbirleriyle çelişmemektedir. Zira, bu surede zikredilen âyet, erkeğin, kadını boşamayı istemesi halinde, ona verdiği mehirden bir şey alamayacağı ifade edilmiş, Bakara suresinde zikre-

(29) Müslim, K. el-Hac, bab: 147, Hadis No: 1218 / Ebu Davud, K. el-Menasık, bab: 57 Hadis No: 1905

(30) Bakara suresi, 2/229

dilen âyette ise erkek istemediği halde kadının boşanmayı istemesi durumunda, erkeğin, kadından, boşanması karşılığında bir şeyler alabileceğini ifade etmektedir. Âyetlerin hükümleri birbirleriyle çelişmediğine göre ve bu âyetin neshedildiğine dair de kesin bir delil bulunmadığına göre bu âyetlerden birine nâsih birine mensuh demek doğru değildir.

Taberi devamla diyor ki: "Bekir b. Abdullah el-Müzenin "Boşanma isteği kadın tarafından gelse dahi erkek, karısını boşama karşılığında ondan herhangi bir şey alamaz." şeklindeki sözü, isabetli değildir. Zira, Resulullahın, Sabit b. Kays b. Şemmas'a boşanmak isteyen karısından, vermiş olduğu mehiri geri almasını emrettiği, sahih bir haber olarak sabittir.

وَلَا تَنكِحُوا۟ مَا نَكَحَ ءَابَآؤُكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً وَمَقْتًا وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾

22- Cahiliyet devrinde geçenler müstesna, babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın. Çünkü bu, hayasızlıktır, sevilmeyen bir şeydir ve kötü bir yoldur.

* Müfessirler bu âyet-i kerimeyi çeşitli şekillerde izah etmişlerdir:

a- Abdullah b. Abbas, Katade, İkrime ve Ata b. Ebi Rebaha göre bu âyeti kerime, cahiliye döneminde ölen babalarının karılarıyla oğulların evlenmesi âdetini yasaklamıştır. Şöyle ki: İslamdan önce, cahiliye döneminde evlatlar, babalarının nikâhladığı sonra da boşamaları veya ölmeleriyle ayrıldıkları kadınları nikahlıyorlardı. İslam bu çirkin tatbikatı yasakladı ve bunun bir hayasızlık, Allahın gazabına sebep olacak bir davranış ve çok kötü bir iş olduğunu beyan etti.

Bu hususta İkrime diyor ki: "Bu âyet-i kerime, babalarının karılarıyla evlenen şu kimseler hakkında nâzil olmuştur: Bunlardan biri Ebu Kays b. el-Eslet'dir. Bu kişi, babası Eslet'in ölmesinden sonra analığı Ümmü Ubeyd bint-i Damre ile evlenmiştir. Bu kişilerden bir diğeri, Esved b. Haleftir. Bu da babası Halefin ölmesinden sonra, analığı olan Bint-i Ebu Talha ile evlenmiştir. Bir başkası da Safvan b. Ümeyyedir. Bu da babası Ümeyye b. Halefin ölmesinden sonra, analığı olan Fahite bint-i el-Esved ile evlenmiştir. Başka biri de, Manzur b. Rebabdır.Bu da babası Rebab b.Seyyarın ölümünden sora, analığı olan Müleyke bint-i Harice ile evlenmiştir.

b- Diğer bir kısım müfessirlere göre bu âyetin mânâsı şöyledir: "Sizler, kadınlarla, babalarınızın evlendikleri gibi fâsit şekilde evlenmeyin. Ancak sizin, cahiliye dönemindeki babalarınız gibi evlenmeniz müstesnadır. Babalarınızın,

cahiliy dönemindeki fâsit olarak evlenmeleri hayasızlıktır, sevilmeyen bir şeydir ve kötü bir yoldur.

c- İbn-i Zeyd ise, bu âyeti şu şekilde izah etmiştir. "Ey insanlar, sizler, babalarınızın sahih bir nikahla evlendikleri hanımlarla evlenmeyin. Ancak onların, nikahsız olarak zina ettikleri kadınlar müstesnadır. Sizin, böyle olan kadınlarla evlenmeniz helaldir. Çünkü onlar, babalarınıza helal olan kadınlar değillerdi. Babalarınızın onlarla böyle yapmaları hayasızlıktı, sevilmeyen bir şeydi, kötü bir yol idi.

Taberi, bu görüşlerden ikinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiş, âyetin mânâsının şöyle olduğunu zikretmiştir: "Ey insanlar, sizler, babalarınızın fâsit bir şekilde evlendikleri gibi evlenmeyin. Ancak sizin, cahiliye döneminde, balalarınız gibi fâsit bir şekilde evlenmeniz müstesnadır, bağışlanmıştır. Zira babalarınızın fâsit bir şekilde evlenleri hayasızlıktır, sevilmeyen bir şeydir ve kötü bir yoldur

Taberi, bu görüşü tercih etmesine gerekçe olarak (وَلاَ تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ) cümlesinde (مَا) nın zikredilmesini göstermiştir. Çünkü (مَا) insanlar dışındaki varlıklar için kullanılır. Bu itibarla bu cümlenin mânâsı "Sizler, babalarınızın evlendikleri kimselerle (kadınlarla) evlenmeyin." mânâsı kastedilmiş olsaydı, yukarıda zikredilen cümlede (مَا) nın yerine (مَنْ) kullanılırdı. Zira (مَنْ) insanlar için kullanılır.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ
وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي
أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ
وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ
فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ
أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ

إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٣﴾

23- Size, annelerinizle, kızlarınızla, kızkardeşlerinizle, halalarınızla, teyzelerinizle, kardeş kızlarıyla, kızkardeş kızlarıyla, sizi emziren süt annelerinizle, süt kardeşlerinizle, karılarınızın anneleriyle, cinsi münasebette bulunduğunuz karılarınızdan olan ve evinizde bulunan üvey kızlarınızla evlenmek haram kılındı. Eğer anneleriyle cinsi temasta bulunmamışsanız o kızlarla evlenmenizde bir mahzur yoktur. Sulbünüzden gelen oğullarınızın eşleriyle evlenmeniz ve iki kızkardeşi bir arada almanız da (haram kılındı. Cahiliye devrinde) geçen ise artık geçmiştir. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

* Allah teala bu âyet-i kerimede, soy, süt ve hısımlık yoluyla evlenilmesi haram kılınan kadınları zikretmiştir. Soy yoluyla haram olanlar yediye ayrılır: Bunlar, anneler, kızlar, kızkardeşler, halalar, teyzeler, kardeş kızları ve kızkardeş kızlarıdır.

Âyette, süt yoluyla haram olanlardan süt anneler ve süt kızkardeşler zikredilmiştir. Süt mevzuunda şu hadis-i şerif rivayet edilmiştir:

الرَّضَاعَةُ تُحَرِّمُ مَا تُحَرِّمُ الْوِلاَدَةُ

Soy yoluyla haram kılınanlar, süt yoluyla da haramdır."[31] Bunun mânâsı şudur: Nasıl ki soy yoluyla anneler, kızlar, kızkardeşler, halalar, teyzeler, kardeş kızları, kızkardeş kızları haram ise aynı şekilde süt emen kimseye de süt yoluyla akraba olan bu kimseler haramdır. Yani süt emen kimseye süt annesi, süt kızı, süt kızkardeşi, süt halası, süt teyzesi, süt kerdişinin kızı, süt kızkardeşinin kızı haramdır.

Hısımlık yoluyla haram kılınanlar ise, eşlerin annesidir. Bunlar, kızların sadece nikah edilmesiyle kızlarını nikahlayan kimseye haram olurlar. Gerdeğe girmeleri şart değildir. Eşlerin başka kocadan olan üvey kızları. Bunlar, annelerinin sadece nikahlanmalarıyla haram olmazlar. Ancak annelerinin gerdeğe girmesiyle üvey balalarına haram olurlar.

Kişinin kendi sulbünden gelen öz oğlunun eşiyle de evlenmesi haramdır. Üvey evladının hanımıyla evlenmesi ise caizdir.

İki kızkardeşle aynı anda evli olmak ta haramdır. Yani bir kimse, bir ka-

---

(31) Buhari, K. eş-Şahadât, bab: 7, K. en-Nikâh, bab: 20, 117 / Müslim, K. er-Radâ bab: 2,9, 12, 13 / Ebu Davut, K. en-Nikâh, bab: 7, Hadis No: 2055

dınla evli iken onu boşamadan veya o kadın ölmeden onun kızkardeşiyle evlenemez.

Taberi diyor ki: "Bu âyette zikredilen kadınlarla evlenmenin haram olduğu hakkında bütün ümmet icma etmiştir. Sadece, kişinin nikahladığı karısıyla zifafa girmeden önce onu boşaması halinde, boşadığı o kadının annesiyle evlenip evlenemeyeceği hususunda ihtilaf vardır.

a-Selef ve Halef ulemasının çoğunluğuna göre, kişinin karısının annesi, karısını sadece nikahlamasıyla ona haram olur. İster zifafa girsin ister girmesin. Bunlara göre zifafa girme şartı üvey kızlarla evlenme halinde aranır. Yani kişi bir hanım nikahlar da onunla zifafa girmeden önce onu boşarsa o kadının kızıyla evlenebilir. Eğer kadınla zifafa girmişse artık onun kızıyla hiçbir zaman evlenemez. Fakat kişinin karısının annesi böyle değildir. Yani bir kimse bir kadınla nikahlandıktan sonra onunla zifafa girmese dahi o kadının annesi o kişiye ebediyen haramdır.

b- Hz. Ali, Zeyd b. Sabit ve Mücahidden nakledilen diğer bir görüşe göre kişi, nikahladığı kadınla zifafa girmeden o kadını boşarsa o kadının annesiyle evlenebilir. Eğer zifafa girerse, zifafa girdiği kadının annesiyle evlenemez. Bunlara göre üvey kızlarla kayın validelerin durumu aynıdır.

Taberi bu görüşlerden birinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Çünkü bu görüş, sözleri delil olan âlimler tarafından ittifakla kabul edilen bir görüştür. Ayrıca bu hususta Resulullahtan da senedi tartışma götüren şu hadis rivayet edilmiştir. Resulullah buyurmuştur ki: "Kişi bir kadınla evlenecek olursa artık onun evlendiği kadının annesiyle evlenmesi helal olmaz. İster kadının kızıyla zifafa girmiş olsun isterse girmemiş olsun. Kişi, bir kadının annesiyle evlenecek olur da zifafa girmeden o kadını boşayacak olursa, dilerse o kadının kızıyla evlenebilir."

Taberi diyor ki: "Her ne kadar bu hadisin isnadı tartışmaya açıksada da, sözleri delil olabilecek âlimlerin, bu hadisin ifade ettiği mânânın doğrû olduğunu söylemeleri, başka delil getirmeye ihtiyaç bırakmamaktadır. Bu hususta İbn-i Cüreyc diyor ki: "Ben Ataya dedim ki: "Bir kişi bir kadını nikahlar fakat onu yüzünü görmez ve onunla cinsi münasebette bulunmaz sonra da onu boşayacak olursa o kişi o kadının annesiyle evlenebilir mi?" Ata dedi ki: "Hayır evlenemez. Çünkü nikahlanan kadının annesi, kayıtsız şartsız haram kılınmıştır. Yani kızıyla zifafa girilmesi şart koşulmamıştır.

Âyet-i kerimede geçen ve "Cinsi temasta bulunduğunuz." diye tercüme edilen (دَخَلْتُمْ بِهِنَّ) ifadesi, Abdullah b. Abbas tarafından cinsi temasta bulunma" diye izah edilmiş İbn-i Cüreyce tarafından ise, kadının elbisesinden soyunması mânâsında izah edilmiştir. Ataya göre bir kişi bir kadınla nikahlanır, kadın

da erkeğin önünde soyunacak olursa erkek onunla cinsi münasebette bulunmasa dahi o kadının kızıyla ebediyyen evlenemez.

Taberi bu görüşlerden birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, buradaki (دَخَلْتُمْ) ifadesinden maksadın, cinsi münasebet olduğunu söylemiştir.

Âyet-i kerimede: "Sulbünüzden gelen oğullarınızın eşleriyle evlenmeniz haram kılındı." buyurulmaktadır. Bütün âlimler, kişinin öz evladının nikahladığı hanımıyla ebediyyen evlenemeyeceği hususunda ittifak etmişlerdir. Oğlu ister zifafa girmiş olsun ister girmemiş olsun. Kişi, süt oğlunun hanımıyla da evlenemez. Ancak evlatlığının hanımıyla evlenebilir. Nitekim Resullah, Zeyd b. Harisenin boşadığı karısı Zeyneble evlenmiştir. Evlatlıkların, öz evlat gibi olmadıkları hususunda Allah teala şöyle buyurmuştur: "Allah, evlatlıklarınızı, öz oğullarınız yapmadı.."[32] "Muhammed, içinizdeki adamlardan hiçbirinin babası değildir."[33]

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۖ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ
وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ ۚ
فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾

24- Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Ele geçirdiğiniz cariyeler müstesna. Bunlar, Allahın, üzerinize farz kıldığı hükümlerdir. Bunların dışında iffetli olarak, zina etmeksizin, mallarınız vasıtasıyla evlenmek istemeniz size helal kılındı. Onlardan faydalanmanıza mukabil, kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir takdir edildikten sonra birbirinizi razı etmenizde bir mahzur yoktur. Şüphesiz ki Allah, her şeyi çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

* Âyet-i kerimede geçen ve "Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Ele geçirdiğiniz cariyeler müstesna" şeklinde tercüme edilen cümledeki: (الْمُحْصَنَاتُ) ve (مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) kelimeleriyle hangi kadınların kastedildiği hususunda farklı görüşler zikredilmiştir. (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesinin asıl mânâsı "Korunmuş olanlar" demektir. Bir kadının korunmuş olması evlenmesiyle veya iffetli oluşuyla gerçekleşeceğinden buradaki (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesinden evli ka-

(32) Ahzab suresi, 33/4
(33) Ahzab suresi, 33/40

dınlar mı yoksa iffetli kadınlar mı kastedildiği hususunda ihtilaf edilmiştir. Diğer yandan (مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) ifadesinin asıl mânâsı, "Sağ ellerinizle sahibolduklarınız." demektir. Yani, kişiye bir mal gibi intikal eden kadınlar demektir. Bu şekilde bir kadın savaşta ganimet alınmak suretiyle elde edilebileceği gibi cariye olan bir kadının satın alınması suretiyle de elde edilebilir. Bu nedenle "Sağ ellerinizle sahibolduğunuz" ifadesiyle, ganimet alınan kadınlar mı yoksa satın alınan cariyeler mi kastedildiği hususunda da ihtilaf edilmiştir. Bu ihtilafları şu şekilde açıklamak mümkündür:

a- Abdulllah b. Abbas, Ebu Kılabe, İbn-i Zeyd ve Mekhule göre bu âyette zikredilen (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesinden maksat, "Evli olan ve esir düşmeyen kadınlardır." Bunlarla evleneilmesi haramdır. (مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) ifadesindeki kadınlardan maksat ise, evli oldukları halde düşmandan ganimet kadınlardır. Bunların ganimet alınmaları, kocalarıyla evlilik bağını koparır. Bu nedenle bu kadınlarla iddetleri bittikten sonra evlenmak caizdir. Bu görüşte olanlar, delil olarak bu âyet-i kerimenin, "Evtas" denen yerde ganimet olarak alınan kadınlar hakkında nâzil olduğunu zikretmişlerdir. Bu nedenle, Allah teala bu âyet-i kerimede, evli olan kadınlarla evlenmenin haram olduğunu bildirmekte ancak cihad sırasında kafirlerden esir alınan evli kadınları istisna etmektedir. Bunlar cariyelerdir ve sahiplerine helaldir.

Ebu Said el-Hudri diyor ki:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، يَوْمَ حُنَيْنٍ، بَعَثَ جَيْشاً إِلَىٰ أَوْطَاسٍ. فَلَقُوا عَدُوًّا. فَقَاتَلُوهُمْ. فَظَهَرُوا عَلَيْهِمْ. وأَصَابُوا لَهُمْ سَبَايَا. فَكَأَنَّ نَاساً مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ تَحَرَّجُوا مِنْ غِشْيَانِهِنَّ مِنْ أَجْلِ أَزْوَاجِهِنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي ذَلِكَ: وَالْمُحْصَنَاتِ مِنَ النِّسَاءِ إِلاَّ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ أَىْ فَهُنَّ لَكُمْ حَلاَلٌ إِذَا انْقَضَتْ عِدَّتُهُنَّ

"Resullah Huneyn" sevaşından sonra "Evtas" denen yere asker gönderdi. Düşmanla karşılaşıp savaştılar. Neticede galip geldiler. Ganimetler ve cariyeler aldılar. Fakat bu sahabiler, aldıkları cariyelerin, müşriklerden kocaları bulunması sebebiyle onlara yaklaşmaktan kaçındılar.Bunun üzerine Allah teala0 "Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Ele geçirdiğiniz cariyeler müstesna." âyetini indirdi. Böylece cariyeler, iddetleri bittikten sonra, esir düşmeden önce evli olmalarına bakılmaksızın müminlere helal kılındı."(34)

(34) Müslim, K. er-Radâ, bab: 33, Hadis No: 1456 / Ebu Davud, K. en-Nikah, bab: 45, Hadis No: 2155 / Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, sure 4, Hadis No: 3016

Abdullah b. Abbas diyor ki: "Her evli kadınla evlenmek zinadır, haramdır. Ancak harp sırasında ganimet olarak alınanlar müstesnadır."

b- Abdullah b. Mes'ud, İbrahim en-Nehai, Said b. el-Müseyyeb, Hasan-ı Basri, Übey b. Ka'b, Cabir b. Abdullah ve Enes b. Malikten nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesinden maksat, "Evli olan herhangi bir kadındır. "Evli olan kadınların başkalarıyla evlenmeleri haramdır. (إِلاَّ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) ifadesindeki kadınlardan maksat ise evli olan köle kadınlardır. Evli olan köle kadınlar, satın alındıkları takdirdde onları satın alanlarla evlenmeleri helaldir. Zira cariyeleri satmak, onları boşatmak demek olur. Bunlara göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Evli olan kadınlar da size haram kılınmıştır. Ancak cariye oldukları için satın aldığınız evli kadınlar müstesnadır. Bunlarla evlenmeniz helaldir.

c- Ebu Âliye, Ubeyde es-Selmani, Tavus, Said b. Cübeyr, Ata, Süddi, ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen الْمُحْصَنَاتُ) kelimesinden maksat, iffetli olan kadınlardır. (إِلاَّ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) ifadesindeki kadınlardan maksat ise, kişinin, nikah akdi yaparak dörde kadar evlenebileceği hür kadınlardır. Bunlara göre âyetin mânâsı şöyledir: "Akrabalarınız dışında olan iffetli kadınlarla evlenmeniz de haramdır. Ancak onlardan, dördü aşmamak şartıyla nikah akdi yapıp mehir vererek ve şahit tutarak şerî bir şekilde evlenmiş olduğunuz kadınlar müstesnadır. İşte bunlar size helaldir." Bu görüşte olanlara göre âyet-i kerimenin bu bölümü, surenin başlangıcında dörde kadar kadınla evlenilebileceğini beyan eden âyet-i kerimeyi izah etmektedir. Zira dörtten fazla evlenmenin haram olduğu ve dörde kadar evlenilen kadınların da şer'î usullerde nikahlanarak helal oldukları bu âyetten anlaşılmaktadır.

d- Mücahid, Abdullah b. Abbas, Said b. el-Müseyyeb Adullah b. Mesud, Mekhul ve İbrahim en-Nehaiden nakledilen diğer bu görüşe göre bu âyette zikredilen (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesinden maksat, "Evli olan kadınlar"dır. Bunlarla evlenmenin haram olduğu zikredilmiştir. (إِلاَّ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) ifadesinden maksat ise, nikahla veya mülkiyetine sahibolmakla evlenilen kadınlardır.

e- Ebu Micleze göre buradaki (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesinden maksat, ehl-i kitabın kadınlarıdır. Allah teala bunlarla da evlenmenin haram olduğunu beyan etmiştir. Ancak nikah akdi yaparak veya mülküne sahibolarak bunlarla evlenilebileceğini beyan etmiştir.

f- Süleyman b. Ar'ara göre buradaki (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesinden maksat, hür kadınlardır. Bunlarla nikah akdi yapılmaksızın evlenmenin haram olduğu beyan edilmiştir.

g- Zühriye göre ise buradaki (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesinden maksat, hür ve iffetli olan kadınlardır.Bunlar ya nikah yoluyla helal olurlar yahut cariye edinil-

mekle.

h- Ebu Said el-Hudriden nakledilen diğer bir görüşe göre buradaki (اَلْمُحْصَنَاتُ) kelimesinden maksat, evli olan ve kocalarını bırakıp müminlere hicret eden kadınlardır. Allah teala bu âyet-i kerimede, kocaları müslüman olan bu gibi kadınların,hicret etmeleri halinde muhacir müslümanlarla evlenemeyeceklerini beyan etmiştir. Ta ki kocaları hicret edip kendilerine kavusunlar.

Taberi diyor ki: "Abdullah b. Abbas ve Mücahidin bu âyetin mânâsını anlayamadıklarını söyledikleri nakledilmektedir. Burada zikredilen (اَلْمُحْصَنَاتُ) kelimesi, (اَلْمُحْصِنَةُ) kelimesinin çoğuludur. Asıl mânâsı "Evlenerek avret mahallerini koruyan kadın veya iffetinden dolayı kendisini hayasızlıktan koruyan kadın." demektir. Şehirlerin kalelerine (اَلْحُصُونُ) denilmesi, o kalelerin, insanları, düşmanlarından korumalarındandır. Madem ki (اَلْمُحْصَنَاتُ) ın asıl mânâsı "Korunmuş ve mani olunmuş" demektir o halde bu âyetin mânâsı da "Korunmuş ve yasaklanmış kadınlar size haramdır. Ancak malik olduklarınız müstesnadır." demektir. İşte âyetin mânâsı budur. Kadının korunmuş ve mani olunmuş olması, hür olmasıyla gerçekleşebilir. Nitekim şu âyet-i kerimede geçen (اَلْمُحْصَنَاتُ) bu mânâdadır. "...Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden hür ve iffetli kadınlar... size helal kılındı..."(35)

Yine kadının "Korunmuş ve mani olunmuş" olması, müslüman olmasıyla gerçekleşebilir.Nitekim bundan sonra gelen âyet-i kerimede zikredilen ve bu kökten gelen (فَإِذَا أُحْصِنَّ) kelimesi bu mânâdadır. "...Eğer evlendikten sonra (Müslüman olduktan sonra) zina ederlerse o cariyelere, hür kadınlara verilen cezanın yarısı verilir.."(36)

Keza kadının, korunmuş ve mani olunmuş olması, onun iffetliliği ile de olabilir Nitekim şu âyette zikredilen (اَلْمُحْصَنَاتُ) kelimesi bu mânâdadır. "İffetli kadınlara zina isnad edip te sonra bu iddialarını doğrulayacak dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun.."(37)

Yine kadının, korunmuş ve mani olunmuş olması, evlenmesiyle de olabilir. Allah teala bu âyette zikrettiği (اَلْمُحْصَنَاتُ) kelimesini, yukarıda zikredilen mânâlardan herhangi birine tahsis etmemiştir. O halde kadın hangi mânâda korunmuş sayılırsa sayılsın onunla cinsi münasebette bulunmak haramdır. Ancak bizim, korunmuş olan bir kadını satın alarak mülkümüze geçirme durumunda veya nikahlayarak evlenmemiz durumunda korunmuş olan kadınlar bize helal olabilir.

Bilindiği gibi Allah teala bizlere, hür olan kadınların, akrabalık ve hısımlık yoluyla haram olmayanlarından dörde kadar kadınla evlenmemizi helal kıl-

(35) Maide suresi, 5/5
(36) Nisa suresi, 4/25
(37) Nurs suresi, 24/4

mış, düşmandan aldığımız cariyelerden de, soy ve hısımlık yönünden haram olmayanlarla evlenmemizi helal kılmıştır. Allah teala ayrıca, ehl-i kitap olan düşmandan alınan cariyelerin, esir alınmadan önce evli olmaları durumunda dahi onları, ganimet alanlara helal kılmıştır. İşte bizim için helal kılınan kadınlar bunlardır.

Zina etmeye gelince, Allah teala bizlere, her türlü kadınla zina etmeyi haram kılmıştır. Kadın hür olsun köle olsun, müslüman olsun kâfir olsun bu hüküm değişmez.

Kocası bulunan cariyeye gelince, bunun, sahibine helal olması, ancak kocasının boşaması veya ölmesinden sonra iddetinin bitmesiyledir. Efendisinin, evli olan cariyeyi satması, bu cariyenin, evli olduğu kocasından boşanmış olmasını ve onu satın alan yeni efendisine helal olmasını gerektirmemektedir. Zira Resulullah, efendisi tarafından evlendirilen Berire isimli bir cariyeyi, Hz. Aişenin, kararlaştırılan parayı vererek âzâd etmesinden sonra, evli olduğu kocasıyla evliliğini devam ettirip ettirmemesinde serbest bırakmıştır. Resulullah, Hz. Aişenin Berireyi azad etmesini, kocasından boşanma saymamıştır. Şayet bu bir boşanma olsaydı Resulullah, Berireyi evliliği devam ettirip ettirmemekte serbest bırakmazdı. Bu da gösteriyor ki Resulullah, azad edilmeden önce var olan nikah akdinin devam etmekte olduğunu kabul etmiştir. Şüphesiz ki, mülkiyetin düşmesi bakımından, kölenin azadedilmesiyle satılması aynıdır. Nasıl ki azadedilmesiyle mülkiyetinin düşmesine rağmen cariyenin nikahı bozulmuş olmuyorsa satılarak mülkiyetinin gitmesiyle de nikahı düşmez. Ancak azadedilmenin, satılmadan farklı bir yönü vardır. Azadedilen cariye, azadedilmeden önce evli bulunduğu kocasıyla evliliğini devam ettirip ettirmemekte serbest bırakılır. Cariyenin satılması durumunda böyle bir seçenek hakkı yoktur.

Âyet-i kerimede: "Bunların dışında iffetli olarak, zina etmeksizin, mallarınız vasıtasıyla evlenmek istemeniz size helal kılındı." buyuyrulmaktadır. Burada zikredilen "Bunların dışında mallarınız vasıtasıyla evlenme size helal kılındı." ifadesi müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

a- Süddi ve Ubeyde es-Selmaniye göre bu ifadenin mânâsı "Beşten daha az olan kadınlarla mallarınızı vererek nikah yapıp evlenmeniz size helal kılındı." demektir.

b- Ataye göre ise "Haram olduğu zikredilmiş olanların dışındaki kadınlarla, mallarınız vasıtasıyla evlenmeniz size helal kılınmıştır." demektir.

c- Katadeye göre ise bu ifadenin mânâsı "Haram olduğu bildirilenler dışındaki dördü aşmayan hür kadınlarla ve cariyelerle, mallarınız vasıtasıyla evlenmeniz size helal kılındı." demektir.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, bizim izah ettiğimiz

şu görüştür: Allah teala soydan ve hısımlıktan haram olan kadınları beyan etmiş ondan sonra muhsenat (korunmuş) olan kadınların haram olanlarını beyan etmiştir. Bu iki âyette, haram olduklarını zikrettiği kadınların dışındaki kadınlarla, mallar vasıtasıyla nikah yaparak veya satın alarak evlenmenin helal olduğunu, zinanın ise haram olduğunu beyan etmiştir.

Taberi devamla diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki" Akrabalık ve hısımlıkla haram olan kadınların dışında kalan kadınların helal olduklarını anladık fakat muhsenat (korunmuş) olan kadınların hangileri helal hangileri haramdır?" Cevaben denilir ki: "Hür olan kadınlardan birden dörde kadar olanları helal, evli olmayan cariyelerden ise belli bir sayı söz konusu olmaksızın helaldırlar. Zira âyet-i kerimedeki: "Bu sayılanlar dışında olanlar size helaldır." ifadesi genel bir ifadedir. Bize helal olan her türlü kadını kapsamaktadır.

Âyet-i kerimede geçen ve "Onlardan faydalanmanıza mukabil kararlaştırılmış olan mehirlerini verin." diye tercüme edilen ifade müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

a- Abdullah b. Abbas, Hasan-ı Basri, Mücahid ve İbn-i Zeyde göre âyetin bu bölümünün izahı şöyledir: Evlenip kendileriyle zifafa girdiğiniz kadınların, takdir edilmiş bir miktar mehirlerini verin." Bu görüşte olanlara göre, kadınlardan faydalanmaktan maksat, onlarla nikahlanıp zifafa girmektir. Bu hususta Ali b. ebi Talha, Abdullah b. Abbasın şunu söylediğini rivayet etmiştir." Sizden biriniz bir kadınla evlenir sonra da onunla bir kere de olsa cinsi münasebette bulunacak olsa o kadının mehirinin tamamını vermek farz olur. Burada ifade edilen "Faydalanmak"tan maksat, "Cinsi temas"tır. Bunlara göre burda zikredilen ücretler'den maksat da mehirlerdir.

b- Süddi, Mücahid, Abdullah b. abbas, Übey b. Kâ'b, Hz. Ali ve Said b. Cübeyrden nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Sizler, kadınlarla belli bir süreye kadar evlenerek onlardan faydalandığınızda, faydalanmanız karşılığında vermeyi tayin ettiğiniz ücretlerini onlara verin."

Bu hususta Süddinin şunları söylediği rivayet edilmektedir: Âyetin bu bölümü, mut'ayı ifade etmektedir. Mut'ada kişi bir kadını, belli bir süre için velisinin iznini alarak ve iki de şahit tutarak evlenir. Müddet bittikten sonra artık erkeğin, o kadının üzerinde hiç bir hakkı kalmaz. Ancak kadının rahminin temiz olduğunu anlaşılmasını (hamile olmadığının anlaşılmasını) beklemesi gerekir. Böyle bir nikahla evlenenler birbirlerine mirasçı olamazlar.

Ebu Nedre, Abdullah b. Abbasın, Katade de Übey b. Kâ'bın, âyet-i kerimenin bu bölümüne "Belli bir zamana kadar" mânâsını ifade eden
(إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى) cümlesini de ilave ederek şu şekilde okudukları rivayet etmiş-

lerdir: (فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ) Bu kıraata göre, "Belli bir süreye kadar" cümlesi de ilave edildiğinden, bu âyetin, mut'a nikahına yorumlanması icab etmiş olur.

Yine bu hususta Şu'be diyor ki: "Ben, Hakem'den "Âyetin bu bölümü mensuh mudur?" diye sordum. Hakem de dedi ki: "Hayır. Ali (r.a.) buyurdu ki: "Şayet Ömer (r.a.) mut'a nikahını yasaklamış olmasaydı, şaki olanlar dışında kimse zina etmiş olmazdı."

Taberi diyor ki: "Bu iki te'vilden doğru olan, âyet-i kerimenin bu bölümünü: "Kadınlardan, nikahlayıp kendileriyle zifafa girdiklerinizin mehirlerini verin." şeklindeki te'vildir. Zira Allahın, sahih bir nikah yapmaksızın veya sahih bir mülkiyetle almaksızın, kadınlardan mut'a yoluyla faydalanmayı, Peygamberinin diliyle haram kıldığına dair kesin delil bulunmaktadır. Biz, bu kitabımızın başka yerlerinde, sahih nikahla yapılmayan mut'anın haram olduğuna dair deliller zikrettik. Ayrıca burada da zikretmemize gerek yoktur.

Übey b. Kâ'b ve Abdullah b. Abbastan nekledilen

(فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى) kıraat şekline gelince bu kıraat, müslümanların Kur'anlarında tesbit edilmiş olan şeklen muhalif bir kıraattır. Hiçbir kimsenin, mazeretleri bertaraf edecek, kesin bir haber bulunmaksızın, Allah tealanın kitabına belli şeyler ilave etmesi caiz değildir.

Âyet-i kerimenin sonunda geçen ve "Mehir takdir edildikten sonra birbirinizi razı etmenizde bir mahzur yoktur." şeklinde tercüme edilen ifade, müfessirler tarafından farklı şekillerde izah edilmiştir.

a- Hadremiye göre bu ifadenin mânâsı şöyledir: "Ey kocalar, sizler,karılarınıza mehir takdir eder sonra da eliniz daralırsa mehirin indirilmesine veya bağışlanmasına dair birbirinizle, rıza gösterip ittifak etmenizde size bir günah yoktur.

b- Süddiye göre ise bu ifadedin mânâsı şöyledir: "Ey insanlar, kendileriyle belli bir süreye kadar mut'a yaptığınız kadınlarla, süre bittikten sonra o süreyi ve takdir edilen ücreti arttırmaya, karşılıklı olarak razı olmanızda sizin için mahzur yoktur.

c- Abdullah b. Abbasa göre bu ifadenin mânâsı şöyledir: "Ey insanlar, sizler, karılarınıza, onlardan faydalanma karşılığında mehirlerini verdikten sonra onlarla beraber kalmanızda veya ayrılmanızda sizin için bir mahzur yoktur.

d- İbn-i Zeyde göre ise bu ifadenin mânâsı şöyledir: "Ey insanlar mehir takdir etmenizden sonra, karılarınızın mehirlerinden bir kısmını düşürmelerinde sizin için bir mahzur yoktur."

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, İbn-i Zeydin görü-

şüdür. Buna göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Ey insanlar, sizler, yaptığınız nikah akdinden dolayı karılarınıza mehir vermenizden sonra sizlerle karılarınızın, mehirin bir kısmını düşürme veya alacağından vaz geçme yahut vadesini erteleme veya tamamen düşürme hususunda rıza göstererek ittifak etmenizde sizin için bir mahzur yoktur."

Âyetin bu bölümü, şu âyete benzemektedir: "Kadınların mehirlerini gönül hoşluğu ile verin. Eğer kendi istekleriyle mehirin bir kısmını size bağışlarlarsa onu âfiyetle yeyin."(38)

وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ
أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ۚ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ ۚ بَعْضُكُمْ مِنْ
بَعْضٍ ۚ فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ
مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ ۚ فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ
بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ
خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ۚ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٥﴾

25- Sizden, hür mümin kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, sahibolduğunuz mümin cariyelerden evlensin. Allah sizin imanınızı daha iyi bilir. Siz, birbirinizdensiniz. O halde sahiplerinin izniyle ve mehirlerini örfe göre vermek suretiyle cariyelerden iffetli olan zina etmeyen, dost da edinmeyenlerle evlenin. Evlendikten sonra zina ederlerse o cariyelere, hür kadınlara verilen cezanın yarısı vardır. Bu hükümler, içinizden, sıkıntıya düşmekten korkanlaradır. Eğer sabrederseniz sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

Sizden, mali gücü yeterli olmadığı için hür mümin kadınlarla evlenme imkanı bulamayanlar, mümin cariyelerle evlensinler. Putperestlerle evlenmesin-

(38) Nisa suresi, 4/4

ler. İşlerin gerçek yüzünü ve sırlarını Allah daha iyi bilir. Bu itibarla evleneceğiniz cariyelerin gizli taraflarını Allaha havale edin. Sizler, birbirinizdensiniz. O cariyelerle, sahiplerinin iznini almak şartıyla evlenebilirsiniz. Ayrıca onlara, karşılıklı olarak anlaştığınız mehirlerini verin. Onların iffetli olmaları, fuhuş yapmamaları ve dost tutmamaları şartiyle onlarla evlenebilirisiniz. Bu cariyeler zina ederlerse bunların cezaları hür kadınlara verilen cezaların yarısı kadardır. Bu hükümler, içinizden günah işlemekten korkanlaradır. Sabreder de cariyelerle evlenmezseniz bu sizin için daha hayırlıdır.

* Âyyet-i kerimede geçen ve "Güç" mânâsına tercüme edilen (طَوْلاً) kelimesi Mücahid, Abdullah b. Abbas, Katade, Said b. Cübeyr ve İbn-i Zeyde göre "Mal, bolluk ve maddi imkân" demektir. Buna göre âyetin bu bölümünün izahı şöyledir: "İçinizden kimin, hür ve mümin kadınlarla evlenmeye maddi imkanı yoksa, mümin olan cariyelerinizle evlensin."

Rebia, İbn-i Zeyd, Cabir, İbrahim en-Nehai ve Atadan nakledilen diğer bir görüşe göre ise burada geçen (طَوْلاً) kelimesinden maksat, "arzu ve istek"dir.Bunların anlayışına göre âyetin izahı şöyledir: "Sizden kimin, hür ve mümin kadınlarla evlenme arzu ve isteği yok da cariyelerle evlenmek istiyorsa, mümin olan cariyelerinizle evlensin."

Taberi bu görüşlerden birinci görüşün tercihe şayan olduğunu (طَوْلاً) kelimesinin mânâsının "Maddeten güç yetirme ve malca zengin olma." demek olduğunu söylemiştir. Zira, bütün âlimler, Allah tealanın, haram kıldığı herhangi bir şeyi sadece şehvani arzuları tatmin etmek için helal kılmayacağı hususunda ittifak etmişlerdir. O halde hür olan kadınlarla evlenme imkanı bulunan kişilere cariyelerle evlenmeyi haram kılan Allah tealanın, sırf şehvani arzuları tatmin etmek için onlarla evlenmeye izin vermesi de düşünülemez. Zira, çaresiz kalan kimsenin leşten yeme ruhsatı, hayatını tehlikeden kurtarmak içindir. Şehvani arzuları tatmin etmeme hali, böyle bir tehlikeyi meydana getirmeyeceğinden sırf bu arzuları tatmin etmek için haramların helal kılınması düşünülemez. Mesela, bütün âlimler, bir insanın, hür veya cariye olan bir kadına âşık olması halinde, kadının ona ancak nikahlanmasıyla, cariyenin de satın alınmasıyla helal olacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Böyle bir kimse, âşık oldu diye, bir kadınla nikahsız olarak evlenebilir mi? Veya cariyeyi satın almadan onunla ilişki kurabilir mi? Bütün bunlar gösteriyor ki, burada ki (طَوْلاً) kelimesinin mânâsı, maddeten güç yetirmektir. Arzu ve istek mânâsına değildir.

Bu kelimenin, "arzu" mânâsına geldiğini, maddeten hür kadınlarla evlenme imkanı olan kimsenin, sırf hür kadınlarla evlenme arzusunda bulunmayıp cariyelerle evlenmeyi istediğinden, onlarla evlenebileceğini söyleyen görüşün fasit olduğunu ortaya koymaktadır.

Âyet-i kerimede geçen ve "Cariyeler" diye tercüme edilen (فَتَيَاتِكُمْ) ke-

limesinin asıl mânâsı "Genç kızlarınız" demektir. Ancak burada zikredilen "Genç kızlar"dan maksat, cariyelerdir. Nitekim Abdullah b. Abbas, Mücahid, Süddi, Said b. Cübeyr, İbn-i Zeyd ve Hasan-ı Basri, bu kelimeyi bu şekilde izah etmişlerdir. Âyetin bu bölümünden anlaşıldığı gibi, müslüman bir erkeğin hür kadınlarla evlenme imkanı bulunduğu takdirde onları bırakıp ta, nikah akdi yapmak suretiyle cariyelerle evlenmesi caiz değildir. Bu hususta, Hasan-ı Basri, Resulullahın, hür kadının üzerine cariye ile evlenmeyi, cariyenin üzerine de hür kadınla evlenmeyi yasakladığını ve "Kimin hür kadınla evlenme imkânı varsa cariye ile nikahlanıp evlenmesin." buyurduğunu rivayet etmiştir.

Âyet-i kerimede, "Mümin cariyelerinizden evlenin." buyurulmaktadır. Müfessirler, mümin olmayan cariyelerle evlenmenin bu âyetle haram kılınıp kılınmadığı hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Mücahid, Said b. Abdülaziz, Malik b. Enes ve Malik b. Abdullah b. Ebi Meryemden nakledilen diğer bir rivayete göre, mümin olmayan cariyeleri nikahlayarak evlenmek haramdır. Zira bu âyetteki "Müminat" kelimesi bunu ifade etmektedir. Bunlara göre, bir müslüman erkek, Hristiyan veya Yahudi olan hür bir kadınla evlenebileceği halde bu iki ehli-i kitaptan olan herhangi bir cariye ile nikah akdi yaparak evlenemez.

b- Ebu Meysere, Ebu Hanife ve arkadaşlarına göre ise bu âyette zikredilen "Müminat" sıfatı, mümin olmayanları haram kılmak için değil sadece mümin olan cariyelerle nikahlanarak evlenmenin mendup olduğunu ifade etmektedir. Bu itibarla ehl-i kitap olan cariyelerle nikah akdi yaparak evlenmek caizdir. Zira, Allah teala şu âyet-i kerimesinde ehli kitabın iffetli olan kadınlarıyla evlenmenin, mutlak bir şekilde helal olduğunu beyan etmiş, hür ve cariye ayırımı yapmamıştır. "...Hür ve iffetli mümin kadınlar ile, sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar, size helaldir."[39] Bu görüşte olan âlimlere göre, burada zikredilen "Müminat" kaydı, ehli-i kitap olmayan putperest cariyelerle nikah akdiyle evlenmenin haram olduğunu ifade etmek içindir.

Taberi, cariyelerle evlenmenin, ancak bir kısım şartların tahakkuku ile gerçekleşeceğinden ve bu sıfatlardan birinin de "Mümin" olma sıfatı olduğundan, mümin olmayan cariyelerle nikahlanarak evlenmenin haram olduğunu söyleyen görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Maide suresinde geçen ve ehl-i kitap olan kadınlarla evlenmenin helal olduğunu beyan eden âyet-i kerimede, ehl-i kitap olan kadınlar "Muhsenat" sıfatıyla sıfatlanmışlardır. Bu safattan maksat, "Hür olan kadınlar" demektir. Bu âyette ise, kendileriyle evlenmek helal olan cariyeler, "Müminat" sıfatıyla sıfatlanmışlardır. Her iki âyetin ifade ettikleri mânâlar farklıdır. Bunlardan birinin, diğerinin hükmünü bertaraf ettiğini

---

(39) Maide suresi, 5/5

söylemek isabetli değildir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Sizler birbirinizdensiniz" diye tercüme edilen (بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ) ifadesi, Taberi tarafından şöyle izah edilmiştir. "Sizler, birbirlerinizin cariyeleriyle nikah akdi yaparak evlenin. Fakir olanınız, zengin olanınızın cariyesi ile evlensin."

Âyet-i kerimede, kendileriyle evlenilecek mümin cariyelerin iffetli olmaları, açıkça zina yapan gizlice dost tutan kimseler olmamaları şart koşulmaktadır. Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: "Cahiliye döneminde insanlar, açıktan yapılan zinayı haram, gizlice yapılanı ise helal sayarlardı ve derlerdi ki: "Açıktan yapılan zina kınanır. Gizliden yapılanın ise bir mahzuru yoktur." İşte bunun üzerine Allah teala "...Hayasızlıkların açığına da gizlisine de yaklaşmayın."(40) âyetini indirmiştir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Evlendikten sonra" diye tercüme edilen (فاذا احصن) ifadesi iki şekilde okunmuştur.

a- Bazıları bunu (فَإِذَا أُحْصِنَّ) şeklinde okumuşlardır. Mânâsı "Müslüman oldukları zaman" demektir. Buna göre bu ifade ile âyetin mânâsı "Cariyeler müslüman olur ve müslüman olmakla avret mahalleri haramdan korunur daha sonra da zina ederlerse onlara, hür kadınlara verilen cezanın yarısı vardır." şeklindedir. Abdullah b. Mes'ud Şa'bi, İbrahim en-Nehai, Zühri, Süddi, Salim ve Kasım, âyeti kerimeyi bu şekilde izah etmişlerdir. Bunlara göre müslüman olan cariye, bekâr dahi olsa zina etmesi halinde ona, hür kadının cezasının yarısı verilir. Nitekim Hz. Ömer Beytül Mala ait olan ve zina eden bekâr cariyelere sopa cezası vermiştir.

b- Diğer bir kısım insanlar ise bu kelimeyi (فَإِذَا أُحْصِنَ) şeklinde okumuşlardır. Bu kıraata göre bu kelimenin mânâsı "O cariyeler, hür kimselerle evlenir bu sebeple avret mahalleri haramdan korunmuş olur. Sonra da zina edecek olurlarsa onlara, hür olan kadınların cezasının yarısı vardır." Abdullah b. Abbas, Mücahid, Said b. Cübeyr, Hasan-ı Basri ve Katade, âyeti bu şekilde izah etmişlerdir. Said b Cübeyr, evli olmayan bir cariyenin zina etmesi halinde, kendisine sopa vurulmayacağını söylemiştir.

Taberi, bu kıraat şekillerinden ikisinin de, İslam beldelerinde bilindiği ve yaygın olduğunu, okuyucunun, bunlardan herhangi birini okuması halinde isabet etmiş olacağını söylemiştir.

---

(40) E'an suresi, 6 / 151

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Sen, her iki kıraatın da caiz olduğunu söyledin. İki kıraatın da caiz olması için her ikisinin mânâsının da aynı olması gerekir. Halbuki buradaki, her bir kıraatın mânâsı farklıdır." Cevaben denilir ki: "Her ne kadar bu kıraatların mânâları farklı ise de bunlardan birisi esas alındığında diğerinin ifade ettiği mânâ bertaraf edilemez. Zira Allah teala, Peygamberinin diliyle, müslüman olan cariyeye de müslüman olmayan cariyeye de, zina etmesi halinde ceza verileceğini beyan etmiştir. Bu hususta Resulullah, bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur:

قَالَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا زَنَتِ الأَمَةُ فَتَبَيَّنَ زِنَاهَا فَلْيَجْلِدْهَا وَلاَ يُثَرِّبْ ثُمَّ إِنْ زَنَتْ فَلْيَجْلِدْهَا وَلاَ يُثَرِّبْ ثُمَّ إِنْ زِنَتِ الثَّالِثَةَ فَلْيَبِعْهَا وَلَوْ بِحَبْلٍ مِنْ شَعَرٍ

"Sizden birinizin cariyesi zina eder de onun zinası açığa çıkacak olursa ona sopa vursun. Onu kınamasın."(41) Tekrar zina edecek olursa ona yine sopa vursun ve onu kınamasın. Üçüncü defa zina edecek olursa onu, kıldan bir ip karşılığında dahi olsa satın."(42)

Resulullah başka bir hadisinde ise "Malik olduğunuz kölelere hadleri uygulayın." buyurmuştur. Resulullah, bu hadisleriyle, evli bekâr ayırmaksızın, kölelere ceza uygulanmasını emretmiştir. O halde bunlara ceza vermek hem Allah tealanın kitabı hem de Resulullahın sünnetiyle sabittir. Âyette zikredilen (احصن) kelimesi, hem evlenme hem de müslüman olma mânâsına geldiği gibi, hadis-i şeriflerde zikredilenlerin de bu iki mânâya da geldikleri muhtemeldir. Bu itibarla, hadislerin bazı rivayetlerindeki (إحْصَانْ) kelimesini yalnızca "Evlenmiş olma" mânâsına veya "Müslüman olma" mânâsına alma isabetli değildir. O halde zina eden her köle ve cariyeye zina cezasının uygulanması vaciptir.

Âyet-i kerimede "O cariyelere, hür kadınlara verilen cezanın yarısı vardır." buyurulmaktadır. Taberinin izahına göre bir cariye evli dahi olsa, zina etmesi halinde ona, bekâr olarak zina eden hür kadınlara verilen cezanın yarısı verilir. Yani onlara, elli sopa vurulur. Bunların sürgün edilmeleri ve recmedilmeleri söz konusu değildir.

Âyet-i kerimede "Bu hükümler, içinizden sıkıntıya düşmekten korkanlaradır." buyurulmaktadır. Burada "Sıkıntıya düşmek" diye tercüme edilen (اَلْعَنَتُ) kelimesi, Mücahid, Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, Atıyye ve Dehhak ta-

(41) Bu ifadeyi " Onu sadece kınamakla kalmasın. Allah tealanın beyan ettiği cezayı uygulanış" şeklindeki izah edenler de vardır.

'42) Buhari, K. el-Hudu, bab: 36 / Müslim, K. el-Hudu, bab: 30 Hadis No: 1703 Ebu Davud, K. el-Hudud, bab: 33, Hadis No: 4469-70-71

rafından "Zina etmek" olarak izah edilmiştir. Bunlara göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Hür olan kadınlarla evlenmeye maddi imkanları olmayanlara, mümin cariyelerle evlenmelerinin mübah olması, içinizden, zina yapacağından korkanlar içindir.

Diğer bir kısım âlimlere göre buradaki (الْعَنَتَ) kelimesinin mânâsı "Cezalandırmak" demektir. Bunlara göre ise âyetin bu bölümünün izahı şöyledir: "Bu hüküm, içinizden, zina cezasından korkanlar içindir."

Taberi diyor ki: "Bu kelimenin izahında, tercihe şayan olan görüş (الْعَنَتَ) kelimesinin "Sıkıntıya düşmek" olduğunu söyleyen görüştür. Buna göre âyetin izahı şöyledir: "Bu hüküm, içinizden dini ve vücudu hususunda zarar göreceğinden korkanlar içindir. Allah teala (الْعَنَتَ) kelimesini mutlak bir şekilde zikrettiğinden bunu genel anlamda almak elbette ki daha isabetlidir.

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ
عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾

26- Allah size, dininizin hükümlerini açıklamak, sizden öncekilerin yollarını göstermek ve tevbenizi kabul etmek istiyor. Allah, her şeyi çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Allah size, helal ve haramı açıklamak, sizleri, sizden önceki müminlerin yollarına iletmek ve geçmişte işlediğiniz günahlarınızdan dolayı tevbenizi kabul etmek istiyor. Allah, kullarının menfaatine olan şeyleri çok iyi bilendir, yaptıklarında hüküm ve hikmet sahibidir.

وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ
تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾

27- Allah sizin tevbenizi kabul etmek istiyor. Şehvetlerine uyanlar ise sizin, hak yoldan iyice uzaklaşmanızı istiyorlar.

Allah sizi, kendisine itaat etmeye döndürmek istiyor ki geçmişteki işlediğiniz günahları affetsin. Cahiliye dönemindeki haramları helal sayma günahlarınızı bağışlasın. Dünyanın zevkine dalıp, şehvani arzularına köle olarak Şeytana tabi olanlar ise sizlerin, Allahın emirlerinden uzaklaşmanızı, böyece haramları işleyip günahlara sürüklenmenizi istiyorlar.

* Müfessirler bu âyette zikredilen "Şevhetlerine uyanlar"dan kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Mücahide göre bunlar, zina edenlerdir. Zina edenler, müminlerin de kendileri gibi zina etmelerini ve aynı seviyeye düşmelerini isterler.

b- Süddiye göre ise "Şevhvetlerine uyanlar"dan maksat, Yahudi ve Hristiyanlardır. Bunlar, müminlerin, Hak din olan islamdan sapıp başka yollara kaymalarını isterler.

c- Bazı âlimlere göre bunlardan maksat, Yahudilerdir. Yahudiler müslümanların, anne ayrı baba bir kızkardeşleriyle evlenmelerini isterlerdi. Zira onlar kendileri böyle kardeşleriyle evlenmeyi helal görürler.

İbn-i Zeyde göre ise "Şehvetlerine uyanlar"dan maksat, dinin hükümlerine ters olarak şehvani arzusuna uyan kimsedir. Böyle olan insanlar, müslümanların, dinlerinin hükümlerini bırakarak onların şehvani arzularına uymalarını isterler.

Taberi âyet-i kerimenin genel ifadesinin, bu zikredilen görüşlerden hepsini kapsar mahiyette olduğunu, bu nedenle âyeti sadece belli kimselere tahsis etmenin doğru olmayacağını söylemiştir. Bu itibarla Yahudilerin de Hristiyanların da, zina edenlerin de ve her bâtıl yola tabi olanların da, müminleri, hak yol olan dinlerinden saptırmak istedikleri muhakkaktır. İşte âyet-i kerime bunu ifade etmektedir.

يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

28- Allah sizden yükü hafifletmek ister. Çünkü insan zayıf olarak yaratılmıştır.

Allah sizin için dini hükümleri kolaylaştırmak ister. Siz insanlar, âciz varlıklar olarak yaratılmışsınızdır. Özellikle kadınlar hususunda sabrınız pek azdır. Bu sebeple de hür kadınlarla evlenmeye gücünüz yetmediği takdirde cariyelerle evlenmenize izin verilmiştir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ

تِجَٰرَةً عَن تَرَاضٍ مِّنكُمْ ۚ وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾

29- Ey iman edenler, mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Ancak kendi rızanızla yaptığınız ticaretle yemeniz helaldir. Birbirinizin canına kıymayın. Şüphesiz ki Allah, size karşı çok merhametlidir.

Ey iman edenler, mallarınızı aranızda, faiz alma, kumardan kazanma gibi haksız yollarla yemeyin. Ancak kendi rızanızla yaptığınız ticaretle veya bağışta bulunmakla yemeniz helaldir. Birbirinizin canına kıymayın. Şüphesiz ki Allah, size karşı çok merhametlidir. Birbirinizin kanını dökmenizi yasaklaması da merhametinin gereğidir.

* Âyet-i kerimenin "Ey iman edenler, mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyi." kısmı müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir:

a- Abdullah b. Abbas ve Süddi, âyetin bu bölümünü şu şekilde izah etmişlerdir: "Ey iman edenler, mallarınızı aranızda faiz, kumar, gasp ve zulüm gibi, Allahın haram kıldığı yollarla yemeyin. Ancak razı olacağınız bir ticaret yoluyla kazanacağınız malları yeyin."

b- İkrime ve Hasan-ı Basri ise âyet-i kerimenin bu bölümünün, insanların, misafir olma ve ikram edilme yoluyla da birbirlerinin mallarını yemelerini yasakladığını, ancak alış veriş yaparak birbirlerinin mallarını yiyebileceklerini beyan ettiğini fakat daha sonra Nur suresinin şu âyeti inerek bunu neshettiğini ve müminlerin birbirlerinin mallarını misafir olurken ve ikram edilirken yiyecebileceklerinin artık mübah olduğunu söylemişlerdir. "Kör için bir güçlük yoktur, topal için bir güçlük yoktur, hasta için bir güçlük yoktur. Sizin de kendi evlerinizde ve babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kızkardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya anahtarları emanet edilip tasarrufunuza verilen evlerde veya dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir günah yoktur. Birlikte veya ayrı ayrı yemenizde de bir günah yoktur. Evlere girdiğiniz zaman kendinize selam verin. Bu, Allah nezdinde mübarek ve temiz bir selamlaşmadır. Aklınızı kullanasınız diye Allah, âyetleri size işte böyle açıklıyor."(43)

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı birinci görüştür. Allah teala bu âyetle müminlere haram kıldığı şekilde birbirlerinin mallarını yemeyi yasaklamıştır. Zira haksız yere mal yemenin mânâsı budur. Âyetin mânâsı bu olduğuna göre bunun aksini iddia ederek onun mânâsının, kişinin mümin kardeşi tarafından ikram edilen yemeği yasaklamak olduğunu ve daha sonra da neshedildiğini söyleyenlerin görüşünün bir anlamı yoktur. Zira yemek yedirmek, misafirlere ikramda bulunmak, müşriklerin de övülen amellerindendi. İs-

(43) Nur suresi, 24/61

lam da geldi bu tür amelleri yapmaya davet etti. Hiçbir zaman bunları yasaklamadı. O halde âyetin mânâsının bu gibi ikram ve ihsanlarda bulunmayı yasaklamak olduğunu söylemek yersizdir.

Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerime, ticaret ve sanat yoluyla, rızık talep etmeye karşı çıkan bazı cahil mutasavvıfları tekzib etmektedir. Âyet-i kerime, rıza ile kazanılan ticaretin helal olduğunu beyan etmektedir. Bu hususta Katade diyor ki: "Tecaret, onu doğrulukla ve takva ile yapanlar için Allahın rızıklarından bir rızık ve helal kıldığı şeylerden bir şeydir. Bize rivayet edilirdi ki: "Güvenilen ve dürüst bir tacir kıyamet gününde arşın gölgesinde bulunacak olan yedi sınıftandır."(44)

Âyet-i kerimede, rıza ile yapılan ticaretten kazanılan malın helal olduğu zikredilmektedir. Âlimler, ticaretin hangi şekilde yapılması halinde rıza ile yapılmış olacağı hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

a- Kadı Şüreyh, İbn-i Sirin, Şa'bi, Hz. Ali Abdullah b. Mes'ud, Ebu Zür'a ve Abdullah b. Abbastan nakledilen bir görüşe göre bu âyette zikredilen "Rıza ile yapılan ticaretten maksat, alış veriş yapan taraflardan herbirinin, alış veriş akdini yaptıktan sonra o muameleyi yaptıkları yerden ayrılıncaya kadar, birbirlerini alış verişi bozup bozmamakta serbest bırakmalarıdır. Bunlara göre taraflar bir mecliste sözle alış verişi bitirdikten sonra tekrar onu bozabilme hakkına sahiptirler. Bu hususta Muhammed b. Sirin diyor ki: "Biri diğerine bir bornoz satan iki kişi anlaşmazlığa düştüler. Biri: "Ben bu adama bir bornoz sattım. Beni razı etmesini istedim. Fakat o beni razı etmedi "dedi. Kadı Şüreyh dedi ki: "O seni razı ettiği gibi sen de onu razı et." Satın alan adam dedi ki: "Ben ona dirhemlerini verdim fakat o razı olmadı." Şüreyh dedi ki: "O seni razı ettiği gibi sen de onu razı et." Adam yine dedi ki: "Ben onu razı ettim fakat o razı olmadı." Bunun üzerine Şüreyh dedi ki: "Alış veriş yapan iki taraf adi yaptıkları yerden ayrılmadıkça onu bozup bozmamaktan serbest [illegible]."

Taysele diyor ki: "Ben çarşıdaydım. Ali (r.a.)da oradaydı. Bir kız çocuğu geldi ve bir dirheme meyve satın almak istedi. Ben de dirhemi alıp meyveyi ona verdim. Sonra kızcağız "Bu meyveyi istemiyorum dirhemimi bana ver." dedi. Ben direttim. O sırada Ali gelip dirhemi alarak kıza verdi."

Bunlar, görüşlerine delil olarak Resulullahın şu hadis-i şerifini zikretmişlerdir. Abdullah b. Ömer diyor ki: "Resulullah şöyle buyurdu: "Her alış veriş yapın iki taraf, bulundukları yerden ayrılmadıkça aralarında satış diye bir şey yoktur."(45) Ancak birbirlerini muhayyer bırakmaları müstesnadır." Ebu Hureyre

(44) Bkz. İbn-i Mace, K. et-Ticarât, bab: 1, Hadis No: 2139 / Tirmizi, K. el-Büyü, bab: 4, Hadis No: 1209

(45) Bkz. Tirmizi, K. el-Büya', bab: 26, Hadis No: 1245

de Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. "Alış veriş yapan iki kimse ancak birbirlerinden razı olarak ayrılırlar."(46)

Abdullah b. Abbas diyor ki: Resulullah bir adama bir şey sattı. Sonra ona dedi ki: "Alış verişi bozup bozmamayı tercih et." Adam da "Geçerli olduğunu tercih ettim." dedi.

Resulullah da: "İşte alış veriş böyle olur." dedi.(47) Evet, bu görüşte olanlar alış veriş yapan iki tarafın, akdi yaptıkları yerden ayrılıp fiilen gitmedikleri takdirde bu âyette belirtilen ve Resulullahın hadislerinde açıklanan "Rıza ile bir alış veriş" olmayacağını söylemişlerdir.

b- İmam Malik, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammede göre ise bu âyette zikredilen "Rıza ile yapılan ticaret"ten maksat, tarafların alış veriş akdini yapmadan önce rızalarıyla akdi bitirmeleridir. Bunların, alış veriş yaptıkları meclisten ayrılmadan önce bu rızalarının bozulup bozulmaması veya birbirlerini akdi bozup bozmamakta serbest bırakmaları, rızanın ortadan kalkmasını gerektirmez. Bunlara göre taraflar, rızalarıyla alış veriş akdini yaptıktan sonra akdi yaptıkları meclisten, taraflardan birinin, akitten caydığını söyleyerek onu bozması caiz değildir. Bunlar, görüşlerine delil olarak şunu zikretmişlerdir. "Alış veriş te nikah akdi gibi, sözle yapılan akitlerdendir."

Âlimler, "Nikah akdi yapıldıktan sonra, taraflardan birinin, diğerini, akdin gereğini yapmaya mecbur edeceği hususunda hiçbir ihtilaf yoktur. Taraflar akdin yapıldığı meclisten ayrılmamış olsalar dahi akit iki tarafı da bağlayacıdır. Alış verişin hükmü de böyledir." demişlerdir.

Resulullah, "Alış veriş yapan iki taraf ayrılmadıkça akdi bozup bozmamakta serbesttirler." hadisinden maksat ise "Akdi yapma sözlerinden ayrılmadıkça." demektir. "Akdin yapıldığı meclisten ayrılmadıkça." demek değildir.

Taberi bu görüşlerden birinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiş ve bu vaziyette zikredilen "Rıza ile yapılan ticaretten maksadın, ticaret yapan tarafların, akdi yaptıkları yerden ayrılıncaya kadar rızalarının devam etmesi olduğunu beyan etmiş bu itibarla akit yapan taraflar akit meclisinden ayrılmadıkça akdi bozup bozmamakta serbest olacaklarını söylemiştir.

Zira bu hususta Resulullah (s.a.v.)in şöyle buyurduğu sahih bir haberdir. "Alış veriş yapan iki taraftan herbiri ayrılmadıkça diğer tarafa karşı muhayyerdir. Ancak muhayyer bırakılarak yapılan alış verişler müstesnadır."(48) Diğer bir rivayette hadisin sonu şöyledir: "Yahut da taraflardan biri arkadaşına "Seç" de-

(46) Bkz. Ebu Davud, K. el-Büyu', bab: 51, Hadis No: 3458
(47) Bkz. Buhari, K. el-Büyu, bab: 43
(48) Ebu Davud, K. el-Büyu' b. 51, Hadis No: 3454

melidir."(49)

وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا ۚ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾

30- Kim bunu bir düşmanlık ve zulüm olarak yaparsa yakında onu cehennem ateşine atacağız. Bu Allaha çok kolaydır.

Kim, mümin kardeşine düşmanlık yaparak onu haksız yere öldürür veya haram kılınan bir işi yaparsa biz onu yakında, içinde yanacağı bir ateşe sokarız. Ona bu cezayı vermek, bizim için pek kolaydır. Çünkü zalimler hiçbir zaman bizden yakalarını kurtaramazlar.

* Âyet-i kerimede zikredilen "Kim bunu yaparsa" cümlesindeki "Bu" işaret zamiriyle neye işaret edildiği hususunda farklı görüşler zikredilmiştir:

a- Ataya göre bu zamirle, müminlerin birbirlerini öldürmelerine işaret edilmektedir. Buna göre âyetin mânâsı "Kim mümin kardeşini düşmanca ve haksız yere öldürecek olursa biz onu yakında cehennem ateşine koyacağız ve bu, Allaha pek kolaydır." şeklindedir.

b- Diğer bir kısım âlimlere göre bu zamirle, surenin başından buraya kadar yasaklanan "Haram kılınan kadınlarla evlenmek" "Allahın koyduğu sınırları aşmak" "Haksız yere yetim malı yemek." ve "Allahın haram kıldığı cana kıymak." gibi haramlara işaret edilmektedir. Bunlardan herhangi birini yapanın cehennem azabına konacağı belirtilmektedir.

---

(49) Ebu Davud, K. el-Büyu'b 51, Hadis No: 3455

Âyet-i kerimede geçen ve "Birbirinizin canına kıymayın" şeklinde tercüme edilen cümle, Taberi de dahil olmak üzere, bir kısım âlimler tarafından bu şekilde izah edilmiştir. Diğer bir kısım âlimler ise bu cümleyi şöyle izah etmişlerdir: "Kendinizi öldürmeyin."Yani, allahın haram kıldığı şeyleri işleyerek, aranızda mallarınızı haksızlıkla yiyerek kendinizi cehennem ateşine atıp öldürmeyin. Ve çeşitli yollarla intihar ederek kendi canınıza kıymayın."

Amr b. el-Ass, âyet-i kerimeyi bu son izah şekliyle anlaşmış ve şu hadiseyle bunu Resulullaha artetmitir. Amr diyor ki: "Zatüsselasil gazvesinde soğuk bir gecede ihtilam oldum. Yakındığım takdirde hastalanıp öleceğimden korktum. Kendime acıyarak teyemmüm ettim. Sonra arkadaşlarıma sabah namazını kıldırdım. Arkadaşlarım durumu Resulullaha anlattılar.Resulullah. Çok soğuk bir gecede ihtilam oldum. Yıkandığım takdirde öleceğimden çok korktum ve Allah tealanın: "Kendi kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz ki alah size karşı çok merhametlidir" âyetini hatırladım. Eyemmüm edip namaz kıldım." Resulullah bunun üzerine güldü ve hiçbir şey söylemedi." (Ebu Davud K. et-Taharet b. 35 HN. 334)

c- Diğer bir kısım müfessirlere göre ise bu zamirle, mümin kardeşinin malını haksız yere iyiyene ve mümin kardeşinin canına kıyana işaret edilmektedir. Ve bunları yapanların cehenneme konacakları beyan edilmektedir.

Taberi diyor ki: "Burada doğru olan görüş şudur: "Bu zamir, bu surenin on sekizinci âyetinden sonra zikredilen haramlara işaret etmektedir. Bunlar da, evlenilmesi haram olan kadınlarla evlenmek, bazı kadınların evlenmelerine engel olmak, haksız yere başkalarına ait olan malı yemek, kanı haram olan bir mümini öldürmek ve diğer haramlardır. Zira on sekizinci âyetten önce zikredilen haramların sonunda Allah teala onları işleyenleri belli cezalarla tehdit etmiş, bu âyetten sonra zikredilen haramlar için herhangi bir ceza zikretmemiştir. Bu itibarla işaret zamirinin ,cezaları zikredilmeyen haramlara işaret ettiğini söylemek daha isabetlidir.

إِن تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُم مُّدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

31- Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, kusurlarınızı örter, sizi güzel bir makama koyarız.

Ey müminler, eğer sizler kendinize yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, küçük günühlarınızı örter sizi affederiz. Ve sizleri, mutluluk yurdu olan cennete koyarız. Orada ne üzüntü vardır ne de keder. Ne sıkıntı vardır ne de bunalım.

* Büyük günahlar hakkında sahabe-i kiramdan, tabiinden çeşitli görüşler nakledildiği gibi Resulullahtan da kısmen birbirinden farklı olan hadiş-i şerifler rivayet edilmiştir.

a- Abdullah b. Mes'uda göre bu âyette zikredilen büyü günahlardan maksat, Nisa suresinin başından bu âyete kadar geçen otuz âyette, Allah tealanın, kullarına yasakladığı günahlardır. İbrahim en-Nehai de bu görüştedir. Abdullah b. Mes'uddan nakledilen diğer bir görüşe göre ise büyük günahlar dört tanedir. Bunlar, Allaha ortak koşmak, Allahın rahmetinden ümit kesmek, Allahın lütfundan ümit kesmek ve Allahın tuzağından (cezalandırmasından) kurtulacağından emin olmaktır.

Yine Abdullah b. Mes'uddan nakledilen diğer bir görüşe göre bu günahlar üçtür. Bunlar, Allahın rahmetinden ümit kesmek, Allahın lütfundan ümit kesmek ve Allahın cezalandırmasından kurtulacağından emin olmaktır.

b- Hz. Ali (r.a.)ye göre ise burada zikredilen büyük günahlar yedi tanedir. Bunlar da, Allaha ortak koşmak, Allahın, öldürülmesini haram kıldığı bir insanı öldürmek. Namuslu bir kadına zina iftirasında bulunmak, yetim malı yemek, faiz yemek, savaştan kaçmak, hicret ettikten sonra tekrar Bedeviliğe dönmektir. Bu hususta Ubeyde b. Umeyr diyor ki: "Büyük günahlar yedidir. Bunların herbiri hakkında Allah tealanın kitabında bir âyet vardır. Bunlar şu günahlardır. Allah ortak koşmak, Bu hususta Allah teala şöyle buyuruyor: "Allaha samimiyetle yönelin. Ona ortak koşanlardan olmayın. Kim Allaha ortak koşarsa sanki o, gökten düşüp kuşlar tarafından kapılmış veya rüzgarla uzaklara sürüklenmiş gibidir."(50)

Allahın, öldürülmesini haram kıldığı bir insanı öldürmek. Allah teala bu hususta da şöyle buyuruyor: "Kim bir mümini kasten öldürürse onun cezası cehennemdir. Orada ebedi olarak kalacaktır. Allah ona gazap ve lanet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."(51)

Faiz yemek. Allah teala bu hususta da şöyle buyuruyor: "Faiz yiyenler, yerlerinden, şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar."(52)

Yetim malı yemek. Allah teala bu hususta şöyle buyuruyor: "Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, karınlarına sadece ateş tıkamış olurlar. Onlar yakında alev alev yanan bir ateşe sokulacaklardır."(53)

Namuslu bir kadına zina iftirasında bulunmak. Allah teala bu hususta da şöyle buyuruyor: "İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara zina isnad edenler, şüphesiz ki dünyada da âhirette de lanetlenmişlerdir. Onlar için büyük bir azap vardır."(54)

Savaştan kaçmak. Bu konudada âyet-i kerimelerde şöyle buyurulmaktadır: "Ey iman edenler, savaş için ilerlerken, toplu halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönüp kaçmayın." "Savaş için bir taktik kullanan veya başka bir birliğe katılmak isteyen hariç. İçinizden kim düşmana arkasını dönüp kaçarsa Allahın gazabına uğramış olur. Onun varacağı yer cehennemdir. O ne kötü bir yerdir."(55)

Hicret ettikten sonra dinden çıkıp tekrar Bedeviliğe dönmek. Bu hususta da âyette şöyle buyuruluyor: "Kendilerine doğru yol açıkça belli olduktan sonra tekrar eski inkârlarına dönenlerin yaptıklarını şeytan kendilerine hoş göstermiş-

(50) Hac suresi 22 / 31
(51) Nisa suresi, 4 / 93
(52) Bakara suresi, 2 / 275
(53) Nisa suresi, 4 / 10
(54) Nur suresi, 24 / 23
(55) Enfal suresi, 8 / 15-160

tir. Ve hayallerle aldatmıştır."(56)

Ata b. Ebi Rebah ise bu büyük günahların, adam öldürmek, faiz yemek yetim malı yemek, namuslu kadına zina isnad etmek, yalan yere şahitlik yapmak, anneye babaya kötü davranmak ve savaştan kaçmak olduğunu söylemiştir.

c- Abdullah b. Ömere göre ise bu büyük günahlar dokuz tanedir. Bunlar da: Allaha ortak koşmak, öldürülmesi helal olmayan bir insanı öldürmek, savaştan kaçmak, namuslu birkadına zina isnad etmek, faiz yemek, haksız yere yetim malı yemek, Mescid-i Haramda haktan sapıp zulmetmek, insanlarla alay etmek. (İnsanları angaraya olarak çalıştırmak) ve anaya babaya, onları ağlatacak derecede kötü davranmaktır.

Abdullah b. Ömerden nakledilen diğer bir rivayete göre ise insanlarla alay etme günahı yerine sihir yapma günahı zikredilmiştir.

d- Abdullah b. Abbasa göre ise büyük günahlardan maksat, Allahın yasakladığı her günahtır. Abdullah b. Abbasın yanında, büyük günahların yedi veya dokuz tane olduğu zikredilmiş o da bunların yedi veya dokuzdan fazla olduklarını söylemiştir. Abdullah b. Abbas, "Büyük günahlar yediden ziyade yetmişe daha yakındır." demiştir.

e- Said b. Cübeyr, Mücahid, Dehhak ve Abdullah b. Abbastan nakledilen başka bir görüşe göre ise, büyük günahlardan maksat, Allahın, işleyenleri cehennem azabına koyacağı ile tehdit ettiği günahların tümüdür. Buna göre, işlenildiğinde onu işleyenenin cehennem azabına konulacağı veya Allahın gazabına yahut lanetine uğratılacağı beyan edilen günahların hepsi büyük günahladır.

f- Taberi büyük günahların, sahih hadislerde beyan edilen günahlar olduğunu, bunların da, Allaha ortak koşmak, anaya babaya kötü davranmak, Allahın, öldürülmesini haram kıldığı insanı öldürmek, yalan söylemek (Yalan yere şahitlik yapmak ta buna dahildir.) Namuslu kadınlara zina iftirasında bulunmak, yalan yere yemin etmek, sihir yapmak, savaştan kaçmak ve komşunun hanımıyla zina etmek." olduğunu söylemiş, fakirlik korkusuyla çocuğunu öldürmenin de haksız yere adam öldürme hükmüne tabi olduğunu bildirmiştir.

Taberi zikrettiği bu hususları, Enes b. Malik, Abdullah b. Amr, Ebu Eyyub el-Ensari, Ebu Ümame el-Bahili ve Abdullah b. Mes'uttan rivayet ettiği hadis-i şeriflerden almıştır.

Enes b. Malik (r.a.) diyor ki:

عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنِ الْكَبَائِرِ قَالَ الْاِشْرَاكُ بِاللّٰهِ

(56) Muhammed suresi, 47 / 25

وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَقَتْلُ النَّفْسِ وَشَهَادَةُ الزُّورِ

"Resulullah (s.a.v.)den büyük günahlar soruldu. O da: "Büyük günahlar Allaha ortak koşmak, anne ve babaya kötülük etmek, adam öldürmek ve yalan yere şahitlik etmektir." buyurdu.(57) Diğer bir rivayette ise Enes b. Malik şöyle demiştir:

أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ ذَكَرَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الْكَبَائِرَ أَوْ سُئِلَ عَنِ الْكَبَائِرِ فَقَالَ الشِّرْكُ بِاللّٰهِ وَقَتْلُ النَّفْسِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ فَقَالَ أَلاَ أُنَبِّئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ قَالَ قَوْلُ الزُّورِ أَوْ قَالَ شَهَادَةُ الزُّورِ قَالَ شُعْبَةُ وَأَكْثَرُ ظَنِّي أَنَّهُ قَالَ شَهَادَةُ الزُّورِ

"Resulullah (s.a.v.) büyük günahları anlattı veya ona büyük günahlardan soruldu. O da şöyle buyurdu: "Onlar, Allaha ortak koşmak, adam öldürmek, anne ve babaya kötülük etmektir." Ve devamla şöyle dedi: "Ben size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi? O, yalan söylemektir. (Diğer bir rivayette) yalan yere şahitlik etmektir."(58)

Ebu Eyyub el-Ensari, Resulullah (s.a.v.)in şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

أَنَّ أَبَا أَيُّوبَ الأَنْصَارِيَّ حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ مَنْ جَاءَ يَعْبُدُ اللّٰهَ وَلاَ يُشْرِكُ بِهِ شَيْئاً وَيُقِيمُ الصَّلاَةَ وَيُؤْتِي الزَّكَاةَ وَيَجْتَنِبُ الْكَبَائِرَ كَانَ لَهُ الْجَنَّةُ فَسَأَلُوهُ عَنِ الْكَبَائِرِ فَقَالَ الإِشْرَاكُ بِاللّٰهِ وَقَتْلُ النَّفْسِ الْمُسْلِمَةِ وَالْفِرَارُ يَوْمَ الزَّحْفِ

"Kim Allahın huzuruna, Allaha kulluk ederek, ona hiçbir şeyi ortak koşmayarak, namazı kılarak, zekatı vererek ve büyük günahlardan kaçınarak çıkacak olursa işte onun için cennet vardır." Bunun üzerine Resulullahtan, büyük günahların neler oldukları soruldu. Resulullah şöyle buyurdu: "Bunlar, Allaha ortak koşmak, müslüman bir kişiyi öldürmek ve savaştan kaçmaktır."(59)

---

(57) Buhari, K eş-Şahadat, bab: 10

(58) Buhari, K. el-Edeb, b. 6 / Müslim, K. el-İman, b. 144, Hadis No: 88

(59) Neseî, K. Tahrim ed-Dem- bab: 3

Abdullah b. Amr, Resullahın şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

عَبْدِ اللّهِ بْنِ عَمْرٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ الْكَبَائِرُ الإِشْرَاكُ بِاللّهِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَقَتْلُ النَّفْسِ وَالْيَمِينُ الْغُمُوسُ

"Büyük günahlar, Allaha ortak koşmak, anne ve babaya kötülük yapmak bir insanı öldürmek ve yalan yere yemin etmektir."(60)

Abdullah b. Mes'ud diyor ki:

عَنْ عَبْدِ اللّهِ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ أَيُّ الذَّنْبِ أَعْظَمُ قَالَ أَنْ تَجْعَلَ لِلّهِ نِدًّا وَهُوَ خَلَقَكَ قُلْتُ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ أَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ مِنْ أَجلِ أَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ قُلْتُ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ ثُمَّ أَنْ تُزانِيَ بِحَلِيلَةِ جَارِكَ.

"Dedim ki" Ey Allahın Resulü, hangi günahlar daha büyüktür?" Resulullah: "Seni yaratan Allaha birini denk tutmandır. (ortak koşmandır.) Sonra hangisidir?" dedim. Resulullah: "Seninle birlikte yemek yiyeceğinden korkarak çocuğunu öldürmendir." buyurdu. Sonra hangisidir?" dedim. Resulullah: "Komşunun hanımıyla zina etmendir." buyurdu.(61)

Ebu Umame el-Bahili diyor ki: "Resulullah bir yere yaslanmış vaziyette iken sahabiler büyük günahları anlattılar ve şöyle dediler: "Bunlar, Allaha ortak koşmak, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, namuslu kadına zina iftirasında bulunmak, anne ve babaya kötülük etmek, yalan söylemek, ganimet malından bir şey saklamak, sihir yapmak ve faiz yemektir. "Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Allaha verdikleri ahdi ve yeminlerini bozarak karşlığında az bir değeri satın alanları nereye koyacaksınız?"(62)

Âyet-i kerimenin devamında, büyük günahlardan kaçınıldığı takdirde kusurların örtüleceği zikredilmektedir. Buradaki kusurlardan maksat, küçük günahlardır. Allah teala, biz âciz kullarına bir lütuf olarak, büyük günahlardan kaçındığımız takdirde küçük günahlarımızı affedeceğini ve bizleri, ikram yurdu olan cennete koyacağını zikretmiştir.

Sahabe-i Kiram, Kur'an-ı Kerimde zikredilen bu ve benzeri âyetlerin, yü-

---

(60) Neseî K. Tahrim ed-Dem, bab: 3
(61) Neseî K. Tahrim ed-Dem bab: 4
(62) Taberi, C.5 S.28

ce mevlanın biz âciz kullarına büyük bir lütfu olduğunu söylemişler ve bu hususta sevinçlerini izhar etmişlerdir.Bu hususta Abdullah b. Mes'udun şunları söylediği rivayet edilmektedir: "Nisa suresinde beş âyet vardır ki bunlar benim için bütün dünyadan daha sevimlidir. Bunlar: "Eğer yasaklandığınız büyü günahlardan kaçınırsanız kusurlarınızı örter sizi, güzel bir makama koyarız." Şüphesiz ki Allah, hiçbir kimseye zerre kadar zulmetmez. Yapılan iyilik zerre kadar da olsa onu kat kat artırır. Ve yapana, katından büyük bir mükafaat verir." "Şüphesiz ki Allah, kendisine ortak koşulmasını affetmez. Bunun dışındakini dilediği kimse için affeder. Kim Allaha ortak koşarsa şüphesiz büyük bir günah ile iftira etmiş olur." "Kim bir kötülük işler veya nefsine zulmeder de sonra Allahtan bağışlanmasını dilerse, Allahı, mağfiret ve merhamet edici olarak bulur." "Allaha ve Peygamberine iman edip onlar arasında hiçbir ayrılık gözetmeyenlere gelince, işte onlara, Allah mükâfaatlarını verecektir. Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir."(63) âyetleridir.

Abdullah b. Abbas da: "Nisa suresinde sekiz âyet vardır ki bu âyetler bu ümmet için, güneşin, üzerine doğup battığı şeylerden daha hayırlıdır." demiş ve şu âyetleri zikretmiştir: "Allah size, dininizin hükümlerini açıklamak, sizden önceliklerin yollarını göstermek ve tevbenizi kabul etmek istiyor. Allah, her şeyi çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." "Allah sizin tevbenizi kabul etmek istiyor. Şehvetlerine uyanlar ise sizin hak yoldan iyice uzaklaşmanızı istiyorar." "Allah sizden yükü hafifletmek ister. Çünkü insan çok zayıf olarak yaratılmıştır." "Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, kusurlarınızı örter sizi güzel bir makama koyarız." "Şüphesiz ki Allah, hiçbir kimseye zerre kadar zulmetmez. Yapılan iyilik zerre kadar da olsa onu kat kat artırır ve yapana, katından büyük bir mükâfaat verir." Şüphesiz ki Allah, kendisine ortak koşulmasını affetmez. Bunun dışındakini dilediği kimse için affeder. Kim Allaha ortak koşarsa şüphesiz ki büyük bir günah ile iftira etmiş olur." Kim kötülük işler veya nefsine zulmeder de sonra Allahtan bağışlanmasını dilerse Allahı mağfiret ve merhamet edici olarak bulur." "Allaha ve Peygamberine iman edip onlar arasında hiçbir ayrılık gözetmeyenlere gelince, işte onlara Allah, mükâfaatlarını verecektir. Allah çok affeden, çok merhamet edendir."(64)

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا
اكْتَسَبُوا ۖ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ ۚ وَاسْأَلُوا اللَّهَ مِن فَضْلِهِ

(63) Nisa suresi, 4/31, 40, 48, 110, 152
(64) Nisa suresi, 4/ 26, 27, 28, 31, 110, 152

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾

32- Allahın, bir kısmınızı diğerinden üstün kıldığı şeylere tamah etmeyin. Erkeklere de hak ettiklerinden bir pay vardır. Kadınlara da hak ettiklerinden bir pay vardır. Allah, her şeyi çok iyi bilendir.

Allahın, sizlerden bir kısmınızı diğerinden üstün kıldığı hususlarda, üstün kılınan kimseyi çekemezlik yapmayın. Herkes, Allahın kendisine taksim ettiği dereceye razı olsun. Erkeklerin de yaptıkları hayır ve kötülüklerden dolayı sevap veya cezaları vardır. Kadınların da yaptıkları iyilik ve kötülüklerden dolayı sevap veya cezaları vardır. Allahtan, sizi rızasına kavuşturması için yardım dileyin. Şüphesiz ki Allah, kulları için neyin faydalı olduğunu çok iyi bilendir. O halde Allaha tevekkül edin, onun takdirine boyun eğin.

* Müfessirler bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında iki görüş zikretmişlerdir.

a- Mücahid ve İkrimeye göre bu âyet-i kerime, Ümmü Seleme hakkında nâzil olmuştur. Mücahid diyor ki:

عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّهَا قَالَتْ: يَغْزُو الرِّجَالُ وَلاَ يَغْزُو النِّسَاءُ، وَإِنَّمَا لَنَا نِصْفُ الْمِيرَاثِ. فَأَنْزَلَ اللّهُ (وَلاَ تَتَمَنَّوا مَا فَضَّلَ اللّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ)

"Ümmü Seleme şöyle dedi: "Erkekler cihad ediyor biz etmiyoruz. Miras-tan da erkeğin payının yarısını alıyoruz." Bunun üzerine: "Allahın, bir kısmınızı diğerinden üstün kıldığı şeylere temah etmeyin." âyeti nâzil oldu.(65)

b- Süddiye göre ise bu âyet-i kerime, bir kısım insanların, Allah tealanın diğer insanlara, özellikle lutfettiği üstün derecelerin kendilerine de verilmesini istemeleri üzerine nâzil olmuş ve onlara cevap vermiştir. Zira bir kısım erkekler "Bizim mirastaki payımız, kadınların iki katı olduğu gibi, alacağımız sevapların da kadınların iki katı olmasını istiyoruz." dediler. Bir kısım kadınlar da: "Biz, sevaplarımızın erkeklerin sevabı kadar olmasını istiyoruz. Zira cihad edemiyor sevabını alamıyoruz. Şayet cihad etmek bize farz kılınmış olsaydı biz de savaşır ve sevabını alırdık." dediler. Allah teala da bu âyeti indirerek "Allahtan lütfunu isteyin ki size güzel ameller istemeyi nasibetsin. Bunu istemeniz sizin için daha hayırlıdır." buyurdu.

(65) Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an sure 4, Hadis No: 3022

Taberi diyor ki: "Tercihe şayan olan görüş, bu âyetin, erkek ve kadın bütün insanlara, bazılarına verilen üstünlüklere diğerlerinin tamah etmemesini emrettiğini söyleyen görüştür.

Âyet-i kerimenin devamında "Erkeklere de hak ettiklerinden bir pay vardır. Kadınlara da hak ettiklerinden bir pay vardır." buyurulmaktadır. Müfessirler âyetin bu bölümünü iki şekilde izah etmişlerdir.

a- Bazılarına göre bu ifadenin mânâsı şöyledir: "Erkeklere de yaptıkları iyilik ve kötülülkerin karşılığı vardır kadınlara da. Bu hususta Katade diyor ki: "Cahiliye döneminde insanlar, kadınlara ve çocuklara mirastan hiçbir şey vermiyorlardı. Onlar mirası sadece işlerin zor olanlarını yapan, gelir sağlayan ve savaş yapan kimselere veriyorlardı. Miras paylarını belirten âyet-i kerime nazil olup kadınlara ve çocuklara da mirastan pay verip erkeklerin paylarını kadınlarınkinin iki katı yapınca kadınlar: "Keşke bizim miras paylarımız da erkeklerinki gibi olsaydı." dediler. Erkekler de: "Ümit ederiz ki mirasta kadınlardan üstün kılındığnız gibi âhiretteki sevaplarımızla da üstün kılınırız." dediler. Bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi. Kadın ve erkekten herbirinin yaptıkları amellerinin karşılıklarını göreceklerini beyan etti ve Allahtan lütfunu istemelerini emretti.

b- Abdullah b. Abbas ve İkrimeye göre ise bu ifadenin mânâsı şöyledir: "Ölenlerin miraslarından erkeklerin de payları vardır kadınların da."

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden birinci görüş tercihe şayandır. Zira âyet-i kerimede "Hak etme" Yani kazanma ifadesi zikredilmektedir. Kazanılması beklenen şey hayır veya şerdir. Miras, kazanılan bir şey değildir. Bu itibarla erkeklerin ve kadınların mirasta olan paylarının açıklandığını söyleyen görüş isabetli değildir."

Âyet-i kerimenin sonunda "Allahtan lütfunu isteyin." buyurulmaktadır. Buradaki lütuftan maksat, Allahın muvaffak kılması ve yardımıdır. Bu da dünya işlerine ait değil Allaha kulluk etme ve itaatta bulunma ile ilgilidir. Allahtan lütfunu isteme hususunda Resulullah şöyle buyurmuştur:

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : سَلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهِ، فَإِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ يُحِبُّ أَنْ يُسْأَلَ، وَأَفْضَلُ الْعِبَادَةِ انْتِظَارُ الْفَرَجِ.

"Siz Allahtan lütfunu isteyin. Zira aziz ve celil olan Allah, kendisinden talepte bulunulmasını sever. İbadetlerin efdali, sıkıntının kalkmasını beklemektir."(66)

(66) Tirmizi, K. ed-Da'vât, bab: 116 Hadis No: 3571

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

33-Ana baba ve akrabaların bıraktıkları her şey için mirasçılar tayin ettik. Yemin akdiyle mirasçı kıldıklarınızın paylarını da verin. Şüphesiz ki Allah her şeye şahittir.

* Âyet-i kerimede zikredilen ve "Mirasçılar" diye tercüme edilen (مَوَالِيَ) kelimesi, Abdullah b. Abbas, Mücahid ve İbn-i Zeyd tarafından, asabe olan baba, kardeş vb. mirasçılar olarak izah edilmiştir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Yemin akdiyle mirasçı kıldıklarınız" şeklinde tercüme edilen (وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ) cümlesinin zahiri mânâsı "Yeminlerinizin size bağladığı kimseler" demektir. Müfessirler bu kişilerden kimlerin kastedildiği ve bunlara verilecek payın ne olduğu hususunda farklı örüşler zikretmişlerdir.

a- İkrime, Hasan-ı Basri, Said b. Cübeyr, Abdullah b. Abbas, Katade ve Dehhaka göre bu âyette zikredilen "Yeminlerle bağlanan kimseler"den maksat, cahiliye döneminde, birbirlerine mirasçı olma hususunda yeminleşerek antlaşma yapan insanlardır. Âyetin, bunlara verilmesini emrettiği paylardan maksat ise bu antlaşma gereği kendilerine mirastan verilmesi icabeden paylardır. Âyet-i kerime, cahiliye döneminde birbirleriyle bu gibi antlaşma yapanlara, İslam geldikten sonra mirastan paylarını vermelerini emretmektedir. Ancak daha sonra gelen ve sadece akrabaların birbirlerine mirasçı olacaklarını beyan eden şu âyet-i kerime ile bu âyetin hükmü neshedilmiştir. Âyet-i Kerimede buyuruluyor ki: "Allahın kitabında, akraba olanlar (miras hususunda) birbirlerine müminler ve muhacirlerden daha yakındır.."(67)

b- Abdullah b. Abbas ve İbn-i Zeydden nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen "Yeminlerimizin size bağladığı kimseler"den maksat, Resulullahın, Mekkeden Medineye hicret ettiğinde Medinelilerle kardeş yaptığı Mekkeli muhacirlerdir. Bunlara verilmesi emredilen paylardan maksat ise, mirastan verilecek paydır. Ancak daha sonra Allah teala, miras hükümlerini belirten âyet-i kerimeleri indirerek bu hükmü neshetmiştir.

(67) Ahzab suresi, 33/6

Abdullah b. Abbas diyor ki:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ قَالَ وَرَثَةٌ وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ كَانَ الْمُهَاجِرُونَ لَمَّا قَدِمُوا الْمَدِينَةَ يَرِثُ الْمُهَاجِرُ الأَنْصَارِيَّ دُونَ ذَوِي رَحِمِهِ لِلأُخُوَّةِ الَّتِي آخَى النَّبِيُّ ﷺ بَيْنَهُمْ فَلَمَّا نَزَلَتْ وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ نُسِخَتْ ثُمَّ قَالَ وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنَ النَّصْرِ وَالرِّفَادَةِ وَالنَّصِيحَةِ وَقَدْ ذَهَبَ الْمِيرَاثُ وَيُوصِي لَهُ

"Âyette geçen "Yemin akdiyle mirasçı kıldıklarınız" cümlesi, muhacirlerin Ensara mirasçı olmaları hadisesine işaret etmektedir. Muhacirler Medineye gelince Resulullah onları Ensar ile kardeş yapmıştı. Bu kardeşliğin sonucu olarak muhacirler, akraba olmadıkları halde Ensara mirasçı oluyorlardı. "Ana baba ve akrabalırın bıraktıkları her şey için mirasçılar tayin ettik..." hükmü inince, muhacirlerin Ensara mirasçı olmaları hükmü kaldırılmış oldu. Bundan sonra sözleşme ile mirasçı yapma ortadan kalktı ve bunlara ancak vasiyet yapma yolu açık kaldı.(68)

c- Abdullah b. Abbas, Mücahid, Ata, Said b. Cübeyr, İkrime ve Süddiden naklidilen diğer bir görüşe göre "Yeminlerinizin size bağladığı kimseler"den maksat, cahiliye döneminde birbirleriyle yardımlaşma antlaşması yapan kimselerdir. Âyette bunlara verilmesi emredilen paydan maksat ise mirastan bir pay değil, antlaşmadan doğan yardım etme, öğütte bulunma, istişare etme, esirlerin fidyesine katkıda bulunma ve öldürülenlerin diyetlerini ödeme gibi haklardır. Bu görüşte olanlara göre âyet-i kerimenin bu bölümü mensuh değildir. Zira İslam geldikten sonra da bu gibi güzel amelleri teşvik etmiştir.

d- Said b. el-Müsseyebe göre ise bu âyette zikredilen "Yeminlerinizin size bağladığı kimseler" ifadesinden maksat, cahiliye döneminde evlat edinilen başkalarına ait çocuklardır.Âyette bunlara verilmesi emredilen paylardan maksat ise bunlar için vasiyet yapmaktır. Allah teala, ölen kişinin terekesini mirasçılarına verince cahiliye döneminde evlatlık edinilen kimseler açıkta kalmışlar bu nadenle bunlara da vasiyet edilmesini emretmiştir.

Taberi bu görüşlerden üçüncü göreşün tercihe şayan olduğunu söylemiş burada "Yeminlerin bağladığı kimselerden maksadın, kendileriyle yardım antlaşması yapılan kimseler olduğunu, bunlara verilmesi emredilen paydan maksa-

(68) Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure 4, bab: 7

dın da mirasın dışında, yardımda bulunma, öğüt verme ve benzeri şeyler olduğunu beyan etmiştir. Zira, Arapların tarihlerini ve haberlerini bilen ilim adamlarına malumdur ki Araplar, aralarında yaptıkları antlaşmaları yemin ve ahitlerle yaparlardı. Âyette geçen "Yeminlerinizin size bağladığı kimseler" ifadesi bunu beyan etmektedir. Resulullahın Ensar ile muhacir arasında kurduğu kardeşlik bağı ve cahiliye döneminde yapılan evlatlık muamelesinin yeminle alakası olmadığından, âyetin bunlara işaret ettiğini söylemek isabetli değildir. Diğer yandan cahiliye döneminde yapılan dayanışma antlaşmalarında, mirastan pay verilmesinin de kararlaştırıldığı oluyorduysa da âyet-i kerimede mirastan pay değil de mirasın daşındaki yardımların yapılması kastedilmiştir. Taberi âyetin bu bölümünün neshedilmediğini söylemiştir. Zira bu hususta Resulullahtan sahih haberler rivayet edilmiştir. Resulullah, İslam geldikten sonra artık cahiliye döneminde yapılan andlaşmaların olmayacağını, ancak cahiliye döneminde yapılmış olan andlaşmaların icaplarının yerine getirilmesi gereğini beyan etmiştir.

Abdullah b. Abbas, Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

عن ابن عباس رفعه الى النبى ﷺ قال كل حلف كان في الجاهلية لم يزده الاسلام الا شدة أو حدة

"İslam, cahiliye döneminde yapılan her antlaşmanın ancak kuvvetini artırmıştır."(69)

Şube b. Tev'em diyor ki: Kays b. Asım, Resulullaha antlaşmanın hükmünü sordu. Resululah da:

عن شعبة بن التؤام عن قيس بن عاصم انه سأل النبى ﷺ عن الحلف فقال ما كان من حلف في الجاهلية فتمسكوا به ولا حلف في الاسلام

"Cahiliye döneminde yapılan antlaşmalara bağlı kalın. Fakat İslamda antlaşma yoktur."(70) buyurdu.

(69) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.1, S317

(70) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.5 S. 61 - İbn-i kayyım bu hadisi şöyle izah etmiştir. Allah teala, islamla müslümanları birbirine kaynaştırmış olanları, birbirleriyle yadımlaşan, birbbirleriyle kenetleşen ve yekvücut haline gelen kardeşler kılmıştır. Böylece Allah teala, artık müslümanların, cahiliye döneminde yaptıkları, dayanışma antlaşmalarına ihtiyaç bırakmamıştır.

Abdullah b. Amr b. el-Ass da Resulullâhın, Mekkenin fethi gününde okumuş olduğu hutbesinde şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ فِي خُطْبَتِهِ: أَوْفُوا بِحِلْفِ الْجَاهِلِيَّةِ فَإِنَّهُ لاَ يَزِيدُهُ يَعْنِي الإِسْلاَمَ إِلاَّ شِدَّةً وَلاَ تُحْدِثُوا حِلْفاً فِي الإِسْلاَمِ.

"Siz, cahiliye döneminde yapılan antlaşmaları yerine getirin. Zira İslam onların ancak kuvvetini artırmıştır. Siz İslamda antlaşma icadetmeyin."(71)

Cübeyr b. Mut'im de Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ. قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « لاَ حِلْفَ فِي الإِسْلاَمِ. وَأَيُّمَا حِلْفٍ، كَانَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، لَمْ يَزِدْهُ الإِسْلاَمُ إِلاَّ شِدَّةً»

"İslamda (cahliye döneminde olduğu gibi) antlaşma yoktur. Ancak İslam, cahiliye döneminde yapılan herhangi bir antlaşmanın ancak kuvvetini artırır."(72)

Abdurrahman b. Avf, Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

عن عبد الرحمن بن عوف عن النبى ﷺ قال شهدت حلف المطيبين مع عمومتى وأنا غلام فما أحب ان لى حمر النعم وانى أنكثه قال الزهرى قال رسول اللّه ﷺ لم يصب الاسلام حلفا الا زاده شدة ولا حلف فى الاسلام وقد ألف رسول اللّه ﷺ بين قريش والانصار

(71) Tirmizi, K. es-Siyer, bab: 30 Hadis No: 1588
(72) Müslim, K. Fadail es-Sahabe, bab: 207, Hadis No: 2530

"Ben, genç bir çocukken amcalarımla birlikte "Mutayyebîn"in (73) (güzel koku sürenlerin) antlaşmasında hazır bulundum. Ben, bu antlaşmayı bozmam karşılığında kırmızı renkli hayvanlara sahibolmamı istemezdim. (bana çok kıymetli hayvanlar veya altın verseler bile ben bu antlaşmayı bozmak istemezdim) Hadisin devamında Zühri diyor ki: "Resulullah şöyle buyurdu: "İslam, kendisinden önce yapılmış olan her antlaşmanın ancak gücünü artırmıştır. Fakat artık İslamda (bu tür) antlaşmalar yoktur." Resulullah, hicret eden Kureyşlilerle Ensarı birbirleriyle kaynaştırmıştır."(74)

Taberi diyor ki: "Resulullahtan rivayet edilen bu haberler sahih olduğuna göre, âyet-i kerimede geçen ve "Yeminlerinizin size bağladığı kimseler" şeklinde ifade edilen cümlenin hükmünün mensuh olduğunu söylemek caiz değildir. Zira bu âyetin mensuh olduğu hususu âlimler arasında ihtilaf konusudur. Hadis-i şerifler de bunun neshedilmediğini ifade etmektedirler. O halde buradaki "Yeminlerimizin bize bağladığı kimseler"den maksat, kendileriyle yardımlaşma, öğütleşme ve istişarede bulunma hususunda antlaşma yapılan kimselerdir. İslam geldikten sonra da bu tür antlaşmaların gereğinin yapılması emredilmiştir ve âyet muhkemdir.

اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَّبِمَآ
اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ فَالصّٰلِحٰتُ قٰنِتٰتٌ حٰفِظٰتٌ
لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ وَالّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي

(73) Mutayyebîn antlaşması özetle şöyle olmuştur. Kusay b. Ka'bın, Abd-i Menaf ve Abdüddar isimli iki oğlu vardı. Kusay Kâbenin perdedarlığını, Hacılara su vermeyi ve misafirleri ağırlamayı, bu oğullarından Abdüddara vermişti. Bunun üzerine Kusay'ın diğer oğlu olan Abd-i Menafın oğulları bu işlere kendilerini daha layık görerek bunları amcalarının oğullarının elinden almak istediler. Bundan dolayı Kureyşliler de ikiye ayrılmışlardı. Bir kısmı Abd-i Menaf oğularını diğer bir kısmı da Abdüddar oğullarının destekliyorlardı. Tam savaş hazırlığı içindeyken Abd-i Menaf oğulları, için güzel kokularla dolu olan bir kap getirip Kâbenin yanında Mescid-i Harama koydular. Bu kokudan taraftarlarının sürünmesini istediler. Onlar da bu kokudan süründüler. Yeminler edip antlaşma yaptılar. Sonra antlaşmalarının pekiştirmek için ellerini Kâbeye sürdüler. Bu nedenle kendilerine, "Koku sürünenler" anlammına gelen "Mutayyebîn" ismi verilmiştir. İki topluluk ta tam savaşa girişmek üzere iken Hacılara su verme ve misafirleri ağırlama işini Abd-i Menaf oğullarına, perdadarlık, sancaktarlık ve toplantıları idare etme işini de Abdüddar oğullarına bölüştürerek aralarında antlaşma yapmışlardı. İşte Resulullah (s.a.v) bu antlaşmada bulunmuş ve bunu övmüştür. (Bkz. Siret-i İbn-i Nişam C. s. 131, 132)

(74) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 1 S. 190

الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا
إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾

34- Erkekler, kadınlar üzerine hakimdirler. Bunun sebebi, Allahın onlardan bazısını bazısından üstün kılması bir de erkeklerin, harcamaları kendi mallarından yapmalarıdır. İyi kadınlar, itaatkâr olanlar ve Allahın, korunmasını emrettiği şeyleri, kocalarının bulunmadığı zamanlarda da koruyanlardır. Size karşı gelmelerinden korktuğunuz kadınlara nasihat edin. Yataklarından ayrılın. Bunlar da fayda vermezse dövün. Eğer size itaat ederlerse aleyhlerine başka bir yol aramayın. Şüphesiz ki Allah, yücedir, büyüktür.

Erkekler, kadınları terbiye etme, idare etme gibi hususlarda onlar üzerine hakimlerdir. Erkeklerin bu hakimiyeti, Allahın, erkekleri vücutça kadınlardan daha güçlü olarak yaratması ve evin geçimini erkeğe yüklemesindendir. Saliha kadınlar kocalarına itaat ederler. Kocaları evlerinde bulunmadığı zamanlarda da namuslarını korurlar. Onların böyle yapması, Allahın onları bu şekilde yaratarak korumasındandır. Onlar, kocalarının mallarını boş yere harcamazlar. Size karşı gelmelerinden korktuğunuz kadınlara Allahı hatırlatarak, ondan korkmasını söyleyerek nasihatta bulunun. Yataklarından ayrılın. Bunlar da fayda vermezse onları ağır bir şekilde olmamak üzere dövün. Şayet bundan sonra size itaat ederlerse artık onlara eziyet vermek için başka bir yola başvurmayın. Şüphesiz ki Allah yücedir, büyüktür. Kadınlara haksızlık ettiğiniz takdirde onların haklarını sizden alır.

* Âyet-i kerimede "Erkekler kadınlar üzerine hakimdirler." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat, erkeklerin, kadınları terbiyede, onları, Allahın üzerlerine farz kıldığı haklarını yerine getirmelerinde sevk ve idare etmeleridir. Bu hususta Abdullah b. Abbasın şunları söylediği rivayet edilmektedir: "Erkekler kadınların üzeine hakimdirler, âmirdirler. Kadınlar, Allahın, itaat etmelerini emrettiği hususlarda erkeklere itaat etmek durumundadırlar. Bu da kadının, erkeğin ailesine iyi davranması ve onun malını muhaza etmesidir. Erkeğin kadından üstünlüğü ise kadını bakma yükümlülüğünde olması ve geçimi sağlamak için çalışmasıdır.

Hasan-ı Basri, Katade ve İbn-i Cüreyc bu âyetin, karısını döven bir kişi hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Bu hususta Hasan-ı Basri diyor ki: "Bir adam karısını dövdü. Kadın Resulullaha gelip kocasını şikayet etti. Resulullah da kocasına kısas uygulamak istedi. Bunun üzerine Allah teala "Erkekler kadınlar üzerine hakimdirler." âyetini indirdi. Resulullah adamı çağırıp âyeti ona okudu ve buyurdu ki: "Ben bir şey yapmak istemiştim ama Allah daha başkasını diledi."

Zühri bu âyeti gözönünde bulundurarak "Koca ile karı arâsında cana kıyma sözkonusu olmadıkça kısas yoktur." demiştir. Yani koca karısını öldürmedikçe, karısını dövmesinden dolayı kendisine kısas yapılamaz."

Âyet-i kerimede iyi hanımların sıfatları belirtilirken şu sıfatlar zikredilmiştir.

(صَالِحَاتٌ) "Salihat" Bu ifadeden maksat, "Dinleri hususunda doğru olan ve iyi amel işleyenler." demektir.

(قَانِتَاتٌ) "Kanitat" Bu ifadeden maksat, ise Katade, Mücahid, Abdullah b. Abbas, Süddi ve Süfyan es-Sevriye göre "İtaatkâr olanlar" demektir.

(حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ) "Hafizatün Lilğayb" Bu ifadeden maksat ise "Kocalarının, yanlarında bulunmadığı sırada, kendilerini namahremlerden ve kocalarının mallarını da başkalarından koruyanlar" demektir.

Resulullah, saliha kadınları vasıflandırarak bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur:

«ألا أخبرك بخير ما يكنز المرء؟ المرأة الصالحة: اذا نظر اليها سرته، وإذا أمرها أطاعته، وإذا غاب عنها حفظته».

"Kişinin sahip olduğu şeylerin en hayırlısını size bildireyim mi? O şe,y saliha bir kadındır. Kocası kendisine baktığında onu sevindirir. Emrettiğinde itaat eder.Yanında bulunmadığında da namusunu ve malını muhafaza eder."(75)

Âyeti kerime, saliha kadınları zikretmiş ve müminlere üstü kapalı bir şekilde bunlara iyi davranmalarını emretmiş ve bunlardan itaatsız olanların da cezalandırılmalarını beyan etmiştir.

Âyet-i kerimede: "Size karşı gelmelerinden korktuğunuz kadınlara nasihat edin." buyurulmaktadır. Burada zikredilen "Korktuğunuz" fiilinin, bir kısım müfessirler tarafından "Bildiğiniz" mânâsında olduğu zikredilmiştir. Buna göre erkeklerin, sırf kanaatleriyle değil kadınların itaatsizliklerini fiilen bilmeleriyle onlara öğüt vermeleri söz konusudur.

Muhammed b. Ka'b ise burada zikredilen "Korkmak"tan maksadın "Sezinlemek" olduğunu söylemiştir.

Âyette geçen ve "Karşı gelme" diye tercüme edilen (نُشُوزَ) kelimesinin asıl mânâsı "Bir şeyin diğerinden yüksek olmasıdır." Buradaki mânâsı ise

(75) Ebu Davud, K. ezZekât, bab: 32, Hadis No: 1644 / ibn-i Mace, K. en-Nikâh, bab: 5 Hadis No: 1857

"Kadının, kocasına karşı itaatsiz olması ve ona buğuz etmesidir." Âyet-i kerimede, böyle oldukları hissedilen kadınlara nasihat edilmesi emredilmektedir. Bu nasihattan maksat ise kadınlara, Allahtan korkmalarını ve kocalarına karşı gelerek Allahın haram kıldığı bir şeyi yaptıkları takdirde günah işlediklerini kendilerine bildirmektedir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Yataklarından ayrılın." diye tercüme edilen (وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ) ifadesi, Abdullah b. Abbas ve Said b. Cübeyr tarafından "Yatakları içinde onlardan uzak durun." Yani aynı yatakta yatmakla birlikte onlarla cinsi münasebette bulunmayın." şeklinde izah edilmiştir.

Yine Abdullah b. Abbas ve Said b. Cübeyrden nakledilen diğer bir görüşe göre bu ifadeden maksat, "Yataklarınızdan uzak durduklarından dolayı onlarla konuşmayı kesin ki onlar tekrar yataklarınıza dönmek zorunda kalsınlar." demektir.

Mücahid, Şa'bi, İbrahim en-Nehai, Miksem, Muhammed b. Ka'b el-Kurezi ve Katadeye göre ise bu ifadeden maksat, "Onların yataklarını terkedin ve onlarla birlikte yatmayın." demektir.

Yine Abdullah b. Abbas, İkrime ve Ebudduhadan nakledilen diğer bir görüşe göre bu ifadeden maksat, "Kadınların, sizin yataklarınızı terketmelerinden dolayı onlara ağır sözler söyleyin." demektir.

Taberi diyor ki: "(اَلْهِجْرُ) kelimesinin kökü (وَاهْجُرُوا) mastarının Arapçada üç mânâsı vardır. Birincisi, bir kişinin diğeri ile konuşmasıdır. Diğer mânâsı, bir kimsenin diğeri ile luzümsuz yere ve çokça konuşmasıdır. Üçüncü bir mânâsıise "Deveyi iple ayağından bağlamaktır." Kaba konuşma mânâsı ifade edilmek istendiğinde bu kelime dört harfli olarak kullanılır ve (اَهْجَرَ) denir. Âyette geçen bu kelime üç harfli kökten türetildiğine göre bu kelimenin, yukarıda zikredilen üç mânânın dışında bir mânâ ifade etmesi mümkün değildir.

Allah teala, itaatsizliği hissedilen kadına ilk önce, kocasının, üzerinde bulunan haklarını yerine getirmesi için kendisine öğütte bulunmasını emretmiştir. Bundan sonra da kadına karşı belli bir şekilde davranılmasını emretmiştir. Bu itibarla kadını düzeltmek için öğütte bulunulması emredildikten sonra onlarla cinsi temas yapılmamasının veya onlarla konuşmayı kesmenin emredilmiş olduğunu söylemek elbette ki isabetli değildir. Aksi takdirde bir taraftan onlara, vazifelerini yerine getirmelerine dair öğütte bulunulması emredilmiş olur diğer taraftan da onların, vazifelerini yerine getirmelerine engel olunması emredilmiş olur. Ayrıca Resulullah bir müslümanın diğer müslüman kardeşiyle üç günden fazla dargın durmasının helal olmadığını beyan etmiştir. Hatta dargın durma hali helal bile olsaydı erkeğin karısıyla konuşmamasının bir faydası olmazdı. Zira bu halde kadın erkeğe karşı itaatsiz durumdadır. Erkeğin onunla konuşmaması

onu rahatsız etmez bilakis memnun eder. Onunla cinsi münasebette bulunmada böyledir. O halde karısı kendisine buğuz eden bir erkeğe, onun buğuzunu artıracak şekilde davranmasının emredilmiş olduğu nasıl düşünülebilir? Madem ki (الْهِجْرَ) kelimesini, "Konuşmama ve cinsi münasebette bulunmama." şeklinde yorumlamak doğru değildir o halde kelimeyi, "Bağlamak" mânâsına almak ve bu ifadeden maksadın da "Siz, karılarınızı, yatıp kalktıkları evlere bağlayın." demek olduğunu söylemek daha isabetlidir. Nitekim bu hususta Resulullahtan nakledilen şu hadis-i şerifler, âyetin bu bölümünün mânâsının, tercih ettiğimiz şekilde olduğuna işaret etmektedir. Hakim b. Muaviye el-Kuşeyri diyor ki:

عن حكيم بن معاوية القشيري، عن أبيه، قال: قلت: يا رسول الله، ما حقُّ زوجة أحدنا عليه قال: « أن تُطعمها إذا طَعِمت، وتكسوها إذا كتسيت » أو « اكتسبت »: « ولا تضرب الوجه، ولا تُقبّحْ، ولا تَهْجُر إلا في البيت »

"Dedim ki: "Ey Allahın Resulü, bizden birimizin karısının üzerinde bulunan hakkı nedir? Resulullah buyurdu ki: "Yediğin zama onu yedirmen giydiğin zaman da onu giydirmen, yüzüne vurmaman, onu takbih etmemen (aşağılamaman) ve ev hariç ondan uzak durmamandır."(76) Diğer bir rivayette Muaviye el-Kuşeyri diyor ki: "Dedim ki:"

قال: قلت: يا رسول الله، نساؤنا ما نأتي منهن وما نذَرُ؟ قال: «ائت حرثَك أنّى شئت، وأطعمها إذَا طعمت، واكسُها إذا اكتسيت، ولا تقبح الوجه، ولا تضرب ».

"Ey Allahın Resulü, karılarımıza karşı neyi yapıp neyi yapmamamız gerekir?" Resulullah buyurdu ki: "Kadınlar sizin tarlanızdır. Sen tarlana dilediğin şekilde yaklaş. Yediğinden onu yedir, giydiğinden onu giydir. Fakat onun yüzünün çirkin olduğunu söyleme. Ve onu dövme."(77)

Hasan-ı Basri demiştir ki: "Kadın kocasına itaatsizlik ettiği zaman koca ona iyilikle öğüt versin. Eğer kabul ederse mesele yoktur. Aksi takdirde koca onu ağır olmayacak bir şekilde dövsün. Şayet kadın, normal haline dönecek

(76) Ebu Davud, K. en-Nikah, bab: 42, Hadis No: 2142 / İbn-i Mâce K. en-Nikâh, bab: 3, Hadis No: 1850

(77) Ebsu Davud, K. en-Nikâh, bab: 42, Hadis No: 2143

olursa mesele yoktur. Yine de düzelmezse kocanın ondan bir şeyler alarak onu boşaması helaldir.

Âyet-i kerimede "Onları dövün." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat şudur: "Kadınların size itaatsizlik etmeleri halinde önce onlara dilinizle nasihat edin. Yine ısrar ederlerse bu defa onları evlerine bağlayın ve onları dövün ki Allahın kendilerine farz kıldığı itaat vaziefelerini yerine getirsinler." burada zikredilen dövme, ağır bir şekilde olmayan dövmedir. Nitekim Said b.Cübeyr, Abdullah b. Abbas, Katade, İkrime, Süddi, Muhammed b. Ka'b ve Hsan-ı Basri bu âyette zikredilen dövmeden maksadın, ağır olmayacak şekilde dövme olduğunu söylemişlerdir. Abdullah b. Abbas, ağır olmayacak şekilde dövmenin, misvak ve benzeri şeylerle dövmek olduğunu, Hasan-ı Basri ve Ata da, etkili olmayacak bir şekilde dövme olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca Ata, Resulullahın, ağır olmayacak şekilde dövmeyi "Misvakla dövme ve etkili olmayacak şekilde dövme" olarak izah ettiğini söylemiştir.

Âyet-i kerimede: "Eğer size itaat ederlerse aleyhlerine başka bir yol aramayın." buyurulmaktadır. Bunun mânâsı şudur: "Ey erkekler size karşı gelmekten kortuğunuz karılarınız, kendilerine öğüt vermeniz halinde size itaat edecek olurlarsa onlardan yataklarda uzak durmayın.İtaat etmeyecek olurlarsa yataklarda onlardan uzak durun ve onları dövün. Şayet onlar size itaat etmeye dönerler ve vazifelerini yapacak olurlarsa artık onlara eziyet vermek için bir yol aramayın. Çeşitli bahaneler ileri sürerek onlara karşı helal olmayan şeyleri yapmayın. Mesela, "Sen beni sevmiyorsun." diyerek onları dövmeye kalkışmayın. Zira onların üzerine düşen, size itaat etmeleridir. Sizi sevip sevmemeleri ellerinde olan bir şey değildir. Kendinizi zorla onlara sevdirmeye kalkışarak onları dövmeyin ve onlara eziyet etmeyin.(78)

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا
إِن يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾

(78) Burada erkeğin hakimeyeti bir diktatörlük veya bir köleleştirme hakimeyeti değildir. Burada ki hakimeyet, sevk ve idare etme ve yön verme hakimiyetidir. Allahın, kainat nizzamı için koymuş olduğu kanunlar gereği, aileyi sevk ve idare eden problemlerini üstlenen ve onları besleyen bir reisin, ailenin başında bulunması gerekmektedir. Böylece aile mazbut bir aile olsun, kendisinden beklenen vazifeleri yerine getirsin. Erkek, Allahın, kendisine bahşettiği akli üstünlüğü, irade ve kararlılık yeteneği, çalışıp didinerek ocukların ve eşinin geçimini temin etme zifesi gereği bu aile reisliği sorumluluğunu üstlenmeye daha layıktır. Bu itibarla ale reisliği erkeğe verilmiştir. Fakat bu reislik, üstünlük ve derece bakımından yükseklik olmaktan öte, sorumluluk ve yükümlülük makamıdır.

35- Eğer koca ile karının aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar arayı düzeltmek isterlerse Allah onları uyuşmaya muvaffak kılar. Şüphesiz ki Allah, her şeyi çok iyi bilen ve her şeyden haberdar olandır.

Ey insanlar, karının kocasına itaatsizliği yüzünden veya kocanın, karısına karşı olan vazifelerini yerine getirmemesi yüzünden aralarının açılacağından korkarsanız, aralarını bulmak için her iki taraftan da birer hakem tayin edin. O iki hakem, samimiyetle onların aralarını bulmak isterlerse Allah onları muvaffak kılar. Çünkü Allah onların kalblerinde olanı çok iyi bilendir, yaptıklarından haberdardır. Herkese amelinin karşılığını verecektir.

* Görüldüğü gibi âyet-i kerimede, birbirleriyle geçinemeyen koca ve karıdan herbirinin ailesinden birer hakem gönderilmesi emredilmektedir. Karının geçimsizlik yapması, kocasına karşı gelmesiyle ve Allahın, kocasına karşı kendisini yükümlü kıldığı vazifeleri yerine getirmemesiyle ortaya çıkar. Kocanın geçimsizliği ise, karısını iyilikle tutmaması veya güzellikle salıvermemesiyle ortaya çıkar. İşte böyle bir geçimsizliğin var olması halinde eşlerin, aile bağları kopmadan önce herbirinin ailesinden birer hakem gönderilerek uzlaştırılmaları veya uygun bir şekilde ayrılmaları emredilmektedir.

Müfessirler, gönderilecek bu hakemleri seçip tayin etme vazifesinin kimlere ait olduğu, hakemlerin yetkilerinin neler olduğu ve bu yetkilerin sınırını kimlerin tayin edeceği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür.

a- Süddi ve Hz. Aliden nakledilen bir görüşe göre burada zikredilen hakemleri, kadı ve koca, ailelerinden seçerek bizzat kendileri tayin ederler. Yetkilerini de yine kendileri belirlerler. Hakemler, tesbit edilen bu yetkiler dahilinde hareket ederler. İki tarafı uzlaştırır veya ayrılmalarına karar verebilirler. Onların bu kararları tarafları bağlar.Bu hususta,Esbat, Süddinin şunları söylediğini rivayet etmiştir:

Koca, geçimsiz olan karısından uzak durduktan ve onu dövmesinden sonra kadın yine de geçimsizliğine devam eder ve kocasını sıkıntıya düşürecek şekilde davranacak olursa koca kendi ailesinden bir hakem karı da kendi ailesinden birer hakem gönderirler. Karı hakemine der ki: "İşi sana bıraktım. Eğer kocama dönmemi emredecek olursan dönerim. Şayet ayıracak olursan da ayrılırız. "Kadın, hakemine meselesini anlatır. Şayet nafaka istiyorsa onu belirtir. Kocasına dönmek istiyor da buna engel olan, sevmediği bazı şeyler varsa onların da giderilmesini ister. Yahut da bu kadın, hakemine, boşanmak istediğini bildirir.

Erkek de kendi ailesinden bir hakem gönderir ve onu kendisine hakem tayin eder ve ona, karısına ihtiyacı olduğunu ve onu boşamak istemediğini, dolayısiyle karısının istediklerini ona vereceğini ve harcamaları artıracağını söyler. Şayet o karıyı istemiyorsa vekiline: "O kadının benim üzerimde bulunan hakkı ne ise onu ver. Benim de onun üzerinde bulunan hakkım ne ise onu al ve onu benden boşa." der. Böylece erkek te karıyı boşayıp boşamama hususunda işi hakeme bırakmış olur. Sonra iki hakem bir araya gelirler. Her biri, vekili olduğu tarafın isteğini diğerine aktarır ve biri, müvekkilinin isteğini gerçekleştirmeye çalışır. Şayet iki hakem bir karar üzerinde ittifak edecek olurlarsa bu karar iki taraf için de geçerlidir.Bu karar ister boşanma isterse aralarını bulma şeklinde olsun. Şayet sadece kadın hakem gönderir de erkek göndermemekte ısrar edecek olursa, hakem gönderinceye kadar kadına yaklaşamaz.

Bu hususta Ubeyde es-Selmani de şunları söylemiştir. "Bibirleriyle geçinemeyen bir karı koca Hz. Aliye geldiler. Onların yanında birer grup insan da vardı. Hz. Ali (r.a.) dedi ki: "Bir hakem erkeğin ailesinden bir hakem de kadının ailesinden seçin." Sonra seçilen hakemlere dedi ki: "Vazifenizin ne olduğunu biliyor musunuz? Sizin vazifeniz, onlar birlikte yaşamak isterlerse onları birleştimeniz, ayrılmak isterlerse onları ayırmanızdır." Bunun üzerine kadın, "Ben, lehimde de olsa aleyhimde de olsa Allahın kitabına razıyım." dedi. Erkek ise: "Ben ayrılmaya hayır diyorum." dedi. Bunun üzerine Ali (r.a.) dedi ki: "Yalan söylüyorsun. Allaha yemin olsun ki o kadının kabul ettiğini sen de kabul etmeden buradan ayrılamazsın."

b- Hasan-ı Basri, Katade, Kays b.Said, Abdullah b. Abbas ve İbn-i Zeydden nakledilen diğer bir görüşe göre, geçimsizliğe düşen koca ve karının ailelerinden birer hakemi Devlet idarecisi veya onun vekili durumundaki kimse tayin eder. Bu hakemlerin sadece, taraflardan kimin haksız kimin haklı olduğunu tesbit etme yetkileri vardır. Bunların, karı kocanın ayrılmalarına dair karar verme yetkileri yoktur. Bu hususta Muhammed b. Kâ'b el-Kurezi diyor ki: "Ali b. Ebi Talib (r.a.), birbirleriyle geçinemeyen karı ve kocadan her birinin ailelerinden birer hakem tayin ederdi. Karının ailesinden tayin edilen hakem kocayı huzuruna alarak: "Ey filan, karından hoşlanmadığın şeyler nelerdir?" diye sorardı. Koca da: "Ben ondan şu ve şu hususlarda hoşlanmıyorum." derdi. Hakem de: "Şayet kadın senin hoşlanmadığın şeyleri bırakır da istediğin şeyleri yapacak olursa sen onun hakkında Allahtan korkar, yiyeceği ve giyeceği hususunda ona, senin üzerine vacip olduğu şekilde davranır mısın?" diye sorardı. Eğer koca: "Evet" derse bu defa kocanın hakemi karıyı huzuruna alır ve ona: "Kocanın, senin hoşuna gitmeyen tarafları nelerdi?" diye sorardı. Kadın da kocanın söylediği şekilde şikayetlerini bildirirdi. Hakem de, şikayetlerinin giderilmesi halinde kocasına itaat edip etmeyeceğini sorardı. Eğer kadın "Evet" derse Hz. Ali karı ile kocayı birleştirirdi. Görüldüğü gibi bu görüşte olan âlimlere göre hakemlerin vazi-

fesi sadece karı kocadan haksız olanı tesbit etmek ve onu, haksızlığından vaz geçirmeye zorlamaktır. Kadının boşanmasına karar verme ise erkeğe aittir. Hakemlerin boşanmaya karar verme yetkileri yoktur.

c- Abdullah b. Abbas, Muhammed b. Sirin, Said b. Cübeyr,Âmir eş-Şa'bi, İbrahim en-Nehai, Ebu Seleme b. Abdurrahman ve Kadı Şüreyhten nakledilen diğer bir görüşe göre hakemleri, Devlet idarecisi veya onun vekili tayin eder. Hakemlerin, karı ve kocanın beraberliklerini devam ettirmelerine veya ayrılmalarına dair karar vermeye yetkileri vardır ve bu kararlar karı kocayı bağlayıcıdır.

Bu hususta Ali b. Ebi Talha, Abdullah b. Abbasın şunları söylediğini rivayet etmektedir: "Şayet karı ile kocanın arası bozulacak olursa, Allah teala, erkeğin ailesinden salih bir kimse, kadının ailesinden de salih bir kimse olmak üzere iki hakem tayin edilmesini emretmiştir. Hakemler kusurun kimde olduğuna bakarlar. Şayet kusuru işleyen koca ise karıyı ondan uzaklaştırırlar ve onu, nafaka ödemeye mecbur ederler. Şayet kusur işleyen karı ise onu, kocasıyla beraber yaşamaya mecbur ederler. Ve onun nafakasını keserler. Şayet hakemler, karı kocanın ayrılmaları veya birlikte yaşamaları hususunda ittifak edecek olurlarsa bu görüşler de geçerlidir. Hakemler, karı kocanın birlikte yaşamalarını uygun görürler de eşlerden biri razı olur diğeri razı olmayacak olur sonra da bunlardan biri ölecek olursa, razı olan, razı olmayana mirasçı olur. Fakat razı olmayan, razı olana mirasçı olamaz.

Şa'bi diyor ki: "Bir kadın kocasına itaatsizlik etti. Onlar Kadı Şüreyhe müracaat ettiler. O da: "Erkeğin ve kadının ailelerinden birer hakem tayin edin." dedi. Hakemler karı kocanın durumlarını incelediler ve ayrılmalarını uygun gördüler. Bu karar erkeğin hoşuna gitmedi. Bunun üzerine Kadı Şüreyh "Bu iki Hakem niçin tayin edildi?" dedi. Ve Hakemlerin kanaatlerini geçerli saydı.

İkrime b. Halid, Abdullah b. Abbasın şunları söylediğini rivayet ediyor. "Ben ve Muaviye iki Hakem olarak tayin edildik." Bunları Hz. Osman tayin etmiş ve onlara demişti ki: "Karı kocanın beraberliklerini devam ettirmelerini uygun görürseniz onları bir araya getirin. Ayrılmalarını uygun görürseniz onları ayırın."

Taberi diyor ki: "Eğer koca ile karının aralarının açılmasından korkarsanız erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin." âyetinin izahında, tercihe şayan olan şu görüştür. Allah teala, müslümanlara, birbirlerini sıkıntıya düşüreceklerinden korkulan koca ve karının durumlarını görüşmek üzere iki hakem gönderilmesini emretmiştir. Bu emrini müslümanlardan sadece belli kimselere tahsis etmemiştir. Bütün müslümanlar, bu mesele hakkında hakem tayin etmenin, karı kocaya veya müslümanları yöneten idareciye ait olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak bu hakemleri tayin etmenin sadece karı kocaya mı ait olduğu yoksa sadece Devlet idarecesine mi ait olduğu

hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Bu konuda hakem tayin etmenin sadece karı kocaya veya sadece Devlet idarecesine ait olduğuna dair Resulullahtan herhangi bir haber zikredilmemiştir. Ümmet de bu hususta ihtilaf etmiştir. Madem ki durum böyledir o halde âyeti, bütün ümmetin icma ettiği şekilde izah etmek daha uygundur. O da hakemi ya karı kocanın tayin etmesidir veya Devlet idarecisinin tayin etmesidir. Bunların dışında herhangi bir kimsenin hakem tayin etmesi caiz değildir. Zira âyetin zahiri her iki tayin durumunu da kapsar mahiyettedir. Buna göre bu âyette zikredilen hakemleri:

a- Karı koca seçmiş olabilir: Bu durumda gerek karı koca gerekse seçecekleri hakemler, birbirlerine karşı tam bir hür iradeye sahip olduklarından, karı kocanın, hakemleri çeşitli şekillerde yetkili kılmaları ve onlara genel veya sınırlı vekalet vermeleri mümkündür.

aa- Karı koca tayin edecekleri hakemlere genel bir yetki vererek onları, leh ve aleyhlerine karar vermekte vekil tayin etmiş olabilirler. Bu takdirde hakemlerin vekalet sınırları içinde kalmaları şartıyla verdikleri kararlar karı kocayı bağlar.

bb- Karı koca, tayin ettikleri hakemlere sınırlı bir vekalet vermiş olabilirler. Mesela taraflardan biri, hakemine sadece lehine olan konularda yetki verir aleyhine olan konularda vermez. Yahut, her iki taraf ta hekemlerine, leh ve aleyhlerine olacak hususlarda yetki vermemiş olabilirler. Yahut da her iki taraf ta sadece lehlerine olan sususlarda yetki vermiş olabilirler. Veya sadece aleyhlerine olacak konularda yetki vermemiş olabilirler. Bütün bu durumlarda hakemlerin ancak ikisinin de yetkilerinin birleştiği hususlarda karar verme yetkileri vardır. Birinin yetkili diğerinin yetkisiz olduğu hususlarda karar verme hakları yoktur. Şayet karı koca, seçtikleri hakemlere karar verme yetkisini vermezler de onları sadece haklıyı va haksızı tesbit edip Devlet idarecisi huzurunda, gerekirse şahitlik etmeleri için tayin etmiş olurlarsa bu gibi hakemlerin, karı kocanın durumlarında herhangi bir değişiklik yapmaları mümkün değildir.Mesela bunlar, karının boşanmasına karar veremezler. Nafaka veya boşanma bedeli gibi bir mal almaya veya ödemeye karar veremezler. Şayet verecek olularsa onların bu kararları karı kocayı bağlamaz.

Taberi diyor ki: "Eğer denecek olursa ki: "Karı kocanın tayin ettikleri kimseler bu son izah edilen durumda olurlarsa bunlara hakem demenin mânâsı nedir?" Cevaben denilir ki: "Karı kocanın tayin ettiği bu kimselere burada hakem denmesinin mânâsı müfessirler tarafından iki şekilde açıklanmıştır:

1- Dehhaka göre bunlar sadece haklıyı ve haksızı tesbit eden bilirkişilerdir. Bunlaın verecekleri raporlara göre Devlet idarecisi karar verir.

2- Diğer bir kısım âlimlere göre ise âyette zikredilen hakemlerden maksat, Hâkimlerdir. Ancak bu hakimler, karı kocanın kendilerine yetki verdikleri konularda hüküm verebililer.

Taberi devamla diyor ki: "Bunlara ister bilirkişi densin ister hakim densin bunların her ikisinin veya herhangi birinin, taraflardan aleyhine hüküm verilenin rızası olmadıkça, karı kocanın ayrılmalarına veya onlardan herhangi birinden mal alınmasına dair karar verme yetkileri yoktur. Ancak Allah tealanın, eşleri birbirlerine karşı yükümlü kıldığı haklar hususunda karar verebilirler ki bu da, erkeğin kadına infakta bulunması ve onu iyilikle tutmasıdır.Bunun dışında bir kararı ne bu hakemler verebilirler ne Devlet idarecisi verebilir ne de bir başkası. Çünkü erkek haksız olursa Devlet idarecesi ondan sadece kadının hakkını alma yetkisine sahiptir. Kadın haksız olursa erkek ondan bedel olarak onu boşayabilir. Bu bakımdan koca ile karının ayrılmalarına kocadan başkası karar veremez. Kadından da, rızası olmadan zorla mal alıp kocaya vererek onu boşatmaya kimsenin yetkisi yoktur.

b- Hakemleri Devlet idarecisi seçmiş olabilir. Bu durumda hakemlerin, eşlerin ayrılmalarına dair karar vermeleri ancak eşlerin, kendilerini bu hususta yetkili kılmalarıyla mümkün olabilir. Keza bu hakemlerin, kadından ancak onun rızasıyla mal alınmasına karar verme yetkileri vardır. Buna mukabil bu kimseler, gerektiğinde Devlet idarecisinin huzurunda şahitlik etmeleri için karı kocadan haklı ve haksız olanı teslbit ederler, onların aralarını bulmaya çalışırlar. Ancak Devlet idarecisinin Hakem tayin edebilmesi için karı kocanın ona şikayette bulunmaları ve Devlet idarecisinin de şahsen haklıyı ve haksızı o anda tesbit edecek durumda olmaması gerekir. Aksi takdirde Devlet idarecisinin hakem tayin etmesinin bir anlamı kalmaz.

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي
الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ
وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ
لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾

36- Allaha ibadet edin, ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya baba-

ya yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanında bulunan arkadaşa, yolcuya, sahip olduğunuz kölelere iyilik edin. Şüphesiz ki Allah, kibirlenen ve övünen kimseyi sevmez.

Ey insanlar, Allaha itaatta boyun eğin. Sadece onu rab edinin. Emirlerini tutup yasaklarından kaçınarak ona kulluk edin. Rablıkta ve ibadette hiçbir şeyi ona ortak koşmayın. Anneye babaya iyilikte bulunun. Anne ve babanız tarafından olan akrabalarınıza, babası ölen yetimlere, ihtiyaç sahibi olan yoksullara, akrabalık bakımından veya mesafe yönünden yakınınız olan komşulara yine akrabalık bakımından ve mesafe yönünden uzakta olan komşulara, yanınızda bulunan yol arkadaşınıza hanımınız ve sizden ayrılmayan kimselere ve sahibolduğnuz kölelere iyi davranın. Şüphesiz ki Allah, kölelerine iyi davranmayan kibirlileri ve insanlara karşı böbürlenenleri sevmez.

* Âyet-i kerimede: "Allaha ibadet edin ona hiçbir şeyi ortak koşmayın." buyurulmaktadır. Allah teala burada, sadece kendisine kulluk edilmesini, canlı cansız, mevcut veya hayali olan, hiçbir şeyin kendisine ortak koşulmamasını emretmektedir. Çünkü kulu yoktan var eden, rızıklandıran, ona çeşitli lütuflarda bulunan ve bütün yaratıklarını sevk ve idare ederek büyütüp besleyen o'dur. Bu itibarla kulun onu tanıması ve hakkıyla takdir etmesi gerekir.

Bu hususta Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyuruyor:

فَقَالَ يَا مُعَاذُ هَلْ تَدْرِى حَقَّ اللّٰهِ عَلٰى عِبَادِهِ وَمَا حَقُّ الْعِبَادِ عَلَى اللّٰهِ قُلْتُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَعْلَمُ قَالَ فَاِنَّ حَقَّ اللّٰهِ عَلَى الْعِبَادِ اَنْ يَعْبُدُوهُ وَلاَ يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً وَحَقَّ الْعِبَادِ عَلَى اللّٰهِ اَنْ لاَ يُعَذِّبَ مَنْ لاَ يُشْرِكُ بِهِ شَيْئاً.

"Ey Muaz, sen, Allahın, kulları üzerindeki hakkını, kulların da Allahtan bekledikleri hakları nedir biliyor musun?" Muaz diyor ki: "Allah ve Resulü daha iyi bilir." dedim. Bunun üzerine Resulullah buyurdu ki: "Allahın, kulları üzerindeki hakkı, ona ibadet etmeleri ve ona hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır. Kulların Allahtan bekledikleri hakları ise, kendisine herhangi bir şeyi ortak koşmayan kimseye azap etmemesidir."(79)

Âyet-i kerimede: "Anaya babaya iyilik edin." buyurulmaktadır. Allah teala kişinin, ana ve babasına iyilik etmesini emretmektedir. Bu âyette olduğu gibi diğer bir çok âyette de, kendisine kulluk edilmesini emretmesinin hemen arkasından anaya babaya itaat edilmesini emretmektedir. Bu da onlara itaat ve iyilik etmenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu hususta şu âyetlerde bu-

(79) Buhari, K. el-Cihad, bab: 46, K. el-Libas, bab: 101 / Müslim, K. el-İman, bab: 48, 49 Hadis No: 30

yuruluyor ki: Rabbin kesinlikle emretti ki ancak kendisine ibadet edin, anne ve babaya iyilik edin. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanır ve düşkünleşirse, bezginliğini hissettirir şekilde onlara öf bile deme, azarlama. Onlara güzel ve tatlı sözler söyle."(80) "Bana ve anne babana şükret" dedik. Kıyamet günü dönüş ancak banadır."(81)

Âyet-i kerimede: "Akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edin." buyurulmaktadır. Bu hususta Peygamber efendimiz (s.a.v.) de bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır:

وَقَالَ « الصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ. وَهِى عَلَى ذِى الرَّحِمِ ثِنْتَانِ: صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ »

"Yoksula sadaka vermek, sadece sadaka vermektir. Akrabaya sadaka vermek ise iki şeydir. Hem sadaka vermek hem de akrabalık bağını devam ettirmektir."(82)

Yetimlere iyilik mevzuunda ise Resulullah efendimiz, şehadet parmağı ile orta parmağını göstererek buyurmuştur ki:

قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ « كَافِلُ الْيَتِيمِ ، لَهُ أَوْ لِغَيْرِهِ، أَنَا وَهُوَ كَهَاتَيْنِ فِى الْجَنَّةِ » وَأَشَارَ مَالِكٌ بِالسَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى.

"Kendi akrabası olsun yabancı olsun bir yetimi bakıp besleyen ile ben, cennette işte şunlar gibi yan yana olacağız."(83)

Yoksullara iyilik hususunda da Resulullah efendimiz şöyle buyurmaktadır:

قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ السَّاعِى عَلَى الأَرْمَلَةِ وَالْمِسْكِينِ كَالْمُجَاهِدِ فِى سَبِيلِ اللّهِ

"Bir dul kadının ve bir yoksulun yardımına koşan kimse, Allah yolunda

(80) İsra suresi, 17/23
(81) Lokman suresi 31/14
(82) Tirmizi, K. ez-Zekât, bab: 26, Hadis No: 658/Neseî, K. ez-Zekât bab: 82/İbn-i Mace, K. ez. Zekât bab: 28, Hadis No: 1844
(83) Müslim, K. ez-Zühd, bab: 42, Hadis No : 2983 / buhari, K. et-Talak, bab: 25, K. el-Edeb bab: 24

cihad eden kimse gibidir."(84)

Âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: "Komşulara iyilik edin." Bu konuda da Resulullah efendimiz şöyle buyuruyor:

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُوَرِّثُهُ

"Cebrail bana komşu hakkında o kadar tavsiyede bulundu ki (Allahın emriyle) komşuyu komşuya mirasçı kılacağını zannettim."(85)

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ يُؤْذِ جَارَهُ

"Allaha ve âhiret gününe iman eden kimse komşusuna eziyet etmesin."(86)

Yine âyet-i kerimede: "Sahip olduğunuz kölelere iyilik edin." buyurulmaktadır. Resulullah efendimizden bu konuda şu hadis-i şerif rivayet edilmektedir: "Ma'rur diyor ki: " 'Rebze' denilen yerde Ebuzer ile görüştüm. Kendisi de kölesi de aynı elbiseden giymişlerdi. Ona bunun sebebini sordum bana şu cevabı verdi. "Ben bir adamla tartışmış ve onu, anasından dolayı ayıplamıştım. Resulullah da bu sebeple bana şöyle buyurmuştu:

يَا أَبَا ذَرٍّ أَعَيَّرْتَهُ بِأُمِّهِ إِنَّكَ امْرُؤٌ فِيكَ جَاهِلِيَّةٌ إِخْوَانُكُمْ خَوَلُكُمْ جَعَلَهُمُ اللَّهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ وَلْيُلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ وَلاَ تُكَلِّفُوهُمْ مَا يَغْلِبُهُمْ فَإِنْ كَلَّفْتُمُوهُمْ فَأَعِينُوهُمْ

"Ey Ebuzer, sen onu, anasından dolayı nasıl ayıplıyorsun? Demek ki sen hâlâ üzerinde cahiliyet kalıntıları taşıyan bir kimsesin. Sahip olduğunuz kardeşleriniz (kölelerinizi) sizin yardımcılarınızdır. Allah onları sizin elinizin altında bulundurmuştur. Kimin elinin altında bir kardeşi bulunursa ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin.Onlara, güçlerinin yetmeyeceği bir iş yüklemeyin. Şayet yükleyecek olusanız onlara yardım edin."(87)

---

(84) Buhari, K. el-Edeb, bab: 26 / Müslim, K. ez Zühd,bab: 41, Hadis No: 2982
(85) Buhari, K. el-Edeb, bab: 28 / Müslim, K. el-Birr, bab: 140, 141. Hadis No. 2624
(86) Buhari, K. el-Edeb, bab: 31 / Müslim, K. el-İman, bab: 75 Hadis No: 47
(87) Buhari, K. el-Edeb, bab: 22 / Müslim, K. el-Eyman, bab: 40, Hadis No: 161

Âyette geçen ve "Yakın komşu" diye tercüme edilen (وَالْجَارِ ذِى الْقُرْبَى) ifadesi, Abdullah b. Abbas, Katade, Mücahid, Dehhak ve İbn-i Zeyd tarafından "Soy bakımından akraba olan komşu." diye izah edilmiş, Meymun b. Mihran tarafından da "Dinen yakın komşu" Yani Müslüman komşu şeklinde izah edilmiştir.

Taberi birinci görüşün doğru olduğunu, ikinci ve üçüncü görüşlerin ise âyetin zahirine ters düştüğünü, bu itibarla sahih olmadıklarını söylemiştir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Uzak komşu" diye tercüme edilen (وَالْجَارِ الْجُنُبِ) ifadesi, Abdullah b. Abbas, Katade, Süddi, Mücahid, İkrime, İbn-i Zeyd ve Dehhak tarafından "Soy bakımından uzak olan komşu." Yani müslüman olmayan komşu" diye izah edilmiştir. Bunlar da Yahudi ve Hristiyanlardır.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, "Soy bakımından uzak olan komşu" diyen görüştür. Bu komşu ister Müslüman olsun ister Yahudi, isterse Hristiyan. Zira bundan önce ifade edilen komşu akraba olan komşudur. Bu komşu da "Akraba olmayan komşu" diye izah edildiği takdirde âyet-i kerime daha genel kapsamlı olarak anlaşılır. Böylece bütün komşulara iyi davranılmasının emredildiği anlaşılmış olur.

Âyet-i kerimede geçen ve "Yanında bulunan arkadaşa" diye tercüme edilen (وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ) ifadesi, Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, Katade, Mücahid, İkrime, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ud, Süddi ve Dehhak tarafından "Yolculuk arkadaşı" diye izah edilmiş, Abdurrahman b. Ebi Leyla, İbrahim en-Nehai, Abdullah b. Abbas ve yine Hz. Ali ve Abdullah b. Mes'ud tarafından "Kişinin yanında bulunan karısı." şeklinde izah edilmiş yine Abdullah b. Abbas ve İbn-i Zeyd tarafından "Kişiden faydalanmak için ondan ayrılmayan arkadaş" şeklinde izah edilmiştir.

Taberi diyor ki: "Bu ifade hakkında doğru olan söz, "Bundan maksat kişinin yanında bulunan herhangi bir arkadaştır." şeklindeki sözdür.Zira âyetin ifadesi buna müsaittir. Buna göre âyetin bu bölümünün ifadesine "Yolculuk arkadaşı"da "Kişinin karısı" da "Ondan faydalanmak için yanında bulunan arkadaşı"da girmektedir. Allah teala bu gibi bütün arkadaşlara iyi davranılmasını emretmiştir. Zira bir arkadaşın diğer bir arkadaş üzerine hakkı vardır. Nitekim bu hususta Resulullahın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir.:

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: خَيْرُ الأَصْحَابِ عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرُهُمْ لِصَاحِبِهِ، وَخَيْرُ الْجِيرَانِ عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرُهُمْ لِجَارِهِ.

"Allah katında arkadaşların en hayırlısı, arkadaşı için hayırlı olandır. Yi-

ne Allah katında komşuların en hayırlısı, komşusu için hayırlı olandır."(88)

Yine Resullahın, bir arkadaşıyla giderken, bineğinden inip bir ağaçlığa girdiği, oradan iki dal kesip getirdiğinde eğrisini kendisi alıp düzgünü arkadaşına verdiği, arkadaşının da "Ey Allahın Resulü, anam babam sana feda olsun. Düzgün olan dal sana daha layıktır." demesi üzerine "Hayır ey filan, şüphesiz ki her arkadaş, kendisine arkadaşlık yapanın arkadaşlığından sorumludur. Velev ki bu arkadaşlık bir an için olsun." buyurulmuştur.

Âyet-i kerimede geçen ve "Yolcu" diye tercüme edilen (ابْنِ السَّبِيلِ) kelimesinden maksat, Mücahid, Katade ve Rebi' b. Enese göre "Yolculuk yaparken birine uğrayan"dır.

Yine Mücahid, Katade, ve Dehhaktan nakledilen diğer bir görüşe göre bu kimseden maksat misafirdir.

Taberi diyor ki: "Bu kelimenin doğru izahı, bundan maksadın, "Yolcu" olduğunu söyleyen izahtır. Bu izaha göre yolcu olan kimse, bir günah işlemek için yolculuk yapmaması şartıyla, mümin bir kardeşininn yardımına muhtaç olursa onun, yolcuya yardım etmesi, misafir olmak isterse onu misafir etmesi, bineğe muhtaç olursa ona bir binek temin etmesi gerekir.

Âyet-i kerimenin sonunda "Şüphesiz ki Allah, kibirlenen ve övünen kimseyi sevmez." buyurulmaktadır. Bu hususta Ebu Reca'nın şunları söylediği rivayet edilmektedir. "Kölelerine kötü davranan herkesi, kibirlenen ve övünen biri olarak görürsün. Zira Allah teala, "Kölelerinize iyi davranın." buyurduktan sonra "Şüphesiz ki Allah, kibirlenen ve övünen kimseyi sevmez." buyurmuştur. Annesine babasına kötü davranan herkesin de zorba ve isyankâr olduğunu görürsün. Zira Allah teala, Hz. İsanın "Allah beni anneme hürmetkâr kıldı. O beni asla zalim ve isyankâr yapmadı."(89) diye söylediğini beyan etmiştir.

الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ
مِن فَضْلِهِ ۗ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٣٧﴾

37- Bunlar cimrilik ederler ve insanlara da cimriliği emrederler. Allahın, kendilerine lütfundan verdiği nimeti gizlerler. Biz, kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırladık.

(88) Tirmizi, K. el-birr, bab: 28, Hadis No: 1944
(89) Meryem suresi, 19/32

Bu kibirlenen ve övünenler, Allahın kendilerine verdiği nimetleri harcamada cimrilik yaptıkları gibi başkalarına da cimrilik yapmalarını emrederler. Allahın, lütfundan kendilerine göndermiş olduğu kitapları Tevrat ve İncilde zikrettiği Muhammedin vasıflarını gizlerler. Biz, Allahın nimetlerine karşı nankörlük eden, Muhammedin Peygamberliğini yalanlayan kâfirler için hor ve hakir düşürücü bir azap hazırladık.

* Hadremi, Mücahid, Katade ve Süddi bu âyet-i kerimenin Yahudiler hakkında indiğini, burada ifade edilen cimrilikten maksadın isè Resulullahın isim ve sıfatlarını insanlardan gizlemeleri olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre âyet-i kerimenin bu bölümünün izahı şöyledir: "Şüphesiz ki Allah, böbürlenen ve övünen kişileri sevmez. Onlar o kimselerdir ki Muhammedin isim ve sıfatları hakkındaki bilgileri insanlara öğretme hususunda cimri davranırlar ve bu bilgilere sahip olan insanlara da cimri davranmalarını emrederler. Bunlar, Allahın, kendilerine lütfundan verdiği Tevrattaki bu gibi isimleri gizlerler.

İbn-i Zeyd ve Abdullah b. Abbas ise bu âyet-i kerimenin Yahudiler hakkında indiğnii ancak burada zikredilen cimriliklerinden maksadın, mallarını harcamada cimrilik etmeleri olduğunu ve gizlediklerinden maksadın da Resulullahın sıfatlarını gizlemeleri olduğunu söylemişlerdir.

Bu hususta Said b. Cübeyr, Abdullah b. Abbasın şunları söylediğini rivayet etmiştir. "Yahudilerden Kerdem b. Zeyd, Üsame b. Habib, Nafi b. Ebi Nafi, Bahri b. Amr, Huyey b. Ahtab ve Rifaa b. Zeyd, Ensardan, Yahudilerle oturup kalkan, onların nasihatlarını dinleyen sahabilere geldiler ve dediler ki: "Sizler mallarınızı harcamayın. Zira sizlerin, mallarınızı bitirerek fakirliğe düşeceğinizden korkuyoruz. İnfak etmekte acele etmeyin. Çünkü sizler, yayrın ne olacağını bilemezsiniz." İşte bunun üzerine Allah teala: "Bunlar cimrilik ederler, Allahın, kendilerine lütfundan verdiği nimeti gizlerler. (Yani Hz. Muhammedin Peygamber olma nimetini gizlerler) âyetini indirdi.

Taberi diyor ki: "Âyetin izahında tercihe şayan olan görüş birinci görüştür. Zira âyet-i kerimede onların hem cimrilik ettikleri hem de başkalarına cimri davranmayı emrettikleri beyan edilmektedir. Buradaki cimrilikten maksadın mali yönden cimrilik olduğu söylenecek olursa bu takdirde hiçbir ümmette görülmeyen ve herkes tarafından yadırganan bir şey yapmış oldukları söylenir ki o günün toplumu içinde yaşayan insanların bu hale düşmüş olmaları beklenmez. Zira insanlar bizzat kendileri cimri olsalar da başkalarına mali yönden cimri davranmayı emredemezler. Çünkü cimrilik her topluluk ve her fert tarafından kınanan cömertlik ise herkes tarafından övülen ve takdir edilen bir haslettir. Bu nedenlerle bu âyette zikredilen cimrilikten maksadın "Bilgileri saklama cimriliği" olduğunu söylemek daha isabetlidir. Ancak buradaki cimrilik, mallarını Allah yolunda harcamaya karşı cimri davranma olarak alınırsa, Abdüllah b. Ab-

bastan da nakledildiği üzere böyle bir cimriliğin olması beklenir. Âyeti bu şekilde yorumlamaya da yol açılmış olabilir.

Hz. Ebubekir (r.a.) demiştir ki:

فَقَالَ اَقُلْتَ تَبْخَلُ عَنِّى وَاَىُّ دَاءٍ اَدْوَأُ مِنَ الْبُخْلِ

"Cimrilikten daha büyük bir hastalık ne vardır?"(90) Resulullah efendimiz de bir hadis-i şeriflerinde:

وَاتَّقُوا الشُّحَّ فَإِنَّ الشُّحَّ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ. حَمَلَهُمْ عَلَى أَنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ وَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ

"Cimrilikten kaçının zira cimrilik, sizden öncekileri helak etmiştir. O cimrilik onların, kanlarını akıtmaya ve kendilerine haram kılınanları helal saymaya sevketmiştir."(91) buyurmuştur.

وَالَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ۗ وَمَن يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَآءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾

38- Bunlar, mallarını, insanlara gösteriş yapmak için harcarlar. Allaha ve âhiret gününe iman etmezler. Şeytan kimin arkadaşı olursa o ne kötü arkadaştır.

Bu gibi kibirli ve övünen insanlar, mallarını Allah rızası için değil, insanlara gösteriş için harcarlar. Allahın birliğine ve öldükten sonra tekrar dirilip hesap verecekleri âhiret gününe iman etmezler.

* Taberi diyor ki: "Mücahid bu âyeti kerimenin Yahudilere ait sıfatları beyan ettiğini söylemiştir. Ancak bu âyette zikredilen sıfatların Yahudilerden daha çok, Resulullahın ve müminlerin korkusuyla Müslüman olduklarını söyleyen fakat aslında müşrikliklerinde devam eden münafıkların sıfatı olmaya daha uygundur. Zira Yahudiler, Allaha ve âhiret gününe iman ediyorlardı. Onlar, Hz. Muhammedin Peygamberliğini yalanlayarak inkâra düşmüşlerdi. Halbuki bu

(90)Buhari, K. el-Mağazi, bab: 73/ Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 3 S. 308
(91) Müslim, K. el-Birr, bab: 56 Hadis No. 2578/ Ahmed b. Hanbel, Müsned, c.s S. 160

âyette zikredilenlerin, Allaha ve âhiret gününe iman etmedikleri beyan edilmektedir. Diğer yandan bundan önceki âyette sıfatları zikredilen kimselerle bu âyette sıfatları zikredilen kişilerin arası (وَ) harfi ile ayrılmıştır. Bu da her iki âyetteki sıfatların farklı kimselere ait olduklarını gösterir. Çünkü aynı kimselerin sıfatları zikredilirken (وَ) harfi ile aralarının ayrılmaması Arapçada fasih şiveye uygundur.

Evet, bundan önceki âyette, cimrilik kınandığı gibi burada da mallarını gösteriş için harcayanlar kınanmaktadır. Bu hususta Resulullah efendimiz şöyle buyurmaktadır:

وَرَجُلٌ وَسَّعَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَأَعْطَاهُ مِنْ أَصْنَافِ الْمَالِ كُلِّهِ. فَأُتِيَ بِهِ فَعَرَّفَهُ نِعَمَهُ فَعَرَفَهَا. قَالَ: فَمَا عَمِلْتَ فِيهَا؟ قَالَ: مَا تَرَكْتُ مِنْ سَبِيلٍ تُحِبُّ أَنْ يُنْفَقَ فِيهَا إِلاَّ أَنْفَقْتُ فِيهَا لَكَ. قَالَ: كَذَبْتَ. وَلَكِنَّكَ فَعَلْتَ لِيُقَالَ هُوَ جَوَادٌ. فَقَدْ قِيلَ. ثُمَّ أُمِرَ بِهِ فَسُحِبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ. ثُمَّ أُلْقِيَ فِي النَّارِ .

"Kıyamet gününde insanların içinde ilk hesaba çekilecekler şu üç kişidir. Bunlardan biri de, kendisine zenginlik bahşettiği ve her türlü maldan kendisine verdiği kişidir. Bu kişi getirilecek. Allah ona verdiği nimetleri sayacak o da bunları hatırlayıp bilecektir. Bunun üzerine Allah teala "Bu nimetler için ne yaptın?" diye soracak. Kişi, "Nimetlerini, harcanmasını istediğin hiçbir yol bırakmayıp senin için nimetlerini o yollarda harcadım." diyecek. Allah teala ise "Yayan söylüyorsun. Sen bu harcamaları, "Bu adam cömert biridir." desinler diye yaptın. Nitekim sana öyle denmiştir." buyuracaktır. Sonra bu adam için emir verilir. Adam yüzüstü sürüklenerek cehennem ateşine atılır."(92)

وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾

39- Bunlar, Allaha ve âhiret gününe iman etselerdi ve Allahın verdiği rızıktan (gösterişsiz olarak) harcasalardı kendilerine ne zarar gelirdi? Allah onları çok iyi bilendir.

(92) Müslim, K. el-İmare, bab: 152, Hadis No: 1905 / Tirmizi, K. ez-Zühd, bab: 48, Hadis No: 2382 Neseî, K. el-Cihad, bab: 22

Şayet gösteriş yapanlar, Allahın birliğine iman edip, öldükten sonra dirilecekleri âhiret gününü tasdik etseler ve Allahın, kendilerine rızık olarak verdiği mallardan, Allahın rızasını kazanmak için zekatlarını gönül hoşluğuyla verseler, övülmek ve iftihar etmek için harcamasalar ne zarar görürlerdi? Şüphesiz ki Allah, onların, harcamadaki niyetlerini çok iyi bilendir. Ve onlara, ona göre karşılığını verecektir.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾

40- Şüphesiz ki Allah, hiç kimseye zerre kadar zulmetmez. Yapılan iyilik zerre kadar da olsa onu kat kat artırır ve yapana, katından büyük bir mükâfaat verir.

Şüphesiz ki Allah, yarattığı ve koruyup gözettiği yaratıklarına zerre kadar zulmetmez. Zalimleri cezalandırması ise onların bu cezayı hak etmelerindendir. Ayrıca bu ceza, Allahın adaletinin de gereğidir. Kulun yaptığı en ufak ölçüdeki bir iyiliği bile Allah zayi etmeyecek, onu artıracak ve katından ona bol mükâfaat verecektir.

* Müfessirler bu âyet-i kerimeyi iki şekilde izah etmişlerdir:

a- Katade bunu şu şekilde izah etmiştir: Şüphesiz ki Allah, kullarının, mallarını kendi yolunda harcama gibi amellerini boşa çıkararak onlara asla zulmetmez. Bu amelleri zerre kadar bile olsa bu böyledir. Allah, kullarının yaptıkları güzel amelleri daha da artırır ve karşılığında kullarına büyük mükafaatlar verir.

Ma'mer, Katadenin, bu âyeti okuduktan sonra şunları söylediğini rivayet etmiştir: "İyi amellerimin zerre kadar fazla olması benim için bütün dünya ve içinde bulunanlardan daha sevimlidir."

Enes b. Malik Resulullahın bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ « إِنَّ اللّهَ لاَ يَظْلِمُ مُؤْمِناً حَسَنَةً. يُعْطَىٰ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَيُجْزَىٰ بِهَا فِي الآخِرَةِ. وَأَمَّا الْكَافِرُ فَيُطْعَمُ بِحَسَنَاتِ مَا عَمِلَ بِهَا لِلّهِ فِي الدُّنْيَا. حَتَّىٰ إِذَا أَفْضَىٰ إِلَى الآخِرَةِ. لَمْ يَكُنْ لَهُ حَسَنَةٌ يُجْزَىٰ بِهَا »

"Şüphesiz ki Allah, bir müminin yaptığı iyiliğini boşa çıkararak ona zulmetmez. Zira mümine o iyiliği ile dünyada rızık verilir. Âhirette de onunla mükâfaatlandırılır. Kâfire gelince, Allah için yaptığı iyi amelleriyle dünyada yedirilip içirilir, âhirete intikal ettiğinde ise onun için, mükâfaatlandırılacağı hiçbir ameli kalmaz."(93) Resulullah (s.a.v.) diğer bir hadis-i şerifinde de şöyle buyurmuştur.

فَوَ الَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ! مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ بِأَشَدَّ مُنَاشَدَةً لِلّهِ، فِى اسْتِقْصَاءِ الْحَقِّ، مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لِلّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ فِى النَّارِ. يَقُولُونَ: رَبَّنَا! كَانُوا يَصُومُونَ مَعَنَا وَيُصَلُّونَ وَيَحُجُّونَ. فَيُقَالُ لَهُمْ: أَخْرِجُوا مَنْ عَرَفْتُمْ. فَتُحَرَّمُ صُوَرُهُمْ عَلَى النَّارِ. فَيُخْرِجُونَ خَلْقاً كَثِيراً قَدْ أَخَذَتِ النَّارُ إِلَى نِصْفِ سَاقَيْهِ وَإِلَى رُكْبَتَيْهِ؛ ثُمَّ يَقُولُونَ: رَبَّنَا مَا بَقِىَ فِيهَا أَحَدٌ مِمَّنْ أَمَرْتَنَا بِهِ. فَيَقُولُ: ارْجِعُوا. فَمَنْ وَجَدْتُمْ فِى قَلْبِهِ مِثْقَالَ دِينَارٍ مِنْ خَيْرٍ فَأَخْرِجُوهُ. فَيُخْرِجُونَ خَلْقاً كَثِيرا. ثُمَّ يَقُولُونَ: رَبَّنَا! لَمْ نَذَرْ فِيهَا أَحَداً مِمَّن أَمَرْتَنَا. ثُمَّ يَقُولُ: ارجِعُوا. فَمَنْ وَجَدْتُمْ فِى قَلْبِهِ مِثْقَالَ نِصْفِ دِينَارٍ مِنْ خَيْرٍ فَأَخْرِجُوهُ. فَيُخْرِجُونَ خَلْقاً كَثِيراً. ثُمَّ يَقُولُونَ: رَبَّنَا! لَمْ نَذَرْ فِيهَا مِمَّنْ أَمَرْتَنَا أَحَداً. ثُمَّ يَقُولُ: ارجِعُوا. فَمَنْ وَجَدْتُمْ فِى قَلْبِهِ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ مِنْ خَيْرٍ فَأَخْرِجُوهُ. فَيُخْرِجُونَ خَلْقاً كَثِيراً. ثُمَّ يَقُولُونَ: رَبَّنَا! لَمْ نَذَرْ فِيهَا خَيْراً»

وَكَانَ أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ يَقُولُ: إِنْ لَمْ تُصَدِّقُونِى بِهَذَا الْحَدِيثِ فَاقْرَأُوا إِنْ شِئْتُمْ: إِنَّ اللّهَ لاَ يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْراً عَظِيماً

"Nefesim kudret elinde olan Allaha yemin olsun ki sizlerden hiç biriniz, hak talep etme hususunda kıyamet gününde Allaha, cehennem ateşine düşen kardeşinin haklarını arayan müminlerden daha fazla yalvarmaz ve ondan daha fazla yardım istemez. O müminler diyecekler ki "Ey rabbimiz, ateşe atılan bu kardeşlerimiz, bizimle beraber oruç tutuyor, namaz kılıyor ve Hac yapıyorlar-

(93) Müslim, K. el-Münafikîn bab: 56, Hadis No: 2808

dı." Onlara denilecek ki: "Onlardan tanıdıklarınızı cehennemden çıkarın. Müminlerin yüzleri cehennem ateşine haram kılınmıştır. (Yüzleri yanmadığını için onlar yüzlerinden tanınacaklardır) O müminler, cehennem ateşi bacağının yarısına kadar ve dizlerine kadar ulaşan bir çok kişiyi o ateşten çıkaracaklardır. Sonra diyeceklerdir ki: "Ey rabbimiz, o ateşte bize çıkarmamızı emrettiğin kişilerden kimse kalmadı." Allah onlara: "Tekrar dönün, kimin kalbinde bir Dinar kadar hayır bulacak olursanız onu da çıkarın." diyecek, onlar da bir çok insanı çıkaracaklar sonra: "Ey rabbimiz, biz orada, bize emrettiklerinden hiçbir kimseyi bırakmadık" diyecekler. Sonra Allah onlara: "Geri dönün, kalbinde yarım dinar kadar hayır bulduğunuz kimseyi oradan çıkarın." diyecek onlar da çok insanlar çıkaracaklar sonra diyecekler ki: "Ey rabbimiz, biz orada bize emrettiklerinden kimseyi bırakmadık." Allah da diyecektir ki: "Geri dönün, kalbinde zerre kadar hayır bulduğunuz kimseyi çıkarın." Bunun üzerine onlar bir çok insanı çıkaracaklar ve sonra diyeceklerdir ki: "Ey rabbimiz, biz orda hayır sahibi olan hiçbir kimseyi bırakmadık."

Hadisi rivayet eden Ebu Said el-Hudri diyor ki: "Eğer sizler bu hadise inanmıyorsanız şu âyeti okuyunuz. "Şüphesiz ki Allah hiçbir kimeseye zerre kadar zulmetmez. Yapılan iyilik zerre kadar da olsa onu kat kat artırır ve yapana katından büyük bir mükâfaat verir." (94)

b- Abdullah b. Mes'ud ise bu âyet-i kerimeyi şu şekilde izah etmiştir: "Allah, kıyamet gününde, zulme uğrayan kulunun hakkını, zerre kadarda olsa, zulmü yapandan almayarak, haksızlığa uğramış kuluna zulmetmez. Mazlumun hakkını zalimden mutlaka alır. Mazlum kulunun hakkını aldıktan sonra kulun zerre kadar da iyiliği kalsa Alah onun iyiliğini artırır ve katından ona büyük bir mükâfaat olarak cennetini verir.

Bu hususta Za'zan diyor ki: "Ben Abdullah b. Mes'udun yanına vardım. O dedi ki: "Kıyamet günü olunca Allah, önce geçmiş olanları da sonra gelenleri de bir araya toplayacak sonra Allah tarafından bir çağıran şöyle seslenecektir: "Dikkat edin, kim, kendisine yapılan bir haksızlığın karşlığını istiyorsa gelsin hakkını alsın."

Abdullah b. Mes'ud diyor ki: "Vallahi o zaman, çocuk babasında, baba çocuğundan, koca karısından, karı kocasından, küçük dahi olsa bir hakkı bulunsa da onu istese diye arzu edecektir. Bunu, Allah tealanın kitabında doğrulayan âyet şudur: "(Tekrar dirilmek için) Sur'a üfürüldüğü zaman aralarında soy bağının hiçbir değeri kalmaz ve birbirlerine de bir şey sormazlar."(95) Üzerinde başkalarının hakkı bulunan kimseye denir ki: "Sen bu hak sahibine haklarını ver."

(94) Müslim, K. el-İman, bab: 302, Hadis No: 183
(95) Müminun Suresi, 23 / 101

O da der ki: "Ey rabbim nereden bulup vereyim? Dünya yok oldu." Allah da Meleklerine der ki: "Ey meleklerim siz bunun salih amellerine bakın. Hak sahiplerine o amellerden verin." Melekler hak sahiplerine haklarını verdikten sonra eğer o kişinin, zerre kadar dahi olsa geriye iyi bir ameli kalacak olursa melekler, bunu kendilerinden daha iyi bilen Allaha derler ki: "Ey rabbimiz, her hak sahibine hakkını verdik. Bu kişinin geride zerre kadar iyi ameli kaldı." Allah da meleklerine diyecektir ki: "Siz kulumun o amelini artırın ve onu merhametim sayesinde cennete koyun."

Abdullah b. Mes'ud diyor ki: "Bu sözü, Allahın kitabında doğrulayan âyet şudur: "Şüphesiz ki Allah, hiç kimseye zerre kadar zulmetmez. Yapılan iyilik zerre kadar da olsa onu kat kat artırır ve yapana, katından büyük bir mükâfaat verir." Yani cenneti verir. Şayet salih amelleri alınan bu kulun bütün iyilikleri biter ve sadece kötülükleri kalacak olursa melekler, bunu kendilerinden daha iyi bilen Allaha: "Ey Allahımız bunun bütün iyilikleri bitti. Sadece kötülükleri kaldı. Bir çok kimse de bundan hak istiyorlar." Bunun üzerine Allah teala der ki: "Onların günahlarını bunun üzerine yükleyin ve buna cehennem için bir belge hazırlayın."

Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerimenin her iki şekilde de te'vil edilmesi mümkündür. Ancak birinci te'vil şekli Resulullahtan varid olan habere ve âyetin zahirine daha uygun olduğu için biz onu tercih ettik."

Taberi devamla diyor ki: "Müfessirler, Allah tealanın bu âyet-i kerimesiyle kimlere vaadde bulunduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

Bazılarına göre burada kendilerine vaadedilenler, Allah ve Peygamberine iman eden bütün müminlerdir. Zira Ebu Hureyre Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. "Allah teala, yapılan iyiliği milyon kere artırır."

Abdullah b. Ömer ise bu âyette zikredilen vaadin sadece muhacirlere ait olduğunu, diğer insanların ve Bedevilerin bu âyetin kapsamına girmediklerini söylemiştir. Bu hususta Atıyye el-Avfi, Abdullah b. Ömerin şunları söylediğini rivayet etmiştir: "Kim bir iyilik ortaya koyarsa ona o iyiliğin on katı vardır. Kim de bir kötülük işlerse sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar."(96) âyeti Bedeviler hakkında nâzil olmuştur. Bir adam "Muhacirler hakkında hangi âyet nâzil olmuştur?" diye sorunca Abdullah b. ömer "Muhacirler hakkında bu âyetten daha fazla vaad beyan eden âyet nâzil olmuştur. O da: "Şüphesiz ki Allah hiç kimseye zerre kadar zulmetmez. Yapılan iyilik zere kadar da olsa onu kat kat artırır ve yapana, katından büyük bir mükâfaat verir." âyetidir. Allah, bir şeyin büyük olduğunu bildirince o şey gerçekten büyüktür." demiştir.

(96) En'am suresi, 6/160

Taberi bu ikinci görüşü tercih etmiş ve delil olarak şunu zikretmiştir. Allah tealanın ve Resullahın bildirmiş olduğu haberlerin, birbirlerine ters olmaları imkânsızdır. Madem ki Allah teala bir âyeti kerimesinde, mümin kullarının yaptıkları iyiliklerin karşılığını on kat olarak vereceğini, diğer bir âyetinde bu iyilikleri kat kat artıracağını beyan etmiş ve Resulullah da bazı müminlerin mükâfaatlarının iki milyon kat artırılacağını, bazılarının ise on kat artırılacağını bildirmiştir. O halde, mükafaatları çokça artırılanlar, Ebu Hureyryenin de rivayet ettiği gibi muhacirlerdir. Daha az artırılanlar ise Abdullah b. Ömerin rivayet ettiği gibi, muhacirlerin dışındaki müminlerdir. Böylece âyet ve hadislerin, çelişir gibi olmaları, ortadan kalkmış olur.

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾

41- (Kıyamet gününde) Her ümmetten bir şahit getirilirken, seni de bunların üzerine şahit getirdiğimizde halleri ne olacaktır?

Kıyamet gününde her ümmetten, yaptıklarına dair aleyhlerine şahitlik edecek bir şahit getirirken, Ey Muhammed, seni de ümmetine karşı şahit getirdiğimizde bunların hali ne olacaktır?

* Abdullah b. Mes'ud şöyle rivayet ediyor:

قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ اقْرَأْ عَلَيَّ قُلْتُ أَقْرَأُ عَلَيْكَ أُنْزِلَ قَالَ فَإِنِّي أُحِبُّ أَنْ أَسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي فَقَرَأْتُ عَلَيْهِ سُورَةَ النِّسَاءِ حَتَّى بَلَغْتُ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيداً قَالَ فَإِذَا عَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ.

"Resullah bana dedi ki: "Kur'anı bana oku." Dedim ki: "Ey Allahın Resulü, Kur'an sana indirildi onu ben sana nasıl okuyayım?" Resulullah: "Evet oku. Çünkü ben onu başka birinden dinlemek istiyorum." dedi. Ben Resulullaha Nisa suresini okudum. Kıyamet gününde her ümmetten bir şahit getirirken seni de onların üzerine şahit getirdiğimizde halleri ne olacaktır?" ayetine gelince "Tamam yeter." dedi. Baktım ki gözlerinden yaşlar akıyor."(97)

Yine Abdullah b. Mes'ud diyor ki: "Resulullah (Kıyamet gününde) her ümmetten bir şahit getirirken seni de bunların üzerine şahit getirdiğimizde halleri nice olacaktır?" âyetini okuduktan sonra şu âyeti okumuştur: "Aralarında olduğum müddetçe onlara şahit idim. Beni vefat ettirdiğinde de onları sen gözetli-

(97) Buhari, K. et-Tefsir, sure 4, bab: 9

yordun. Sen her şeye şahitsin."(98)

Süddi ise bu âyetin izahında şöyle demiştir: "Kıyamet gününde Peygamberler geleceklerdir. Onların bazılarının ümmetlerinden sadece bir kişi veya iki kişi yahut on kişi ya da bundan daha az kişi insan iman etmiş olacaktır. O Peygamberlerden bazılarına da bundan daha az insan iman etmiş olacaktır. Nihayet Hz. Lutun kavmi getirilecek. Ona kavmindeki, iki oğlundan başka kimsenin iman etmediği belli olacak, Peygamberlere: "Sizler kendinize gönderilenleri tebliğ ettiniz mi?" diye sorulacak onlar da: "Evet." diyeceklerdir. Bunun üzerine: "Buna dair kim şahitlik eder?" denilecek onlar da: "Muhammed ümmeti" diyeceklerdir. Bu defa Muhammed ümmetine: "Sizler, Peygamberlerin, şahitliği size bıraktıklarını söyleyebilir misiniz? Bu hususta ne dersiniz?" denilecek, onlar da cevaben diyeceklerdir ki "Ey rabbimiz, biz şahitlik ederiz ki onlar tebliğ ettiler." Bunun üzerine denilecekti ki : " Sizin bu şahitliğinizin doğruluğunu kim tasdik edecektir ?" Onlar da diyeceklerdir ki: "Muhammed (s.a.v.) tasdik edecektir." Bu defa Muhammed (s.a.v.) çağırılacak o da ümmetinin doğru söylediğine ve Peygamberlerin tebliğ etmiş olduklarına dair şahitlik edecektir. İşte Allah tealanın: "Böylece biz sizin, insanlara karşı şahitler olmanız, Peygamberlerin de size karşı şahit olması için sizi orta yolu tutan bir ümmet kıldık.(99) âyeti bu hususu izah etmektedir.

يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾

42- O gün, inkâr edip Peygambere isyan edenler, yerle bir olmayı isterler. Allahtan hiçbir sözü gizleyemezler.

İşte o kıyamet gününde, Allahın birliğini inkâr eden kâfirler ve Peygambere isyan edenler, Allahın, kendilerini yerle bir etmesini ve toprak olmalarını dilerler.

* Bu hususta başka bir âyette de şöyle buyurulmaktadır: "O gün kişi yaptığı amellere bakar. Kâfir ise "Keşke toprak olsaydım." der.(100)

Âyet-i kerimede: "O kâfirler, Allahtan hiçbir sözü gizlemmeyezler." buyurulmaktadır. Bundan maksat, "Müşrikler ağızlarıyla inkâr etmeye kalkışsalar da bizzat diğer organları, yaptıkları amellere dair şahitlik edeceklerinden, Allah-

(98) Maide suresi, 5/117
(99) Bakara suresi, 2/143
(100) Nebe, suresi, 78/40

tan hiçbir şeyi gizleyemeyeceklerdir." demektir.

Bu hususta Said b.Cübeyr diyor ki: "Bir adam gelip Abdullah b. Abbasa dedi ki: "Ben, Allah tealanın, bir âyette, müşriklerin kıyamet gününde şöyle diyeceklerini zikrettiğini gördüm." Sonra içinde bulundukları zor durumdan dolayı: "Rabbimiz olan Allaha yemin olsun ki biz ona ortak koşanlardan değildik." demekten başka çaraleri kalmaz."(101) Diğer bir âyette ise "Allahtan hiçbir sözü gizleyemezler." buyurduğunu gördüm. (Bunlar birbirlerine zıt değiller mi?)

Abdullah b. Abbas dedi ki: "Müşriklerin: "Rabbimiz olan Allaha yemin olsun ki biz ona ortak koşanlardan değildik." şeklindeki sözlerini, onların, cennete müslüman olanlar dışında kimsenin girmediğini gördükleri ve "Gelin biz de müşrik olduğumuz inkâr edelim." dedikleri zaman söyleyeceklerdir. Bunun üzerine Allah onların ağızlarını mühürleyecek, onların müşrik olduklarını elleri ve ayakları söyleyecektir. İşte o anda Allahtan hiçbir sözü gizleyemeyeceklerdir.

Nitekim Abdullah b. Abbasın zikrettiği bu husus şu âyette de beyan edilmektedir: "O gün biz onların ağızlarını mühürleriz de bize elleri konuşur. Ayakları da ne yaptıklarına şahitlik eder."(102)

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَقْرَبُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمْ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا۟ مَا
تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِى سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا۟ ۚ وَإِن كُنتُم
مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمْ
تَجِدُوا۟ مَآءً فَتَيَمَّمُوا۟ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمْسَحُوا۟ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ ۗ
إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

43- Ey iman edenler, sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın. Cünüp iken de gusül edinceye kadar namaz kılmayın. Yolcu olanlar müstesnadır. Eğer hasta iseniz veya yolculukta iseniz yahut biriniz tuvaletten gelmişse veya kadınlara dokunmuşsanız ve bu durumda

(101) En'am suresi, 6/23
(102) Yasin suresi, 36/90

da su bulamamışsanız, tertemiz bir toprak ile teyemmün edin. Yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz ki Allah, çok affeden, çok bağışlayandır.

Ey iman edenler, içki içerek sarhoş olmuşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın. Cünüp iken de gusül edinceye kadar namaz kılmayın. Fakat yolcu olup ta su bulamayanlar müstesnadır. Onlar teyemmüm ederler. Eğer yaralı veya başka bir şekilde hasta iseniz veya sıhhatli olduğunuz halde yolculukta iseniz yahut küçük veya büyük abdest bozmaktan gelmişseniz veya cinsi münasebette bulunmuşsanız ve bu durumda abdest alacak veya cünüplükten temizlenecek kadar su bulamamışsanız tertemiz bir toprak ile teyemmüm edin.

* Âyet-i kerimede: "Sarhoşken ne söylediğiniz bilinceye kadar namaza yaklaşmayın." buyurulmaktadır.

Müfessirler, burada zikredilen sarhoşluğun, neden meydana gelen bir sarhoşluk olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

a- Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Ebu Rezin, Mücahid, Katade ve İbrahim en-Nehaiye göre bu âyette zikredilen sarhoşluktan maksat, içki içmekten meydana gelen sarhoşluktur. Onlara göre bu âyet-i kerime, içkinin kesin olarak yasaklanmasından önce nâzil olmuş, içki içtikten sonra sarhoş olanların uyanıp ne söylediklerini bilinciye kadar namaza yaklaşmamalarını emretmiştir. Daha sonra ise içki kesin olarak yasaklanmış ve bu âyetin hükmü neshedilmiştir.

Bu hususta Hz. Alinin şunları söylediği rivayet edilmektedir:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ: صَنَعَ لَنَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ طَعَاماً فَدَعَانَا وَسَقَانَا مِنَ الْخَمْرِ، فَأَخَذَتِ الْخَمْرُ مِنَّا، وَحَضَرَتِ الصَّلاَةُ فَقَدَّمُونِي فَقَرَأْتُ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ لاَ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ وَنَحْنُ نَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ. قَالَ: فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَقْرَبُوا الصَّلاَةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ)

"Bir gün Abdurrahman b. Avf bize yemek yaptı ve bizi davet etti ve bize içki içirdi. İçki bizi sarhoş etti. O sırada namaz vakti gelmişti. Beni İmam olarak öne geçirdiler. Ben de Kâfirûn suresini yanlış bir şekilde şöyle okudum: "De ki: "Ey kâfirler, ben sizin yaptıklarınıza ibadet etmem. Biz ise sizin taptıklarınıza ibadet ederiz." Bunun üzerine Alla teala " Ey iman edenler, sarhoşken ne söyle-

diğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın." âyetini indirdi."(103)

Ebu Vâil, Ebu Rezin ve İbrahim en-Nehai bu âyetin ve Bakara suresinin iki yüz on dokuzuncu âyeti olan: "Ey Muhammed, sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki "Onlarda büyük günahlar vardır. İnsanlar için bazı faydaları da vardır. Ancak günahları faydalarından çok büyüktür." âyetinin ve Nahl suresinin altmış yeydinci âyeti olan: "Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden, sarhoş edici içkiler ve güzel rızıklar edinirsiniz..." âyetinin, içkinin kesin olarak haram olduğunu belirten Maide suresinin doksanıncı âyetiyle neshedildiğini söylemişlerdir.

b- Dehhaka göre ise bu âyette zikredilen sarhoşluktan maksat, uyku sarhoşluğudur. Buna göre Allah teala müminlere, uykudan dolayı sarhoş bir haldeyken tamamen kendilerine gelip ne söylediklerini bilinceye kadar namaza yaklaşmamalarını emretmiştir.

Taberi buradaki sarhoşluktan maksadın, içki içmekten meydana gelen sarhoşluk olduğunu ve Allah tealanın, içkiyi kesin olarak yasaklamasından önce müminlere, sarhoşken namaza yaklaşmamalarını emrettiğini söyleyen görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir.Zira bu âyetin, içki içmekten meydana gelen sarhoşluk hakkında nâzil olduğuna dair, Resulullahın sahabilerinden, birbirini destekleyen haberler zikredilmiştir.

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Bu âyette zikredilen sarhoşluktan maksadın, içki içmekle meydana gelen sarhoşluk olduğu nasıl söylenebilir? Zira sarhoş olan aklını kaybeder, deliler gibi olur. Delileri de herhangi bir vazife ile yükümlü tutmak mümkün değildir. O halde sarhoş olan kimse nasıl olur da namaza yaklaşmamakla emrolunur?" Cevaben denir ki: "Sarhoşlar akıllarını kaybeden deliler gibi değil, vücutları uyuşan ve hareketleri yavaşlayan kimselerdir. Bu nedenle emir ve yasaklara muhatap olma durumundadırlar. Şayet birsarhoş tamamen aklını kaybedip deli durumuna düşerse elbette ki bu âyet-i kerime ile muhatap olduğu söylenemez.

Âyet-i kerimenin: "Cünup iken de gusül edinceye kadar namaz kılmayın. Yocu olanlar müstesnadır." diye tercüme edilen (عَابِرِي سَبِيلٍ) ifadesi müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir:

a- Abdullah b. Abbas, Hz. Ali, Said b. Cübeyr, Mücahid, Hasan-ı Basri, Hakem ve İbn-i Zeyde göre bu ifadeden maksat, "Yolcu olanlar" demektir. Bunlara göre bu cümlenin mânâsı şöyledir: "Cünüp olan kimse yıkanmadan namaz kılmasın. Ancak yolcu olanlar müstesnadır. Onlar cünüp olurlarsa teyemmüm ederek namaz kılabilirler."

(103) Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'na sure 4, Hadis No: 3026

Bu hususta Abdullah b. Abbasın şunları söylediği rivayet edilmektedir: (عَابِرِ سَبِيلٍ)den maksat, yolculuk yapanlardır. Allah teala onlara buyurmuştur ki: "Cünüp iseniz, su bulduğunuz zaman yıkanmadan önce namaza yaklaşmayın. Şayet su bulamazsanız, ben sizin için toprağa meshederek teyemmüm yapmanızı helal kıldım."

Hz. Alinin de şöyle söylediği rivayet edilmektedir: "Cünüp iken yıkanmadan namaza yaklaşmayın. Ancak misafir olup ta su bulamama durumunuz müstesnadır. Bu takdirde teyammüm edin."

b- Yine Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr Hasan-ı Basri, İbrahim en Nehai, Ebu Ubeyde, İkrime, Zühri, Yezid b. Habib ve Mücahide göre (عَابِرِى سَبِيلٍ) ifadesinden maksat, "Yoldan geçenler müstesnadır." demektir. Bunlara göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Ey iman edenler, sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaz kılmak için namazgâhlara yaklaşmayın. Cünüp olduğunuzda da yıkanıncaya kadar namazgâhlara yaklaşmayın. Ancak namazgâhtan, bir yol uğrağı olarak geçenler müstesnadır. Bunlar cünüp te olsalar yıkanmadan önce namazgâhların içinden geçebilirler."

Bu hususta Abdullah b. Abbasın şunları söylediği rivayet edilmektedir: Cünüp iken mescide yaklaşma. Ancak yolunun oradan geçmiş olması durumu müstesnadır. Oradan bir geçit olarak geçebilirsin. Fakat orada oturma."

Yine Abdullah b. Abbasın, Hayızlı olan kadının ve cünüp bir kimsenin, içinde oturmadıkça mescitten geçmelerinde bir sakınca yoktur." dediği rivayet edilmektedir.

Taberi, bu ikinci görüşün tercihe şayan olduğunu (إِلاَّ عَابِرِى سَبِيلٍ) ifadesinden maksadın "Ancak namaz kılınan yerlerden gelip geçenler müstesnadır." demek olduğunu söylemiştir. Çünkü âyetin devamında: "Eğer hasta iseniz veya yolculukta iseniz yahut biriniz tuvaletten gelmişse veya kadınlara dokunmuşsanız ve bu durum da su bulamamışsanız tertemiz bir toprakla teyemmüm edin." buyurulmakta ve cünüp olan yolcunun hükmü beyan edilmektedir. Âyetin bu bölümünde önce zikredilen (إِلاَّ عَابِرِى سَبِيلٍ) ifadesini de yolcu olarak izah etmekle âyetin, lüzumsuz bir tekrarda bulunduğu söylenmiş olur ki bu doğru değildir. Diğer yandan (عَابِرِى) kelimesinin türetildiği (عبر) fiilinin Arapçadaki mânâsı, "Yolun veya nehirin bir yanından diğer yanına geçmektir." Buradaki (عَابِرِى) sıfatı da namazgâhın bir tarafından diğer tarafına geçeni ifade etmektedir.

Âyet-i kerimede: "Eğer hasta iseniz veya yolculukta iseniz yahut biriniz tuvaletten gelmişse veya kadınlara dokunmuşsanız ve bu durumda da su bulamamışsanız tertemiz bir toprakla teyammüm edin." buyurulmaktadır.

Müfessirler, burada zikredilen hastanın nasıl bir hasta olduğu farklı şekil-

lerde izah etmişlerdir.

a- Bazılarına göre burada zikredilen "Hasta"dan maksat, bir yeri kırılan veya yaralanan yahut bir yerinde yara çıkan, su ile yıkandığı takdirde zarar göreceğinden korkan kimselerdir.Bu gibi kimselerin teyemmüm etmeleri caiz olur. Bu görüşte olanlardan Abdullah b. Mes'uda göre burada zikredilen "Hasta"dan maksat, bir yeri kırılan veya yaralanandır. Ebu Malik ve Süddiye göre ise "Bir yeri yaralanandır." Said b. Cübeyre göre "Bir yeri yaralanan ve kendisinde yara meydana gelen yahut çiçek hastalığına yakalanandır."

b- İbn-i Zeyde göre ise burada zikredilen "Hasta"dan maksat, suyu kullanamayacak derecede hasta olan ve kendisine su getirip yıkayacak kimsesi de bulunmayan hastalardır. İşte böyle bir hastanın teyammüm etmesi caizdir.

Taberi diyor ki: "Âyetin te'vili şöyledir: "Eğer sizler yaralanacak olusanız veya bir yerinizde yara çıkacak olursa yahut bir yeriniz kırılacak olursa ya da cünüplükten yıkanmaya gücünüz yetmeyecek kadar hasta olursanız ve o sırada yolcu olmayıp meskun iseniz temiz toprakla teyemmüm edin."

Âyet-i kerimede geçen ve "Tuvalet" diye tercüme edilen (الْغَائِطِ) kelimesinin asıl mânâsı "Geniş bir vadi" demektir. Tuvalet olarak özel yerler yapılmadan önce insanlar beşeri ihtiyaçlarını bu gibi vâdilerde giderdikleri için "Tuvalet yeri" mânâsına bu kelime kullanılmıştır.

Âyet-i kerimede geçen ve "Kadınlara dokunmuşsanız" diye tercüme edilen (لَامَسْتُمُ) ifadesi, müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir.

a- Abdullah b. Abbas, Hz. Ali, Katade ve Hasan-ı Basriden nakledilen bir görüşe göre burada zikredilen "Kadanlara dokunmak"tan maksat, kadınlarla cinsi münasebette bulunmaktır. Bu görüşte olanlara göre âyet-i kerimede, kadınlarla cinsi münasebette bulunan kimsenin su bulamaması halinde teyemmüm etmesi emredilmektedir.

İkrime diyor ki: "Said b. Cübeyr, Ata b.Ebi Rebah ve Ubeyd b. Umeyr bu âyette zikredilen "Dokunmak"tan neyin kastedildiği hususunda ihtilaf ettiler. Said b. Cübeyr ve Ata, buradaki "Dokunmak"tan maksadın, kadınlara cinsi münasebete varmayacak derecede dokunmak olduğunu söylemişler, Ubeyd ise burada ifade edilen "Dokunmak"tan maksadın, cinsi münasebette bulunmak olduğunu söylemiştir. Onlar bu meseleyi tartışırken, Abdullah b. Abbas çıkıp gelmiş meseleyi ona sormuşlar o da şu cevabı vermiştir: "Arap olmayan iki kişi hata etmişler, Arap olan kişi ise isabet etmiştir. Buradaki dokunmak'tan maksat, cinsi münasebette bulunmaktır. Fakat Allah teala, örtülü ve nezih bir şekilde ifadede bulunmuştur.

b- Abdullah b. Mes'ud, Ubeyde es-Selmani, Abdullah b. Ömer, Âmir eş-Şa'bi, İbrahim en-Nehai, Hakem, Hammad ve Ebu Ubeydeden nakledilen ikinci

bir görüşe göre bu âyette zikredilen dokunmak'tan maksat, erkeğin, kadının vücuduna eli veya herhangi bir azası ile dokunmasıdır. Cinsi münasebette bulunmak değildir. Bunlara göre kadının vücudundan herhangi bir yere çıplak olarak eliyle dokunan veya onu öpen erkeğin abdesti bozulur. O erkeğin yeniden abdest alması gerekir.

Taberi diyor ki: "Bu iki görüşten tercihe şayan olan görüş, bu âyette zikredilen "Dokunmak"tan maksadın, cinsi münesebette bulunmak olduğunu söyleyen görüştür. Cinsi münasebetin dışındaki diğer dokunmalar değildir. Zira bu hususta Resulullahın, hanımlarından bazılarını öptükten sonra abdest almadan namaz kıldığına dair sahih haberler zikredilmiştir.

عَنْ عَائِشَة أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ « قَبَّلها و لم يتوضأ »

Hz. Aişe (r.anh.) Resulullahın kendisini öptüğünü ve ondan sonra da abdest almadığını söylemiştir.(104) Diğer bir rivayette Hz. Aişe şöyle demiştir:

عن عائشة أن النبى ﷺ « قبَّل امرأة من نسائه، ثم خرج الى الصلاة، و لم يتوضأ »

"Resulullah, hanımlarından birini öptü sonra çıkıp namaza gitti ve abdest de almadı."(105) Zeyneb eş-Sehmiye, Hz. Aişenin, şunları söylediğini rivayet etmiştir.

عَنْ زَيْنَبَ السَّهْمِيَّة، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ كَانَ يَتَوَضَّأُ ثُمَّ يُقَبِّلُ وَيُصَلِّى وَلاَ يَتَوَضَّأُ. وَرُبَّمَا فَعَلَهُ بِى.

"Resulullah abdest alırdı. Sonra öperdi ve namaz kılardı. Abdest de almazdı. Bunu bana yaptığı da olmuştu.(106)

Taberi, Ümmü Selemenin de Resulullahtan,benzeri bir hadisi rivayet ettiğini söylemiştir.

---

(104) Ebu Davud, K. et-Taharet, bab: 69, Hadis No : 178
(105) Ebu Davud, K. et-Taharet, bab: 69, Hadis No: 179
(106) İbn-i Mace, K. et-Taharet bab: 69 Hadis No : 503

İÇİNDEKİLER

Kişinin, gelişigüzel olarak yaptığı yeminlerden mesul tutulmaması 5
Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler, boşamayı kastedenler 10
Boşanmış kadınların, üç ay hali iddet beklemeleri 16
Boşamanın iki kere olabileceği 23
Üçüncü boşamada ise artık evlilerin bir araya gelmelerinin mümkün olmaması 33
Boşanmış kadınların, çoçuklarını emzirmeleri meselesi 42
Eşleri ölen kadınların, dört ay on gün iddet bekleyecekleri 49
İddet bekleyen kadınlara evlenme teklif etmenin hükmü 54
Karısına yaklaşmadan ve mehir takdir etmeden boşamanın hükmü 56
Karısına yaklaşmadan boşamanın hükmü 62
Orta namaza devam etmenin ne anlama geldiği 65
Korku namazının nasıl kılınacağı 71
Allah icin borç vermenin fazileti 81
İsarailoğullarına, hükümdarlık alâmeti olarak "Tabut"un gelmesi 89
Talut ve ordusu 94
Davud'un Calutu öldürmesi 98
Âyetel Kürsi ve fazileti 107
Dinde zorlamanın caiz olmadığı 112
Altı üstüne gelmiş olan şehir ve oraya uğrayan kimse 119
Hz. İbrahimin, rabbinden, ölüleri nasıl dirilttiğini kendisine göstermesini istemesi 129

Allah yolunda harcamada bulunanın malının artma miktarı 136
Sadakayı gizli vermenin daha efdal olması 151
Mümin fakirin vasıfları 154
Faiz yemenin haram olması 158
Faizi terketmeyen, Allaha harp ilan etmiştir 162
Borçlanıldığı zaman bunu yazmanın gerektiği 168
Allah tealanın, kişiyi, gücünün yetmeyeceği şeyden dolayı sorumlu tutmaması 189

ÂL-Î İMRAN SURESİ

Surenin takdimi 195
Âyetlerin bir kısmının muhkem, bir kısmının da müteşa bih olması 204
Hak dinin, ancak islam dini olduğunun beyanı 233
Hz. Meryemin doğuşu ve Allaha hizmet etmek üzere adanması 247
Zekeriyya (a.s.)ın, Hz. meryemin bakım ve gözetimini üstlenmesi 249
Meleklerin, Hz. Meryeme, babasız çocuk verileceğini müjdelemeleri 262
Hz. İsanın, daha beşikte iken insanlarla konuşacağının haber verilmesi 263
Hristiyanların islama çağırılması ve Peygamber efendimizin, Roma imparatoru Heraklıyüs'e mektubu 279
İslamdan başka din edinmenin caiz olmadığı 307
Malların sevimlilerini harcamadıkça iyiliğe ulaşılamayacağı 313
Yeryüzünde, Allaha ibadet için kurulan ilk mescidin Kâbe olması 319
Kâbede bulunan makamı İbrahim 321
Hep birlikte, Allahın ipine sımsıkı sarılmanın emredilmesi 330
İçinizden hayra davet eden bir cemaat bulunsun 334
Uhut savaşı 349

Bedir savaşı 353
Her nefsin ölümü tadacağı 416

NİSA SURESİ

Surenin takdimi .....
İnsanların, Hz. Âdemin soyundan, Hz. Havvanın da Hz. Âdemin vücudundan meydana getirilmesi 435
Yetimlerin mallarının idaresine dikkat edilmesi 437
Kadınlara mehirlerinin, gönül hoşluğu ile taksim edileceği 455
Zina suçunun dört şahitle ispatı meselesi 465
Kadınlara zorla vâris olmanın helal olmaması 473
Hangi kadınların hangi erkelere nihakının helal olmadığı 480
Cariyelerle evlenme meselesi 484
Büyük günahlardan kaçınma 502
Yemin akdiyle mirasçı kılınması 510
Erkeklerin, kadınlara göre daha güçlü oldukları, bu sebeple harcamayı da onların yapması gerektiği meselesi 515
Aralarında anlaşmazlık çıkan karı ile kocanın aralarını düzeltmek için, ailelerinden hakem tayin edilmesi 520
Ana-babaya iyilik, komşulara yardım konusu 525